

Sveučilište u
Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Jelena Radić Đozić

**Politizacija i sekuritizacija plinske
trgovine - studija slučaja odnosa
Europske unije i Ruske Federacije**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2020.

Sveučilište u
Zagrebu

Faculty of Political Science

Jelena Radić Đozić

**Politicization and Securitization of
the Gas Trade - the Case Study of the
Relationship between the
European Union and the Russian
Federation**

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2020

Sveučilište u
Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Jelena Radić Đozić

**Politizacija i sekuritizacija plinske
trgovine - studija slučaja odnosa
Europske unije i Ruske Federacije**

DOKTORSKI RAD

Mentori:

Prof. dr. sc. Siniša Tatalović, prof. dr. sc. Luka Brkić

Zagreb, 2020.

Sveučilište u
Zagrebu

Faculty of Political Science

Jelena Radić Đozić

**Politicization and Securitization of
the Gas Trade - the Case Study of the
Relationship between the
European Union and the Russian
Federation**

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Prof. Siniša Tatalović, Phd; Prof. Luka Brkić, Phd

Zagreb, 2020

Zahvala

Ovaj rad ne bi imao vrijednost bez mojih mentora. Prof. dr.sc. Siniši Tataloviću hvala što je imao vjere u mene prihvativši mi biti mentor na samom početku ovog puta, što me je „gurao“ u pisanje znanstvenih tekstova i njihovo izlaganje na konferencijama, što je bio uvijek na raspolaganju kada mi je trebao, što je strpljivo čitao moje uratke i suptilno me usmjeravao. Prof. dr.sc. Luku Brkića sreća sam najprije kao jednog od članova upisne komisije, zahvaljujući čijoj pozitivnoj procjeni mojih motiva i mogućnosti sam i dospjela na studij. Hvala profesoru što mi je tijekom studija razotkrivao svijet političke ekonomije i uvijek bio spreman na razmjenu mišljenja, kao i na tomu što je u konačnici pristao dati specijalističku valorizaciju ove disertacije, bliske jednom od njegovih temeljnih znanstvenih interesa.

Hvala svim predavačima na doktorskom studiju, jer mi je svaki od njih pružio nova znanja koja su vodila prema uspješnom završetku ovog istraživanja, a posebno hvala profesorima koji su trošili svoje dragocjeno vrijeme, a nisu to morali. Prof. dr.sc. Zdravku Petaku zahvaljujem na pažljivom čitanju i komentiranju mojih znanstvenih uradaka, izv.prof. dr.sc. Nebojši Blanuši na strpljivom slušanju mojih ideja i zaključaka te na ohrabrenju koje me je potaknulo na još ozbiljnije promišljanje rada, a doc. dr.sc. Kostu Bovanu na pomoći u izboru metodoloških rješenja. Izv.prof. dr.sc. Ružici Jakešević zahvaljujem na toplom hrabrenju tijekom studija, kao i na objavljivanju mojih radova u časopisu koji uređuje. Zahvaljujem i prof. dr.sc. Vlatku Cvrtili i doc. dr.sc. Davoru Bobanu, jer je svaki od njih svojim primjedbama i pitanjima vezano uz moje istraživanje pomogao razbistriti maglu oko još jednog kontroverznog pitanja u međunarodnim odnosima i sigurnosnim studijama kao što je to pitanje energetske sigurnosti.

Zahvaljujem prijateljici Daniela Franušić – Glavan, čiji su jezično-stilski savjeti moj tekst činili pitkijim, a oštroumni komentari vezani uz sadržaj fokusiranijim. Veliko hvala mojoj dragoj prijateljici, prof. dr.sc. Mirjani Krizmanić, koja se silno radovala mom trudu i radu, uvjeravala me da ja to mogu, snažno me potičući ne samo riječima, nego još više svojim primjerom. Hvala kolegicama s dokorskog studija i prijateljicama Aleksandri i Ljiljani koje su strpljivo čitale moje prve verzije, kolegama s posla Albinu, Andri, Hrvoju, Ireni, Mišelu, Mladenki, Robertu, koji su mi pomogli sadržajnim i tehničkim savjetima, kao i svim ostalim kolegama, a posebno prijateljima koji su vjerovali u mene i strpljivo čekali nastavak druženja punih pet godina. Zahvaljujem i svim svojim pretpostavljenima koji su imali razumijevanja za moj znanstveni interes.

Podršku moje obitelji navodim na posljednjem mjestu jer nije direktno vezana uz znanstveno-istraživački proces, ali je zato bila najvažnija. Bez razumijevanja moje uže i šire obitelji ne bih nikada uspjela prijeći ovaj naporan, ali ispunjavajući put. Zahvaljujem suprugu Tomislavu, koji me je uspješno svih ovih godina mijenjao u uobičajenim, no neizbježnim poslovima, hrabrio me kada sam dvojila u svoje sposobnosti, pristajao pokloniti mi vrijeme neophodno za istraživanje i pisanje, a k tome i uskakao kao „čitač“. Posebno zahvaljujem svojoj kćeri Pauli, koja me je jednako tako hrabrila, poticala i odmjenjivala kada god je to bilo neophodno i koja mi je bila velika inspiracija. U spomen na moju kćer Petru.

O mentorima

Prof. dr. sc. Siniša Tatalović redoviti je profesor u trajnom zvanju. Na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je 1982., magistrirao 1985. i doktorirao 1994. iz područja međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija. Nakon obrane magistarskog rada, znanstveni je asistent na Fakultetu političkih znanosti do 1986. do 1997. godine na predmetima iz područja sigurnosnih studija. Godine 1997. izabran je u znanstveno-nastavno zvanje docenta, 2001. izvanrednog profesora, 2006. redovitog profesora, te 2011. redovitog profesora u trajnom zvanju na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Od 1999. do 2002. obavljao je dužnost prodekana, a 2006. - 2016. predstojnika Centra za međunarodne odnose i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Od 2016. do 2020. bio je predstojnik Odsjeka za međunarodne odnose i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. U domaćim i inozemnim publikacijama objavio je 50-ak znanstvenih radova te veći broj stručnih članaka o pitanjima suvremene sigurnosti te etničkih sukoba. Bio je izvršni urednik časopisa Međunarodne studije (2000.-2010.) i član uredništva časopisa Politička misao (2014.-2020.). Autor je nekoliko knjiga (Nacionalna i međunarodna sigurnost, 2006.; Globalna sigurnost i etnički sukobi, 2009.) i suautor dviju knjiga (Suvremeni sustavi nacionalne sigurnosti, 1999.; Suvremene sigurnosne politike, 2009). Sudjelovao je u radu više domaćih i inozemnih ekspertnih skupina za pitanja nacionalne i međunarodne sigurnosti.

Dr. sc. Luka Brkić osnovnu školu završio je u Županji, a gimnaziju u Zagrebu. Paralelno je studirao ekonomiju na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu te politologiju na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Boravio je dvije godine na Institutu za političke znanosti Sveučilišta Johannes Gutenberg u Mainzu, Njemačka, gdje je s uspjehom završio četiri semestra specijalističkog studija o problemima razvoja i međunarodnih odnosa. Postdoktorsko usavršavanje u SAD-u u okviru Fulbrightove stipendije. Za vrijeme studija nagrađen je nagradom Sveučilišta u Zagrebu. Redoviti je profesor u trajnom zvanju na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Znanstveni rad dr.sc. Luke Brkića je opsežan i raznovrstan. Objavio je više knjiga, poglavlja u knjigama, članaka u časopisima s međunarodno priznatom recenzijom, više recenzija knjiga, te prikaza i komentara u medijima. Kao asistent, docent, izvanredni i redoviti profesor i redoviti profesor u trajnom zvanju Fakulteta političkih znanosti dr. sc. Luka Brkić razvio je široku aktivnost. Sudjelovao je u nastavi na studiju politologije i novinarstva iz više predmeta:

Politička ekonomija, Međunarodni ekonomski odnosi, Suvremeni privredni sustavi i međunarodni ekonomski odnosi, Teorija ekonomske politike. Gostujući je profesor na Hrvatskim studijima i Ekonomskom fakultetu u Rijeci. Suradivao je u više znanstveno-istraživačkih projekata kao suradnik odnosno voditelj. Sudjelovao je u više međunarodnih i domaćih skupova, te je bio urednik i recenzent nekoliko knjiga. Izradio je nastavne programe i planove predmeta na preddiplomskom (Međunarodna politička ekonomija, Politička ekonomija EU), diplomskom (Hrvatska u međunarodnim gospodarskim odnosima) na poslijediplomskim specijalističkim studijima (Politička ekonomija EU: pristup političke znanosti, Međunarodna trgovina: policy aspekti, Politika globalnih ekonomskih odnosa, Ekonomska i monetarna politika EU) i poslijediplomskom (doktorskom) studiju (Globalna politička ekonomija i razvoj, Ekonomska diplomacija i globalno upravljanje) na Fakultetu političkih znanosti. Mentor je na više diplomskih, magistarskih i doktorskih radova i recenzent znanstvenih projekata s područja društvenih znanosti za Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Obnašao je dužnost predstojnika Odsjeka za međunarodnu politiku i diplomaciju. Voditelj je smjera „Međunarodni odnosi“ poslijediplomskog dokorskog studija „Politologija“. Član je Matičnog odbora za polja politologije, sociologije, demografije, socijalne djelatnosti i sigurnosne i obrambene znanosti. Član je više stručnih domaćih i međunarodnih udruga. Predsjednik je Znanstvenog društva ekonomista Hrvatske. Pored akademskog rada bavi se i publicistikom kao analitičar i komentator u medijima.

Sažetak

U studiji slučaja odnosa između EU i RF istraživalo se kako se u 21. stoljeću naslijeđeni hladnoratovski plinski odnos koristi u politici moći i tako povezuje ekonomsku kategoriju vanjske trgovine s moćnim politološkim konceptima međuovisnosti, moći i sigurnosti te dovodi do zamjene diskursa plinske trgovine diskursom *energetske sigurnosti*. Polazna točka u istraživanju prirode moći u tom odnosu, koji je izvorno bio ekonomsko pitanje, iako ne posve nepolitičko, ali svakako ne sigurnosno pitanje visoke politike, bila je ruska politizacija odnosa, obilno obrađena u znanstvenoj literaturi, no bez dubinskog razumijevanja uvjeta koji su je omogućili i načina na koji se provodi, načina na koji se EU prilagođavao, kao i implikacija tih procesa, empirijskih (na aktere, međusobne odnose i širi kontekst) i teorijskih. O tome je na temelju analitičkog poopćavanja generirana i shematski prikazana teorija, koja je pružila kontekstualno razumijevanje i uzročno-posljedičnim organiziranjem čimbenika objasnila procese politizacije i sekuritizacije, koji su plinskoj trgovini dodijelili novu ulogu u odnosu između aktera. Kao ključan čimbenik identificirana je osjetljivost / ranjivost EU uvjetovana asimetrijom međuovisnosti u tom odnosu i utvrđeno je da je ishodište i posljedica tih procesa novo, politizirano značenje koje sada oba aktera pripisuju plinskoj trgovini.

Veliki metodološki izazov bio je reducirati kompleksnost pitanja vezanih uz višeznačnu prirodu energenta i trgovine njima. Pomoglo je identificiranje, opisivanje i objašnjavanje materijalnih čimbenika koji plin i plinsku trgovinu čine potentnijim instrumentom moći od naftne i koji su, uz povoljne unutarnje i vanjske kontekstualne čimbenike, razlog zbog kojeg se RF, bogat i naftom i plinom, odlučio na strategiju ciljane i vješte konverzije plinske trgovine u instrument za postizanje vanjskopolitičkih ciljeva. U istraživanje je uključena konstruktivistička perspektiva, jer se pokazalo da su ontološki stariji bili ideacijski čimbenici, uzajamno konstitutivni identiteti i interesi aktera, i da moć instrumenta plinske trgovine i njezino sigurnosno uokvirivanje ovise o materijalnim i perceptivnim čimbenicima, koji se mogu diskurzivno jačati. Za sada je izostala performativna dimenzija sekuritizacijskih pokušaja, no kao njihova eksternalija diskurs *energetske sigurnosti* zadržan je visoko na političkim dnevnim redovima. Rad doprinosi i teorijskoj konceptualizaciji *energetske sigurnosti* uz pomoć njezina empirijski kontekstualiziranog redefiniranja, a u cilju ukazivanja na mogućnost njegove političke instrumentalizacije.

Ključne riječi: energetska sigurnost, plinska trgovina, EU, RF, politizacija, sekuritizacija, međuovisnost, moć

Summary

In this case study on the relationship between the EU and the Russian Federation, it has been examined the way in which the gas relation, inherited from the Cold War, is being used in the power politics in the 21st century. Using of the gas trade in the power politics has connected the economical concept of foreign trade and the powerful political concepts - liberal interdependence, realistic power and realistic security. The main question appears to be a way in which one of the actors of this longstanding interdependent gas relationship, motivated by its desire to regain the status of the world power, has been encouraged to convert the economic dependence into one which is not economical, but political, in order to gain more relative power. It has also been the case causing the notion of gas trade to become substituted with the notion of *energy security*.

The nature of power existing in this gas relation, which at the point of its establishment had been an economical one, although not entirely without political notions, and not in any way connected with security and high politics matters, was empirically studied. The research of this dissertation has been based on the presumption that Russia politicized this relationship, also confirmed by the large number of scientific studies. However, those studies were not concerned with in-depth understanding of the conditions, which enabled the politicization, the ways in which it was conducted, the “who” and “what” of this process, the ways in which the EU itself was adapting to this process, thus arousing the great research interest. The research interest has been equally directed to the implications of these processes, both empirical (on the actors, on the relations between them and in the wider context) and theoretical one (on the concept of *energy security*).

It was rather big methodological challenge to reduce the complexity of the issues connected with the multifaceted nature of the energy sources and the energy trade. The identification, the description and the explanation of the material factors, which have caused the gas trade to become more potential power instrument than the oil trade, has been very helpful. Those factors, in connection with the favourable internal and external contextual factors, are the main reasons, why Russia, endowed with gas and oil, has chosen a targeted and skilful conversion strategy of gas trade into a foreign policy instrument. The included constructivist perspective has revealed that the ideas, intersubjective constitutive identities and interests of actors, in ontological sense have proved themselves to be older factors, whereas the power of the gas trade instrument and its security framing depend on materialistic as well as on

perceived factors. The inclusion of constructivist elements in this research is not a substitute, but a supplement to the realistic perspective.

Based on the analytical generalisation, a theory, which is enabling a contextual understanding and a causal explanation of the examined processes (politicization and securitization), due to which the gas trade has resumed a new role in the relationship between actors, has been generated and represented in form of a scheme. As a main factor, the sensitiveness and the vulnerability of the EU in this relationship, caused by the asymmetric interdependence, has been identified. It has led to a conclusion that the new meaning, ascribed to the gas trade by both actors, is the cause as well as the result of those processes. The realistic perspective has supported the understandings of materialistic and ideational factors, thus enabling the conversion of this particular economic relationship into the political power instrument. The constructivist perspective has shown ways in which threat is presented (constructed) and perceived (subjectively experienced): the ways in which the power of the instrument is being constructed, the gas trade discursively represented as the security threat, and how the discursive dimension of the securitization process has become important and mirrored in the theoretically immature concept of *energy security*. Thus, the research has contributed to the theoretical conceptualization of *energy security* – the concept has been redefined in accordance with the empirical context. It has also aimed to point out the possibility of the concept to be politically instrumentalized. For the time being, the performative dimension of securitization moves is missing; nevertheless, the importance of the *energy security* issue is evident: there are discussions in public (in media and in politics) as well as scientific circles on the question – is it possible for gas trade between these two actors to remain an exclusively economic relationship?

Key words: energy security, gas trade, EU, Russia, politicization, securitization, interdependence, power

Sadržaj

UVOD	1
1. DEFINIRANJE OKVIRA ISTRAŽIVANJA	3
1.1. Definiranje istraživačkog problema, istraživačkih pitanja i područja istraživanja.....	3
1.2. Disciplinarna i epistemološka polazišta	8
1.3. Metodološki okvir istraživanja	12
1.3.1. Istraživački dizajn	12
1.3.2. O podacima i njihovim izvorima	15
1.3.3. Metode prikupljanja i analize podataka	18
1.4. Novina, znanstveni doprinos i ograničenja disertacije	24
1.5. Konstruktna valjanost i kriteriji uspješnosti disertacije.....	28
1.6. Struktura disertacije	29
2. KONCEPTUALIZACIJA: VANJSKOTRGOVINSKA DOBIT, MEĐUOVISNOST, MOĆ I SIGURNOST	33
2.1. Uvod i organizacija poglavlja.....	33
2.2. Dvostruka uloga vanjske trgovine: ekonomska dobit i političko-sigurnosne eksternalije.....	34
2.3. Poticaj za pretvaranje međuovisnosti u ovisnost.....	39
2.3.1. Manje ovisan u vanjskotrgovinskom odnosu ima moć.....	42
2.3.2. Simetrija i asimetrija u međuovisnosti	44
2.3.3. Koncepti osjetljivosti i ranjivosti.....	49
2.4. Moć u asimetričnoj vanjskotrgovinskoj međuovisnosti	52
2.5. Sigurnosno uokvirivanje i sekuritiziranje.....	59
3. KONTEKSTUALIZACIJA: IMPLIKACIJE NAFTNIH KRIZA I ŠOKOVA	69
3.1. Uvod	69
3.2. Zajedničke karakteristike energenata kao specifične vrste robe.....	70
3.3. Trgovina naftom kao instrument direktne moći	73
3.3.1. Utjecaj naftnih kriza i šokova na percepciju trgovine energentima	74
3.3.2. Diverzifikacija od nafte s Bliskog istoka prema plinu iz SSSR-a.....	76
3.3.3. Razlike u zapadnoj perspektivi u pogledu razvoja plinske trgovine sa SSSR-om	81
3.4. Implikacije naftnih na plinske krize	86
3.4.1. Jačanje percepcije SAD-a o plinskoj trgovini kao vanjskopolitičkoj prijetnji EU.....	87
3.4.2. Osnaživanje uvoznika preko mjera za sprječavanje i upravljanje krizama	89
3.4.3. O učinkovitosti korištenja <i>energetskog oružja</i>	99
3.5. Utjecaj naftnih kriza na definiciju koncepta <i>energetske sigurnosti</i>	100
4.1. Uvod	103

4.2.	Povratak države u ekonomiju	104
4.3.	Plinska trgovina vs. naftna trgovina	111
4.4.	Utjecaj ideacijskog čimbenika na novu ulogu plinske trgovine	119
4.5.	Korištenje plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći	124
4.5.1.	Manipulacija cijenom i opskrbom plinom	125
4.5.2.	Ciljano rusko jačanje asimetrije međuovisnosti u plinskoj trgovini	133
4.5.2.1.	Karakter međuovisnosti u plinskoj trgovini između EU i RF	134
4.5.2.2.	Karakteristike inherentne vanjskotrgovinskim odnosima i specifične za plinsku trgovinu ..	137
4.5.3.	Metode strukturiranja plinskog tržišta EU s ciljem jačanja monopolističkog položaja	142
4.5.3.1.	Odredbe iz hladnoratovskih plinskih ugovora	143
4.5.3.2.	Nove metode jačanja monopola	145
4.5.4.	Jačanje plinske trgovine kao instrumenta moći kroz „politiku plinovoda“	152
4.6.	Konstruiranje moći plina	159
4.7.	Hladnoratovska sigurnosna dilema u posthladnoratovskoj plinskoj trgovini.....	165
5.	<i>SEKURITIZACIJA I PRILAGODBA EU NA POLITIZACIJU PLINSKE TRGOVINE.....</i>	171
5.1.	Uvod	171
5.2.	Utjecaj mikrostrukturalnih razlika između aktera plinske trgovine na odgovore EU	173
5.3.	Vanjski akteri i vanjski događaji: katalizatori političko-ekonomskog karaktera	185
5.4.	Prilagodba EU na korištenje plinske trgovine u politici moći	198
5.4.1.	EU kao normativna sila: interna integracija i eksternalizacija normi	200
5.4.2.	Europska diverzifikacija izvora i pravaca opskrbe plinom	206
5.5.	Pokušaji sekuritizacije plinske trgovine	213
5.5.1.	Sigurnosno uokvirivanje plinske trgovine s RF	214
5.5.2.	Razlozi neuspjeha sekuritizacijskih koraka	226
5.5.3.	Eksternalije sekuritizacijskih koraka	233
5.5.3.1.	Stvaranje energetske politike EU	234
5.5.3.2.	Politizacija plinske trgovine s RF na razini EU	244
5.6.	Hibridni odgovor EU i teorija o promjeni uloge plinske trgovine u odnosima EU-RF	252
6.	<i>POKUŠAJ REDEFINICIJE KONCEPTA ENERGETSKA SIGURNOST.....</i>	258
6.1.	Uvod	258
6.2.	Rast važnosti koncepta <i>energetske sigurnosti</i> i važnost konteksta.....	260
6.3.	Kopenhaška škola sigurnosnih studija i <i>energetska sigurnost</i>	263
6.4.	Razlozi preholističke upotrebe koncepta <i>energetske sigurnosti</i>	269
6.5.	Kako definiramo energetske sigurnost u sadašnjem kontekstu?	274
6.6.	Što znači imenovati energetska pitanja sigurnosnim pitanjem?	279
7.	<i>ZAKLJUČAK .....</i>	283
	<i>BIBLIOGRAFIJA.....</i>	294

<i>POPIS ILUSTRACIJA I DODATAKA</i>	350
<i>POPIS KRATICA</i>	352
<i>PRILOZI</i>	356
<i>O autorici</i>	369

UVOD

Početak 21. stoljeća sintagma *energetska sigurnost* sve se češće pojavljivala na dnevnim redovima političkih i medijskih rasprava, porastao je broj znanstvenih radova na temu *energetske sigurnosti*, ali nije bilo jednoznačnog shvaćanja na što se sintagma odnosi. radova na temu *energetske sigurnosti*, ali nije bilo jednoznačnog shvaćanja na što se sintagma odnosi. Ponovni rast važnosti koncepta *energetske sigurnosti*, koji je nastao 1970-ih vezano uz naftu i naftnu trgovinu, vremenski se podudarao s problemima koji su se počeli pojavljivati u plinskoj trgovini između Europske unije (EU) i Ruske Federacije (RF), a nejasnoće vezane uz njegovu upotrebu motivirali su na znanstvenio istraživanje fenomena. U istraživanje se krenulo od plinske trgovine između EU i RF i predmet istraživanja su, kako ukazuje naslov, politizacija i sekuritizacija plinske trgovine između EU i RF, kao i implikacije tih procesa. Oba su pitanja kontroverzna u znanstvenoj i političkoj zajednici, jer nema suglasnosti u pogledu uvjeta, načina i svrhe promjene uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF-a, niti se pojam *energetske sigurnosti* jednoznačno vezuje uz novu ulogu plinske trgovine.

Plinska trgovina između EU i RF uspostavljena 1970-ih, u vrijeme najvećih ideoloških i političkih neslaganja između aktera, bila je do 2000-ih prvenstveno ekonomski odnos, koji se, doduše, nije temeljio na liberalnim ekonomskim principima, no politika ga nije ometala. Percipirana je kao izvor blagostanja za obje strane kroz osiguranje sirovinske odnosno devizne podloge za ekonomski razvoj i rast i imala je ulogu privilegiranog odnosa između EU i RF temeljenog na ekonomskoj međuovisnosti. Početkom 2000-ih EU je postao najprije zabrinut zbog rasta ovisnosti o uvozu plina općenito (EC, 2000; EV, 2003), a nakon rusko-ukrajinskih plinskih kriza 2006. i 2009. zbog rasta ovisnosti o uvozu plina iz RF-a. Krize su imale materijalni i perceptivni učinak na EU: neke države članice su po prvi put od uspostave plinske trgovine ostale bez dovoljno plina i EU plinsku trgovinu više nije doživljavao kao iskaz suradnje nego kao problem. RF je i ranije koristio plin kao vanjskopolitički instrument u državama „bližeg inozemstva“¹, prijeteći ili prekidajući im opskrbu plinom, no tijekom kriza EU je osjetio materijalne posljedice novog značenja koje je RF pripisivao plinskoj trgovini. Došlo je do promjene gledanja oba aktera na ulogu plinske trgovine, koja više ne služi isključivo ekonomskim ciljevima rasta i blagostanja, nego je dobila novu, političku ulogu i postala pitanje od velike strateške važnosti: jednom akteru služi za jačanje moći utjecanja, a drugi akter to nastoji spriječiti dovodeći je, između ostalog, u područje sigurnosti.

---

¹ RF je ubrzo nakon raspada SSSR-a, početkom 1992., počeo bivše sovjetske republike nazivati „bliže inozemstvo / ближнее зарубежье“ s ciljem njihova razlikovanja od ostatka svijeta i isticanja svojih posebnih interesa prema njima, uz obrazloženje da služe RF-u kao strateška tampon zona.

Naftna trgovina između aktera ima dužu povijest i veći volumen od plinske: već je carska Rusija pokrenula izvoz nafte u Europu, koji nije prekinut kada su boljševici preuzeli vlast 1917. godine, nego tek 1930-ih zbog pada proizvodnje u SSSR-u uzrokovanog pogrešnom energetsom politikom, no ponovno je uspostavljen krajem 1950-ih. Plinska trgovina između aktera uspostavljena je tek 1970-ih, no predmet istraživanja ograničen je na plinski segment energetske odnosa između EU i RF, jer se istražuje sadašnji kontekst u kojem je plinska trgovina između aktera prestala biti područje glatke i neometane ekonomske suradnje i postala područje sporenja, počela se koristiti kao instrument moći što ima ekonomske, vanjskopolitičke i sigurnosne implikacije. Stavljanje fokusa na procese politizacije i sekuritizacije plinske trgovine konceptualno je ograničilo istraživanje na političko-sigurnosne eksternalije tog izvorno ekonomskog odnosa, što ne umanjuje njegovu ekonomsku važnost za aktere i važnost ekonomske dimenzije za ovo istraživanje, osobito kada se istražuje koje karakteristike tog vanjskotrgovinskog odnosa kriju potencijal za politizaciju odnosno sekuritizaciju. U okviru studije slučaja odnosa između EU i RF provest će se empirijsko istraživanje uvjeta i načina promjene uloge plinske trgovine i njezinih implikacija. Na važnost tog pitanja upućuju javne, medijske i političke, te znanstvene rasprave polarizirane oko pitanja predstavlja li i može li plinska trgovina između ova dva aktera i nadalje predstavljati isključivo ekonomski odnos. Istražit će se procesi politizacije i sekuritizacije te trgovine, koji je dovode u vezu sa širim teorijskim i konceptualnim pitanjima o moći i sigurnosti u međunarodnim odnosima i što će pomoći u razumijevanju koncepta *energetske sigurnosti* i sigurnosti u širem smislu.

1. DEFINIRANJE OKVIRA ISTRAŽIVANJA

1.1. Definiranje istraživačkog problema, istraživačkih pitanja i područja istraživanja

Zadatak je svakog znanstvenog istraživanja reducirati kompleksnost problema. Najveći je izazov ovog istraživanja bio limitirati višeznačnu prirodu energenata i trgovine njima na jasno definirano istraživačko područje. Širi predmet istraživanja rada je plinska trgovina između EU i RF, no ne u cilju razjašnjenja klasičnog spora između liberala i realista o tome potiče li trgovina mir ili rat, nego se istražuje promjena njezine uloge u odnosima između aktera. Plinska trgovina između EU i RF jest doduše u skladu s liberalnom paradigmom omogućila ekonomsku suradnju u vrijeme nepremostivih ideološko-političkih razlika između aktera, ali se suradnja nije prelila na druga područja u skladu s liberalima bliskim neofunkcionalističkim pretpostavkama (Deutsch i dr., 1957; Mitrany, 1964; Barbieri, 2002:26). Ta trgovina također nije, u skladu s realističkim očekivanjima, dovela do sukoba između aktera, ali je njezino ciljano korištenje za realističko maksimiziranje moći učinilo svijet energetske poslova realističnijim (Prontera, 2017:16) i sve pragmatičnijim (Hughes, 2006). Uži predmet istraživanja ovog rada je politizacija i sekuritizacija trgovine energentom plinom, kao i implikacije tih procesa - empirijske i teorijske. Potonje su vezane uz koncept *energetske sigurnosti*: sistematizirani empirijski uvidi dobiveni u okviru studije slučaja omogućit će dubinsku analizu koncepta u cilju njegovog novog, kontekstualiziranog (u skladu s vremenom, prostorom i vrstom energenta) razumijevanja i definiranja. Tako određen predmet rada reducirao je energetska pitanja na plinsku trgovinu kao specifičan vid vanjske trgovine i u radu se neće razmatrati trgovina ostalim vrstama energenata, osim što će korištenje trgovine naftom u politici moći pomoći povijesnoj kontekstualizaciji predmeta istraživanja. Također, iz razmatranja su isključeni rizici kojima je izložen energetski sektor (i naftna i plinska infrastruktura) zbog tehničkih ili prirodnih katastrofa, antropogenih kinetičkih (primjerice terorističkih², ekoterorističkih, piratskih ili vojnih) ili kibernetičkih aktivnosti; oni su predmet istraživanja posebnog multidisciplinarnog područja, koje se razvilo tijekom hladnog rata, u prvom redu zbog vojne ranjivosti infrastrukture, i koje se naziva zaštita kritične infrastrukture. Predmet istraživanja je korištenje plinske trgovine u politici moći, što usmjerava na koncept

---

² Prema Ciuti (2010), problem terorističkih napada na energetske infrastrukture nije pitanje politike *energetske sigurnosti*, već protuterorističke politike.

energetske sigurnosti i podrazumijeva „političku“ sigurnost opskrbe³, dok se zaštita kritične energetske infrastrukture odnosi na fizičku sigurnost opskrbe.

Rad istražuje prirodu moći u izvorno nesigurnosnom području. U istraživanju se polazi od toga da RF plinsku trgovinu koristi u politici moći, da preko nje želi ojačati moć utjecanja u cilju realizacije više taktičkih i strateških ciljeva, a s nadređenim ciljem mijenjanja *statusa quo* u organizaciji međunarodnog sustava, što je tijekom prethodna dva desetljeća postajalo sve razvidnije i što je popraćeno bogatom znanstvenom literaturom (Correljé i van der Linde, 2006; Hill, 2006; Westphal, 2006; Larsson, 2007; Leonard i Popescu, 2007; Lucas, 2008; Perović, 2009; Prokhorov i Denshchykova, 2009; Stegen, 2011; Kuzemko, 2014; Shaffer, 2015; Dannreuther, 2016; Johnson, 2016; Česnakas, 2016; Talseth, 2017; Korteweg, 2018). Daljnje istraživanje politizacije plinske trgovine dijelom je motivirano time što je izostalo dubinsko razumijevanje uvjeta koji su omogućili i načina na koji se provodi politizacija plinske trgovine; cilj je istražiti što je omogućilo RF-u da politizira plinsku trgovinu s EU i kako to čini, kao i kako se EU prilagođavao i zašto je u jednom trenutku diskurs plinske trgovine zamijenjen diskursom *energetske sigurnosti*. Empirijsko će istraživanje pomoći identificirati, opisati i pojasniti kompleksan skup čimbenika oko nove uloge plinske trgovine kao središnjeg fenomena, kao i što je dovelo do toga da se promijeni perspektiva gledanja i značenje koje oba aktera pripisuju međusobnoj plinskoj trgovini. Krajnji cilj istraživanja je stvoriti koherentnu teoriju o uvjetima, tehnikama i strategijama, o tome što je i kako, na koje načine utjecalo na to da se plinska trgovina između EU i RF počne koristiti kao instrument moći, odnosno percipirati kao prijatna sigurnosti, da umjesto ekonomske dobije političku i potencijalno sigurnosnu ulogu, kao i koje su implikacije te nove uloge plinske trgovine na međusobne odnose aktera, kao i u širem kontekstu.

Uzimajući u obzir cilj istraživanja središnje istraživačko pitanje je: Što je i kako omogućilo promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF i koje su implikacije njezine nove uloge na aktere i njihov međusobni odnos, kao i ima li ta nova uloga eventualno implikacije koje nadilaze odnos između ta dva aktera? Istraživat će se uvjeti, tehnike i strategije koje su dovele do promjene distribucije međuovisnosti u trgovini plinom između EU i RF, a kako bi se dobili što precizniji odgovori u okviru središnjeg istraživačkog pitanja odgovarat će se na dodatna, pomoćna istraživačka pitanja: Koje su opće karakteristike

---

³ Na opskrbu energentima mogu utjecati politički rizici koji se odnose na političku stabilnost države izvoznice (npr. sporazum o iranskom nuklearnom programu i ublažavanju sankcija iz srpnja 2015. bio je znak za mogući izvoz iranske nafte i utjecao na pad cijene nafte) ili tranzitne države (primjerice, turski plinovodu su u kurdskim akcijama tijekom 2012. višekratno bili meta).

vanjskotrgovinskog odnosa općenito i specifične upravo za plinsku trgovinu, omogućile njezino korištenje u politici moći? Kako su na novu ulogu plinske trgovine u odnosima EU i RF utjecali unutarnji i vanjski konteksti? Koji su motivi pokretali aktere: strateški, ekonomski i/ili ideacijski? Koji su razlozi i posljedice neuspjele sekuritizacije? Odgovori na tako koncipirana istraživačka pitanja temeljeni na empirijskim uvidima činit će poveznicu između nove uloge plinske trgovine između EU i RF i ponovnog rasta važnosti koncepta *energetske sigurnosti*, što će omogućit znanstvenu raspravu o aktualnom i kontekstualiziranom značenju tog koncepta. Stoga će disertacija dati odgovor i na sljedeće istraživačko pitanje: Kako je i s kojim posljedicama promjena uloge plinske trgovine između EU i RF utjecala na rast važnosti koncepta *energetska sigurnost*? Primarni cilj istraživanja nije objasniti događaje u smislu uzročnih tvrdnji koje se mogu generalizirati i replicirati, nego pružiti kontekstualno razumijevanje. Stoga je istraživački problem definiran na način koji ne traži uzročne odgovore, nego odgovore na pitanja na koji su način strukturirani i problem i rješenja. Kako se ne bi implicirao tip uzročno-posljedičnog razmišljanja (Creswell, 2009), pri postavljanju istraživačkih pitanja ciljano su izostavljena ona koja počinju sa „zašto“.

Empirijsko istraživanje obuhvaća razdoblje od dolaska na vlast predsjednika RF-a Vladimira Putina 2000. godine, kada je evoluirala perspektiva iz koje se gleda na plinsku trgovinu, do danas. Prijelomna točka koja je promijenila ulogu plinske trgovine u odnosima između EU i RF nije nastala 1989., kada je okončan hladni rat, ni 1991., kada su se uslijed raspada SSSR-a u plinskoj trgovini između EU i RF pojavile nove tranzitne države, kako to tvrde primjerice Prokhorov i Denshchikova (2009)⁴, budući da se u prvom desetljeću postojanja RF-a plinska trgovina neometano odvijala. Tek je dolaskom na vlast Putina, „prvoklasnog stratega“ (Mearsheimer, 2014) i inicijatora drukčijeg razumijevanja plinske trgovine, uslijedila točka preokreta. Plinska je trgovina dobila najprije političku dimenziju, a zatim joj se pokušalo dati i sigurnosnu dimenziju i to osobito nakon prve rusko-ukrajinske plinske krize 2006. godine. Od tada se uz nju ne veže samo ekonomski cilj povećanja blagostanja, nego u prvom redu politika moći, te se koristi za jačanje utjecaja ili se pokušava sekuritizirati.

Plinski odnos između EU i RF nakon kraja hladnog rata može se podijeliti na dvije faze: u „Jeljcinovo doba“ njegova je karakteristika bila kontinuitet, a u „Putinovo doba“ promjena *statusa quo* kako u materijalnom, tako i u diskurzivnom smislu (liberalno-ekonomski diskurs

---

⁴ Prontera (2017:1) se pak slaže da su se izazovi energetske sigurnosti drastično promijenili početkom 2000-ih, no, razloge vidi u rastućoj cijeni nafte, strukturalnim pomacima u potražnji energije prema ekonomijama u usponu i nestabilnosti međunarodnog sustava kao posljedice terorističkog čina 9/11.

vezan uz plinsku trgovinu zamijenjen strateško-realističkim). Za razliku od prvog posthladnoratovskog predsjednik RF-a Borisa Jeljcina, koji je na RF htio preslikati obrazac moderne, liberalno-demokratske države zapadnog tipa, njegov nasljednik Putin želi RF-u vratiti status supersile i učiniti je jednom od ključnih polova u međunarodnom sustavu. Na organizaciju tog sustava želi utjecati, između ostalog, i preko identiteta RF-a kao *energetske supersile*. I Jeljcin i Putin su bili izloženi istim strukturalnim uvjetima u međunarodnom sustavu (materijalni čimbenik), no Putin (ideacijski čimbenik) je odlučio koristiti plinsku trgovinu kao jedan od instrumenata moći za utjecanje na mijenjanje međunarodnog sustava.⁵

Uz Putina kao agenta⁶, u eksplanacijski okvir promjene uloge plinske trgovine između EU i RF nužno je uključiti i političko-ekonomsku organizaciju Putinove Rusije kao (mikro)strukturu⁷, koja je olakšala izbor plinske trgovine kao instrumenta moći. Carlsnaesov (1992:265) dinamičan model odnosa agent-struktura u procesu donošenja vanjskopolitičkih odluka naglašava sintezu djelovanja agenta i strukture i pomoći će objasniti kako i što je utjecalo na to da plinska trgovina dobije važnu ulogu u vanjskoj politici. Prema tom su modelu i agent i struktura promjenjivi kroz vrijeme; agent nije samo racionalni maksimizator, već je i interpretativni akter, a struktura ima i omogućavajući i ograničavajući aspekt (ibid., 254-5). Ova studija slučaja, u skladu s Carlsnaesovim modelom, „gleda na odnos između agenta i društvene strukture u terminima međusobne veze, a ne uzročne redukcije“ (ibid., 250), ali će ga neznatno prilagoditi tražeći odgovor na pitanje „što je ontološki prvo, agent ili struktura“ (ibid., 249). U radu se polazi od toga da su „domaće ... institucije, strukture koje ograničavaju i omogućuju vanjskopolitičke aktivnosti, svakako ishod ljudske aktivnosti“ (ibid., 267); kada je riječ o RF-u, mikrostruktura aktera utječe na promjene, ali je agent ontološki stariji, težište je na identitetima (što su?) i interesima (što žele?) agenta. Na identitete i interese u ovom se radu gleda kao na uzajamno konstitutivan odnos, jer „bez interesa identiteti nemaju motivacijsku snagu, bez identiteta interesi nemaju smjer“ (Wendt,

---

⁵ Anderson i dr. (2016) s Ratnog koledža američke vojske tvrde da rusku vanjsku politiku određuju prioritarno četiri čimbenika: stav ruskog predsjednika Putina o svijetu oko njega, želja Kremlja da centralizira kontrolu nad stanovništvom, želja Rusije da zaštiti svoju domovinu uz pomoć vanjske „tampon zone“ te trajno nepovjerenje u Zapad.

⁶ Politika RF-a je tradicionalno personalizirana. O povijesno autoritarnoj vlasti (carskoj, komunističkoj, postsovjetskoj) u RF-u i njegovim prethodnicama i povijesnoj dominaciji predsjednika države u ruskom političkom sustavu vidi Boban i Cipek (2017). Prema autorima, sva je vlast koncentrirana u rukama Putina, koji je postao moćniji od države, a taj novi način vođenja države nazivaju „putinizam“.

⁷ Za predmet istraživanja važna je mikrostruktura, političko-ekonomska organizacija aktera, razina države, a ne makrostruktura, razina međunarodnog sustava; razina međunarodnog sustava je u ovom radu samo uzrok koji je utjecao na preferencije agenta i tako samo indirektno povezana s predmetom istraživanja.

1999:231)⁸; razvijaju ih i konstituiraju sami akteri, između ostalog i u interakciji s drugim akterima, što im daje karakteristiku intersubjektivnosti. U radu se istražuje kako su na promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između dva aktera utjecale ideacijske transformacije i različite političko-ekonomske organizacije aktera kao unutarnji čimbenici, te utjecaj vanjskih aktera i događaja kao vanjskih čimbenika.

Razina analize je država i ne raspravlja se o tome je li EU država i pripada li realističkom svijetu, nego se smatra državom *sui generis* tipa. Iako nije homogen entitet i energetske politike njegovih država članica nisu koherentne, EU se tretira kao kolektivni akter, uz izuzetak slučaja kada nekoherentnost ideja i interesa država članica izbija u prvi plan i onemogućuje zajedničke aktivnosti.⁹ EU je usporediv s liberalnom državom u realističkoj tradiciji - nije jedinstveni, nego akter obilježen unutarnjim procjepima (Morgan, 2010:43), „podijeljeni akter“ (Kuzemko, 2014). Kao što u liberalnim državama vlada predstavlja skupine unutar države, tako EU predstavlja države članice, koje se razlikuju u vrijednostima, interesima i perspektivama. Te razlike između država članica mogu se usporediti s napetostima obilježenom domaćom, unutarnjom politikom u kojoj se odluke donose usklađivanjem različitih preferencija pojedinih skupina. Namjera rada nije pojednostaviti tu heterogenu postmodernu integraciju samo sličnu državi i zanemariti specifičnosti država članica EU, nego izgraditi „sliku svijeta višestrukih jedinica ... postsuverenog realizma“ (Buzan i dr., 1998:47), sastavljenog u studiji slučaju od jedne nacionalne i jedne supranacionalne jedinice. Tretiranje EU kao kolektivnog aktera ima metodološko i analitičko opravdanje, jer se istražuje: a) kako se s EU razine utjecalo na kreiranje nove uloge plinske trgovine s RF-om i b) odnos plinske trgovine i sigurnosti, a kada je riječ o sigurnosti države su privilegirani akteri, „povijesno obdareni sigurnosnim zadacima i najadekvatnije strukturirani za tu svrhu“ (Buzan i dr., *ibid*,37). Kako je razina analize država, ne istražuju se aktivnosti energetskih poduzeća, osim kada su ona državni akteri, kao u slučaju ruskog državnog poduzeća Gazprom.

Kao ključni vanjski akteri u istraživanje su uključeni SAD, koji želi očuvati *status quo* u međunarodnom sustavu i aktivno radi na smanjenju ovisnosti EU o ruskom plinu, te Kina koja s RF-om dijeli želju za mijenjanjem *statusa quo* u međunarodnom sustavu i objektivan je diverzifikacijski potencijal za rusku plinsku trgovinu. Važan vanjski akter je i Ukrajina, koju

---

⁸ Prema Wendtu (1999:232), interesi su uvjerenja koja akteri imaju o tome kako zadovoljiti potrebe identiteta.

⁹ Johnson (2016:58) dopušta mogućnost da EU bude limitirano koherentan, ali ipak funkcionalno učinkovit energetski akter.

RF želi zadržati u svojoj sferi utjecaja; njezina posthladnoratovska uloga tranzitne države dovela je do prekida opskrbe plinom, što je osvijestilo EU da plinska trgovina može biti potentan instrument moći. Ukrajina je povezana i s ključnim, fokusirajućim vanjskim događajima koji su utjecali na promjenu perspektive EU - rusko-ukrajinskim plinskim krizama, nakon kojih je postalo očigledno da je politička dimenzija plinske trgovine dobila prednost pred ekonomskom, i ukrajinskom krizom iz 2014., analiza koje nadilazi okvir ovog rada, no uključena je u istraživanje u mjeri u kojoj je utjecala na plinsku trgovinu između EU i RF i promjenu njezine uloge.

1.2. Disciplinarna i epistemološka polazišta

Energetska su pitanja uobičajeno kompleksna i višedimenzionalna, njihova ontologija upućuje na različite perspektive. Mogu se promatrati iz različitih znanstvenih disciplina - ekonomske, ekološke, politološke, socijalno-psihološke, tehnološke itd.; unutar jedne discipline se mogu promatrati iz različitih teorijskih paradigmi, primjerice u politološkoj disciplini iz realističke ili liberalne. Svaka od perspektiva koristi selektivne naočale i fokusira se na određeni aspekt plinske trgovine. U ovom se radu plinska trgovina između EU i RF, taj izvorno gotovo isključivo ekonomski odnos koji je doveden u područje sigurnosti, istražuje iz politološke perspektive. Politološka perspektiva stavlja predmet istraživanja u okvir discipline međunarodnih odnosa, odnosno njezinih poddisciplina - međunarodne političke ekonomije i sigurnosnih studija. Na okvir međunarodne političke ekonomije upućuje veza između ekonomskog odnosa i njegova korištenja kao instrumenta političke moći, a na sigurnosne studije njegovo dovođenje u vezu sa sigurnošću kroz pokušaje sekuritizacije i korištenje sintagme *energetska sigurnost*.

Okvir političke ekonomije je nužan stoga što je međuodnos ekonomije i politike bitan za razumijevanje promjene uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF: istražiti će se koji ekonomski čimbenici, inherentni svakoj vanjskoj trgovini, kao i oni specifično vezani uz plinsku trgovinu, mogu postati elementi moći i biti iskorišteni za prevođenje tog odnosa u područje vanjske politike i sigurnosti. Energetskim pitanjima nije inherentna sigurnost, tradicionalno vezana uz suzbijanje prijetnji fizičkom opstanku. Međutim, trgovinu plinom u vezu sa sigurnošću dovodi već proces politizacije, čiji je cilj jačanje moći utjecanja. Pojam sigurnost u međunarodnim odnosima ima korijene u tradiciji politike moći (Buzan i dr.,

1998:21) i „kada se koristi moć ili prijeti njezinim korištenjem, problem automatski postaje sigurnosno pitanje“ (Kolodziej, 2004).

Kako je jedan od aktera plinske trgovine EU, složena, nadnacionalna integracija, u radu će se koristiti i uvidi discipline europskih studija. Predmet izučavanja discipline europskih studija je općenito razvoj svih aspekata europske integracije i njezini su uvidi primjenjivi na energetske politiku kao novo područje zajedničkog djelovanja država članica EU. Naime, istraživanje promjene uloge plinske trgovine između EU i RF omogućuje praćenje razvoja EU akterstva¹⁰ u energetske sektoru: upravo je u procesu prilagodbe EU na politizaciju plinske trgovine s RF-om konačno pokrenuta komunitizacija¹¹ energetske politika država članica EU.

Epistemologija upućuje na teorijsku paradigmu iz koje će se istražiti i razumjeti promjena uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF, pitanje kojemu se uobičajeno pristupalo iz liberalne ili realističke paradigme. To što RF plinsku trgovinu koristi kao realistički instrument tvrde moći nužno upućuje na realističku perspektivu, koja naglašava materijalne uvjete jačanja moći. U ovom se radu polazi od toga da materijalnost nije jedini ni presudan čimbenik koji određuje hoće li se neka pojava konstruirati i percipirati kao sigurnosna prijetnja. Prijetnje postoje u materijalnom smislu, ali i zbog toga što se nešto predstavlja ili percipira kao prijetnja, te se stoga analizira utjecaj i objektivnih i subjektivnih čimbenika na percepciju nove uloge plinske trgovine u EU, kao i dodatno diskurzivno konstruiranje njezine moći, što upućuje na konstruktivističku perspektivu. Ovaj se rad tako odmiče od statičkog, realističkog poimanja svijeta kroz nacionalne interese koji se realiziraju u borbi za materijalnu moć, prema konstruktivistima, koji dinamično poimaju svijet i interese države pitanjem njihove konstrukcije na određeni način i u određenom trenutku.

---

¹⁰ Akterstvo je središnji i najosporavaniji koncept u analizi razvoja EU kao međunarodnog aktera u disciplini europskih studija. Wunderlich (2008) na temelju unutarnje (skup eksplicitnih i implicitnih normi, institucija, režima, procedura, principa, vrijednosti i samopoimanja) i vanjske percepcije (prepoznat od vanjskih aktera kao različit i relativno koherentan entitet u međunarodnim odnosima) te institucionalizacije ističe pet uvjeta akterstva: unutarnji identitet odnosno samorazumijevanje, vanjsko priznanje, međunarodna prisutnost, neki oblik institucionalizacije, kao i skup instrumenata i procedura za donošenje političkih odluka. Sjostedt (1977:16, cit. prema Johnson, 2016:34) definira akterstvo kao „kapacitet za aktivno i ciljano ponašanje“ u međunarodnom sustavu. Vezano uz akterstvo EU vidi i Smith (2006), prema kojem EU u međunarodnoj zajednici nije „država“ u uobičajenom smislu, ali pokazuje neke osobine „poput države“; važno je mjesto u vanjskim politikama drugih međunarodnih aktera. EU ima jedinstveni status, EU je verzija državnosti, nije jednostavno „akter“, već je i proces. Vidi i Richardson (2015).

¹¹ Komunitizacija pretpostavlja prijenos pitanja koja se u institucionalnom okviru EU rješavaju korištenjem međuvladine metode na metodu Zajednice. Metoda Zajednice temelji se na ideji da se opći interes građana EU najbolje brani kada institucije EU igraju svoju punu ulogu u procesu donošenja odluka, uz potrebno uvažavanje načela supsidijarnosti (Pojmovnik, 2003:45).

Konstruktivistička epistemologija počiva na pretpostavci da promjenu omogućava to što je sve (između ostalog i trgovinski odnos i sigurnost) društveno uspostavljeno, konstruirano, uvjetovano idejama, relativno. Na konstruktivističku perspektivu upućuje i sekuritizacija kao uži predmet istraživanja, na koji će se primijeniti teorija sekuritizacije Kopenhavske škole sigurnosnih studija (KSSS). Teorija sekuritizacije KSSS-a može se smatrati radikalno konstruktivističkom, jer „uklanja objektivnu podlogu u dominantnom diskursu ... argumentira mogućim učincima“ (Buzan i dr., 1998:40), no u ovom se radu prednost daje perspektivi objektivističkog konstruktivizma, koji unosi element kontinuiteta. Predstavnici KSSS-a drže važnim to što konstruktivistička epistemologija otvara „mogućnost historiziranja sigurnosti, izučavanja transformacije sigurnosnih poslova aktera“ (Buzan i dr., 1998:207). Međutim, na opće društvene odnose (države, identitete), koje vide kao sedimentne, petrificirane strukture, a koje se mogu mijenjati jer su kontingentne (ibid., 205), primjenjuju „relativni objektivizam“ ili „inertni konstruktivizam“¹². U izučavanju procesa sekuritizacije ovaj se rad odmaknuo od isključivog „istraživanja izoliranih političkih govornih činova i uključio je u analizu materijalne kontekste ... i odnose moći“, što je, prema Cherpu i Jewell (2018:vii), preduvjet korisnosti teorije sekuritizacije. Unošenje konstruktivističkih elemenata u ovom radu nije zamjena nego dodatak realističkoj perspektivi.

To što promjena odnosno zadržavanje *statusa quo* u međunarodnom sustavu (makrostrukturi) motivira na politizaciju i sekuritizaciju plinske trgovine upućuje na neorealističku perspektivu, međutim, za traženje odgovora na istraživačka pitanja prikladnija je neoklasična realistička perspektiva, i to iz više razloga. Kao prvo, razina analize ovog rada nije međunarodni sustav niti je predmet istraživanja distribucija moći u međunarodnom sustavu. Kao drugo, dok su iz neorealističke perspektive jedinice sustava isključivo funkcionalno identične suverene države, neoklasična realistička perspektiva dopušta da se države razlikuju po sposobnostima i moći, ali i funkcionalno, jer su „povijesno kontingentna datost, a ne transpovijesna vrijednost i nisu nužno unitarni akteri“ (Popović, 2018). Kao treće, dok neorealistička paradigma počiva na strukturnom determinizmu, što znači da na političke odluke država utječe isključivo logika međunarodnog sustava, koja mehanički raspodjeljuje moć i tjera dužnosnike da se ponašaju u granicama nacionalnih interesa, iz neoklasične realističke perspektive međunarodni je sustav samo kontekst, u kojem se formulira i

---

¹² Objektivistički konstruktivizam je ono što Wendt (1999:1) i Zehfuss (2002; prema Kovačević, 2016:63) nazivaju „umjerenim konstruktivizmom“; Johnson (2016:60) realističko-konstruktivističkom sintezom; Ruggie (1998:33, cit. prema Johnson, ibid.) „konstruktivizmom racionalnog tipa“; Raos (2016) „tankim konstruktivizmom / *thin constructivism*“ ili McDonald (2008) „konvencionalnim konstruktivizmom“.

implementira vanjska politika (Rose, 1998:147). Stoga analiza vanjskopolitičkog ponašanja država iz potonje perspektive dopušta integriranje unutarnjih čimbenika - karakteristične organizacije političkih sustava i osobnost političkih vođa; kroz te se čimbenike na razini države kao jedinice sustava provodi pritisak distribucije moći s razine međunarodnog sustava.

Osnovni parametar vanjskopolitičkog ponašanja iz neoklasične realističke perspektive je relativni materijalni potencijal moći (primjerice kvantiteta i kvaliteta plinske trgovine), no kako nema neposredne i savršene transmisije koja bi povezivala materijalne potencijale moći s vanjskom politikom (ibid.,146), važni su i unutarnja organizacija država, promjenjivi nacionalni identiteti, a još više osobnosti, ideje i percepcije političkih vođa koji u istim strukturalnim (unutarnjim odnosno vanjskim) okolnostima reagiraju drukčije i mogu funkcionirati kao katalizatori promjena.¹³ Objektivistički konstruktivizam sugerira promatranje izvan materijalnih čimbenika, važnim drži kako akteri kroz ideacijske čimbenike (norme, vrijednosti, ideje, interese i identitete, intersubjektivna vjerovanja i prakse) oblikuju značenje materijalnih čimbenika (Johnson, 2016:40). Ta perspektiva, međutim, nije antimaterijalistička, nego omogućuje interoperabilnost između tradicionalnog, racionalnog, objektivnog te novog, konstruktivističkog i intersubjektivnog pristupa sigurnosti. U ovom će se radu istražiti kompleksan skup čimbenika koji je omogućio politizaciju plinske trgovine, a u EU utjecao na njezinu negativnu percepciju i posljedične pokušaje sekuritizacije. Realistički koncepti moći i sigurnosti istražiti će se uz pomoć temeljno liberalnog koncepta međuovisnosti, a konstruktivistička perspektiva će pomoći razumjeti objektivno i subjektivno konstruirane i percipirane moć i prijetnju, kao i diskurzivno stvaranje sigurnosti u procesu sekuritizacije. Realističko polazište će pomoći razumjeti koji su materijalni čimbenici, uz ideacijske, omogućili pretvaranje konkretnog ekonomskog odnosa u politički instrument moći, a konstruktivističko kako se prezentira (konstruira) i percipira (subjektivno doživljava) neka prijetnja: kako se dodatno konstruirala moć instrumenta plinske trgovine, kako se plinska trgovina pokušala diskurzivnim putem predstaviti kao sigurnosna prijetnja i kako je dobila na važnosti diskurzivna dimenzija procesa sekuritizacije u teorijski nedovoljno razrađenom konceptu *energetske sigurnosti*. Neoklasični realizam i konstruktivizam su

---

¹³ Putinova odluka da prilagodi unutarnju strukturu države za korištenje plinske trgovine kao jedan od instrumenata moći za utjecanje na mijenjanje međunarodnog sustava pokušava u praksi opovrći tvrdnju glavnog predstavnika neorealizma Kennetha Waltza (1979:107; cit. prema Novičić, 2013:278) da, „sve dok je struktura nepromijenjena, nije moguće promjenama u namjerama i akcijama pojedinačnih aktera stvoriti poželjne ishode ili spriječiti nepoželjne“.

kompatibilni zbog zajedničkih elemenata: obje perspektive uključuju pitanje ljudske prirode i povijesnu uvjetovanost, reflektivnost i kontigentnost (Popović, 2016:105).

1.3. Metodološki okvir istraživanja

1.3.1. Istraživački dizajn

„ ... relevantni autori su razmjerno suglasni u tome da studija slučaja podrazumijeva dubinski i holistički pristup istraživanju specifičnog i ograničenog društvenog fenomena (slučaja), pri čemu se koriste različite metode i izvori podataka koji će doprinijeti svestranom i temeljitom opisu i razumijevanju slučaja.“

(Miočić, 2018:179)

Predmet istraživanja i epistemološki okvir odredili su istraživački dizajn. Kompleksnost i visoka kontekstualiziranost procesa politizacije i sekuritizacije plinske trgovine utjecali su na odabir kvalitativnog, otvorenog i multimetodskog istraživačkog dizajna studije slučaja. Politizacija i sekuritizacija plinske trgovine izučava se na studiji slučaja odnosa između EU i RF, koja omogućuje dubinsko razumijevanje tih procesa jer obiluje informacijama o predmetu istraživanja. Studija slučaja je prikladna istraživačka metodologija iz sljedećih razloga:

1. Otvoreni dizajn studije slučaja olakšava realizaciju cilja istraživanja. Cilj je odgovorajući na istraživačka pitanja generirati teoriju, što pretpostavlja pristupanje predmetu istraživanja „otvorena uma“.
2. Metodologija studije slučaja je „srednji put između pozitivizma i konstruktivizma“ (Kacowicz, 2004:107), a na potrebu kombiniranja tih pristupa upućuje istraživanje utjecaja materijalnih i ideacijskih čimbenika na promjenu uloge plinske trgovine.
3. Predmet istraživanja zadovoljava kriterije koje je za njezino korištenje propisao jedan od njezinih važnijih teoretičara R. Yin (1994:1): odgovara na pitanje *kako* i *što*, istraživač nema kontrolu nad aktualnim ponašanjima i događajima, a fokus je na sadašnjim događajima u životnom kontekstu.
4. Traži poznavanje konteksta, što je važno jer „umanjuje nestabilnost procjene uzročnih učinaka i smanjuje vjerojatnost isključivanja ključnih čimbenika ili pogrešnog specificiranja odnosa između uključenih čimbenika“ (Mahoney, 2007). Riječ je o:
  - a) geopolitičkom kontekstu, jer se „plinski odnos između EU i RF ne odvija u vakuumu, nego u kontekstu geopolitičkog odnosa između Zapada i RF-a“ (Cameron, 2009), pa

razumijevanje promjene uloge plinske trgovine pretpostavlja razumijevanje širih odnosa i istodobno daje uvid u šire odnose; i

- b) povijesnom kontekstu, jer istraživanje pretpostavlja „duboko povijesno poznavanje podataka o slučaju“ (Mahoney, 2007), uz naglasak da se ne istražuje „mrtva“ povijest, nego povijest koja omogućuje razumijevanje i konstituira ponašanje u sadašnjosti. Povijesni kontekst traži uključivanje u istraživanje naftnih kriza 1970-ih, koje daju uvid u proces konstituiranja pojedinih ideja i aktivnosti aktera, odnosno pokazuje kontigentnost pokušaja sekuritizacije plinske trgovine u sadašnjosti. Također, stavlja plinsku trgovinu u vremensku perspektivu: omogućuje usporedbu što je akterima značila prije, a što nakon 2000-ih; povijesna iskustva i povijesno konstruirane ideje o tome što smo u odnosu na druge (Campbell, 2002) utječu na razlike između aktera, pa i na razlike između država članica EU.
5. Studija slučaja nije ograničena na procjene među dijelovima ili na statične procjene određenih situacija, nego je njezina glavna snaga sposobnost određivanja promjena kroz vrijeme (Yin, 1994:142); u ovom se radu upravo istražuje što je i kako utjecalo na promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF u sadašnjosti.
6. U pravilu istražuje “prostorno ograničen fenomen promatran u jednoj točki u vremenu ili kroz određeno razdoblje” (Gerring, 2004:342; cit. prema Jožanc, 2015); taj fenomen u zatvorenom kontekstu jest jedinica analize studije slučaja (Baxter i Jack, 2008). U ovom se radu istražuje transformacija suvremenog fenomena, ograničenog sadržajem, prostorom, vremenom i akterima; jedinica analize je transformacija uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF od 2000. do danas.

Studija slučaja kao intenzivna studija o specifičnoj jedinici analize odabrana je u uvjerenju da će dati najpotpunije odgovore na istraživačka pitanja. Plinska trgovina između EU i RF jest specifična, jer trgovina nekom drugom vrstom robe ili nekom drugom vrstom energenta između ova dva aktera ili trgovina plinom između neka druga dva aktera ne bi imala iste implikacije na međusobne i šire odnose. Odgovori na istraživačka pitanja traže ekstenzivno istraživanje tog specifičnog fenomena u operativnim detaljima i njegovo dubinsko razumijevanje, fokusiranu analizu, a ne agregiranje podataka. Stoga je odabran dizajn studije jednog slučaja, prikladan jer, prema Corbetti (2003:41,49), „što je analiza dublja to može obraditi manji broj slučajeva“, a „slučajevi koji se odabiru kako bi se dubinski istražili ne biraju se zato što su tipični ili čak uobičajeni ..., nego na temelju interesa kojeg izazivaju“. Plinska trgovina između EU i RF jedinstven je odnos zbog različitosti uključenih aktera i

specifičnosti robe kojom se trguje, no pobuđuje veliki interes u političkim, medijskim i znanstvenim raspravama. Prednost dizajna studije jednog slučaja je u tome što ima veću eksplanacijsku vrijednost, a nedostatak je u dodatnom sužavanju mogućnosti generalizacije uvida. To za ovaj rad nije ključno, budući da je cilj istraživanja stvoriti teoriju o tome što je i kako omogućilo promjenu ne za niz slučajeva, nego za pojedinačni, kontingentan slučaj, koji nije moguće dizajnirati na način da transcendira vrijeme, mjesto, događaj, posebnosti.

Plinska trgovina između EU i RF je koherentan sustav sa svojim specifičnostima, poput pretpostavljene međuovisnosti, i svojom dinamikom: dok je bio ekonomski uokviren bio je stabilan sustav međuovisnosti, a kada se počeo politički uokvirivati postao je nestabilan sustav međuovisnosti i to ga je učinilo pogodnim instrumentom za projiciranje moći. Predmet istraživanja su politizacija i sekuritizacija plinske trgovine; oba su procesa empirijski prisutna u plinskoj trgovini između EU i RF-a i uzročno povezana, no u stvarnosti se događaju odvojeno. Stoga je za njihovo izučavanje korišten dizajn kompozitne studije jednog slučaja, studije jednog slučaja s uklopljenim jedinicama. Glavna jedinica analize je promjena uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF, a logički uklopljene podjedinice su procesi politizacije plinske trgovine odnosno pokušaji njezine sekuritizacije. Kompozitna studija jednog slučaja daje dublji uvid u subjekt, budući da omogućuje pokrivanje fenomena i njegova konteksta, uključivanje velikog broja potencijalno relevantnih čimbenika, „operacionalizaciju detalja“ i daje dodatne mogućnosti za „iscrpnu analizu unapređujući uvide u pojedinačni slučaj“ (Yin, 2007:57).

Studija slučaja je istraživačka strategija koje dopušta različite kombinacije pa je moguće kombinirati i ciljeve kojima služi. Prema Yinovoj tipologiji (2007), ova je studija slučaja u prvom redu deskriptivna jer precizno opisuje fenomen, no dubinsko i kontekstualizirano opisivanje fenomena olakšava ne samo identifikaciju čimbenika koji omogućuju promjenu uloge plinske trgovine, nego i njihovo uzročno-posljedično organiziranje. Stoga deskriptivna studija slučaja prerasta u eksplanatoran pothvat, koji daje uzročno-posljedična objašnjenja¹⁴. Dijelom je ovaj rad i eksploratoran pothvat, jer je dubinsko istraživanje omogućilo stjecanje novih teorijskih uvida. Prema Stakeovoj (1995, prema Baxter i Jack, 2008:549) tipologiji, ovaj je rad, dijelom i instrumentalna studija, u kojoj dubinsko istraživanje uvjeta, aktivnosti i konteksta empirijskog slučaja promjene uloge plinske trgovine igra potpornu ulogu u

---

¹⁴ O tome može li studija slučaja poslužiti za identifikaciju uzročnih mehanizama nema jedinstvenog stava u znanstvenoj zajednici. Dok neki autori (Jackson, 2009; George i Bennett, 2004) drže da studija slučaja ne može odrediti uzroke i učinke ili da je sugeriranje uzročne veze čak pogrešno, drugi (Yin, 2007; Baxter i Jack, 2008), navode uz koje je analitičke tehnike to moguće provesti i one su i korištene u ovom istraživanju.

kritičkom razumijevanju te aktualiziranom i kontekstualiziranom redefiniranju koncepta *energetske sigurnosti*.

1.3.2. O podacima i njihovim izvorima

Metoda studije slučaja „istražuje stvarni život, aktualno povezan sustav (slučaj, op.a.) ili više povezanih sustava (slučajeva, op.a.) kroz vrijeme, i to kroz detaljno, dubinsko prikupljanje podataka koji uključuju višestruke izvore informacija ... i u izvješću opisuje slučaj ili teme slučaja“. (Creswell, 2013:97, cit. prema Mahoney, 2007)

Operacionalizacija istraživanja ili metodologija u užem smislu ukazuje na to kako se provodi empirijsko istraživanje i analiza, na logiku prikupljanja i povezivanja prikupljenih podataka na temelju kojih se donese zaključci vezani uz istraživačka pitanja. Strategiju studije slučaja moguće je primijeniti „bez napuštanja knjižnice“ (Yin, 1994:11), te je osnovna tehnika prikupljanja podataka bila čitanje, „jedna od temeljnih aktivnosti koja spada u tehnike kvalitativnog istraživanja“ (Corbetta, 2003:55-56) i to pisanih dokumenata¹⁵ koji su dali empirijski materijal za istraživanje jedinice analize - institucionalnih dokumenata, medijskih tekstova i relevantnih radova drugih znanstvenika.

Korpus izvora podataka korištenih u istraživanju kategoriziran je u primarne, sekundarne i tercijarne izvore podataka. Kako cilj empirijskog istraživanja nije bio prikupiti podatke koji bi verificirali prethodnu teoriju, nego generirati teoriju o predmetu istraživanja, polazna točka je bio predmet istraživanja, a ne pregled literature i u početnoj su fazi prikupljeni svi podaci vezani uz fenomen. Većina izvora podataka je zbog mogućnosti *on line* pristupa bila lako dostupna, što je, osobito kada je riječ o medijskim tekstovima, donijelo problem selektiranja. Ključan selekcijski kriterij u sve tri kategorije izvora podataka bila je svrhovitost u smislu stjecanje novih uvida, a ne kriterij reprezentativnosti primjeren kvantitativnoj metodologiji.

Povijesni i suvremeni institucionalni dokumenti ciljano su odabrani kao primarni izvor podataka kako bi njihova autentičnost pojačala vjerodostojnost rada. Službeni dokumenti institucija EU-a (uredbe, direktive, odluke, strategije) i ruski strateški dokumenti (energetske strategije, strategije nacionalne sigurnosti, vanjskopolitičke strategije) izvor su detaljnih informacija o jedinici analize i omogućuju dubinsko istraživanje načina na koji akteri tretiraju plinsku trgovinu. Osnovni kriterij odabira između brojnih institucionalnih dokumenata je

---

¹⁵ Dokument je „svaki materijal koji daje informacije o određenom društvenom fenomenu i koji postoji neovisno o akcijama istražitelja“ (Corbetta, 2003:55-56).

njihov sadržaj: odabrani su oni vezani uz energetska, u slučaju EU često oni vezani specifično uz plinsku politiku, ili oni koji objašnjavaju energetske odnose dva aktera. Rjeđe su korišteni dokumenti vezani uz opće odnose EU i RF, obično u cilju argumentiranja šireg konteksta odnosa. Kako je riječ o velikom broju dokumenata (osobito kada je riječ o dokumentima EU) nisu korišteni svi koji su zadovoljili sadržajni kriterij, nego, uz poštivanje kriterija svrhovitosti, samo oni relevantni u smislu da su vezani uz prijelomne točke u procesu promjene uloge plinske trgovine između EU i RF.

Istraživanje jedinice analize uključuje povijesni kontekst, što podrazumijeva istraživanje dokumenata koji mogu povijesno informirati. Uključeni su u prvom redu institucionalni dokumenti iz razdoblja uspostave plinske trgovine sredinom 1970-ih; najčešće je riječ o arhivskoj građi, između ostalog i o deklasificiranim obavještajnim izvješćima, pri čijoj je analizi važno uzeti u obzir da arhivske dokumente „oblikuje povijesni kontekst u kojem su proizvedeni, kao i kulturološke i ideološke pretpostavke koje stoje iza njih“ (Gidley, 2003:300). Kako nije pronađen veliki broj institucionalnih dokumenata iz tog razdoblja, kao izvor povijesnih podataka poslužili su i tercijarni dokumenti, prethodna znanstvena istraživanja vezana uz razdoblje uspostave plinske trgovine između EU i RF. U primarne izvore podataka ubrojene su i izjave i govori političara i dužnosnika, koji su najčešće reproducirani u medijima, što je olakšalo pristup i omogućilo direktnu analizu diskursa koji su ti pojedinci koristili. Odabrani su diskursi političkih vođa i državnih dužnosnika zbog legitimiteta i moći tih pojedinaca da uokviruju pitanja na određen način.

Lako dostupna medijska izvješća, koja obično predstavljaju dobar izvor dokumentiranih podataka za istraživanje neke društvene pojave jer „osiguravaju pokrivanje svakog činjeničnog aspekta“ (Corbetta, 2003:297) i stoga omogućavaju rasvijetliti različite kutove gledanja na isto pitanje, korištena su najčešće kao sekundarni izvor podataka. Zbog problema „previše“ podataka uključeni su medijski tekstovi koji sadržavaju činjenice o nekim prijelomnim ili kriznim događajima vezanima uz predmet istraživanja, a kako je prethodno istaknuto, i ona koja prenose ili barem objašnjavaju stavove pojedinaca u njihovim institucionalnim ulogama (dužnosnika odnosno političkih vođa) u EU, državama članicama EU i RF-u. Kako bi se izbjegla eurocentričnost, uključena su i ruska i američka medijska izvješća.

Znanstveni radovi u kojima su iznesene činjenice ili prikazane teorije povezane s predmetom istraživanja ovog rada tercijarni su izvori podataka, koji se tijekom istraživanja koriste, poput bilo kojeg drugog podatka, kao izvor dodatnih informacija o uvidima stečenima prethodno

provedenim analizama podataka iz drugih kategorija izvora, kao „jedan od podataka“ (Jeđud, 2007:93). Kako je u slučaju tercijarnih izvora najčešće riječ o naknadnim tumačenjima aktivnosti i procesa povezanih s promjenom uloge plinske trgovine, prednost pri izboru izvora podataka dana je političkim diskursima u službenim dokumentima i medijskim intervjuima političkih i državnih vođa. Tercijarni izvori poslužili su uglavnom kao okvir za kompariranje i kontrastiranje kako bi se novi podaci situirali u one od ranije postojeće, za potvrdu relevantnosti postavljenih istraživačkih pitanja i identifikaciju nekoherentnosti i praznina u dosadašnjim znanstvenim istraživanjima vezanima uz predmet istraživanja.

Znanstvena je literatura obilato konzultirana vezano uz metodologiju prikupljanja i analiziranja podataka te epistemologiju. Riječ je o sljedećim izvorima: vezano za kvalitativnu metodologiju istraživanja Corbetta, 2003; Mahoney, 2007 i Seale, 2018; za metodologiju studije slučaja Yin, 1994, 2007; Kacowicz, 2004; Baxter i Jack, 2008; Jackson, 2009; George i Bennett, 2013; za kritičku analizu diskursa Jørgensen i Phillips, 2002; Fairclough, 2012; Meyer, 2015; Jäger, 2015; Tonkiss, 2018; za metodu utemeljene teorije Corbin i Strauss, 1990; Strauss i Corbin, 1998; Bryant i Charmaz, 2007; Jeđud, 2007; Tucker, 2016; Seale, 2018; za konstruktivistički pristup izučavanju međunarodnih odnosa Wendt, 1998; McDonald, 2008; Kovačević, 2016; Popović, 2016; Raos, 2016; za problem agenta i strukture u analizi vanjske politike Carlsnaes, 1992; za kritički realizam Easton, 2010 i Welch i dr., 2011; za neoklasični realizam Rose, 1998 i dr. Konzultirana je i znanstvena literatura koja je dala podlogu za apstraktne koncepte koji su povezali trgovinska s političko-sigurnosnim pitanjima i stvorili konceptualni okvir za analizu podataka u ovom radu: za koncepte troška i dobiti u vanjskoj trgovini Hirschman, 1978, 1980; Wagner, 1988; Barbieri, 2002; Kegley i Richardson, 1980; za koncepte međuovisnosti, moći i utjecaja Wolfers, 1951; Emerson, 1962; Holsti, 1964, 1984; Waltz, 1970, 1999; Keohane i Nye, 1973, 1987; Nye, 1990, 2008, 2010, 2012; Barnett i Duvall, 2005; Walker, 2013; za koncept sigurnosti Wolfers, 1952; Buzan, 1983, Ullman, 1983; Collins, 2010; Morgan, 2010; Mutimer, 2010, Nikodinovska-Stefanovska, 2018; za teorije postavljanja dnevnog reda i uokvirivanja Entman, 1993; Campbell, 2002; Soroka, 2002; Kingdon, 2003, Princen i Rinhard 2006; Weaver, 2007; McCombs i Valenzuela, 2007; Princen, 2009; a za teoriju sekuritizacije Buzan, 1991; Weaver, 1995; Buzan i dr., 1998; Buzan i Weaver, 2003, 2009; Taurek, 2006; Emmers, 2010; Christou i Adamides, 2013; Côté, 2016; Rothe, 2017 i dr.

Kvantitativni podaci nisu u fokusu, jer se na temelju njih mogu mjeriti i procijeniti samo fizički, materijalni kapaciteti za jačanje moći i utjecaja, a u ovom se radu polazi od toga da su

važni i drugi, nemjerljivi parametri poput vještine mobilizacije kapaciteta kao podrške cilju, vjerodostojnosti njihova korištenja, aktualni konteksti međunarodnih i međusobnih odnosa i sl. Ipak, kvantitativni su podaci uključeni u istraživanje kao važna polazna točka analize kada se mogu kritički interpretirati u specifičnom kontekstu (Prontera, 2017:23). Najčešće je riječ o kvantificiranim, statistički obrađenim podacima (primjerice službenim statistikama o postotku ruskog u plinu kojeg uvozi EU odnosno pojedina država članica i sl.) koji mogu poslužiti kao dodatno empirijsko utemeljenje, kao i lakšem ili dubljem razumijevanju nekog uvida stečenog kvalitativnom analizom podataka. U tom se smislu tijekom istraživanja provodila sekundarna analiza podataka koje je netko drugi prikupio i objavio u relevantnim znanstvenim radovima ili službenim statistikama, no kako bi se otklonio mogući prigovor subjektivne interpretacije tuđih podataka, prednost je dana direktnoj, kvalitativnoj analizi primarnih i sekundarnih izvora podataka.

U skladu s Yinovim (2007:76-77) savjetom, tijekom istraživanja se „kritički zamjećivalo ili naslućivalo i bez pristranosti“ usvajalo velike količine novih informacija, a dokumentirani podaci su se provjeravali „u maniri detektiva“ tražeći eventualno postojanje važne poruke između redaka. Zadatak je empirijskog istraživanja u različitim izvorima pronaći podatke o tome koji su materijalni čimbenici utjecali na promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF, kao i diskurse koji su osnažili prevođenje te trgovine iz ekonomskog u područje politike odnosno sigurnosti. Podaci su prikupljeni i analizirani kako bi se opisalo i razumjelo „svijet činjenica“ i „svijet značenja“ (Corbetta, 2003:2).

1.3.3. Metode prikupljanja i analize podataka

„Većina onoga što želimo znati o međunarodnim odnosima, istinski važna pitanja ... ne može se shvatiti samo kroz formalne tehnike mjerenja ... kvalitativne procjene su jednako važne kao i kvantitativni podaci.“ (K.J. Holsti, 1984:341)

Usmjerenost na kontekste, uključivanje ideacijskog čimbenika i različitih perspektiva aktera, fokusiranje na konceptualne distinkcije, kao i stimuliranje novog razumijevanja koncepta upućuje na kvalitativne istraživačke i analitičke metode (Mahonye, 2007), „procedure i tehnike prikupljanja i analize podataka“ (Strauss i Corbin, 1998:3). Kvalitativni istraživački dizajn ne podrazumijeva statističke ili druge kvantificirajuće procedure, nego se provodi intenzivna analiza sustavno prikupljenih i provjerenih empirijskih podataka, na temelju kojih se stječu uvidi, pronalaze relacije i stvara teorija o tome što je i kako utjecalo na

promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF. U okviru studije slučaja korištene su pomoćne kvalitativne istraživačke metode, koje omogućuju razumijevanje izvan materijalne, objektivne i mjerljive pozitivističke stvarnosti i kod kojih je naglasak na razumijevanju kategorija, a ne na frekventnosti njihova pojavljivanja. Kako je cilj istraživanja generirati koherentnu teoriju o uvjetima, tehnikama i strategijama politizacije i sekuritizacije plinske trgovine, kao i o implikacijama tih procesa, korištena je metoda utemeljene teorije (*grounded theory method*, GTM). Istraživanje je u skladu s tom metodom vođeno podacima (*data-driven*), „teorija se otkriva iz podataka“ (Glaser i Strauss, 1967:1, cit. prema Saddaby, R., 2006), u kojima se traže teme i na temelju kojih se razvijaju koncepti buduće teorije, što daje veću mogućnost otkrivanja svih relevantnih čimbenika i interakcija.¹⁶ Za istraživanje kako se diskurzivnim putem dodatno konstruira moć instrumenta plinske trgovine i kako se konstruira neka prijetnja poslužiti će kritička analiza diskursa (*critical discourse analysis / CDA*).

Izabrane metode kompatibilne su međusobno i sa studijom slučaja. Studija slučaja i metoda utemeljene teorije kompatibilne su iz sljedećih razloga:

- primjenjuju se kada se želi istražiti i razumjeti kompleksan fenomen i njegov kontekst, kako bi se „za masu neorganiziranih sirovih podataka izvukla inovativna, integrirana, realistična shema“ (Strauss i Corbin, 1998:11);
- za istraživački dizajn studije slučaja tipičan je abduktivan model zaključivanja (Yin, 2007:41), hibrid između induktivnog i deduktivnog, koji je ujedno preduvjet GTM-a i
- omogućuju analiziranje dokumenata bez provođenja istraživanja na terenu.

Kritička analiza diskursa u tradiciji GTM-a pretpostavlja abduktivni model, „stalni *feedback* između analize i prikupljanja podataka“, „stalno kretanje naprijed-natrag između teorije i empirijskih podataka“ (Meyer, 2015) i teorijsko uzorkovanje; također, umjesto formaliziranog pretpostavlja proces prikupljanja vođen podacima, koji se selektiraju na temelju svrhovitosti, relevantnosti za istraživački problem (Tonkiss, 2018). Razlikuju se u tome što je GTM više studija znanja, a CDA studija značenja, iako, prema Jägeru (2015), i CDA može služiti za identifikaciju „znanja diskursa“, jer „diskurzivne prakse“ vidi kao manifestacije znanja, koje

---

¹⁶ C. Rivas (2018) u kvalitativne tematske analize ubraja GTM, interpretativnu fenomenološku analizu (IPA) i tematsku analizu sadržaja. Sve tri metode imaju sličan proces kodiranja, a razlikuju se u perspektivi: IPA-u uglavnom koriste psiholozi i interesira ih kako pojedinac osjeća fenomen, fokus tematske analize sadržaja je na onome kako fenomen izgleda pojedincima, a fokus GTM-a je na analizi tema i razvoju koncepata, na temelju kojih se gradi teorija, te je stoga najprikladnija za ovo istraživanje.

služe određenim ciljevima i vode „nediskurzivnoj praksi“, materijalizaciji znanja. U nastavku će se opisati kako su u ovom radu korištene te pomoćne metode.

U ovom je istraživanju primijenjena suvremena, straussijanska varijanta GTM-a¹⁷, prema kojoj se u istraživanje ne kreće bez ikakve prethodne ideje, nego istraživačka pitanja usmjeravaju prikupljanje podataka i na temelju njih se definira matrica kodiranja podataka (*conditional matrix*). Iz velikog broja naizgled raznovrsnih i zbunjujućih podataka, odabrani su oni koji su se isticali zbog inzistiranja aktera na njihovoj važnosti ili subjektivnog doživljaja istraživača njihove važnosti za fenomen, kao i oni relevantni za paradigmu kodiranja podataka definiranu u okviru postavljenih istraživačkih pitanja. Nad tim se podacima provodilo kodiranje, „analitički proces tijekom kojeg se podaci razlamaju, konceptualiziraju i integriraju u teoriju“ (Strauss i Corbin, 1998:3). Kodiranje i kategoriziranje podataka vezano uz istraživačka pitanja generiralo je inicijalnu teoriju, koja je preuzela rukovođenje fokusiranim prikupljanjem daljnjih podataka, odredila smjer i opseg studije. Naime, u kasnijoj fazi se provodio proces teorijskog uzorkovanja (Jeđud, 2007:89), odabira kategorija na temelju relevantnosti i svrhovitosti za teoriju koja se razvijala tijekom procesa istraživanja.¹⁸

Tijekom cijelog istraživačkog procesa kontinuirano su se izmjenjivale faze prikupljanja i analize podataka. Novi su podaci metodom stalne usporedbe kritički procjenjivani i dovođeni u vezu s definiranim karakteristikama prethodno određenih kategorija, kontinuirano su popunjavali postojeće kategorije ili su na temelju njih stvarane nove kategorije. U studiji slučaja je, primjerice, vezano uz fenomen politizacije plinske trgovine identificirana kategorija „plinska trgovina kao instrument tvrde moći“ (v. Shemu br.1), u koju su smješteni kodovi, ujedno odgovori na istraživačko pitanje na koji je način izvršena politizacija, poput „manipulacija opskrbom“, „ugovorne odredbe“, „jačanje asimetrije međuovisnosti“ itd. Tijekom istraživačkog procesa otkrivani su novi kodovi, primjerice „jačanje monopolističkog

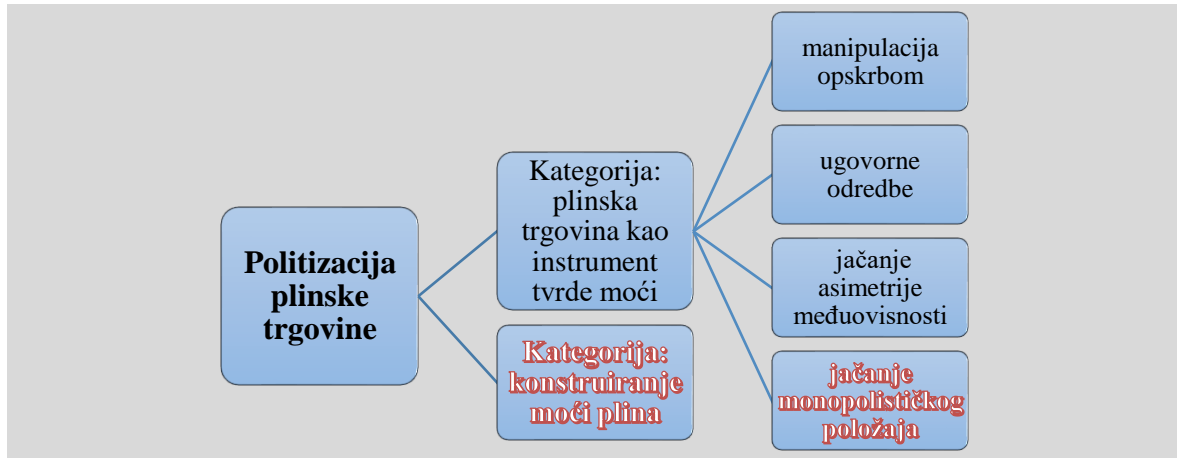
---

¹⁷ Straussijanska inačica GTM-a dobila je ime po jednom od dvojice tvoraca metode Anselmu L. Straussu, koji se naknadno razišao u tumačenju metode s Barneyjem G. Glaserom, između ostalog oko pitanja kreće li se u istraživanje bez ikakve prethodne ideje (Jeđud, 2007:95). Dvojica su autora zajedno 1967. objavili *The Discovery of Grounded Theory*, a Strauss je 1990. s Corbinom objavio *Basics of Qualitative Research*.

¹⁸ Proces teorijskog uzorkovanja olakšava posao istraživaču, jer ga „oslobađa vezanosti za shemu koja ne odgovara istraživanom fenomenu ... omogućuje fleksibilnost u promjeni okvira uzorkovanja“ (Tucker, 2016:429) i tako dopušta promjenu inicijalne teorije. No, prema tvorcima GTM-a Glaseru i Straussu, pretpostavlja dobru teorijsku intuiciju, istraživačevu sposobnost konceptualiziranja, organiziranja i uviđanja apstraktnih veza (Jeđud, 2007:87).

položaja“, ali i stvarane nove kategorije poput „konstruiranje moći plinske trgovine“. U narednoj su fazi istraživanja kategorije integrirane s njihovim karakteristikama.

SHEMA 1 Primjer kategoriziranja i kodiranja podataka

Izvor: vlastiti prikaz

„Ponavljajući postupak kretanja naprijed-nazad između empirijskih podataka i teorije u nastajanju čini prikupljene podatke fokusiranijima i analizu više teorijskom“ (Bryant i Charmaz, 2007:1). Svi postupci su se ponavljali do trenutka kada je nastupila saturacija ili teorijsko zasićenje, kada su sve kategorije bile dobro razvijene, potpuno istražene i razmotrene, a iz novih podataka se više nije mogla razviti niti jedna nova kategorija (Glaser i Strauss, 1967; prema Jeđud, 2007:89). Dobro razvijene kategorije dovedene su u vezu s unaprijed odabranim apstraktnim konceptima koji povezuju međunarodno-ekonomska s političko-sigurnosnim pitanjima (vanjskotrgovinska dobit i gubitak, međuovisnost, osjetljivost i ranjivost, politička moć i sigurnost) i pretvorene su u teorijske koncepte. Na taj su način tijekom procesa istraživanja elaborirani, verificirani i saturirani koncepti buduće teorije, no tek je njihovo međusobno povezivanje omogućilo konstituiranje integriranog okvira teorije o tome što je i na koji način omogućilo korištenje plinske trgovine u politici moći. Generirani teorijski koncepti osigurali su i strukturu za završno izvješće – iskorišteni su kao naslovi odjeljaka i pododjeljaka u empirijskim poglavljima izvješća koja slijede logiku konstrukcije teorije.

Istraživanje u ovom radu nije ograničeno na klasifikaciju i opisivanje čimbenika, nego su u prikupljenim podacima vezanima uz procese politizacije i sekuritizacije plinske trgovine sustavno traženi kontekstualni, intervenirajući i uzročni čimbenici, pokušavalo se otkriti koje su strategije primjenjivali akteri u svojim aktivnostima i koje su njihove posljedice, namjerne

i nenamjerne, a kako bi se dalo dubinsko i kontekstualizirano objašnjenje tih kompleksnih procesa i njegovih implikacija. Teorija pretpostavlja „skup dobro razvijenih kategorija (npr. tema, koncepata) koje se sustavno dovode u vezu preko tvrdnje o povezanosti kako bi oblikovale teorijski okvir koji objašnjava neki relevantan (...) fenomen. Tvrdnje o povezanosti objašnjavaju tko, što, kada, gdje, zašto, kako i s kojim posljedicama se neki događaj dogodio“ (Strauss i Corbin, 1998:22). Uzročne je procese pomoglo objasniti otkrivanje tragova procesa (*process-tracing*) kroz povijesne zabilješke, što je omogućilo povijesno kontekstualizirane usporedbe, a od pomoći su i različite analitičke tehnike temeljene na općim logičkim principima, poput stvaranja uzročnog lanca dokaza (*evidence-based causal chain*) i logike podudaranja obrazaca (*congruence*), pri čemu se empirijski obrasci uspoređuju s predviđenima na temelju učestalosti pojavljivanja, što nije zakon u pozitivističkom smislu, no daje naslutiti uzročne veze.

Procedure standardiziraju i čine istraživanje preciznim i dosljednim, no, GTM dopušta da ih se ne slijedi „dogmatski, nego kreativno i fleksibilno“ (Strauss i Corbin, 1998:12), pa je kodiranje bilo otvoreno, neformalno, fleksibilno i nije korišten *software*. Na kritike koje se upućuju GTM-u zbog nejasnog definiranja procesa kodiranja i zbog njegove intuitivnosti, u ovom se radu pokušalo odgovoriti sustavnošću u prikupljanju i analizi podataka. Također, opisi i objašnjenja su u cilju pojačavanja kredibilitnosti potkrijepljeni podacima koji se konvergiraju putem triangulacije (Yin, 2007:30), procesa prikupljanja podataka iz različitih izvora i korištenja različitih metoda i tehnika. U procesu preliminarne analize podataka tražile su se eventualne proturječnosti i utvrđivala potreba za prikupljanjem dodatnih podataka (primjerice, provodio se postupak triangulacije izjava političkih vođa ili državnih dužnosnika kroz primarne i sekundarne izvore u cilju utvrđivanja vjerodostojnosti izrečenog). Vezano uz sve postupke provedene tijekom istraživačkog procesa vođene su bilješke, koje su osnovno tehničko pravilo kvalitativne analize (Mesec, 1998, prema Jeđud, 2007:92); bilješke su vođene kako o kodovima i kategorijama, tako i o idejama vezanima uz teoriju u nastajanju.

Uz pomoć metode CDA istražuju se diskursi, „strukturirani načini prezentacije različitih područja djelovanja i društvenih odnosa koji operiraju kroz riječi i druge nositelje značenja“ (Petković, 2013:330-1), „određeni način govorenja o nečemu i razumijevanja svijeta (ili nekog aspekta svijeta)“ (Jørgensen i Phillips, 2002:1), „koji daju značenje iskustvima iz određene perspektive“ (Fairclough 1993:138, cit. prema Jørgensen i Phillips, 2002:67), a može prikazati kakva su i kakva su bila određena pitanja, ali i što bi mogla ili trebala biti (Fairclough 2012:458). CDA je osobito prikladna metoda za istraživanje podjedinice analize

pokušaja sekuritizacije plinske trgovine, jer CDA i teorija sekuritizacije imaju neke zajedničke elemente: „govorni čin“ je ishodište sekuritizacije i ključna jedinica analize CDA (Brusylovska, 2015); kako bi bila korisna teorija sekuritizacije uključuje izvanlingvističke diskurse¹⁹ (Cherp i Jewell, 2018), a kako su diskursi društveno uvjetovani i za CDA su konteksti, povijesni i kontekst situacije, ključni (Meyer, 2015). Također, sekuritizacija je „samo sekundarna manifestacija neizostavne politike moći“ (Nyman, 2014), dok je cilj CDA upravo „tražiti odnose moći“ (Meyer, 2015), s tim da diskursi mogu biti i instrument i proizvod moći. Tonkiss (2018:479-480) CDA naziva političkom analizom diskursa jer istraživač „istražuje način na koji specifičan oblik teksta ili govora proizvodi svoju verziju društvenog pitanja, problema, događaja ili konteksta“, u istraživanje uključuje društveni i politički kontekst diskursa, no polazeći od pretpostavke da jezik nije samo uvjetovan kontekstima, nego da ih i konstruira.

Tijekom istraživanja prikupljani su jezično posredovani diskursi u pisanom obliku, u kojima se tražilo postojanje i sadržaj ključnih tema, pažnja je bila usmjerena na ono „što je rečeno“, na teme i načine njihova percipiranja, a ne na to „kako je nešto rečeno ili napisano“. Diskurs je način govorenja o nekom pitanju i način njegova razumijevanja, a CDA „pomaže odrediti praktične načine kojima ljudi i institucije definiraju i odgovaraju na određene probleme“ (Tonkiss, 2018:479). U izjavama političkih vođa i dužnosnika, koje su tretirane kao primarni izvor podataka, tražili su se diskursi strukturirani prema modelu tipičnom za specifično područje društvenog života, tražilo se „korištenje specifičnog vokabulara“ (Brusylovska, 2015). Naglasak je bio na diskursima koji trgovinski odnos opisuju jezikom sigurnosti, na zamijeni ekonomskog sigurnosnim diskursima u opisima plinske trgovine s RF-om, na tome kako je jezik sigurnosti dodijeljivao plinskoj trgovini okvir značenja sigurnosti, proizvodio sigurnosnu dimenziju plinske trgovine. Učestalost takvih diskursa vremenski se podudarila s kriznim događajima vezanima uz plinsku trgovinu između EU i RF.

U traženju odgovora na istraživačka pitanja čitanjem su prikupljani i kroz višestruke izvore triangulirani podaci koji su omogućili opisivanje karakteristika fenomena, jer su odgovori na pitanja „što“ i „kako“ obično konstitutivna. Jackson (2009) studiju slučaja naziva deskriptivnom metodom, no opis, koji može sadržavati i koncepte koji čine temelj teorije, obično se koristi kao podloga za apstraktnije interpretacije podataka i razvoj teorije. Pri analizi je korišteno, prema Wendtu (1998) u istraživanju međunarodnih odnosa uobičajeno,

---

¹⁹ Tvorcima teorije sekuritizacije sugeriraju direktno izučavanje sekuritizacije preko izučavanja diskursa i političkih konstelacija i bez prethodne identifikacije indikatora (Buzan i dr., 1998:25).

„opisno zaključivanje“ (*descriptive inference*), koje pretpostavlja odmak od „samo“ opisa prema zaključivanju i davanju objašnjenja neuzročnog karaktera²⁰ (ibid, 111). Dakle, kako bi se dubinski razumio fenomen, „svijet činjenica“ se objašnjava na temelju „opisnog zaključivanja“ (ibid, 109), za „svijet značenja“ se koristi interpretativna analiza podataka, dok generirana teorija svemu daje smisao. Kako odgovori na pitanja „što“ i „kako“ obično ne daju uzročna objašnjenja i istraženo objedinjuju ne nužno pod uzročno-posljedični zakon, nego određeni koncept, Wendt (ibid, 110) umjesto „opisnog zaključivanja“ kao spretniji naziv predlaže „objašnjenje konceptima“ (2. poglavlje upućuje na koncepte oko kojih su okupljeni prikupljeni podaci i koji su fokusirali analizu). Diskursi su podvrgavani interpretacijskoj analizi, interpretirana su značenja i motivi na kojima se temeljila diskurzivna aktivnost aktera. Uživljavanje u značenja koja akteri daju fenomenu omogućuje otkrivanje kako pojedini akter plinsku trgovinu definira (dodjeljuje joj određeni okvir kroz govorni čin) i percipira (npr. subjektivno doživljava kao prijatnu), što je važno jer utječe na njegove aktivnosti.

Cilj rada nije interpretacija događaja u smislu uzročnih tvrdnji, niti deskriptivna i interpretativistička paradigma pretpostavljaju uzročna objašnjenja, a radikalno interpretativistička čak negira mogućnost poimanja uzročnosti, uzročno povezivanje olakšava kako integriranje podataka u teorijski okvir (Jeđud, 2007:95), tako i kontekstualno razumijevanje predmeta istraživanja. To ovaj rad epistemološki približava kritičkom realizmu, koji pretpostavlja kontekstualizirana objašnjenja (Easton, 2010; Welch i dr., 2011), kombinaciju kontekstualizacije, koja doprinosi razumijevanju, s uzročnim odnosima, koji objašnjavaju predmet istraživanja.

1.4. Novina, znanstveni doprinos i ograničenja disertacije

Znanstveni radovi koji istražuju odnos između vanjske trgovine, ovisnosti i moći nisu rijetkost, jer u skladu s realističkom paradigmom svaki vanjskotrgovinski odnos krije u sebi opasnost da bude iskorišten u politici moći. Ti radovi obično procjenjuju važnost vanjskotrgovinskog odnosa za pojedine aktere, a manje pažnje posvećuju utjecaju vrste robe kojom se trguje. Također, radovi u kojima je vanjskotrgovinski odnos trgovina energentima i koji istražuju korištenje energenata u politici moći, odnosno koncept *energetske sigurnosti*,

---

²⁰ Prema Wendtu (1998:109-10) odgovori na pitanje „što?“ čak i kada su nesumnjivo opisni, mogu sadržavati različite stupnjeve objašnjavajućeg sadržaja; kada se opisuju karakteristike nekog fenomena daje se i uvid, objašnjenje o njegovim potencijalima, „sklonosti ponašati se na određeni način u određenim okolnostima“ (ibid., 111). Stoga opisi mogu imati kvalitetu zaključivanja.

obično analitički ne razlikuju ulogu nafte i plina odnosno naftne i plinske trgovine. Na razlici inzistira mali broj autora: O'Sullivan (2013:8-9) ističe da bi „proizvođači plina barem teoretski mogli biti bolje pozicionirani za njegovo korištenja kao instrumenta za postizanje političkih ciljeva“; Leal-Arcas i dr. (2015) primjećuju da većina autora kada govori o *energetskoj sigurnosti* misli na plinsku sigurnost, Johnson (2016:97) i Korteweg (2018) se slažu da je plin geopolitički najiskoristivija ili barem iskoristivija vrsta energenta, Aalto i Temel (2013) su fokusirani na EU i stoga na plinsku trgovinu, jer je naftna trgovina globalna, dok Goldthau (2008, prema Casier, 2011:541) naglašava da se „nafta ne može istinski koristiti kao instrument moći“, „osim u slučaju formiranja kartela“.²¹

Također, radovi čiji je predmet isključivo plinska trgovina između EU i RF često u naslovima koriste pojmove *energent*²², *energetska sigurnost* i slično, a ne plin, plinska sigurnost. Korištenje zbirnog naziva „*energenti*“ je opravdano utoliko što govori o mogućnosti korištenja energenata općenito u politici moći, što je poznato iz naftnih kriza i poslije potvrđeno u plinskim krizama. Međutim, zbog različitih potencijala za korištenje u politici moći analitičko razlikovanje naftne od plinske trgovine je važno i u ovom se radu istražuje se zašto je trgovina plinom, a ne nekim drugim energentom, prikladan vanjskotrgovinski odnos za korištenje u politici moći. Na taj se način udovoljava Judgeovom (2016) prigovoru da se „u većini postojećih studija slučaja zanemaruju specifične razlike između lanaca opskrbe za alternative izvore energije“. Distinkcija je važna i stoga što za plin ne vrijede teorije o oskudnosti energenata, zbog čega izbijaju energetske ratovi, ili teorije o paradoksu obilja, prema kojima obdarenost energentima rezultira slabim ekonomskim performansama; u fokusu tih teorija je nafta i trgovina naftom. Kao predmet istraživanja ovog rada ciljano je izabrana plinska trgovina između EU i RF kako bi se empirijski pokazalo u kojoj mjeri obdarenost i trgovanje plinom kao oskudnim resursom u određenim okolnostima donosi moć i koje to ima implikacije, usprkos Konoplyanikovom²³ (2013:477) stavu o „prevelikoj, uglavnom umjetno stvorenoj i politički inspiriranoj pažnji usmjerenoj na ruski plin, osobito u Europi“.

---

²¹ Van Hoeymissen (2013:16) u svojoj disertaciji umjesto sintagme *energetska sigurnost* koristi sintagmu *plinska sigurnost*, no procjenjuje da je plinska trgovina s RF postala za EU sigurnosno pitanje već 1989., aludirajući na kraj hladnog rata.

²² Casier (2011) je, primjerice, rad naslovio „The Rise of Energy to the Top of the EU-Russia Agenda“, iako istražuje zadovoljava li ruski odnos prema plinskoj trgovini s EU kriterije koji bi upravo tu trgovinu učinili vanjskopoličkim instrumentom. Claes (2013) pravi razliku između naftne i plinske trgovine, poseban odjeljak posvećuje sukobu između EU i RF u plinskoj trgovini i većoj ovisnosti EU, no, kada daje prognoze globalnog energetskeg tržišta ponovno „stavlja u isti koš“ i naftu i plin.

²³ Ruski ekonomist Andrey Konoplyanik specijaliziran je za energetska pitanja, predavač je na Sveučilištu Dundee u Velikoj Britaniji, no, prema *on line* podacima, ujedno je i savjetnik generalnog direktora Gazproma.

Uži predmet istraživanja je, kako je istaknuto u naslovu rada, sekuritizacija plinske trgovine, kao jedan od načina prilagodbe EU na njezinu politizaciju. Istražuju se i drugi načini prilagodbe EU čime ovaj rad udovoljava prigovoru K. Stegen (2011:6507) da u radovima o korištenju „energetskog oružja“ nedostaju istraživanja o „reakciji ovisnije države (u ovom radu je to EU, op.a.) na prijetnju, podizanje cijene ili prekid opskrbe“. Istražiti sekuritizaciju plinske trgovine je važno jer više autora (Christou i Adamides, 2013; Nyman, 2014:47; Judge, 2016) ističe da, uspkros primjeni teorije sekuritizacije u znanstvenoj literaturi na brojna pitanja, uglavnom nema empirijskih analiza sekuritizacije energenata, „dijelom stoga što ju je teško primijeniti na područje koje tek postupno postaje prihvaćeno kao dio sigurnosne agende“ (Nyman, ibid.). Nadalje, Judge i Maltby (2017) napominju da dosadašnji malobrojni pokušaji istraživanja plinske trgovine između EU i RF kroz naočale teorije sekuritizacije nisu dali jednoznačan odgovor na pitanje je li sekuritizacija uspješno provedena ili nije. Iz navedenog slijedi da je novina ovog rada to što će se na temelju empirijskog istraživanja pokušaja sekuritizacije plinske trgovine pokazati kako se „zakon tržišta“ diskurzivnim putem može zamijeniti „zakonom strasti“ i utvrditi je li sekuritizacija ostala na pokušaju, kao i na što upućuje učestala upotreba sintagme *energetska sigurnost* u političkom, medijskom i znanstvenom diskursu. Primjena teorije sekuritizacije na novo sigurnosno pitanje doprinosi osnaživanju teorije sekuritizacije kao istraživačkog okvira, razumijevanju konstruiranja sigurnosnih problema, kao i razumijevanju empirijskih posljedica korištenja sintagme *energetska sigurnost*: za što se opredjeljujemo kada koristimo diskurs *energetske sigurnosti* i koje političke posljedice iz toga mogu proizaći.

Istraživanje sekuritizacije plinske trgovine omogućit će, u skladu s recentnim prijedlozima Judgea i dr. (2018:150), da se rad u teorijskom smislu „fokusira na pitanje predstavlja li energija ili ne različit ‘sektor’ sigurnosti koji se sastoji od drukčijih referentnih objekata, prijetnji i logike“ u odnosu na sektore sigurnosti koje poznaje prošireni koncept sigurnosti KSSS-a (Buzan i dr., 1998). Nadalje, „u energetskom sektoru prevladavaju diskursi i prakse vezani uz rizike“ (Judge i dr., 2018:158), no literatura o *energetskoj sigurnosti* obično ne razlikuje rizike od prijetnji (Judge i Maltby, 2017). U ovom će radu se uzeti u obzir pitanje „konstituiraju li se (*energetska sigurnost*, op.a.) ‘logikom’ sigurnosti koja se udaljuje od koncepta sekuritizacije Kopenhaške škole“ (Judge i dr., 2018:150). U analizi odgovora EU na rusku politizaciju plinske trgovine analitički će se razlikovati između mjera preveniranja i upravljanja plinskim krizama, koje su usmjerene na rizike, od pokušaja sekuritizacije pitanja plinske trgovine s RF, koji su usmjereni na prijetnje. Rad će na taj način odgovoriti i na

kritike da znanstvena istraživanja ne posvećuju pažnju tome kako se „različite performativne logike sigurnosti i rizika odnose prema konkretnom slučaju“ (Judge, 2016). Kako su znanstvena istraživanja koncepta *energetske sigurnosti* rijetka (Szulecki, 2018), istražujući njegovu ne samo empirijsku primjenu, nego i upotrebljivost kao analitičkog konstrukta rad će dati na empiriji utemeljen doprinos raspravi o tome što je to uopće *energetska sigurnost* te podići razinu svijesti o tome na što mislimo kada se pozivamo na koncept *energetske sigurnosti*. Rad je empirijski i znanstveno-teorijski relevantan, jer, u skladu s preporukama Bhatta (2018), kombinira empirijsko područje – istražuje se što je i kako omogućilo promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF, s teorijskim područjem – analiziraju se implikacije empirijskih procesa na koncept *energetske sigurnosti*.

Plinska trgovina je dio nacionalnih energetske politike, a energenti, ovisno na kojoj je dimenziji politike naglasak - ekonomskoj, okolišnoj ili sigurnosnoj (Kuzemko, 2014; Buchan, 2015), mogu na različite načine oblikovati okruženje. Malo je autora svoja znanstvena istraživanja posvetilo samo energentu plinu i trgovini njime, a još manje isključivo sigurnosnoj dimenziji plinske politike, nego usporedo istražuju sve tri dimenzije energetske politike čak i kada energetske politici pristupaju s politoloških pozicija. To je slučaj i u oskudnoj znanstvenoj produkciji u RH vezanoj uz predmet istraživanja: primjerice produktivan znanstvenik koji se bavi energetske pitanjima I. Dekanić (2007, 2011, 2015) ne ulazi u razlikovanje između karakteristika plinske i naftne trgovine, više pažnje posvećuje pitanjima vezanima uz trgovinu naftom, a kada mu je plinska trgovina u fokusu naglasak je na ekonomskoj dimenziji (2015), dok Boromisa (2010) u *energetsku sigurnost* uključuje ekološke standarde i ekonomske interese. Iako su u analizu također uključili naftnu trgovinu, razumijevanju nove uloge plinske trgovine između EU i RF u ovom radu vrlo su blizu Cvrtila i Barić (2008): ističu da RF taj „asimetričan odnos“ koristi za realizaciju geopolitičkih ciljeva, ali samo u CIS-u, a ne i u EU, koji se suprotstavlja tržišnim pristupom.²⁴ Najbliži perspektivi ovog istraživanja je rad Brkića i Zorko (2017), koji u opskrbi energentima, u prvom redu plinom, razlikuju između tržišnog i geopolitičkog pristupa, uključuju koncepte ovisnosti i moći utjecanja, no u njihovu je radu naglasak na nekoherentnosti energetske politike EU, a ne na uvjetima i implikacijama korištenja plinske trgovine u politici moći. Fokus ovog rada je na

---

²⁴ Autori ipak opisuju i netržišno ponašanje država članica EU (favoriziranje nacionalnih proizvođača, ograničavanje ulaska novih poduzeća na tržište), a sumnjaju u sposobnost RF-a da dugoročno isporučuje dovoljne količine plina. U ovom se radu na način blizak autorima vide razlozi izostanka jedinstvene energetske politike EU (nejednaka ovisnost o vanjskim izvorima, energetske nacionalizam).

sigurnosnoj dimenziji plinske politike (ekonomska i okolišna su u drugom planu, osim kada utječu na sigurnosnu dimenziju) i cilj mu je u empirijskom smislu doprinijeti boljem razumijevanju potencijala plinske politike za promjene u međunarodnim odnosima putem korištenja plinske trgovine za utjecanje na vanjskopolitičke odluke i distribuciju moći.

Ovaj rad ima i ograničenja: potencijalno se izlaže kritici da je redukcionistički iz dva razloga. Kao prvo, istražuje korištenje plinske trgovine kao izdvojenog čimbenika za redistribuciju moći u odnosima između EU i RF, što pretpostavlja izolaciju ostalih čimbenika - povijesnih, političkih, vojnih, psiholoških, ekonomskih, geografskih, kulturoloških itd. Neki od tih čimbenika bit će povremeno uključeni kako bi olakšali razumijevanje što je i kako omogućilo novu ulogu plinske trgovine. Kao drugo, moguća je kritika da rad daje „nepotpunu sliku energetske odnosa EU - RF“ (Judge i dr., 2016:5), jer je u radu ciljano privilegirana političko-sigurnosna dimenzija plinske trgovine, no taj je izbor u skladu s predmetom istraživanja koji težište stavlja na geopolitiku i moć te na način „stvaranja“ sigurnosnih pitanja. Upravo je plinska trgovina, pokrenuta s liberalno-ekonomskih pozicija o korisnosti za sve dionike i s neofunkcionalističkom vjerom u prelijevanje ekonomske u druga područja suradnje, prikladan primjer ostvarenja realističkih tvrdnji da vanjska trgovina nosi u sebi ovisnost i moć. Također, regionalni geografski fokus potencijalno izlaže ovo istraživanje kritici da ne može biti validna podloga za razumijevanje koncepta *energetske sigurnosti*, budući da neki autori (primjerice Chester, 2010:893) smatraju da *energetska sigurnost* zbog karakteristike transnacionalnosti ne može biti značajna samo za izdvojenu grupu država. No, plinski odnos između EU i RF jest regionalno ograničen odnos, na koji mogu, doduše, utjecati događanja na globalnom energetsom tržištu (primjerice, na plinski odnos između EU i RF utjecala je povećana potražnja i rast cijene tekućeg plina/LNG nakon eksplozije nuklearne elektrane u japanskoj Fukushima 2011. godine). U radu će se pokazati da je promjena uloge plinske trgovine upravo između EU i RF-a u 21. stoljeću dovela energente na vrh političkih dnevnih redova i do promjene diskursa - umjesto o plinskoj trgovini počelo se govoriti o *energetskoj sigurnosti*.

1.5. Konstruktna valjanost i kriteriji uspješnosti disertacije

Ovaj rad prati klasičan problem kvalitativnog istraživačkog dizajna: nemogućnost statističkog poopćavanja, zbog čega teško zadovoljava kriterij eksterne validnosti, što potencijalno dovodi u pitanje njegovu znanstvenu objektivnost. Dodatan je problem što je riječ o istraživačkom

dizajnu studije jednog slučaja, pa poopćavanje nije moguće izvan te specifične studije slučaja. Te je probleme moguće riješiti analitičkim poopćavanjem – kako jedinica analize nije „jedinica uzorka“, nego jedinstven i kontigentan slučaj, na temelju empirijskog istraživanja i provođenja ne statističkog, nego analitičkog poopćavanja moguće je kreirati teoriju o tome što je i kako omogućilo promjenu uloge plinske trgovine između EU i RF i koje to ima implikacije. Prema Tonkissu (2018:491), analitički zaključci „mogu dati uvjerljiv i dobro utemeljen prikaz, nudeći korisnu, kritičku interpretaciju istraživačkog problema punu uvida“. Cilj rada ionako nije donijeti opće primjenjive zaključke, nego omogućiti dubinski, kontekstualizirani opis i objašnjenje uvjeta i posljedica procesa te interpretirati značenja. U cilju zadovoljenja kriterija interne validnosti u izvješću se s dovoljnim brojem argumenata adresira svaka od kategorija generiranog teorijskog modela kako bi se postigla interna konzistentnost argumenata.

Na kritike o nedovoljnoj objektivnosti kvalitativnih istraživanja pokušava se odgovoriti i slijedeći Meyerov (2015) savjet: procjena vrijednosti je dopuštena u „kontekstu otkrivanja“, u procesu odabira pitanja koja će se istraživati, no ne u „kontekstu opravdavanja“. Osobita se pažnja posvećuje traženju točnih empirijskih podataka relevantnih za predmet istraživanja; kada se podaci ne podudaraju traže se, u skladu s Yinovim (2007:179) savjetom, novi podaci, a u slučaju nekoherentnosti podataka u izvješću se ukazuje na različite perspektive. Vjerodostojnost rada počiva na temeljitom i nepristranom prikupljanju i prikazivanju relevantnih i točnih empirijskih podataka, na triangulacijskim procedurama i na davanju prednosti rigoroznoj analizi empirijskih podataka pred subjektivnim mišljenjem kako bi se donijeli uvjerljivi analitički zaključci. Na pouzdanost istraživanja utječe činjenica što se teorija o predmetu istraživanja generira prije okončanja prikupljanja i analize podataka i daje uzorak s kojim se uspoređuju empirijski rezultati, kao i alat za generaliziranje rezultata (Yin, 2007:45). Pouzdanost ovog rada temelji se na uvjerenju da je iste rezultate moguće dobiti primjenom istih metoda na iste izvore podataka u okviru istog slučaja, iako neki autori (primjerice Haralambos i Holborn, 2002) kvalitativnim studijama odriču mogućnost provjere pouzdanosti i mogućnost ponavljanja.

1.6. Struktura disertacije

Rad je podijeljen na sedam poglavlja. U prvom se poglavlju definira okvir istraživanja. Nakon definiranja istraživačkog problema, postavljaju se dva središnja i više pomoćnih istraživačka

pitanja, određuje se područje istraživanja i obrazlažu pojedini izbori. Slijede opisi i pojašnjenja disciplinarnog i epistemološkog okvira istraživanja, a nakon toga i metodološkog okvira. Daje se prikaz istraživačkog dizajna, a zatim slijedi opis izvora podataka, načina njihova selektiranja, korištenih pomoćnih metoda prikupljanja i metoda analize podataka. Na temelju pregleda znanstvenih radova s bliskim predmetom istraživanja identificirano je po čemu se ovaj rad razlikuje od ostalih znanstvenih radova na temu, u čemu je njegova novina i znanstveni doprinos, a u čemu njegova ograničenja. Poglavlje završava navođenjem kriterija konstruktne valjanosti i uspješnosti rada.

Naredno je poglavlje posvećeno apstraktnim konceptima relevantnima za predmet istraživanja, koji mogu transcendirati disciplinarnu i paradigmatičku razliku i koji su dali okvir za analizu i razumijevanje procesa politizacije i sekuritizacije plinske trgovine. Kako se ti koncepti mogu različito definirati, u pojedinačnim se odjeljcima razrađuje analitički okvir za svakog od njih. To su koncepti dobiti i troška, koji se obično koriste u istraživanju vanjskotrgovinskog odnosa, s tim da se naglašava razlika između apsolutne i relativne odnosno između ekonomske i neekonomske dobiti, zbog potencijala vanjske trgovine da ograniči ekonomsku i političku autonomiju sudionika; koncepti ovisnosti i međuovisnosti u vanjskoj trgovini, kao i koncepti osjetljivosti odnosno ranjivosti, koji su posljedica unošenja neravnoteže u međuovisnost i uključuju vremensku dimenziju; koncept moći koja se rađa u takvom odnosu i koja kada je krajnji cilj utjecanje na vanjskopolitičke preferencije može biti indirektna i direktna; kao i koncept sigurnosti u tradicionalnom smislu, u koji se uklapa korištenje plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći, i u netradicionalnom smislu kada je riječ o konstruiranju sigurnosnih pitanja. Kako sekuritizacija plinske trgovine pretpostavlja njezino konstruiranje kao sigurnosnog pitanja, završetak poglavlja posvećen je razradi teorije sekuritizacije KSSS-a, pri čemu je poseban naglasak stavljen na razlikovanje između koncepta sekuritizacije i koncepta rizikofikacije - potonji se često uključuje u znanstvene rasprave o *energetskoj sigurnosti* iako pretpostavlja drukčiju logiku sigurnosti i značenja nesigurnosti.

Poglavlje 3. omogućuje povijesnu kontekstualizaciju korištenja plinske trgovine u politici moći, pojašnjavajući da su na plinske krize iz sredine 2000-ih utjecali naftne krize i šokovi 1970-ih: uzrokovali su uspostavu plinske trgovine između Europske zajednice (ECs) i SSSR-a, koja je počivala na zajedničkom razumijevanju toga što je ona i kako je organizirati; utjecali su na pojavu i definiciju koncepta *energetske sigurnosti*, kao i na odgovore utemeljene na konceptu rizikofikacije (preventivne i krizne mjere); te povijesno argumentiraju

različito (političko i ekonomsko) razumijevanje energetske suradnje sa SSSR-om između SAD-a i Zapadne Europe, što je utjecalo na pogoršanje međusobnih odnosa i na korištenje narativa identičnih današnjima. Naime, SAD je tijekom naftnih kriza i šokova stekao „inklinaciju prema sekuritizaciji“ (Buzan i dr., 1998:95-118) energetske pitanja, energetske ovisnost vidi kao prijetnju nacionalnoj sigurnosti i militarizira svoju energetske politiku. Također, ukazuje se na to da je SAD tijekom naftnih kriza i šokova stekao „inklinaciju prema sekuritizaciji“ (ibid.) energetske pitanja (energetske ovisnost vidi kao prijetnju nacionalnoj sigurnosti i militarizira svoju energetske politiku), kao i na povijesne argumente o već tada različitom razumijevanju (političkom ili ekonomskom) energetske suradnje sa SSSR-om između SAD-a i Zapadne Europe, što je utjecalo na pogoršanje međusobnih odnosa i na korištenje narativa identičnih današnjima. Na kraju poglavlja ukazuje se na razloge neučinkovitosti naftne trgovine kao instrumenta moći s ciljem utjecanja na vanjsku politiku i objašnjava se kako je to utjecalo na općeprihvaćenu definiciju koncepta *energetska sigurnost*, kao i na to zašto ga je potrebno definirati i iz rizikofikacijske perspektive.

Slijedi detaljna analiza utemeljena na empirijskom istraživanju specifične i relevantne studije slučaja odnosa EU i RF kroz prizmu nove uloge plinske trgovine. Analiza je podijeljena na dva empirijska poglavlja, koja će pomoći razumjeti i objasniti rusko korištenje plinske trgovine u politici moći te posljedične odgovore EU. Poglavlje 4. posvećeno je politizaciji plinske trgovine i čimbenicima koji su to omogućili, materijalnim i ideacijskim, realnim i konstruiranim. Pojašnjeno je kako je ojačala uloga države u ruskoj ekonomiji i razvijen model državnog kapitalizma. Također, pojašnjavaju se specifičnosti plina kao robe kojom se trguje, a koje plinsku čine potentnijim instrumentom moći od naftne trgovine. Istaknut je ideacijski čimbenik kao ključan za političko uokvirivanje plinske trgovine i ukazano na korištenje te trgovine kao opipljivog instrumenta tvrde moći, kada RF manipulira cijenama i prekidima opskrbe, ali i kao neopipljivog, kada jača asimetriju međuovisnosti u plinskoj trgovini strukturiranjem plinskog tržišta EU kako bi ojačao svoj monopolistički položaj. Objašnjeno je i kako RF diskurzivnim i nediskurzivnim putem dodatno konstruira moć tog instrumenta u cilju pojačavanja percepcije potencijalnog učinka. Zaključno je hladnoratovska sigurnosna dilema uspoređena s posthladnoratovskom energetske dilemom, odnosno dilemom ovisnosti u plinskoj trgovini.

Poglavlje 5. objašnjava na koji se način EU prilagođavao politizaciji plinske trgovine kako bi minimizirao prijetnju zbog njezine politizacije. Jedan od odgovora, ne i jedini, bio je pokušaj sekuritizacije, diskurzivno predstavljanje plinske trgovine kao egzistencijalne prijetnje.

Objasnit će se kako je na odgovore EU utjecalo drukčije razumijevanje plinske trgovine uzrokovano njegovim liberalno-ekonomskim identitetom, kao i vanjski akteri i vanjski događaji kao intervenirajući čimbenici. Pododjeljci Odjeljka 5.4. posvećeni su različitim i najčešće paralelnim odgovorima EU: uz mjere za sprječavanje i upravljanje krizama, o kojima je bilo riječi u 3. poglavlju, jača interna integracija i eksternalizacija normi i diverzifikacijska politika. Nakon analize i objašnjenja neuspjeha sekuritizacijskih pokušaja, u pododjeljku 5.4.5. se ukazuje na eksternalije neuspjeha sekuritizacijskih koraka kao što su jačanje energetske akterstva EU, čija je posljedica osnivanje Europske energetske unije, kao i politizacija plinske trgovine na strani EU. Posebna je pažnja usmjerena na projekt plinovoda Sjeverni tok kao najvažnije strategije RF-a za zadržavanje ovisnosti EU o ruskom plinu, kao i na zadržavanje diskurzivne dimenzije sekuritizacije u vidu učestalog korištenja sintagme *energetska sigurnost*. Zaključno se ukazuje na hibridnost odgovora EU na politizaciju plinske trgovine i daje shematski prikaz teorije o politizaciji i sekuritizacije plinske trgovine između aktera, generirane tijekom istraživanja.

U poglavlju 6. se na temelju rezultata empirijskog istraživanja ukazuje na to da nova uloga plinske trgovine između EU i RF, uz empirijske, ima i šire znanstveno-teorijske implikacije, a na temelju kritičke analize znanstvene literature o *energetskoj sigurnosti* se pokazuje da taj koncept nije dovoljno razvijen i da se preholistički upotrebljava. U ovom se poglavlju daje aktualizirana i kontekstualizirana definicija *energetske sigurnosti* i pokušava argumentirati da sve češće korištenje tog koncepta ima više veze s vanjskom politikom, nego s ekonomijom, a još manje s energetske sektorom. Ta bi definicija trebala olakšati i razumijevanje empirijskih posljedica diskurzivnog korištenja koncepta, poput otežavanja ekonomske suradnje.

Zaključno poglavlje vraća se na pitanja postavljena na početnim stranicama ovog rada i daje odgovor na njih u okviru teorije generirane tijekom procesa istraživanja. Empirijski nalazi se koherentno i kratko reorganiziraju kako bi se raspravili glavni uvidi, a zaključno se sugeriraju nova istraživačka pitanja koja je generiralo ovo istraživanje.

2. KONCEPTUALIZACIJA: VANJSKOTRGOVINSKA DOBIT, MEĐUOVISNOST, MOĆ I SIGURNOST

2.1. Uvod i organizacija poglavlja

Kako bi se uspostavila veza između različitih disciplinarnih područja i različitih paradigmatičkih pristupa kao okvir za istraživanje korišteni su koncepti, koji su dovoljno apstraktni da mogu transcendirati te razlike i koji su identificirani kao relevantni za predmet istraživanja, osobito stoga što daju smisao određenim materijalnim karakteristikama omogućujući uvid u potencijal njihove moći. Koncepti su, prema Corbetti (2003:65), „građevni materijal teorije i opažljivog empirijskog svijeta“ i u radu je riječ o sljedećim konceptima: ekonomska i politička dobit odnosno trošak u vanjskoj trgovini; ovisnost i međuovisnost te asimetričnost, koja omogućuje analitičku distinkciju između prethodna dva koncepta; s asimetričnom međuovisnošću povezani koncepti osjetljivosti odnosno ranjivosti; moć i sigurnost. U ovom će se poglavlju razjasniti ti apstraktni koncepti koji su korišteni kao potporni alati u empirijskom istraživanju promjene uloge plinske trgovine između EU i RF.

Istražuje se kako vanjska trgovina kao tipičan ekonomski resurs neke države (Nye, 2012:57) jednako tako može biti i politički resurs, odnosno instrument moći. U tome će pomoći uvidi njemačkog ekonomista Alberta Hirschmana (1980) iz njegove pionirske studije o vezi između ekonomije i politike u međunarodnim odnosima²⁵. Jedan od tih uvida govori o tome kako asimetrija ovisnosti u vanjskoj trgovini ne postoji samo između velikih i malih, jakih i slabih država, nego i između država općenito. Naime, svakoj su vanjskoj trgovini svojstvene određene karakteristike koje mogu rezultirati odnosom ovisnosti i koji jedan od uključenih aktera može iskoristiti u politici moći, za jačanje svoje moći utjecanja. Hirschmanov je uvid osobito važan u slučaju kada države trguju energentima, budući da su oni strateški važni u ekonomskom, vojnom i političkom smislu, te stoga „zbog njihova vanjskopolitičkog i geopolitičkog značaja ni jedan posao vezan uz energente nije isključivo stvar slobodne trgovine, jednostavno komercijalni posao, nego ima politički značaj“ (Boban i Cipek, 2017:321).

U prvom je odjeljku poglavlja prikazan i raspravljen analitički okvir za izučavanje koncepta dobiti iz vanjske trgovine, koja može biti dvovrsna: u konvencionalnom smislu riječ je o ekonomskoj dobiti, no isto tako vanjska trgovina može kao eksternaliju proizvesti i političko-

---

²⁵ Hirschman je svoju teoriju o primjeni vanjske trgovine u politici moći valorizirao na primjeru njemačke vanjske ekonomske politike 1933. i prvi put objavio 1945. godine.

sigurnosne dobiti odnosno troškove. Drugi se odjeljak odnosi na relacijski aspekt vanjske trgovine: on pretpostavlja odnos između dva aktera koji nisu jednako ovisni o toj trgovini, što manje ovisnom akteru donosi moć. U nastavku se opisuje specifičan slučaj međuovisnosti u vanjskoj trgovini: kada međuovisnost postane asimetrična vodi osjetljivosti odnosno ranjivosti ovisnijeg aktera. Treći pak odjeljak temelji se na izučavanju literature o konceptu moći u međunarodnim odnosima, potencijalu i limitima širenja moći izvan tradicionalne sfere utjecaja. U četvrtom će odjeljku biti objašnjeni osnovni postulati teorija uokvirivanja i sekuritizacije, iskoristivi u aktivnostima vezanim uz plinsku trgovinu između EU i RF, poput sigurnosnog uokvirivanja tog ekonomskog odnosa i pokušaja njegova vezivanja uz primjenu izvanrednih mjera kao što je, primjerice, upotreba vojne sile.

2.2. Dvostruka uloga vanjske trgovine: ekonomska dobit i političko-sigurnosne eksternalije

„Političke dimenzije i popratni učinci vanjske trgovine i investicija su sveprisutni.“

Hirschman (1978)

Trgovinski odnosi su jedan od najosnovnijih načina interakcije među ljudima (Barbieri, 2002:5) koja se ostvaruje kroz razmjenu robe ili novčane transakcije. Vanjska je trgovina način razmjene kapitala, dobara i usluga između država i cilj joj je nadoknaditi limitirane domaće resurse: u studiji slučaja riječ je o plinu odnosno kapitalu. Problem u istraživanom slučaju je taj što je cilj vanjske trgovine prestao biti nadoknada limitiranih resursa, nego je ta trgovina postala instrument moći.

Svijest o dvostrukoj ulozi vanjske trgovine pojavila se vrlo rano u teorijama vanjske trgovine. Koju će ulogu vanjska trgovina imati ovisi o tome ima li primat u provođenju ekonomskih aktivnosti država ili tržište. Merkantilisti 16. i 17. stoljeća posebno su zagovarali vanjsku trgovinu budući da su u izvozu, iz kojeg su izuzimali sirovine, vidjeli pravi izvor bogatstva, dok su razmišljali o zabrani uvoza. Vanjskoj su trgovini pripisivali dvojaki cilj: povećanje blagostanja i jačanje pozicije relativne moći svoje države; izvoz je bio izvor bogatstva, bogatstvo izvor moći, a moć se koristila za zaštitu ekonomskih, vanjskotrgovinskih, pored religijskih ciljeva. Bio je to „kompetitivni merkantilizam“ (Morgan, 2010:44) za koji je vanjska trgovina bila *a priori* igra s nultim rezultatom - tražio se državni intervencionizam i strukturiranje ekonomskih interakcija na način da za vlastitu državu osiguraju više dobitaka od druge strane. Ekonomski liberalizam 18. i 19. stoljeća još su manje brinule možebitne političke eksternalije vanjske trgovine: zagovarao je slobodnu trgovinu u kojoj je prostor

države bio sužen, dok je uravnotežujuća uloga bila prepuštena djelovanju tržišta. Prema doktrini slobodne trgovine i izvoz i uvoz su dobri jer počivaju na dobrovoljnoj razmjeni; cilj izvoza nije akumuliranje bogatstva i moći, nego je izvoz instrument za postizanje drugog cilja - dobrobiti potrošača, zadovoljenja njihovih želja i proširenje izbora.

Plinsku trgovinu s RF-om je ECs uspostavio 1970-ih godina na temelju neoliberalne paradigme *laissez-faire*, naslijeđene iz klasičnog liberalizma. U prvom su planu bili slobodno tržište i slobodna trgovina, na koju se gledalo isključivo iz ekonomske perspektive. Oba su aktera imala ekonomski interes za uspostavu plinske trgovine - prioritet je imao ekonomski razvoj i rast za što je ECs trebao plin, a tadašnji SSSR čvrstu valutu. ECs je u pogledu opskrbe energentima nužno ovisio o „drugima“, „vanjskima“, a kako su u to vrijeme države Bliskog istoka kao partneri postale nevjerodostojne, tražio je novi izvor energenata. U to je vrijeme zapravo ECs imao dodatni geopolitički interes, jer se na temelju vlastitih povijesnih iskustava nadao da će plinska trgovina unijeti pozitivne promjene u međusobne odnose i eventualno doprinijeti ujedinjenju hladnoratovskih protivnika. Naime, u skladu s neofunkcionalističkim pretpostavkama očekivao je da će vanjskotrgovinski odnos imati dvojaki učinak: transformativni, pa će utjecati na pretvaranje sovjetske planske u tržišnu ekonomiju, a autoritarnog, u ranoj fazi čak tiranskog, režima u demokratsko društvo kroz prihvaćanje liberalno-demokratske paradigme, kao i učinak prelijevanja, pa će suradnja na jednom području potaknuti suradnju na drugim područjima.

Dobit je načelno cilj svakog ekonomskog i svakog trgovinskog odnosa. Riječ je o ekonomskom konceptu koji označava razliku između troškova i prihoda i pretpostavlja stvaranje bogatstva. U analizi dobiti u nekom odnosu potrebno je razlikovati apsolutnu od relativne dobiti, ali također ekonomsku od neekonomске dobiti. Cooper (1968:4, prema Barbieri, 2002:32) drži da se korist u bliskom međunarodnom ekonomskom odnosu, koji uspoređuje s brakom, može uživati samo na račun odustanka od određenog opsega nacionalne autonomije, od slobode djelovanja u skladu s vlastitim uvjerenjima. Kegley i Richardson (1980) također smatraju da vanjska trgovina stvara ovisnost, koja limitira ne samo ekonomsku, već i vanjskopolitičku autonomiju, ali iz njihove liberalno-ekonomske perspektive u prvom planu je pozitivan, transformativan vanjskopolitički učinak. Barbieri (2002:26) naglašava da ekonomska dobit od trgovine ne mora uvijek biti jednaka potencijalnom trošku povezanom s (političkom) neovisnošću, prema Baldwinu (n.d.) je „politički trošak vjerojatno važan i teško ga je mjeriti“. Perspektiva gledanja na plinsku trgovinu usmjerava pažnju na različite stvari, pa se može doći do drukčijih zaključaka o

koristima i troškovima vanjske trgovine: iz ekonomske perspektive cilj svake trgovine je dobit, dok je iz perspektive moći cilj trgovine stvaranje ovisnosti.

Iz (neo)liberalne paradigme ekonomija je na prvom mjestu, plin je roba, a trgovina instrument za maksimiziranje dobiti i blagostanja; obostrano je korisna, pretpostavlja suradnju i važan je doprinos miru, jer je rat, gledano iz ekonomske perspektive, loš za trgovinu. Cilj je vanjske trgovine, čak i kada su države fokusirane na status i moć, apsolutna dobit koja se očituje u nacionalnom prihodu, punoj zaposlenosti i slično, a ne relativna dobit, dobit u odnosu na druge države; važnije je „biti bolji nego u prošlosti“ nego „biti bolji od drugih država“ (Keohane i Nye, 1973:162). Posljedice takvog gledanja na plinsku trgovinu bile su dvojake:

- Ekonomska su razmatranja dominirala nad političkima, što je plinsku trgovinu izoliralo od vanjske politike;
- Zbog teze da su tržišni mehanizmi najbolji u alokaciji svake, pa i energetske robe, te najučinkovitiji u korekciji šokova i neravnoteže u ponudi i potražnji (Kuzemko, 2013: 61) vladalo je čvrsto uvjerenje da plinska trgovina uspostavlja odnos međuovisnosti.

Perspektiva gledanja na vanjsku trgovinu je važna. U realističkoj i neomerkantilističkoj perspektivi politika je na prvom mjestu, dok je ekonomska sigurnost samo dio širih prioriteta države ili nacionalne sigurnosti. Na vanjsku trgovinu se gleda s političko-sigurnosnog stanovišta, cilj prestaje biti ekonomski i postaje politički. Vanjska trgovina postaje model u kojem se koristi i troškovi međusobno isključuju, što otvara mogućnost stjecanja relativne prednosti i ekonomski uspjeh postaje igra s nultim rezultatom (Buzan i dr., 1998:95). Trgovina postaje instrument za maksimiziranje moći, težište je na nacionalnoj sigurnosti, pa su trgovinski odnosi ustvari „privremeni aranžmani koji se mogu lako kršiti kada uvjeti zahtijevaju druge strategije za osiguranje nacionalnog interesa“ (Barbieri, 2002:19). Za realiste i neorealiste i kada postoji apsolutna dobit, odlukama političkih vođa mogu dominirati brige o relativnoj dobiti. Liberalni teoretičari istražuju pod kojim uvjetima međuovisnost može donijeti obostranu dobit i korist, dok je u ovom radu iz realističke perspektive glavni fokus na pitanju što je i na koji način, omogućilo da međuovisnost u plinskoj trgovini jedan od aktera ciljano iskoristi za povećanje relativne dobiti. Nye (2012:53) upozorava da i liberalne postavke o tome da u razmjeni dolazi do zajedničke, apsolutne dobiti i „zdrave međuovisnosti“ (Morgan, 2010:44), a ne do odnosa moći, vrijede samo u uvjetima savršene konkurencije, no u praksi je malo savršenih tržišta, a akteri obično teže relativnoj dobiti.

Različite percepcije nacionalnog interesa, smatra Barbieri (2002:19), mogu utjecati na donositelje političkih odluka; stoga je pri analizi aktivnosti države nužno odrediti jesu li motivirane ekonomskim ili političko-sigurnosnim ciljevima ili imaju dvostruki cilj. Države često u skladu s merkantilističkom paradigmom provode politike dizajnirane tako da maksimiziraju i moć i blagostanje; tada su politike komplementarne, a maksimizacija dobiti i maksimizacija moći nisu alternativni ciljevi, jer uspješna realizacija jednog može olakšati realizaciju drugog. RF-u je energetska sektor poslužio za zadovoljavanje komplementarnih ciljeva i doveo je u ravnotežu cilj povećanja bogatstva i cilj povećanja moći. Zahvaljujući energetska industriji, koju je Putin odlučio ponovno podržavati, ojačala je najprije ekonomska moć Rusije, što joj je omogućilo vraćanje dugova kreditorima i odbijanje novih kredita međunarodnih ekonomskih i financijskih institucija. Veća ekonomska moć doprinijela je i unutarnjopolitičkoj konsolidaciji i većoj vanjskopolitičkoj autonomiji, a k tome je RF dodatno odlučio iskoristiti plinsku trgovinu kao vanjskopolitički instrument moći. Države mogu voditi ekonomske politike koje kratkoročno reduciraju nacionalnu autonomiju u cilju stjecanja dodatnog bogatstva ne bi li dugoročno osigurale moć, a povremeno mogu kratkoročno zanemariti cilj stjecanja bogatstva i pristati na ekonomske troškove u nadi da će dugoročno postići veću moć ili doprinijeti sigurnosnim ciljevima. Problem je u tome što politike stjecanja bogatstva i stjecanja moći nisu uvijek komplementarne. Za istraživanje slučaja promjene uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF važan je i pristup koji vidi proturječne između ekonomskog cilja blagostanja i političkog cilja jačanja moći, osobito kada je riječ o prilagodbi EU na promijenjene uvjete u plinskoj trgovini, o čemu će biti govora u 5. poglavlju.

Kada cilj vanjske trgovine prestane biti samo povećanje bogatstva odnosno blagostanje, pojavljuju se političko-sigurnosne eksternalije, koje mogu biti dvojake:

- Može doći do jačanje nacionalne vojne moći, jer ostvarena ekonomska dobit na temelju specijalizacije u vanjskoj trgovini²⁶ omogućuje povećanu proizvodnu učinkovitost i preusmjeravanje resursa na alternativne proizvodne procese, te tako ostavlja prostora za povećanje proizvodnje vojnih resursa;
- Može ojačati moć utjecanja putem umanjena ekonomske i političke neovisnosti drugog aktera u vanjskotrgovinskom odnosu.

---

²⁶ U skladu s klasičnom i neoklasičnom ekonomskom teorijom vanjska trgovina je obostrano korisni pothvat u kojem se države specijaliziraju za izvoz u skladu sa svojim komparativnim prednostima.

Jačanje moći utjecanja, što se može povezati i sa sigurnošću, može biti eksternalija u trgovini energentima, osobito plinom. U pravilu već samo posjedovanje energenata jača moć država koje ih posjeduju; posjedovanje energetske resursa, uz zadovoljenje nekih drugih uvjeta o kojima će biti govora u 4. poglavlju, omogućuje državama koje su po svojim drugim karakteristikama relativno slabije ostvarivanje utjecaja, utjecanje na ishode. Kao prvo, geografska distribucija energenata je geološki unaprijed definirana i nepromjenjiva. Kao drugo, ne postoji višak proizvodnih kapaciteta kao kod drugih vrsta roba. Kao treće, kada je riječ o plinu u slučaju prekida opskrbe ne postoji mogućnost supstitucije, ne samo da nema savršenog supstituta (druge robe kod koje je granična stopa supstitucije jednog dobra za drugo, odnosno količina dobra koju je potrošač spreman žrtvovati da bi dobio dodatnu jedinicu drugog dobra konstantna), nego najčešće uopće nema supstituta. Dok u većini ekonomskih i trgovinskih odnosa globalizacija i internetizacija dokidaju utjecaj geografije i udaljenosti, na plinsku trgovinu nemaju utjecaja. U plinskoj trgovini zbog njezinih specifičnosti geografska blizina igra veliku ulogu, prvenstveno zbog agregatnog stanja koje traži transport fiksnim plinovodima; stoga je plinska trgovina regionalna, a ne poput trgovine naftom globalna, te je postojanje sigurnosnih eksternalija češće u trgovini plinom nego u trgovini naftom.

U vrijeme pokretanja plinske trgovine između EU i RF 1970-ih iz liberalno-ekonomske perspektive se pretpostavljalo da će ona imati pozitivan ekonomski učinak na oba aktera i transformativan učinak na odnose na političkom području. Danas iz realističke perspektive korištenje plinske trgovine kao instrumenta prisile²⁷ odnosno nagrađivanja također cilja na transformativan učinak, ali na razini sustava: trebalo bi utjecati na uravnoteživanje moći u međunarodnom sustavu, tj. na njegovo pretvaranje u multipolarni sustav. Ako moć (o kojoj će biti više riječ u odjeljku 2.4.) definiramo kao sposobnost A da postigne da B čini ono što na drugi način ne bi činio, u oba je slučaja trgovina plinom trebala poslužiti kao instrument utjecanja, samo na različitim razinama i na različite načine. ECs je posredstvom „učinka prelijevanja“ plinske trgovine želio promjene na unutarnjopolitičkom planu u SSSR-u, dok RF želi korištenjem plinske trgovine kao „tvrde moći“ utjecati na prihvaćanje stava u EU o potrebi promjene polarnosti globalnog međunarodnog sustava. U oba se slučaja korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći radi utjecanja može smatrati izazovom političkoj autonomiji, unutarnjoj ili vanjskoj. Problem je u tome što se osim suradnje može prelijevati i

---

²⁷ Prisilu Nye (2012:73) definira kao pokušaj navođenja ciljane strane da nešto učini, a prema Jakobsenu (2010:257) to je jedna od strategija koja se temelji na prijetnji.

ovisnost, koja pak u trgovini može voditi drugim oblicima ekonomskih, ali i neekonomskih ovisnosti (Barbieri, 2002:12).

2.3. Poticaj za pretvaranje međuovisnosti u ovisnost

Za teorijsko razmatranje odnosa vanjske trgovine i moći važni su koncepti ovisnosti i međuovisnosti. Odnos ovisnosti može nastati u različitim vrstama međudržavnih odnosa i to ne samo u ekonomskim, nego i u vojnim, telekomunikacijskim i sličnim; u različitim tipovima međudržavnih odnosa, a ne samo između razvijenih i nerazvijenih; kao i u različitim vrstama ekonomskih odnosa, bez obzira na to je li riječ o vanjskoj trgovini, primitku strane pomoći, izravnim stranim ulaganjima, monetarnom odnosu i sl. Težište istraživanja odnosa ovisnosti u kontekstu odnosa između ekonomije i politike najčešće je na vanjskoj trgovini, osobito kada je ta trgovina velikog volumena i kada je značajan izvor prihoda odnosno rashoda za neku državu. U prethodnom se poglavlju ustvrdilo da su svakom vanjskotrgovinskom odnosu svojstvene karakteristike koje mogu voditi odnosu ovisnosti. Koncept ovisnosti pak krije u sebi bitan potencijal za „impregniranje“ ekonomskih i političkih odnosa.

Odnosi ovisnosti nastali kao posljedica vanjskotrgovinskih odnosa bili su predmet izučavanja teorije ovisnosti 60-ih godina 20. stoljeća²⁸, koja nije primjenjiva na predmet istraživanja, premda su neki njezini uvidi korisni za analizu predmeta istraživanja. Uspostava plinske trgovine između EU i RF nije posljedica strukturne povezanosti na temelju povijesnog imperijalističkog nasljeđa, nego je rezultat obostrane želje, te stoga nije ključan odnos razvijeni – nerazvijeni. Prema tome, Waltz (1970) je u pravu kada tvrdi da si teoretičari ovisnosti i teoretičari međuovisnosti nemaju puno toga za reći. Teoretičari ovisnosti težište stavljaju na trgovinu između razvijenih i država u razvoju, istražuju trgovinske odnose između nejednakih aktera u kojima je, mjereno prema udjelu vrijednosti izvoza u općem društvenom bruto proizvodu, ovisnija država izvoznica, koja se oslanja na izvoz zbog ekonomskog rasta i razvoja. Prema Sachs i Warneru (1995, 2001), osobito je to slučaj kada izvozi sirovine. Predmet interesa ovog rada nije distribucija ekonomskih koristi i troškova u vanjskotrgovinskom odnosu, niti upravljanje resursima na način da se izbjegne eksploatacija

---

²⁸ Teorija ovisnosti odbacuje tvrdnju o univerzalno dobrovoljnoj trgovini zbog nemogućnosti nekih država da se oslobode neželjenih trgovinskih odnosa, koji su često rezultat strukturne povezanosti zbog nasljeđa kolonijalizma. Prema toj je teoriji međunarodna ekonomija u kontekstu globalnog kapitalističkog sustava igra s nultim rezultatom jer odnose razmjene karakteriziraju gubitnici i dobitnici, te uspostava vanjskotrgovinskog odnosa nužno vodi ovisnosti.

nekog od aktera, no za rad je korisna razrada koncepta ovisnosti u toj teoriji, budući da dopušta mogućnost da se problem negativnih posljedica ovisnosti pojavljuje i u odnosima između drugih tipova država, jer ovisnost je svojstvena svakom vanjskotrgovinskom odnosu. Važna je posljedica toga, prema teoriji ovisnosti, da vanjska trgovina s jedne strane pretpostavlja ograničavanje slobode djelovanja odnosno autonomije, a s druge strane omogućuje iskazivanje moći putem nastavka odnosno obustave trgovine. U radu se izučava kako nejednakost u plinskim kapacitetima između država utječe na pomicanje ravnoteže međuovisnosti u korist države izvoznice plina, kao i veza između promjene u ravnoteži međuovisnosti i jačanja odnosno slabljenja moći. Razvoj i rast ruske ekonomije jesu ovisni o izvozu energenata (više nafte, nego plina), no na temelju empirijskog istraživanja će se utvrditi zašto je, upravo suprotno teorijama ovisnosti, ovisniji ekonomski razvijeniji akter, EU kao uvoznik plina; u tom slučaju bogatstvo plinom za RF nije „prokletstvo“ nego izvor moći²⁹.

Opasnost koja se krije u ovisnosti uvidio je već u 18. stoljeću predstavnik klasične političke ekonomije i začetnik ekonomskog liberalizma Adam Smith, no smatrao ju je posljedicom kolonijalnog trgovinskog sustava, dok je pak u slobodnoj trgovini vidio način uspostave ravnoteže ovisnosti. Poslije su, osobito njemački ekonomisti, osporavali ravnotežu u vanjskoj trgovini i uvidjeli postojanje ovisnosti, ekonomske i neekonomske, koja ima implikacije na moć. Njemački agrarni ekonomist Max Sering je 1900.³⁰ (prema Hirschmanu, 1980:10-11) pokrenuo raspravu alternativnim stavom o tome kako je pogrešno smatrati da je ovisnost koja nastaje zbog ekonomskih veza uvijek obostrana. Međutim, liberalna škola mišljenja, s dugom tradicijom u ekonomskoj i političkoj znanosti, imala je primat sve do kraja Drugog svjetskog rata i zagovarala tezu da svaki trgovinski odnos vodi međuovisnosti. Ipak je već tijekom Drugog svjetskog rata ponovno Hirschman (1980) na primjeru Hitlerove Njemačke i njezinog predratnog širenja trgovine na istočnu i jugoistočnu Europu pokazao da je u svakom

---

²⁹ Nema jednoznačne ocjene je li bogatstvo prirodnim sirovinama prokletstvo ili blagoslov za državu. U povijesti je bilo komparativna prednost za razvoj i rast, primjerice veće bogatstvo prirodnim sirovinama pomoglo je SAD-u da postane moćniji od Velike Britanije u 19. st. Od sredine 1990-ih brojna znanstvena literatura pokušava dokazati da je bogatstvo prirodnim sirovinama prepreka uspješnom razvoju i govori o „paradoksu prokletstva prirodnih resursa“. Teorije o paradoksu obilja pretpostavljaju da obdarenost energentima rezultira slabim ekonomskim razvojem ili izopačenim društvenim i ekonomskim učincima, „korumpiranim institucijama i neuravnoteženom ekonomijom“ (Nye, 2012:62). Sachs i Werner (1995) su na temelju istraživanja varijabli koje utječu na ekonomski rast (izvorni prihod *per capita*, trgovinska politika, učinkovitost vlade, stopa investiranja) utvrdili da su ekonomije s visokim udjelom izvoza sirovina u BDP-u između 1971.- 89. sporije rasle. Noviji radovi (Ahrend, 2005) pokušavaju dokazati da rezultati bogatstva resursima ovise o ekonomskim politikama.

³⁰ Riječ je o članku Maxa Seringa *Die Handelspolitik der Grossmächte und die Kriegsflotte*, objavljenom 1900. godine.

vanjskotrgovinskom odnosu prisutan „đavolji potencijal“³¹, odnosno neravnoteža koja omogućuju korištenje vanjske trgovine kao instrumenta političkog pritiska³². Bez obzira na to što klasične ekonomske teorije tvrde da u vanjskotrgovinskom odnosu obje države dobivaju, dobit je ustvari asimetrična, zaključio je Hirschman, te se stoga iz „obostrano korisne trgovine“ mogu roditi odnosi ovisnosti, utjecaja, pa i dominacije.

Prema Keohaneu i Nyeu (1973:160), „dugoročno strukturalno povezivanje (kroz vanjskotrgovinski odnos) može stvoriti poticaj...ovisnima, ali potencijalno moćnim državama da promijene strukturu, osobito ako je važna motivacija osjećaj nacionalnog digniteta“, kao što je to slučaj s RF-om u studiji slučaja. Analizu odnosa međuovisnosti ne treba ograničiti na ekonomsku dobit odnosno trošak, jer „kada su države asimetrično međuovisne, manje ovisna može biti sposobna manipulirati odnosom kako bi postigla ciljeve ne samo na području koje je u pitanju, već također u obliku plaćanja sa strane, u drugim područjima“ (Keohane i Nye, 1973:160). Svaki odnos ovisnosti uključuje gubitke i dobitke za aktere, a akter koji ima kontrolu nad gubicima i dobicima može postati politički potentan. Plinska trgovina jest vanjskotrgovinski, ekonomski odnos koji povećava ekonomsku moć oba aktera: RF izvozom plina ostvaruje zaradu neophodnu za razvoj i rast svoje ekonomije, dok EU uvozom plina neophodnog za proizvodnju električne energije i određene vrste industrijske proizvodnje omogućuje rast svoje ekonomije. No, manipuliranje asimetrijom međuovisnosti važna je dimenzija ekonomske (Nye, 2012:55), ali i političke moći.

U ovom se radu istražuje kako je dugotrajan odnos međuovisnosti, uspostavljen trgovinom plinom, potaknuo jednog od aktera, motiviranog željom za povratom statusa supersile, da ekonomsku ovisnost pretvori u neekonomsku, političku ovisnost. Plinska trgovina između EU i RF je željena, rezultat je dobrovoljne i slobodne odluke oba aktera i niti jedan od aktera ne želi izaći iz tog odnosa, no s vremenom se promijenila njezina uloga u odnosima između dva aktera, pa je jedan akter koristi u politici moći, a drugi to želi spriječiti. U radu će se istražiti što je i kako utjecalo na to da u skladu s realističkom tradicijom bude iskorištena u politici moći, kako je međuovisnost nastala u plinskoj trgovini između EU i RF postala asimetrična, kao i kako se pokušava izbjeći ili barem ublažiti teret prilagodbe novoj ulozi plinske trgovine uz zadržavanje ekonomske koristi i što je moguće više političke autonomije.

---

³¹ Kester (2018) taj potencijal u vanjskoj trgovini naziva „disruptivnom moći“.

³² Prema Hirschmanu (1980:12), vanjska trgovina može postati „bolest“.

2.3.1. Manje ovisan u vanjskotrgovinskom odnosu ima moć

U objašnjavanju promjene uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF od velike pomoći je rad Keohanea i Nyea *Moć i međuovisnost* (1973), u kojemu istražuju dva središnja koncepta ovog rada - međuovisnost i moć. Primjenjivost njihova rada na studiju slučaja je ograničena, jer su odnos međuovisnosti i moći istraživali isključivo na primjerima iz kruga liberalno-demokratskih država³³. U ovom se radu koncepti međuovisnosti i moći te njihova povezanost istražuju na slučaju odnosa između dva aktera koji pripadaju potpuno različitim političko-ekonomskim svjetovima – jedan je nacionalna država s autoritarnim režimom i državnim kapitalizmom, a drugi nadnacionalna integracija sazdana na temeljima liberalne demokracije i slobodnotržišne ekonomije. Također, Keohane i Nye su realizam općenito smatrali neprikladnim za analiziranje koncepta međuovisnosti, dok se u ovom radu smatra da je na promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF utjecala upravo promjena recipročnih učinaka između aktera u skladu s realističkom paradigmom. Naime, polazi se od toga da se RF ponaša kao ofenzivni realist fokusiran na jačanje svoje moći i slabljenje trenutnog hegemonu u sustavu putem, između ostalog, promjene ravnoteže međuovisnosti u plinskoj trgovini. Razlika je i u tome što su spomenuti autori istraživali odnos međuovisnosti i njegove implikacije na razini sustava, pa kada ga promatraju kroz naočale liberalnog institucionalizma rješenje vide u međunarodnom režimu, stvaranju procedura, pravila ili institucija koje će regulirati odnos, a poslije iz neorealističko-liberalne perspektive rješenje vide u kompleksnoj međuovisnosti, koja je idealan tip situacije između država u kojoj višestruki kanali povezuju društva i nema hijerarhije pitanja (Keohane i Nye, 1987:731). Međunarodni je sustav u ovoj studiji slučaja samo pozadinski čimbenik i promjena njegove organizacije uzrok je ciljane odluke RF da koristi plinsku trgovinu kao instrument moći.

U ovom je radu riječ o međuovisnosti dva aktera u ograničenom i vrlo specifičnom segmentu ekonomije: u vanjskotrgovinskom odnosu i to trgovini plinom u kojoj jedan akter ovisi o opskrbi plinom, a drugi o financijskoj dobiti iz trgovine plinom. Istražuje se kako promjena ravnoteže međuovisnosti u tom pojedinačnom ekonomskom odnosu utječe na promjenu njegove uloge u ukupnim odnosima između aktera. Za potrebe ovog rada nužno je napraviti analitičku distinkciju između koncepta ovisnosti i međuovisnosti iz dva razloga:

- različiti su autori u prošlosti na različite načine definirali vezu vanjske trgovine i međuovisnosti, a

---

³³ Thomas C. Walker (2013) im zamjera što nisu uopće pokrenuli raspravu o tome je li demokratska vladavina nužan preduvjet za njihova teorijska očekivanja.

- upitno je da li je plinska trgovina između EU i RF odnos međuovisnosti ili ovisnosti ključno je za njezinu upotrebu kao instrumenta moći.

Keohane i Nye (1977:8-9) smatraju da trgovinske odnose karakterizira nestabilnost i mogućnost kretanja po različitim stupnjevima ovisnosti. Stoga razlikuju ovisnost (*dependence*), stanje u kojem je akter u određenoj mjeri ili značajno pod utjecajem vanjskih sila, od međuovisnosti (*interdependence*), situacije u kojoj transakcije između država imaju recipročne i skupe učinke, i međupovezanosti (*interconnectedness*), situacije u kojoj su interakcije manje ekstenzivne i nemaju skupe učinke. Ovisnost i međupovezanost su za Keohane i Nye nestabilne kategorije koje mogu prijeći u međuovisnost; ovisnost prelazi u međuovisnost kada se pojavi obostrana potreba, a međupovezanost kada veze postanu ekstenzivnije i važnije. Na sličan način Barbieri (2002:12-14,27) razlikuje „međuovisnost“ (*interdependence*), odnos ekstenzivnih i važnih međudržavnih veza poput onih koje predstavljaju različiti oblici saveza; „ovisnost“, koju definira u negaciji međuovisnosti jer ne pretpostavlja međusobnu ovisnost, i „relativnu neovisnost“, koja ne pretpostavlja ekstenzivan odnos. Autorica vrste odnosa promatra u kontinuitetu - od relativne neovisnosti preko asimetrične ovisnosti do međuovisnosti; riječ je o stupnjevima odnosa, a ne o međusobno isključivim vrstama odnosa; karakteristike pridružene svakom od odnosa mogu koegzistirati, pri čemu je ekstenzivnost odnosa važnija varijabla za određivanje odnosa od općeg konteksta u smislu nejednake moći.

U odnosu simetrične međuovisnosti moć oba aktera je jednaka, što ne dokida niti neutralizira moć u odnosu (Emerson, 1962:33-4). Ravnoteža, odnosno simetrična međuovisnost, ne jamči stabilnost. Obje će strane manevrirati kako bi oblikovale strukturu i institucionalni okvir svojih tržišnih odnosa (Nye, 2010:148; 2012:54,57), ne bi li dovele do pomaka u stupnju ovisnosti, učinile drugog više ovisnim nego što su same. Međuovisnost, na kojoj je izvorno počivala plinska trgovina između EU i RF, generirala je klasičnu političku dilemu: otvorila je mogućnost redistribucije troškova i koristi između aktera i tako dovela do kompetitivnih napora u namjeri manipulacije trgovinom u korist jednog od aktera. U studiji slučaja istražuju se aktivnosti koje su dovele do promjene ravnoteže međuovisnosti u plinskoj trgovini, jedan od aktera je povećao svoju relativnu moć u tom specifičnom vanjskotrgovinskom odnosu u svrhu jačanja svoje sveukupne moći utjecanja na svim područjima.

2.3.2. Simetrija i asimetrija u međuovisnosti

„Elementi moći i neravnoteže su potencijalno inherentni takvim 'bezazlenim' trgovinskim odnosima kao da su oduvijek postojali.“

Hirschman (1978, istaknuto u originalu)

Međuovisnost, prema liberalno-ekonomskom konceptu, nastaje u međunarodnoj trgovini i ima pacificirajući učinak budući da potiče međusobno razumijevanje. Međutim, empirijski primjeri iz povijesti dokazuju da nije uvijek tako – primjerice, postojanje velike razine ekonomske međuovisnosti između Njemačke i Velike Britanije uoči Prvog svjetskog rata nije spriječilo izbijanje rata. Pitanje kako trgovina mijenja odnose, kakav je odnos vanjske trgovine i sukoba odnosno mira ključno je pitanje oko kojeg se razilaze liberali i realisti. Dok prvi smatraju da doprinosi međuovisnosti i razumijevanju onoga što osigurava liberalni mir³⁴, drugi smatraju da je zbog pojačanih interakcija trgovina izvor realističkog sukoba i rata, ili mu barem može doprinijeti. Plinska trgovina između EU i RF dobar je primjer kako trgovinski odnos i posljedična međuovisnost, koja nastaje u određenim uvjetima, uz korištenje određenih tehnika i strategija, može proizvesti drukčije ishode. Ona nije u skladu s realističkim pretpostavkama dovela do sukoba, niti je u skladu s liberalnima transformirala autoritarni režim u demokratsko društvo koje želi mir, nego je RF i dalje autokratsko društvo koje u miru želi moć. U biti, promijenjena je uloga plinske trgovine između aktera: dok je isprva služila ekonomskim ciljevima, počela je služiti političkim ciljevima budući da je postala asimetrično međuovisan odnos, koji manje ovisan akter koristi kao instrument moći radi jačanja moći utjecanja. Za predmet istraživanja ovog rada važno je razlikovati simetričnu od asimetrične međuovisnosti.

Autori koji su se bavili pitanjem odnosa trgovine i sukoba odnosno mira dali su korisne uvide vezane uz važnost ravnoteže u vanjskotrgovinskim odnosima. Osobito su važni uvidi teoretičara koji su proučavali odnos trgovine i sukoba; ne toliko zbog uvida da su moćnije države sklonije vojno se sukobiti sa slabijim protivnikom koji o njemu ekonomski ovisi, koliko zbog teze da asimetrična ovisnost u tom slučaju ne ugrožava samo ekonomsku autonomiju, nego je i prijetnja nacionalnoj sigurnosti (Wallenstein, 1973; prema Barbieri, 2002:31). Ti realistički teoretičari kritiziraju liberalne tvrdnje da „simetrični odnosi ... nude državama mogućnost da zgrabe koristi od trgovine, a da ne budu subjekt političke

---

³⁴ Mnogi autori smatraju da riječ o „kapitalističkom ili demokratskom miru“, jer većina radova koja se bavi tim pitanjem istražuje učinak trgovine na pojavljivanje sukoba odnosno mira samo između kapitalističkih, liberalno-demokratskih država.

manipulacije, koja se može vidjeti u asimetričnom odnosu“ (Barbieri, 2002:121) i smatraju da je međuovisnost ustvari samo „eufemizam za ovisnost“ (Waltz, 1999). Prema Kegleyu i Richardsonu (1980), opći je stav da međunarodni ekonomski odnosi utječu na vanjskopolitičko ponašanje i da su u asimetričnoj ekonomskoj (trgovinskoj) međuovisnosti negativne posljedice trgovine na politički utjecaj snažnije jer omogućuju pretvaranje odnosa u politički instrument. Prema Barbieri (2002:30), „prirodna je komponenta trgovinskog odnosa potencijalno korištenje asimetrične ovisnosti kao metode političkog pritiska na trgovinskog partnera“. Zaključak je da vanjska trgovina, kada je asimetričan odnos, predstavlja izvor moći budući da manje ovisna država može dobiti ustupke u svezi s ekonomskim, ali i političkim pitanjima. Na to pozitivno utječe zabrinutost oko relativnih troškova, ali i percepcija negativnih posljedica ovisnosti ili, prema Barbieri (2002:35), percepcija distribucije koristi. Brige oko relativnih troškova nisu ograničene na asimetrične odnose, ali su izraženije u asimetričnim odnosima budući da su razlike između troškova i dobiti neproporcionalnije (Barbieri, 2002:33).

Simetriju, koja na starogrčkom (*symmetria*) znači skladnost i ispravan odnos, možemo izjednačiti s proporcionalnošću, ravnotežom. Važan koncept u međunarodnim odnosima povezan s ravnotežom je koncept ravnoteže moći, koji je konsolidiran u 18. stoljeću i vezivao se uglavnom uz ravnotežu moći u međunarodnom sustavu. Glavni aksiom teorije o ravnoteži moći je *status quo*, jer ravnoteža moći unosi red u anarhiju, utječe na organizaciju i stabilnost sustava, svaka promjena u distribuciji moći je opasna i države žele zadržati položaj u međunarodnom sustavu ili u nekom bilateralnom odnosu. Uvođenje koncepta neravnoteže ili asimetričnosti doprinijet će istančanijoj analizi koncepta međuovisnosti. Simetrija i asimetrija nisu samo distinktivna obilježja međuovisnosti i ovisnosti, iako međuovisnost u pravilu pretpostavlja jednak i horizontalan odnos, a ovisnost asimetričan i hijerarhijski odnos. To bi impliciralo da međuovisnost donosi međusobno razumijevanje, suradnju, a ovisnost odnos moći, no kako je savršena simetrija rijetka, međuovisnost ne implicira jednakost (Bergsten i dr., 1975:20). Recipročni učinci između država u odnosu međuovisnosti ne moraju biti simetrični; moguća je asimetrična međuovisnost, koja može biti izvor moći u bilateralnim odnosima (Keohane i Nye, 1987:734): može omogućiti veći udio u dobiti, ali i stvoriti moć za druge svrhe.

Koncept ravnoteže moći primjenjiv je na izučavanje međuovisnosti aktera u studiji slučaja, iako se ne istražuje simetrija, odnosno ravnoteža između država na razini sustava, nego u vanjskotrgovinskom, plinskom odnosu između dva konkretna aktera, od kojih je jedan država,

a drugi država *sui generis* tipa. Težište je istraživanja na ciljanoj uspostavi neravnoteže, odnosno asimetrije međuovisnosti između aktera plinske trgovine, koja je omogućila redistribuciju relativne moći između aktera i novu ulogu plinske trgovine. Jedan od aktera joj je dodijelio ulogu instrumenta moći, što je dovelo do odgovora drugog aktera usmjerenog na obnovu ravnoteže ili barem umanjivanje neravnoteže međuovisnosti u plinskoj trgovini. Zaključak je da se međuovisnost u trgovinskom odnosu ne može smatrati jamstvom stabilnosti i mira, budući da je odnos nestabilan, podložan promjeni, što otvara mogućnost instrumentalizacije tog odnosa u okviru politike moći, kojoj je svojstven sukob.

Postoje određene tehničke karakteristike svake vanjske trgovine, pa i plinske, koje pogoduju pretvaranju simetrične trgovinske međuovisnosti u asimetričnu. U prvom redu to je opseg međusobne trgovine, postotak u kojem država trguje s jednim partnerom. Apsolutni iznos može biti jednak za oba partnera, a postotak udjela jako različit; što se veći postotak odnosi na jednu državu to je teže pronaći zamjensko tržište i zamjenski izvor opskrbe. Autori koji su istraživali odnos trgovine i sukoba dali su odgovor i na pitanje je li važnija karakteristika trgovine opseg ili simetrija, zaključivši da odnosi opsežne, ali uravnotežene trgovinske ovisnosti nude najveću nadu za mir. Još je važnija vrsta robe kojom se trguje, jer ne proizvodi svaka roba jednaku ovisnost. „Države su ranjivije u odnosu na one čiji su proizvodi... traženiji, osobito ako su dobra od strateškog interesa“ (Polachek i McDonald, 1992; prema Barbieri, 2002:25). Važan kriterij je i elastičnost potražnje robe kojom se trguje, tj. mogućnost da se promjenom količine uvoza odgovori na promjene u uvjetima trgovanja. Elastičnost potražnje prema ekonomskim teorijama ovisi o mogućnosti supstitucije, o vremenu koje je nužno za prilagodbu promijenjenim uvjetima trgovanja te o intenzitetu potrebe za robom.

Za plinsku trgovinu između EU i RF dugo se, bez utemeljene analitičke provjere, tvrdilo da predstavlja odnos međuovisnosti. Ta percepcija se postupno mijenjala u znanstvenom i političkom diskursu, no ni do danas nije jednoznačna. Neki su znanstvenici pokušali kvantificirati energetske ovisnosti: Balceda (2004:6; prema Johnson, 2016:142) je uvela indikatore za njezino mjerenje³⁵; Casier (2016) je predložio da se pitanje ovisnosti o uvozu energenata iz RF-a stavi u perspektivu, izračunavajući postotak koji čini plin u potrošnji primarne energije u EU³⁶ i ruski plin u ukupnom uvozu plina u EU. U vrijeme hladnog rata

---

³⁵ Prema Balcedi, država je energetske ovisna kada više od 1/3 njezine ukupne godišnje potrošnje energenata odnosno više od 50% ukupne godišnje potrošnje ključnog energenta dolazi iz vanjskih izvora, kao i kada 60% uvoza energenta, odnosno 45% potrošnje ključnog energenata dolazi iz samo jednog izvora.

³⁶ Plin je u energetske mješavini ECs 1971. sudjelovao s cca. 8%, što je predstavljalo porast u odnosu na 3 posto 1960., ali malo u odnosu na 25 posto 2008. godine.

Koehane i Nye (1987:730) su odnos ECs i SSSR-a vidjeli kao „kompleksnu međuovisnost“, čije su karakteristike „povezanost društava višestrukima kanalima“, „nepostojanje hijerarhije pitanja“ i to što „vlade ne koriste vojnu silu jedna protiv druge“. Prema Shaffer (2015), između opskrbljivača i potrošača u plinskoj trgovini postoje tri vrste odnosa: niti jedna strana nije ovisna, jedna strana je ovisna ili su strane međuovisne; u potonjem slučaju prekid, do kojeg rijetko dolazi, znači strateški trošak za obje strane. Analiza sadržaja znanstvenih radova povezanih s predmetom istraživanja pokazala je da se i u vrijeme i nakon prve rusko-ukrajinske plinske krize 2006. još uvijek smatralo da je međuovisnost simetrična ili čak asimetrična u korist EU, kako je to bila tijekom hladnog rata.

Correlje i van der Linde (2006:540) su uviđali da će „buduća ovisnost o relevantnim opskrbljivačima biti odlučujući čimbenik za snagu tog instrumenta“, da je, „razina međuovisnosti EU i RF vezano uz plin velika i ostat će velika“, ali su bili uvjereni da je „potreba država proizvođača za sigurnim tržištem asimetrična u odnosu na sigurnost opskrbe određenih država potrošača, što ove prve čini ranjivijima na sankcije“. Neki su uviđali rast asimetrije u korist RF, primjerice za Hughesa (2006) je plinski odnos EU i RF bio „sve više obilježen asimetričnom ovisnošću zbog visokog stupnja ovisnosti EU o ruskom izvozu energenata“, a prema Westphalu (2006) zbog povećane potražnje i geografske koncentracije ugljikovodika u nekoliko je država došlo do pomaka moći od država konzumenata prema državama opskrbljivačima, koje stoga „odnos percipiraju kao asimetričnu ovisnost u vlastitu korist“. Leonard i Popescu (2007) su uvidjeli da je došlo do „dramatične promjene u odnosu moći“, do „asimetrične međuovisnosti“ trenutačno u rusku korist“ bez obzira na ekonomsku snagu i vojnu moć EU, a „zbog nejedinstva (EU) i sumnje u sebe“. Prema Larssonu (2007), EU se sve više geopolitički postavljao i time rušio „vlastitu dogmu o međuovisnosti kao izvoru stabilnosti i sigurnosti“, a Finon i Locatelli (2008:428) su doduše isticali „asimetriju“, ali su uzroke vidjeli u turbulencijama u ruskoj naftnoj i plinskoj industriji 2005. godine.

I nakon druge plinske krize neki su znanstvenici zagovarali tezu o dubokom i povijesno ukorijenjenom odnosu međuovisnosti u plinskoj trgovini između EU i RF. Prema Prokhorovu i Denshchykovej (2009), odnos „međuovisnosti (nastao je) kao rezultat više desetljeća odnosa“, a prema Högseliusu (2013) i O’Sullivan (2013:43), obje strane profitiraju od međuovisnosti, koja ograničava njihove mogućnosti manevriranja. I za Pronteru (2017: 8) simetrična međuovisnost limitira mogućnost korištenja energetskog (plinskog) odnosa u politici moći, a Hadfield (2016) smatra da su EU i RF u „nedvosmisleno međuovisnom i savršeno regionalnom“ energetskom odnosu „međuovisni protivnici“ i „limitirani partneri“.

Lee i Connelly (2016:119) plinsku trgovinu između EU i RF opisuju kao „simbiotski odnos“, „konvergenciju interesa“, „visoku razinu suradnje i međuovisnosti“ i zaključuju da je međuovisnost, iako je plinska trgovina između EU i RF postala „konfliktna kategorija“ (ibid., 122), jedan od „puno znakova koji daju nadu u kontinuitet bilateralnih energetskih transakcija“. Krickovic (2015), pak zaključuje da je u sveukupnim odnosima EU i RF simetrija međuovisnosti limitirana na plinsko područje, dok na drugim područjima ili nema međuovisnosti ili je asimetrična u korist EU, budući da preko 50% vanjske trgovine RF obavlja s EU, za RF je EU primarni izvor stranih direktnih investicija itd.³⁷

Neki autori simetriju odnosno asimetriju međuovisnosti analitički razlikuju u odnosu na stare i nove članice EU-a. Noël (2009:1-2) tvrdi da „percepcija da RF dominira europskim plinskim tržištem, da dominacija RF-a raste i nastaviti će rasti nije potvrđena podacima“, jer uvoz plina jest konstantno rastao, ali ne iz RF-a³⁸; ipak, priznao je da to vrijedi za zapadnoeuropske države, ali ne i za mala istočnoeuropska tržišta, jako ovisna o ruskom plinu. Tichy i Kratochvil (2014) ne razlikuju naftnu i plinsku trgovinu, ali vide razliku u percepciji između starih i novih članica EU: stare percipiraju trgovinu energentima općenito s RF-om kao odnos asimetrične međuovisnosti u korist EU, a nove u korist RF-a³⁹. Johnson (2016) uviđa da su nove države članice ušle u EU „opterećene visokom ovisnošću o ruskim energentima“, što „potkopava njihovu autonomiju i nacionalni suverenitet poput bilo koje druge vrste materijalne ovisnosti“, no plinski odnos EU i RF vidi kao simetričnu međuovisnost. Doduše, ističe da je asimetrija međuovisnosti pretpostavka za percepciju energetske nesigurnosti u državama članicama EU, koju pojačava asimetrija ovisnosti između država članica EU o uvozu plina općenito, a posebno ruskog plina.

---

³⁷ Prema Krickovicu (2015), to što plinska trgovina između EU i RF predstavlja simetričnu ovisnost, koja se nije proširila na druga područja, pa nema kompleksne međuovisnosti, čini brige oko asimetrije manje važnima.

³⁸ Noël tezu temelji na tvrdnji da je od ranih 1980-ih uvoz iz drugih država (Alžira, Norveške i LNG-ija iz MENA-e, subsaharske Afrike i s Kariba) rastao brže nego uvoz iz RF-a (između 1990. i 2006. 80% rasta uvoza plina EU odnosilo se na druge države, a ne RF; stoga je udio ruskog plina u ukupnom EU uvozu plina pao s 80% ranih 1970-ih na 60% 1995. odnosno 40% 2009.g.). Zaključio je da je EU diverzificirao ne samo opskrbljivače, nego i načine i pravce transporta. I Siddi (2018:257) naglašava da je udio ruskog plina u uvozu plina u EU pao za 10% u odnosu na 2000. i to bez obzira na proširenje EU na nove države članice, ovisnije o ruskom plinu.

³⁹ Tichy i Kratochvil asimetričnu međuovisnost u korist EU argumentiraju mogućnošću EU da u slučaju prekida opskrbe energentima iz RF-a može promijeniti izvor energije (koristiti nuklearnu energiju, obnovljive izvore energije ili tekući plin) odnosno opskrbljivača energentima (pojačano uvoziti norveški i sjevernoafrički plin odnosno saudijsku naftu). RF drže ovisnijim, jer izvoz energenata dominira ruskim izvozom i ima ključan udio u državnim prihodima i proračunu, a nema kvalitetnu kratkoročnu alternativu izvozu energenata na EU tržište po visokim cijenama. U ovom radu će se pokazati da nije ključna agregirana ovisnost EU o opskrbi energentima iz RF-a, jer je odnos ovisnosti bitno različit u trgovini naftom odnosno plinom, a također će se pokazati da plin nije lako zamjenjiva roba, da trgovina njime nije elastična, kao i da je divezifikacijska politika RF-a za sada uspješnija od one EU.

U znanstvene analize polako se probijala svijest o promjeni kvalitete međuovisnosti. Goldthau i Sitter (2014) su prepoznali asimetriju u korist RF-a, naglašavajući kako neke države članice EU inzistiraju na održavanju nacionalnih energetske „šampiona“ kako bi bili protuteža „asimetričnoj tržišnoj moći“ poduzeća izvan EU. Prema Casieru (2011:537), razumijevanje odnosa EU i RF u terminima asimetrične međuovisnosti u korist EU ustupilo je mjesto sagledavanju tog odnosa kao teške ovisnosti EU o RF-u. Slaže se i Dannreuther (2016), koji međuovisnost između EU i RF, koja se pretvorila u europsku energetske ovisnost, naziva „Ahilovom petom“ EU. Judge i dr. (2016) i nadalje drže da je energetska suradnja između EU i RF, bez obzira na najnižu razinu sveukupnih odnosa od hladnog rata, moguća upravo zbog međuovisnosti. Česnkas (2016) pak drži da postojanje ovisnosti (može se poistovjetiti s asimetričnom međuovisnošću, op.a.) čini vjerojatnom implementaciju energetske instrumenata u vanjskoj politici, kao što Korteweg (2018:8) „odnos ovisnosti koji se razvio između proizvođača i potrošača“ drži osnovnim preduvjetom korištenja energetske trgovine kao strateškog instrumenta. Cairney (2012:49) je predložio da se izučavanje moći fokusira na opseg u kojemu se nejednakost u posjedovanju moći prevodi u političke ishode. U tome će nam pomoći nijansirana analiza odnosa ovisnosti i međuovisnosti, koja može biti simetrična ili asimetrična, uz pomoć koncepata osjetljivosti odnosno ranjivosti.

2.3.3. Koncepti osjetljivosti i ranjivosti

Što je potražnja neke roba manje elastična to je za državu uvoz te robe važniji. Kada je riječ o trgovini plinom potražnja je kratkoročno savršeno neelastična – bez obzira na promjenu cijene i drugih uvjeta trgovanja količina potražnje ostaje ista ili se čak može i povećati, primjerice u uvjetima ledene hladnoće. Kako je teško mjeriti važnost neke vrste trgovinskog odnosa za neku državu, koristi se zamjensko mjerenje ovisnosti: ukoliko je akter ovisniji o nekom trgovinskom odnosu utoliko je osjetljiviji odnosno ranjiviji. Koncepte osjetljivosti i ranjivosti uveo je Waltz (1970), no razradili su ih Keohane i Nye (1973:160; 1977:12-13).

Kako se u ovom radu zastupa teza da je međuovisnost nestabilna kategorija koja može iz simetrije prijeći u asimetriju, odnosno pretvoriti se u snažniju ovisnost jednog od aktera, što može izazvati ozbiljne posljedice, korisne su dvije Keohanove i Nyeve konceptualno različite, ali povezane definicije međuovisnosti, u kojima se koriste konceptima ranjivosti i osjetljivosti. Prema prvoj, međuovisnost definiraju na razini sustava kao „relativnu ranjivost“, relativan trošak alternative za aktere, pri čemu manje ovisna država ima relativno manje

troškove prekida ili drastične promjene odnosa. Prema drugoj, međuovisnost definiraju na razini procesa kao „međusobnu osjetljivost“, tj. opseg u kojem promjena u jednoj državi utječe na promjenu u drugoj. Nadalje, prema autorima, osjetljivost je otvorenost države na promjene u drugoj državi koje se prenose preko međusobnih interakcija vezano uz neki događaj, dok se ranjivost odnosi na učinke promjena u pravilima ili politikama, odnosno u sustavu trgovanja. Zaključili su da modeli osjetljive međuovisnosti nisu nužno podudarni s modelima ranjive međuovisnosti. Keohane i Nye su, na tragu teorija ovisnosti, koncept manje ili veće ranjivosti odnosno osjetljivosti vezali uz razliku između bogatih i siromašnih država. U ovom se radu istražuje veća osjetljivost odnosno ranjivost isključivo u asimetričnoj međuovisnosti, što omogućuje korištenje plinske trgovine u politici moći, a ne ovisnost koja se temelji na eksploataciji siromašne od strane bogatije države.

Barbieri (2002:13) preuzima Keohanovu i Nyeovu podjelu, dok K.J. Holsti (1978) povezuje koncept ovisnosti s konceptom ranjivosti. On koristi ranjivost umjesto relativnog troška kao kategoriju na kojoj temelji razlikovanje između ovisnosti i međuovisnosti: međuovisnost pretpostavlja približno jednaku ranjivost, dok ovisnost počiva na asimetričnoj ranjivosti. Prema Holstiju, fluktuacija cijena, prekid opskrbe i gubitak tržišta mogu dovesti do ekonomske katastrofe u ranjivoj državi. No na sreću, ranjivost je promjenjiva kategorija jer su za ishode relevantni i cjenkanje, specifičnosti trgovine, znanje, globalna potražnja, modeli proizvodnje i slično. Holsti je identificirao i karakteristike vanjske trgovine koje ukazuju na ranjivost. Kada se njegov model primijeni na slučaj plinske trgovine između EU i RF, može se zaključiti da se tri karakteristike odnose na RF: visoka koncentracija izvoznih proizvoda, visoki udio izvoza u BDP-u i geografska koncentracija izvoza, a samo jedan na EU: geografska koncentracija izvora opskrbe. Iz navedenog bi slijedilo kako je RF ranjivija, međutim, u ovom će se radu pokazati da je, kada je riječ o specifičnoj trgovini plinom, ipak ranjiviji EU.

Nye (2010:146) je naknadno razradio koncepte osjetljivosti i ranjivosti te im dodao vremenske attribute: zaključio je da međuovisnost podrazumijeva kratkoročnu osjetljivost i dugoročnu ranjivost. Osjetljivost je definirao kao količinu i tempo učinaka međuovisnosti, odnosno koliko brzo promjena u jednom dijelu sustava izaziva promjene u drugom dijelu sustava. Ranjivost (ibid., 147) je pak definirao kao relativan trošak promjene strukture sustava ovisnosti. Ranjivost proizvodi više moći u odnosu od osjetljivosti. Manje ranjiva od dvije države nije nužno ona koja je manje osjetljiva, nego prije ona koja će imati manje troškove od promjene situacije. Visoka razina osjetljivosti nije identična visokoj razini ranjivosti, iako

visok stupanj osjetljivosti može značiti i visok stupanj ranjivosti (Nye, 2012:54). Kada se Nyeov koncept primijeni na plinsku trgovinu između EU i RF, može se zaključiti da je kratkoročno osjetljiviji EU. Naime, u slučaju prekida opskrbe RF može duže izdržati bez priljeva deviza od prodaje plina nego što EU može izdržati bez plina. Ranjivost je, prema Nyeu, promjenjiva kategorija koja pretpostavlja stupnjevanje kroz vrijeme, no EU je potencijalno i dugoročno ranjiviji zato što bi ruska diverzifikacija izvoza plina prema Kini u velikom opsegu ostavila EU bez mogućnosti zadovoljavanja potreba za uvozom plina (v. Odjeljak 5.3.). Nyeov koncept kratkoročne osjetljivosti i dugoročne ranjivosti usporediv je s Hirschmanovim (1980:26) konceptima trenutačnog odnosno konačnog gubitka, no ti se autori ne slažu u ocjeni što donosi više moći. Dok prema Nyeu ranjivost proizvodi više moći, prema Hirschmanu utjecaj koji jedna država ima nad drugom preko vanjske trgovine tim je veći što je veći trenutačni gubitak koji može izazvati obustava trgovine. Obustava trgovine, u istraživanom slučaju prekid opskrbe plinom, izaziva hitan i teško rješiv problem.

I Kegley i Richardson (1980:192) prave razliku između osjetljivosti i ranjivosti. Razlikuju osjetljivu ovisnost, koju definiraju kao zbroj troškova koje može snositi A zbog B prije nego što A napravi kompenzacijsku prilagodbu, od ranjive ovisnosti koju čine dugoročni troškovi koje može imati A, čak i nakon što je prilagodio svoje politike najbolje što je mogao na promjene koje je inicirao B. Troškovi ranjivosti su trajniji i kumulativno veći, jer uključuju i troškove osjetljivosti prije promjene politika, ali i variraju s obzirom na kapacitet aktera da se prilagode budućim promijenjenim uvjetima. Kegley i Richardson su proučavali utjecaj ranjive odnosno osjetljive ovisnosti na vanjskopolitičke preferencije, a kako bi identificirali kojim se vanjskopolitičkim preferencijama ovisne (u njihovoj studiji i siromašne) države podčinjavaju uveli su i koncept važnosti.⁴⁰ Zaključili su da asimetrična trgovinska ranjivost ovisnih država vodi selektivnom podčinjavanju vanjskopolitičkim preferencijama drugog aktera, kao i da osjetljiva ovisnost, ako je trajno stanje, može biti korisna zamjenska indicija za ranjivost (1980:219). U istraživanom slučaju, kako je prethodno naglašeno, već i osjetljiva ovisnost utječe na vanjskopolitičko ponašanje, budući da prekid opskrbe plinom kratkoročno predstavlja veći problem za EU. Primjena Kegleyevih i Richardsonovih nalaza na studiju slučaja, iako nije riječ o odnosu bogatih i siromašnih država, prikladna je ako se „siromašnom državom“ nazove akter koji je siromašniji energentom plinom, a ne onaj koji je siromašan u apsolutnom smislu.

---

⁴⁰ Kegley i Richardson su proveli longitudinalnu analizu trgovinskih i vanjskopolitičkih odnosa SAD-a i 25 država u razdoblju između 1950. i 1973. te zaključili da kada je bila riječ o manje važnim pitanjima za SAD, ovisne države se nisu ništa više slagale sa SAD-om od ostalih država članica Opće skupštine UN-a.

Ključno je pitanje je li plinska trgovina između EU i RF odnos simetrične ili asimetrične međuovisnosti i kako to utječe na moć i sigurnost? Nye je zaključak (2010:147-8) da je savršena simetrija rijetka i da većina slučajeva ekonomske međuovisnosti uključuje potencijalan odnos moći, tim više što obje strane nastoje manevrirati kako bi promijenile ravnotežu u odnosu i smanjile svoju relativnu osjetljivost odnosno ranjivost. RF uporno radi na tome da odnos međuovisnosti u plinskoj trgovini s EU učini asimetričnim u svoju korist. Za sada je to još uvijek odnos međuovisnosti, ali asimetrične zbog veće kratkoročne osjetljivosti i potencijalno veće dugoročne ranjivosti EU. Objе strane imaju koristi od međuovisnosti, ali ipak jedna strana više treba drugu nego obrnuto. Sve dokle god obje strane vrednuju odnos međuovisnosti, manje ovisna strana ima izvor moći. Asimetrična međuovisnost impregnira ekonomski odnos s politikom moći i pretvara trgovinu plinom u vrstu „oružja“ za postizanje ciljeva na način mnogo suptilniji od ratovanja.

2.4. Moć u asimetričnoj vanjskotrgovinskoj međuovisnosti

„Dok je cilj blagostanje različite zajednice mogu sretно surađivati. Моže biti ljubomora i rasprava kako podijeliti materijalna sredstva blagostanja. No, nema inherentne razlike u cilju osiguranja blagostanja. Moć je s druge strane relativna. Dobitak jedne države je nužno gubitak druge, a gubitak njezin dobitak. Sukob je bit ostvarivanja moći.“ (R.G. Hawtry, 1930; prema Hirschman, 1980:27)

Zahvaljujući dugoj liberalnoj tradiciji „potpuno je iščezla ideja da država može koristiti trgovinske odnose u cilju stjecanja nacionalne moći“ (Hirschman 1980:68). No, ti su se liberalni postulati pokazali neutemeljenima, jer je obustava trgovanja vitalnim resursima u koje spadaju i energenti, oduvijek korištena kao instrument u ratovima. Dobar povijesni primjer je Peleponeski rat, u kojem su Atena i Sparta jedna drugoj pokušale obustaviti dotok žita. Oduvijek su osobito cijenjeni trgovinski odnosi s državama koje osiguravaju stratešku robu, pri čemu se često ne procjenjuju potencijalne štete do kojih može doći zbog aktera tog odnosa. Realistička škola mišljenja ipak je prepoznala vanjsku trgovinu kao instrument utjecanja (Barbieri, 2002:37). Približili su joj se i Keohane i Nye (1987:731) ustvrdivši da međuovisnost ne čini moć nepotrebnom, već su modeli međuovisnosti i modeli potencijalnih izvora moći na određenom području blisko povezani; „to su dvije strane iste kovanice“, pa većina slučajeva ekonomske međuovisnosti uključuje potencijalan odnos moći (Nye, 2012:55). U odnosu međuovisnosti, koji je postao asimetričan, biti manje ovisan može biti

izvor moći, jer moćnija država dobiva instrument koji može koristiti za dobivanje koncesija u ekonomskoj ili političkoj sferi (Barbieri, 2002:29).

Koncept moći je i teorijski i empirijski dobro istražen u znanosti o međunarodnim odnosima. Koncept moći je za Holstija koncept *par excellence* (1984:351), vrlo plodan pristup proučavanju međunarodnih odnosa (Holsti, 1964). Za vodećeg teoretičara političkog realizma H. Morgenthaua moć je srž međunarodne politike jer je smisao svakog političkog djelovanja u međunarodnom sustavu borba za stjecanjem moći ili njenim povećanjem i konačno dominacijom. Politološka zajednica gotovo konsenzualno prihvaća važnost koncepta moći, ali se razilazi oko pitanja treba li ga vezati isključivo uz realističko gledanje na svijet. Disciplina međunarodnih odnosa favorizira realistički pristup moći, prema kojemu jedan akter kontrolira drugoga kako bi činio ono što inače ne bi činio, pa se oni koji favoriziraju pristup moći oslanjanju u svom promišljanju uglavnom na realističku školu međunarodnih odnosa na čelu s E.H. Carrrom i H. Morgenthauom (Buzan, 1983:1). Barnett i Duvall (2005) se slažu da je moć središnji koncept međunarodnih odnosa, ali inzistiraju na višestrukim koncepcijama moći jer „moć nije ekskluzivno područje realizma“. Holsti pak naglašava da koncept moći nije primjenjiv kao sredstvo za analiziranje odnosa u jako integriranoj zajednici, kakvu zagovara liberalizam. Nye kao protutežu realističkom fokusiranju na moć u smislu „tvrde moći“ prisile i nagrađivanja (batine i mrkve), nudi koncept „meke moći“ uvjeravanja i privlačenja, koja osvaja srca i umove, koja je benigna, kompetentna, legitimna, povjerljiva (Nye, 2012:45).

U studiji slučaja RF koristi plinsku trgovinu s EU u skladu s realističkim konceptom moći, kao Barnettovu i Duvallovu (2005) moć prisile; Holstijevu (1964:192) moć ograničenu na nuđenje i davanje nagrada, prijetnju i primjenu kazni te sile; kao Nyevu (2012:90) „tvrdu moć“ ili „moć nad“, odnosno kao Dahlovu sposobnost da postigne da EU čini ono što inače ne bi činio, sposobnost da dobije što želi (Boudling, 1989:15; prema Nye, 2012:5). Za RF je „bit međunarodne politike borba za moć, moć koja se u osnovi sastoji od mogućnosti prisile“ (Morgan, 2010:35). Plinska trgovina kao instrument moći zadržava sva svojstva Nyeve „tvrde moći“ i koristi se u činu utjecanja poput tradicionalnih tehnika, kao što su nuđenje i davanje nagrada, prijetnja i kažnjavanje, čime se nastoje kontrolirati ciljevi drugog aktera kako bi se dobili poželjni ishodi. Većina istraživača je izučavala instrumente moći i ishode njihove primjene u kriznim vanjskopolitičkim situacijama, dok se u ovom radu istražuje primjena koncepta moći u mirnodopskoj situaciji, jer u vrijeme kada se plinska trgovina počela koristiti u politici moći odnosi između njezinih aktera, EU i RF, nisu bili u krizi.

Dok je klasični realistični Clausewitzev rat, a i kasniji konvencionalni ratovi, isključivo čin nasilja, primjene fizičke sile, moderno ratovanje 21. stoljeća ne implicira nužnu primjenu vojne sile kao instrumenta moći; vojna sila je i nadalje važna, ali nije „krajnje sredstvo“, konačni arbitar. Studija slučaja pokazat će da instrument prisile ne mora biti isključivo vojna sila kako se to smatralo u konvencionalnim sigurnosnim studijima. Resursi, odnosno kapaciteti koji mogu biti iskorišteni kao instrument moći mogu biti opipljivi poput, primjerice, sustava naoružanja, stanovništva, rijetkih metala, energenata, industrijskog razvoja itd., ali i neopipljivi poput vodstva, nacionalnog morala i sl.⁴¹ U ovom slučaju instrument prisile je plinska trgovina – u prvom redu prekid opskrbe ili prijetnja prekidom opskrbe plinom, a zatim i strukturiranje plinske trgovine na način pogodan za njezino korištenje kao instrumenta tvrde moći. Vezano uz ulogu plinske trgovine u politici moći izlišna su Barnettova i Duvallova (2005) promišljanja je li relevantna intrinzična imovina aktera kao resurs koji se koristi kao instrument moći ili je to odnos ovisnosti između dva aktera⁴². RF posjeduje i koristi oboje: ima najveće zalihe plina na svijetu⁴³ kao intrinzičnu imovinu i kontrolira plinski odnos između dva aktera strukturiran na način da ju pretvara u odnos asimetrične međuovisnosti u svoju korist.

Važno je analitički razlikovati moć kao instrument i moć utjecanja, jer je plinska trgovina između EU i RF jedan od instrumenata moći koji RF koristi za jačanje moći utjecanja. Dualan koncept moći zagovaraju i Holsti, kod kojega je moć ograničena na tvrdu moć, i Nye, koji u razmatranje uključuje i tvrdu i meku moć. Holsti (1964:192) razlikuje moć kao instrument, kapacitet koji se mobilizira za postizanje cilja, od relacijske moći koja se temelji na kapacitetima, no predstavlja čin utjecanja na drugog aktera, čin utjecanja A na B. Holsti uvodi i treću kategoriju: odgovore na čin utjecanja. Nye (2012:9) razlikuje „elemente nacionalne moći, resurse moći“, koje definira kao „opipljive i neopipljive sirovine ili instrumente na

---

⁴¹ Nye (2008:108) je svoj koncept moći predočio kao šahovsku simultanku koja se odvija na tri ploče: na prvoj ploči se igra po pravilima vojne sile i tvrde moći, na drugoj se igra po pravilima gospodarske moći, a na trećoj prema labavim pravilima tzv. meke moći.

⁴² Barnett i Duvall kao zagovornike teze da je relevantan resurs intrinzična imovina aktera navode Emmersona, Blaua i Wronga, a teze da je relevantan resurs odnos ovisnosti između aktera Lasswella i Kaplana te Russela. Autori, uz realistički koncept moći koji se odnosi na sposobnost države da koristi materijalne resurse kako bi postigla da drugi čine ono što inače ne bi činili i koju nazivaju moć prisile, uvode i koncepte institucionalne, strukturalne i produktivne moći, a razlikuju materijalne, simbolične i normativne instrumente moći. Prema njihovoj podjeli RF plin koristi kao materijalni resurs, a trgovinu njime kao materijalni proces, koji strukturira na način koji mu odgovara.

⁴³ U doba SSSR-a je počela proizvodnja na ogromnim plinskim poljima Medvežije, Urengoj, Jamburg i Bovanenkovo u Jamalo-Nenetskom okrugu i na plinskom polju Orenburg, a u RF-u su razvijena plinska polja Jamal i Štokman.

kojima počivaju odnosi moći“, od „ponašajnog ili relacijskog ishoda“ (projekcije moći) kada se utvrđuje hoće li neki dani skup resursa proizvesti željene učinke ovisno o ponašanju u kontekstu. Brown i Ainley (2005:81) razlikuju moć kao atribut, nešto što se posjeduje, ima se pristup tome i može se primijeniti, od moći kao odnosa, sposobnosti da se utječe na druge kako bi se dobilo ono što se želi⁴⁴. I Cairnye (2012:84) razlikuje moć kao kapacitet od ostvarivanja moći. Nye naglašava da moć mjerena resursima ne znači moć mjerenu poželjnim ishodima (2012:155), jer samo posjedovanje resursa moći ne podrazumijeva željeni politički ishod.⁴⁵ Za Holstija (1964:181) je i utjecanje samo jedan od aspekata moći, instrument koji se koristi za postizanje drugih (viših) ciljeva.

Nye (2012:10) razlikuje tri aspekta relacijske moći, od kojih svaki može uključivati prisilu i prijetnju, primjerice obustavom odnosa⁴⁶, i koji utječu na stupanj teškoće u otkrivanju izvora moći. Prvi aspekt je Dahlova moć nametanja kao temelj tvrde moći, uočljiv i lako shvatljiv. Drugi aspekt je oblikovanje i određivanje agende (Bachrachovo i Baratzovo kontroliranje agende), koji može biti vidljiv, ali i skriven. Treći aspekt moći je utjecanje na preferencije, odnosno sposobnost navođenja na djelovanje na načine suprotne prvotnim preferencijama, pri čemu onaj na kojega se utječe vjerojatno nije svjestan ili ne shvaća učinak moći (Lukesovo „treće lice moći“). Koji će aspekt relacijske moći biti primijenjen i koliko će biti uspješan može ovisiti o ciljevima; u studiji slučaja su za proizvodnju željenih ishoda bitna sva tri aspekta moći.

Najvidljiviji i izrazito potentan način korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći je prekid opskrbe plinom; to je opipljiv resurs, tipičan za tvrdnu moć. Elementi neravnoteže i moći, prema Hirschmanu (1980:39,58), latentno postoje u trgovinskim odnosima sve dok suverene države mogu prekinuti trgovinu s bilo kojom državom po vlastitom izboru, pa politički aspekt vanjske trgovine proizlazi iz koncepta nacionalnog suvereniteta. Prekid opskrbe ima snagu sankcioniranja, svojevrsan je embargo, jedan od oblika negativnih ekonomskih sankcija⁴⁷, koje i kada su pozitivne⁴⁸ su samo druga strana iste kovanice, jer nešto što se daje može se i uskratiti. Sankcije mogu kazniti ili ohrabriti, a cilj im je uvijek dati

---

⁴⁴ Brown i Ainley razlikuju i moć kao karakteristiku strukture, što nije primjenjivo u istraživanom slučaju.

⁴⁵ Vidi i Holsti, 1964:180,184.

⁴⁶ Vidi Nye, 2012:91 (Tablica 4.1. *Tri lica ponašanja vezano uz moć*).

⁴⁷ Negativne ekonomske sankcije mogu biti i zamrzavanje aktiva, nepovoljno oporezivanje, obustava ekonomske pomoći.

⁴⁸ Primjeri pozitivnih ekonomskih sankcija su manje tarife, povoljniji pristup tržištu, davanje pomoći, davanje jamstava za ulaganje, snižavanje cijena plina.

autoritet nekoj politici ili pojačati neku odluku (Nye, 2012:71). Prema Hirschmanu (1980:16), do prekida trgovine općenito dolazi rijetko, ali zbog velike uloge percepcije o negativnim posljedicama ovisnosti „svijest o mogućnosti (prekida, op.a.) je dostatna da testira utjecaj jače države i oblikuje politiku slabije“ (Hirschman, 1980:16)⁴⁹. Kada se prijeti obustavom trgovine plina prekid opskrbe postaje neopipljiv resurs, no sadrži sve aspekte moći: ima vidljiv učinak, jer tjera EU na promjenu preferencija (primjerice, neuvođenje sankcija ruskim plinskim poduzećima), utječe na oblikovanje agende (unošenje pitanja *energetske sigurnosti*), a informacijsko-propagandne aktivnosti vezane uz plinsku trgovinu ciljaju na nesvjesno oblikovanje preferencija. Proizlazi da moć RF-a temeljena na plinskoj trgovini nije reducirana samo na svoj izvršni, materijalan oblik, nego ovisi i o percepciji. Već je Holsti (1964:183) ustanovio da je važno kako donositelji odluka u državi na koju se utječe percipiraju kapacitete i utjecaj; moć se može konstruirati u intersubjektivnim odnosima. Percepcija može biti i lažna; važno je samo vjeruje li ciljana publika i reagira li na nju, svjesno ili nesvjesno.

Prema Holstiju (1964:187), na odabir resursa za ostvarivanje moći utječe „priroda vanjskopolitičkih ciljeva“ i opća priroda odnosa između aktera, a prema Nyeu (2012:100), ishod korištenja nekog instrumenta moći ovisi o kontekstu i ciljanoj publici. Resursi koji proizvode moć u jednom odnosu ili kontekstu možda je neće proizvoditi u drugom, pa je za postizanje ishoda moć potrebno kontekstualizirati (Nye, 2012:3,211). Za to je nužna kontekstualna inteligencija, sposobnost razumijevanja okruženja kako bi se kapitalizirali promjenjivi trendovi na tržištima ili u vanjskoj politici. To je intuitivna dijagnostička vještina koja pomaže uskladiti taktike s ciljevima kako bi se stvorile pametne strategije u različitim situacijama. Kada se pokušava utjecati, potrebno je najprije procijeniti resurse i preferencije ciljane strane kako bi se predvidjeli odgovori i prilagodili resursi; pomaže sastaviti točan inventar dostupnih resursa i predvidjeti njihovo mijenjanje u skladu s promjenama u kontekstima (Nye, 2012:222). Važan je i pravilan odabir vrste resursa, jer izbor ciljeva i instrumenata za njihovo postizanje mora se staviti u odnos s kapacitetima koji se namjeravaju mobilizirati, njihovom kvantitetom i kvalitetom dostupnih resursa (Holsti, 1964:182-5), što može biti limitirajući faktor: obdarenost resursom olakšava konverziju moći (Nye, 2012:5,21), a premalo resursa znači i manju vjerojatnost dobivanja poželjnih ishoda. Za RF je plinska trgovina pravilno odabran resurs: ima najveće zalihe plina na svijetu i može je, između ostalog, strukturirati na način koji joj olakšava njezino korištenje u politici moći.

---

⁴⁹ Vidi također Birkman, 2002:77.

Posjedovanje i odabir resursa koji se koriste kao instrument moći i povoljan kontekst nisu dovoljni za postizanje ciljanih ishoda. U skladu s Holstijevim i Nyevim konceptima moći, moć utjecanja na druge ne može se izjednačiti s instrumentima koji je proizvode; te je instrumente tek potrebno konvergirati u realiziranu moć. Holsti (1964:187) smatra da kapacitet (karakteristike plinske trgovine) jest važna odrednica uspjeha čina utjecanja, ali nije jedina, dok Nye (2012:207) upozorava na potencijalno „prokletstvo moći“, jer prevelika moć (mjereno kapacitetima, op. a.) može dovesti do prevelikog samopouzdanja te posljedično do neprikladne strategije za konverziju moći. Ključna je dakle konverzija moći, strategija⁵⁰ „pretvaranja resursa u realiziranu moć u smislu dobivanja željenih ishoda“, kvaliteta konverzijskih strategija (Nye, 2012:8,100), u kojima je također važno stvaranja percepcije kod ciljane publike, jer „pobjeđuje onaj čija priča pobjeđuje“ (Nye, 2012:19). Važna je dakle vještina mobilizacije kapaciteta za realizaciju vanjskopolitičkih ciljeva; u studiji slučaja pretpostavlja pretvaranje plinske trgovine između EU i RF u asimetrično međuovisan odnos u korist RF.

Primjena resursa, instrumenata moći mora, da bi se ostvario čin utjecanja (moć utjecanja, relacijska moć), zadovoljiti neke dodatne kriterije kao što su:

1. Kriterij relativnosti ukazuje na to da je bitno tko ima moć nad kim (Emerson, 1962: 31), jer korištenje instrumenta pretpostavlja postojanje odnosa između aktera, moć nije atribut aktera (pojedince ili grupe), nego je atribut odnosa; moć jednog aktera ima smisla samo ako se uspoređuje s moći drugog.
2. Kriterij povezanosti (*linkage*) se odnosi na dominantu, manje ovisnu državu, koja mora uspostaviti i održavati „vezu“ između područja svoje dominacije i područja politike na koju želi utjecati u ovisnoj državi (Kegley i Richardson, 2008:193).
3. Kriterij vjerodostojnosti ukazuje na to da primjena instrumenta moći mora počivati na vjerodostojnim mogućnostima za pretvaranje kapaciteta u stvarni utjecaj; u suprotnom može naštetiti ugledu države koja želi utjecati. Vjerodostojnost instrumenta ovisi i o državi na koju se želi utjecati: njezinu znanju o kapacitetima i procjeni na temelju povijesnih situacija. Potonje je od presudne važnosti u slučaju prijetnje, čija učinkovitost počiva na tome vjeruje li onaj kome je upućena u njezinu ostvarivost i ima svijest o tome kako nije riječ samo o simboličnom kapacitetu.

---

⁵⁰ Strategija je veza između ciljeva (poželjnih ishoda) i sredstava, pri čemu i ciljevi i sredstva i taktike moraju biti jasni (Nye, 2012:208).

4. Kriterij motivacije se također odnosi na manje ovisnu državu, jer biti manje ovisan nije dostatan uvjet za ostvarivanje moći utjecanja; ranjivost koja proizlazi iz asimetrije međuovisnosti ne stvara automatski politički instrument za dominantnog partnera (Kegley i Richardson, 1980:193), nego mora postojati namjera korištenja tog instrumenta. U Dahlovoj definiciji moći kao sposobnosti A da postigne da B čini ono što na drugi način ne bi činio, A *želi* da B promijeni svoju akciju o određenom smjeru.⁵¹

Deutsch (1968:24-25; prema Kegely i Richardson, 2008:202) drži da je „težina moći utjecanja nekog aktera nad nekim procesom opseg u kojem može promijeniti vjerojatnost ishoda“. Nye (2012:3) drži moć neuhvatljivom, teško mjerljivom, iako ima stvarne učinke. Holsti (1964:183) tvrdi da se moć i utjecaj mogu objektivno mjeriti, iako priznaje (ibid., 186-7) da je puno lakše mjeriti kvantitetu i kvalitetu instrumenata nego stvarni utjecaj. Međutim, na temelju mjerenja instrumenata se, kako pokazuju povijesni primjeri, može samo približno realno zaključivati, jer mjerenje utjecaja putem učinka utjecanja A na ponašanje B može dati drukčiji rezultat. Postoji razlika između aktualnog utjecaja i resursa, čak i kada su resursi opipljivi, a posebno je teško mjeriti utjecaj kada su neopipljivi. Prema Nyeu (2012:82), neorealisti su „izgubili“ upravo zato što su moć, zbog želje da je učine mjerljivom za svoje strukturalne prosudbe, sveli na mjerljive, opipljive resurse, dok on poput klasičnih realista (primjerice E.H. Carra) važnom dimenzijom moći smatra moć nad mnijenjem, u kojem bi se slučaju učinkovitost trebala mjeriti stupnjem „promjene uma“ (Nye, 2012:104).

Asimetričnu međuovisnost u plinskoj trgovini s EU RF koristi kao jedan od instrumenata Nyeve (2012:XV) „pametne moći“⁵², što pretpostavlja spoj „tvrde moći“ prisile i nagrađivanja, koja ima ograničen utjecaj, s „mekom moći“ uvjeravanja i privlačenja, odnosno sposobnost kombiniranja tvrde i meke moći u učinkovite strategije u promjenjivim kontekstima (ibid., XIX). Nyeve sugestije o „pametnoj moći“ implementirane su u novoj ruskoj vojnoj strategiji iz 2013., Gerasimovljevoj doktrini⁵³ (Gerasimov, 2013); taj od ranije

---

⁵¹ Vidjeti također Wagner, R. (1988). Međutim, Barnett i Duvall (2005:50) drže da moć prisile ne mora ovisiti o namjeri, već je ključna proizvodnja učinaka.

⁵² Pojam „pametna moć“ je Nye uveo 2004. godine u knjizi *Soft Power: The Means to Success in World Politics*.

⁵³ Strategija je poznata pod imenom svog tvorca, načelnika Glavnog stožera Oružanih snaga RF-a Valerija Gerasimova.

poznati koncept ratovanja, prozvan na Zapadu hibridnim ratovanjem⁵⁴, pretpostavlja simultano i sinkronizirano korištenje najrazličitijih instrumenta moći - povijesnih, političkih, vojnih, ekonomskih, psiholoških, informacijsko-propagandnih i drugih, koji proizvode kumulativan učinak na moć utjecanja.

„Hibridno ratovanje je novi oblik ratovanja koji se temelji na hibridnim operacijama u kojima se kombiniraju agresivne informacijske i propagandne kampanje, koriste socijalni mediji, cyber napadi, pužajuća infiltracija specijalnih snaga, milicije i oružje, ekonomski embargo i sabotaze, političke i poslovne mreže utjecaja i iskorištavaju pritužbe manjina ... Hibridno ratovanje nije nešto novo, ali je Rusija integrirana u naše financijske, poslovne i energetske transakcije na način na koji to SSSR nikada nije bio, te ima veću polugu za zastrašivanje i podjele.“ (Jamie Shea, 2014)

Razumljivo je da akter hibridnog ratovanja koristi sve raspoložive instrumente, a osobito one kod kojih postoji bitna nejednakost kapaciteta u njegovu korist; plinska trgovina je samo dodatan i za RF specifičan instrument moći. Korištenje plinske trgovine između EU i RF kao instrumenta moći ukazuje na velik raspon instrumenata koji se mogu koristiti za povećanje moći utjecanja uz zadovoljenje uvjeta poput kontekstualne inteligencije, relativne smislenosti, vjerodostojnosti te motivacije.

2.5. Sigurnosno uokvirivanje i sekuritiziranje

„... *'sigurnost'* je specifičan korak koji sadrži posljedice koje uključuju izlaganje riziku ... kada se pitanju prilazi iz specifičnog područja mora se biti svjestan učinaka kodificiranja pitanja jezikom sigurnosti.“ (Wæver, 1995:75)

Koncept moći povezan je s obje podjedinice studije slučaja: politizacija plinske trgovine znači povezivanje vanjskotrgovinskog odnosa s vanjskom politikom preko njegova korištenja kao instrumenta moći, a pokušaj sekuritizacije pretpostavlja povezivanje plinske trgovine preko diskursa moći s područjem nacionalne sigurnosti. Prevođenje ekonomskog odnosa u politički, kao i pokušaj njegova definiranja kao sigurnosnog pitanja ontološki nas upućuje na teoriju sekuritizacije predstavnika KSSS-a, koja je uvela sekuritizaciju u jezik discipline

---

⁵⁴ Koncept hibridnog ratovanja je blizak konceptima kineskog produženog rata (Mao Zedongov *protracted war*), specijalnog rata bivše JNA, sukoba niskog intenziteta (*low-intensity conflict*) američkih oružanih snaga za vrijeme Reaganove administracije te sovjetskom konceptu *maskirovke*.

međunarodnih odnosa i poddiscipline sigurnosnih studija.⁵⁵ „Izučavati sekuritizaciju znači izučavati koncept politike moći“ (Buzan i dr., 1998:31), jer „kada govorimo o sigurnosti u međunarodnim odnosima, taj pojam dobiva ekstremno značenje i ima korijene upravo u politici moći“ (ibid., 21).

Sekuritizacija energenata za Szuleckog i Westphala (2018:191) znači njihovo „uokvirivanje u terminima nacionalne sigurnosti i vanjske politike“ i polazi se od pretpostavke da „sigurnost ima precizne granice koje ju čine rezerviranim područjem specijalističkih znanja i prakse“ (Ciuta, 2010). U tom je kontekstu potrebno pojasniti što se podrazumijeva pod pojmom sigurnosti. Iz tradicionalne realističke perspektive sigurnost je „još uvijek najmoćnija politička kategorija koja definira politički prioritet, identitet zajednice i njezine ključne vrijednosti“ (McDonald, 2008:29). Prema Collinsu (2007:2), sigurnost „ima veze s prijetnjama opstanku“, dok Dent (2010:237) definira sigurnost kao obranu ili jamstvo sigurnosti nekog entiteta od postojećih prijetnji. Poimanje sigurnosti u ovom radu usklađeno je s onim predstavnika KSSS-a, za koje je sigurnost društveno konstruirana i definirana kao „preživljavanje u suočavanju s egzistencijalnim prijetnjama“ (Buzan i dr., 1998:27). Stoga ćemo ukratko izložiti koncept sigurnosti i model sekuritizacije, onako kako su ih konceptualizirali predstavnici KSSS-a.

Sekuritizacija „dopušta da dominantno vojno i državocentrično razumijevanje sigurnosti ostane fokus analize u mnogim empirijskim slučajevima“ (Ciuta, 2009:305, cit. prema Rothe, 2017). Međutim, KSSS je u razmatranje uključio netradicionalne, nevojne prijetnje sigurnosti, kakva je korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći. Također, KSSS se odmaknuo od pozitivizma tradicionalnih sigurnosnih studija, od objektivističkog koncepta sigurnosti temeljenog na stvarnim, materijalnim prijetnjama koji se obično veže uz realizam, prema objektivističkom konstruktivizmu koji uzima u obzir i one subjektivne, konstruirane. To je važno za predmet istraživanja jer se plinska trgovina između EU i RF uokviruje kao sigurnosno pitanje ne samo zbog materijalnih čimbenika, primjerice fizičkog prekida opskrbe plinom, nego i zbog nematerijalnih, ideacijskih čimbenika, identiteta i interesa, koji jačaju percepciju plinske trgovine kao sigurnosnog pitanja. Za KSSS sigurnost nema fiksno, objektivno značenje, nego se radi o društvenoj konstrukciji; stoga se sigurnosna pitanja mogu konstruirati „na različite načine, u različitim kontekstima i s različitim političkim posljedicama“ (Judge i Maltby, 2016:4).

---

⁵⁵ Termin je skovao Wæver u *Securitization and Desecuritization* (1995), a razvio ga je sredinom 1990-ih zajedno s Buzanom i suradnicima u radu iz 1998. godine *Security: A New Framework for Analysis*.

Kako bi se mogao steći sveobuhvatniji uvid u pojave i procese u međunarodnim odnosima u novom, posthladnoratovskom kontekstu koji podrazumijeva odmicanje od sigurnosti isključivo država i od isključivo vojnih aspekata sigurnosti koji su prevladavali u hladnoratovskim sigurnosnim analizama, KSSS je proširio koncept sigurnosti: uz tradicionalne vrijednosti kao što su fizičko preživljavanje i zaštita teritorijalnog integriteta države, uveo je nove referentne objekte, druge vrijednosti koje mogu biti egzistencijalno ugrožene, a kako imaju legitimno pravo na opstanak (Buzan i dr., 1998:36) treba ih štiti. Također, produbio je koncept sigurnosti jer referentni objekt može biti država vezano uz različita problemska područja (suverenost, okoliš, ekonomija), ali to mogu biti pojedinci i skupine (izbjeglice, žrtve kršenja ljudskih prava). Na taj je način ponudio sveobuhvatan okvir za različite razine i sektore sigurnosti, „mogućnost usporedbe važnosti drugih sektora bez privilegiranja vojnog sektora“ (Herring, 2010:161). Preživljavanje države, njezin fizički opstanak i teritorijalni integritet, tradicionalni su referentni objekti, no predstavnici KSSS-a pod preživljavanjem podrazumijevaju i očuvanje suvereniteta ili identiteta kao minimalnih nacionalnih vrijednosti (Wæver, 1995).⁵⁶

Za predmet istraživanja je korisno i to što teorija sekuritizacije razlikuje tri kategorije pitanja: nepolitizirana, politizirana i sekuritizirana (Buzan i dr., 1998:23-24), koja se mogu kretati gore-dolje po ljestvici (Herring, 2010:159). Nepolitizirana su ona kojima se ne bavi država niti su na bilo koji način dio javne rasprave, politizirana su kada postaju dio javnih politika i zahtijevaju reakciju vlada u smislu odlučivanja i alokacije sredstava (Buzan i dr., 1998:23), a sekuritizirana kada su predstavljena kao egzistencijalna prijetnja koja traži odgovore jednake po opsegu i hitnosti odgovorima na tradicionalne sigurnosne prijetnje poput vojnih, hitne mjere i djelovanje izvan granica standardne političke procedure, izvan „normalne politike“. Promjena uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF posljedica je procesa tijekom kojega se to pitanje kretalo putanjom od nepolitiziranog, u vrijeme kada je bilo isključivo ekonomsko pitanje, prema politiziranom, kada se ta trgovina počela koristiti u politici moći, pa do pokušaja sekuritizacije, kada ga se pokušalo predstaviti kao sigurnosno pitanje. Kako se nekim pitanjima tradicionalno pristupa na određen način, primjerice vojnim kao sigurnosnim, a trgovinskim kao nepolitičkim, razlikovanje između te tri kategorije pitanja

---

⁵⁶ Neki realisti na sličan način promišljaju sigurnost; jedan od njihovih glavnih predstavnika A. Wolfers (1952:484) drži da je sigurnost „zaštita prethodno stečenih vrijednosti“ jer se na temelju povijesnih primjera može zaključiti da je „(fizičko, op. a.) preživljavanje u igri samo u izvanrednim okolnostima“. Wolfers se poziva i na prethodnika Lippmana (1943, prema *ibid.*), prema kojemu je država sigurna u mjeri u kojoj „nije u opasnosti da žrtvuje ključne vrijednosti“.

upućuje na važnost istraživanja kako se politizirano pitanje pokušalo sekuritizirati te koje su posljedice iz toga proizašle.

Tvorcima modela sekuritizacije upućuju se prigovori da je teško „odrediti granice između politizacije i sekuritizacije“, čega su i sami svjesni (Buzan i dr., 1998:103). To je u praksi komplicirano i labavo, ali je važno barem analitičko razlikovanje jer „nisu sva problematična pitanja sigurnosna“ (ibid., 23-24) i „sekuritizacija nosi puno ozbiljnije konotacije od politizacije“ (Johnson, 2016:63), može se smatrati svojevrsnom „ekstremnijom verzijom politizacije“ (Buzan i dr., 1998:23), intenziviranjem politizacije. Razlikovanje između nepolitiziranih, politiziranih i sigurnosnih pitanja dijelom olakšava razlikovanje između politizacije i sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF. Ključna je razlika između politizacije i sekuritizacije u tome što se s politiziranim pitanjima postupa u skladu s pravilima (demokratskog) političkog sustava, dok sekuritizacija pitanja legitimira na hitno postupanje i zaobilazanje demokratskih procedura. Za ovaj je rad to potrebno dodatno pojasniti, jer razlikovanje između politike i sigurnosti postaje problematično izvan kruga liberalno-demokratskih država, „na čijim institucijama ... počiva koncept 'normalne politike'“ (McDonald, 2008:32). Od pomoći je razlikovanje između premoći tržišta odnosno države u ekonomskom odnosu, kao i razlikovanje između niske i visoke politike. Pitanje plinske trgovine između EU i RF nije trebalo biti politički kontrolirano, jer je plinska trgovina iz perspektive EU bila ekonomski odnos uspostavljen na slobodnotržišnim načelima, prema kojima je uloga države minimalna, a uloga tržišta maksimalna. Međutim, od samog je početka, na inzistiranje RF-a i uz prešutnu suglasnost država članica ECs koje su energetske sektor držale područjem privilegiranog nacionalnog suvereniteta, bila predmet odluka vlada, „nešto o čemu se odlučuje te stoga pretpostavlja odgovornost“ (Buzan i dr., 1998:29) - komercijalnim sporazumima o plinskoj trgovini prethodili su bilateralni politički sporazumi na najvišoj razini na istu temu. Slijedi da je država imala važnu ulogu u plinskoj trgovini između EU i RF i u vrijeme kada je smatrana ekonomskim odnosom, pitanjem niske politike; kada je politizirana dodatno je ojačala uloga države nauštrb tržišta i plinska trgovina je postala pitanje visoke politike, dok se u pokušajima sekuritizacije tražila njezina militarizacija, korištenje „odredbe o solidarnosti“ NATO-a.

Sekuritizacija označava postupke i mehanizme kroz koje sekuritizatori⁵⁷ postižu da neko pitanje postane sigurnosno pitanje, uokviruju ga kao sigurnosno. Teorija sekuritizacije bliska je teoriji uokvirivanja (*framing*); polazište obje je ontološki konstruktivizam. Uokvirivanje znači dodavanje pitanju određenih atributa, karakteristika i osobina, koje ga opisuju i definiraju, pune idejama i znanjem (Entman, 1993:53)⁵⁸. Isto pitanje može biti uokvireno i time definirano na različite načine: primjerice korištenje termoelektrana na ugljen može se smatrati okolišnim pitanjem kada je u prvom planu zagađenje okoliša, ekonomskim pitanjem kada je u prvom planu korištenje jeftinog izvora energije, socijalnim pitanjem kada je u prvom planu to što omogućuje održavanje zaposlenosti rudara. Isto pitanje može biti i vanjskopolitičko kada je u prvom planu to što smanjuje ovisnost o uvozu ruske nafte i plina te posljedično smanjuje moć utjecanja na vanjsku politiku.⁵⁹ Uokvirivanje pitanja pretpostavlja pristranost: selektiraju se i jednostrano prikazuju samo neki dijelovi i na taj se način određuje kako o pitanju raspravljati, pozornost se usmjerava samo na neke aspekte stvarnosti, dok se drugi potiskuju. Način na koji je uokvireno pitanje koje dominira dnevnim redom odredit će rješenja koja će se razmatrati. Kada uokviruju neko pitanje na sigurnosni način sekuritizatori nastoje uvjeriti relevantnu javnost da pitanje predstavlja egzistencijalnu prijetnju referentnom objektu, prijeti njegovim uništenjem ili ograničavanjem slobode djelovanja u svezi s njim.

Sekuritizacija je bliska i teoriji dnevnog reda⁶⁰, jer dnevni red pretpostavlja „rangiranje relativne važnosti različitih ... pitanja“ (Soroka, 2002). Na dnevni red pitanja dolaze zbog svoje važnosti (što su?), ali i zbog načina na koji su predstavljeno (kako su uokvirena?). Sigurnosnim uokvirivanjem pitanje, prema Entmanu (1993), postaje uočljivije, smislenije, lakše pamtljivije za publiku, a k tome dobiva na važnosti pa se „penje“ po političkom,

---

⁵⁷ Sekuritizatori (provoditelji sekuritizacije ili sekuritizirajući akteri) su sudionici odnosa koji sekuritiziraju probleme proglašavajući referenti objekt egzistencijalno ugroženim; to mogu biti „politički vođe, birokracije, vlade, lobisti, grupe za pritisak“ (Buzan i dr., 1998:36,40).

⁵⁸ Entman (1993) je razradio koncept uokvirivanja određivši njegove funkcije: „promovira određenu definiciju problema, uvjetno interpretira i moralno evaluira i/ili daje preporuke za rješenje opisanog problema“. Gitlin (cit. prema Heinrich i Szulecki, 2018:49-50) je okvire definirao kao temeljne kognitivne strukture koje upravljaju percepcijom i prezentacijom stvarnosti.

⁵⁹ Jednako tako tržišno uokvirivanje može utjecati na depolitizaciju nekog pitanja (Kuzemko, 2016:110-13, cit. prema Heinrich i Szulecki, 2018:48).

⁶⁰ Teorija određivanja dnevnog reda izvorno je vezana za istraživanje medija, javnog mnijenja i javnih politika. Neki znanstvenici uokvirivanje nazivaju drugom razinom postavljanja dnevnog reda jer se na prvoj razini odlučuje *što*, a na drugoj *kako*, pa je uokvirivanje „pod kišobranom“ određivanja dnevnog reda (McCombs i Valenzuela, 2007; Weaver, 2007; Balmas i Sheaffer, 2010; Radić Đozić, 2017).

medijskom i javnom dnevnom redu⁶¹. Sekuritizatori, poput pravih „političkih poduzetnika“⁶², nastoje u pravom trenutku aktivno povezati probleme, rješenja i političke događaje, kako bi pitanju dali sigurnosni okvir koji će mu omogućiti stavljanje visoko na dnevni red. U pokušajima sekuritizacije plinskoj je trgovini između EU i RF dodjeljivan sigurnosni okvir kako bi to pitanje dobilo na važnosti i kako bi ga se dovelo visoko na političke dnevne redove. Važno je što ga se kao sigurnosno uokviruje u vezi s tradicionalnim pitanjem visoke politike, vanjskom politikom kao referentnim objektom, uz pomoć argumenta kako RF pokušava ograničiti vanjskopolitički suverenitet, slobodu djelovanja EU.

Sekuritizator uokviruje pitanje kao sigurnosno izvodeći sekuritizirajući korak (sekuritizacijski čin, *securitization move*). Sigurnosno uokvirivanje pretpostavlja govorni čin, diskurzivnu praksu *per se* (Buzan i Waeber, 2009), i uključuje jezik kojim se prenosi sigurnosna poruka. Prema Entmanu (1993:55), „moć uokvirivanja jednako je velika kao i moć jezika samog“: diskursi jezično različito organiziraju različita područja znanja i prakse; u različitim se područjima koriste diskursi koji daju svoju verziju nekog pitanja i nastoje monopolizirati njegovo razumijevanje. Sigurnost se „govori“, artikulira kroz sigurnosni govorni čin, „sigurnost je kvaliteta koju akteri injektiraju u pitanja“ (Buzan i dr., 1998:205); kada kažemo „sigurnost“ privlačimo pažnju i šaljemo poruku ljudima (Buzan, 1991). Predstavljanjem nekog pitanja kao sigurnosnog u određenom govornom činu „stvaramo“ sigurnost (Wæber, 1995:55), jer korištenje jezika sigurnosti ne interpretira realnost, nego ima „potencijal stvoriti realnost“ (Stritzel, 2007:361, cit. prema Côté, 2016:542). Sigurnost je dakle i „samoreferencijalna praksa“ tijekom koje pitanje postaje sigurnosno pitanje, „ne nužno stoga što postoji realna egzistencijalna prijetnja, već stoga što se pitanje predstavlja kao prijetnja“ (Buzan i dr., 1998:24).

Sekuritizirajući korak je diskurzivna dimenzija procesa sekuritizacije, tijekom kojeg sekuritizator govornim činom „traži pravo na korištenje izvanrednih mjera, dakle kršenje pravila normalne političke igre ... fokusiranje energije i resursa društva na specifičan zadatak“, argumentirajući da „ako se ne pobrinemo za to pitanje, sve drugo (bi) moglo postati irelevantno ... jer nećemo biti ovdje ili nećemo biti slobodni baviti se nečim na svoj način“ (Buzan i dr., 1998:24). Sekuritizaciju ne definira iskazivanje riječi *sigurnost*, jer se može spominjati bez logike sigurnosti ili se može postupati u skladu s logikom sigurnosti

---

⁶¹ Ta tri tipa dnevnog reda, ovisno o tome tko određenom pitanju posvećuje pažnju, razlikuju Princen i Rihard. Vidi njihov rad *Crashing and Creeping: Agenda Setting Dynamics in the European Union* (2006).

⁶² „Politički poduzetnici“ termin je J.W. Kingdona (2003:204) i označava aktere „spremne investirati svoje resurse kako bi zauzvrat dobili javnu politiku koja im odgovara“.

referirajući se samo simbolično na sigurnost (Buzan i dr., 1998:27). Sigurnosno uokvirivanje je tek sekuritizirajući korak, dok je spoznaja važnosti nekog pitanja rezultat interakcije pitanja, njegova okvira i primatelja, odnosno publike (Entman, 1993:53). Dva su preduvjeta uspješne sekuritizacije, nastanka *slučaja sekuritizacije*: uvjerljiv govorni čin i prihvaćanje *relevantne publike*.⁶³ Za predmet istraživanja je važno analitički razlikovati između sekuritizirajućeg koraka i *slučaja sekuritizacije* s obzirom na to da dio članica EU, predvođen SAD-om, nije uspio nametnuti *relevantnoj publici* (svim članicama EU-a odnosno EU institucijama) sekuritizaciju plinske trgovine između EU i RF; poduzet je sekuritizirajući korak, ali nije nastao *slučaj sekuritizacije*. Za uspješnu je sekuritizaciju nužna intersubjektivna konstrukcija sigurnosti (Buzan i dr., 1998:25), jer sigurnost (kao i sva politika) ultimativno ne počiva ni na objektima, ni na subjektima, nego postoji „između subjekata“ (ibid., 30). Subjektivna percepcija sigurnosti postaje intersubjektivna kada sekuritizator, uz pomoć argumenata o prioritetu i hitnosti, postigne da *relevantna publika* prihvati da egzistencijalna prijetnja legitimira sekuritizaciju i pristane na dobrovoljno kršenje procedura ili pravila.

Legitimiranje i autoriziranje sekuritizirajućeg koraka zadatak je *relevantne publike*, no tvorci teorije sekuritizacije ne govore o tome tko je čini. Njezino definiranje u EU olakšavaju uvidi podkorpora literature o teoriji postavljanja dnevnog reda koji se odnosi na EU. Zbog institucionalne segmentiranosti EU politike se kreiraju na različitim mjestima (*venues*) - u Europskoj komisiji (EC), Europskom vijeću, Vijeću EU, Europskom parlamentu; uokvirivanje pitanja je važno, jer utječe na to koja će institucionalna struktura EU raspravljati o pitanju (Princen, 2011:119-21).⁶⁴ Princen i Rhinhard (2006) su, primjenjujući teoriju postavljanja dnevnog reda na kontekst kreiranja javnih politika u EU, uključili model visoke i niske politike: na dnevni red putanjom visoke politike, „odozgo“, preko čelnika država (Europsko vijeće) stižu uglavnom politička pitanja, a putanjom niske politike, „odozdo“ uglavnom tehnokratska pitanja. Plinska je trgovina u svojoj novoj ulozi uokvirena kao sigurnosno pitanje i na dnevni je red EU nužno stigla putanjom visoke politike: *relevantna publika* su države članice, koje o tom pitanju odlučuju na Europskom vijeću, isprva intenzivnim međuvladinim načinom odlučivanja, inače tipičnim za Zajedničku vanjsku i

---

⁶³ Detaljnije o pretpostavkama uspješne sekuritizacije vidi Waeber, 1995; Buzan i dr., 1998:25-26,34; Johnson, 2016:126. Buzan i ostali ne postavljaju „zahtjev tako visoko da traže usvajanje hitne mjere“, dok se prema Emmersu (2010:139) „potpuni čin sekuritizacije“ sastoji od dvije dimenzije: diskurzivne, koja pretpostavlja govorni čin i zajedničko razumijevanje, i performativne, koja pretpostavlja implementaciju politika; kao rezultat diskurzivne može nastati nediskurzivna dimenzija, promjena u ponašanju ili izvedbi, u materijalnoj realnosti.

⁶⁴ Za razliku od nacionalnih političkih sustava, na prihvaćanje pitanja u EU ne mogu utjecati političke stranke kao potencijalni jaki veto igrači, niti zainteresirana javnost jer je upitno postoji li uopće javna sfera na razini EU.

sigurnosnu politiku (CFSP). EC, koji odluke donosi metodom Zajednice i zastupa europske interese te koji je plinskoj trgovini vrlo rano dodavao sigurnosne attribute iako su na energetsom području prisutni snažni nacionalni interesi (Radić Dozić, 2017), bila je nenadležna institucionalna struktura. Uloga EC-a u energetsom području tek je naknadno ojačala (upravo zahvaljujući sekuritizacijskim koracima) i tek su tada energetska pitanja postala područje podijeljene odgovornosti između institucija EU i država članica.

Judge i Maltby (2016:4) nedostatak KSSS-a vide u tome što logiku sigurnosti temelji na egzistencijalnim prijetnjama opstanku, dok ostale moguće logike ili značenja sigurnosti zanemaruje. Wæver (1995) je ipak razradio koncept sigurnosti: razlikuje „svakodnevnu sigurnost“, koja podrazumijeva biti siguran, zaštićen, od „koncepta sigurnosti“, koji indicira specifičnu problematiku, specifično „područje na kojem se države međusobno ugrožavaju, jedna drugoj dovodi u pitanje suverenitet i pokušava nametnuti svoju volju odnosno obraniti svoju neovisnost“.⁶⁵ Sekuritizacija počiva na klasičnoj „gramatici sigurnosti“ (Heinrich i Szulecki, 2018:51), ali mnogi sigurnosni diskursi „razvijaju terminologiju oko koncepta rizika, umjesto scenarija egzistencijalnih ili vojnih prijetnji, slikaju scenarije difuznih prijetnji različitih, anonimnih rizičnih čimbenika; manje su usmjereni na odvratanje ili obranu od vanjske prijetnje preko političkih izvanrednih mjera, a više na unutarnje kapacitete – sposobnost prilagodbe i otpornosti društva“ (Rothe, 2018). Stoga je potrebno uvođenje koncepta *rizikofikacije*⁶⁶, koji omogućuje „analiziranje sigurnosnog jezika u slučajevima kada pitanja (dovođenja u opasnost referentnog objekta) nisu isključena iz političke rasprave; upravo suprotno, politička rasprava se potiče i prezentiraju se javnopolitički prijedlozi“ (Heinrich i Szulecki, 2018:46). To sprječava „banaliziranje koncepta sekuritizacije kao analitičkog alata, do čega dolazi kada se svako referiranje na sigurnost podvodi pod termin sekuritizacija“ (ibid., 49). Koncept rizikofikacije „pojavljuje se nakon kraja hladnog rata, osobito u zapadnim sigurnosnim politikama, kao alternativa realističkoj logici sigurnosti i orijentiran je pojačano na upravljanje rizicima, a ne na eliminaciju egzistencijalnih prijetnji opstanku. (...) konstruira i bavi se nesigurnošću preventivnim aktivnostima kako bi se

---

⁶⁵ Na Wæverovom tragu je Larssonovo (2017:10) razlikovanje, s obzirom na vrstu izazova, sigurnosti (*security*) kao političke kategorije od pouzdanosti (*safety*) kao više tehničke kategorije. U prvom je slučaju riječ o prijetnjama koje proizlaze iz korištenje energetske politike u političke svrhe, a u drugom o najrazličitijim vrstama rizika (prirodne katastrofe, iscrpljivanje izvora, tehničke greške, nesretni slučaj, teroristički napad), kojima mogu biti izloženi energetska (plinski) sustavi, kao i energetska (plinska) opskrba.

⁶⁶ Termin rizikofikacija (*Riskification*) upotrijebio je Olaf Corry u svom radu iz 2012. *Securitisation and 'riskification': Second-order security and the politics of climate change* želeći ukazati na potrebu da se odgovore na rizike ne treba nazivati prečesto upotrebljavanim terminom sekuritizacija.

politički sustav (ili sustav kritične energetske infrastrukture, op.a.) zaštitio od potencijalne štete i povećala njegova otpornost“ (Judge i dr., 2018:158).

Abrahmsen (prema McDonald, 2008:24) drži da se na neko pitanje može gledati kao na rizik, prije nego što bude označeno kao prijetnja, dok Judge i dr. (2018:158) razlikovanje između prijetnji i rizika smatraju problematičnim, jer su rizik i otpornost također kompleksni i promjenjivi koncepti, a u energetsom sektoru prevladavaju diskursi i prakse vezane uz rizike. Za ovaj je rad analitički važno razlikovati sigurnosne prijetnje koje su neposredne i hitne te su ishodište procesa sekuritizacije, od rizika, koji su dugoročniji, difuzniji i ishodište su procesa upravljanja rizicima, *rizikofikacije* (Judge i Maltby, 2017:4). Oba procesa počinju sigurnosnim govornim činom, ali na različite načine konstruiraju vrste izazova (rizika odnosno prijetnji), vrijednosti koje treba štititi i prirodu odgovora na prijetnje. Proces sekuritizacije proizlazi iz direktnih uzroka koji prijete opstanku referentnog objekta, dok proces *rizikofikacije* proizlazi iz indirektnih uzroka koji umanjuju upravljivost i otpornost referentnog objekta: stoga se od prijetnji brani, a rizicima se upravlja. Pozivanje na sigurnost u sekuritizirajućem koraku uključuje egzistencijalnu prijetnju, referentni objekt i prijedlog izvanrednih mjera ili plan obrane, a u slučaju rizikofikacije uključuje rizik, referentni objekt, preventivne mjere ili plan upravljanja (Heinrich i Szulecki, 2018:50)⁶⁷, „ne potiče nužno hitne mjere, razmišljanje u kategorijama prijatelj-neprijatelj i militarizaciju protiv egzistencijalnih prijetnji“ (Corry, 2012:238, cit. prema ibid.,46). Sekuritizacija počiva na logici egzistencijalne prijetnje koja dolazi izvana i koja je neupravljiva, a rizikofikacija na konceptu otpornosti. Razlikovanje između koncepta sekuritizacije i *rizikofikacije* je važno u analizi prilagodbe EU na rusku politizaciju plinske trgovine: jedan od odgovora je jačanje otpornosti i kapaciteta upravljanja rizicima za plinsku trgovinu kroz mjere prevencije rizika i upravljanja krizama (3. poglavlje), a drugi je pokušaj sekuritizacije, iniciranja izvanrednih i hitnih odgovora izvan uobičajenih političkih procedura na prekide opskrbe i tržišne manipulacije (5. poglavlje).

Prema Cherpu i Jewellu (2011), na energetska sigurnost se gleda iz tri perspektive - robusnosti, otpornosti i suvereniteta, od kojih je svaka zasebno javnopolitičko područje. Kada je fokus na robusnosti i otpornosti energetska sigurnost se kontekstualizira vezano uz usluge koje osiguravaju energenti i nesigurnost nije vezana uz vanjske prijetnje, nego uz svojstva

---

⁶⁷ Autori razlikuju i sigurnosni žargon, kada se poziva na sigurnost na temelju nejasnog egzistencijalnog rizika ili prijetnje, a ne predlažu se preventivne ili izvanredne mjere, tj. nema plana aktivnosti. Vidi i tablicu „Gramatike sigurnosti“, koja daje definicije, objašnjava politički imperativ, performativne učinke i empirijske indikatore pet različitih načina postupanja s pitanjima: depolitizacija, politizacija, sigurnosni žargon, rizikofikacija i sekuritizacija (Heinrich i Szulecki, 2018:51-3; Tablica 2.1.).

sustava. U ovom je radu fokus na suverenitetu, jer iako je „nestala čvrsta vojna identifikacija“ sigurnosti, „u središtu su ostale slike ‘izazova suverenosti’ i obrane“ (Weaver, 1995:50). Bridge (2014:331) pak razlikuje tri logike sekuritizacije energije, koje nisu kronološke sekvence, već su više-manje istodobno prisutne: logiku sigurnosti stanovnika, logiku sigurnosti vitalnih sustava i logiku suverene državne sigurnosti. Prve dvije logike bliske su konceptu rizikofikacije: logika stanovništva vezana je uz načine potrošnje energenata i odnosi se na „redovna unutarnja događanja i distribuciju rizika na određenom teritoriju“; kod logike sigurnosti vitalnih sustava fokus je na „kritičnim sustavima o kojima ovisi društveni i ekonomski život“, dok je kod logike suverene državne sigurnosti fokus na „vanjskim prijetnjama nacionalnom prostoru“ (ibid.), što je blisko razumijevanju veze plinske trgovine i sigurnosti u ovom radu. Razlikovanje između rizika i prijetnji dodatan je alat za razlikovanje između politiziranih pitanja, kada je riječ o izloženosti rizicima i izazovima (u plinskoj trgovini to mogu tržišne anomalije, volatilitnost cijena, investicijski rizici, ovisnost o uvozu i sl.), od sekuritiziranih pitanja kada je riječ o prijetnji jednom od sektora sigurnosti države (korištenje plinske trgovine u politici moći prijetnja je vanjskopolitičkom sektoru sigurnosti EU).

U ovom se radu okvir teorije sekuritizacije KSSS-a koristi iz više razloga: omogućuje razumijevanja da konstruiranje sigurnosnih pitanja utječe na sigurnosnu dinamiku u međunarodnim odnosima; dovodi u vezu plinsku trgovinu između EU i RF sa sintagmom *energetske sigurnosti*; također omogućuje kontekstualiziranu i aktualiziranu konceptualizaciju *energetske sigurnosti* i energetske prijetnji u konstruktivističkim terminima, što će se raspraviti u 6. poglavlju. U radu će se samo interpretirati akcije aktera i procijeniti uspješnost u mobiliziranju podrške i neće se pokušavati dati objektivnu procjenu jesu li energetska pitanja sigurnosna (Buzan i dr., 1998:33,204). U skladu s očekivanjima Kopenhaške škole u radu se ne ocjenjuje ispravnost pokušaja sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF, nego se istražuje što ih je uzrokovalo, kako su činjeni, koji su razlozi što sekuritizirajući koraci nisu prerasli u *slučaj sekuritizacije* i koje to ima posljedice.

3. KONTEKSTUALIZACIJA: IMPLIKACIJE NAFTNIH KRIZA I ŠOKOVA

„ ... na žalost malo je predstavnika političke znanosti koji su prihvatili izazov i otišli dalje od uvida koji su se pojavili tijekom naftnih kriza 1970-ih i odrazili se na plinske sukobe.“
Cherp i Jewell (2018:v)

3.1. Uvod

Ovaj rad daje potvrđan odgovor na pitanje Szuleckog (2018:336) je li u studijima *energetske sigurnosti* u Europi potreban povratak na naftu. Naime, povijesni uvid u naftne krize i vrijeme uspostave plinske trgovine između EU i RF omogućuje bolje razumijevanje aktualnog fenomena - dovođenje trgovine plinom u vezu s moći i sigurnosti⁶⁸, a koncepti razrađeni u prethodnom poglavlju uz pomoć kojih se fenomen istražuje pomoći će razjasniti sličnosti i razlike između korištenja trgovine naftom odnosno plinom. Države su svoja „ekonomska umijeća“ (*economic statecraft*)i ranije koristile, a embargo⁶⁹ na trgovinu naftom 1970-ih je ponovno usmjerio pažnju na njih (Baldwin, 1985:3).

Novost nije bilo korištenje vanjske trgovine, nego korištenje trgovine energentima kao instrumenta tvrde moći: u vrijeme kriznih situacija vezanih uz trgovinu naftom 1970-ih pitanje trgovine energentima prvi je put u povijesti postalo pitanje politike i sigurnosti. Ekonomske sankcije jedan su od instrumenata ekonomske moći, koji se može koristiti za postizanje ekonomskih ciljeva, primjerice iz protekcionističkih razloga radi većeg udjela u dobiti, ali i za generiranje političke moći. Taj stari ekonomski instrument koristio se u energetske odnosima u 20. st. u dva slučaja: jedan su sankcije Organizacije država proizvođača nafte (OPEC) u vidu embarga na izvoz nafte u države koje pružaju, iz perspektive OPEC-a, neprihvatljivu političku podršku neprijateljskoj državi, a drugi uglavnom američke sankcije u vidu zabrane izvoza tehnologije i *know howa* nužnog za razvoj energetske industrije u SSSR-u. U oba slučaja je povod za sankcije bio eksplicitno političke prirode i u oba su se slučaja, povijesno gledano, sankcije pokazale kao prilično neuspješan politički instrument.

---

⁶⁸ Högselius i suradnici tvrde da je njihov rad *Natural Gas in Cold War Europe: The Making of a Critical Transnational Infrastructure* iz 2010. godine prvi pokušaj prikaza povijesnog razvoja plinske trgovine između SSSR-a i država članica Europskih zajednica. Rad se temelji na analizi arhiva Nizozemske, Istočne i Zapadne Njemačke, Austrije, Ukrajine, Rusije, Danske i Švedske.

⁶⁹ Embargo je ekonomska sankcija kojom se zabranjuje trgovina određenom robom, uvoz ili izvoz određene robe, što se može izjednačiti s obustavom opskrbe energentima.

Naftne su krize na više načina povezane s predmetom rada: nova uloga koju je dobila plinska trgovina između EU i RF obnova je stare ideje u novom vremenskom i geografskom kontekstu, „novo lice stare ‘geopolitike‘“ (Bridge, 2014:336). U 20. stoljeću je fizički obustavljena opskrba naftom, a u 21. stoljeću plinom, u oba slučaja referentni objekt, jezikom sekuritizacije, nije bio opskrba naftom ili plinom, nego je ona samo indirektno osiguravala „preživljavanje“ drugih objekata, postizanje drugih ciljeva. I naftne i plinske krize imale su isto ishodište: u oba slučaja trgovina se koristila kao instrument tvrde moći radi jačanja moći utjecanja na vanjskopolitičke odluke, samo su adresati različiti. Naftne su krize uzrok uspostave plinske trgovine između država članica ECs i SSSR-a, odgovori na naftne krize u 20. stoljeću utjecali su na odgovore na plinske krize u 21. stoljeću, a bile su i razlog pojave koncepta *energetske sigurnosti*, čije je značenje tada bilo ograničeno na brige oko sigurne opskrbe naftom. U nastavku poglavlja će se također, uz pomoć primjera diskurzivnog uokvirivanja naftne i plinske trgovine službenog SAD-a, pokazati da su već tada nastale razlike u percepciji trgovine energentima s RF-om između EU-a i SAD-a. Također, pokazat će se da ograničavanje koncepta *energetske sigurnosti* na brigu oko sigurnosti opskrbe energentima počiva na konceptu rizikofikacije i u ovom će se poglavlju ponuditi definicija sigurnosti opskrbe plinom iz perspektive rizikofikacije.

3.2. Zajedničke karakteristike energenata kao specifične vrste robe

Energenti nisu, tvrdi poznati ekonomist E. F. Schumacher (citiran prema Sovacool i Mukherjee, 2011:5343), „samo još jedna vrsta robe, već su preduvjet svih roba, temeljni čimbenik poput zraka, vode i zemlje“. U ovom će se radu istraživanje ograničiti na važnost dvije vrste energenata, nafte i plina: plina jer je predmet rada plinska trgovina i promjena njezine uloge, a nafte jer će pomoći objasniti da su odgovori na tu promjenu dijelom uvjetovani povijesnom ovisnošću o odabranom putu (*path dependence*). Između te dvije vrste energenata i trgovine njima postoje razlike o kojima će biti više rečeno u 4. poglavlju, a koje utječu na različite odgovore, na učinak prijetnji i na različito razumijevanje koncepta *energetske sigurnosti*, a u nastavku će se ukazati na zajedničke karakteristike naftne i plinske trgovine, koje su utjecale na pojavu tadašnjih naftnih i suvremenih plinskih kriza.

Za obje vrste energenata geografija je važan čimbenik, jer geografski smještaj države utječe na geološku strukturu njezina tla, čini je bogatom energentima ili ovisnom o njihovu uvozu, utječe na to gdje su joj najbliži energetske resursi, kao i na asimetriju u pristupu energetskej

infrastrukturi; doduše u slučaju trgovine naftom fleksibilnost transporta omogućuje zaobilaznje geografskih ograničenja. Najvažnija je posljedica geografski neravnomjerne distribucije izvora energenata ovisnost neke države o stranim izvorima energenata, što je ključno za razumijevanje veze između energenata, politike i sigurnosti. Ovisnost omogućuje prekid ili smanjenje odnosno prijetnje prekidom ili smanjenjem opskrbe energentima iz političkih razloga, korištenje trgovine energentima kao instrumenta moći. Pri tomu je važno uzeti u obzir specifične karakteristike energetske tržišta: a) asimetrična su, jer veliki proizvođači nisu nužno veliki potrošači i obrnuto; b) promjenjiva, jer uvoznici mogu postati izvoznici i obrnuto (npr. Velika Britanija je početkom 2000-ih od izvoznika postala uvoznik, a SAD od travnja 2016. od uvoznika izvoznik plina); c) izložena su domino učinku (nakon nuklearne katastrofe u Fukushimi 2011. izazvane prirodnim djelovanjem Japan odustao od korištenja nuklearne energije i preusmjerio se na LNG, što je za posljedicu imalo globalno povećanje cijene i transporta LNG-ija); i d) izložena su cjenovnim fluktuacijama (npr. 2007. je cijena nafte dosegla povijesni maksimum od 147 US\$/ba, no već krajem 2008. je zbog ekonomske krize pala na 34 US\$)⁷⁰.

Energenti utječu na različita područja državnih i društvenih aktivnosti, oni su komercijalno, javno, ali i strateško dobro. I nafta i plin su važni za funkcioniranje ekonomije i društva u vrijeme mira, s tim što nafta ima dodatnu važnost u vrijeme rata - budući da se koristi za pogon vojne mehanizacije utječe na vojnu moć i vezuje se uz vojnu sigurnost. Najprije je ulogu jačanja vojne moći imao energent ugljen, da bi je preuzela nafta nakon povijesne Churchillove odluke u Prvom svjetskom ratu o prebacivanju pogona vojnih brodova s ugljena na naftu⁷¹. Nafta dvojako utječe na vojnu moć: i državama izvoznicama i uvoznicama služi za pogon vojne mašinerije i jačanje vojne moći, a izvoznicama i za financiranje vojnog proračuna.⁷² Kada je zamijenila ugljen, nafta je postala neophodna za moderno ratovanje i vojna moć više nije proizlazila samo „iz puščane cijevi“, nego i „iz barela nafte“ (Mao Zedong, citiran prema Nyeu, 2012:63). Nafta je postala važna i za transport, a od 1950-ih,

---

⁷⁰ Na cijenu nafte utječu i burzovne špekulacije, koje prema nekim autorima određuju čak 40% cijene nafte, a i tzv. „mjehur papirnate nafte“, jer se trguje većim količinama nego što ih je u stvarnosti na raspolaganju. Bitna je i percepcija: primjerice, u očekivanju pada Gadafija krajem 2011. i ponovnog pokretanja izvoza libijske nafte cijena je pala za 3\$, a početkom 2012., nakon iranske objave da će blokirati Hormuški tjesnac narasla iznad 100 dolara. Fluktuacije cijene nafte utječu i na cijenu plina u slučaju kada se njegova cijena indeksira prema nafti.

⁷¹ Nafta je poboljšala vojne sposobnosti i mobilnost: ubrzala je vojne brodove, povećala tajnost jer pri izgaranju ne proizvodi dim poput ugljena, povećala je domet vojnih operacija i smanjila broj ljudi neophodnih za manipulaciju.

⁷² Plin se tek probija kao pogonsko gorivo u vojni sektor, primjerice NATO pojačanim korištenjem plina u vojnim operacijama želi doprinijeti zaštiti okoliša.

osobito nakon pojačane izgradnje naftovoda i supertankera, i za industrijalizaciju. Uslijed globalno nejednake geografske distribucije zaliha nafte sve države ne posjeduju ili ne posjeduju dostatne izvore nafte za zadovoljavanje svojih vojnih i ekonomskih potreba; stoga je odluka o prelasku na naftu bila rizična jer je stvorila ovisnost o stranim izvorima.

U vrijeme mira i nafta i plin imaju važan utjecaj na ekonomski sektor na nacionalnoj i na globalnoj razini. Na nacionalnoj razini njihovo je posjedovanje preduvjet energetske stabilnosti države i time ekonomskog razvoja i rasta; važan su faktor proizvodnje, te pad odnosno rast njihove cijene čini nacionalnu ekonomiju više ili manje kompetitivnom. Za državu koja posjeduje energente, njihova proizvodnja i izvoz čine važnu ekonomsku granu koja, zajedno s porezom na proizvodnju i izvoz, bitno doprinosi prihodu države. Energenti su važan čimbenik međunarodne ekonomije i čine 10% svjetske trgovine. Svjetsko je gospodarstvo iznimno osjetljivo na promjene uvjeta na tržištu energenata, povećanje cijena i smanjenje ponude, dok je za sada u povijesti samo jedan zabilježen slučaj smanjenja potražnje⁷³. Nadalje, oba energenta kao javno dobro utječu na društvenu sigurnost: omogućuju funkcioniranje modernog industrijskog društva pružanjem javnih usluga, osobito kada je riječ o proizvodnji električne energije, transportu i grijanju⁷⁴.

Oba su energenta strateški važni jer omogućuju državne aktivnosti koje stvaraju jedinstvene i vrijedne situacije: mogu se koristiti kao indirektan ili direktan instrument moći, imati „učinak opskrbe“ odnosno „učinak utjecaja“ (Hirschman, 1980:14,15). Energent nafta se iz perspektive i izvoznika i uvoznika može koristiti kao indirektan instrument stjecanja ekonomske moći nužne za gospodarski razvoj i rast, ali i za opremanje za rat ili prijetnju ratom (za kovanje oružja, pogon vojne opreme i sl.)⁷⁵ kao nadređenijeg instrumenta moći za postizanje ciljeva ili jačanje moći utjecanja; tada ima Hirschmannov „učinak opskrbe“. Plinska trgovina nema utjecaja na vojnu moć, ali može iz perspektive izvoznika i uvoznika služiti za jačanje ekonomske moći: u slučaju kada je u funkciji prodaje odnosno pribavljanja robe ili kapitala omogućuje ekonomski rast i razvoj. Ekonomska moć može biti upotrijebljena kao instrument direktne moći za jačanje moći utjecanja putem, primjerice, kreditiranja ili ulaganja.

---

⁷³ Riječ je o ogromnom padu potražnje uslijed karantenskih uvjeta nametnutih zbog pandemije COVIDA-19, zbog čega je u travnju 2020. u SAD-u prvi put u povijesti cijene nafte pala ispod nule.

⁷⁴ Nafta se iz ekoloških razloga sve manje koristi u proizvodnji električne energije, ali u transportu i za grijanje još uvijek više nego plin.

⁷⁵ Prema Engdahlu (2012), Njemačka je izgubila dva svjetska rata zbog nedostatnih količina nafte za pogon svoje vojne mašinerije.

Energenti se mogu koristiti i kao direktan instrument moći, kada trgovina njima direktno utječe na jačanje moći utjecanja. To je slučaj kada se prijeti obustavom ili obustavlja trgovina energentima ili kada se ta trgovina strukturira na način da postane asimetrično međuovisan odnos s ugrađenom osjetljivošću i ranjivošću jednog od aktera. Naftna trgovina se u vrijeme naftnih kriza 1970-ih iz perspektive država izvoznica koristila za stvaranje „učinka utjecaja“, a gotovo dva posljednja desetljeća RF na isti način koristi plinsku trgovinu. Znanstveni su radovi, osobito nakon naftne krize i šokova 1970-ih, bili posvećeni nafti i sukobima oko izvora nafta i do sredine 2000-ih se smatralo da nafta, a ne plin ima važnu ulogu u međunarodnim odnosima. RF danas koristi plinsku trgovinu kao instrument direktne moći, a istražujući što to omogućuje i kako to RF čini istražujemo „politiku države koja je kao primarni cilj svoje akcije na svim područjima postavila moć“ (Hirschman, 1980:39).

3.3. Trgovina naftom kao instrument direktne moći

Trgovina naftom nije predmet interesa ovog rada, no naftne krize 1970-ih imale su bitne empirijske implikacije na plinske krize 2000-ih i teorijske implikacije jer su odredile najprihvaćeniju definiciju koncepta *energetske sigurnosti*. Tada prekinuta opskrba naftom pokazala je da vanjska opskrba energentima nije sigurna i da ovisnost o uvozu energenata može imati posljedice na funkcioniranje države i društva ne samo u ratu, nego i u miru. Embargo arapskih država na izvoz nafte u određene države zbog političkih neslaganja, koordiniran preko OPEC-a, utjecao je na promjenu vanjskopolitičkog dnevnog reda mnogih država: na vrh je dospjela nafta i naftna trgovina.

Nafta s Bliskog istoka počela je teći na zapadna tržišta nakon Drugog svjetskog rata. Prvi prekid opskrbe uslijedio je nakon Sueske krize: Saudijska Arabija je 1956. prekinula opskrbu naftom Velikoj Britaniji i Francuskoj te produžila embargo Izraelu, nakon što su te države okupirale Sueski kanal, koji je Egipat bio nacionalizirao. Prekid opskrbe nije uspio jer je SAD naftom opskrbio te tri države; one se nisu povukle iz Sueskog kanala zbog naftnog embarga, nego zbog diplomatskog i financijskog pritiska SAD-a. Nakon što je 6. lipnja 1967. izbio Šestodnevni rat arapske su države donijele zajedničku odluku o naftnom embargu za države koje vojno pomažu Izrael. Zbog postupanja SAD-a, Velike Britanije i Francuske u bliskoistočnim neprijateljstvima izvršni direktori naftnih kompanija i ministri nafte Saudijske Arabije, Iraka i Kuvajta su američkim diplomatsko-konzularnim predstavnicima na sastanku u Kuvajtu izrazili ogorčenost, očekivanje da će njihove vlade poduzeti „pozitivne aktivnosti

kako bi spriječile Izrael da ostvari dobitke na temelju napada i natjerale ga da se povuče u izvorne granice“, kao i prijetnju da će, „dok taj cilj ne bude postignut, Irak, Saudijska Arabija, Kuvajt i druge arapske države proizvođači nastaviti s obustavom izvoza nafte“ (OH, 1967). Embargo je okončan u rujnu 1967. bez puno uspjeha zbog izostanka solidarnosti i nejedinstva oko uvođenja embarga: neke su članice OPEC-a uvele totalni embargo, a neke samo za SAD i Veliku Britaniju.

U listopadu 1973. uslijedio je prvi naftni šok. Zemlje izvoznice nafte s Bliskog istoka okupljene u OPEC-u proglasile su naftni embargo, smanjenje proizvodnje i obustavu isporuke nafte kao kaznu za države koje su podržavale Izrael u Yom Kippurskom ratu⁷⁶. Embargo je u ožujku 1974. okončan s djelomičnim uspjehom: Izrael se povukao sa Sinaja, no SAD nije promijenio politiku podrške Izraelu. Posljedica je bila nedostatna opskrba naftom, ali je važniji učinak imao rast cijene nafte uslijed nelikvidnosti globalnog tržišta nafte: snažan rast potražnje nije pratio rast proizvodnje, pa je cijena porasla 400%, s 3 na 12 \$/ba i to je označilo kraj razdoblja jeftine nafte. SSSR je podržavao legitimno pravo Arapa da se bore vlastitim sredstvima i spoznao vrijednost arapskog „naftnog oružja“: “sposobno je pogoditi cilj učinkovito iz daljine puno bolje nego bilo koje drugo oružje” (Radio Moskva, 5. studenog 1973., cit. prema Perović i Krempin, 2014:129). Novi naftni šok je uslijedio kada je, kao posljedica Iranske revolucije 1979., smanjena globalna proizvodnja nafte i kada je došlo do manjka nafte na svjetskom tržištu. Proizvodnja je, doduše, smanjena za samo 4%, ali je cijena zbog panike porasla 100%, na gotovo 40\$ po barelu nafte.

3.3.1. Utjecaj naftnih kriza i šokova na percepciju trgovine energentima

Naftne krize i šokovi razotkrili su duboku političku prirodu trgovine energentima, osjetljivost na ovisnost o toj trgovini te potencijal za njezinu zlorabu u političke svrhe. Bili su izazov tradicionalnoj realističkoj paradigmi jer su ukazali na promjenjivost prirode moći: nafta je omogućila pomak raspolaganja moći od bogatih i vojno premoćnih prema razmjerno vojno slabijim državama i nije više bila ključna samo vojna moć. Vojno slabe države mogu dobiti veliku moć ako tržište nafte strukturiraju na način da stopu proizvodnje određuje i na cijenu nafte utječe kartel država proizvođača, a ne tržište. Države uvoznice su na suradnju u okviru OPEC-a gledale isključivo iz ekonomske perspektive: dominantna pozicija na globalnom

---

⁷⁶ Embargo se odnosio na Kanadu, Japan, Nizozemsku, Veliku Britaniju i SAD, koji je tijekom Yom Kippurskog rata uz pomoć Nizozemske i Portugala dostavljao oružje Izraelu zračnim mostom. Poslije je embargo proširen na Portugal, Rodeziju i Južnu Afriku.

tržištu nafte omogućavala je članicama kontrolu tog tržišta i vršenje pritiska u cilju povećanja prihoda prilagođavanjem razine proizvodnje. No OPEC je tijekom bliskoistočne krize 1973. tu novostečenu moć iskoristio u političke svrhe.

Procjena obavještajnog sustava SAD-a (NIE, 1970:46-48)⁷⁷ ukazivala je na svijest o tome da je kontekst nakon izraelsko-arapskog rata 1967. (bliska suradnja SAD-a s Izraelom, postojanje brojnih vojnih gerilskih organizacija te rastuća ovisnost Europe o bliskoistočnoj nafti) stvorio „veliko iskušenje za arapske države da prekinu opskrbu naftom iz političkih motiva“. Smatralo se, međutim, da bi ta aktivnost mogla biti samo simbolična, da će se parcijalni i privremeni embargo odnositi samo na mali udio europske opskrbe, dok će američki interesi moguće biti ugroženi samo u slučaju arapsko - izraelskih sukoba (ibid., 55). Polazilo se od procjene da su „sve države proizvođači nafte, bez obzira na svoju političku ideologiju, primarno motivirane željom za prihodom, ... pa nije vjerojatno da će koristiti ustezanje od prodaje nafte kao političko oružje“ (ibid., E). Na temelju prijašnjih primjera izostanka arapske solidarnosti, zbog međusobnog nepovjerenja ili želje za zaradom⁷⁸, zaključeno je da države članice OPEC-a ne surađuju iskreno ni u cilju postizanja ekonomskih ciljeva, pa će to još manje činiti u cilju ostvarenja političkih ciljeva (ibid., 41,43). Očekivalo se, doduše, da bi „neke od velikih država proizvođača nafte mogle riskirati svoje prihode od nafte za političke ciljeve“ (ibid., F), ali ne i da bi svoju moć mogle ojačati međusobno surađujući.

Pomicanje moći na tržištu nafte prema proizvođačima okupljenima u OPEC-u nije dovelo do globalne promjene moći, budući da prekid opskrbe i povećanje cijene nafte nisu doveli do promjene vanjske politike SAD-e i zapadnoeuropskih država, no dovelo je do uključivanja ekonomskih pitanja u područje visoke politike. Dok je tradicionalna realistička škola mišljenja ekonomiju i trgovinu (i energentima) degradirala na područje niske politike, a u fokusu visoke politike su bila pitanja upotrebe i prijetnje silom, korištenje trgovine naftom kao instrumenta tvde moći bilo je most koji je povezao nisku i visoku politiku, vanjsku trgovinu s brigom za nacionalnu sigurnost. Shvatilo se da, osim tradicionalnih vojnih pitanja, na sigurnost i moć država utječu i druga pitanja, u ovom slučaju naftna trgovina. Sigurnost opskrbe naftom se počela tretirati kao sigurnosna tema, a „problem političke i ekonomske

---

⁷⁷ Procjenu je sačinila CIA u suradnji s obavještajnim organizacijama Ministarstva obrane SAD-a i NSA-om, a odnosila se na bliskoistočne izvore nafte. Bliski istok je u procjeni uključivao sve arapske države, sjevernoafričke države te Iran.

⁷⁸ Više o nesolidarnosti unutar OPEC-a vidi Claes, 2013: 183.

ovisnosti o energentima stvorio je osjećaj ranjivosti u državama potrošačima energenata“ (Johnson, 2016:13).

3.3.2. Diverzifikacija od nafte s Bliskog istoka prema plinu iz SSSR-a

Naftne krize i šokovi nisu imali veliki utjecaj na vanjsku politiku zapadnih država, ali jesu na energetska tržišta i energetske politike zapadnih država, koje su razvile nove, regionalno različite modele energetske politike. Nisu se tražili samo alternativni izvori nafte, nego se nastojao smanjiti udio nafte u energetskej mješavini, što je povećalo šanse za korištenje drugih energenata umjesto nafte. Fokus ovog rada je na EU, koji je ovisnost o potrošnji nafte reducirao transformacijom svoje energetske politike: odlučio se za model diverzifikacije energetske mješavine i izvora energenata i uslijedila je diverzifikacija od nafte i Bliskog istoka prema plinu i SSSR-u. Tako su naftne krize iz sredine 1970-ih postale ishodište plinskih kriza nakon 2000-ih; k tom su utjecale na razlike (danas još izraženije) u percepciji ekonomske, a posljedično i političke ovisnosti o uvozu energenata između ECs i SAD-a: ECs je plinskoj trgovini davao isključivo pragmatičan, ekonomski okvir, a SAD politički i u to vrijeme ideološki obojen okvir.

Zapadna Europa je najvažnijom alternativom bliskoistočnoj nafti smatrala plin: kako veliki proizvođači nafte obično nisu bili veliki proizvođači plina bio je to način da diverzificira i vrstu energenta i izvor (dalje od OPEC-a). Plin se u SAD-u etablirao i prije Drugog svjetskog rata, a u Europu se probijao tek od 1960-ih, kada je ECs postao prvo tržište (alžirskog) LNG-ija. No kako je nakon naftnih kriza porasla potražnja za LNG-ijem u velikim azijskim ekonomijama⁷⁹, LNG za ECs nije mogao biti izgledna, pa čak niti djelomična zamjena za naftu s Bliskog istoka. U SAD-u se razmatralo korištenje nuklearnog goriva kao „glavna alternativa fosilnim gorivima“ (Nixon, 1973)⁸⁰, a kratko vrijeme i uvoz plina u tekućem obliku (LNG) iz SSSR-a (NSC, 1975)⁸¹, no u fokusu je bila nafta i SAD je brinula mogućnost

---

⁷⁹ Azijsko-pacifički bazen je ubrzo, 1980-ih, postao glavno izvozno tržište za LNG.

⁸⁰ Nuklearno gorivo, iako jeftino, nije postalo brzo rješenje zbog tehničkih problema i zbog ekoloških zadržki.

⁸¹ Prema Memorandumu Vijeća za nacionalnu sigurnost SAD-a *Implications of US Participation in Siberian Development* iz 1974. (NSC, 1975) razmatrana su dva projekta: Sjeverna zvijezda iz Zapadnog Sibira do Istočne obale SAD-a i projekt iz Istočnog Sibira do Japana i Zapadne obale SAD-a. U planu je bilo osnivanje *joint venturea* i razmjena sovjetskog plina za američki tehnički i upravljački *know how*. Otpori su se temeljili na ekonomskim (viša cijena sovjetskog LNG-ija od domaćeg plina), financijskim (dostupnost zapadnog financiranja), a najviše na političkim razlozima. Strahovalo se, kako je istaknuto, da bi projekti poslužili vojnim, strateškim i vanjskopolitičkim ciljevima SSSR-a: omogućili bi podršku vojnim aktivnostima SSSR-a u Aziji, razvoj Sibira i rast broja stanovnika, što bi povećalo njegovu političku težinu u sjeveroistočnoj Aziji i ojačalo

da SSSR ospori izvoz bliskoistočne nafte NATO-u⁸². Nixonov savjetnik za nacionalnu sigurnost H. Kissinger (1973) je u govoru „Godina Europe“ 1973., imajući na umu „osiguranje opskrbe energije industrijaliziranim nacijama“, pozvao na obnovu atlantskog partnerstva i suradnju na „problemima koji su se pojavili, a koje prethodne generacije nisu mogle predvidjeti i koji traže novu vrstu suradničkih aktivnosti“.

Diverzifikaciju vrste i izvora energenta ECs je omogućio uvoz plina iz SSSR-a, no, istodobno je povećao ovisnost o uvozu fosilnih goriva i, što je još važnije, uspostavio odnos plinske međuovisnosti, koji se kasnije prenio na EU i RF. Između uvoznika ECs i izvoznika SSSR-a izgrađeni su fiksni kopneni plinovodi, koji su ih čvrsto povezali i bitno utjecali na jačanje odnosa međuovisnosti. Pitanje je kako je u to vrijeme mogla biti uspostavljena plinska trgovina koja je nadilazila političke, ekonomske, vojne i ideološke podjele? Koja je bila motivacija aktera? ECs je nakon naftnih šokova smatrao da čak i veza s ideološkim i vojnim neprijateljem može doprinjeti sigurnoj opskrbi energentima. U to vrijeme je dominirala realistička sigurnosna paradigma s težištem na vojnoj sili i konfliktnom osiguranju sigurnosti; ekonomija se nije smatrala sigurnosnim pitanjem zbog uvriježenog stava da ekonomsko blagostanje nije igra s nulnim rezultatom, jer ekonomski rast jedne države ne utječe negativno na ekonomsku sigurnost druge (Buzan i dr., 1998:99). Suradnju je olakšavalo i to što je SSSR smatrao „dijelom istog kulturnog kruga“ (govor bavarskog ministra gospodarstva i prometa Otta Schedla iz 1967., cit. prema Högselius i dr., 2010:7). Također, ECs je SSSR smatrao pouzdanijim partnerom od OPEC-a i vjerovao da će radi želje za zaradom u čvrstoj valuti i izgradnje reputacije pouzdanog partnera isporučivati plin na vrijeme. Uspostavu odnosa pouzdanosti i povjerenja, nužnog radi izgradnje skupe plinske infrastrukture, olakšalo je postojanje pozitivnog prethodnog iskustva zapadnoeuropskih poduzeća (talijanski ENI, austrijski OMV) s uvozom sovjetske nafte.⁸³

---

poziciju u odnosu na Kinu, kao i osnažilo SSSR kao glavni izvor energenata za Istočnu Europu, što se smatralo važnim faktorom u sovjetskoj kontroli saveznika iz Varšavskog ugovora. Naknadno su se pojavili i argumenti da SSSR pristanak na projekt smatra simbolom ekonomskog detanta i dubinu i širinu ekonomskih veza čvrsto vezuje uz američko-sovjetske odnose u cjelini. Međutim, realizacija projekata spriječena je dolaskom na vlast predsjednika G. Forda koji bio skeptičniji prema projektima sa SSSR-om, osobito nakon pogoršanja političkih odnosa nakon ruske intervencije u Angoli 1976. godine. O razlozima otkazivanja projekata detaljnije u Perović i Krempin, 2014:127-8.

⁸² Uoči naftnih šokova 1970-ih SAD je tvrdio da rast političkog utjecaja SSSR-a na Bliskom istoku nije popraćen značajnom sovjetskom ulogom u naftnoj industriji arapskih država, što bi SSSR želio iz ekonomskih i političkih razloga i što bi dugoročno moglo promijeniti situaciju (NIE, 1970:20).

⁸³ U 1960-ima su otkrivena nova, velika naftna polja na sjeverozapadu Sibira i SSSR je od uvoznika postao izvoznik nafte, a sa Zapada je počeo uvoziti tehnologiju i opremu za razvoj energetske industrije. Uvoz je plaćao čvrstom valutom, koju je osiguravao izvozom zlata i naoružanja bliskoistočnim državama, kao i izvozom energenata. Zapadnoeuropska poduzeća surađivala su i s Alžirom, no s njim je bilo teže razviti odnos povjerenja,

Ubrzo nakon naftnih kriza i sovjetski su dužnosnici isticali pouzdanost SSSR-a kao opskrbljivača. Tadašnji ministar vanjskih poslova SSSR-a Andrej Gromiko je na VI. specijalnom zasjedanju Glavne skupštine UN-a 1974. ponudio Zapadu „dugoročnu energetske suradnju na temelju izvoza nafte i plina bez ‘umjetnih prepreka’ u trgovinskim odnosima“ (Perović i Krempin, 2014:131), a sovjetski premijer Aleksej Kosigin je iste godine ustvrdio da „potresi (kakvi se mogu primijetiti na Zapadu) nisu osobina socijalističke planske ekonomije“ (ibid., 114). Geopolitički kontekst za energetske suradnje Zapada i SSSR-a bio je više nego povoljan. Nakon stupanja na dužnost čelnika SSSR-a Leonida Brežnjeva, koji je smatrao da se „mir može postići preko međusobno korisne ekonomske suradnje“ (ibid., 123), nastupilo je razdoblje detanta i proširen je opseg trgovine sa Zapadom. Naftni su šokovi također osvijestili SSSR da „usprkos ekspanzije naftne industrije“ nije sposoban kratkoročno osigurati isporuke nafte i „postati ključan čimbenik svjetske opskrbe“ (ibid., 118⁸⁴), no uzrokovali su rast cijena nafte i izvoznih prihoda SSSR-a, što mu je omogućilo razvoj eksploatacije plina. Krajem 1960-ih su u Zapadnom Sibiru otkrivene velike zalihe plina, što je SSSR dovelo na treće mjesto u svijetu po zalihama plina⁸⁵. SSSR je bio suočen s izazovima u razvoju plinske industrije (manjak visoke tehnologije, potreba velikih financijskih ulaganja, ekstremni vremenski uvjeti), no u kratko je vrijeme postao veliki proizvođač i izvoznik plina: godišnju proizvodnju nafte povećao je s 31 milijun tona 1940. na 450 milijuna tona 1974., dok je proizvodnju plina u istom razdoblju povećao s 3,3 mlrd m³ na 256 mlrd m³ (ibid.). Rast cijene nafte omogućio je SSSR-u razvoj plinske industrije i rast uvoza sa Zapada, jer mu je veliko plinsko bogatstvo („plavo zlato“) služilo kao dodatno sredstvo plaćanja.

Na obje je strane bilo protivljenja najprije uspostavi, a poslije proširenju energetske suradnje. U SSSR-u su unutarnjopolitička protivljenja bila posljedica toga što su zapadnosibirski projekti bili izloženi rizicima koji su ih činili ekonomski upitnima i toga što se na osjetljivom energetske području uspostavljala trgovina i dogovarali dugoročni projekti s ideološkim

---

jer je tamo nakon kolonijalnog oslobođenja zavladao politički i ekonomski kaos i novi politički vođe su često mijenjali „primjerenu“ cijenu plina. SSSR je imao poteškoća s isporukom plina samo prvih godina, no od 1974. Zapad je percipirao SSSR kao pouzdanog partnera koji je isporučivao sve ugovorene količine (Högselius i dr., 2010:23), prema Krickovicu (2015), pouzdanijeg i od Norveške koja je prekidala opskrbu zbog radničkih štrajkova.

⁸⁴ Autori su se pozvali na interni dokument Vlade Velike Britanije „Problemi sa sovjetskom proizvodnjom nafte“ iz veljače 1974. godine.

⁸⁵ SSSR je 1970-ih još uvijek uvezio plin iz Afganistana i Irana, no već 1980. je raspolagao s 41,4% dokazanih svjetskih rezervi plina, Iran s 14,5%, a Sjeverna Amerika s 11 posto. Vidi Stern (1983:371-2).

neprijateljem.⁸⁶ SSSR je povijesno vodio politiku samodostatnosti i vanjska je trgovina imala malu ulogu u sovjetskoj ekonomiji jer je smatrao da je podložna fluktuacijama cijena, potražnje i političkih odnosa (prema nekim podacima, vanjska trgovina je 1985. činila samo 4% BDP-a SSSR-a i 60% te trgovine se odnosilo na države članice Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć, Comecon). Prevladao je stav da SSSR uspostavom plinskog odnosa s ECs ima priliku preko održavanja trgovinskih veza obnoviti svoj legitimitet i narušenu reputaciju nakon invazije na Čehoslovačku 1968. godine. Na Zapadu su protivljenja projektima za uvoz plina iz nezapadnih (sovjetskih, ali i sjevernoafričkih) izvora bila više tehničko-pragmatične prirode: sumnjalo se u tehnološku sposobnost SSSR-a da razvije nalazišta u Sibiru i transportira plin na velike udaljenosti, a k tome je postojala bojazan da će SSSR prvo zadovoljiti potrebe svojih saveznika iz Comecona. Bilo je protivljenja i zbog iskustava stečenih u naftnim krizama da na trgovinu energentima mogu utjecati politički odnosi između država uključenih u trgovinu, no taj je argument dobio na važnosti tek u 21. stoljeću vezano uz plinsku trgovinu između EU i RF kada je dolazak Putina na vlast u RF-u promijenio ideacijski kontekst.

U konačnici je Zapadna Europa podržala plinsko povezivanje sa SSSR-om iz više razloga:

- pragmatičnih, jer nije bilo drugih izvora plina (primjerice, Iran je otpao nakon Iranske revolucije 1979. i uspostave novog islamskog režima)⁸⁷;
- finansijskih, jer je sovjetski plin, zbog niskih troškova proizvodnje i stoga što SSSR nije računao na visok povrat na investicije u proizvodnju, bio cjenovno prihvatljiviji od plina iz Alžira, koji je nakon naftnih šokova promijenio strategiju određivanja cijene plina i postao nepouzdan partner;
- liberalno-ekonomskih, jer se ECs protivio nizozemskom plinskom monopolu, temeljenom na velikim nalazištima za koja se pretpostavljalo da mogu desetljećima opskrbljivati Zapadnu Europu, i zagovarao tržišno nadmetanje s plinom iz Libije, Alžira i SSSR-a;
- vanjskopolitičkih, jer je ECs u plinskoj trgovini vidio novu mogućnost za uspostavu odnosa nakon bojkota i izolacije SSSR-a zbog invazije na Čehoslovačku i ona je postala ključni dio Brandtove *Ostpolitik*, važan instrument za održavanje detanta.

---

⁸⁶ Više o tome vidi u Perović i Krempin, 2014. Autori svoje uvide temelje na dnevniku Anatolija Černjajeva iz 1972.g. Černjajev je tada bio viši analitičar u Međunarodnom odjelu Središnjeg komiteta Komunistička partije SSSR-a, a u posljednjim danima SSSR-a vanjskopolitički savjetnik generalnog tajnika Mihaila Gorbačova. Svoje je dnevнике darovao Arhivu nacionalne sigurnosti Sveučilišta George Washington.

⁸⁷ Više detalja vidi u Högselius i dr., 2010:12.

Pri tomu je ECs zanemario mogućnost pretvaranja plinske trgovine u politički instrument, u „energetsko oružje“, iako je vezu opskrbe energentima i sigurnosti oduvijek smatrao problematičnom. Naime, europsko integriranje nakon Drugog svjetskog rata započelo je oko energenata: na intenzivan pritisak SAD-a⁸⁸ Francuska je 1950. iznijela Schumanov plan za osnivanje Europske zajednice za ugljen i čelik (ECSC) kako bi obnovu njemačke industrije držala unutar nadnacionalnog okvira. Rezultat je bio Pariški ugovor o osnivanju ECSC 1951., koji je povezo zapadnoeuropske države preko proizvodnje ugljena i čelika, industrija neophodnih za ratovanje, i ispunio dva cilja: a) smanjio mogućnost pojedinačnih država članica da jačaju vojne kapacitete, u prvom redu Njemačke čije su hegemonističke težnje prethodno uzrokovale dva svjetska rata; i b) dugoročnom energetsom suradnjom učvrstio pomirbu Njemačke i Francuske, dva najveća neprijatelja u dva svjetska rata. ECSC je (uz Euroatom iz 1957.) bio rani primjer nadnacionalnog upravljanja energetske sektorom, doduše više tehničkog karaktera (Maltby, 2013), no nije uključivao plin, niti je doveo do zajedničke energetske politike, nego je više korišten kao socijalni instrument, koji je financijski pomagao pri zatvaranju ugljenokopa, da bi od 2002. prestao postojati⁸⁹.

Između 1968. i 1975. SSSR je sklopio osam dugoročnih ugovora po modelu „plin za tehnologiju“ odnosno „plin za cijevi“ (isporuka plina je služila kao sredstvo plaćanja kredita), od kojih su neki vrijedili su do 2000. godine.⁹⁰ Plinska trgovina sa SSSR-om bila je strukturirana na način da su odluke donosile vlade na bilateralnoj razini, a ne tržište na kolektivnoj razini, jer tada, zbog zanemarivog udjela plina u energetskej mješavini (1971. svega 8 %) i procjena o velikim „europskim“ rezervama plina, nije bilo moguće mobilizirati ozbiljan interes za stvaranje zajedničkog plinskog tržišta ili vođenje zajedničke plinske politike. Iz perspektive sigurnosti opskrbe ugovori o uvozu plina iz SSSR-a su bili prihvatljivi (Högselius i dr., 2010:11), a smatralo se da zbog nevažne uloge u europskej energetskej mješavini ne mogu voditi odnosu ovisnosti; poštivalo se, doduše neformalno, ograničenje da udio sovjetskog plina u uvozu država članica ne smije prijeći 30% ukupne potrošnje. Plinsku trgovinu je ECs uokvirio u skladu s politikom detanta, a ne kao potencijalnu opasnost za

---

⁸⁸ Vidi Geigerich (2015); Aalto i Temel (2013).

⁸⁹ Ugovor o ECSC je istekao 2002. i nije obnavljan, dok je Ugovor o Euroatomu još uvijek na snazi.

⁹⁰ Prvi ugovor sa SSSR-om za isporuku plina u Zapadnu Europu potpisala je Austrija u lipnju 1968., a plin je počeo teći u rujnu iste godine, samo tri tjedna nakon sovjetske invazije u Čehoslovačku (o razlozima zbog kojih je od zapadnoeuropskih država Austrija bila najzainteresiranija za potpisivanje sporazuma vidi Högselius i dr., 2010). Nakon toga su slijedili ugovori s Italijom 1969., sa SRNJ 1970. (SAD se protivio i prethodno zabranio izvoz cijevi širokog profila iz Zapadne Njemačke u SSSR) i 1975. s Francuskom. O razvoju njemačko-ruskog plinskog odnosa vidi više u Bros i dr. (2017:12).

nacionalnu sigurnost. Postupni rast ovisnosti država članica ECs o sovjetskom plinu⁹¹ nije percipiran kao problem, nego kao mogućnost da doprinese boljoj atmosferi u sveukupnim odnosima, za što smatralo da bi moglo imati pozitivan povratni učinak na ekonomske odnose u smislu veće fleksibilnosti SSSR-a u pregovorima oko cijene plina.

Bila je to liberalna perspektiva, podržana vlastitim povijesnim iskustvom, iz koje je ECs smatrao da „povećana trgovina s Istokom ... doprinosi poboljšanju odnosa“ (CIA, 1982:28) i „da će ekonomske i druge veze sa SSSR-om utjecati na ponašanje SSSR-a“ (ibid., 4), kao i njoj bliski stav funkcionalista i neofunkcionalista da širenje međudržavnih veza na jednom području stimulira suradnju na drugim područjima. U slučaju ECSC-a to je funkcioniralo: iz zajednice kojoj je zadatak bio razviti jedinstveno tržište za ugljen i čelik razvila se politička unija, integriranje tržišta preraslo je u političko integriranje. Prema Talsethu (2017), zapadnoeuropske su države, očekujući neofunkcionalističko prelijevanje modela suradnje, htjele „novi ECSC“ sa SSSR-om. Vlade država članica ECs stoga su davale snažan diplomatski, politički i financijski poticaj svojim poduzećima za suradnju sa sovjetskim poduzećima. Plin je postao integralni dio šireg političkog razvoja u Europi - transnacionalna plinska infrastruktura uspostavila je „skrivenu integraciju“ (Högselius, 2013:2) Istoka i Zapada, a plinska trgovina postala „dio narativa EU o međuovisnosti i međusobnim odnosima Istoka i Zapada te prirodni dodatak ECSC narativu“ (Talseth, 2017:39).

3.3.3. Razlike u zapadnoj perspektivi u pogledu razvoja plinske trgovine sa SSSR-om

„Pokušaji SAD-a da odvрати Zapadnu Europu od trgovanja s komunističkim blokom snažno su obilježili razdoblje hladnog rata. Zapadnoeuropske države bile su manje sklone, iz ideoloških ili vojnih razloga, odustati od trgovinskih odnosa s Istokom, s kojim su dijelile duboke povijesne korijene. Iz te je perspektive borba oko uvoza sovjetskog plina bila borba oko toga kakva Europa treba biti.“

(Högselius i dr., 2010:27)

SAD je, otkrivajući deklasificirana američka obavještajna izvješća, pokušao spriječiti uspostavu europsko-sovjetskog plinskog odnosa koristeći embargo i narative identične današnjima (v. 5. poglavlje): upozoravao je na nepouzdanost SSSR-a kao opskrbljivača, na vezu plina i političke ovisnosti, na korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći, na to da će povećana

---

⁹¹ Primjerice, stupanj ovisnosti SRNJ o uvozu ruskog plina je s 10% 1969. porastao najprije na 14% 1972., zatim na 30% 1980-ih.

ovisnost o isporukama sovjetskog plina učiniti Zapadnu Europu ranjivijom i reducirati njezinu voljnost da podrži američke ekonomske sankcije. Zabrinutost SAD-a je porasla 1980-ih⁹² i SAD je zbog neosviještenosti i nevoljkosti ECs da prihvati ograničenja u pogledu plinske trgovine sa SSSR-om zbog “želje za obnovom klime detanta, (...) izbjegavanja pogoršavanja napetosti Zapad-Istok“ (CIA, 1982:4) prešao na aktivnu politiku preveniranja rasta uvoza „komunističkog“, „crvenog plina“, upozoravajući na „pojačanu političku ovisnost Zapadne Europe o komunističkom svijetu i rascjep u pogledu lojalnosti“ (Högselusus i dr., 2010:2). Također, zalagao se za koordinaciju sigurnosnih politika SAD-a i ECs, čiji je izostanak rezultirao „sovjetskom akvizicijom vojno važne tehnologije i financijskih poticaja“ i sovjetskom „potencijalno važnom ulogom u zapadnoeuropskoj energetskej opskrbi“ (ibid., 5). SAD je predlagao „druge energetske izvore kao alternativu dodatnim sovjetskim plinovodima“ (danas nudi škriljevački plin i nuklearnu energiju), kao i obuhvatnija i čvršća COCOM⁹³ ograničenja (ibid.).

SAD je uz sprječavanje energetske širenja SSSR-a vezivao i zabranu prijenosa tehnologije, dok je ECs i transfer tehnologije i plinsku trgovinu odvajao od političkih i ideoloških razilaženja. Tako je krajem 1962. SAD inicirao embargo na izvoz cijevi u SSSR u namjeri da spriječi izgradnju naftovoda Prijateljstvo (*Družba*) za povezivanje SSSR-a i Istočne Europe, uz argumentacijuda će se tim cjevovodom, između ostalog, opskrbljivati naftom jedinice Crvene Armije u Istočnoj Europi. SAD je embargo uspio nametnuti samo SRNJ, SSSR je potaknuo na razvoj vlastitih kapaciteta, a Veliku Britaniju, Italiju i Japan nije spriječio da prodaju svoje cijevi SSSR-u i tek je na godinu dana uspio odgoditi završetak izgradnje naftovoda *Družba*. Uz to se pojavila sumnja da cilj SAD-a nije bio spriječiti jačanje vojne moći SSSR-a preko izvoza tehnologije, nego izvoz sovjetske nafte po dampinškim cijenama na zapadnoeuropsko tržište jer je to štetilo interesima američkih naftnih poduzeća (jednake optužbe neke države članice EU danas upućuju SAD-u). Može se zaključiti da je embargo na

---

⁹² Tada su se, nakon invazije SSSR-a na Afganistan 1979. i dolaska Ronalda Reagana na mjesto predsjednika SAD-a 1980., odnosi između Zapada i Istoka pogoršali.

⁹³ COCOM, neformalna multilateralna organizacija osnovana 1949. radi sprječavanja izvoza strateških dobara, u prvom redu napredne tehnologije, u komunističke države, bio je neka vrsta multilateralnog strateškog embarga protiv SSSR-a. Ukinut je 1994., kada je uspostavljen Wassenaauer sporazum. COCOM je često bio izvor prijepora između zapadnih saveznika: SAD je upozoravao zapadnoeuropske partnere da u svojim izvoznim politikama ne uzimaju dovoljno u obzir politički čimbenik, a Zapadna Europa je, pak, kritizirala SAD da pretjerano politički pristupa trgovinskoj politici između Istoka i Zapada kako bi komercijalno profitirao i inzistirala na ograničavanju definicije strateških dobara kako bi potaknula trgovinu između Istoka i Zapada. Opširnije o COCOM-u i njegovoj politici sprječavanja transfera tehnologije vidi u OTA, 1979.

izvoz cijevi SSSR-u rezultirao pogoršanjem odnosa SAD-a i Zapadne Europe, uz marginalan učinak na sovjetsku sposobnost da završi naftovod.⁹⁴

SAD je pak optuživao SSSR da prodaje naftu u Comeconu po dampinškim cijenama ne iz ekonomskih razloga, nego radi jačanja političkog utjecaja; plin je smatrao alatom „sovjetizacije“, a izgradnja transnacionalnih plinskih mreža „pokaznom vježbom uspješne suradnje u okviru Comecona“ (Högselius i dr., 2010:28). SSSR je u to vrijeme bio glavni izvor nafte (85%) istočnoeuropskim državama i doista je koristio naftnu trgovinu kao instrument tvrde moći: „nagrađivao ih je niskom cijenom nafte“ (NIE, 1970:21-22) vezujući ih uz sebe⁹⁵, dok je „izvozom u Zapadnu Europu od kasnih 1950-ih osiguravao najvažniji izvor konvertibilne valute“ (ibid.). Kada je SSSR početkom 1980-ih, u vrijeme dok se još pregovaralo s njemačkim poduzećima o isporuci cjevovoda za nove plinovode prema Europi, najavljuvao prekide opskrbe plinom ECs u zimskim mjesecima, u američkim su medijima (NYT, 1981) najave tumačene kao pritisak, špekuliralo se kako se plinska trgovina koristi kao instrument tvrde moći i ukazivalo na nepouzdanost sovjetske opskrbe plinom. Međutim, uzroci tada nisu imali prepoznatljivu političku pozadinu, nego su to bili nerazvijenost sovjetskog distribucijskog sustava i smanjenje isporuka plina SSSR-u iz Irana i Afganistana.⁹⁶

Opseg vanjske trgovine SSSR-a i Zapadne Europe se mijenjao s obzirom na politički i ekonomski kontekst. Oba aktera energetske trgovine su 1980-ih imali razloga za povećanje međuovisnosti: Zapadna Europa zbog nepovoljnih vojno-političkih događanja na Bliskom istoku (drugog naftnog šoka koji je uslijedio nakon Iranske revolucije), a SSSR zbog propasti zajedničkih plinskih projekata u Sibiru sa SAD-om i Japanom i stoga što je trebao sve više čvrste valute, jer je njegov uvoz, u prvom redu žitarica, rastao nekoliko puta brže. Podudarilo se to s rastom proizvodnje plina u SSSR-u s 47,2 mlrd m³ 1960. na 406 mlrd m³ 1980-ih, kada je postao vodeći izvoznik plina s udjelom od 28% u ukupnom svjetskom izvozu plina (Lee i Connelly, 2016:111). CIA je u to vrijeme procijenila da će SSSR zbog „enormnih rezervi plina i snažnog poriva da zaradi više čvrste valute“ biti spreman prodati plina koliko god

---

⁹⁴ O američkim prijedlozima zapadnoeuropskim saveznicima da uvedu embargo na rusku naftu i isporuku cijevi za izgradnju naftovoda Prijateljstvo vidi u Perović i Kremplin, 2014. Vidi i Lee, Connelly, 2016:109.

⁹⁵ Naftu kao instrument tvrde moći SSSR je prvi put koristio protiv države izvan Comecona 1958., kada je Finskoj, u potpunosti ovisnoj o sovjetskoj nafti, u tzv. „krizi ledene noći“ prekinuo opskrbu nafte iz političkih motiva. Tadašnji čelnik SSSR-a Hruščov bio je nezadovoljan sastavom nove finske Vlade jer je smatrao da neće moći održati finsku neutralnost. SSSR je povukao svog veleposlanika, napadao finsku Vladu u medijima i, „što je važnije“, prekinuo isporuku nafte (CIA, 1972:17).

⁹⁶ U ECs je prethodno plinsku trgovinu kao instrument moći primjenila njegova članica Nizozemska, koja je, kada je 1973. postala glavni cilj arapskog naftnog embarga, ucijenila zapadnoeuropske susjede prekidom izvoza plina ako joj ne preprodaju arapsku naftu. Više o tome vidi Högselius, 2013.

Zapadna Europa bude potraživala (CIA, 1982:4), kao i da će sovjetski plin „postati primaran izvor energije umjesto OPEC-ove nafte, tim više što nema alternativnog izvora plina koji bi se mogao nositi sa sovjetskom ponudom“, jer „zapadnoeuropski proizvođači ne žele, niti su sposobni dostatno proširiti proizvodnju, dok su neeuropski izvori - Alžir, Nigerija, Katar, Indonezija i Kanada - nepouzdana ili preskupi ili oboje“ (ibid., 29). SSSR je ugovorio isporuku veće količine plina za Zapadnu Europu, povezivanje sovjetske plinske mreže s onom u Istočnoj i Zapadnoj Europi, kao i nabavu cijevi i pripadajuće opreme za izgradnju plinovoda do zapadnoeuropskih država, financiranih uglavnom zapadnim kreditima (ibid.), uz jamstva zapadnih vlada i povoljne kamatne stope.

Sporazumi SSSR-a sa zapadnoeuropskim državama s kraja 1982. o izgradnji novog izvoznog plinovoda iz zapadnog Sibira *Bratstvo* (Urengoj-Užgorod)⁹⁷ doveli su do novog sukoba ECs sa SAD-om. SAD je želio onemogućiti dodatan izvor čvrste valute SSSR-u⁹⁸ uz argumentaciju da će ga trošiti na naoružavanje, no još ga je više brinula mogućnost korištenja plinske trgovine u vanjskopolitičke svrhe. CIA (1982:20) je procijenila da SSSR „kalkulira kako će buduća povećana ovisnost o isporukama sovjetskog plina učiniti Zapadnu Europu ranjivijom na sovjetski pritisak i da će time postati stalni čimbenik u donošenju odluka vezano uz pitanja odnosa Istoka i Zapada“. Također, u SAD-u se smatralo da će SSSR „prijetiti obustavom isporuke plina kada god budu ignorirani njegovi vanjskopolitički zahtjevi“ (Quester, 2007) i ta će ekonomska prijetnja, a ne prijetnja sovjetskom konvencionalnom invazijom ili nuklearnim napadom, natjerati Zapadnu Europu da se složi sa sovjetskim pogledom na svijet više nego što bi željela.⁹⁹

SAD je razmatrao uvođenje ponovnog embarga SSSR-u kako bi ga ograničio u pristupu zapadnoj tehnologiji, dokinuo garancije zapadnih vlada za kredite i obeshrabrio zapadna poduzeća da sudjeluju u velikim energetske projektima sa SSSR-om (CIA, 1982:24). No

---

⁹⁷ Sporazum je inicirala i zajedno s Francuskom potpisala SRNJ, a interes su pokazale i Italija, Austrija, Belgija i Nizozemska. Plinovod se proteže od Urengoja u Zapadnom Sibiru do Užgoroda na sovjetsko-čehoslovačkoj granici. Prije toga je 1978. izgrađen plinovod *Savez / Soyuz* (od plinskog polja Orenburg do zapadne granice SSSR-a) kao prvi sovjetski izvozni plinovod (dužine 2750 km, kapaciteta 28 mlrd m³), a nakon toga 1988. plinovod *Progres* (od plinskog polja Jamburg do zapadne granice SSSR-a). Nakon puštanja u *Bratstva* 1983. izvoz sovjetskog plina se do 1990. gotovo udvostručio (Högselius i dr., 2010: 12) i njegov je postotak u ukupnom sovjetskom izvozu na Zapad između 1970. i 1986. narastao s 1 na 15 posto (Library of Congress Country Studies, USA, cit. prema ibid.).

⁹⁸ Prema Lewisu (1982), predviđalo se da će SSSR početkom 1990-ih zarađivati više od 10 mlrd \$ godišnje od izvoza plina u Zapadnu Europu kroz taj plinovod.

⁹⁹ U SAD-u se spominjao i novi oblik „finlandizacije“ Europe (CIA, 1972), procesa u kojem moćna država prisiljava susjednu manju da prihvati njezina vanjskopolitička pravila i ciljeve, dopuštajući joj da zadrži normativnu neovisnost i vlastiti politički sustav.

SAD je bio skeptičan u pogledu voljnosti sudjelovanja zapadnoeuropskih država, svjestan troškova koje bi im nanio izvozni embargo i svjestan mogućnosti da bi nametanje zabrane izgradnje plinovoda, kroz COCOM ili na neki drugi način, umanjilo njihovo povjerenje u vodstvo i sposobnost SAD-a da upravlja odnosima Istok-Zapad (ibid., 24-25). Embargo SSSR-u je SAD uveo samostalno: zabranio je američkim poduzećima General Electric i Caterpillar Tractor izvoz strojeva za gradnju plinovoda *Bratstvo*. Kada je SAD u lipnju 1982. proširio sankcije na način da su obuhvatile podružnice i licence američkih kompanija sa sjedištem u Europi, ministri vanjskih poslova ECs su poslali protestnu notu i dali zajedničku izjavu o nelegalnosti odluke SAD-a. „Zbrka oko sankcija pojačala je ozbiljne razlike između Zapadne Europe i SAD-a u pogledu povezivanja ekonomije i politike“ i nikako se nije uspijevaio postići „dogovor o zajedničkom razumijevanju dugoročnih strateških implikacija trgovine Istok - Zapad“ (CIA, 1982:30).

ECs nije želio koristiti plinsku trgovinu za utjecanje na sovjetsku unutarnju i vanjsku politiku: nije se priključio embargu vezanom uz izgradnju plinovoda *Bratstvo* i odbio je trgovinska ograničenja koja je SAD nametnuo SSSR-u nakon njegove invazije na Afganistan 1979. i proglašenja vojne diktature u Poljskoj 1980. godine. Također, ECs kao liberalni akter na plinsku trgovinu nije gledao u kategorijama prijatelj-neprijatelj, crno-bijelo, kao na instrument utjecanja na vanjsku politiku svojih država članica i uokvirivao ju je isključivo ekonomski, ističući ekonomske prednosti poput jeftinijeg energenta, vrijednih komercijalnih prilika za zapadnoeuropska poduzeća i sl. ECS je nastojao, ne obzirući se na loše odnose između dviju supersila, popraviti odnose sa SSSR-om i izgradnju plinovoda je doživljavao kao logičan nastavak uspostavljene suradnje.¹⁰⁰ Američke strahove da će plinovod *Bratstvo* stvoriti pretjeranu ovisnost o sovjetskom plinu ECs je smatrao pretjeranima i pogrešnima, smatrajući da ako su i stvorili ovisnost, ona nije jednostrana, štoviše postoji financijska i tehnološka asimetrija u korist ECs, jer je za SSSR izvoz energenata bio ključan izvor čvrste valute, a zapadna tehnologija neophodna za izgradnju plinovoda¹⁰¹. Na temelju toga se izvlačio zaključak da je plinska trgovina potrebna SSSR-u (Perović i Krempin, 2014:126) i da je

---

¹⁰⁰ Prema Lewisu (1982), izgradnja plinovoda *Bratstvo* je u doba recesije i visoke stope nezaposlenosti, koja je u najvećim zapadnoeuropskim državama s 5,9% 1980. narasla na 8,7 posto 1982., obećavala narudžbe (očekivalo da će SSSR u nekoliko godina uvesti 4-5 milijuna tona cijevi) i nova radna mjesta.

¹⁰¹ Lee i Connolly (2016:106,109) tadašnji odnos vide drugačije: tvrde da je Zapadna Njemačka 1960-ih više ovisila o SSSR-u kao kupcu čeličnih cijevi nego kao o izvoru energenata, a da je SSSR ustvari bio žrtva višekratnih politički motiviranih prekida opskrbe zapadnom cjevovodnom tehnologijom.

SSSR izvozno ovisniji o tržištu ECs od opskrbljivača iz Trećeg svijeta¹⁰². U to je vrijeme udio plina u energetske mješavinama država članica ECs bio još uvijek mali: početkom 1960-ih je iznosio 3% (Högselius i dr., 2010), a početkom 1980-ih se smatralo da i u slučaju da udio sovjetskog plina u uvozu nekih država 1990. bude 30% (Lewis, 1982) činit će tek 6% ukupne potrošnje energenata ECs.¹⁰³ U vrijeme kada je RF počeo koristiti plinsku trgovinu kao instrument moći 2006. udio plina u energetske mješavini EU se popeo na 25,9% (EEA, 2019)¹⁰⁴.

Neovisno o razilaženjima zapadnih saveznika o povezanosti plinovoda s političkim i strateškim pitanjima (CIA, 1982:16), kao i o manje kulturološkim, a više političkim razilaženjima između ECs i SSSR-a uspostavljen je „najveći komercijalni plinski odnos na svijetu“ (Noël, 2009:16). Novoizgrađeni plinovodi odražavali su zajedničke interese europskih i sovjetskih političara i njihove zajedničke ideje o tome kako organizirati i održavati međunarodni tijek energenata. Plinska trgovina između EU i RF, uspostavljena krajem 1970-ih, „nije samo promijenila regionalni tijek energenata, nego je imala i velike političke posljedice“ (Lee i Connelly, 2016:111), jer se „SSSR pretvarao u ključnog europskog energetske igrača“ i „postavljeni su temelji za prerastanje SSSR-a u međunarodnu energetske silu“ (Perović i Krempin, 2014:116).

3.4. Implikacije naftnih na plinske krize

Naftne krize i šokovi 1970-ih imali su višestruke posljedice: a) ukazale su na prednost energetske neovisnosti, što je u 21. stoljeću SAD uspio postići, no u EU-u nije ostvarivo; b) ukazale su na nužnost diverzifikacije vrste energenata i izvora opskrbe¹⁰⁵, što je ECs ostvario djelomičnom zamjenom nesigurne dostave nafte s Bliskog istoka u to vrijeme sigurnom dostavom plina iz SSSR-a; i c) utjecale su na svijest o potrebi da države sudjeluje u zaštiti naftne infrastrukture, jer je tijekom izraelsko-arapskog sukoba postalo jasno da može biti oštećena na razne načine, uključujući sabotaze (NIE, 1970:52). Sve navedeno imalo je

---

¹⁰² Argumentiralo se da je npr. Alžir bez razmišljanja prekinuo opskrbu Francuske i Italije kako bi utjecao na rast cijena, dok je SSSR tijekom pregovora s ECs pokušavao ovisnost prikriti manipulacijama, prikazujući pregovore sa SAD-om kao okončane i obrnuto.

¹⁰³ Očekivalo se da će uvozom 30 mlrd m³ sovjetskog plina kroz *Bratstvo* ovisnost SRNJ doseći 35%, Francuske 32%, Italije 35%, Austrije 82% i Španjolske 24 posto (Lewis, 1982).

¹⁰⁴ U vrijeme druge plinske krize 2009. EU je iz RF uvezio 32,6% ukupnog uvoza nafte i 38,7 % ukupnog uvoza plina (Piebalgs i Shmatko, 2009:4)

¹⁰⁵ Nakon naftnih kriza Japan je, primjerice, odustao od naftno intenzivne proizvodnje; izvori su umjesto OPEC-a postali Sjeverno more, Kaspijski bazen i Aljaska.

implikacije i na događanja vezana uz plinske krize, te će se u nastavku poglavlja objasniti da je tada ojačana percepcija SAD-a o energetskej trgovini s RF-om kao vanjskopolitičkoj prijetnji EU, da su tada osmišljene preventivne i krizne mjere u cilju osnaživanja država uvoznica, kao i da se u tom kontekstu pojavila sintagma *energetska sigurnost*.

3.4.1. Jačanje percepcije SAD-a o plinskoj trgovini kao vanjskopolitičkoj prijetnji EU

Zapadnoeuropske su države bile svjesne osjetljivosti na prekid opskrbe energentima i već su krajem 1960-ih odredile cilj osiguranja naftnih zaliha za 90 dana (NIE, 1970:5), no uvoz plina iz SSSR-a doživljavale su kao mjeru diverzifikacije vrste energenta koja će doprinijeti sigurnosti opskrbe energentima¹⁰⁶. U fokusu SAD-a tradicionalno je smanjenje ranjivosti na političke ucjene (Winzer, 2011) preko energenata, te je SAD vrlo rano upozoravao Europu da u poslovanju sa SSSR-om, „mora donositi odluke ne samo u skladu s energetskeim potrebama, nego i u skladu s učinkom koji mogu imati na sveukupne odnose u određenom trenutku“ (OH, 1973). Nixon je naglašavao da je „važno da nas države o kojima ovisimo radi uvoza ne mogu ucjenjivati i zavaditi“ (OH, 1973). SAD energente i danas vidi kao „prokletstvo američke nacionalne sigurnosti“ i drži da „zbog energetske ovisnosti (o nafti, op.a.) slabi američka vanjskopolitička moć u svijetu“ (Lugar, 2008a). Američki predsjednik Obama (2006) je pojasnio da je, „uz svu vojnu moć i ekonomsku dominaciju, Ahilova peta najmoćnije države na svijetu nafta bez koje ne može živjeti“, u prvom redu zbog transportnih potreba, ekonomskog razvoja, ali i zbog želje da „ojača sigurnost i kontrolu nad vlastitom vanjskom politikom“¹⁰⁷. U vrijeme naftnih kriza 1970-ih SAD je trošio 20% svjetske nafte i ovisio o njezinu uvozu i one su ga osvijestile da države proizvođači koriste trgovinu energentima kao instrument vanjskopolitičke moći i da je nužno uravnotežiti ekonomske (energetske), okolišne i nacionalne sigurnosne ciljeve. Osiguranje opskrbe naftom postalo je sastavni dio američke vanjske i sigurnosne politike i jedna od posljedica je bila militarizacija energetske politike

---

¹⁰⁶ Finska je, doduše, strahovala od 100-postotne ovisnosti o ruskom plinu, pa je već početkom 1970-ih zagovarala izgradnju plinovoda koji bi povezao plinske izvore u Sjevernom moru preko Švedske i Baltičkog mora s izvorima plina u SSSR-u. Pregovori nisu realizirani jer je zbog poteškoća s proizvodnjom SSSR tada nudio samo male količine plina i već imao zaključen ugovor o izvozu plina s Njemačkom (Högselius i dr., 2010:10).

¹⁰⁷ Obama je ovisnost o nafti vidio kao ozbiljnu prijetnju jer se njezinom kupnjom financiraju antidemokratski, despotski, pa i režimi koji proizvode terorizam; rješenje je vidio u energetskej neovisnosti uz pomoć OIE.

SAD-a, koji je vojno i diplomatski prisutan u naftom najbogatijim regijama svijeta, a povremeno i intervenira radi očuvanja strukture globalnog naftnog tržišta u svoju korist.¹⁰⁸

Nakon naftnih kriza u američkoj naftnoj politici ojačala je uloga države: američkim naftnim poduzećima zabranjen je izvoz nafte, a tadašnji predsjednik Nixon je u izlaganjima o američkoj energetskej politici (Nixon, 1973,1973a) predložio novi model energetske politike kao doprinos nacionalnoj sigurnosti SAD-a. Osnovne odrednice tog modela bile su: povećanje uvoza u cilju suzbijanja kratkoročnih nestašica i zadržavanja niske cijene nafte; ohrabrivanje istraživanja i razvoja domaće proizvodnje nafte i rafinerija kako bi se dugoročno smanjila ovisnost o uvozu; razvoj energetske diplomacije sa zadatkom da putem suradničkih aranžmana s državama proizvođačima osigura adekvatne i stabilne izvore nafte; kao i uvođenje mjera za sprječavanje i upravljanje krizama poput racionalizacije potrošnje, postizanja zajedničkih aranžmana (primjerice, koordiniranja politika skladištenja) s drugim državama uvoznicama za slučaj hitnosti i slično. Carterova doktrina iz 1980-ih proširila je opseg američke nacionalne sigurnosti na područje Perzijskog zaljeva bogatog naftom, proglašivši da će „svaki pokušaj vanjske sile da zadobije kontrolu nad Perzijskim zaljevom biti smatran napadom na vitalne interese SAD-a i na njega će se odgovoriti bilo kojim instrumentom, pa i vojnom silom“ (Engdahl, 2012:169). Carter je prekid tijekom nafte nazvao „moralnim ekvivalentom rata“ i u cilju osiguranja „pobjede“ zagovarao aktivnost države i koordinaciju između država: 1978. donesen je Nacionalni energetske zakon (*The National Energy Act of 1978*) i osnovana je Međunarodne agencije za energiju (IEA).

Zbog svijesti o vezi između energetske i vanjske politike, energetske sektor u SAD-u nikada nije bio prepušten isključivo tržišnim aktivnostima, nego se primjenjuje model savezničke, partnerske države (Prontera, 2017:23-4). U praksi to znači da su naftna poduzeća privatna, ali da država povijesno surađuje s njima ili radi za njih, podupirući ih kroz vanjskopolitičke, diplomatske aktivnosti (u pregovorima, uspostavljanjem strateških partnerstava s državama proizvođačima ...). Najveći je izazov tog modela jest kako uravnotežiti komercijalne (često kratkoročne) interese poduzeća s dugoročnim, strateškim, političkim i sigurnosnim interesima države. Njegova je primjena olakšala SAD-u razumijevanje ruskog modela energetske politike u 21. stoljeću. Bez obzira na razlike između dvije države i na to što je SAD država uvoznica koja je oskudijevala naftom, a RF država izvoznica plina kojega ima u izobilju, model energetske politike dviju država je gotovo identičan. U oba se slučaja temelji na

---

¹⁰⁸ Vidi detaljnije Klare, T. M. (2013).

bilateralnoj energetskej diplomaciji i specijalnim strateškim partnerstvima, s tim da u današnjem RF-u država nije samo partner energetskim poduzećima, nego ih i kontrolira. Monopolističko plinsko poduzeće Gazprom, u kojem natpolovičnu većinu dionica kontrolira država, radi s državom ili za državu, podupire njezine vanjskopolitičke aktivnosti u inozemstvu, a svoje komercijalne interese u potpunosti podređuje strateškim interesima države. Kako je bogat plinom, RF se ne mora boriti za kontrolu nad izvorima, ne mora militarizirati svoju plinsku politiku, ali ju je politizirao, koristeći je kao instrument tvrde moći za jačanje moći vanjskopolitičkog utjecanja na trgovinske partnere. U oba slučaja, američke militarizacije i ruske politizacije energetske politike, cilj je globalni: SAD koristi vojnu moć za uspostavu kontrole nad globalnim tržištem nafte, a RF koristi plinsku trgovinu za jačanje moći utjecanja na promjenu organizacije međunarodnog sustava.

Naftne krize i šokovi su utjecale na to da SAD ovisnost o uvozu energenata, deficit i cjenovni pritisak vezan uz energente počne doživljavati kao sigurnosni problem. SAD je nastojao prevenirati preveliku ovisnost europskih država o uvozu sovjetskog, poslije ruskog plina iz straha da može utjecati na njihove vanjskopolitičke odluke: u 20. stoljeću bila je riječ o odlukama vezanima uz odnos Zapad – Istok, a danas uz pitanje neovisnosti Ukrajine i vrste polarosti međunarodnog sustava. Nakon plinske krize 2006., a osobito one 2009., SAD je, iako netaknut njihovim posljedicama, aktivno poticao države članice EU na sekuritizaciju plinske trgovine s RF-om. Međutim, kao što nakon naftnih kriza nije uspio uvjeriti ECs u potrebu da mu se pridruži u uvođenju embarga SSSR-u, tako i nakon plinskih kriza SAD nije uspio uvjeriti EU u potrebu sekuritizacije plinske trgovine s RF-om niti ga nakon ukrajinske krize 2014. navesti na prihvaćanje opsega sankcija koji je SAD uveo RF-u.

3.4.2. Osnaživanje uvoznika preko mjera za sprječavanje i upravljanje krizama

„Strateški cilj osiguranja vitalne energetske opskrbe pregazit će argumente tržišne učinkovitosti.“
(Correlje i van der Linde, 2006:541)

Pod dojmom naftnih kriza naftno je tržište s jedne strane maksimalno liberalizirano i globalizirano, dok se s druge strane pojavila svijest o tome da isključivo tržišne snage ne mogu isporučiti dostatnu razinu sigurnosti opskrbe zbog izloženosti komercijalno važne naftne trgovine vanjskopolitičkim izazovima. Kako bi uravnotežile utjecaj OPEC-a i institucionalizirano olakšale upravljanje globalnom naftnom trgovinom i ovisnošću o uvozu nafte, države uvoznice su se povezale i u okviru Vijeća OECD-a 1974. donijele odluku o

osnivanju IEA¹⁰⁹. Zadatak IEA izvorno je bio prikupljanje i razmjenjivanje podataka vezanih uz naftu i briga oko osiguranja zaliha nafte za slučaj kriza, a osmišljene su i preventivne mjere usmjerene na umanjivanje štete putem sprječavanja rizika i upravljanja krizom opskrbe naftom, ako do nje dođe¹¹⁰. Temelje se na povećanju unutarnje otpornosti energetskog sustava na šokove i krize vezano uz opskrbu naftom. Rezultat oživotvorenja koncepta otpornosti pod nadzorom IEA bio je redundancija: uz koordinaciju, solidarnost, promatrački mehanizam i sustav ranog upozorenja, uspostavljene su strateške rezerve i izgrađena diverzificirana i integrirana naftna infrastruktura, oboje nužno isključivo u slučaju velikih šokova na svjetskom tržištu nafte ili tehničkih problema u državama izvoznicama. Te redundantnosti doprinose smanjenju kratkoročne osjetljivosti, no nisu ekonomski usmjerene, iako u situaciji iznenadnih kriza opskrbe mogu smanjiti potencijalno jako visoke troškove eventualne krizne zamjene izvora, pravaca dobave ili vrste energenata.

Mjere sprječavanja rizika i upravljanja krizama (prevencije i umanjivanja štete), donesene nakon naftnih kriza i vezane uz naftni sektor na nacionalnim i na međunarodnoj razini (u okviru IEA), rana su empirijska primjena koncepta rizikofikacije, tek naknadno teorijski razrađenog (Judge i dr., 2018:158). Koncept rizikofikacije počiva na otpornosti, cilja na stalno mijenjanje sustava u smislu smanjenja osjetljivosti i povećanja upravljivosti, na stvaranje „sigurnosne margine“ u sustavu opskrbe energentima, sigurnosnog tampona protiv šokova i potencijala za oporavak nakon prekida“ (Yergin, 2006:76). Prema nekim autorima (Szuelcki i Westphal, 2018:193; Cherp i Jewell, 2014), ograničavanje koncepta *energetske sigurnosti* na sigurnost opskrbe izvana je preusko, budući da su vanjska i unutarnja dimenzija energetske politike povezane; stoga je nužan razvoj otpornosti unutar energetskog sustava. U ovom se radu razlikuje između sigurnosti i otpornosti: otpornost je vezana uz sprječavanje rizika za sustav, popratna je alternativa logici sigurnosti i pokrivena je konceptom rizikofikacije.

Države članice EU u slučaju naftnih kriza djeluju u skladu s dobro dizajniranim IEA-ovim mehanizmima¹¹¹, koji su bili uzor EU pri donošenju Direktive o minimalnim rezervama nafte

---

¹⁰⁹ Izvorne članice IEA su 17 država uvoznica nafte: Austrija, Belgija, Kanada, Danska, Njemačka, Irska, Italija, Japan, Luxembourg, Nizozemska, Norveška (po posebnim uvjetima), Španjolska, Švedska, Švicarska, Turska, Velika Britanija i SAD. Naknadno su se priključile Grčka, Novi Zeland, Australija, Portugal, Finska, Francuska, Mađarska, Češka, Republika Koreja, Slovačka, Poljska i Estonija; pridružene članice od 2015. su Kina, Indonezija i Tajland. IEA ima 29 članica, koje zajedno troše 70% globalne potrošnje energenata.

¹¹⁰ U okviru IEA razvijen je Sustav dijeljenja u slučaju hitnosti (ESS) i mehanizam za odgovore u hitnim situacijama. Više o mjerama sprječavanja i upravljanja naftnim krizama vidi u Prontera (2017:6-7).

¹¹¹ IEA-ove rezerve nafte do sada su korištene dva puta u povijesti - 1991. nakon Zaljevske krize i 2011. nakon izbijanja krize u Libiji.

i naftnih proizvoda (EV, 2009). Direktiva obvezuje na čuvanje strateških rezervi bazirano na 90-dnevnoj potrošnji ili 90-dnevnom uvozu, što je od toga veće, pri čemu 1/3 zaliha moraju biti naftne preradevine. Skup IEA-ovih mjera nije se odnosio na plin, jer sredinom 1970-ih ovisnost o uvozu plina nije doživljavana kao problem. Ipak, zapadnoeuropske su države nakon pokretanja plinske trgovine sa SSSR-om poduzele neke mjere vezane uz zaštitu od prekida opskrbe: izradile su planove o izgradnji podzemnih skladišta plina, čiji kapacitet je do 1990. trebao dosegnuti vrijednost tromjesečnog uvoza sovjetskog plina, plinski ugovori su predviđali kazne u slučaju prekida opskrbe i jurisdikciju nad njima su imale treće države (ne država izvoznik kao što je bio slučaj u ugovoru sa članicom EU Danskom).

Sigurna opskrba plinom može biti izložena različitim rizicima, no na razvoj mehanizma za odgovor njih EU su potaknule rusko-ukrajinske plinske krize. U te krize države članice EU nisu bile izravno umiješane, no osjetile su posljedice prekida opskrbe plinom i postale svjesne potrebe prevencije i upravljanja potencijalnom krizom opskrbe, kako bi barem kratkoročno smanjile troškove. Ubrzo je postalo jasno da samo tržište nije dostatan korektiv rizika i prijetnji, jer politike dizajnirane da poboljšaju funkcionalnost tržišta mogu biti rješenje samo onda kada je problem nesavršenost tržišta (Ciuta, 2010). Na razini EU nije bilo „definiranih hitnih planova koji bi se nosili s kratkoročnim smanjenjem ili prekidom opskrbe na razini na kojoj tržišni mehanizmi i hitni planovi industrije, odnosno nacionalni hitni planovi nisu dostatni“ (EC, 2008a:4). Izvantržišne intervencije su bile tim potrebnije što za plinsku trgovinu s RF-om ne vrijede uobičajena pravila tržišne utakmice. Gazprom, primjerice, nije prisiljen braniti svoj udio na tržištu EU, jer mu ga neki drugi veliki izvoznik plina ne može preuzeti iz dva razloga: nema izvoznika plina koji bi mogao zadovoljiti potrebe EU i fiksna plinska infrastruktura povezuje plinsko tržište EU isključivo s RF-om. Kada su se tržišni odgovori pokazali nedovoljnima, EU se odlučio za netržišne mjere: političke - pokušaj sekuritizacije i politizaciju plinske trgovine s RF, o čemu će biti govora u 5. poglavlju, i normativno-tehničku razvijajući mehanizam za sprječavanje i upravljanje krizama opskrbe plinom, o čemu će biti govora u nastavku ovog odjeljka.

Kada je prekid opskrbe ruskim plinom za EU prestao biti mogućnost i postao realnost, EU je na sigurnu opskrbu plinom pokušao utjecati razvojem vanjskih kriznih mehanizama s RF-om. U okviru Energetskog dijaloga EU i RF su 2007. dogovorili uspostavu Mehanizma ranog upozorenja (MRU), skupa procedura o obostranoj razmjeni informacija o potencijalnim problemima i načinima njihova rješavanja (Dijalog, 2009), koji je, međutim, tijekom plinske

krize 2009. u potpunosti ignoriran.¹¹² EU se okrenuo unutarnjoj dimenziji, „uklanjanju“ unutarnjih ideacijskih odnosno tehničkih ometača poput pristranih nacionalnih pristupa sigurnosti opskrbe ili neprikladnosti infrastrukture¹¹³, a plinske krize su bile katalizator donošenja zakonskog okvira koji je omogućavao odgovore s EU razine. Normativno-tehničke mjere bile su jedan od odgovora, usmjeren prema unutra, na potražnju i lanac opskrbe plinom unutar EU i pod utjecajem koncepta rizikofikacije. Po uzoru na mjere iz sredine 1970-ih za rješavanje naftnih kriza kojima koordinira IEA, EU je u kratkom roku razvio mehanizam koji koordinira EC. Sastavni dijelovi mehanizma su upravljanje rizicima (procjena i iznalaženje načina izbjegavanja potencijalnih rizika prije izbijanja krize) i upravljanje krizom, što pretpostavlja bavljenje disruptivnim i neočekivanim događanjima nakon što se oni pojave kako bi se minimizirale posljedice. Iz toga što je trgovina naftom globalna, a plinom regionalna proizlazi osnovna razlika: mjere vezane uz naftu uvedene su na globalnoj razini, dok se ove vezane uz plin odnose samo na regionalno ograničeno geografsko područje, koje obuhvaća EU i eventualno potencijalne buduće članice EU.

Prvi pravni okvir na razini EU vezan uz sigurnost opskrbe plinom bila je Direktiva o mjerama zaštite sigurnosti opskrbe plinom (Vijeće EU, 2004), donesena nakon rusko-bjeloruske plinske krize 2004. godine¹¹⁴. Direktiva ističe ekonomsku dimenziju, „ozbiljne poremećaje ekonomskih aktivnosti“, problematizira očekivani rast ovisnosti EU o uvozu plina ne iz RF-a, nego izvan EU, a sadrži i pravila za slučaj velike krize opskrbe plinom¹¹⁵. Kako bi se očuvao primat tržišta primijenjen je princip supsidijarnosti; bio je to trostupanjski mehanizam sastavljen od energetskih poduzeća kao tržišnih igrača i država članica, koji su dijelili odgovornost na nacionalnoj razini, a na razini EU i s EC-om. Osnovana je i Grupa za plinsku koordinaciju, sastavljena od država članica, predstavnika EC-a, predstavnika plinske industrije i potrošača, no bez jasnih operativnih naloga. Razina EU se uključivala isključivo na zahtjev, u slučaju velikih kriza ili neuspjeha nacionalnih mjera, a EC je dobio limitirane kompetencije ograničene na savjetovanje, nadziranje implementacije i preporučivanje daljnjih

---

¹¹² Razmatralo se uključivanje tranzitnih država u MRU, a u okviru Dijaloga je 2011. osnovano i Savjetodavno plinsko vijeće EU-RF, koje je trebalo procjenjivati trendove u plinskom sektoru u cilju smanjenja rizika i korištenja mogućnosti suradnje, no njegove aktivnosti nisu zaživjele.

¹¹³ Vidi više u Radić Đozić, 2018.

¹¹⁴ Tada je eskalirao rusko-bjeloruski spor oko cijene plina i pokušaja RF-a da preuzme kontrolu nad bjeloruskom plinskom mrežom kojom je ruski plin tranzitirao prema Europi, a rezultat je bio šestomjesečni prekid opskrbe ruskim plinom Bjelorusije.

¹¹⁵ Velika kriza opskrbe definirana je kao situacija u kojoj EU riskira izgubiti više od 20% svoje opskrbe plinom iz trećih država i kada se situacijom na razini Zajednice ne može adekvatno upravljati nacionalnim mjerama.

mjera. Nakon prve plinske krize 2006. EU razina postaje važnija: na inicijativu Europskog vijeća (EV, 2006) stvorena je Mreže korespondenata za energetske sigurnost (NESCO), koju su činili predstavnici država članica, ali i predstavnici EC-a i Tajništva Vijeća; cilj je bio poboljšati kapacitete za prikupljanje informacija i izdavanjem ranog upozorenja ukazati na potencijalne prijetnje sigurnosti energetske opskrbe.¹¹⁶ Europsko vijeće je 2007. (EV, 2007) predložilo razvoj učinkovitijeg mehanizma za upravljanje krizama u nadležnosti država članica, no sukladno ranijim preporukama EC-a (EC, 2006) pri Općoj upravi za energiju i transport EC-a ipak je osnovan Ured za promatranje energetske situacije (*Energy Observatory Office*), čiji je zadatak pratiti modele potražnje i opskrbe na europskom tržištu i identificirati nedostatke u infrastrukturi i opskrbi u ranoj fazi.

Nakon druge plinske krize 2009. mehanizam ranog upozoravanja počinje se pretvarati u mehanizam za suzbijanje rizika, isprva putem procjene mogućih rizika. „Plinska direktiva” iz 2009. (EP/EV, 2009) dodatno je ojačala ulogu EC-a: tradicionalno je nadzirao unutarnje plinsko tržište, stanje i održavanje transportne i distribucijske infrastrukture, a tada su države članice dobile obvezu dostavljati mu godišnje izvješće o stanju na nacionalnom energetske tržištu, dovoljno rano da se mogu poduzeti prikladne mjere, a dobio je i pravo proglašenja hitnog stanja na razini EU ili regije. Europsko vijeće je 2010. umjesto Direktive donijelo Uredbu o mjerama zaštite sigurnosti opskrbe plinom (EP/EV, 2010), zakonodavni akt koji automatski obvezuje sve države članice EU. Uredba je uvela dvije vrste mjera za jačanje otpornosti vezano uz opskrbu plinom: mjere prevencije krize i mjere ublažavanja izvanrednih kriznih situacija koje se primjenjuju kada tržište više ne može isporučivati tražene količine plina. Kako bi se osigurala prednost tržišnim mjerama, propisana je mogućnost proglašenja tri razine krize - rano upozorenje, opasnost i hitnost; potonja se proglašava tek nakon što su iscrpljene sve tržišne mjere, ali su nedostatne, pa se moraju uvesti dodatne, netržišne mjere. Države članice su obvezane donositi procjene nacionalnog rizika, preventivne akcijske planove i planove za hitne situacije, a odgovornost EC-a je porasla u smislu da mora osigurati konzistentnost nacionalnih i predlagati donošenje zajedničkih dokumenata na regionalnoj razini, razmjestiti snage za nadzor tijekom plina i u slučaju krize preuzeti ulogu medijatora i pomiritelja.¹¹⁷

---

¹¹⁶ Fokus NESCO-a bio je na prikupljanju informacija o vanjskim čimbenicima koji utječu na sigurnost opskrbe EU, što je upućivalo na vezu s vanjskom politikom; stoga je domaćica inauguracije NESCO-a u svibnju 2007. bila povjerenica EC za vanjske odnose i europsku susjedsku politiku (EC, 2007a).

¹¹⁷ Detaljnije o razvoju EU mehanizama za sprječavanje rizika i za upravljanje plinskim krizama vidi Radić Đozić, 2018.

Plinske krize su pokazale da problem nije samo količina uvezenog plina, odnosno agregirani manjak plina, nego i nepovezanost plinske infrastrukture, što je postao važan čimbenik nakon što su u EU ušle nove članice. Bivše istočnoeuropske države nisu raspolagale skladišnim kapacitetima, njihovi industrijski potrošači nisu mogli birati alternativni pogonski energent i, što je najvažnije, njihova plinska infrastruktura nije bila povezana međusobno ni s infrastrukturom starih članica. K tome, od ranije postojeća plinska infrastruktura pružala se od istoka prema zapadu, dok je na pravcu sjever-jug nije bilo. Shvatio se da adekvatna infrastrukturna povezanost utječe na sigurnost opskrbe i da je pretpostavka primjene i učinkovitosti kriznih mjera na EU razini, pa je s te razine inicirano fizičko, prekogranično integriranje europske plinske transportne mreže putem izgradnje reverzibilnih interkonekcija između država članica EU. Bio je to nastavak starije EU politike izgradnje transeuropskih mreža (TEN)¹¹⁸, koja je imala dva cilja: a) stvaranje materijalnih uvjeta za fizički povezano plinsko tržište umjesto izoliranih i samo o jednom opskrbljivaču ovisnih nacionalnih tržišta i b) jačanje otpornosti energetskeg sustava na iznenadne prekide opskrbe osiguranjem infrastrukturne redundantnosti u sustavu, što je preduvjet prekogranične suradnje država članica EU i učinkovitosti kriznih mjera.

Reverzibilne interkonekcije fizički omogućuju opskrbu susjedne države, no one su „spavajući plinovodi“, redundantna infrastruktura predviđena za korištenje u slučaju kriza opskrbe, čije je izgradnja dugotrajna i financijski zahtjevna, pa moraju biti pravodobno inicirane i traže duže vrijeme za prikupljanje investicija. Stoga traže izvantržišne intervencije u vidu financijske potpore EC-a, Europske investicijske banke (EIB) i drugih financijskih instrumenata¹¹⁹, a logika tržišnog pristupa nastoji se zadržati time što EC osigurava financijsku potporu samo u slučaju kada ekonomska neučinkovitost odvraća privatne investicije¹²⁰. Nakon druge plinske krize EU je obvezujućom Uredbom o mjerama osiguranja

---

¹¹⁸ Transeuropske mreže su osmišljene na temelju Rimskih ugovora iz 1957., i odnose se na tri vrste mreža: TEN-E (energetske), TEN-T (transportne) i eTEN (telekomunikacijske). Cilj im je bio stvaranje unutarnjeg tržišta te jačanje ekonomske i socijalne kohezije u EU.

¹¹⁹ Europski energetske plan za oporavak, EEPR, utemeljen je 2009. nakon financijske krize i plinskih kriza, vrijedan je 4 mlrd € i namijenjen ekonomskom oporavku, poboljšanju opskrbe energentima te smanjenju ugljičnog dioksida. Neki instrumenti, poput Povezivanja europske infrastrukture (CEF) i Europskog fond za strateške investicije (EFSI), osmišljeni su nakon ukrajinske krize.

¹²⁰ Nakon druge plinske krize EC je najavio alokaciju 5 mlrd US\$ za infrastrukturne projekte, uključujući 3,5 mlrd za jačanje *energetske sigurnosti* EU. No, tada je za najranjivije države članice bilo predviđeno najmanje: za bugarsko-grčku interkonekciju 25 mil €, za slovačko-mađarsku 25, Češkoj 25 za gradnju dodatnog skladišta plina, Poljskoj 80 za LNG terminal i 250 za podzemno skladište, dok je za Francusku, Njemačku, Veliku Britaniju i Španjolsku bilo predviđeno po 100 mil € za regionalne projekte razvoja plinske i električne mreže. (Gonchar, 2009).

sigurnosti opskrbe plinom (EP/EV, 2010) uveo još jednu tehničku mjeru: nacionalna plinska infrastruktura država članica EU mora udovoljavati tzv. N-1 standardu, na temelju kojega se procjenjuje ima li država dovoljno tehničkih kapaciteta da zadovolji ukupnu potrošnju plina u slučaju prekida pojedinačno najveće plinske infrastrukture na dan izrazito visoke potražnje. Formula N-1 se uzima kao svojevrsni indeks plinske sigurnosti¹²¹, a od 2013. jedna je od ključnih referentnih točaka pri dodjeljivanju statusa projekata od zajedničkog interesa (PCI)¹²². Kako bi spriječio da RF „iz segmentiranog plinskog tržišta u Europi izvlači vanjskopolitičke dobitke, ... stvara i održava podjele između EU država članica“ (Noël, 2009:18), EC je preuzeo ulogu „poduzetnika“ i 2011. osnovao Grupu na visokoj razini za interkonekcije sjever-jug (HLG NS). Grupa je izvorno obuhvaćala šest srednjoeuropskih i istočnoeuropskih država članica EU (države članice V4, Rumunjsku i Bugarsku), ali se izgradnja dvosmjernih plinskih interkonekcija ubrzo proširila na države članice Energetske zajednice i druge države u okruženju EU (osobito nakon što je 2014. osnovana Grupa na visokoj razini za plinsko povezivanje srednje i jugoistočne Europe, CESEC HLG).

Izgradnja reverzibilnih interkonekcija važna je mjera s trostrukim učinkom: preduvjet je stvaranja zajedničkog unutarnjeg energetskeg tržišta, preduvjet je učinkovitosti mehanizma za sprječavanje i upravljanje plinskom krizom te pretpostavka primjene načela solidarnosti. Koncept ili „duh“ solidarnosti prisutan je u svim službenim dokumentima od nastanka EU. Solidarnost je bivši predsjednik EP Jerzy Buzek (2011) nazvao pitanjem od najveće vrijednosti i posebne važnosti u EU, definiravši ga kao „voljnost za zajedničko djelovanje u cilju obrane određenih vrijednosti, poslova ili principa. (...) vrstom specijalnih veza između ljudi koji se ujedinjuju i mobiliziraju da spase nešto jako važno: zajednicu i njezina dobra“.¹²³ Taj se koncept veže se uz ekonomske, političke i sigurnosne aktivnosti na razini EU, a princip energetske solidarnosti pretpostavlja zajedničko djelovanje u energetskeim pitanjima. Kada se mehanizam za sprječavanje kriza počeo razvijati prema mehanizmu za upravljanje krizama, osnovna pretpostavka za njegovo funkcioniranje na razini EU postala je solidarnost. Izostanak fizičke povezanosti plinskih tržišta država članica EU tehnički je onemogućavao primjenu

---

¹²¹ Buchan (2014) je skeptičan u pogledu standarda N-1 i ne smatra ga EU standardom, jer je svakoj državi članici ostavljena mogućnost da odluči koji će dokaz svojih plinskih kompanija smatrati prihvatljivim glede njegova zadovoljavanja.

¹²² Krajem 2013. EC je prvi put objavio listu projekata od zajedničkog interesa (PCI) s 248 ključnih energetskeih infrastrukturnih projekata, koji su mogli računati na ubrzano izdavanje odobrenja, povoljnije regulatorne uvjete i sufinanciranje EU-a, a u listopadu 2014. nakon dodatnog pogoršanja odnosa EU i RF zbog ukrajinske krize postignut je dogovor o ubrzanom implementaciji PCI.

¹²³ Buzek je o solidarnosti u jesen 2011. govorio na konferenciji „Princip solidarnosti u EU: izazovi i mogućnosti“ u organizaciji instituta *College of Europe*.

načela solidarnosti neovisno o volji za tim, dok je izgradnja reverzibilnih plinskih interkonekcija ne samo omogućila razmjenu plina između država članica, nego ih je na neki način i obvezala na solidarnost.

U cilju jačanja solidarnosti, već je u Direktivi iz 2009. (EP/EV, 2009) predstavljen koncept regionalne suradnje. Na daljnje jačanje koncepta solidarnosti potaknuli su stres testovi provedeni 2014., koji su pokazali da bi duži prekid opskrbe plinom imao bitan učinak na EU, no da bi, u slučaju 6-mjesečnog prekida opskrbe, regionalna suradnja unutar EU osigurala opskrbu plinom svih država članica EU i Energetske zajednice (EnC)¹²⁴. Svjestan ograničenja kriznog mehanizma EU, EC je početkom 2016. predložio novu Uredbu o sigurnosti opskrbe, koja je tražila više solidarnosti, više transparentnosti u ugovorima i odlučniji pomak od nacionalnog prema regionalnom pristupu (EC,2016a). Nova Uredba o mjerama zaštite sigurnosti opskrbe plinom (EP/EV, 2017) po prvi je put jasno definirala „princip solidarnosti“ i obvezala države članice na pomoć državi s kojom direktno graniče u slučaju velike krize u opskrbi plinom; prema kriterijima razine međusobne povezanosti i zrelosti tržišta dizajnirane su transnacionalne regije („plinske grupe“).

Kao preventivu protiv prekida opskrbe bilo kojom robom Hirschman (1980:14) je, između ostalog, predložio politiku ekstenzivne preventivne akumulacije, što EU, po uzoru na IEA, i primijenjuje vezano uz naftu. Direktiva o mjerama osiguranja sigurnosti opskrbe plinom EU (Vijeće EU, 2004) predlaže kao jednu od mjera na nacionalnoj razini osiguranje skladišnih kapaciteta kako bi se mogla kompenzirati količina neisporučenog plina. Direktiva cilja na povećanje sigurnosti dugoročne opskrbe plinom, ali je problem što ne obvezuje na definiranje udjela zaliha plina u postojećim skladištima za slučaj krize. Zbog agregatnog stanja plina, plinska su skladišta u usporedbi s naftnim puno skuplja, izvorno služe pokrivanju vrhunaca potrošnje (*peakova*), optimalnoj utilizaciji nacionalne infrastrukture i mogu se koristiti na različite načine u komercijalnim strategijama, no mogu služiti i za ublažavanje posljedica prekida vanjske opskrbe plinom. EU nije državama članicama nametnuo obvezu u pogledu čuvanja strateških rezervi plina¹²⁵, moguće stoga što to pretpostavlja povećanje kapaciteta

---

¹²⁴ Energetska zajednica okuplja države članice EU i države kandidate iz crnomorske regije i jugoistočne Europe. Više o sastavu i ciljevima EnC u 5. poglavlju, Odjeljku 5.4. Stres testovi su pokazali da bi prekidom isporuke plina preko Ukrajine bile ugrožene Bugarska, Rumunjska, Mađarska i Grčka, a ako bi do prekida došlo u razdoblju od ožujka do listopada i Poljska, Slovačka, Češka, Finska, baltičke države, Slovenija i Hrvatska.

¹²⁵ Neke od država članica su ipak donijele nacionalne mjere obveznog skladištenja plina. Poljska, koja ima velike skladišne kapacitete, je uvela 2007. obvezu čuvanja zaliha plina za 30 dana za uvoznike i trgovce, dok je Litva, koja nema vlastitih skladišnih kapaciteta, nametnula obvezu čuvanja određene količine zaliha plina u podzemnom skladištu u Latviji.

plinskih skladišta, a strateška plinska skladišta obično se smatraju preskupima, pa su posljedica velike razlike u nacionalnim skladišnim kapacitetima između država članica.

U mjere na strani potražnje spadaju i one usmjerene na promjenu modela potrošnje, uglavnom javnopolitičke mjere regulatorne prirode. Potražnju za plinom moguće je smanjiti uvođenjem poreza na potrošnju plina, no kako to nije politički oportuno, pogodnije su mjere koje pripadaju ekološkoj dimenziji energetske politike - mjere povećanja energetske učinkovitosti i pojačanog korištenja obnovljivih izvora energije (OIE). Korištenje OIE uklapa se u koncept energetske tranzicije i dekarbonizacije, u čemu EU želi preuzeti globalno vodstvo. To je i tehnološko pitanje, jer traži razvoj naprednih tehnologija; komercijalno pitanje, jer ulaganja u OIE nije tržišno održivo te pretpostavlja uvođenje državnih poticaja odnosno poticaja s razine EU, kao i pitanje političke odluke zbog državnih subvencija i stoga što, kada je riječ o proizvodnji električne energije iz OIE, traži prilagodbu sustava prijenosa. To su mjere usmjerene na zaštitu okoliša, a kako energetska učinkovito ne znači nužno i ekonomski učinkovito nisu ekonomske mjere, no smanjujući potrebu za uvozom energenata (i plina) mogu doprinijeti sigurnosti opskrbe. Izvjesno je, međutim, da redukciju potrošnje, u ovom slučaju ruskog plina, prati dug i mučan proces prilagodbe, između ostalog i zbog snage stečenih interesa (Hirschman, 1980:XI-XII).

EU je krize u opskrbi plinom doživio kao veliki problem, o čemu svjedoči veliki broj normativnih i drugih aktivnosti, koje je EU poduzeo u kratko vrijeme nakon 2009. jačajući otpornost unutarnjeg plinskog sustava. Pri tomu je promovirao tri koncepta: a) podijeljenu odgovornost između poduzeća kao tržišnih aktera te država članica i EC-a kao netržišnih aktera; b) supsidijarnost, koja podrazumijeva rješenja na razini Zajednice tek u slučaju kada su nacionalna rješenja suboptimalna ili zbog razmjera krize ne mogu osigurati sigurnost opskrbe i c) solidarnost s ranjivima zbog loših geoloških ili geografskih predispozicija i zbog međuovisnosti na integriranom tržištu. Odnos između ta tri koncepta je ambivalentan: preko podijeljene odgovornosti i supsidijarnosti jača razina EU i nastoji se očuvati primat tržišnih mehanizama, dok koncept solidarnosti pretpostavlja slabljenje tržišta i kolektivnu akciju temeljenu, prema povjereniku EC za klimatske akcije i energiju M. A. Cañeteu (EC-PR, 2016), na “zajedništvu u zaštiti najranjivijih”.

Razvoj mehanizma za sprječavanje i upravljanje plinskim krizama jedan je od odgovora EU na rusku politizaciju međusobne plinske trgovine kojim se pokušava upravljati ovisnošću o uvozu plina. To je prvenstveno normativni i tehnički alat koji počiva na unaprijed dogovorenim kriznim procedurama i investicijama u fizičku infrastrukturu. Mehanizam, uz

pretpostavku solidarnosti, omogućuje brz odgovor na prekid opskrbe i kratkoročno jamči kontinuitet ekonomskih i društvenih aktivnosti, što donositeljima odluka ipak ostavlja vremena za dugoročniju reakciju. Kako je ovisnost o ruskom plinu neizbježna činjenica, cilj je kriznog mehanizma jačanje otpornosti na iznenadne prekide opskrbe, što ukazuje na perspektivu sagledavanja plinske trgovine s RF kao rizika, a ne prijetnje.¹²⁶ To je netržišna mjera, koja se ne uklapa se u liberalno-tržišni identitet EU. No kako je sigurna opskrba plinom javno dobro, mjera ima političko opravdanje (cilja na odvratanje potencijalnih uzročnika plinskih kriza), ali i ekonomski smisao, budući da „selektivne intervencije fokusirane na poboljšanje otpornosti mogu biti dopustive kao mjere očuvanja autonomije tržišnih sudionika i funkcioniranja liberalnog tržišta“ (Judge i Maltby, 2017:7).

Pitanje je može li se logika rizikofikacije intenzivirati u logiku sekuritizacije i obrnuto (Judge i Maltby, 2017)? Ova će studija slučaja pokazati da logika rizikofikacije može biti jedan od čimbenika koji sprječava logiku sekuritizacije, jer „rizikofikacija razdvaja sigurnost od ideje egzistencijalne prijetnje dragocjenom referentnom objektu koja vodi izvanrednim mjerama protiv vanjskog i neupravljivog prijetećeg drugog“ (Heinrich i Szulecki, 2018:46), ciljajući na „programe stalne promjene usmjerene na reduciranje ranjivosti i jačanje kapaciteta upravljanja dragocjenim referentnim objektom“ (Corry, 2012:248, cit. prema *ibid.*). EU kao odgovor na „plinske krize“ razvija samostalan sustav čvrstih pravila koja se inkrementalno uspostavljaju u uobičajenoj, redovnoj ili posebnoj, zakonodavnoj proceduri i to iz dva razloga: želi prevenirati i upravljati krizom opskrbe plinom i ujedno učiniti nepotrebnom sekuritizaciju tog pitanja. Krizne, „rizikofikacijske“ mjere kroz preventivne aktivnosti uspješno umanjuju rizik moguće buduće krize opskrbe plinom i limitiraju njezin učinak, međutim, nisu prikladan odgovor za durogočnu sigurnost opskrbe, koja bi mogla biti ugrožena kada bi RF diverzificirao izvoz plina prema Kini. Doduše, mogućnost potpunog preusmjerenja prema Kini ne čini se realnom ako RF želi zadržati učinkovit instrument moći koji može pojačati moć utjecanja na EU. U 5. poglavlju će se pokazati da su mjere sprječavanja i upravljanja krizama samo jedan od odgovora EU na rusko korištenje plinske trgovine kao instrument moći. Te mjere, kao i izvantržišne intervencije putem regulatornih

---

¹²⁶ Johnson (2016:73) razlikuje rizike od prijetnji s obzirom na to vezuju li se energenti uz ekonomsku ili političku dimenziju sigurnosti, koje naziva dvjema stranama iste kovanice jer obje mogu voditi nepovoljnim ishodima. Kada se raspravlja o percepciji ekonomski utemeljenih pitanja, poput investicija u energetska tržišta, gubitka profita i slično, govori se, prema Johnson, o rizicima, a kada se referira na politički konstruirane percepcije dobitaka odnosno troškova za državu govori se o prijetnjama. Razlika je u tome, zaključuje Johnson, što se energetske rizici vezano za ekonomsku dimenziju sigurnosti mogu kvantificirati, dok je analiza energetskih prijetnji političkoj dimenziji sigurnosti vezana uz kvalitativnu metodologiju.

mjera koje ciljaju na manji udio plina u energetske mješavinama, mogu srednjoročno umanjiti osjetljivost EU na prekid opskrbe plinom, ali ne i vratiti ravnotežu međuovisnosti aktera u plinskoj trgovini.

3.4.3. O učinkovitosti korištenja *energetskog oružja*

Kao eksternalija naftnih kriza i rasprava o pokretanju plinske trgovine između ECs i SSSR rođen je koncept *energetskog oružja*, koji označava strah od arapskog i sovjetskog (danas ruskog) korištenja energenata i trgovine njima za manipuliranje i utjecanje. Prema Stegen (2011:6511), pojam *energetsko oružje* ukazuje da „opskrbljivač energentima koristi svoje resurse kao politički alat kako bi kaznio ili prisilio, ili oboje, svoje konzumente“¹²⁷. Tako su države izvoznice nafte udružene u OPEC trgovinu naftom 1970-ih koristile kao „oružje“ kako bi prisilile države uvoznice da promijene svoju politiku prema Izraelu. Nakon naftnih kriza i šokova svijet više nije bio isti, a korištenje nafte kao *energetskog oružja* donijelo je dvostruko osvješćenje.

Prvo je osvješćenje bilo da korištenje trgovine naftom kao instrumenta direktne, tvrde moći nije uspješno: stupanj ovisnosti o jednom opskrbljivaču u naftnoj trgovini ne utječe na učinkovitost primjene¹²⁸, jer globalno i likvidno tržište nafte može učinkovito redistribuirati naftu, a fleksibilne mogućnosti transporta (naftovodima, brodovima, željeznicom, cisternama) omogućavaju preusmjeravanje trgovine, preorijentaciju na nove izvore. Kada proizvođači obustavljaju izvoz nafte u određene države oni preusmjeravaju trgovinu naftom prema novim uvoznicima, no potrošači odgovaraju preusmjeravanjem trgovine naftom prema novim izvorima. SAD je uoči naftnog embarga 1967. predvidio da će se u slučaju prekida opskrbe preorijentirati na domaću proizvodnju nafte ili na uvoz iz Nigerije, Indonezije i Irana, neovisno o tome što je interventni uvoz skuplji (Oliver, 1967). U procjeni iz 1970. obavještajni je sustav SAD-a razradio scenarije koji bi mogli voditi korištenju nafte u političke svrhe, zaključivši da bi embargo bio neučinkovit zbog: a) načina transporta, jer „jednom kada nafta napusti terminal u državi proizvođaču ona više nema prave kontrole nad

---

¹²⁷ Vidi i druge autore koji koriste sintagmu energetsko oružje poput Lucasa (2008:236), Prokhorova i Denshchykove (2009), Levija (2010), Casiera (2011), O’Sullivana (2013), Shaffer (2015:182), Leeja i Connollyja (2016:106), Česnakasa (2016), Judgea, Maltbyja i Sharplesa (2016), Prontere (2017), Azzunija i Breyera (2018) i Siddije (2018); Dannreuther (2016) koristi termin „plinsko oružje“.

¹²⁸ Neki znanstvenici ipak smatraju da bi prekid opskrbe naftom Japana zbog embarga SAD-a iz lipnja 1941. bio puno učinkovitiji i spriječio rat na Pacifiku da je uveden prije; naime, SAD je opskrbljivao Japan s 80% njegovih potreba za naftom, pa je japansko-američka trgovina naftom jednoznačno predstavljala odnos ovisnosti.

njom“, i b) mogućnosti „sklapanja drugih aranžmana kako bi se došlo do potrebne nafte“ (NIE, 1970:46-48, 52). Tako su prekidi opskrbe naftom za posljedicu imali preusmjerenje trgovine, a ne promjenu vanjske politike SAD-a prema Bliskom istoku¹²⁹.

Drugo je osvještavanje bilo da energenti (nafta) više nisu jeftini ni lakodostupni. Proizvođači nafte udruženi u kartel koristili su prekid opskrbe naftom, ali je veći učinak imalo smanjenje proizvodnje nafte i posljedični rast njezine cijene. U oba slučaja je korištenje trgovine naftom kao instrumenta političke moći značilo ekonomski trošak za proizvođače, s tim da je u drugom slučaju ekonomski trošak za uvoznike bio veći, a politički je učinak izostao. Poslije je mogućnost korištenja naftne trgovine dodatno sužena jer su proizvođači u svoje kalkulacije morali uzeti u obzir: a) krizne mehanizme koje su nakon naftnih šokova potrošači uveli kako bi spriječili ili umanjili rizike prekida opskrbe i povećanja cijene¹³⁰ i b) bitno izmijenjeno tržište nafte zbog pojave proizvođača nafte izvan OPEC-a, što je umanjilo mogućnost utjecanja putem obustave ili smanjenja proizvodnje.

Manipulacije proizvođača nafte opskrbom, proizvodnjom i cijenom ne vode ciljanim političkim promjenama, nego rezultiraju globalnim rastom cijene; više utječu na ekonomiju nego na politiku. Stoga proizvođači nafte rijetko koriste naftnu trgovinu kao instrument moći¹³¹; sada je uglavnom koriste države uvoznice, namećući politički uvjetovane sankcije na izvoz nafte određenim državama proizvođačima, koje to teško pogađa jer su im ekonomije često monosektorski strukturirane. Spoznaja o povijesnom neuspjehu primjene prekida opskrbe i podizanja cijena nafte na vanjskopolitičke stavove drugih država, često puta znanstveno verificirana, stvorila je uvjerenje o tome da je korištenje energenata općenito za ostvarenje vanjskopolitičkih ciljeva neučinkovito. Zbog toga je EU bilo potrebno duže razdoblje da shvati kako rusko korištenje plinske trgovine u politici moći može biti učinkovito.

3.5. Utjecaj naftnih kriza na definiciju koncepta *energetske sigurnosti*

Pitanje *energetske sigurnosti* periodično dobiva na važnosti u nacionalnom i globalnom političkom, medijskom i znanstvenom diskursu. Do sada su zabilježena dva vala: prvi je

---

¹²⁹ Promjena vanjske politike zapadnoeuropskih država prema Bliskom istoku također nije posljedica naftnih šokova, već vanjskopolitičkih neslaganja sa SAD-om.

¹³⁰ Pojedini znanstvenici (Levi, 2010:21) smatraju da je korištenje nafte kao političkog oružja prestalo biti „moćno oružje kao nekada“ jer su nakon naftnih kriza i šokova uvedene obveze čuvanja naftnih rezervi za države članice IEA.

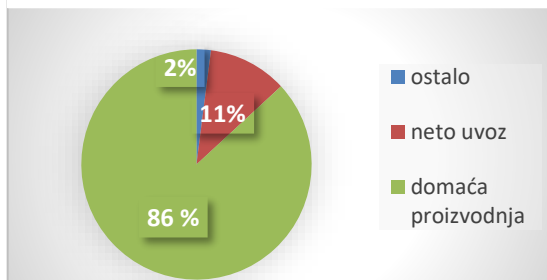
¹³¹ O rijetkoj primjeni nafte kao „energetskog oružja“ vidi i Lee i Connelly, 2016.

krenuo sredinom 1970-ih nakon naftnog šoka, drugi sredinom 2000-ih nakon plinske krize. U vrijeme krizne situacije sredinom 1970-ih rođen je koncept *energetske sigurnosti*; sredinom 2000-ih krizna situacija ga je u novom kontekstu ponovno dovela na vrh dnevnih redova. Oba su puta pokretači bili prekidi opskrbe i rast cijene energenata; oba puta je razlog bio političke prirode, energenti odnosno trgovina njima koristila se ili barem pokušala koristiti kao instrument moći. Međutim, značenje koncepta *energetska sigurnost* „mijenja se kroz vrijeme, ovisi o specifičnim kontekstima i sektorima, o mjestu države u lancu energetske opskrbe, kao i o teorijskim i kognitivnim okvirima koje primjenjuju ne samo istraživači, već i politički akteri“ (Prontera, 2017:5).

Najprihvaćeniju definiciju *energetske sigurnosti* je ponudio IEA u vrijeme pojave koncepta i definirao ga je kao „neprekinut pristup izvorima energenata po povoljnim cijenama“ (IEA, 2011; IEA, n.d.). U vrijeme nastanka te definicije *energetska sigurnost* je značila „sigurnost trgovine naftom“ (Ciuta, 2010). To što su naftne krize i šokovi manje utjecali na promjenu vanjske politike, a više na cijenu i dostupnost nafte, što su izazvali poremećaj tržišta na koji se moglo odgovoriti tržišnim mjerama (npr. preusmjeriti uvoz), uzrok je tržišnocentričnosti definicije *energetske sigurnosti*: naglasak je na sigurnosti opskrbe i cjenovnoj prihvatljivosti, na informiranom i funkcionalnom Walrasovskom (Chester, 2010:891) tržištu, koje isporučuje pouzdanu, adekvatnu i cjenovno prihvatljivu opskrbu energentima, a viša cijena je posljedica sigurne opskrbe. EU (EC, 2006:6; EC, 2014) je preuzeo tržišnocentričnu definiciju *energetske sigurnosti* IEA-e, neovisno o tome što je trgovina naftom globalna, pa je u raspravama dominirala globalna razina, dok u aktualnom kontekstu vezano uz plinske krize dominira regionalna razina. Tržišnocentrična definicija zanemaruje to što je unošenje političkog elementa u trgovinu energentima dovelo do netržišnih odgovora u vidu kriznih mjera usmjerenih na rizike, koje ciljaju na upravljanje korištenjem *energetskog oružja* i dodatno umanjuju njegovu učinkovitost. Stoga je sigurnost opskrbe energentima prestala biti samo „neprekinut pristup izvorima energenata po povoljnim cijenama“, nego pretpostavlja i zaštitu od rizika, te je definiciji *energetske sigurnosti* iz ekonomske perspektive korisno dodati i rizikofikacijsku perspektivu. Definiciju *energetske sigurnosti* kao „neprekinutog pristupa izvorima energenata po povoljnim cijenama“ nužno je stoga proširiti dodatkom: sposobnost upravljanja na određeno vrijeme vanjskim utjecajima na neometanu opskrbu i šokovima vezano uz cijenu odnosno neometanu opskrbu plinom koje samo tržište ne može ukloniti ili uravnotežiti.

Glavne posljedice naftnih kriza bile su svijest o mogućnosti korištenja energenata (nafte) kao instrumenta „tvrde moći“, i opsjednutost sigurnošću opskrbe, što pretpostavlja zaštitu izvora i puteva dopreme nafte, ako je nužno i vojnim putem.¹³² Stoga se IEA-ova definicija odnosila na sigurnost opskrbe naftom i *energetska sigurnost* je „postala sinonim potrebe da se reducira ovisnost o potrošnji nafte“ (Chester, 2010:888). Međutim, zaključak Buzana i dr. (1998:98)

SLIKA 1 Domaća proizvodnja naftnih proizvoda u SAD-u i neto uvoz kao udio u potrošnji, 2018.

Izvor: EIA (2019b). Preuzeto 24.09.2019. iz: <https://www.eia.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/imports-and-exports.php>

da pitanje sigurnosti opskrbe ugrožava ekonomsku sigurnost „kada države napuste neučinkovitu sigurnost samodostatnosti za učinkovitu nesigurnost ovisnosti o vanjskom izvoru opskrbe“, vrijedi vezano uz energente samo za SAD, koji ima geološke preduvjete za proizvodnju energenata, no ne za EU i za plin. Kada je napuštena ideja o mogućnosti konačnog iscrpljenja zaliha, SAD je postigao plinsku samodostatnost¹³³, a moguće će i naftnu (v. Sliku 1). EU, zbog nedovoljnih i sve iscrpljenijih

malobrojnih nalazišta plina, ne može postati plinski samodostatan i stoga pokušava utjecati na to da bude „plinski sigurniji“. Kada je riječ o trgovini plinom, *energetska (plinska) sigurnost* umjesto plinske samodostatnosti podrazumijeva i druge mjere (primjerice diverzifikaciju izvora i puteva opskrbe) koje utječu na smanjivanje mogućnosti korištenja plinske trgovine kao vanjskopolitičkog instrumenta.

Naftne krize i šokovi utjecali su na to da se pod konceptom *energetska sigurnost* tradicionalno podrazumijeva sigurnost opskrbe, no u 4. poglavlju ovog rada pokazat će se da na *energetsku sigurnost*, osim prekida opskrbe, utječe i ciljano strukturiranje plinskog tržišta na način koji olakšava njegovo uključivanje u politiku moći, u prvom redu ciljano pretvaranje izvorne međuovisnosti u asimetričnu međuovisnost, što je omogućeno specifičnim karakteristikama koje odlikuju trgovinu plinom od trgovine naftom, kao i ciljano monopolističko strukturiranje plinskog tržišta što olakšava njegovo uključivanje u politiku moći. Također, u 6. poglavlju će se, utemeljeno u empirijskom istraživanju, pokazati da koncept *energetske sigurnosti* u aktualnom kontekstu i vezano uz plin označava nešto drugo.

¹³² Iz tog je razloga, prema Yerginu (2012:9), uzrok prve posthladnoratovske globalne krize, Prvog zaljevskog rata taj što se nije htjelo dopustiti da Irak postane naftna supersila.

¹³³ SAD je 2018. proizveo 30,59 tcf plina, a potrošio 30,08 tcf (EIA, 2019a).

4. POLITIZACIJA: PRETVARANJE TRGOVINSKOG ODNOSA U REALISTIČKI INSTRUMENT MOĆI

4.1. Uvod

Plinska trgovina između EU i RF uspostavljena u drugoj polovici 20. stoljeća neometano se odvijala neovisno o hladnoratovskoj podjeli, uspješno transcendirajući političke, ekonomske, vojne i ideološke razlike između aktera. Bila je odraz recipročnih ekonomskih interesa SSSR-a i ECs i njihovih jednakih ideja o tome kako organizirati međusobnu trgovinu energentima i što od nje očekivati: bila je to obostrana ekonomska dobit i SSSR se smatrao pouzdanim opskrbljivačem naftom i plinom, a ECs pouzdanim potražiteljem nafte i plina. U 21. stoljeću RF je vanjsku energetske politiku nerazdvojivo vezao uz vanjsku politiku - plinsku je trgovinu počeo koristiti kao instrument geopolitičkog utjecanja, u prvom redu prema državama „bližeg inozemstva“, ali jednako tako i prema EU. U ovom će se poglavlju analizirati čimbenici koji su utjecali na to da RF odabere plinsku trgovinu za primjenu u politici moći i politizira taj izvorno pretežito komercijalni odnos. Opisat će se i objasniti čimbenici koji su omogućili da međuovisnost u plinskom odnosu postane asimetrična, te uzrokuje osjetljivost i ranjivost EU, kao i istražiti obilježja tih čimbenika koja će dati uvid u njihov potencijal.

Korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći omogućili su materijalni i ideacijski čimbenici, a moć tog instrumenta se dodatno konstruirala. Ishodišni je bio ideacijski čimbenik - Putin je RF-u želio vratiti identitet supersile uz pomoć, između ostalog, plinske trgovine, koja je umjesto ekonomskog dobila politički okvir. Politizaciji plinske trgovine pogodovali su sljedeći čimbenici: Putinov odabir političko-ekonomske strukture države nakon dolaska na čelo RF-a; obilježja inherentna vanjskotrgovinskim odnosima općenito, poput nestabilnosti međuovisnosti i mogućnosti obustave trgovine kao posljedice „nesputane nacionalne suverenosti“ (Hirschman, 1980:15); kao i obilježja specifična za trgovinu plinom, poput vrste robe, načina transporta i strukture tržišta. Ključno za pretvaranje plinske trgovine u instrument tvrde moći prema EU bilo je materijalno i perceptivno jačanje asimetrije međuovisnosti na štetu EU putem manipulacije opskrbom i cijenama; jačanje monopola RF-a zadržavanjem ograničavajućih odredbi iz hladnoratovskih plinskih ugovora, ciljanim strukturiranjem plinskog tržišta EU-a i „politikom plinovoda“; kao i ciljanim diskurzivnim konstruiranjem veće moći plina. Posljedica je bila uokvirivanje plinske trgovine u hladnoratovskim terminima sigurnosne dileme.

4.2. Povratak države u ekonomiju

„Kao svjetska sila¹³⁴ smještena na dva kontinenta, Rusija treba zadržati slobodu određivanja i implementiranja svoje unutarnje i vanjske politike, svoj status i prednosti euroazijske države i najveće države CIS-a, neovisnost svog položaja i aktivnosti u međunarodnim organizacijama.“

Strategija razvoja odnosa RF s EU u srednjoročnom razdoblju 2000.-2010. (RF, 1999)

Nakon raspada SSSR-a uslijedilo je razdoblje neuvjetovanog ruskog prihvaćanja zapadnih demokratsko-političkih i liberalno-ekonomskih vrijednosti. U prvih deset godina oblik tranzicije iz socijalističko-planske u liberalno-tržišnu ekonomiju nametale su međunarodne (zapadne) financijske institucije i tržišno razvijene zapadne zemlje. Prvi predsjednik RF-a Jeljcin bio je uvjeren u prednosti tržišne ekonomije zapadnog tipa, liberalizirao je ekonomske aktivnosti, uključujući vanjsku trgovinu, investicijska, porezna pravila itd. Zbog neizgrađenosti političko-demokratskih i tržišno-ekonomskih institucija, kao i zbog odluke o provođenju „ekonomske šok terapije“, koja je u RF-u, bez ikakvog povijesnog iskustva privatizacije, značila ubrzanu privatizaciju ruskih bogatstava i njihovu koncentraciju u rukama male grupe poslovnih ljudi s dobrim političkim vezama, nazvanih oligarsima¹³⁵, rezultat nije bio tržišna, nego „oligarhijska ekonomija“ (Vinokurov i Libman, 2012). Uz asistenciju MMF-a privatizirana su i neka najvrijednija metalurška i energetska poduzeća po bitno nižim cijenama od tržišnih i to na koruptivan, netransparentan način, preko bankovnih menadžera i putem tajnih ugovora. Uslijedila je ozbiljna kriza ruskog gospodarstva, praćena osiromašenjem i povećanjem nejednakosti u društvu.

U razdoblju predsjednika Jeljcina u ekonomskoj politici je prijašnji planski i državno upravljani sustav ustupio mjesto neoliberalnom tržišnom modelu, koji je državu lišio bilo kakve uloge; gotovo osam desetljeća zatvorena ekonomija SSSR-a ustupila je mjesto ideologiji slobodnog tržišta i globalizacije. U skladu s neoliberalnom preporukom o depolitizaciji ekonomskih politika u tom je razdoblju ekonomija imala upliv na politiku. U energetsom sektoru Jeljcin je vlasnička prava, uključujući i izvoz energenata¹³⁶, prepustio privatnim, domaćim i stranim poduzećima, čime je državna kontrola nad energetske

---

¹³⁴ Izvorno se koristi pojam *мировая держава*. Ruski izraz *держава* ne označava državu (rus. *государство, страна*), nego određuje ulogu države kao velike i jedinstvene sile.

¹³⁵ Modeli masovne (vaučerske) i „kredit za udjele“ privatizacije omogućili su onima u RF-u koji su bili bliže vrhu i imali više utjecaja u gospodarskom sektoru, poput upravitelja poduzeća ili državnih službenika, da podijele među sobom imovinu po niskim cijenama i da političku moć iz socijalističkog sustava zamijene za ekonomsku moć u tržišnom sustavu.

¹³⁶ U SSSR-u je država imala monopol na sve vanjskotrgovinske aktivnosti.

sektorom pala na cca. 10 posto. RF je tada prihvaćao inicijative EU i potpisao Ugovor o energetskej povelji (ECT), čiji je cilj bio uspostava zajedničkog, euroazijskog liberalnog tržišta za trgovinu energentima i razvoj zajedničkih projekata energetske infrastrukture, a plinskoj trgovini između RF i EU dao je okvir liberalne ekonomske međuovisnosti. Ugovor je stupio na snagu 1998., no RF ga nikada nije ratificirao te se 2009. povukao iz Ugovora zbog sve većeg razilaženja u razumijevanju energetske politike s EU (v. Prilog 7).

RF se razočarao u neoliberalnu paradigmu, koja mu je, zbog ekonomske i institucionalne nespremnosti, donijela isključivo gubitke. Prvo posthladnoratovsko desetljeće RF pamti kao najveću društveno-ekonomsko-političku krizu, a neoliberalizam kao izvor nejednake i nepravedne distribucije, kako u nacionalnim okvirima, jer se politička i ekonomska moć slila u ruke nekolicine, tako i u globalnim okvirima zbog gubitka političke i ekonomske važnosti i moći; spoznaja o gubitku statusa svjetske sile uzrokovala je krizu identiteta. To što je u isto vrijeme za SAD to bilo najduže razdoblje neprekidne ekonomske ekspanzije i jačanja globalne političke moći, utjecalo je na to da tržišni mehanizmi budu doživljeni kao sredstvo preko kojeg Zapad nastoji osigurati svoje geopolitičke interese. Pri kraju Jeljcinove vladavine RF se osjetio izloženim vanjskoj sigurnosnoj prijetnji i ugroženim željom za moći „drugih“, koji su ne uvažavajući različitosti, ugrožavali RF namećući svoju političko-ekonomsku „dručkijost“ (*otherness*).

Kako bi se obranio od ugrožavajućih „drugih“ RF je smatrao nužnim štititi vlastitu, dručkiju političko-ekonomsku paradigmu i vratiti suverenost u izboru i organizaciji modela tranzicije i razvoja. Putin se vratio realističkoj paradigmi i naglasak stavio na tradicionalnu političku i vojnu moć, na „jaku državu“ (Putin, 2000a) u politici i ekonomiji¹³⁷, očekujući da će umjesto do tada prevladavajuće nestabilnosti i nesigurnosti donijeti stabilnost i sigurnost. Kako je pojasnio Putin (2012), „imati ekonomiju koja ne može jamčiti stabilnost, suverenitet i razvoj za Rusiju nije prihvatljivo“. Primat je dobilo jačanje moći i vraćanje uloge države u ekonomiji, okretanje od slobodnotržišne ekonomije zapadnog tipa prema ublaženom modelu neomerkantilističke ekonomije. Izabrana je miješana ekonomija, srednji put, model koji ujedinjuje tržište i državno upravljane politike: tržište nije u potpunosti slobodno i država snažno intervenira u ekonomiju u potpunosti kontrolirajući odabrane industrije i poduzeća.

---

¹³⁷ Putin je u prvom obraćanju Federalnoj skupštini RF u ulozi Predsjednika RF-a naglasio da je „oslanjanje na tuđe savjete, pomoć i kredite“ učinilo RF „slabom državom“, dok je njegov izbor „jaka država“ (Putin, 2000a). Sve ruske strukture su bile suglasne s određenom mjerom državnog intervencionizma, što je u RF-u tradicija (Talseth, 2017:98), a stav da je država ključni akter, koji se u sustavu bori s drugim akterima za ograničene resurse u cilju stjecanja moći koja garantira sigurnost, zajedničko je realističkoj i neomerkantilističkoj paradigmi, iako se dvije paradigme razilaze u viđenju uloge vojne moći.

Putin se nije u potpunosti odrekao kapitalizma i u specijalnim ekonomskim zonama potiče se razvoj privatnih poduzeća i poduzeća, neovisno o strukturi vlasništva, nastavljaju poslovati na tržišnim principima, no ključno je to što je državi vraćena glavna uloga u određivanju brzine i modela ekonomske reforme, čime je postala jamac ekonomskog razvoja.

Putin ipak sve češće donosi odluke putem direktiva, država sve više regulira i od 2007. u odabranim strateškim industrijskim sektorima postupno preuzima kontrolu nad poduzećima ili osniva nova velika državna poduzeća, tako da državna poduzeća danas sudjeluju s cca. 60% u tržišnoj kapitalizaciji dionica i konstantnih cca. 35% u BDP-u RF-a (Di Bella, 2019). Godine 2008. donesen je Zakon o strateškim investicijama, prema kojem strana ulaganja u 42 različita gospodarska sektora, između ostalog u proizvodnju nafte i plina¹³⁸, odobrava Vlada RF-a iz razloga „nacionalne obrane i sigurnosti države“ (Gosduma, 2008). Vraćanje države u ekonomiju olakšava ispunjenje strateških političkih ciljeva, konsolidaciju političke i ekonomske stabilnosti RF-a, ali i održavanje i proširivanje političke i ekonomske moći vladajuće elite. Specifičan ruski model državnog kapitalizma, iako ruski dužnosnici osporavaju takvu kategorizaciju¹³⁹, odgovora Putinovom autoritarnom načinu vladanja.

Energetski sektor, koji su zahvaljujući Jeljcinovoj privatizaciji dijelom devastirali oligarsi ili je postao plijenom zapadnih poduzeća, postao je strateški nezamjenjiv. Putin je zagovornik ideje posebne društveno-ekonomske i političke važnosti energenata, videći u ogromnom energetsom potencijalu najvažnije jamstvo ruske neovisnosti i zaštite nacionalnih interesa. Stoga nije dvojio u pogledu energetske sektora: odlučio se za jačanje i zaštitu energetske sektora kroz centralizaciju, a ne tranziciju prema slobodnom tržištu; za deprivatizaciju, renacionalizaciju i jačanje već postojećih monopola, za ponovnu uspostavu operativne državne kontrole nad izvorima i preradom sirovina. Kako je u Jeljcinovo doba privatiziran uglavnom naftni, a ne i plinski sektor¹⁴⁰, „konsolidirala se naftna imovina“ (Putin, 2006): uz pomoć državnih dužnosnika postavljenih u upravne odbore poduzeća sa zadatkom zaštite interesa države, naftna poduzeća su većinom vraćena u državno vlasništvo ili barem pod

---

¹³⁸ Na listi strateških gospodarskih sektora su, uz energetske, zrakoplovna i automobilska industrija, metalurgija, brodogradnja, nanotehnologija, ali i javni mediji i ribarenje.

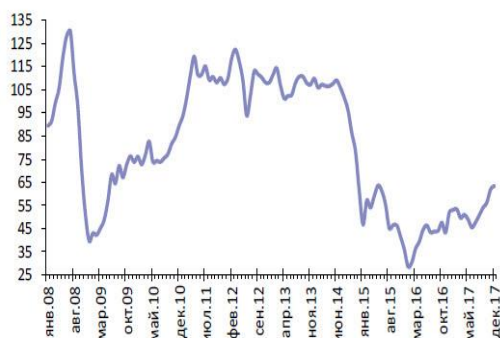
¹³⁹ Dmitrij Medvjedev, tada predsjednik RF-a, je na Međunarodnom ekonomskom forumu u St. Peterburgu u lipnju 2011. tvrdio da Rusija „ne gradi državni kapitalizam“ (Goryunov, 2012).

¹⁴⁰ Država se nikada nije odrekla kontrole nad monopolistom za upravljanje naftovodnom Transnjeft i nad plinskim poduzećem Gazprom. Početkom 2003. RF je odbio privatizirati posljednje veliko državno naftno poduzeće Rosnjeft osnovano 10 godina prije, čime bi udio države u naftnom sektoru pao s 15% 2002. na svega 10 posto (Prokhorov i Denshchykova, 2009:25). Druga velika naftna poduzeća poput Lukoila i Jukosa osnovana su kao državna, ali su naknadno privatizirana.

državnu kontrolu. Putin je 2016., nakon višekratne odgode¹⁴¹, dopustio tek djelomičnu privatizaciju određenih strateških državnih poduzeća, između ostalih i energetske¹⁴², za koja je prethodno tvrdio da će biti izuzeta (kao i industrija naoružanja). Nije to značilo povratak RF-a (neo)liberalnoj paradigmi, nego su razlozi bili pragmatični: slijedili su parlamentarni izbori, a zbog niske cijene nafte i sankcija Zapada prijetio je deficit proračuna.

Energetski sektor ima važnu ulogu u ekonomskom rastu i ekonomskoj stabilnosti RF-a.

SLIKA 2 Cijena nafte (US\$/ba) tipa Ural u razdoblju od 2008. – 2017.g.

Izvor: Rosstat, prema Bobilev (2018). Preuzeto 01.07.2019. iz Finam:

<https://www.finam.ru/analysis/forecasts/nefte-gazoviy-sektor-rf-osnovnye-tendencii-20180405-144248/>

ekonomskog rasta i razvoja. Stvoren je vanjsko-trgovinski suficit, zahvaljujući čemu su porasli prihodi stanovništva, ojačan je sektor usluga, poboljšan je životni standard, dugovi inozemnim kreditorima su prijevremeno vraćeni i stvorene su zlatne i devizne rezerve¹⁴⁴.

Ekonomija RF-a temelji se na energentima i u potpunosti zadovoljava definiciju UNCTAD-a,

Očekivanja i obećanja velike zapadne financijske pomoći nisu ispunjena, ruska roba i usluge nisu postali kompetitivni na svjetskom tržištu, pa se Putin nakon preuzimanja vlasti mogao pouzdati jedino u izvoz energenata kao izvor prihoda. Iskoristio je povoljnu situaciju na svjetskom naftnom tržištu, tj. postupan rast cijene nafte od rekordno niskih 9 US\$/ba 1998. do rekordno visokih 147 US\$/ba sredinom 2008. (v. Sliku 2)¹⁴³, najprije za ispunjenje unutarnjih ekonomskih ciljeva - punjenje nacionalnog proračuna i financiranje

¹⁴¹ Putin je u vrijeme obnašanja dužnosti predsjednika Vlade, od 2008. do 2012., višekratno najavljavao privatizaciju strateških državnih poduzeća.

¹⁴² Najprije je djelomično privatizirano (prodano je 10,9% udjela) poduzeće za proizvodnju dijamanta Alrosa, a krajem iste godine konzorciju Glencora i Katara je prodano 19,5% udjela najvećeg ruskog državnog naftnog poduzeća Rosneft.

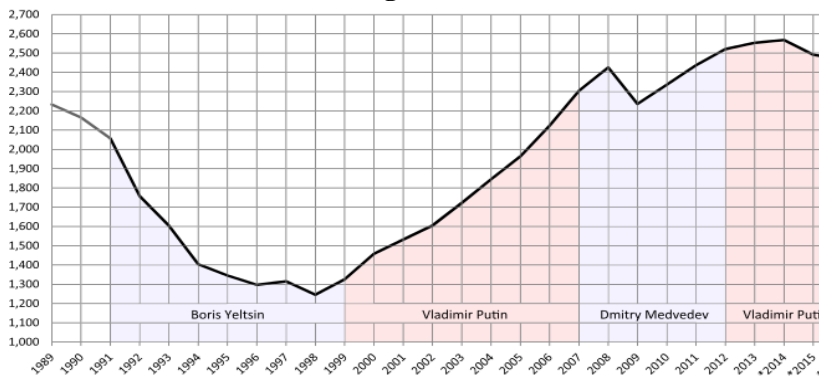
¹⁴³ Prema podacima IEA, „svaki dolar više cijene barela nafte znači 1 mlrd \$ prihoda za Vladu RF“ (Casier, 2011:544).

¹⁴⁴ Uoči dolaska Putina na vlast, u rujnu 1999. devizne su rezerve bile na najnižoj razini u povijesti i iznosile su 6,6 mlrd USD. Od 2000. su rasle, najprije na 12 mlrd \$, 2006. na 185 mlrd \$, 2007. na 424 mlrd \$, što je RF dovelo na 3. mjesto u svijetu, odmah iza Japana i Kine. Devizne su rezerve RF-a doseglye najvišu povijesnu razinu 2008. s 582 mlrd USD, no kako je dio potrošen na konsolidaciju proračuna i držanje tečaja pod kontrolom nakon uvođenja zapadnih sankcija i pada cijena nafte, u svibnju 2019. su iznosile 394 mlrd USD (CEIC, 2019).

prema kojoj su ekonomije utemeljene na prirodnim sirovinama one u kojima prirodne sirovine doprinose s više od 10% BDP-u i sudjeluju s više od 40% u izvozu. Energenti su se i ranije izvozili, no fokusiranost na energetske sektor rezultirala je velikim rastom udjela energenata, osobito nafte, u ruskom izvozu, što je postalo snažan pokretač rasta. Energenti su 2017., primjerice, činili 52,8% ruskog izvoza, u ukupnom izvozu energenata nafta i naftni proizvodi

SLIKA 3 Ruski BDP od 1989. godine (u mlrd US\$)

Izvor: Heycci. Wikimedia. 2015. Preuzeto 07.08.2018. iz: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:GDP_of_Russia_since_1989.svg

rasta BDP-a godišnje cca. 7 posto (v. Sliku 3).

Putin je bio svjestan da su energetske resursi podložni iznenadnim i teško predvidivim fluktuacijama cijena, što limitira njihov potencijal da budu temelj za dugoročne strategije ekonomskog rasta i odlučio je spriječiti da energenti za RF postanu „prokletstvo“. Kako je ciljano diverzifikacija ruske ekonomije teško napredovala, Putin je, kao osiguranje od ekonomskog pada i pada vrijednosti rublje kao negativnih posljedica pada cijene energenata, naredio osnivanje pozitivnih institucija temeljenih na prihodima od prirodnih sirovina. Slijedio je primjer Norveške, koja, kako bi onemogućila pojavu „nizozemske bolesti“¹⁴⁵, od 1990. prihode od nafte usmjerava u Naftni fond, koji pak kao institucionalni investitor ulaže u imovinu prihvatljivog rizika s primjerenom očekivanom dobiti. U RF-u je 2004. osnovan Stabilizacijski fond¹⁴⁶, koji je 2008. podijeljen na Fond rezervi za investiranje u inozemne

¹⁴⁵ Pojam „nizozemska bolest“ prvi je put upotrijebljen 1977. u *The Economistu* kako bi se opisao pad nizozemskog sektora proizvodnje nakon otkrića prirodnog plina 1960-ih. Koristi se kao naziv za skup ekonomskih posljedica koje se javljaju sa specijalizacijom države prema svojoj komparativnoj prednosti, obično energetske sektoru, jer se smatra da nagli rast pojedinog sektora negativno utječe na ostale sektore, obično industrijski. Taj se problem može umanjiti usmjeravanjem prihoda od sirovina u poseban fond (Ahrend, 2005:604). Više o upravljanju resursima u cilju sprječavanja „nizozemske bolesti“ vidi Bauer i Quiroz, 2013.

¹⁴⁶ Zakonski je bilo određeno da se u Stabilizacijski fond slijeva sav višak dobiti od poreza na koncesije za proizvodnju, poreza na izvoz nafte kada je cijena nafte iznad 20\$/ba (od 2006. iznad 27\$/ba), kao i sav višak federalnog proračuna. Također, bilo je propisano da se prvih 500 mlrd rubalja mogu potrošiti isključivo za pokrivanje proračunskog deficita, a ostatak i u druge svrhe, prema diskrecijskoj odluci vlade.

obveznice i kratkoročnu zaštitu proračuna troškova u slučaju pada prihoda od energenata¹⁴⁷ i Fond nacionalnog blagostanja s dugoročnim ciljem transfera bogatstva budućim generacijama. Zahvaljujući fondovskim rezervama RF je 2008. uspješno suzbio recesiju, državni proračun prilagođava promijenjenim okolnostima na energetsom tržištu¹⁴⁸ i odolijeva ekonomskim sankcijama uvedenim nakon aneksije Krima 2014. godine¹⁴⁹. Sankcije su stvorile visoki proračunski deficit koji je iscrpio Fond rezervi i on je s 1. siječnjem 2018. prestao postojati, no njegovu je funkciju preuzeo tada još netaknuti Fond nacionalnog blagostanja¹⁵⁰. Za RF bogatstvo energentima nije „prokletstvo“, nego komparativna prednost: izvoz energenata je omogućio konsolidaciju ruske ekonomije i osigurao ekonomski rast, olakšao je odabir ekonomske politike i tranzicije oslobođene pritiska Zapada i primjerenije ruskom društvu. Fond je ekonomski pozitivna eksternalija ruskog izvoza energenata, u koji se državnom intervencijom transferira veliki dio prihoda od energenata i najviše uprihođuje u vrijeme visoke cijene energenata. „Više države“ donijelo je RF-u rast i razvoj, više sigurnosti i samostalnosti.

Zbog sve veće uloge države ruski ekonomski model sve se više udaljavao od slobodnotržišnog ekonomskog modela EU. Suvereno je pravo države odlučiti o vrsti poduzeća koje će crpiti njezine energente i u tom smislu renacionalizacija poduzeća nije nelegitimna, no kada to potkopava slobodnu trgovinu (primjerice, brani izgradnju privatne infrastrukture za transport energenata) i onemogućava strane direktne investicije (primjerice, ograničava udio stranog vlasništva u poduzećima koja razvijaju naftna i plinska polja), ekonomska (i energetska) politika postaje protekcionistička i monopolistička. U plinskoj trgovini većinom privatna europska poduzeća, koja funkcioniraju na tržišnim principima, posluju s ruskim državnim plinskim poduzećem Gazpromom, koje je oslobođeno pritiska kompetitivnosti. Gazpromov monopol na proizvodnju i distribuciju plina u zemlji proširen je Federalnim zakonom „O izvozu plina“ (Gosduma, 2006) na transport i na izvoz ruskog plina, a kako ima kontrolu nad Gazpromovim izvozom država je dobila mogućnost obustave izvoza plina u skladu s vanjskopolitičkim interesom. Gazprom je postao i akter i instrument strategije

---

¹⁴⁷ Fond rezervi je preuzeo ulogu Stabilizacijskog fonda, s tim da se u njega slijevaju i prihodi od plina, a njegova je visina limitirana na 10% BDP-a planiranog za narednu godinu.

¹⁴⁸ RF je, primjerice, državni proračun za razdoblje od 2009.-11. prilagodio cijeni nafte od 50\$/ba.

¹⁴⁹ Sankcije SAD i EU RF-u uvedene krajem srpnja 2014. zbog aneksije Krima izvorno su se odnosile na 155 državljanina RF-a i 44 ruska poduzeća iz financijskog, energetskeg i obrambenog sektora. Od tada se sankcije redovito produžuju i proširuju. EU sankcije isključuju plinski sektor.

¹⁵⁰ U Fondu nacionalnog blagostanja je od sredine 2019. cca. 124 mlrd US\$, a određeno je da država može trošiti višak sredstava kada njegova vrijednost prijeđe udio od 7% u BDP-u (MT, 2019).

moći (Finon i Locatelli, 2008:437) i to što poslovanje vodi država, a ne poduzeće¹⁵¹, „komplicira tržišno ponašanje i povećava prilike za političke manipulacije“ (Nye, 2012:80). K tome, RF je počeo provoditi arbitrarne porezne aktivnosti (primjerice, otvarati porezne istrage za prethodne godine, retroaktivno penalizirati ranije dopuštene aktivnosti) i pokretati istrage i sudske procese¹⁵². To je dodatno negativno utjecalo na poslovnu klimu i RF je postajao sve teže okruženje za poslovanje privatnih, osobito stranih poduzeća.

Plinska trgovina između EU i RF nije se nikada uklapala u (neo)liberalnu paradigmu, a u ruskom slučaju nikada nije bila izvan državne kontrole. U SSSR-u se državna kontrola uklapala u plansku, zapovjednu ekonomiju, u „Jeljcino doba“ je bila u proturječju s bespogovornim prihvaćanjem tržišne ekonomije, no Putin je dokinuo proturječje budući da je liberalnu ekonomiju zamijenio državnim kapitalizmom i državi vratio važnu ulogu u ekonomiji. Putin (2004) je u Godišnjem obraćanju Federalnoj skupštini RF-a već 2004. naglasio da u energetske sektoru „smjernica pri donošenju nužnih odluka mora biti realizacija nacionalnih ciljeva, a ne interes pojedinih kompanija“, iz čega proizlazi da plinska trgovina s RF nije politički neutralna ekonomska transakcija. Gazprom nije neovisno komercijalno poduzeće, kako ga nastoji predstaviti njegov Odjel za odnose s javnošću (Stegen, 2011:6506), i u poslovanju se rukovodi političkim, a ne ekonomskim kriterijima. Država je većinski vlasnik Gazproma s 50,23% dionica¹⁵³, Gazprom posluje u interakciji s državom i država obilato koristi njegove usluge u unutarnjoj politici kao instrument za održavanje socijalnog mira putem subvencioniranih cijena plina, a u vanjskoj kao instrument

---

¹⁵¹ Podjela uloga između Gazproma i države je fluidna. Gazprom povremeno dobiva državne prerogative, pa predsjednika Uprave Gazproma A. Millera primaju najviši predstavnici drugih država: tijekom pregovora o izgradnji plinovoda Južni tok (SS) u dva navrata ga je primio tada predsjednik mađarske Vlade V. Orban, 2012. (Gazprom, 2012) i 2014. godine (Gazprom, 2014). Uloge se izmjenjuju, pa Gazpromove energetske projekte ne najavljuje Miller, nego Putin osobno: tijekom sudjelovanja na Energetskoj konferenciji u RH u srpnju 2007. Putin je objavio dan ranije (23. srpnja) potpisan memorandum o gradnji Južnog toka između Gazproma i talijanskog poduzeća ENI (Whitemore, 2007). Jednako je tako odluku o napuštanju projekta Južni tok, prema tadašnjem ministru energetike RF A. Novaku (Novinite, 2014), donio ne Miller, već osobno Putin (2014), koji je tijekom državnog posjeta Turskoj u prosincu 2014. na zajedničkoj novinskoj konferenciji s turskim predsjednikom Erdoganom osobno najavio gradnju plinovoda Turski tok. Vidi više i u Fredholm (2015); prema autoru svi plinski projekti u RF-u nisu pod nadzorom države, nego Putina osobno.

¹⁵² Energetski konzorcij predvođen englesko-nizozemskom korporacijom Shell bio je, primjerice, 2006. prisiljen Gazpromu prodati većinski udio u plinskom projektu Sahalin. Najpoznatiji je slučaj privatne naftne kompanije Jukos protiv čijeg vlasnika je sredinom 2003. pokrenuta pravna i politička kampanja uz argument neplaćanja poreza i porezne prijevare. Krajem 2004. Jukos je bio prisiljen državnom Rosnjeftu prodati svoje najvrjednije naftno polje Juganskneftegaz, a nakon toga je uslijedilo gašenje Jukosa. O pretpostavljenim stvarnim razlozima propasti Jukosa vidi u Talseth (2017:130-137).

¹⁵³ Prema podacima Gazproma (2018) s 31. prosincem 2017. u vlasništvu Federalne agencije za državnu imovinu bilo je 38,37% dionica Gazproma, a u vlasništvu poduzeća Rosnjeftgaz i Rosgazifikacija koje kontrolira Vlada RF 10,97 odnosno 0,89 posto. Energetski resursi u svijetu često su u državnom vlasništvu: preko 80% svjetskih energetskih resursa je u vlasništvu državnih naftnih i plinskih poduzeća (Stegen, 2011:6511).

za projiciranje svog utjecaja. Sinonim je ruske države, njezina „produžena ruka“, „plinski odjel kremaljskog poduzeća“ (Lucas, 2008:214) ili se može reći, kako je situaciju opisao tada već bivši Putinov savjetnik za gospodarska pitanja Illarionov (2006), da je ruska država „korporativno poduzeće“, čije su „napadačko oružje“ poduzeća u državnom vlasništvu.

Putin je uvidio da o energentima ne ovisi samo oporavak, rast i razvoj ruske ekonomije, nego da „đavolji potencijal“ trgovine plinom može biti iskorišten kao instrument moći za realizaciju ruskih vanjskopolitičkih ciljeva (Sharples, 2013). Odabrao je plin kao robu koja ima potencijal proizvesti nedobrovoljnu ovisnost i tako ograničiti ekonomsku i vanjskopolitičku autonomiju drugih država, pomno je isplanirao njegovo korištenje i plan konzistentno provodio. RF je plinsku trgovinu iskoristio za postizanje Hirschmanovog (1980:39) „učinka opskrbe“, ojačavši najprije na unutarnjem planu svoju ekonomsku moć, no nastoji postići i politički motiviran „učinak utjecaja“ na vanjskom planu, posebice njezinom obustavom ili prijetnjom obustave. Baš kao što je u Putinovom razdoblju politika dobila upliv na ekonomiju i vanjska se energetska politika nerazdvojivo vezala uz vanjsku politiku. U nastavku će se objasniti zašto ruski plin ne treba promatrati kao robu ili uslugu, nego kao strateški, vanjskopolitički resurs, zahvaljujući kojem je plinska trgovina postala instrument jačanja geopolitičke moći.

4.3. Plinska trgovina vs. naftna trgovina

Energenti na različite načine oblikuju međunarodno okruženje. Prema O'Sullivan (2013:32), predmet su evaluacije svake „velike strategije“ (*grand strategy*), čije su glavne komponente cilj, instrument i način. Energenti su najčešće cilj i u tom slučaju eksternalija može biti rat: naglasak je na tome što država mora činiti kako bi zadovoljila cilj osiguranja dostatnih količina energenata po prihvatljivoj cijeni. Međutim, energenti mogu bitno utjecati i na način ostvarivanja „velike strategije“ i tada su instrument uz pomoć kojeg država postiže neenergetske ciljeve: država proizvođač može ustegnuti energente tražeći političke ustupke odnosno država uvoznik može uvesti energetske sankcije¹⁵⁴. Obje vrste fosilnih energenata (nafta i plin) i trgovina njima služili su kao instrument u „velikoj strategiji“, korišteni su kao direktan instrument moći u cilju postizanja Hirschmanovog „učinka utjecaja“, no razlike između karakteristika tih energenata i posebnosti trgovine njima utječu na učinkovitost njihova korištenja kao instrumenta moći. U nastavku ćemo, komparirajući ključne

---

¹⁵⁴ O'Sullivan (2013) navodi primjer SAD-a, koji je 1990-ih zabranio uvoz nafte iz Libije i Sudana, no mjera nije bila učinkovita jer su našli druge kupce.

karakteristike naftne i plinske trgovine, objasniti zašto RF, iako je najveći opskrbljivač EU-a i naftom i plinom, kao instrument moći koristi plinsku, a ne naftnu trgovinu.

„Veliku strategiju“ O’Sullivan (2013:32) definira kao „sveobuhvatan koncept koji vodi državu u njezinim nastojanjima da kombinira svoje instrumente nacionalne moći kako bi oblikovala međunarodno okruženje i unaprijedila specifične ciljeve nacionalne sigurnosti“. Ta je definicija bliska definiciji hibridnog ratovanja, čija je ključna odlika postizanje ciljeva mješavinom instrumenata i aktera, pa je tako plinska trgovina jedan od instrumenata moći koji RF koristi u hibridnom ratovanju. Nafta je najčešće cilj u konvencionalnim „energetskim“ ratovima i ima „učinak opskrbe“ kao važan resurs u modernom kinetičkom ratovanju. Kako RF ima najveće rezerve plina na svijetu, plin za njega nije cilj u nekonvencionalnom hibridnom ratovanju, nego instrument jačanja moći utjecanja koji treba proizvesti „učinak utjecaja“. Cilj „naftnih ratova“ bio je isključiva kontrola nad teritorijem bogatim naftom, dok je cilj hibridnog ratovanja RF-a učinkovita politička kontrola bez eksplicitne teritorijalne dominacije (Haines, 2015), moć utjecanja na (vanjsko)političke odluke, koju RF nastoji projicirati i izvan prostora bivšeg SSSR-a, na EU. Zahvaljujući „sposobnosti da doslovno smrzne stanovništvo i ekonomiju država“ (Lugar, 2012) i uvjerenju da „uloga države na svjetskim energetskim tržištima u velikoj mjeri određuje njezin geopolitički utjecaj“ (Vlada RF, 2003), RF koristi plinsku trgovinu kao klasičan realistički instrument tvrde moći kako bi utjecao na to da se promjeni kontinuitet unipolarosti međunarodnog sustava.

Razliku između uloge nafte i plina u aktivnostima država pomože pojasniti Wolfersova teorija ciljeva (Wolfers, 1951), prema kojoj se razlikuju cilj posjedovanja i cilj okruženja. Nafta je povezana s Wolfersovim ciljem posjedovanja, budući da često potiče sukob ili invaziju s opipljivim ciljem osiguranja pristupa sirovinama putem uspostave posjeda ili barem kontrole nad naftom bogatim teritorijem. Kada je u fokusu nafta, analizira se potencijal za sukob država oko udjela u limitiranoj opskrbi¹⁵⁵, pri čemu države zauzimanjem ili kontrolom teritorija nastoje isključiti druge, a svoj udio ostaviti nedirnutim ili ga povećati.¹⁵⁶ Oko izvora i puteva transporta nafte vodili su se konvencionalni ratovi tradicionalnim vojnim

---

¹⁵⁵ Na percepciju limitirane opskrbe utječu očekivanja iscrpljivanja resursa. Michael T. Klare (2013a) u knjizi *The Race for What’s Left: The Global Scramble for the World’s Last Resources* prognozira postupno iscrpljivanje nafte u uvjetima ekstremne ovisnosti o nafti. Važnost tog izazova je globalno smanjena, jer novija istraživanja dokazuju da teorije o iscrpljivanju fosilnih goriva nisu održive, tim više što tehnološki napredak omogućuje otkrivanje i iscrpljivanje ranije neistraženih ili neiscrpivih izvora. Ipak, bez obzira na tehnološki napredak, dolazi do iscrpljivanja nalazišta plina upravo u EU, kao što su ona u Sjevernom moru.

¹⁵⁶ Dok prema O’Sullivan (2013:33), nije puno ratova vođeno željom za stjecanjem fizičke kontrole nad izvorima energenata (školski primjer je iračka invazija na Kuvajt 1990.), mnogi autori tvrde da se u pozadini iračkih ratova 1991. i 2003. krila želja SAD-a za stjecanjem fizičke kontrole nad ogromnim iračkim rezervama nafte, što SAD službeno opovrgava.

instrumentima, a neki autori tvrde da države i danas vode „energetske ratove“, „ratove za sirovine“, te da u prvom redu SAD koristi tvrdi moć kao instrument za nadzor globalnog tržišta nafte (Prontera, 2017:8; Cleas, 2013:177).¹⁵⁷ Prema Gerasimovljevoj doktrini „za postizanje političkih, strateških ciljeva bitno je porasla uloga nevojnih instrumenata i njihova je učinkovitost u nizu slučajeva bitno veća od moći oružja“ (Gerasimov, 2013). Plin do sada nije bio cilj vojnih sukoba, a cilj korištenja trgovine plinom u ruskom hibridnom ratovanju usmjeren je na okruženje i prvenstveno podrazumijeva želju države da oblikuje okolinu, očuva ili poboljša uvjete izvan nacionalnih granica kako bi zadovoljila svoje interese i sigurnost, dakle ne ide se na zauzimanje teritorija, nego na promjenu politike (Wolfersov cilj okruženja). Ciljevi okruženja su strukturalni i neopipljivi (Nye, 2012:16), RF želi više moći kako bi ojačao utjecaj na „bliže inozemstvo“, koje želi zadržati u sferi svog utjecaja, kao i na EU, kako bi u skladu s njegovim preferencijama podržao promjenu polarnosti međunarodnog sustava. „Plinski ratovi“¹⁵⁸, sukobi koji se vode uz pomoć plina i trgovine njime, služe ustvari „kontroli ishoda“ (Keohane i Nye, 1977:24). Pokušaji sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF, o čemu će biti više riječi u 5. poglavlju, također imaju strukturalni, neopipljivi cilj: onemogućiti vršenje moći utjecanja. Neki autori (Konoplyanik, 2013) priznaju da za plinsko tržište vrijede regionalne specifičnosti, ali zagovaraju tezu da se međunarodna tržišta nafte i plina razvijaju u istom smjeru s određenom vremenskom odgodom, te da naftno tržište utire put razvoju plinskog tržišta. U analizi odnosa trgovine energentima i moći potrebno je krenuti od važnih materijalnih razlika između različitih energetske tržišta s obzirom na distribuciju izvora energenata, fleksibilnost transporta, mogućnosti skladištenja, opseg tržišta.¹⁵⁹ Iz tih razlika proizlazi potreba za jasnim konceptualnim razdvajanjem plinske od naftne politike i

---

¹⁵⁷ F. W. Engdahl (2012) navodi primjere brojnih „zamjenskih ratova“, koje je Zapad, u prvom redu SAD, izazvao u državama Bliskog istoka, kako bi stekao ili spriječio druge države da preuzmu kontrolu nad naftnim izvorima: primjerice Kinu u Iraku 2003. ili RF u Libiji 2011. (Gazprom je, uoči revolucije, objavio da je uz njemačka i talijanska poduzeća u toj državi postao jedan od najvažnijih igrača). Kako bi potkrijepio svoju tezu Engdahl se pozvao na Carterovu doktrinu (Carter je u Govoru o stanju nacije 1980. najavio da će SAD koristiti vojnu silu ako bude trebao braniti nacionalne interese u Perzijskom zaljevu) i podsjetio na izjavu državnog tajnika SAD-a 1970-ih Kissignera da „onaj tko kontrolira naftu, kontrolira cijelu državu“.

¹⁵⁸ Kada se govori o korištenju plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći često se, osobito u političkom diskursu, koristi pojam „plinski rat“. Primjerice, *The Times* je u prosincu 2014. odustajanje RF od plinovoda Južni tok zbog bugarskog otkazivanja projekta nazvao „plinskim ratom protiv Europe“ (Hoyle i Luxmoore, 2014).

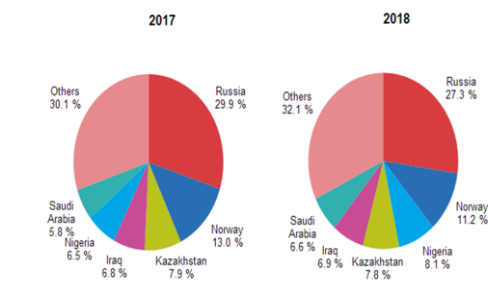
¹⁵⁹ Razlikujemo tržišta nafte, plina, ugljena, nuklearnog goriva ili obnovljivih izvora energije; i tržište električne energije ima specifične karakteristike, no električna energija je proizvod, a ne izvor energije, pa ne ovisi o geološkim predispozicijama koje utječu na neravnomjernu distribuciju energenata.

trgovine, kako iz empirijske tako i znanstvene perspektive, jer će primjena koncepta *energetske sigurnosti* na plinsko tržište imati drukčije značenje nego njegova primjena na naftno tržište (Chester, 2010:891).

RF je „zaslužan“ za 30% globalne opskrbe plinom i u globalnim razmjerima je „plinski ekvivalent Saudijskoj Arabiji vezano uz naftu“ (Hulbert i Goldthau, 2013). EU je najveći

Slika 4 EU uvoz nafte od trgovinskih partnera, 2017., 2018.

Extra-EU imports of petroleum oil from main trading partners, 2017 and 2018
(share (%) of trade in value)

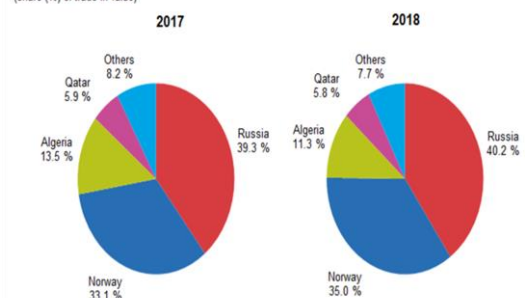

Source: Eurostat database (Comext) and Eurostat estimates

eurostat

SLIKA 5 EU uvoz plina od trgovinskih partnera, 2017., 2018.

Extra-EU imports of natural gas from main trading partners, 2017 and 2018
(share (%) of trade in value)

Source: Eurostat database (Comext) and Eurostat estimates

eurostat

Izvor: Eurostat (2018a). Preuzeto 14.05. 2019. iz: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/3/3a/Extra-EU_imports_of_petroleum_oil_from_main_trading_partners%2C_2017_and_2018.png

Izvor: Eurostat (2018,a). Preuzeto 14.05.2019. iz: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Extra-EU_imports_of_natural_gas_from_main_trading_partners,_2017_and_2018.png

uvoznik energenata na svijetu i iz RF-a uvozi i plin i naftu. U ukupnom uvozu EU iz RF-a udio energenata je između 2014. i 2018. bio oko 60 posto: primjerice 2015. je EU iz RF-a uveo 53% svoje potrošnje energenata u vrijednosti od 400 mlrd € (EC, 2015a). EU uvozi više nafte nego plina: u prvoj polovici 2018. nafta je u ukupnom EU uvozu energenata sudjelovala sa 70, a plin s 19 posto (Eurostat, 2019). Plin sudjeluje s 23% u energetskej mješavini EU, a EU uvozi 69% svojih potreba za plinom (EC, 2019c). Omjer sudjelovanja ruske nafte odnosno plina u ukupnom uvozu tih energenata u EU s vremenom se promijenio u korist plina. EU je 2012. uveo 90% svojih potreba za naftom, a od toga cca. 35% iz RF, dok je uveo 66 posto svojih potreba za plinom, od čega cca. 25% iz RF-a (Buchan, 2014), dok je 2018. EU je počeo u postocima uvoziti više plina nego nafte iz RF-a; udio ruskog plina u EU ukupnom uvozu plina popeo na 40,2 %, a udio ruske nafte u ukupnom uvozu nafte u EU pao na 27,3%, a (v. slike 4 i 5). Za EU je postalo puno izazovnije osigurati sigurnu opskrbu plinom nego drugim energentima, jer je RF dominantni, za neke države članice i jedini

opskrbljivač plinom, a procjenjuje se da će postati još dominantniji, budući da su izvori unutar EU u opadanju (IEA, 2011), a potražnja raste i globalno¹⁶⁰ i unutar EU (DGE, 2017).

TABLICA 1 Odnos proizvodnje, potrošnje i izvoza nafte i plina u RF 2017. godine

2017.	
NAFTA, milijuni tona + NAFTNI PROIZVODI, milijuni tona	
Proizvodnja	546,8
Izvoz	252,6 + 148,4
Izvoz u ZND	18,1 + 11,0
Izvoz nafte i naftnih proizvoda, % u odnosu na proizvodnju	73,1
PLIN, mlrd m ³	
Proizvodnja	704,1
Izvoz	201,4
Izvoz u ZND	34,3
Izvoz u % prema proizvodnji	28,6

Izvor: Rosstat; prilagođeno prema Bobilev (2018). Preuzeto 01.07.2019. iz:

<https://www.finam.ru/analysis/forecasts/neftegazovyy-sektor-rf-osnovnye-tendencii-20180405-144248/>

Rusija je bogata i naftom i plinom¹⁶¹. Energenti čine veliki dio ukupnog izvoza RF-a¹⁶² i približno 2/3 ukupnog ruskog izvoza u EU (Eurostat, 2018). Udio izvoza u proizvodnji nafte i naftnih proizvoda u RF-u povisio se s 47,7% 1990. na 73,1% 2017. godine, dok je udio izvoza u proizvodnji plina svega 28,6 posto (v. Tablicu 1). RF za domaće potrebe sve više koristi plin umjesto nafte; u izvozu energenata u EU sirova nafta sudjeluje s oko 70, a plin 19 posto (Eurostat, 2019). Ruski naftno-plinski sektor sudjeluje u prihodu opće države s 44-46%, maksimalni udio od 51,9% imao je 2014. (Expocentr, 2019). Ukupne izvozne carinske pristojbe na prirodni plin (obračunava se zajedno s naftnim proizvodima) čine manji udio u naftno-plinskim prihodima (16%), nešto veći (16,5%) izvozne carinske pristojbe na sirovu naftu, a najveći dio čine uplate poreza na eksploataciju ugljikovodika (67,5%); u prvoj polovici 2018. naftno-plinski prihodi u federalnom proračunu činili su 48% prognozirano

¹⁶⁰ Prema predviđanjima Administracije za energetske informacije (EIA, 2019:133) pri Ministarstvu energetike SAD-a trend rasta globalne potražnje za plinom je konstantan: u dokumentu *Izgleđi za međunarodni energetski razvoj 2017.* predviđen je rast s 9,6 mlrd m³ (340 bcf) 2015. na 13,7 mlrd m³ (485 bcf) dnevno 2040. godine, a najveća uloga u rastu potražnje je pripisana Kini (Zaretskaya, 2017), dok u prognozi sačinjenoj 2019. predviđa rast potrošnje plina između 2018. i 2050. u OECD državama za 40% i u državama nečlanicama OECD-a za 70 posto.

¹⁶¹ Prema većini statistika (EIA, OPEC, CIA World Factbook) RF je na prvom mjestu u svijetu po dokazanim zalihama plina; podaci BP-a (2019) govore o 38,9 trilijuna m³. Po dokazanim rezervama nafte RF je na visokom, osmom mjestu s 80 milijuna ba; na prvom mjestu je Venecuela s preko 300 milijuna ba (Dillinger, 2019). Nije uobičajen i čest slučaj da su iste države veliki proizvođači i izvoznici nafte i plina; među državama članicama OPEC-a jedina država bogata i naftom i plinom je Alžir.

¹⁶² U ukupnom izvozu RF-a 2017. sirova nafta sudjelovala je s 28,3%, rafinirana nafta sa 17,1%, naftni plin s 5,8%, prirodni plin (sa 7,3%) i LNG (s 1,7%), zajedno niti 10 posto, a ugljen s 4,7% (OEC, 2018).

opsega prihoda (Rambler, 2018). U skladu s tim je raspoređen i udio zarade od nafte i naftnih proizvoda odnosno plina u ukupnom ruskom izvozu. U Tablici 2 navedeni su podaci za 2017. dok su 2018. prihodi od izvoza energenata razmjerno porasli: u prvih 10 mjeseci 2018. RF je od izvoza nafte uprihodio 106,59 mlrd US\$, od izvoza plina u plinovitom stanju 39,92 mlrd US\$, a od LNG-ija 4,6 mlrd \$ (Vesti Finance, 2018).

TABLICA 2 Postotni udio izvoza naftno-plinskog sektora u ruskom izvoznom prihodu 2017. g.

	Izvoz u mlrd US\$	% u ukupnom ruskom izvozu
Naftno-plinski sektor ukupno	189,70	52,8
Nafta	93,31	26
Naftni proizvodi	58,24	16,2
Plin	38,15	10,6

Izvor: prilagođeno prema Bobilev (2018). Preuzeto 01.07.2019. iz:

<https://www.finam.ru/analysis/forecasts/neftegazovyy-sektor-rf-osnovnye-tendencii-20180405-144248/>

RF zbog nafte ne mora voditi ratove, no na njezinom izvozu zarađuje i vrlo je osjetljiv na fluktuacije cijena nafte. Plin je manje profitabilan od nafte, ali ima političku važnost koju nafta nema (Talseth, 2017). Podaci o udjelu nafte i plina u ruskom izvozu i izvoznim приходima govore u prilog tome da je izvoz nafte, a ne plina ključan prihod proračuna RF-a, usprkos drukčijim tvrdnjama nekih znanstvenika (npr. Siddi, 2018:259¹⁶³). To omogućava RF-u da neovisno o ekonomskim gubicima obustavlja opskrbu plinom, da plin i plinsku trgovinu koristi kao instrument vanjskopolitičke moći. To je i razlog zbog kojeg je RF, zadržavajući regulatornu moć, dopuštao ulazak stranih poduzeća u samo naftni¹⁶⁴, ne i u plinski sektor, iako bi mu financijska i tehnološka ulaganja bila dobrodošla u oba sektora. U nastavku će se objasniti koje su fizičke i tehničke karakteristike plina te karakteristike svojstvene upravo plinskoj trgovini, otvorile mogućnost korištenja te trgovine kao učinkovitog instrumenta moći.

¹⁶³ Prema Siddiju (2018), RF ovisi o izvozu plina kao neizostavnom prihodu za federalni proračun i na temelju toga zaključuje da plinska trgovina nije asimetrična u korist RF-a, tim više što je RF ekonomski slabiji od EU i nema poticaj za trgovinski rat s EU u energetsom sektoru. U ovom se radu ne polazi od toga da RF vodi trgovinski rat s EU u energetsom sektoru, nego se želi pokazati na koji način koristi plinsku trgovinu kao instrument moći.

¹⁶⁴ Britanski BP i ruski holding *Tyumenskaya Neftyanaya Kompaniya* (TNK) 2003. osnovali su vertikalno integrirani *joint venture* TKN-BP, tada najveći u RF-u, no 2013. TNK-BP je preuzelo rusko državno naftno poduzeće Rosnjeft i postalo najveće državno naftno poduzeće na svijetu po dobiti i zalihama sirovina. Američki *ConocoPhillips* je 2004. stekao 20% udjela u Lukoilu, ali je Lukoil 2010. reotkupio te dionice i od tada je u privatnom, ali gotovo isključivo ruskom vlasništvu. Podatke o Lukoilu vidi npr. Vedomosti, 2019.

Plinska i naftna industrija dio su energetskog sektora države, no plinska je *sui generis* industrija. Nafta i plin se crpe na istom geološkom nalazištu i plin se dugo smatrao samo nusproizvodom nafte koji treba što učinkovitije ukloniti, primjerice paljenjem¹⁶⁵. No razlike u fizičkim karakteristikama tekuće nafte i plina utječu na mogućnosti i cijenu transporta i skladištenja; oboje otežava plinovito agregatno stanje. Skladištenje plina je teže i skuplje, pretpostavlja određene geološke preduvjete i najčešće se koriste napuštena plinska ili naftna polja, podvodni rezervoari ili slane kaverne¹⁶⁶. Naftu je moguće transportirati na različite i manje zahtjevne načine (naftovodima, ali i velikim tankerima, vlakovima-cisternama i kamionima), dok transport plina plinovodima ili LNG brodovima podrazumijeva dugoročno planiranje infrastrukture te čini bitan dio ukupnih troškova isporuke. Izgradnja plinovoda je dugotrajna, financijski intenzivna, tehnološki zahtjevna, a još više izgradnja LNG terminala. Trgovina naftom je zbog različitih mogućnosti transporta fleksibilna, pa se izvori i pravci opskrbe mogu lakše diverzificirati. Trgovina plinom je zbog načina transporta nefleksibilna i nije je lako preusmjeriti, što je razlog zbog kojeg može biti vrlo potentan instrument moći. Zbog transporta pretežito fiksnim plinovodima, većinom kopnenim, a ponekad i podmorskim, kod plina važnu ulogu ima i geografska blizina ograničenog broja država izvoznica. LNG infrastruktura čini trgovinu plinom fleksibilnijom, ali je poskupljuje jer se LNG brodovima mogu transportirati puno manje količine plina. Način transporta umanjuje mogućnost diverzifikacije izvora i pravaca opskrbe plinom. Fiksne prekogranične plinske mreže nepromjenjivo povezuju izvoznike i uvoznike, stvaraju između njih odnos čvrste ovisnosti, što olakšava dominantnom opskrbljivaču monopolističku zlorabu tržišta i veže države zauvijek „fizički, ekonomski i na kraju politički“ (Johnson, 2016:20). Prema Leeu i Connellyju (2016:111), upravo ti „jedinstveni tehnički zahtjevi za transport plina smatraju se nečim što pojačava njegovu geopolitičku važnost“, a „permanentna fizička veza između proizvođača i potrošača često se percipira kao odnos moći“.¹⁶⁷

Posljedica opisanog je da je trgovina naftom globalna, a plinom regionalna. Naftno tržište je globalno i likvidno, prema Goldthau i Sitteru (2014) „jedino doista integrirano tržište robe na

---

¹⁶⁵ Plin se i danas pali u državama proizvođačima koje nemaju izgrađenu plinsku infrastrukturu koja bi omogućila korištenje ili izvoz plina, na primjer u Iraku.

¹⁶⁶ Za detaljne podatke i komparativne analize o mogućnostima skladištenja plina u državama EU i izvan EU vidi opsežan dokument EC (EC, 2015).

¹⁶⁷ Lucas (2008:212) slikovito objašnjava učinkovitost politike plinovoda time što prevoze plin, a ne votku koju bi EU mogao sam proizvesti, ili naftu koju bi EU mogao tankerima uvesti iz nekog drugog dijela svijeta.

planetu“¹⁶⁸, u koje je EU potpuno integriran. Stoga je nafta globalna i zamjenjiva roba, kojom se trguje na dnevnoj, kratkoročnoj osnovi, na temelju terminskih ugovora, a zbog tržišnog određivanja cijene (prema zakonu ponude i potražnje i prema budućim očekivanjima) međudržavni pregovori vezani uz cijenu su izlišni. Više je regionalnih tržišta plina - sjevernoameričko, južnoameričko, istočnoazijsko i euroazijsko, a samo sjevernoameričko se može nazvati otvorenim tržištem. Regionalna plinska tržišta limitirano su povezana preko LNG-ija, ali ih je teško globalizirati jer svaku regiju odlikuju različiti materijalni uvjeti za trgovinu plinom. Vremenski i financijski zahtjevna izgradnja plinske infrastrukture traži dugoročnu perspektivu planiranja i to je *raison d'être* za sklapanje dugoročnih plinskih ugovora s rokom važenja od jednog ili čak dva desetljeća i s fiksnom cijenom ispregovaranom u međudržavnim pregovorima uz klauzulu o indeksiranju prema cijeni nafte s odgodom od mjesec do dva. Dvije su implikacije dugoročnih ugovora: a) pretpostavljaju postojanje pregovaračkih kapaciteta i unose element političke osjetljivosti i b) omogućuju dugo razdoblje monopola na opskrbu tijekom kojeg se može manipulirati cijenama što izaziva ekonomsku i političku nesigurnost (Johnson, 2016:20). Kako su pojasnili Correljé i van der Linde (2006), iznenadan prekid opskrbe naftom dovodi do promjene u ponudi i potražnji i predstavlja poremećaj tržišta, na koji se može odgovoriti tržišnim mjerama: primjerice preusmjerenjem uvoza i nagrađivanjem alternativnog izvoznika višom cijenom za sposobnost osiguranja nafte; prevođenje oskudnosti u višu cijenu potiče daljnje tržišne reakcije poput realokacije opskrbe odnosno investicija u nove proizvodne i transportne kapacitete. Mogućnost tržišne reakcije na prekid opskrbe plinom bitno je ograničena iz dva razloga: a) fiksne plinske infrastrukture koja ne dopušta prilagodbu tijeka plina i b) dugoročnih, bilateralnih ugovora s fiksnom cijenom koji reduciraju koordinativni učinak mehanizma cijena.

Specifične karakteristike čine trgovinu plinom potentnim instrumentom moći¹⁶⁹, a kada „postoji mogućnost korištenja trgovine kao instrumenta nacionalne politike moći, postoji jak poticaj da se taj instrument koristi na najučinkovitiji način“ (Hirschman, 1980:77). Naftna i plinska trgovina se razlikuju u mogućnostima transporta i u organizaciji tržišta, pa se na različite način koriste kao instrument moći: u slučaju trgovine naftom riječ je o otvorenoj prijetnji prekidom opskrbe ili dizanjem cijene, a plinsku trgovinu u politici moći RF može

---

¹⁶⁸ O razvoju globalnog naftnog tržišta, postojanju tržišta fizičke i papirne nafte, kao i o tome kako to utječe na RF vidi više u Konoplyanik, 2013.

¹⁶⁹ Potentnost plinske trgovine kao instrumenta moći govori u prilog Baldwinovom (1985:xi) zahtjevu za revidiranjem konvencionalnih glasina i „općih mjesta“ o tome da korištenje ekonomskih instrumenata i ekonomskih tehnika nije učinkovito u aktivnostima država.

koristi i implicitno (Stegen, 2011:6505): unošenjem neravnoteže u međuovisnost i osnaživanjem monopolističke pozicije na tržištu, o čemu će biti više riječi u odjeljcima 4.5.2. i 4.5.3. Ključan pokretač svih aktivnosti bio je ideacijski čimbenik, koji je dao novi okvir plinskoj trgovini između EU i RF.

4.4. Utjecaj ideacijskog čimbenika na novu ulogu plinske trgovine

Rast cijena nafte nakon Putinova dolaska na vlast u RF-u 2000. otvorio je put najprije unutarnjopolitičkoj i ekonomskoj stabilizaciji, a zatim i vanjskoj projekciji moći preko plinske trgovine s EU, koja je dobila novu ulogu, omogućivši „Putinovoj Rusija da postane nametljivija“ (Goldthau i Sitter, 2014:2). Od tada „ruska vanjska politika počiva na novostečenoj ekonomskoj snazi koja proizlazi iz ruske energetske politike“ (Boban i Cipek, 2017:321¹⁷⁰), a „na Gazpromovu strategiju u inozemstvu treba gledati u kontekstu ruske vanjske politike“ (Finon i Locattelli, 2008:426). Pitanje je koji su ključni čimbenici omogućili politički stabiliziranom i ekonomski osnaženom RF-u korištenje plinske trgovine u politici moći? U prethodnom su odjeljku identificirane materijalne karakteristike koje su bile pretpostavka promjene u strukturi moći između aktera u plinskom odnosu, no ovo se istraživanje ne ograničava na analizu materijalnih karakteristika i materijalnu primjenu, nego obuhvaća i analizu uokvirivanja plinske trgovine na temelju ideja i percepcija, konstruiranja subjektivne realnosti, te posljedičnih interpretacija. U ovom je odjeljku naglasak na (inter)subjektivnom razumijevanju značenja i uloge plinske trgovine (kako je definiramo?), koje ovisi o tome kojim vrijednostima se daje prednost (kako se uokviruje?) u određenom vremenskom i prostornom kontekstu, a u odjeljku 4.6. raspravit će se utjecaj dodatnog konstruiranja moći plinske trgovine na percepcije aktera.

Materijalni, objektivni čimbenici su utjecali na promjenu u strukturi moći u plinskom odnosu, no ishodište promjene bili su subjektivni, ideacijski čimbenici - drukčije značenje koje je pripisano plinskoj trgovini, njezino drukčije uokvirivanje i njezina drukčija percepcija. Za okvir koji se dodjeljuje plinskoj trgovini ključni su interesi uključenih aktera i njihove percepcije stvarnosti, koje se temelje na samorazumijevanju vlastitog identiteta, povijesno konstruiranoj ideji o tome što smo u odnosu na druge (Campbell, 2002). Ideacijski čimbenici ne samo što “omogućuju interpretaciju objektivne stvarnosti, nego i konstruiraju naše interese i oblikuju naše ponašanje“ (Guzzini, 2000, prema Côté, 2016:542). U ovom će se odjeljku

---

¹⁷⁰ Autori su dodali i „na vojnoj snazi na kojoj se temelji ruska sigurnosna politika“.

pojasniti kako ideacijski čimbenici, interesi aktera, tj. ono što žele, i njihovi identiteti, tj. ono što jesu, odnosno kakvi se sami vide i kako ih drugi vide, subjektivno oblikuju plinsku trgovinu kao materijalnu realnost.

RF je u 21. stoljeću postao različit akter od onoga u 20. stoljeću, ne samo u doba SSSR-a, nego i u Jeljcinovo doba. Nakon desetljeća „Jeljcinove Rusije“, najprije „romantičnog“ i „naivnog“, koje sredinom 1990-ih postaje realističnije (Boban i Cipek, 2017), u 21. stoljeću je uslijedilo razdoblje pragmatičnog geoekonomske i geopolitičkog realizma. Glavno obilježje „Putinove Rusije“ je samorazumijevanje politički stabilne i ekonomski ojačane Rusije kao velike sile. Putinov govor na Konferenciji o sigurnosti u Münchenu 2007. bio je, prema ministru vanjskih poslova RF Sergeju Lavrovu (2007), „ključan za razbijanje tišine vezano uz temeljna pitanja globalne sigurnosne arhitekture“ i razbijanje „mita o unipolarnosti“. Samorazumijevanje sebe kao velike sile, uz percepciju američkih aktivnosti u unipolarnom svijetu kao širenje američke moći, a ne demokracije¹⁷¹, rezultiralo je politikom reafirmiranja moći RF-a u međunarodnim odnosima. RF je dugo „povratak strategiji ‘ravnoteže moći’ u odnosu sa Zapadom, politici ‘sigurnosti kroz postizanje nadmoći’ i strategiji zastrašivanja“ smatrao prijetnjom svojoj sigurnosti (Tatalović i dr., 2008:188). U 21. stoljeću RF sebe vidi kao veliku silu, traži promjenu *statusa quo* u smislu ponovne uspostave ravnoteže moći u međunarodnom poretku: u prvi plan umjesto sigurnosti stavlja moć¹⁷², koju mora ojačati kako bi barem suoblikovao svijet. Tipično za politiku usmjerenu na moć je korištenje svih raspoloživih instrumenata i primarni cilj ruskih aktivnosti postaje jačanje moći na svim područjima djelovanja: unutarnjopolitičkom, vanjskopolitičkom, ekonomskom, znanstvenom, kulturološkom itd. U Vanjskopolitičkom konceptu RF iz 2000. istaknuto je da „Rusija mora biti spremna koristiti sve dostupne ekonomske poluge i resurse za realizaciju svojih nacionalnih interesa“ (Putin, 2000) i „podržavati, možda prvi put u povijesti, svoje nacionalne interese u potpunosti, koristeći sve kompetitivne prednosti“ (Lavrov, 2007). Drukčije samorazumijevanje svog identiteta i drukčije interese RF je projicirao na razumijevanje uloge plinske trgovine u odnosima s drugima i uz pomoć nje je, između ostalog, gradió identitet

---

¹⁷¹ Prema Bobanu i Cipeku (2017:324), RF (kao i Kina) temeljem međunarodnog poretka smatra „koncept suverenosti“, koji suprotstavlja liberalnom konceptu izvoza demokracije.

¹⁷² O razlikovanju koncepta moći i koncepta sigurnosti vidi Buzan, 1983. Prema autoru, u izučavanju nacionalne sigurnosti treba konceptualno razlikovati model borbe za sigurnost od modela borbe za moć, što je u praksi teško. Razlika je u motivaciji i koristan pristup je odrediti prirodu aktera s obzirom na tradicionalnu razliku između država *statusa quo* i revizionističkih država: ako je riječ o model u kojemu revizionistička država nastoji potisnuti dominaciju sile *statusa quo* jednoznačno je moć središnji izazov nacionalnoj sigurnosti. Buzan odbacuje moralne prosudbe i zaključuje da revizionističke države legitimno doživljavaju postojeći sustav kao izazov nacionalnoj sigurnosti i jačanje svoje sigurnosti vide u promjeni sustava i poboljšanja svog položaja u njemu, između ostalog kroz borbu za moć.

velike ako ne vojne, geopolitičke i ekonomske, a ono barem energetske sile. To je utjecalo na prioritiziranje interesa i otvorilo mogućnost korištenje potencijala ekonomske moći (Nye, 2012:53).

RF plinsku trgovinu nikada nije vidio isključivo kao ekonomski, nego kao poseban strateški odnos između EU i RF. Kada je ministar gospodarstva RF V. Hristenko sredinom 2000-ih predlagao stvaranje Zajedničkog europskog ekonomskog prostora, koji bi omogućio aktivnosti ruskih poduzeća izvan granica RF-a, ali i kvalitativne promjene u RF-u¹⁷³, izuzeo je „primarno i tradicionalno područje suradnje RF i Europe – izvoz i uvoz energetskih sirovina“ (Khristenko, 2004). Energetski je odnos Hristenko nazvao „područjem obostrano korisne suradnje, koje Rusija smatra glavnim izvorom vlastitog blagostanja i akumulacije sredstava za postizanje širokih ciljeva – dugoročnih i kratkoročnih“ i koje se „mora temeljiti na principu komplementarnosti (jer su)... izvoz nafte i plina prevažni za Rusiju; stoga ona nastoji postići specijalan sporazum s EU u svezi s tim pitanjem“ (ibid.). Putin je odlučio plinsku trgovinu između EU i RF, koja je sve do početka 21. stoljeća bila sinonim suradnje, iskoristiti kao najveću komparativnu prednost za jačanje vanjskopolitičke moći RF i dao joj je novi okvir temeljen na njegovoj ideji o tome što ona jest. Bio je to „izazov do tada dominantnoj ideji i ukorijenjenim institucijama, alternativno razumijevanje, koje je uspješno osporilo postojeće prakse i koje je omogućilo prevođenje plinske trgovine iz čisto ekonomskog u naglašeno politički odnos“ (Kuzemko, 2014:63).

Kao što nema suglasja u znanstvenoj literaturi oko pitanja je li međuovisnost u plinskom odnosu EU i RF simetrična ili asimetrična, nema ni oko pitanja koristi li RF taj odnos kao ekonomski ili politički instrument moći. Korištenje plinske trgovine kao ekonomskog instrumenta moći za cilj bi imalo utjecanje na poskupljenje proizvodnje ili financijske gubitke druge države preko povećanja cijene odnosno prekida isporuke plina radi stjecanja ekonomskih prednosti. Prema Nyeu (2012:54), asimetrija međuovisnosti ključna je odlika upravo ekonomske moći, a Grigas (2013) drži da RF obustavlja isporuke energenata, kupuje stratešku plinsku imovinu u inozemstvu¹⁷⁴ i preusmjerava tranzitne pravce iz komercijalnih razloga (cilj je povećati prihode) ili kada postoji koincidencija između političkih (pogoršanje

---

¹⁷³ Zajednički europski ekonomski prostor je trebao stvoriti poticaj za investicije, potaknuti administrativne reforme i donijeti ne samo kvantitativan, nego i kvalitativan razvoj putem unapređenja standarda kvalitete.

¹⁷⁴ Finon i Locatelli (2008:441) ruske aktivnosti usmjerene na ulazak na *midstream* (transport, skladištenje i veleprodaja energenata) i *downstream* (prerada i distribucija) plinsko tržište EU vide kao tržišne aktivnosti usmjerene na povećanje marginalnog profita uzduž čitavog lanca plinske trgovine, a ne kao želju za stvaranjem monopola, što nije u skladu s EU liberalno-ekonomskim pravilima slobodnog pristupa infrastrukturi i resursima.

bilateralnih političkih odnosa) i komercijalnih (neplaćanje računa za plin) interesa. I drugi autori drže da RF plinsku trgovinu s EU koristi i kao ekonomski i kao politički instrument moći (Lee i Connolly, 2016:106), pri čemu je u prvom slučaju to često artikulirani cilj, a u drugom najčešće neartikulirani.¹⁷⁵

RF tvrdi da se u plinskoj politici rukovodi isključivo ekonomskim razlozima i osporava politički *raison d'être* svojih plinskih projekata ili poteza u plinskoj trgovini, poput prekida opskrbe; Gazpromove poteze prema Ukrajini opravdava tržišnim pristupom, primjerice rast cijene plina njegovim sve tehnološki zahtjevnijim i kapitalno intenzivnijim crpljenjem ili izjednačavanjem cijene s „europskom“ cijenom¹⁷⁶. Nakon druge plinske krize Putin (2009) je naglasio da RF „ne veže politička pitanja s ekonomijom, a oni koji to čine imaju jedan cilj: prikriti ekonomske promašaje i zanemariti ekonomske obveze“. RF tvrdi da iz njegove perspektive izvoznika *energetska sigurnost* znači sigurnu potražnju i siguran transport plina u EU, pa zbog nužno dugoročnog i financijski intenzivnog ulaganja u proizvodnju i transportnu infrastrukturu mora inzistirati na osiguranju određenih materijalnih uvjeta poput dugoročnog obvezivanje na ugovorene količine i cijene (ruski znanstvenici s Instituta za energetske strategiju moskovskog Ruskog državnog i plinskog sveučilišta „I.M. Gubkin“ A.B. Zolotukin i M. Belov, prema Sharples, 2013). Međutim, u Energetskoj strategiji RF-a do 2020. godine iz 2003. ruski energetski sektor se eksplicitno naziva „instrumentom za vođenje unutarnje i vanjske politike“ (Vlada RF, 2003), što ukazuje na to da je rusko korištenje energetskog sektora u politici moći, vođenje „plinske diplomacije“ (Nye, 2012:70), posljedica ne samo strateškog izbora, nego i artikulirani cilj. Plinska trgovina između EU i RF je zbog ruskog strateškog izbora postala od relativno uobičajenog ekonomskog odnosa geostrateški važan odnos i dobila je novu ulogu u odnosima pretvorivši se iz potencijala za zbližavanje aktera u potencijalni izvor sukoba.

Nameće se pitanje koje je interese RF želio ostvariti korištenjem plinske trgovine kao instrumenta moći? Prethodno naznačeno utjecanje na promjenu *statusa quo* u organizaciji

---

¹⁷⁵ Artikulirane i neartikulirane ciljeve korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći razlikuje Barbieri (2002: 134), dok ih Gonchar i suradnici (2009) pojašnjavaju na empirijskoj situaciji plinske krize 2009.g. Artikulirani ruski cilj bila je želja za stjecanjem vlasništva nad ukrajinskom plinskom infrastrukturom radi snažnije nazočnosti na ukrajinskom plinskom tržištu, a neartikulirani želja za utjecanjem na unutarnju političku situaciju u Ukrajini uoči predsjedničkih izbora 2010. godine.

¹⁷⁶ Kako ne postoji tržišna, nego samo fiksna cijena ruskog plina definirana u javno nedostupnim ugovorima, prikladnije je govoriti o usklađivanju s „europskim“ nego s tržišnim cijenama ruskog plina. Vidi Prokhorov i Denschykova (2009:29). U izračunu „europske“ cijene plina za države bivšeg Comecona RF je kao polazište uzimao cijenu na tržištima država članica EU koje su bile krajnje destinacije kopnenih plinovoda (Njemačka, Francuska, Italija) i od nje je odbio transportne troškove između države uvoza za koju je izračunavao cijenu i te krajnje destinacije. Više o određivanju cijena ruskog plina vidi Dickel i dr., 2007.

međunarodnog sustava nadređeni je, strateški cilj ruske plinske politike u 21. stoljeću, koji za EU ima materijalne i opipljive ekonomske, ali i potencijalne nematerijalne, neopipljive političke troškove. RF nastoji privoljeti EU da prihvati i zagovara ruski koncept multipolarne organizacije međunarodne zajednice i dokidanje *Pax Americana*, "novog svjetskog poretka" prema doktrini Georga Busha. Putin (2005) je u godišnjem obraćanju Federalnoj skupštini 2005. raspad SSSR-a nazvao „najvećom katastrofom 20. stoljeća“¹⁷⁷, a prethodno je u programu objavljenom uoči preuzimanja funkcije Predsjednika RF-a iznio viziju RF-a koji preuzima svoju povijesnu ulogu u međunarodnoj zajednici, jer „je bio i ostatak velika sila“, „na temelju neizostavnih karakteristika svog geopolitičkog, ekonomskog i kulturnog postojanja“, koje su „utjecale na mentalitet Rusa i politiku države tijekom cijele povijesti“ (Putin, 1999). Na isti su način svijet vidjeli svi ruski političari nakon kraja hladnog rata. Jedna je od temeljnih teza prve vanjskopolitičke strategije *Osnovne odredbe koncepta vanjske politike RF* iz 1993. jest da je „u novonastalom sustavu međunarodnih odnosa RF, bez obzira na krizu koju trenutačno preživljava, i nadalje jedna od velikih država i po svom potencijalu i po svom utjecaju na događaje u svijetu i po odgovornosti povezanoj s tim“ (Černov, 1993)¹⁷⁸. Za Hristenka je „Rusija oduvijek bila akter koji je određivao povijest te je stoga i danas velika država“; „cilj je stvaranje strukture ... u kojoj svijet ne može funkcionirati bez Rusije i saveza koji je uključuju“ (Khristenko, 2004).

Uz nadređeni, strateški cilj, RF korištenjem plinske trgovine kao instrumenta moći želi postići taktičke političke ciljeve u državama „bližeg inozemstva“, posebno Ukrajini, ali i u EU. Prvi je cilj vraćanje političkog utjecaja i prihvaćanje ruskog prava na kontrolu nad državama „bližeg inozemstva“ koje su se „udaljile“. U svojoj prvoj vanjskopolitičkoj strategiji RF naglašava da „ima odgovornost ne samo za novi svjetski poredak koji se oblikuje nakon raspada socijalističkog lagera, nego posebno za stvaranje novog sustava pozitivnih odnosa između država koje su prije bile dio SSSR-a u smislu da je garant stabilnosti odnosa ... (između) ... država 'bližeg inozemstva'“ (Černov, 1993). RF nastoji utjecati na promjenu vanjske politike Ukrajine kako bi odustala od približavanja NATO-u i EU-u¹⁷⁹ i ostala u

---

¹⁷⁷ Prema Buzanu i Wæveru (2003:398), za RF je „najosjetljivije pitanje učinak koji na ruski državni identitet ima izostanak priznanja i respekta prema RF na globalnoj razini“; sebe vidi kao veliku silu, koja treba barem suoblikovati svijet i stoga mora jačati svoju moć.

¹⁷⁸ Vanjskopolitička strategija RF nikada nije javno objavljena, ali ju je vrlo opširno u svom članku u „*Nezavisimay Gazeti*“, objavljenom 29. travnja 1993. godine, izložio Vladislav Černov, tadašnji zamjenik predsjednika Odbora za stratešku sigurnost Vijeća za sigurnost RF.

¹⁷⁹ RF je zamjerao EU nepristajanje na „Veliku Europu“. Uoči rasplamsavanja ukrajinske krize, ministar vanjskih poslova RF S. Lavrov je 13. veljače objavio tekst (Lavrov, 2014) u kojem se pozvao na Putinov prijedlog sa summita EU i RF u siječnju te godine te još jednom pozvao na uspostavu zone slobodne trgovine

ruskoj sferi utjecaja, a kako ovisi o ruskom plinu te financijskim i geopolitičkim implikacijama transporta ruskog plina preko njezinog teritorija, plinska je trgovina pogodan instrument moći za njezino destabiliziranje. Drugi se cilj odnosi na EU: RF u odnosu na EU koristi plinsku trgovinu kao taktiku odvratanja¹⁸⁰, naime, putem utjecanja i desolidariziranja želi razvodniti EU politiku Istočnog partnerstva, odvratiti EU od privlačenja Ukrajine, kao i razvodniti EU politiku sankcioniranja RF zbog aneksije Krima 2014. godine. Korištenje plinske trgovine za realizaciju ruskog strateškog i više taktičkih ciljeva posljedica je ideje o ruskom identitetu i ulozi RF u međunarodnom sustavu, koja je u „Putinovom dobu“ usmjerila i oblikovala ne samo ruske vanjskopolitičke interese nego i aktivnosti.

4.5. Korištenje plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći

Glavna manifestacija političke manipulacije plinskom trgovinom njezino je korištenje kao instrumenta tvrde moći, što podrazumijeva ne samo ustezanje, nego uključuje i nagrađivanje, jer, kada se ustegne, nagrada postaje kazna.¹⁸¹ Iz toga slijedi da je i SSSR koristio trgovinu energentima kao instrument tvrde moći kada je iz političkih motiva europskim članicama Comecona naftu prodavao po nižim cijenama od cijena na svjetskom tržištu, a s državama Trećeg svijeta je razmjenjivao za neka druga dobra¹⁸² očekujući njihovu političku lojalnost. Sa svakom je državom pojedinačno pregovarao o količinama i cijenama, pri čemu su važnu ulogu imala i politička pitanja. Od vanjske trgovine sa socijalističkim državama SSSR je općenito profitirao više politički nego ekonomski: one nisu plaćale, nego su dugovi pretvoreni u klirinške kredite, dugoročne kredite ili u najboljem slučaju kratkoročne komercijalne kredite. SSSR je davao prioritet trošenju plina, ugljena i nuklearne energije u zemlji, kako bi

---

između EU i Euroazijske ekonomske unije (EAEU). Također je iznio ocjenu da je odluka tadašnjeg predsjednika Ukrajine V. Janukoviča da odgodi potpisivanje Sporazuma o pridruživanju u okviru EU programa Istočnog partnerstva temeljena na analizi ekonomskih posljedica njegove primjene, optuživši EU da od država uključenih u Istočno partnerstvo traži unilateralno prihvaćanje pravila EU neovisno o tome jesu li u skladu s njihovim ranijim obvezama prema drugim državama, da koristi pristup „ili – ili“, za Europu ili za Rusiju, što je dovela do internih sukoba u Ukrajini i negativnih emocija u EU.

¹⁸⁰ Jakobsen (2010:260) strategiju odvratanja definira kao preventivno djelovanje, upotrebu prijetnji kako bi se utjecalo na protivnika da ne poduzme akcije. Koncept odvratanja se ovdje koristi u smislu Herringove (2010:153) definicije, doduše vezane uz vojnu sigurnost, kao sprječavanje i poticanje aktivnosti: izricanje prijetnji kako bi se spriječila akcija (npr. pojačavanje sankcija protiv RF, donošenje vanjskopolitičkih odluka suprotnih interesima RF) ili potaknula akcija (npr. pristanak na multipolarni međunarodni poredak).

¹⁸¹ Prema O'Sullivan (2013:40), energenti se mogu koristiti kao instrument u smislu sankcija ili cementiranja saveza; u oba slučaja riječ je o instrumentu tvrde moći.

¹⁸² Više o tome vidi u Claes (2013).

oslobodio više nafte za izvoz¹⁸³, očekujući financijski profit, dok RF danas manipulira plinskom trgovinom očekujući politički profit (zadržati države sljednice SSSR-a u svojoj sferi utjecaja i dobiti podršku država članica EU svojim vanjskopolitičkim ciljevima).

Trgovina plinom može predstavljati neutralan odnos za obje strane, može predstavljati odnos međuovisnosti ili odnos u kojem je jedna strana ovisnija. Nastavak poglavlja posvećen je pretvaranju izvorno stabilnog u nestabilni odnos međuovisnosti, pretvaranju simetrične u asimetričnu međuovisnost aktera u plinskoj trgovini kao glavnog preduvjeta korištenja plinske trgovine u politici moći. Dat će se odgovor na pitanje pod kojim uvjetima i uz pomoć kojih tehnika i strategija jedan akter može iskoristiti međuovisan odnos za stjecanje političkog utjecaja nad drugim akterom i pokazati kako RF koristi plinsku trgovinu kao instrument tvrde moći na različite načine: manipuliranjem cijenama i prekidima opskrbe, jačanjem asimetrije međuovisnosti u plinskoj trgovini mjerama usmjerenima na plinsko tržište EU poput jačanja monopolističkog položaja, sklapanja bilateralnih ugovora, politike diverzifikacije izvoza. Također, pokazat će se da RF diskurzivnim i nediskurzivnim putem dodatno konstruira moć tog instrumenta ne bi li ojačao njegov učinak.

4.5.1. Manipulacija cijenom i opskrbom plinom

Kraj hladnog rata na tri je načina utjecao na plinsku trgovinu između EU i RF: a) RF se orijentirao na izvoz plina na europsko tržište, b) pojavilo se pitanje poticanih cijena ruskog plina za bivše sovjetske i istočnoeuropske države i c) pojavile su se tranzitne države, što je, zbog transgraničnosti plinske trgovine, utjecalo na to da i uvoznici i izvoznici plina osjete visok stupanj „sistemske ranjivosti“ (Högselius i dr., 2010:14). Taj novi kontekst RF je iskoristio za manipulaciju opskrbom plinom, za arbitrarno dizanje cijene i obustavu isporuke. Cijena ruskog plina je kontrolirana, a ne tržišna; ne ovisi isključivo o ekonomskim kriterijima ponude i potražnje i na nju ne utječe količina uvoza (uobičajeno je da veća količina uvoza neke robe znači pad cijene) ili udaljenost (veća udaljenost povećava trošak transporta i posljedično cijene robe). RF igra ulogu diskriminacijskog monopola preko politike diferencijalnih cijena, koje određuje na temelju dvaju kriterija: stupnja ovisnosti o ruskom plinu (što je veća ovisnost, to je viša cijena) i vlastitih vanjskopolitičkih prioriteta, odnosno vanjskopolitičke kooperativnosti država uvoznica. Ta su dva kriterija obično povezana: stupanj ovisnosti često je proporcionalan povijesno uvjetovanim neprijateljstvom prema RF-u,

---

¹⁸³ SSSR je i uvezio naftu, koju je u zamjenu za svoje oružje dobivao od država članica OPEC-a, osobito Iraka i Alžira.

odnosno željom za pripajanjem NATO-u i/ili EU-u. Strategiju diferencijalnih cijena RF primjenjuje na države izvan EU, ali i unutar EU, između država članica EU.

Primjerice, država „bližeg inozemstva“ Gruzija je 2004. plaćala najvišu cijenu plina u CIS-u¹⁸⁴: RF joj je, zbog nesuglasica oko vojnih baza i iskazane želje za članstvom u NATO-u, povećao cijenu plina sa 110 na 235 US\$/m³, u vrijeme kada je Bjelorusija plaćala 46, a Ukrajina 135 US\$ (Stegen, 2011:6510). Primjer Armenije još bolje ukazuje da je kriterij političke naklonosti važniji: 2004. je Armenija plaćala dvostruko nižu cijenu plina od Gruzije, a 2013., nakon što je na summitu EU u Vilniusu krajem studenog odbila potpisati ugovor o pridruživanju s EU (kao i Ukrajina) i odlučila se na članstvo u Euroazijskoj ekonomskoj uniji (EAEU), RF joj je smanjio cijenu plina s 270 na 189 US\$ (FT, 2015; EIU, 2015)¹⁸⁵. Bivše članice Varšavskog ugovora i nove članice EU, u pravilu ovisnije o ruskom plinu i neprijateljski raspoložene prema RF-u, plaćaju višu cijenu plina od starih članica EU. Finska i Litva su 2013. iz RF-a uvezile svu svoju potrošnju i otprilike jednaku količinu plina, a iako su zbog geografske blizine transportni troškovi do Litve niži, cijena ruskog plina je za Litvu bila viša: Finska je plaćala 385, a Litva 500 US\$/m³¹⁸⁶ (Godzimirski i dr., 2015:30). Razlozi su tradicionalno finsko poštivanje ruskih vanjskopolitičkih interesa (pejorativno nazvano finlandizacija) i posthladnoratovsko litavsko nastojanje da se oslobodi ruskog vanjskopolitičkog utjecaja. „Činjenica da su cijene ruskog plina u negativnoj korelaciji sa stupnjem prozapadne orijentacije vlade pojačava uvjerenje da RF koristi svoje energetske resurse kao instrument vanjske politike“ (Jaffe i Soligo, 2008:33, prema Stegen, 2011:6510). Iz perspektive ovog rada važno je razlikovati nenamjerne prekide opskrbe, izazvane djelovanjem prirode (iscrpljivanjem izvora, prirodnom katastrofom) ili čovjeka (tehničkom ili ljudskom greškom, zastarjelom infrastrukturom), i namjerne, koji su rezultat političke odluke i od kojih su manje interesantni oni izazvani fizičkim napadom na plinsku infrastrukturu. Smanjenje i obustava odnosno prijetnja smanjenjem ili obustavom isporuka plina su

---

¹⁸⁴ Gruzija je otkazala članstvo u CIS-u nakon rusko-gruzijskog rata 2008. godine.

¹⁸⁵ Armeniji je Gazprom u kolovozu 2015. smanjio cijenu plina za dodatnih 13% (na 165 US\$) zbog straha da se tadašnji socijalni protesti u Armeniji zbog visoke cijene plina za građane ne pretvore u antiruske proteste jer je nacionalni operater plina Armrosgazprom u 100-postotnom vlasništvu Gazproma. Za Armeniju je veleprodajna cijena plina i krajem 2018. bila 150 US\$, najniža cijena koju je neki Gazpromov kupac izvan RF-a plaćao za plin.

¹⁸⁶ Njemačka je tada plaćala još nižu cijenu, 379\$/m³, što se dijelom može objasniti velikim količinama plina koje je Njemačka uvezila iz RF-a, a koje su činile 36% njezinog uvoza. Prethodno je, 2010., Njemačka, prema Johnson (2016:153), plaćala 271\$, Francuska 306\$, Italija 331\$, najudaljenija Velika Britanija 191\$, Mađarska 348\$ i Poljska 336\$. Njemačka je uvezila više ruskog plina od Poljske i razmjenjivala imovinu s RF na obostranu korist, pa niža cijena plina ponovno može imati ekonomsko opravdanje, no Poljska je plaćala više i od Francuske koja je uvezila puno manje plina.

najopipljiviji načini korištenja plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći. RF je nakon 1990-ih često prijetio ili prekidao opskrbu energentima državama „bližeg inozemstva“, obrazlažući prekide tehničkom greškom ili kršenjem ugovornih obveza uvoznika: Larsson (2008:262) je pobrojao 40-ak što prijetnji, što prekida od 1991. do 2008., a Grigas (2013) i Talseth (2017) od 2000. do 2013. više od 50 obustava isporuke energenata. Ti prekidi opskrbe nisu bili usmjereni na EU, a kada su zapadnoeuropske države i osjetile njihove posljedice¹⁸⁷, to nije pobuđivalo znatnu pažnju. RF je tada bio politički i ekonomski slaba država, a manipulirao je opskrbom plinom postsovjetskih država na način koji je uzimao u obzir interese EU: prekidi nisu bili potpuni (samo u jednom slučaju 50-postotni), smanjenje opskrbe je trajalo tek nekoliko dana (samo u jednom slučaju 7 dana), unaprijed su najavljivani i nisu primjenjivani tijekom najhladnijeg dijela godine (Prokhorov i Denshchykova, 2009:22). Kada je RF u dva navrata u potpunosti prekinuo opskrbu plinom Ukrajini u najhladnijem dijelu godine (2006. i 2009.), EU je snažno osjetio posljedice i pitanje prekida opskrbe je zadobilo pažnju EU. Ti su prekidi opskrbe imali su za cilj utjecati na postsovjetski prostor i na odnose unutar EU, a RF ih je iskoristio i kao opravdanje za diverzifikaciju pravca transporta svog plina u EU, prikazujući Ukrajinu kao nepouzdanu tranzitnu državu.

Jedan od razloga prekida opskrbe plinom bio je pokušaj preuzimanja plinske infrastrukture u novim tranzitnim državama. Baltičkim državama je između 1998. i 2004., kada su postale članice EU, RF desetak puta smanjivao ili prekidao isporuku energenata kako bi ih prisilio da mu prodaju svoju energetska imovinu (SFRC, 2012). Te aktivnosti se mogu ekonomski opravdati željom RF da iz plinske trgovine isključi tranzitne države, kojima mora plaćati tranzitne pristojbe i koje mogu utjecati na sigurnost opskrbe¹⁸⁸, no kako je do njih dolazilo upravo u vrijeme intenzivnih priprema baltičkih država za članstvo u EU, upućivalo je na politički pritisak, svojevrsnu odmazdu zbog udaljavanja iz ruske sfere utjecaja. RF je obustavljao i isporuke nafte, između ostalog i članicama EU. Primjerice, 2003. kada nije uspio preuzeti latvijskog lučkog operatera Ventspils Nafta ili 2006. litavsku rafineriju Mažeikiu Nafta, RF je trajno prekinuo opskrbu naftom tih postrojenja, službeno to obrazloživši kvarom naftovoda kojega zbog starosti nije bilo isplativo popravljati. Djelomičan ili potpuni prekid opskrbe naftom kao politički instrument RF je koristio i prema Češkoj

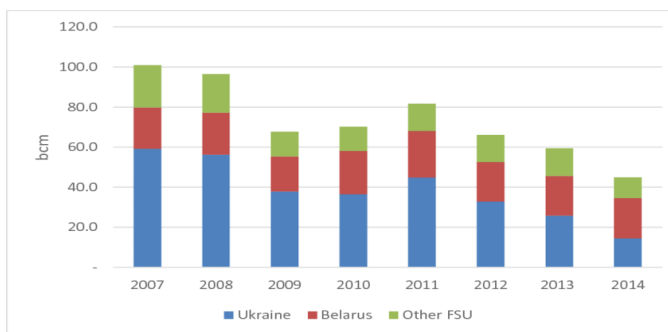
---

¹⁸⁷ Prema Johnson (2016:123) u jesen 1992. i u veljači 1994. opskrba Njemačke je bila smanjena 50, a Italije i Francuske 20 posto.

¹⁸⁸ Prema nekim autorima (npr. van Hoeymissen, 2013), RF svoje zahtjeve za kontrolom nad tranzitnim plinovodima opravdava potrebom za osiguranjem potražnje ruskog plina, no potražnja za ruskim plinom u EU je osigurana i bez te kontrole, jer EU nema alternativni izvor dostatne količine plina neovisno o njegovoj cijeni.

2008., dan nakon što je pristala na razmjestaj američkih radara za proturaketnu obranu na svom teritoriju (SFRC, 2012).¹⁸⁹ Prekidi opskrbe plinom pokazali su se učinkovitima, jer je plin, za razliku od nafte, bilo puno teže nadomjestiti, a RF ih je naj snažnije koristio 2006. i 2009. protiv Ukrajine, preko koje je u to vrijeme tranzitiralo 80% ruskog plina namijenjenog EU (v. Slika 6)¹⁹⁰. Nesuglasice komercijalne i političke prirode između RF kao izvoznice i Ukrajine kao uvoznice i tranzitne države prerasle su u transnacionalna politička pitanja i

SLIKA 6: Gazpromov izvoz u bivše sovjetske države (2007. - 14.)

Izvor: Gazprom Databook 2009-2013, Interfax (prema Henderson i Mitrova, 2015:5)

dolaska Putina na vlast u RF-u.

Nakon raspada SSSR-a Ukrajina, od prije jako ovisna o uvozu ruskog plina jer je proizvodila samo oko 30% svojih potreba, postala je ovisna i o pristojbama koje je RF plaćao za tranzit svog plina prema Europi i za korištenje ukrajinskih skladišta kapaciteta 32 mlrd m³, najvećih u Europi (v. slike 7 i 8). Plin je plaćala po „netržišnoj“ cijeni naslijeđenoj iz sovjetskog razdoblja (do kraja 2009.g. 50 US\$/mlrd m³), no svejedno je počela gomilati dugove za isporučeni plin RF-u, koji joj je između 1992.-94. nekoliko puta obustavljao isporuku, što su pak ukrajinska poduzeća nadoknađivala nelegalnim uzimanjem plina namijenjenog Europi iz tranzitnih plinovoda. U zamjenu za oprost dugova Jeljcin je tražio najprije vojno-političke koncesije, primjerice 1993. preuzimanje kontrole nad tada još nepodijeljenom Crnomorskom flotom i ukrajinskim nuklearnim arsenalom (Sneider, 1993), a 1994./95. udjele ili upravljanje ukrajinskom plinskom tranzitnom mrežom prema Europi.

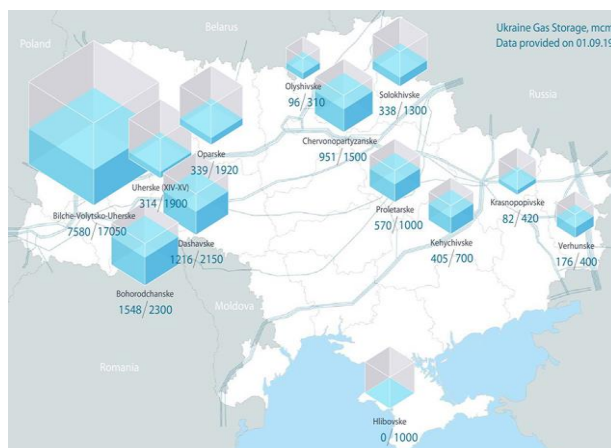
¹⁸⁹ Ciljana obustava isporuke energenata članici EU Češkoj opovrgava uvriježeni stav da RF, kako je to primjerice tvrdio van Hoeymissen (2013:35), „nikada nije koristio ‘energetsko oružje’ izvan prostora bivšeg SSSR-a“.

¹⁹⁰ Godine 2014. preko Ukrajine je tranzitiralo još samo 40% (175 mlrd m³) ruskog plina prema EU (Putin, 2014a).

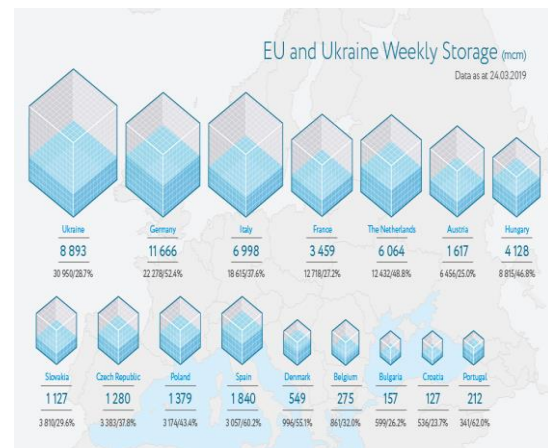
Ukrajina je oba prijedloga odbila i ukrajinska Vrhovna Rada je u studenom 1995. donijela zakon o zabrani privatizacije ukrajinske energetske imovine. Naknadno je privremeno riješeno pitanje duga, nakon što je (1998.) dogovoreno da RF tranzitne pristojbe plaća isporukom plina i nakon što je (2001.) potpisan međuvladin sporazum o tranzitu. Kako je međuvladin sporazum predviđao svake godine nove pregovore o volumenu i cijeni tranzita, cijeni plina i cijeni skladištenja, nesuglasice između RF i Ukrajine su nastavljene¹⁹¹, no kako prijepori iz 1990-ih nisu rezultirali velikim prekidom opskrbe, ruske prijetnje prekidom opskrbe 2000-ih nisu percipirane kao vjerodostojne. Prvi prekid opskrbe plinom 2006. proizveo je učinak šoka na EU.

Prekidima opskrbe prethodila je manipulacija cijenom plina: traženje naplate duga¹⁹² i najava rasta cijene plina. RF je tvrdio da prekid opskrbe plinom Ukrajini nije politička, nego ekonomska mjera uzrokovana nesuglasjem oko visine tranzitne pristojbe, cijene plina i

SLIKA 7 Plinska skladišta u Ukrajini i njihova popunjenost (mlrd m³), 1.9.2018.

SLIKA 8 Kapacitet/popunjenosti plinskih skladišta u EU i Ukrajini (mlrd m³ / %), 24.3.2019.

Izvor: Naftogaz (2019). Preuzeto 15.06.2019. iz: <https://naftogaz-europe.com/article/en/GasBalances>

dugova, tim više što je Ukrajina plaćala cijenu nižu od „tržišne“, a niti nju nije plaćala¹⁹³. RF se pozvao i na zakon iz sredine 2005. prema kojem bivše sovjetske države moraju plaćati „europske“ cijene za ruski plin, umjesto 50 US\$ koliko su plaćali i domaći potrošači u RF-u (za naftu je RF od 1993. naplaćivao tržišne cijene). Ipak, „plinske su krize bile povezane više s politikom nego s novcem“ (Cameron, 2009). Naime, u Ukrajinu je nakon Narančaste

¹⁹¹ Više o rusko-ukrajinskim plinskim nesuglasicama 1990-ih vidi Zadorozhna, 2012.

¹⁹² Česnakas (2016:23) prijetnju i traženje naplate duga smatra jednim od pet tipova korištenja energetske resursa kao instrumenata prisile; navodi kako je Gazprom tražio podmirenja duga zbog nestanka plina iz ukrajinskih skladišta u jesen 2004. tek sa 6 mjeseci odgođe, nakon Narančasta revolucija u lipnju 2005. godine.

¹⁹³ Detaljnije o ruskim argumentima vidi Stern, 2006.

revolucije 2004. na vlast došla prozapadna vlada, koja je najavila ulazak u EU, iskazala želju za priključenjem NATO-u i najavila mogućnost otkazivanja ugovora o stacioniranju Crnomorske flote na Krimu, što je posebno zabrinulo RF. I Ukrajina i Bjelorusija su u potpunosti ovisile o uvozu ruskog plina, a RF je u isto vrijeme kada je Ukrajini povisio cijenu na 160\$/mlrd m³ Bjelorusiji htio povisiti cijenu na 105\$, iako je uvozila manju količinu (20 mlrd m³/g u odnosu na 25 mlrd m³ koliko je godišnje uvozila Ukrajina), što govori o političkog motiviranoj visini cijene plina za Ukrajinu. Zbog toga je Putinov savjetnik za ekonomska pitanja A. Ilarionov u prosincu 2005. dao ostavku, koju je naknadno obrazložio time što se od njega tražilo da „pojasni da je odluka o povećanju cijene plina (za Ukrajinu) ... posljedica liberalne ekonomske politike“ (Fakti, 2006), dok su „glavni motivi za povećanje cijene plina za Ukrajinu politički“ jer RF „vodi 'plinski rat' protiv Ukrajine“ (Illarionov, 2006).

Prekid opskrbe plinom Ukrajine 2006. (v. Prilog 1) bio je ključan krizni događaj koji je promijenio percepciju EU o prirodi ovisnosti o ruskim energetske izvorima, jer je EU tada prvi put osjetio posljedice ruskog shvaćanja plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći (ostao je bez plina, iako na kratko, na tri dana, pa ga je mogao lako zamijeniti drugim energentom) i osvijestio da to može predstavljati veliki sigurnosni izazov za EU. RF je prekid opravdavao komercijalnim razlozima, no „što se Gazprom komercijalnije ponašao prema Ukrajini, to se njegovo ponašanje više interpretiralo kao političko“ (Claes, 2013:186). Povjerenik EU za trgovinu Peter Mandelson izrazio je bojazan da je „energetska trgovina postala politizirana i manje predvidiva“ (Mandelson, 2007) i EU nakon prve, a osobito nakon druge plinske krize 2009., sve učestalije percipira RF kao nepouzdanog opskrbljivača, energetska pitanja uokviruje kao sigurnosna, a na svim se razinama (nacionalnima, EU, NATO) sve više raspravlja o *energetskoj sigurnosti*.

U slučaju druge plinske krize 2009. (v. Prilog 2) povod za novo dizanje cijene ruskog plina ponovno su bile komercijalne nesuglasice, u prvom redu ukrajinski dugovi za isporučeni plin, no pravi su razlozi bili političke prirode. Naime, Ukrajina na čelu s prozapadnim predsjednikom Juščenkom jasno je deklarirala želju za pridruženjem NATO-u¹⁹⁴ i zahtjev RF-u za povlačenje Crnomorske flote s ukrajinskog teritorija¹⁹⁵, dok je RF optužio Ukrajinu za opskrbu oružjem Gruzije u rusko-gruzijskom kolovoškom ratu 2008. godine. Bjelorusija je bila u identičnoj situaciji kao Ukrajina: u potpunosti je ovisila o isporukama ruskog plina,

---

¹⁹⁴ Ukrajina je, doduše, na summitu NATO-a u Bukureštu u travnju 2008. dobila privremeni negativan odgovor.

¹⁹⁵ Prema rusko-ukrajinskom ugovoru iz 1997. ruska Crnomorska flota mogla je ostati u Sevastopolju na Krimu do 2017. godine; RF je unaprijed, prije isteka toga roka, tražio produženje ugovora.

služila je za tranzit (20%) ruskog plina prema Europi i krajem 2008. nije imala potpisan ugovor za 2009. godinu. Gazprom je Bjelorusiji najavio povećanje cijene na 200\$ od 1. siječnja 2007., no zadnjeg dana 2006. godine RF i Bjelorusija su potpisali novi plinski sporazum, kojim je RF stekao 50% udjela u bjeloruskoj plinskoj mreži (od 2011. ima 100% udjela)¹⁹⁶, a Bjelorusija je zauzvrat dobila najnižu cijenu plina od svih kupaca izvan RF (105 US\$) i razdoblje prilagodbe do 2011. za prelazak na europske cijene plina. Krajem 2008. Gazprom je Bjelorusiji je odgodio plaćanje dugova i razmišljao o dodatnom snižavanju cijene plina (plaćala je tada 128\$), jer je pristala na osnaživanje Unije Bjelorusije i RF ponovnim uvođenjem carinske unije s RF (suspendirane 2001.) i uspostavom zajedničke protuzračne obrane.¹⁹⁷ Dodatan argument u prilog tome da je pravi razlog nove plinske krize političke, a ne financijske prirode je taj što je Gazprom Ukrajini odredio višu cijenu (250\$), neovisno o tome što je uvozila puno više plina iz RF-a od Bjelorusije (v. Sliku 6).

Povećanje cijene i prekidi opskrbe plinom bili su instrumenti tvrde moći koji su trebali spriječiti približavanje Ukrajine NATO-u i otkloniti mogućnost otkazivanja ugovora o stacioniranju ruske crnomorske flote na Krimu. U odnosu na Ukrajinu bili su to politički učinkoviti potezi poput korištenja ili prijetnje korištenjem instrumenata vojne moći, jer su plinske krize odredile unutarnjopolitičku situaciju i vanjskopolitičke odluke u Ukrajini. Nakon prve plinske krize, u ljeto 2006. prozapadna Vlada u Ukrajini zamijenjena je proruskom; na čelo Vlade je ponovno došao Viktor Janukovič, bivši komunistički dužnosnik optuživan za veze s ruskim oligarsima, no cijena plina svejedno je porasla s 95 na 135 US\$/mlrd m³. Druga plinska kriza poklopila se sa svjetskom financijskom krizom te je ukrajinsko gospodarstvo snažno potonulo (15 posto 2009., u prvom redu zbog pucanja balona loših bankarskih kredita i pada cijene glavnog izvoznog proizvoda metala, a bolnu recesiju je produbio novi rast cijene plina) i početkom 2010. Janukovič je ponovno izabran na mjesto predsjednika države. U travnju te godine Janukovič je s RF-om potpisao Harkivski sporazum, novi dogovor o produžetku stacioniranja ruske flote na Krimu za daljnjih 25 godina nakon 2017. i isteka Ugovora o podjeli iz 1997., a zauzvrat je Gazprom snizio cijenu plina Ukrajini za 100 US\$ ili 30 posto. Janukovič je branio Sporazum kao instrument za stabilizaciju državnog proračuna, dok ga je oporba u Ukrajini smatrala rasprodajom nacionalnih interesa, naime, ostanak ruske Crnomorske flote na ukrajinskom teritoriju onemogućio je ulazak Ukrajine u NATO.

---

¹⁹⁶ U međuvremenu je RF prekidao opskrbu plinom Bjelorusije želeći preuzeti njezinu plinsku mrežu: bezuspješno u siječnju 2004., jer je tada nezavisni ruski izvoznik plina Itera opskrbio Bjelorusiju plinom, a uspješno nakon što je 2006. Gazprom dobio monopol na izvoz ruskog plina.

¹⁹⁷ Detaljnije o rusko-bjeloruskim energetske nesuglasicama vidi Yafimava i Stern, 2007.

RF je nastavio koristiti plinsku trgovinu kao instrument moći, osobito nakon izbijanja ukrajinske krize 2014. (v. Prilog 3), s tim da je ovaj put prijetnju prekidom opskrbe plinom primijenio i na EU: zaprijetio je prekidom opskrbe i tužbom ako EU, odnosno pojedine države članice (Poljska, Slovačka, povremeno Mađarska od kraja 2013.) nastave pomagati Ukrajini reverznim isporukama plina (Oliver i Weaver, 2014) kršeći ugovornu „odredbu o destinaciji“¹⁹⁸, a povremeno je smanjivao pritisak u određenim plinovodima¹⁹⁹.

Ruski prekidi opskrbe plinom nisu bili usmjereni na EU, no imali su važan i višestruki, materijalan i nematerijalan, učinak na EU:

- osvijestili su EU da RF koristi plinsku trgovinu kao instrument moći i izazvali strah da će je i prema EU koristiti na isti način; EU od tada rusko-ukrajinske plinske sporove interpretira kao politizaciju;
- učinili su očiglednom sposobnost RF-a da barem kratkoročno naruši ravnotežu međuovisnosti u plinskoj trgovini, kao i potencijal asimetrične međuovisnosti za korištenje u političke svrhe zbog važnosti ruskog plina za EU;
- učinili su vidljivom podjelu unutar EU na nove i stare države članice; potonje su i nadalje zagovarale „energetski patriotizam“ slijedeći nacionalne energetske interese²⁰⁰.

Prekid opskrbe plinom je način vršenja politike moći svojstven svakoj vanjskoj trgovini. Prema Hirschmanu (1980:16), kada je riječ o politizaciji trgovine, „primarni uzrok nije u kontroli tijeka trgovine, nego u negativnoj moći nacionalne države da obustavi trgovinu ... (koja) je atribut nacionalnog suvereniteta“. Međutim, u plinskoj trgovini visoki fiksni troškovi negativno utječu na poticaj za smanjivanjem opsega odnosno obustavu opskrbe, te se prekidi opskrbe koriste rijetko i kratkoročno, a kada do njih dođe u pozadini su politički razlozi. RF i nakon političkog razilaženja s EU oko ukrajinske krize ne koristi prekid opskrbe kao instrument moći prema EU. To je iz perspektive RF-a malo vjerojatan scenarij, jer ne želi izgubiti plinsku trgovinu kao jedan od instrumenta moći i stoga ne želi dodatno slabiti imidž pouzdanog opskrbljivača plinom, a i nepotreban scenarij, jer je uvjeren da već sama svijest o potencijalu plinske trgovine za korištenje u politici moći ima moć utjecaja na EU. Na taj način

---

¹⁹⁸ Odredba o destinaciji bila je obavezan dio plinskih ugovora s RF, a zabranjivala je uvozniku da preprodaje ruski plin na drugim tržištima, neovisno o tome ima li uvoznik potrebu za ugovorenim količinama ili ne.

¹⁹⁹ Smanjenje isporuke plina kao instrument tvrde moći Gazprom je primijenio i prema Turskoj, koja iz RF uvozi 60% svojih potreba za plinom i plaćala ga je skuplje od Ukrajine. U listopadu i studenom 2014. Gazprom je Turskoj smanjio isporuku plina za 50% kako bi je prisilio da pristane na partnerstvo u realizaciji plinovoda Turski tok, jednog od plinovoda koji će omogućiti zaobilaznje Ukrajine pri isporuci ruskog plina Europi.

²⁰⁰ U vrijeme druge plinske krize Italija je s RF-om planirala gradnju plinovoda Južni tok, SRNJ gradila plinovod Sjeverni tok 1, a Francuska surađivala u eksploataciji nuklearnog goriva.

RF izbjegava i negativne pravne posljedice, jer bi EU mogao tužiti Gazprom za kršenje ugovora i tražiti velike financijske kompenzacije.

Korištenje prekida opskrbe plinom kao instrumenta moći prema Ukrajini bilo je iz ekonomske perspektive loš potez za Gazprom, budući da su predstavljali trošak u smislu gubitka prihoda i reputacije pouzdanog partnera. Međutim, proizveli su brz i iznenadni šok koji nije ostavio plinskom sustavu EU vremena za prilagodbu, utjecali su na percepciju EU o učinkovitosti plinske trgovine kao instrumenta moći i ojačali percepciju RF-a kao *energetske supersile*²⁰¹. Kako bi takvu percepciju učinio dugoročno učinkovitim instrument moći u odnosu na EU, RF nastoji spriječiti prilagodbu EU na prekid opskrbe i ojačati „učinak utjecaja“ plinske trgovine, aktivno kreirajući situaciju u kojoj će ovisni akter učiniti sve u svojoj moći da zadrži trgovinu. S obzirom da negativna moć obustave plinske trgovine niti voljnost RF-a da je koristi (Siddi, 2018:262) nije najučinkovitiji potencijal moći u odnosu na EU²⁰², RF koristi potencijale koji proizlaze iz karakteristika plinske infrastrukture, načina na koji je organizirana plinska trgovina i strukturirano plinsko tržište. Na koji način RF koristi te potencijale kako bi plinsku trgovinu učinio pogodnom za korištenje kao opipljivog i neopipljivog instrumenta moći predmet je interesa narednog odjeljka.

4.5.2. Ciljano rusko jačanje asimetrije međuovisnosti u plinskoj trgovini

Nesporo je da je plinska trgovina stvorila odnos međuovisnosti između EU i RF, ali se stupanj ovisnosti aktera u toj trgovini mijenjao kroz vrijeme, materijalno i perceptivno. Ovisnost je promjenjiva kategorija, a osobito njezina percepcija: ovisnost može biti društveno konstruirana i ovisiti o opsegu njezine politiziranosti odnosno sekuritiziranosti (Maltby, 2015:825), ali i o povijesnim iskustvima. Za utvrđivanje stupnja ovisnosti EU i RF o međusobnoj plinskoj trgovini koristan je, kako je pojašnjeno u 2. poglavlju, koncept simetrije, uz pomoć kojeg se utvrđuje karakter međuovisnosti (Keohane i Nye, 1977:8-10). Odgovor na to pitanje ključan je za utvrđivanje prikladnosti i učinkovitosti korištenja plinske trgovine u politici moći. Za energetske (plinske) odnose karakteristična je intrinzična tenzija između suradnje, kada je dobit u trgovini obostrana, i sukoba, do kojeg dolazi zbog opasnosti od prevelike ovisnosti o drugoj strani (Westphal, 2006:59). Postizanje asimetrije međuovisnosti je preduvjet moći, jer „moć implicitno počiva na ovisnosti drugog“ (Emerson, 1962:32).

---

²⁰¹ Lucas (2008:30) naziva RF „kremaljskom energetsom utvrdom“ u Europi.

²⁰² Prema Szuleckom (2018), sigurna opskrba i potražnja energenata obilježja su međunarodne trgovine, ne nužno *energetske sigurnosti*; stoga energetska sigurnost nije uputno reducirati na sigurnost opskrbe.

Prema Brownu i Ainleyu (2005), u međunarodnim je odnosima općenito asimetrija važnija od konteksta. U nastavku će se pokazati da je asimetrična međuovisnost bila od presudne važnosti za novu ulogu koju je plinska trgovina dobila u odnosima između EU i RF. U 21. stoljeću plin je postao roba koja u vanjskotrgovinskom odnosu proizvodi ovisnost i transformira tu trgovinu u izvor moći za manje ovisnog, no to nije dovelo do sukoba, nego do šire ekonomske i političke ovisnosti.

4.5.2.1. Karakter međuovisnosti u plinskoj trgovini između EU i RF

Karakter ovisnosti u plinskoj trgovini između EU i RF nije jednostavno procijeniti (Dannreuther, 2016), kako je to već naznačeno u 2. poglavlju, tim više što se u ovom istraživanju, osim kvantitativnih podataka, uzima u obzir i percepcija ovisnosti. Ta je trgovina dugo percipirana u skladu s Montesquieuovom ekonomskom teorijom (prema Barbieri, 2002:1) da su dvije nacije koje međusobno trguju recipročno ovisne: ako je jedna zainteresirana za kupnju, druga je zainteresirana za prodaju, a svi savezi počivaju na međusobnoj potrebi. U prošlosti ECs nije prihvaćao upozorenja SAD-a o „đavoljem potencijalu“ plinske trgovine, tvrdeći da je riječ o simetričnoj međuovisnosti, uravnoteženom odnosu, *win-win* situaciji, čak da je SSSR ovisniji akter, kojemu su potrebni zapadna tehnologija i kapital nego što je ECs potreban plin. Nakon kraja hladnog rata, čak i prije proširenja na države ovisnije o ruskom plinu, EU dokumenti su ukazali na sve veću ovisnost o opskrbi ruskim plinom, no smatralo se da je rast ovisnosti EU u ravnoteži s ovisnošću RF-a o velikom, solventnom i lukrativnom tržištu EU-a. Rast ovisnosti EU o vanjskoj opskrbi energentima u normalnim okolnostima nije nužno problem, a hoće li biti problem ovisi o materijalnim uvjetima, ali i percepciji (Johnson, 2016:141).

Prije plinskih kriza EU je u RF-u vidio ne samo „najvažnijeg opskrbljivača fosilnim gorivom i uranom“, nego aktera koji „do određene mjere može igrati uravnotežujuću ulogu na međunarodnim tržištima, jer je na neki način geografski najbliža i najviše obećavajuća alternativa Bliskom istoku za energetske opskrbu Europe“, zaključivši da su „Rusija i EU uglavnom međuovisne u energetskom području“ (EC, 2004). Taj gotovo dogmatski narativ o međuovisnosti u plinskoj trgovini s RF dugo se zadržao u diskursu EU-a.²⁰³ Već nakon prve

---

²⁰³ NATO je vrlo brzo uvidio prijetnju u asimetričnoj međuovisnosti u plinskoj trgovini između EU i RF. Za predstavnike Divizije za nove sigurnosne izazove NATO-a je to što je prekid opskrbe plina Ukrajini ostavio bez plina i neke države članice EU bio jasan dokaz da „proizvođač može duže bez prihoda nego potrošač bez plina“ (Rühle i Grubliauskas, 2015).

plinske krize tadašnji ministar vanjskih poslova, a sadašnji predsjednik SRNJ Frank-Walter Steinmeier (2006) ukazivao je na „jednostranu ovisnost“ EU, čija bi „razgradnja bila doprinos sigurnosti opskrbe“, no ovisnost je ekonomski uokvirivana. Povjerenik EC za trgovinu P. Mandelson (2007) uvidio je također da je „energetska ovisnost o RF-u neizbježan dio kratkoročne i vjerojatno dugoročne budućnosti EU-a“. EC je u internom radnom dokumentu i nadalje podržavao dogmu o „međuovisnosti, a ne ovisnosti“, o tome da je „Rusija pouzdan opskrbljivač energentima“, dok „brigu u pogledu buduće opskrbe izazivaju sporovi s tranzitnim državama, kao i nedovoljno ulaganje u proizvodnju s jedne strane, i pojačana potražnja s druge strane“ (EC, 2008:7). Doduše, istodobno je uviđao da je „međuovisnost ključan element odnosa“, ali je „interpretacija recipročnosti koja bi trebala karakterizirati međuovisnost jako različita“, kao i da će „Rusija ostati snažna energetska sila“, kao i „velika ovisnost EU o Rusiji kao opskrbljivaču, što može biti izvor brige“ (EC, *ibid.*).

Dužnosnici EU, aktualni ili tada već bivši, nastavili su zagovarati postojanje međuovisnosti i nakon druge plinske krize. Prijašnji savjetnik EC (od 1991. do 2002.) i direktor Centra EU-RF Fraser Cameron (2009) svoju je tezu o „obostranoj ovisnosti“ potkrijepio podatkom da Gazprom 70% profita ostvaruje od prodaje plina EU-u. Tadašnji povjerenik EC za energiju Andris Piebalgs (2009) opisao je plinski odnos kao odnos „međuovisnosti“ koja počiva na principima reciprociteta i transparentnosti, budući da RF treba EU iz više razloga: geografske blizine, transportne infrastrukture usmjerene prema EU, dugoročnih plinskih ugovora te stoga što EU investicije čine 80% ukupnih investicija u RF. Piebalgsov glasnogovornik Espuny (2009) odnos je nazvao „pravim partnerstvom“, „predvidljivim i sigurnim za obje strane“, jer je EU „bitan i ravnopravan partner“ RF-a. Tadašnja povjerenica EC za vanjske poslove Benita Ferrero-Waldner (Kurakina, 2009) je plinsku trgovinu između EU i RF doživljavala kao neproblematičan odnos međuovisnosti pod pretpostavkom da RF povрати povjerenje pouzdanog izvoznika. Povjerenik EC za energiju G. Oettinger (Euractiv, 2010) smatrao je da zbog predviđenog rasta uvoza plina u EU i nadalje „nema alternative daljnjem učvršćivanju odnosa i zajedničkom promišljanju strategija za sljedeća desetljeća“ s RF-om. Oettinger (Riegert, 2014) je i nakon izbijanja ukrajinske krize 2014. zadržao percepciju međuovisnosti, jer „Rusi nas žele opskrbljivati, a mi ćemo plaćati“. Jedina institucija EU koja je vidjela političku prijetnju u ovisnosti bio je Europski parlament (EP, 2012:37), koji je u rezoluciji iz 2012. upozorio da „povećana ovisnost EU o uvozu fosilnih goriva potkopava političke instrumente EU i može imati bitan učinak na neovisnost u donošenju odluka u području

drugih politika“. Problem za EU je što će „biti ovisan o ruskom plinu dogledno vrijeme i to je realnost“, zaključak je izvršne direktorice IEA M. van der Hoeven (Crisp, 2014).

Ruski dužnosnici predstavljaju energetske odnos s EU kao pozitivnu međuovisnost. Putin (2008) u prvi plan stavlja pouzdanost ruske opskrbe europskih partnera energentima i „korisnu međuovisnost“ zagovara kao jamstvo „stalnog razvoj naših (europsko-ruskih, op.a.) političkih i ekonomskih odnosa“, utemeljenih na „ravnopravnom partnerstvu“, koje podrazumijeva da europski partneri, ako žele slobodan pristup „srcu“ ruske ekonomije, moraju pustiti ruska poduzeća u „srce“ svoje ekonomije. Za Lavrova (prema Kratochvil i Tichy, 2013:400) je 2007. energetska međuovisnost imala „pozitivnu vrijednost i nije prijetnja“, nego „čimbenik koji cementira etablirane odnose“. Ponovio je to 2018. i glasnogovornik Ureda Predsjednika RF D. Peskov (Osborn, 2018), istaknuvši da „opskrba plinom plinovodima ne dovodi do ovisnosti jedne države o drugoj, već do potpune međuovisnosti. To je garancija stabilnosti i daljnjeg razvoja“. Ruski dužnosnici čak pokušavaju uvjeriti EU da je međuovisnost asimetrična u korist EU, što argumentiraju relativnim padom uvoza ruskog plina u EU i „kompleksnom međuovisnosti“. Putin je 2006. (Kratochvil i Tichy, 2013:400) tvrdio da je „Rusija ovisnija o europskim kupcima, no što su oni o opskrbljivaču“, jer ruski plin čini 44% uvoza plina u EU, dok RF 67% svog plina izvozi u EU. Zamjenik ministra energetike RF Anatolij Janovski (2012) je 2012. čak optužio EU da predstavlja plinsku međuovisnost kao prijetnju, dok bi u stvarnosti RF trebao biti alarmiran jer je uvoz ruskog plina u ukupnom uvozu EU pao s 63% 1990-ih na 33 posto²⁰⁴, a zamjenik predsjednika Uprave Gazproma A. Medvedev (Zhdannikov, 2018) je 2018. upozorio da bi „na pozive na smanjenje ovisnosti o ruskom plinu RF mogao odgovoriti narativima o pretjeranoj ovisnosti o novcu (dolaru ili euru) s određenog kontinenta“.

Materijalni učinci korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći putem prekida opskrbe tijekom plinskih kriza doveli su u pitanje dugogodišnju dogmu o međuovisnosti u plinskoj trgovini između EU i RF: pokazalo se da RF može otpjeti financijske gubitke zbog propuštene dobiti od prodaje plina do razine koja može proizvesti učinak na sigurnu opskrbu plinom EU (Siddi, 2018:259). U skladu s tom premisom plinske su krize u EU stvorile materijalne probleme s opskrbom plinom i percepciju izloženosti prijetnji, ne nanijevši velike financijske štete RF-u. Za percepciju mogućnosti korištenja plinske trgovine u politici moći bila je dostatna i tadašnja 40-postotna ovisnost EU-a o uvozu ruskog plina. To što je plinski odnos između EU i RF međuovisan, ali asimetričan odnos u korist RF, određujuća je

---

²⁰⁴ Noël (2009) i Siddi (2018) se slažu s tezama Janovskog.

karakteristika koja olakšava korištenje tog odnosa u politici moći. Asimetričan odnos dovodi do „napetosti neravnoteže“ (Emerson, 1962:34); to je nestabilan odnos koji ohrabruje korištenje moći.

Materijalna i percipirana asimetrija međuovisnosti odlučujući je čimbenik koji utječe na kratkoročnu osjetljivost i potencijalno dugoročnu ranjivost država članica EU, a RF-u omogućuje korištenje „plinskog instrumenta“ neovisno o sankcijama koje su mu SAD i EU uveli nakon izbijanja ukrajinske krize. Prekid opskrbe plinom je više perceptivni nego materijalni instrument moći u odnosu na EU, koji RF za sada može samo umjereno koristiti, jer još uvijek nije osigurao zamjensko tržište. Kina kao zamjensko tržište je izgledno (više u 5. poglavlju), a do realizacije služi jačanju percepcije moći plinske trgovine u odnosu na EU. Za RF je važno to što je pokazao da može duže bez izvoza nego EU bez uvoza plina, da je EU kratkoročno osjetljiviji na prekid plinske trgovine jer, kako je već istaknuto, ne želi u potpunosti prekinuti plinsku trgovinu s EU. To što, bez obzira na razinu političkog neslaganja nakon ukrajinske krize, RF ne namjerava obustaviti plinsku trgovinu s EU, a sankcije EU prema RF-u ne uključuju plinsku trgovinu, uz dodatno diskurzivno inzistiranje dužnosnika i EU i RF na međuovisnosti u međusobnoj plinskoj trgovini, upućuje na važnost te trgovine za oba aktera. U nastavku poglavlja pokazat će se koji su materijalni, a koji perceptivni čimbenici olakšali RF-u korištenje trgovine plina kao vanjskopolitičkog instrumenta prema EU i bez prekidanja opskrbe.

4.5.2.2. Karakteristike inherentne vanjskotrgovinskim odnosima i specifične za plinsku trgovinu

Pretvaranju simetrične trgovinske međuovisnosti u asimetričnu pogoduju određene karakteristike potencijalno inherentne svakom vanjskotrgovinskom odnosu (v. 2. poglavlje). Primijenjeno na plinsku trgovinu između EU i RF, pretvaranje simetričnog u asimetrično međuovisan odnos u korist RF, olakšale su sljedeće karakteristike:

1. Volumen međusobne trgovine

EU je 2018. potrošio 458,5 mlrd m³ (Statista, 2019)²⁰⁵, od toga je 109,2 mlrd m³ bilo proizvedeno u EU, a 376,3 mlrd m³ uvezeno; slijedi da EU uvozi otprilike $\frac{3}{4}$ svoje potrošnje plina, od toga oko 40% iz RF (v. Tablicu br. 2).²⁰⁶ RF većinu plina izvozi u EU, oko 75%

---

²⁰⁵ Vrhunac potrošnje plina u EU je bio 2010. s 521 mlrd m³.

²⁰⁶ Podaci o točnim količinama uvoza i izvoza plina se neznatno razlikuju s obzirom na izvor podataka i način izračuna. U nastavku ćemo navesti podatke o uvozu plina u EU, koji su različiti od Eurostatovih (Tablica br. 2),

svog izvoza: 2018. je to iznosilo 201,9 mlrd m³ (od toga je u Tursku izvezeno 23,96 mlrd m³), dok je u postsovjetske države iste godine izvezeno 38,1 mlrd m³ (Gazprom, 2019)²⁰⁷. Kako se očekuje da će u EU i nadalje padati proizvodnja plina zbog iscrpljivanja konvencionalnih, a neisplativosti ili nemogućnosti razvoja nekonvencionalnih (primjerice škriljevačkih) nalazišta plina (EU je 1998. proizveo 233,5 mlrd m³, a 2018. 109,2 mlrd m³, Statista, 2019), kao i da će doduše rasti proizvodnja ruskog plina, ali i izvoza u Kinu, EU bi mogao imati više

Tablica br. 2. **Uvoz plina EU iz vanjskih izvora, postotak udjela glavnih trgovinskih partnera (prva pol. 2018. g.)**

Partner	Udio vrijednosti u %	Udio u neto količini u %
RF	40,6	41,9
Norveška	38,8	35,9
Alžir	10,7	11,4
Katar	4,9	5,4
Nigerija	1,2	1,3
Libija	1,0	1,1
Ostali	2,8	3,0

Izvor: prilagođeno prema Eurostat (2018a). Preuzeto 27.09. 2018. iz : <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>

problema nego RF s obustavom ili diverzifikacijom uvoza odnosno izvoza plina.

2. Vrsta robe kojom se trguje

U plinskoj trgovini se za svoju novčanu vrijednost razmjenjuje plin, koji je strateška, a oskudna roba jer su raspoložive količine plina i njihov geografski raspored određeni geološkim datostima kao nepromjenjivim materijalnim činjenicama. Za razliku od geoloških, tehnološki preduvjeti proizvodnje su promjenjive materijalne činjenice, primjerice nove tehnologije omogućuju iskorištavanje škriljevačkih zaliha što može utjecati i na količine i geografski raspored proizvodnje plina. No, kako prilagodba proizvodnje novim tehnološkim mogućnostima podrazumijeva dugoročnu vremensku perspektivu, obično kratkoročno nema viška plina. Plin je i teško zamjenjiva roba jer njegovo korištenje pretpostavlja zadovoljenje specifičnih tehničkih preduvjeta (primjerice, u proizvodnji električne energije pretpostavlja postojanje elektrana prilagođenih za plinski pogon, u petrokemijskoj industriji isključivo plin služi za proizvodnju određenih vrsta kemijskih proizvoda), što onemogućuje ili otežava

---

no omogućuju usporedbu količina. Dakle, u 2018. RF je u EU izvezero plinovodima 155,7 mlrd m³ od 401,1 mlrd m³ ukupnog uvoza EU-a, u odnosu na Norvešku 108,4, Nizozemsku 39,7 te Alžir 33 mlrd m³. EU je 2018. uvezero i ukupno 49,8 mlrd m³ LNG-ija iz Katara, Alžira, Nigerije, Norveške, Perua i dr. izvoznica LNG-ija, ali ruski plin ipak zauzima najveći udio (38,8% 2018. godine) u ukupnom uvozu plina u EU (Dediu i dr., 2019).

²⁰⁷ Nije uzet u obzir minoran izvoz od 5,18 mlrd m³ plina u tekućem obliku (LNG).

korištenje zamjenske robe (zamjenski energent dolazi eventualno u obzir kada se plin koristi za grijanje).

3. Elastičnost potražnje

Oskudnost i otežana zamjenjivost plina čine trgovinu plinom neelastičnom. Države uvoznice nisu fleksibilne u izboru opskrbljivača i modela trgovanja, pa ako RF promjeni uvjete trgovanja EU ne može supstituirati ruski plin jer ne može lako, a pogotovo ne brzo, promijeniti opskrbljivača²⁰⁸, ne može ga sam proizvoditi u dostatnim količinama i ne može promijeniti količinu plina koju uvozi iz RF i koja svake godine raste (zbog pada domaće proizvodnje EU sve više treba uvozni plin, a ruski je najbliži, najjeftiniji, s postojećom infrastrukturom neophodnom za njegovu dopremu). Neelastičnost plinske trgovine poništava učinak globalizacije, koja u pravilu omogućuje izlazak države iz nekog odnosa koji pokazuje neželjene političke ili ekonomske troškove.

Na temelju dodatnih kriterija koji, sukladno Nyeu (2012), Holstiju (1964), Emersonu (1962) te Kegleyju i Richardsonu (2008), moraju biti zadovoljeni da bi se neki resurs koristio kao instrument moći koji ima moć utjecanja (v. Odjeljak 2.4.), kategorizirane su specifične karakteristike plinske trgovine koje je čine resursom prikladnim za korištenje u politici moći:

1. Relativnost

Relativnost je ključna karakteristika svakog instrumenta moći, a u istraživanom je slučaju kriterij relativnosti ispunjen uspostavom plinskog odnosa između EU i RF, čime je stvoren preduvjet da jedan od aktera može koristiti tu trgovinu kao instrument moći. Kako u trgovinskom odnosu „određeni volumen trgovine između država A i B može biti važniji za B nego za A“ (Hirschman, 1980), jedan akter u tom odnosu može steći više moći od drugog aktera. U tom se slučaju, prema Dahlu, može reći da akter A ima više moći od aktera B, jer može postići da B nešto učini, dok B ne može postići da A učini sličnu stvar.

2. Kvantiteta

RF ima plina u izobilju. Prema podacima BP-a (2019), RF ima najveće dokazane zalihe plina na svijetu (38,9 trilijuna m³ ili 19,8% svjetskih rezervi²⁰⁹) i najveći je izvoznik plina na svijetu (2018. je izveo 247,9 mlrd m³ ili 26,3% ukupnog svjetskog izvoza; BP, 2019). EU jako ovisi o uvozu plina i RF je najveći izvoznik plina u EU.

3. Kvaliteta

---

²⁰⁸ Korteweg (2018), u studiji o energentima sačinjenoj na zahtjev EP-a, nemogućnost pronalaska alternativnih opskrbljivača plinom ističe kao ključni argument za tvrdnju da je „plin bolji instrument od nafte“.

²⁰⁹ Radi usporedbe slijede Iran s 31,9 tcm ili 16,2%, Katar s 24,7 ili 12,5%, Turkmenistan s 19,5 ili 9,9%, SAD s 11,9 ili 6,0% svjetskih rezervi.

Plin i trgovinu njime kao kvalitetan resurs određuje čimbenik dostupnosti. Dostupnim ga čini: a) geografski razmještaj aktera, jer, „kada je riječ o energiji, geografija je sudbina“ (Rühle i Grubliauskas, 2015), a RF je najbliži izvor plina za EU (najbliži pravac transporta je preko Ukrajine); i b) iz hladnog rata naslijeđeni fiksni i skupi plinovodi u vlasništvu ili pod kontrolom RF-a, preko kojih se odvija plinska trgovina i kojima je izuzetno teško pronaći alternativu.

Navedene karakteristike plinske trgovine predstavljaju latentnu moć, omogućuju i olakšavaju pretvaranje te trgovine u instrument moći, no, kako je pojašnjeno odjeljku 2.4., samo postojanje instrumenta moći ne jamči njegovu aktivaciju. Kako bi povoljne karakteristike resursa bile iskorištene nužno je postojanje aktivirajućih uvjeta, koji ovise i o interesima i idejama političkih vođa. To su:

1. Povoljan kontekst

Pri odabiru instrumenta moći nužno je dakle razumjeti okruženje koje olakšava ili otežava njegovo pretvaranje u aktualnu moć. Plin je strateško dobro, čija se strateška važnost mijenjala, što je slučaj i s drugim energentima: nafta nije bila važan resurs prije industrijskog doba, ni uran prije nuklearnog doba (Nye, 2012:9), no Putin je pravilno procijenio globalni i regionalni kontekst 21. stoljeća. Na globalnom energetsom tržištu ojačale su države proizvođači i izvoznice energetskih resursa i volatilitnost cijena je porasla, a u regionalnom kontekstu trgovina plinom za EU je iz više razloga postala strateški važnija. Zbog gospodarskog rasta je potrošnja energenata rasla, osobito plina, koji je kao najčistije fosilno gorivo postao jako važan i sve traženiji resurs nakon što se počelo pojačano razmišljati o zaštiti okoliša²¹⁰. Porasla je preferencija EU prema ruskom plinu zbog iscrpljivanja europskih nalazišta plina, zbog toga što je MENA nakon izbijanja nemira 2010. postala nesiguran i nestabilan zamjenski izvor plina za EU, kao i zbog proširenja EU na nove države članice jako ovisne o ruskom plinu (u vrijeme prve plinske krize EU je iz RF uvozila 33% ukupnog uvoza i 25% ukupne potrošnje plina; EC, 2006). Povoljan je bio i politički kontekst jer je RF računao da EU slično gleda na organizaciju međunarodnog sustava. Pri odabiru plinske trgovine kao instrumenta moći RF je udružio potencijal od ranije postojećeg konteksta (vlasništvo nad ogromnim zalihama plina i infrastrukturom za njegov transport) s novim

---

²¹⁰ Plin je „energent izbora“, najprikladnije rješenje za tranziciju prema „zelenim energentima“ čemu EU teži: pri izgaranju ne stvara dim, potpuno izgara i ne emitira zagađenje u atmosferu. Stoga je poželjniji od ostalih vrsta fosilnih energenata, a jeftiniji od nuklearne energije ili OIE; k tome gori jednolikom temperaturom i olakšava upravljanje proizvodnim procesima temeljenima na plinu.

kontekstom pojačanog korištenja plina zbog čega se ovo stoljeće naziva „zlatnim dobom plina“ (IEA, 2011).

2. Vjerodostojnost instrumenta moći

RF je na primjeru Ukrajine i Bjelorusije uoči plinske krize 2009. pokazao da putem instrumenta trgovine plinom vjerodostojno kažnjava odnosno nagrađuje. Dvije su države bile u sličnoj situaciji (obje su bile tranzitne rute za izvoz ruskog plina prema Europi, plaćale povlaštenu cijenu plina i dugovale RF-u za isporučeni plin), a RF je Ukrajini povisio cijenu i prekinuo opskrbu, dok je Bjelorusiji odgodio plaćanje duga i najavio dodatno sniženje povlaštene cijene plina. Iza navodno ekonomskih razloga (neplaćanje dugova) krio se politički razlog: Ukrajina je najavljivala otkazivanje ugovora o stacioniranju ruske crnomorske flote na Krimu i približavanje NATO-u, dok je Bjelorusija pristala na Carinsku uniju s Rusijom i zajedničku protuzračnu obranu. Materijalizirana vjerodostojnost kapaciteta snažno je utjecala na percepciju plinske trgovine kao instrumenta moći u EU.

3. Motivacijski kriterij

Motivacija je neopipljiva i promjenjiva kategorija vezana za preferencije aktera koje se mijenjaju ovisno o njihovim idejama i interesima. Resursi se tradicionalno razlikuju od mogućnosti, a prijetnju predstavljaju tek udruženi s namjerom (Buzan, 1983). Ključno je postojanje ili barem percepcija postojanja političke volje za njihovo korištenje (Casier, 2011), pa je za korištenje plinske trgovine u politici moći bila nužna pretpostavka da Putin da prednost korištenju plinske trgovine za jačanje političke moći umjesto stjecanja ekonomske dobiti.

4. Kriterij povezivanja (*linkage*)

Kriterij povezivanja (Prokhorov i Denshchikova, 2009:20) usko je povezan s prethodnim, jer je RF na temelju promijenjenih preferencija odlučio koristiti plinsku trgovinu kao instrument vanjskopolitičke moći. Za ovaj je kriterij važna priroda ciljeva i opća priroda odnosa između aktera. RF nije mogao, tražeći podršku EU za promjenu polarnosti međunarodnog sustava u nekrizno vrijeme, izabrati vojne instrumente utjecanja. Stoga je izabrao, kapitaliziravši prirodom danu geološku obdarenost plinom i povoljan kontekst, korištenje asimetrične međuovisnosti u plinskoj trgovini kao instrument tvrde moći i na taj je način doveo u vezu vanjsku trgovinu s vanjskopolitičkim ciljevima, najavivši to 2003. u svojoj Energetskoj strategiji.²¹¹

---

²¹¹ Prema Česnakasu (2016), važni su kriteriji također upornost i intenzitet primjene, koji govore o tome koliko dugo A može primjenjivati instrument prema B da ne prouzroči štetu za sebe, iz čega slijedi da A izabire najučinkovitiji instrument s najmanje negativnim povratnim utjecajem.

Može se zaključiti da plinska trgovina posjeduje karakteristike vanjskotrgovinskih odnosa općenito i još neke specifične karakteristike koje olakšavaju pretvaranje simetrične u asimetričnu ovisnost i posljedično njezino korištenje kao instrumenta moći. RF je odlučio koristiti plinsku trgovinu kao instrument moći putem njezine obustave ili prijetnje obustavom, ali i putem dodatnog strukturiranja te trgovine i regionalnog plinskog tržišta. To prvenstveno čini jačanjem monopolističke koncentracije na EU tržištu metodama naslijeđenima iz prošlosti, poput bilateralnog pregovaranja i zadržavanja određenih odredbi iz hladnoratovskih plinskih ugovora, kao i novim metodama poput otkupljivanja plina od drugih proizvođača, ofenzivne investicijske penetracije, približavanja preko umrežavanja, informacijsko-propagandnih aktivnosti, energetske diplomacije, moći privlačenja, jačanja kolektivne moći država izvoznica, kao i putem kontrole nad pravcima za transport plina. Nye (2012:71,80) prekid opskrbe drži manje suptilnim i manje važnim načinom jačanja moći od strukturiranja tržišta, manipulacije ekonomskim transakcijama u političke svrhe.

4.5.3. Metode strukturiranja plinskog tržišta EU s ciljem jačanja monopolističkog položaja

„Moć mjerena resursima nije moć mjerena ishodima.“

(Casier, 2011)

RF je, svjestan važnosti i potencijala plinske trgovine s EU, odlučio u 21. stoljeću strukturirati tu trgovinu na način što prikladniji za vršenje politike moći, pokazavši pri tome zavidnu vještinu mobilizacije njezinih potencijala. Moć nije puki zbroj sposobnosti i za postizanje ciljanog ishoda ključna je kvaliteta konverzijskih strategija: tržišna moć jača kada akter može stvoriti monopol, oligopol ili neki oblik kartela. Korištenje plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći ne ovisi samo o volumenu plina kojim se trguje i neprekinutoj dostavi, nego i o organizaciji plinskog tržišta, načinu dostave i načinu trgovanja plinom; energetska dominacija RF-a jest preduvjet, ali ne i dostatno objašnjenje (Casier, 2011). Ciljano korištenje plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći olakšavaju određene karakteristike te trgovine naslijeđene iz vremena SSSR-a, koje RF nastoji dodatno pojačati. U nastavku će se pojasniti kako RF jača monopol na regionalnom plinskom tržištu²¹² i potencijal za stvaranje plinskog kartela za slučaj razvoja globalnog plinskog tržišta.

---

²¹² Cvrtila i Barić (2008) analiziraju neke od načina ruskog korištenja plinske trgovine u politici moći: manipuliranje trgovinom ovisno o vanjskopoličkom slaganju, sporazumi s državama proizvođačima energenata radi zadržavanja kontrole, kupnja lokalnih distributera, kontrola transportnih pravaca, dugoročni ugovori.

4.5.3.1. *Odredbe iz hladnoratovskih plinskih ugovora*

Za korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći RF je u prvom redu iskoristio institucionalni okvir plinske trgovine naslijeđen iz doba SSSR-a. Ta plinska trgovina nikada nije bila binarni odnos: SSSR nije pregovarao s ECs kao kolektivnim akterom, nego izravno, na bilateralnoj osnovi s vladama pojedinačnih država članica²¹³, kao što danas s pojedinačnim državama članicama EU sklapa zasebne i diferencirane plinske ugovore, čije odredbe nastoji proglasiti tajnima, ili čak specijalna strateška partnerstva. Taj je model RF iskoristio za manipuliranje i desolidariziranje država članica prema principu „podjeli i vladaj“, a njegova primjena prije plinskih kriza državama članicama EU nije smetala, jer su, nespremne transferirati svoju energetske suverenost na EU, zagovarale energetske nacionalizam²¹⁴. EC kao tijelo s nadnacionalnim ovlastima nije imao jurisdikciju nad energetske pitanjima, EU u energetske pitanjima nije „govorio jednim glasom“ niti je postojala EU energetske diplomacija. To što se plinska trgovina ne odvija između RF i EU, nego između RF i brojnih aktera u EU slabi pregovaračku moć EU.

Istraživanjem je utvrđeno da su osnovne karakteristika tog iz prošlosti naslijeđenog modela bilateralnih plinskih ugovora sljedeće:

1. Između energetske poduzeća potpisuju se dugoročni komercijalni plinski ugovori, koji vjerodostojno obvezuje na isporuku i preuzimanje ugovorenog volumena plina za vrijeme trajanja ugovora, osiguravajući time iskoristivost visokih ulaganja u infrastrukturu neophodnu za proizvodnju i transport plina i unoseći element stabilnosti u plinski odnos.²¹⁵ Njima su kao osiguranje prethodili prethodno potpisani i jednako dugotrajni politički međuvladini ugovori (između RF-a i država uvoznica plina ili tranzitnih država), što ukazuje na to da su vlade središnja mjesta donošenja ključnih odluka o plinske infrastrukturnim projekatima i njihovom financiranju, kao i kreiranja potražnje za plinom na nacionalnoj razini (Hayes i Victor, 2006; prema

---

²¹³ RF-u se prigovara da izbjegava regionalnu ili multilateralnu regulaciju pitanja energetske trgovine, iako je upitno postoji li uopće, jer energetske trgovine nije jasno i direktno uključena u pravila Svjetske trgovinske organizacije (WTO), koja upravlja i regulira trgovinske odnosima i čiji je RF član od 2012. godine. Doduše, postoje mišljenja da su opća pravila WTO-a primjenjiva i na trgovinu energentima, s obzirom na to da nije eksplicitno isključena.

²¹⁴ Prema Claesu (2013:181), energetske ili sirovinke nacionalizam pretpostavlja stjecanje odnosno zadržavanje suverenih prava nad nacionalnim resursima (energentima), državnu kontrolu nad tempom proizvodnje i određivanjem cijena, kao i pravedan udjel države u profitu.

²¹⁵ Bez dugoročnih ugovora koji su garantirali kvantitetu i cijenu zapadne financijske institucije, koje su, primjerice, sufinancirale izgradnju prvih plinovoda dužine 5000 km između Zapadnog Sibira i Europe, ne bi bile sklone podržati kapitalno intenzivne plinske projekte u SSSR-u. Iz istih razloga slični ugovorni uvjeti vrijede i za plinsku trgovinu država članica EU s drugim opskrbljivačima (Alžinom, Norveškom, Nizozemskom).

Prontera, 2017:95). To što „odluke ne donosi tržište, nego vlade“ (Hulbert i Goldthau, 2013:111), potvrđuje da plinska trgovina nikada nije bila niti je danas isključivo komercijalni odnos. U vrijeme uspostave trgovine komercijalne ugovore su sklapali Ministarstvo plinske industrije SSSR-a, iz kojeg je početkom 1990-ih nastao Gazprom, i velika monopolistička energetska poduzeća u zapadnoeuropskim državama, koja često i danas, neovisno o liberalno-tržišnom identitetu EU, uživaju maksimalnu političko-diplomatsku potporu matičnih država.

2. Plinski ugovori su zadržali odredbu „uzmi ili plati“ (*take or pay*), prema kojoj uvoznik ima obvezu plaćanja fiksno ugovorene količine plina $\pm 20\%$, neovisno o tome je li povukao svu ugovorenu količinu, a kako bi izvozniku, neovisno o eventualnoj promjeni potreba uvoznika, bio zajamčen minimalan financijski prihod.²¹⁶ Gazprom je s vremenom počeo uklanjati tu odredbu iz ugovora s nekim od starih država članica, velikih uvoznica ruskog plina²¹⁷ ili njezino uklanjanje koristiti kao nagradu za političku podršku (v. Prilog 4), a obvezujuća odluka EC iz 2018. (EC, 2018) da Gazprom mora omogućiti slobodan tijek plina po kompetitivnim cijenama na srednjoeuropskim i istočnoeuropskim tržištima, predviđa uklanjanje te „uvredljive odredbe“ (Buchan, 2014) iz budućih ugovora s poduzećima iz novih država članica.
3. Plinski ugovori su zadržali odredbu o destinaciji, koja zabranjuje europskim energetske poduzećima da reizvoze ruski plin, preprodaju ga trećim državama, neovisno o tome imaju li potrebu za ugovorenim količina ili ne. Na taj se način štiti položaj izvoznika jer prevenira arbitražne operacije na temelju razlika u cijenama na različitim *downstream* tržištima i smanjenje njegove granične dobiti, a omogućuje mu da različitim kupcima prodaje plin po različitim cijenama u isto vrijeme i na istoj točki isporuke. Uklanjanje te odredbe bi umanjilo negativne posljedice odredbe „uzmi ili plati“.
4. Cijena plina u ugovorima je fiksna i indeksirana prema cijeni nafte tijekom cijelog razdoblja trajanja ugovora, s tim da se s određenim vremenskim odmakom, ranije od nekoliko godina, a u zadnje vrijeme od 6 do 9 mjeseci (Gazprom, n.d.), provodi revizija usklađivanja s cijenom nafte. Indeksacija prema cijeni nafte ciljano je uvedena netržišna mjera u ugovore zapadnoeuropskih država, najprije s Nizozemskom 1960-ih

---

²¹⁶ Radetzki (1999, prema Prontera, 2017:94) tu odredbu drži temeljem ravnoteže moći između izvoznika i uvoznika, jer izvoznik preuzima rizik cijene, a uvoznik rizik volumena.

²¹⁷ Gazprom je uklonio odredbu „uzmi ili plati“ s talijanskim ENI-jem, austrijskim OMV-om i njemačkim E.ON-om (Johnson, 2016:146).

i preuzeta u ugovorima sa SSSR-om, kako bi se osigurao opstanak plina kao novog energenta na tržištu. Zapadnoeuropske države su se složile s tim modelom izračuna cijene plina uvjerene da će uvijek biti niža od ekvivalentne cijene sirove nafte, budući da se 80% cijene indeksiralo prema lakom loživom ulju i samo 20% prema cijeni sirove nafte (CIA, 1982:29). RF i nadalje inzistira na zadržavanju tradicionalnog modela određivanja cijene plina indeksacijom prema nafti, tvrdeći da naftni proizvodi mogu biti deflator u formuli izračuna cijene plina (Gazprom, n.d.). Zadržavanje te odredbe onemogućilo je stvaranje *spot* plinskog tržišta²¹⁸ i formiranje tržišne cijene plina²¹⁹, kao i nove pregovore o cijeni plina između ugovaratelja u slučaju znatne promjene cijene nafte, na čemu inzistira EU.²²⁰

Judge i Maltby (2017:10) „stabilne i predvidive ugovore“, koji su stvorili „međuvisan“ plinski odnos, vide kao pozitivnu vrijednost. Problem je u tome što tako strukturirani ugovori, kada je ispunjen motivacijski kriterij, olakšavaju korištenje plinske trgovine u politici moći, jer omogućuju nagrađivanje davanjem povoljnijih ugovornih uvjeta u slučaju političke kooperativnosti.

4.5.3.2. Nove metode jačanja monopola

RF-u je korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći olakšalo to što tom trgovinom ne upravlja tržište, nego dugoročni, bilateralni međuvladini i međukompanijski ugovori, no RF je odlučio dodatno oblikovati model te trgovine u skladu sa svojom idejom o monopolističkom, a ne slobodnom plinskom tržištu. Prema Nyeu (2012:15), ako akter „može pronaći način da promijeni strukturu tržišta uvodeći element monopola ..., onda može steći neku moć“. Na

---

²¹⁸ *Spot* tržište je tržište na kojem se u kratkom roku obavljaju sve transakcije, i isporuka i plaćanje.

²¹⁹ Vidi više Högselius i dr. (2010).

²²⁰ Tržišta nafte i plina su potpuno različita, nafta nije savršena zamjena za plin, no cijene te dvije vrste robe su povijesno bile čvrsto povezane i na sjevernoameričkom tržištu, između ostalog zato što ta dva energenta konkuriraju za opremu za crpljenje, osobito kada se plin samostalno crpi, a nije nusproizvod crpljenja nafte. Nakon 2008. cijene su se razdvojile i na sjevernoameričkom tržištu, u prvom redu zbog pojačane proizvodnje plina iz škrljevca u SAD-u. Vidi više Mchich, 2018. Gazprom je 2013., prema Mitrovjoj (2015), usprkos zadržavanju retorike o indeksaciji prema nafti, počeo davati minimalne ustupke, primjenjujući model smanjenja cijene naknadnim uplatama, kojima je kupcima kompenzirao razliku između ugovorne i *spot* cijene na kraju kalendarske godine, no kako nema viška plina cijena ugovorenog i *spot* plina je gotovo identična. Autorica je uvjerena da će RF, čak i ako bude prisiljen da u potpunosti određuje cijenu plina na *spot* tržištu, s obzirom da ruski plin čini oko 30% potrošnje plina u EU, imati mogućnost manipulacije cijenom plina preko manjeg ili većeg volumena izvoza, osim u slučaju snažnog porasta uvoza LNG-ija u EU. Hulbert i Goldthau (2013:109) su upozorili da se EC prigodom predlaganja „energetskih paketa“ rukovodio uvjerenjem da *spot* tržište plina znači nižu cijenu plina, zanemarujući da tržišno određivanje cijene znači i njezinu veću volatilnost, a otvara i mogućnost kartelizacije proizvođača.

plinskim tržištima novih članica EU SSSR je već u vrijeme hladnog rata stekao, a RF je nakon kraja hladnog rata zadržao monopolistički položaj. Taj djelomičan monopolistički položaj na plinskom tržištu EU RF nastoji dodatno ojačati provodeći netransparentne, antitržišne politike. Na temelju podataka prikupljenih tijekom istraživanja klasificirane su metode koje RF koristi za dodatno monopolističko strukturiranje plinske trgovine i plinskog tržišta, a koje će biti opisane u nastavku. Tako RF:

a) otkupljuje plin drugih država proizvođača plina;

RF, iako najveći izvoznik (Statista, 2019a) i, iza SAD-a, drugi po redu proizvođač plina na svijetu, sklapa dugoročne ugovore o otkupu energenata s kaspijskim i latinoameričkim državama. Od sredine 2000-ih Gazprom je sklopio strateške ugovore o otkupu LNG-ija, o zajedničkom razvoju plinskih polja i drugim plinskim projektima s Venecuelom, Bolivijom, Brazilom, Kolumbijom i Argentinom. Turkmenistanu²²¹ i drugim kaspijskim državama RF onemogućuje samostalan izvoz plina u EU: ne pristaje na dogovor oko statusa kaspijskih voda, bez čega nije moguća gradnja Transkaspijskog plinovoda²²², koji bi im omogućio samostalan izvoz plina u EU preko Južnog plinskog koridora (SGC)²²³. Nabrojene aktivnosti služe Gazpromovoj kontroli nad izvozom plina u EU: cilj je spriječiti EU da diverzificira izvor i pravac uvoza plina, kao i ojačati svoj položaj u odnosu na druge multinacionalne kompanije. Kako je Iran potencijalni alternativni izvor plina za EU (iako su sankcije UN-a onemogućile realizaciju plinskog sporazuma Irana i EU iz 2006.), RF je s istim ciljem 2008. sklopio sporazum o energetske suradnji s Iranom, koji predviđa razvoj naftnih i plinskih polja.

b) koristi liberalizaciju plinskog tržišta u EU za ofenzivnu investicijsku penetraciju;

Gazprom je u EU otvorio podružnice *Gazprom Schweiz* i *Gazprom Germania* preko kojih opskrbljuje plinom države članice EU. Kako u EU nije želio samo prodavati plin na veliko, nego kontrolirati cijeli proces, od proizvodnje do isporuke plina krajnjim korisnicima, Gazprom je primijenio operativni model „direktne prodaje krajnjem korisniku“ (Gazprom,

---

²²¹ Turkmenistan ima najveće zalihe i najveću proizvodnju plina u Srednjoj Aziji. Gazprom je 2007. obnovio ugovor o kupnji i pravu na preprodaju plina s Turkmenistanom, a kako bi izvršio ekonomski pritisak 2015. je na Arbitražnom sudu u Stockholmu tražio njegovo poništenje, tvrdeći da rast cijene turkmenistanskog plina nije bio u skladu s tržišnim uvjetima. Zbog nemogućnosti samostalnog izvoza plina u EU, poduzeće Turkmenengas je 1. srpnja 2019. potpisalo novi 5-godišnji ugovor s Gazpromom o prodaji 5,5 mlrd m³ plina.

²²² Način vlasničkog razgraničenja nad kaspijskim vodama između pet obalnih država (RF, Kazahstana, Turkmenistana, Azerbajdžana i Irana) ovisi o tome hoće li se definirati kao more ili jezero. RF je godinama sprječavao dogovor; u kolovozu 2018. postignut je djelomičan sporazum da je riječ o moru, ali sa specijalnim pravnim statusom.

²²³ SGC je ruski projekt za izvoz azerbajdžanskog plina u Europu; njegov najvažniji dio Transanatolijski plinovod (TANAP) svečano je pušten u pogon krajem studenoga 2019. godine. Više o SGC-u u 5. poglavlju.

2012a), ulazeći ili pokušavajući ući u vlasništvo i steći kontrolu nad plinskim *midstream* i *downstream* poslovanjem (djelatnosti transporta, marketinga, veleprodaje i maloprodaje, prerade i skladištenja) država članica EU na sljedeće načine:

- osnivanjem *joint venturea* s nacionalnim poduzećima za veleprodaju plina, gradnju plinovoda i plinskih skladišta s dva cilja: ući na nacionalna tržišta i preko tih poduzeća zagovarati zajedničke plinske projekte;

Primjerice, u SRNJ je Gazprom početkom 1990-ih s BASF-Wintershallom osnovao Wingas, koji je postao konkurent tradicionalnom Gazpromovom partneru u SRNJ Ruhrgasu i danas ima 20% udjela u veleprodajnom tržištu SRNJ; u Austriji je s poduzećem Centrex Europe Energy & Gas AG osnovao *joint venture* GWH Gashandel GmbH, preko kojeg je 2006. u Austriju plasirao 1,8 mrd m³ plina, a 2008. je s OMV-om potpisao je ugovor o suradnji i preuzimanju 50% udjela u Srednjoeuropskom plinskom čvorištu (CEGH) pokraj Beča (Gazprom, 2008), koji nije realiziran zbog nepostizanja sporazuma oko Gazpromovog ulaska u vlasništvo lokalnih distributera plina. Ruske projekte Južni, odnosno Turski tok i Sjeverni tok vode *joint venture* Gazproma i europskih poduzeća, registrirani u Zugu u Švicarskoj.

- razmjenjivanjem imovine putem *swap* aranžmana;

Gazprom razmjenjuje udjele u *upstream* sektoru za europsku imovinu u *downstream* sektoru realizirajući sljedeća dva cilja: ostvaruje pristup krajnjim korisnicima na europskim tržištima i dolazi u posjed napredne tehnologije za razvoj novih plinskih polja. Primjerice, njemački BASF je 2006. dobio 25% udjela u plinskom polju Južno Ruskoe u zamjenu za povećanje Gazpromova udjela u Wingasu²²⁴. Gazpromovi partneri u izgradnji plinovoda Sjeverni tok 2 nastavili su praksu i nakon izbijanja ukrajinske krize: BASF-ova podružnica Wintershall je u jesen 2015. odlučila realizirati dogovor s kraja 2013., koji je odobrio EC i kojim je Wintershall dobio suvlasništvo u polju Urengoj u Zapadnom Sibiru, a zauzvrat prepustio Gazpromu vlasničke udjele u dotadašnjim *joint ventureima* za trgovinu i skladištenje plina (Wingas, WIEH i WIEE) te 50% udjela u Wintershallovim proizvodnim aktivnostima u Sjevernom moru, a 2019. je OMV namjeravao razmijeniti svoju imovinu u Sjevernom moru za udio u ruskom polju Urengoj, no zbog protivljenja Norveške prisiljen je na kupnju udjela.

- kupnjom udjela u poduzećima za maloprodaju i distribuciju plina u državama članicama EU;

---

²²⁴ Gazprom je udio od 35% iz 1993. povećao 2007. na 49,98%, a od 2015. je 100-postotni vlasnik (Wingas, n.d.).

Nakon prve plinske krize Gazprom je imao do 50% udjela u plinskim poduzećima u Poljskoj, Francuskoj, Mađarskoj, Slovačkoj, Grčkoj i Bugarskoj (Kupchinsky, 2006, prema Johnson, 2016:119) s direktnim pristupom krajnjim korisnicima, dok je u Italiji, Češkoj i Rumunjskoj imao indirektan pristup. Osobit interes pokazuje za plinska poduzeća u državama članicama EU s kojima nema ugovore o uvozu plina; tako je u Velikoj Britaniji u vrijeme kada je zbog smanjivanja domaćih zaliha od izvoznika postala uvoznik plina, podnio neslužbenu ponudu za kupnju udjela u plinskom poduzeću Centrica, od koje je nakon godinu dana bio prisiljen odustati budući da je doživljena kao „pitanje i politike i ekonomije“ (tadašnji britanski ministar financija Gordon Brown, prema Morgan, 2006). Naknadno je Gazprom promijenio taktiku i počeo „grubo igrati“ (Hulbert i Goldthau, 2013): umjesto otvorenih, javnih ponuda za kupnju udjela zaobilazio je nacionalna poduzeća za trgovinu plinom na veliko i sklapao ugovore s poduzećima niže razine u cilju stjecanja kontrole nad njima metodom „dug za udio“ (Casier, 2011); primjerice u Turskoj je 2012. prenio 6 od 26 mlrd m³ turskog uvoza ruskog plina preko državnog poduzeća Botas na privatna poduzeća Afkel Gaz, Kibar Enerji, Eksim holding, Bosphorus Gaz, sklopivši s njima dugogodišnje ugovore, a zatim ih je dizanjem cijene plina postupno prisilio da ga puste u suvlasništvo (ICIS, 2018). U državama izvan EU, RF povremeno u zamjenu za udjele u energetske sektorima ciljanih država ucjenjuje ili daje političke ustupke, kao primjerice u BiH i Srbiji²²⁵.

c) koristi metodu „približavanje preko umrežavanja“ (Lucas, 2008:225);

U ciljanim državama RF posluje po načelu kartela, posredničkih poduzeća i korumpiranja. Gazprom ulazi u netransparentne i neprincipijelne dogovore s nacionalnim ili lokalnim plinskim poduzećima u državama članicama EU vezano uz cijenu plina i klijente²²⁶. Isporuku plina nekim državama Gazprom uvjetuje osnivanjem posredničkih poduzeća, u kojima je obično većinski vlasnik, dok je drugi vlasnik povezan s vladajućim strukturama u državi uvozniku. Ta poduzeća omogućuju netransparentnu shemu za izvlačenje renti: trgovanje preko njih poskupljuje plin i razliku u cijeni dobivenu na taj način upravna tijela posredničkih poduzeća doznačuju izabranim pojedincima iz energetske i političke elite, koji mogu utjecati

---

²²⁵ U Republici Srpskoj, jednom od entiteta BiH čija opstojnost dobrim dijelom ovisi o podršci RF-a, je u zamjenu za kredit Sberbanke tražio hipoteku nad elektroprivrednim poduzećem; kada nije bio siguran da će dobiti monopol na istraživanje i proizvodnju energenata prijetio je povlačenjem svog kapitala iz tamošnje rafinerije, što bi dovelo do njezina gašenja. Jednako tako je Srbiji, državi kandidatu za ulazak u EU, 2008. obećao političku podršku vezano uz pitanje Kosova u zamjenu za potpisivanje Energetskog sporazuma koji je otvorio put snažnom pozicioniranju RF-a u energetske sektoru te države.

²²⁶ Prema Shaffer (2015), upravo netransparentna suradnja s nekim europskim energetske poduzećima omogućuje Gazpromu zaobilazanje EU zakonodavstva pri poslovanju u EU.

na vanjsku politiku države uvoznice.²²⁷ Posrednička plinska poduzeća obično se ukidaju kada postanu financijski neatraktivna ili u slučaju političkog pritiska (npr. RosUkrenergo). Koruptivne aktivnosti u državama uvoznicama služe privatnim interesima, a u RF privatnim, ali i državnim interesima; njihov je cilj ruski veleposlanik u Albaniji Aleksandar Karpušin (Mlloja, 2015) pojasnio time da „dugoročni i veliki poslovi utječu na vlast u svakoj zemlji, jer posao uvijek nađe konstruktivan pristup političkim krugovima na Zapadu“²²⁸. RF na opisane načine stvara i osnažuje veze s moćnim interesnim grupacijama važnima za trgovinu plinom i zainteresiranima za profit, koje su voljne prihvatiti zahtjeve RF-a ili utjecati na pozitivniju percepciju RF-a u svojoj državi²²⁹.

d) provodi informacijsko-propagandne aktivnosti vezano uz plinsku trgovinu u EU; RF angažira „umrežene“ političare koji uz lukrativne naknade javno podržavaju ruske projekte. Također, osniva ili podupire lobističke udruge (npr. Dunavska energetska inicijativa iz 2014. za promociju Južnog toka; Leifheit, 2014), čiji članovi u izravnim kontaktima s političarima ciljanih država naizgled objektivno zagovaraju ruske projekte, dok projekte protivne ruskim interesima prikazuju kao neisplative i neizvedive (Shaffer, 2015:191, je navela slučaj kampanje protiv istraživanja i proizvodnje plina iz škrljevca u Bugarskoj, za koju postoje naznake da je financirana ruskim kapitalom). Također, ruski dužnosnici i diplomatski predstavnici u inozemstvu objavljuju autorske članke ili daju intervju u medijima ciljane države, naglašavajući ekonomske prednosti priključenja ruskim projektima poput novih investicija, novih radnih mjesta, tranzitne zarade i sl. Mediji često prenose propagandne slogane i poruke o tome da energetska stabilnost EU ovisi o isporukama ruskog plina, a da Zapad nastoji spriječiti energetske suradnju s RF-om. Putin je tako, posredstvom ruske državne novinske agencije TASS, upozorio Europu na moguću „nedostatak plina zbog ukrajinskog duga“ (Putin, 2014a), a Lavrov je u intervju za *Rheinische Post* istaknuo prednosti projekta Sjeverni tok 2 na sljedeći način:

„Prednosti projekta su očigledne. Stvorio je više od 57 tisuća radnih mjesta u državama članicama EU. Bit će to najkraći pravac za isporuku plina s plinskih polja u

---

²²⁷ Najeklatantniji su primjeri bila posrednička poduzeća u Ukrajini: Eural Trans Gas osnovan 2004., a kasnije Rosukrenergo (v. Gonchar i dr., 2009; Lucas, 2008:219-220). O shemi izvlačenja renti u poslovanju s energentima s RF u Bugarskoj vidi Maltby (2015:813-4).

²²⁸ Hirschman (1980:28) je naglasio da „država koja provodi politiku moći u društvenom modelu svake države ima određene moćne skupine čija joj je podrška jako vrijedna – stoga će nastojati uspostaviti komercijalne odnose osobito s tim grupama kako bi podigle glas u njezinu korist“.

²²⁹ Vidi Lucas, 2008:188. O temi povezivanja RF-a s interesnim grupacijama vidi i Česnakas (2016:30-33), koji je zaključio da je primjena energetske instrumenta učinkovitija u autoritarnim državama nego u demokratskim državama, jer je u potonjima prihvatljivija smjena donositelja odluka.

sjevernoj Rusiji do europskih država. Želio bih naglasiti da je Sjeverni tok 2 čisto komercijalni projekt kojemu je cilj osigurati europsku energetske sigurnost i smanjiti cijene plina za europske potrošače.“ (Lavrov, 2019)

e) koristi meku moć;

Preko investicija u ciljanim državama u različite neenergetske projekte (gradi neenergetsku infrastrukturu, financira znanstveno-istraživačke projekte, sponzorira sportske klubove i kulturne aktivnosti) RF konstruira pozitivnu i privlačnu sliku o sebi i na taj način stvoriti poticajno okruženje za strukturiranje plinskog tržišta i zadržavanje, pa i jačanje asimetrije plinskog odnosa s EU u svoju korist.²³⁰

f) koristi „energetsku diplomaciju“;

Ruska diplomati pružaju potporu ruskim poduzećima u pregovorima oko važnih sporazuma i u procesima privatizacije energetske imovine u ciljanim državama. Također, organiziraju poslovne konferencije vezano uz energetske teme i iniciraju direktnu državnu vanjskopolitičku intervenciju u slučaju diskriminacije ruskih poduzetnika ili investicija.

g) jača kolektivnu moć država izvoznica plina;

RF, kao niti prethodnik SSSR, nije zainteresiran za članstvo u OPEC-u jer ne želi da mu drugi nameću pravila trgovine energentima. Međutim, odlučio je ipak ojačati moć plinske trgovine preko udruživanja s drugim velikim državama proizvođačima plina. Na inicijativu RF-a izvoznici plina su krajem 2008. institucionalizirali dotadašnji plinski dijalog u *Forum država izvoznica plina* (GECF).²³¹ Forum nije operativnog karaktera, no u slučaju razvoja globalnog plinskog tržišta otvara mogućnost koordiniranog, kartelskog djelovanja analognog OPEC-ovom. Predstavnici GECF-a su tu mogućnost višekratno negirali, tvrdeći da nemaju namjeru poduzimati kolektivne akcije reguliranja cijene ili proizvodnje plina.²³²

h) i ulazi u kompetitivne projekte za proizvodnju plina ili izgradnju plinske infrastrukture.

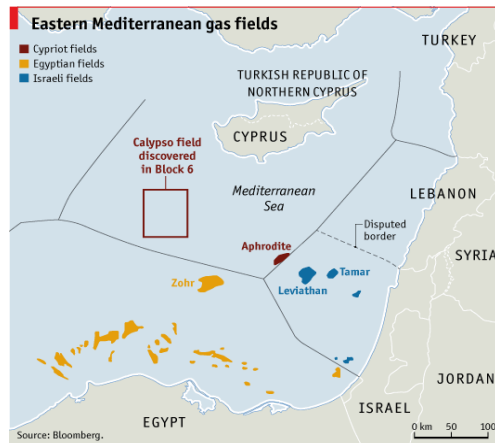
²³⁰ Za primjere kako je to Rusija činila u Švedskoj vidjeti Fredholm, 2015.

²³¹ Te je godine održan sastanak ministara jedanaest država proizvođača plina, koje zajedno kontroliraju 72% dokazanih rezervi plina te 46% svjetske proizvodnje plina (GECF, n.d.). Uz RF, na sastanku su sudjelovali Alžir, Egipat, Iran, Katar, Libija, Trinidad i Tobago, Venezuela, Bolivija, Nigerija, Ekvatorijalna Gvineja (ne i Indonezija, Malezija, Ujedinjeni Arapski Emirati). Za sjedište nije izabran Petrograd kako je predlagao RF, već katarska Doha.

²³² Niti države uvoznice plina nisu povezane u okviru neke međuvladine organizacije, kao što su države uvoznice nafte u IEA-u. Doduše, opseg djelatnosti IEA-a je nakon prve plinske krize proširen i na plinski sektor i od tada IEA evaluira politike za odgovore u hitnim situacijama vezano i uz plin, primjerice 2009. je dostavljao podatke i analize EU-u kao pomoć za odgovor na prekid opskrbe plinom (IEA, n.d./a). Od 2015. izdaje i Pregled globalne plinske sigurnosti. EC pokušava povezati države članice EU barem kada je riječ o uvozu plina iz RF-a, što je jedan od načina prilagodbe EU ruskoj politizaciji plinske trgovine (više u 5. poglavlju).

Primjerice, u Istočnom Mediteranu, u gospodarskim pojasevima Izraela i Cipra, otkrivena su 2010. najveća podmorska nalazišta plina na svijetu s dokazanim rezervama od oko 1 trilijun

SLIKA 9 Plinska polja u Istočnom Mediteranu

Izvor: EIU (2018). Preuzeto 29.08.2018. iz: <http://www.eiu.com/industry/article/1466463730/egypt-holds-keys-to-east-mediterranean-gas/2018-02-23>

m³ (v. Sliku 9). Njihova eksploatacija pretpostavlja velika financijska ulaganja i visokotehnološka znanja, pa su američki Noble Energy i izraelski Delek Group tražeći strateške partnere otvorili mogućnost ulaska ruskim poduzećima. U zamjenu za rusku pozajmicu Cipru od 2,5 mlrd eura rusko poduzeće Novatek je krajem 2011. dobilo udjele u ciparskom polju Afrodit, a ruski Gazprom je s Delekom potpisao ugovor o razumijevanju o otkupu 4,4 mlrd m³ godišnje proizvodnje s izraelskog polja Tamar na 20 godina²³³. Krajem 2012. Gazprom ipak nije uspio steći 30% udjela u polju Levijatan, u kojem

najveći udio ima američki Noble Energy.

Gazprom, u skladu s najavljenim u Energetskoj strategiji iz 2003., nastoji „ojačati nazočnost na internim energetske tržištima stranih država i steći zajedničko vlasništvo nad distributivnim mrežama, energetske izvorima i energetske infrastrukturu u tim državama“ (Vlada RF, 2003:45), što Prontera (2017:98) naziva „strategijom vertikalne integracije na liberaliziranom energetske tržištu“. Tako strukturirana plinska trgovina ne samo što može limitirati mogućnost traženja novih izvora plina i izgradnje nove transportne infrastrukture izvan ruske kontrole, čemu EU teži od početka 21. stoljeća, nego, parafrazirajući Hirschmana (1980:12), može poslužiti za rusku „plinsku penetraciju“ ili čak „nekrvavu invaziju“ u države članice EU. Te aktivnosti RF-a mogu imati posve ekonomsko opravdanje i biti motivirane željom za stjecanjem većeg udjela u konačnoj cijeni koju plaćaju krajnji potrošači, ali se mogu objasniti i s gledišta jačanja moći, jer često nisu ekonomski opravdane, što ukazuju na želju za prisutnošću radi mogućnosti utjecanja na političke procese. Tako Gazprom, vlasnik najvećih rezervi plina na svijetu, pokazuje primjerice interes za *upstream* sektor (istraživanje i proizvodnju plina) i kada je riječ o neznatnim, njemu nepotrebnim potencijalima, kao što je u navedenom primjeru BiH.

²³³ Moguće je upravo taj ugovor razlog što je Putin izabrao Izrael za prvu državu koju je posjetio u lipnju 2012., nakon što je u svibnju te godine po treći put inauguriran na mjesto Predsjednika RF-a.

4.5.4. Jačanje plinske trgovine kao instrumenta moći kroz „politiku plinovoda“

Plinovodi lako „dovode potrošače u zamku ovisnosti o opskrbljivaču“.

(Buchan, 2015)

Trgovina plinom neodvojiva je od plinske infrastrukture. Fiksni, kopneni plinovodi su ključan materijalni čimbenik koji proizvodi snažan učinak ovisnosti puta (Judge i Maltby, 2017), reducira utjecaj političkih granica uspostavljajući linije političkog utjecaja i omogućuje političku kontrolu bez teritorijalne dominacije (Haines, 2015). EU je u plinskoj trgovini s RF-om preovisan ne samo o plinu, nego i o pravcima za njegov transport, što dodatno osnažuje plinsku trgovinu kao instrument moći RF-a. Učinci plinovoda, zbog njihove dugotrajne izgradnje, posljedica su odluka donesenih 10-ak godina ranije: stvaraju povijesno uvjetovanu međuovisnost i sužavaju manevarski prostor obje strane za odabir ekstremnih mjera. Fiksni plinovodi, uz dugoročne bilateralne ugovore, istodobno osnažuju i umanjuju sigurnost opskrbe plinom EU: dugoročno osiguravaju opskrbu, ali umanjuju izgleda za alternativu i dodatno olakšavaju pretvaranje međuovisnosti u asimetričan odnos koji se može koristiti u politici moći.

Zapadna Europa se tijekom hladnog rata, kada je uloga SSSR-a u Srednjoj i Istočnoj Europi bila dominantna u političkom, vojnom i ekonomskom (i energetske) pogledu, direktno povezala fiksnim plinovodima s izvorima tada sovjetskog, danas ruskog plina. Tada izgrađeni

SLIKA 10 Hladnoratovski plinovodi za izvoz ruskog plina u Europu i Tursku

Izvor: EIA (2014). Preuzeto 19.08.2018. iz: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=15411>

plinovodi (Bratstvo kapaciteta 131 mlrd m³, Savez kapaciteta 26 mlrd m³ i Transbalkanski plinovod kapaciteta 14 mlrd m³ (v. Sliku 10) odraz su političke i ekonomske situacije tog doba i čine koridor koji ide od istoka prema zapadu. Prema nekim autorima, „u razdoblju ideološke različitosti

hladnoratovski cjevovodi nisu služili kao instrument ili oružje, već ih treba interpretirati kao izraz zajedničkih vrijednosti“ (Lee i Connelly, 2016:106-7,20), kao „bratske plinovode“

(Talseth, 2017:34)²³⁴, dok drugi u njima prepoznaju „fizičke, grafičke prezentacije (...) strukturalnih veza ovisnosti“ (Balmaceda, 1998:258, prema Lee i Connelly, 2016:111) EU o ruskoj opskrbi plinom, simbol ruskog statusa *energetske supersile*.

Svojom „politikom plinovoda“ RF nastoji ojačati monopolistički položaj na europskom tržištu plina iz ekonomskih i geopolitičkih razloga realizacijom više ciljeva: očuvati fizičku sigurnost, isključiti ekonomske i političke izazove vezane uz tranzitne države, zadržati isključivu kontrolu nad postojećom infrastrukturom za izvoz plina u EU te izgraditi dodatnu u isključivom vlasništvu ili, još bolje, u suradnji s najvećim kupcima plina u EU (SRNJ i Italijom). Nakon kraja hladnog rata i raspada SSSR-a nove političke granice podijelile su nekad politički jedinstveni geografski prostor na više političkih cjelina, te se bivša sovjetska plinska mreža sada proteže izvan nacionalnih granica RF-a²³⁵ i kao novi akteri u plinskoj trgovini između EU i RF pojavile su se tranzitne države - najvažnije su Bjelorusija i Ukrajina, preko kojih je početkom 2000-ih prolazilo 20 odnosno 80% plina namijenjenog EU. Pojava tranzitnih država prepreka je zadržavanju isključive kontrole na od ranije postojećim plinovodima, a povećala je i komercijalne rizike za plinsku trgovinu, jer je za RF nastala obveza plaćanja tranzitnih pristojbi, kao i političke zbog mogućeg utjecaja bilateralnih političkih odnosa na siguran protok plina; također dodatan je problem što su tranzitne države često ilegalno povlačile iz cijevi plin koji je tranzitirao prema EU. Kraj hladnog rata donio je nesuglasice između bivših sovjetskih republika glede vlasništva nad infrastrukturom, tranzitnih pristojbi, cijene tranzita i plina, vraćanja dugova te konačno do plinskih kriza (v. priloge 1 i 2). Učinci tih kriza prelili su se na europske potrošače i stoga RF ovisnost o tranzitnim državama pri isporuci plina EU ističe kao najveću prijetnju zadržavanju statusa vjerodostojnog opskrbljivača plinom.

U skladu s preferiranim „konceptom suverenosti“ (Boban i Cipek; 2017:324), RF „ni po koju cijenu neće prihvatiti ovisnost o nekoj drugoj državi, smatrajući to ugrozom vlastite nacionalne sigurnosti“ (Fredholm, 2015:251-2). Gazprom je nastojao steći većinsko vlasništvo nad transportnom infrastrukturom i plinskim skladištima u tranzitnim državama (osobito velikim plinskim skladištima na zapadu Ukrajine).²³⁶ U slučaju kada je uspijevaao,

---

²³⁴ Talseth (2017:62) dodatno u imenima sovjetskih plinovoda Bratstvo (Братство) i Savez (Союз) vidi primjer narativa koji poprimaju fizički oblik; primarni cilj im nije bio samo ekonomski, već i geopolitički: opskrbiti plinom po privilegiranim cijenama „bratske države“ i zadovoljiti potrebe sovjetske vojske i vojske država članica Varšavskog ugovora.

²³⁵ RF i nadalje ima najveću nacionalnu mrežu i općenito najveću mrežu cjevovoda na svijetu: 46 000 km naftovoda i 152 000 km plinovoda (Talseth; 2017:150).

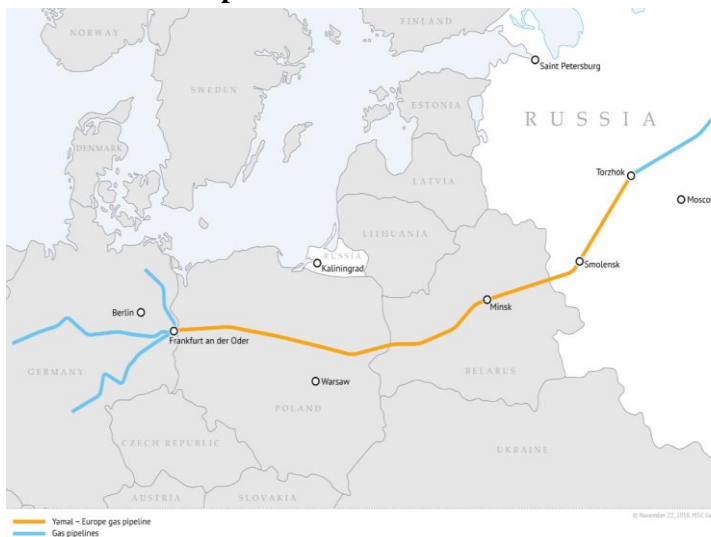
²³⁶ Više o ruskim pokušajima preuzimanja plinske infrastrukture u tranzitnim državama u Lee i Connelly, 2016:115.

tranzitna država bi dobila preferencijalan tretman u plinskoj trgovini u pogledu cijena i drugih ugovornih uvjeta (poput primjerice Bjelorusije, v. pododjeljak 4.5.1.). Kada nije uspio, Gazprom je komercijalne, a još više političke rizike nastojao otkloniti zaobilaznjem tranzitne države, gradeći nove transportne pravce neovisno o njihovoj ekonomskoj učinkovitosti (primjerice, Ukrajinu zaobilazi izgradnjom Turskog toga, kao i, što je još važnije, izgradnjom plinovoda Sjevernog toka 1 i Sjevernog toka 2²³⁷). Tako „odnosi s tranzitnim državama snažno utječu na geografiju europske plinske mreže“ (Högselius, 2010:16).

Za rusku „politiku plinovoda“ ključan je koncept diverzifikacije, koji za RF podrazumijeva dvije aktivnosti:

- diverzifikaciju pravaca izvoza plina u EU izgradnjom novih plinovoda uz zaobilaznje tranzitnih država, kako bi uspostavio potpunu kontrolu nad pravcima za izvoz i
- diverzifikaciju tržišta za izvoz plina izgradnjom plinovoda prema Kini, kako bi

SLIKA 11 Jamal plinovod

Izvor: Gazprom (n.d./b). Preuzeto 15.08.2018. iz: <http://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/>

pravaca za transport plina kako bi izbjegao rizik vezan uz tranzitne države. RF tome daje ekonomski okvir ističući kako želi zadržati kredibilitet kao vanjskotrgovinski partner, no, mnogi se analitičari ipak slažu da je riječ o „politici geopolitičke diverzifikacije“ (Casier, 2011: 538), preko ostvarenja potpune dominacije nad plinskim tržištem EU (Cameron, 2009).

povećao asimetričnu međuovisnost u plinskoj trgovini s EU u svoju korist i pojačao dugoročnu ranjivost EU.

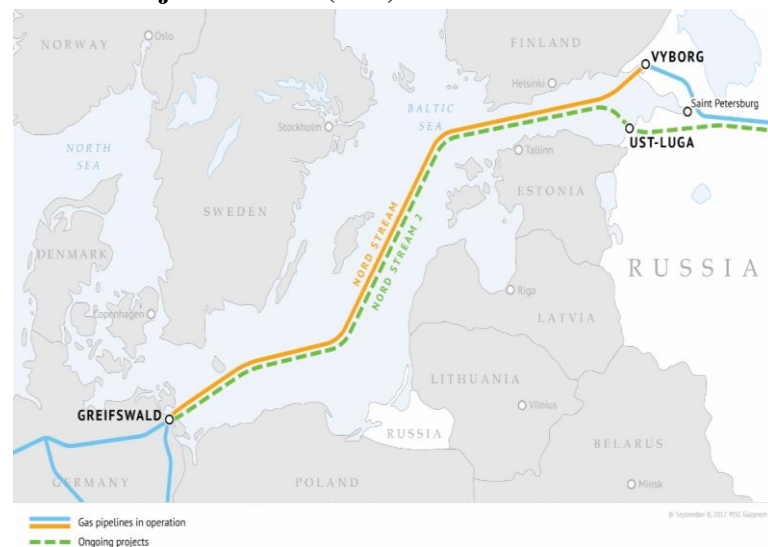
Diverzifikaciju pravaca izvoza Putin (2004) je najavio već u Godišnjem obraćanju Federalnoj skupštini RF 2004. preko „povezivanja naftovoda Družba i Adria kako bi izbjegao tjesnace Bospor i Dardanele“ i još važnije „izgradnje Sjevernoeuropskog plinovoda“²³⁸, novog, dodatnog

²³⁷ Korteweg (2018) pravi izazov vanjskoj politici EU prema Ukrajini vidi u Sjevernom toku, dok drži da Turski tok ima manji utjecaj na tranzitnu ulogu Ukrajine i veći je problem što čini ekonomski neisplativim Južni plinski koridor.

²³⁸ I nadalje se ponekad koristi naziv Sjevernoeuropski plinovod (NEGP), iako se uvriježio naziv Sjeverni tok.

U ovom se radu polazi od toga da za RF koncept diverzifikacije znači manji tranzitni rizik i više mogućnosti vanjskopolitičke manipulacije, a što isti koncept znači za EU pojasnit će se u 5. poglavlju. Nakon kraja hladnog rata dogovarana je izgradnja kopnenih plinovoda po hladnoratovskom modelu s istoka prema zapadu. RF, Bjelorusija i Poljska potpisali su 1993. međuvladine ugovore o izgradnji plinovoda Jamal do SRNJ (Slika 11). Tim je plinovodom, dugim 2000 km, prvi plin potekao 1997., a 2005. je dosegnuo puni kapacitet od 33 mlrd m³ godišnje. Zbog povećanih potreba SRNJ za plinom, odmah se počela razmatrati izgradnja druge cijevi plinovoda Jamal 2. Međutim, RF se odlučio za izgradnju Sjevernog toka 1 (u nastavku NS1, v. Sliku 12), jednog od najvećih *off shore* plinovoda na svijetu preko Baltičkog mora, kako bi zaobišao tranzitne države i direktno isporučivao plin SRNJ. NS1 je dug gotovo 1200 km i nekoliko puta skuplji od izvorno planiranog plinovoda Jamal 2. Sporazum o gradnji NS1 potpisali su 2005. čelnici RF i SRNJ, Putin i Schröder, kao i Gazprom i partnerska poduzeća iz starih država članica EU: njemački Wintershall i E.ON, nizozemski Gasuni i francuski Engie, tada Gaz de France Suez.²³⁹ Gradnja NS1 je nastavljena neovisno o prvoj plinskoj krizi te je prva cijev puštena u pogon 2011., a 2012. i druga cijev. Ukupni kapacitet NS1 je 55 mlrd m³/g i smanjio je udio ruskog plina koji je preko Ukrajine tranzitirao u Europu s 80 na 50% 2012., a zatim na 39% 2015.g. (DGE, 2016). Bio je to u prvom redu politički projekt, koji je strukturirao plinsku trgovinu na način da se zaobilazi tranzitne države, neprijateljski raspoložene prema RF-u (Poljsku, baltičke države).

SLIKA 12 Sjeverni tok 1 (NS1)

Izvor: Gazprom (n.d./c). Preuzeto 15.08.2018. iz: <http://www.gazprom.com/projects/nord-stream/>

U vrijeme kada je dogovorana NS1 pušten je u promet plinovod Plavi tok kapaciteta 16 mlrd m³ plina godišnje, kojim su po prvi put direktno, podvodnom dionicom kroz Crno more,

²³⁹ NS1 je izvorno projekt Gazproma i finskog poduzeća Neste (kasnije Fortum) iz 1997., studija izvedivosti je napravljena 1998., a EC ga je već 2000. uvrstio u okvir TEN-E kao projekt od „europskog interesa“ (Prontera, 2017:113). Nakon proširenja EU, fisko poduzeće je istupilo iz projekta zbog snažnih kritika baltičkih država i Poljske.

povezani ruski izvori plina s tržištem Turske. RF je imao tri cilja: sklapanje strateškog partnerstva s Turskom, koja je iza EU drugi najveći potrošač ruskog plina²⁴⁰, zaobilazanje tranzitnih država (u ovom slučaju Ukrajine, Moldavije, Rumunjske i Bugarske), dok je najvažniji cilj bio onemogućiti konkurenciju ruskom plinu. Naime, krajem 1999., kada su potpisani ugovori za izgradnju *off shore* dionice Plavog toga, dogovorena je izgradnja Transkaspijskog plinovoda i korištenje turskog teritorija za opskrbu Europe kaspijskim plinom, ali je *joint venture* osnovan u tu svrhu zbog nesuglasica između prikaspijskih država raspušten pred ljetom 2000. godine. U ljetu 2007. Putin je predložio izgradnju novog plinovoda Južni tok (SS), koji je trebao do juga Europe stići preko Crnog mora, zaobilazeći Ukrajinu, ali i Tursku. U projekt su se uključila brojna europska poduzeća kroz *joint venture* s Gazpromom, no zbog nesuglasica između EU i RF 2014. je obustavljen (više o uspješno onemogućenoj realizaciji projekta izgradnje dodatnog plinovoda pod ruskom kontrolom u 5. poglavlju).

Ideja južnog koridora koji zaobilazi Ukrajinu je opstala, ali je ponovno promijenjen pravac pružanja (vidi slike 13 i 14). Putin je s turskim predsjednikom Erdoganom 1. prosinca 2014. istodobno objavio obustavu projekta SS i dogovor oko izgradnje drugog plinovoda istog kapaciteta (63 mlrd m³) kroz Tursku do granice s Grčkom, ovaj put ne u suradnji sa zapadnoeuropskim poduzećima, nego samostalno, a plinovod je dobio i novo ime, Turski tok (TS). Zauzvrat je Gazprom smanjio cijenu plina Turskoj za 6%, obećao povećanje isporuke plina i dodatno smanjenje cijene u slučaju realizacije projekta²⁴¹. TS omogućuje Turskoj da postane plinsko čvorište, jer preko njezinog teritorija prolaze ili će prolaziti i „europski“ (Baku-Ceyhan-Erzurum, Južni plinski koridor) i ruski plinovodi (Plavi tok, Turski tok).

---

²⁴⁰ Turska je drugi uvoznik ruskog plina pojedinačno, iza SRNJ kao najvećeg uvoznika ruskog plina. Prema podacima Gazproma, SRNJ je 2018. uvezla 58,5, a Turska 23,96 mlrd m³ (Gazprom, 2019). Turska iz RF uvozi preko 50% svojih potreba za plinom.

²⁴¹ Projekt je bio privremeno suspendiran nakon turskog napada na ruski borbeni zrakoplov na tursko-sirijskoj granici krajem 2015. do kolovoza 2016., kada je ponovno pokrenut.

SLIKA 13 Planirani projekt plinovoda Južni tok

Izvor: Korybko (2014). Preuzeto 15.08.2019. iz www.foreignpolicyjournal.com/wp-content/uploads/2014/06/140606-Korybko-SouthStream.pdf

SLIKA 14 Ruski plinovod Turski tok

Izvor: Gazprom (n.d./a). Preuzeto 15.08.2019. iz <https://www.gazprom.com/projects/turk-stream/>

RF je želio ojačati svoje pregovaračke pozicije uključivši Tursku kao novu tranzitnu državu koja nije nužno jednostavan partner za EU²⁴², a na EU je prebacio i rizik osiguranja opskrbe plinom: Gazprom je izgradio dionicu do tursko-grčke granice²⁴³, doduše sa smanjenim kapacitetom od 32 mlrd m³, od čega je 14 namijenjeno Turskoj, dok EU mora izgraditi infrastrukturu za daljnji transport plina u Europu. Značilo je to promjenu ruske strategije prema tržištu EU, naime, Gazprom je, kako je pojasnio predsjednik Uprave Gazproma A. Miller (Sputnik, 2014), odustao od operativnog modela opskrbe krajnjih korisnika.

Svi plinovodi za izvoz ruskog plina u EU su u većinskom vlasništvu ili pod kontrolom RF-a, što mu osigurava „supstancijalni monopol“ (Haines, 2015:17). Ruski projekti izgradnje plinovoda NS i SS, kojeg je zamijenio TS, „simboli su spajanja ruske izvozne plinske politike s posthladnoratovskom vanjskom politikom prema Europi i jedan od najvažnijih vanjskopolitičkih poteza koji je inicirala Moskva pod vodstvom Vladimira Putina“ (Nöel, 2009:18). RF, osim toga, nuđenjem alternativnih pravaca plinovoda, kao i uključivanjem u projekte plinskih poduzeća iz većih, strateški važnijih i manje ovisnih o uvozu ruskog plina

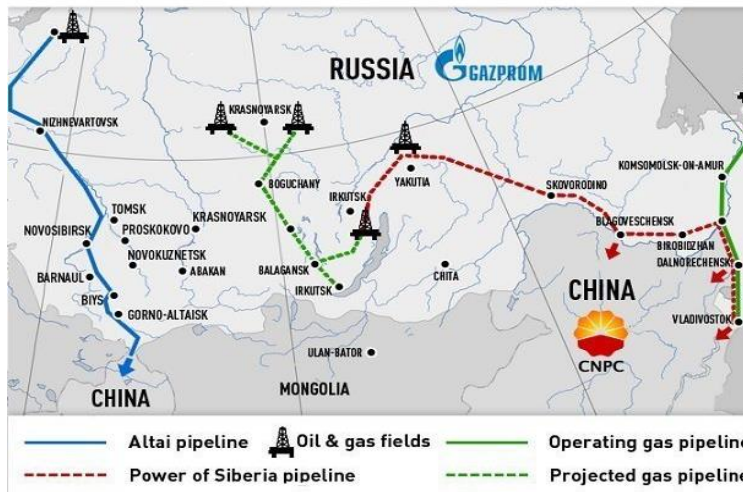
²⁴² Turska je, primjerice, svojedobno uvjetovala realizaciju Južnog plinskog koridora otvaranjem Poglavlja o energetici u pregovorima s EU.

²⁴³ Za gradnju TS zaduženo je poduzeće *South Stream Transport B.V. Co.*, poduzeće osnovano za gradnju plinovoda SS, nakon čijeg je otkazivanje Gazprom otkupio 50% dionica od francuskog EDF-a, talijanskog ENI-ja i njemačkog Wintershalla, dok je ostalih 50% dionica ionako bilo u Gazpromovu vlasništvu. Turski tok su svečano otvorili 8. siječnja 2020. ruski i turski predsjednici.

država članica EU potiče konkurenciju između država članica EU i desolidarizira EU, jer ti ruski projekti za nove, ovisnije države članice predstavljaju ne samo geopolitički, nego i ekonomski trošak - zaobilaze ih i lišavaju tranzitnih pristojbi (više o tome na primjeru NS2 u 5. poglavlju).

Ruski koncept diverzifikacije podrazumijeva i diverzifikaciju izvoznog tržišta. U skladu sa

SLIKA 15 RF-Kina: plinovod u izgradnji Moć Sibira i planirani plinovod Altaj

Izvor: GRI (2014). Preuzeto 20. 08. 2018. iz

<https://globalriskinsights.com/2014/11/russia-and-china-extend-energy-ties-at-apec/altai-powerofshanghai-pipeline/>

potpisan ugovor između Gazproma i Kineske nacionalne naftne korporacije (CNPC) o izgradnji plinovoda Moć Sibira (otvoren krajem 2019.), a krajem iste godine i novi, doduše okvirni sporazum o izgradnji plinovoda Altaj od ruskih zapadnosibirskih polja, s kojih se crpi plin za Europu, do Kine (v. Sliku 15). Prethodno je, u rujnu 2010., između dvije države završen naftovod Istočni Sibir – Pacifički ocean (ESPO).

RF plinsku trgovinu i plinsko tržište strukturira na način koji odgovara njegovim interesima zadržavanja odnosno jačanja monopolističkog položaja: u „bližem inozemstvu“ kontrolira ili pokušava kontrolirati proizvodnju, izvoz i transport plina, a u državama članicama EU zadržava naslijeđeni model trgovanja, kada je moguće koristi model „direktne prodaje krajnjem korisniku“ ili prijeti diverzifikacijom tržišta za izvoz svog plina. RF, u skladu s Hirschmanovim preporukama (1980:30), monopolistički položaj na plinskom tržištu EU ne postiže zabranama, kako su to činile imperijalne sile u trgovini s kolonijama, nego suptilnijim metodama stvaranja materijalnih, ali i percipiranih uvjeta koji onemogućuju EU da diverzificira trgovinu prema trećim državama.

strategijom okretanja prema istoku, RF postupno, ali postojano radi na diverzifikaciji tržišta za izvoz svog plina, otvarajući komercijalno možda manje isplativo, ali ogromno tržište u Kini, državi s kojom dijeli viziju međunarodnog poretka: obje države se zalažu za dokidanje unilateralizma SAD-a i, barem deklarativno, za multilateralni međunarodni poredak. Tako je 2014.

4.6. Konstruiranje moći plina

„Percepcija stvarnosti nije objektivna slika.“

(Corbetta, 2003:19)

O moći se većinom razmišlja u okviru klasične realističke paradigme, koja je racionalna i materijalistička te moć obično izjednačava s fizičkom imovinom, opipljivim kapacitetima, materijalnim elementima nacionalne moći. Energenti i trgovina njima su u materijalnom smislu strateško dobro, koje uzrokuje sukobe ili se koristi kao instrument moći, no u analizi korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći u ruskom hibridnom ratovanju realističke su naočale preuske. U prethodnim je odjeljcima objašnjeno koji su materijalni čimbenici utjecali na korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći, no važni su i nematerijalni, konstruirani i to iz dva razloga: a) „značenja se razvijaju kroz intersubjektivne interakcije i nisu i ne mogu biti samo refleksija materijalne realnosti“ (McDonald, 2008:66), i b) „percepcije jednako kao i objektivna stvarnost stvaraju tenzije i oblikuje odluke političkih vođa“ (Barbieri, 2002:32). Na percepcije utječu nacionalni identiteti, interesi i ideje političkih vođa, ali i perceptivne konstrukcije, koje mogu imati realnu, materijalnu podlogu, ali i počivati na subjektivnom doživljaju²⁴⁴; kada je riječ o sigurnosti ovisi o realiziranim aktivnostima i percipiranim namjerama drugih relevantnih aktera. Neovisno o tome jesu li točne ili pogrešne, percepcije rezultiraju odgovorima; „neopipljivo percipiranje energetske prijetnje se prevodi u opipljive političke ishode, opravdava određene izbore i rezultira specifičnim politikama temeljenima na toj percepciji“ (ibid., 35), koje mogu biti povezane više s nečim što se očekuje u budućnosti nego s nečim realno postojećim. U objašnjavanju stvaranja percepcija pomoći će konstruktivistička paradigma, koja moć ne reducira na materijalno, na njezin izvršni oblik, nego uključuje i nematerijalne čimbenike, nediskurzivne i diskurzivne.

Kao što ciljevi politike moći mogu biti artikulirani i neartikulirani te opipljivi i neopipljivi, tako se instrumenti politike moći mogu koristiti na opipljiv i neopipljiv način. Tradicionalno se instrumentom tvrde moći smatrala oružana sila, obično vidljiv i opipljiv kapacitet. RF plinsku trgovinu kao netradicionalni instrument moći koristi na tradicionalan, opipljiv i netradicionalan, neopipljiv način. Kada obustavlja isporuke ili diže cijenu plina plinsku trgovinu eksplicitno koristi kao opipljiv instrument Nyeve tvrde moći, kao otvorenu relacijsku moć, kojom kažnjava odnosno nagrađuje kako bi utjecao na ponašanje EU i pojedinih država

---

²⁴⁴ Na percepcije aktera mogu utjecati i njihove različite uloge u energetske transakcijama, jer akteri mogu biti države izvoznice, države uvoznice ili tranzitne države.

članica, koje to znaju i osjećaju materijalan učinak te moći. Plinska trgovina može biti i neopipljiv instrument, kada RF strukturira plinsku trgovinu i plinsko tržište na za njega pogodan način, kao i kada prijeti obustavom isporuke ili dizanjem cijene, jer je to pitanje vjerovanja, percepcija. Iskustvo prekida opskrbe plinom i netržišnog mijenjanja cijene plina, kao i drugi materijalni čimbenici poput ovisnosti o ruskom plinu i plinovodima pod ruskom kontrolom, neraskidivost odnosa zbog fizičke povezanosti plinovodima i slično, doprinose tome da EU percipira plinsku trgovinu kao instrument moći i potencijalnu prijetnju.

Na percepciju prijetnji, drži Walt (1987:20-21, prema Johnson, 2016:39), utječu četiri čimbenika, od kojih su prva tri materijalne, a četvrti je subjektivne prirode. To su materijalne činjenice vezane uz kapacitete koje država može koristiti: geografska blizina, agregirana moć i ofanzivni kapaciteti, kao i agresivne namjere, koje pak mogu biti stvar subjektivne percepcije. U plinskoj trgovini EU i RF prisutni su svi čimbenici: RF i EU su u geografskom smislu susjedi, a „prijetnje lakše prelaze manje dionice“ (Buzan i Weaver, 2003:461); plinska trgovina je potentan ofanzivan kapacitet, jedan od mnogih koji jača agregiranu moć utjecanja RF-a, a EU je prethodne ruske aktivnosti na postsovjetskom prostoru percipirao kao agresivne namjere. Prestalo je biti važno predstavlja li ruska plinska politika realnu prijetnju, nego je postao bitan učinak obustave plinske trgovine na percepciju energetske nesigurnosti u EU.

Prema A. Wolfersu (1952:484; 1962:149), sigurnost ima objektivnu dimenziju, koja znači odsustvo prijetnji stečenim vrijednostima, i subjektivnu dimenziju, koja pretpostavlja odsustvo straha, odnosno percepcije da će te vrijednosti biti napadnute. Nije važno, smatra Wolfers, je li opasnost po sigurnost nekog aktera objektivna ili nije, jer je djelovanje najčešće usklađeno s osjećajem opasnosti i percepcija vlastite sigurnosti ovisi o percipiranim namjerama drugih aktera. Percepcija prijetnje vodi strahu, nematerijalnom i nediskurzivnom čimbeniku koji pojačava negativnu percepciju nečega ili nekoga, u konkretnom slučaju plinske trgovine s RF. Na promjenu percepcije prirode ovisnosti EU o ruskom plinu utjecale su i društveno konstruirane interpretacije indikatora *energetske sigurnosti*: veću važnost od objektivnih kriterija (ovisnost o uvozu, mogućnost zadovoljavanja energetske potreba u slučaju kvara na infrastrukturi i slično) dobili su subjektivni kriteriji poput stupnja vjerojatnosti prekida opskrbe, straha od osjetljivosti i ranjivosti na prekide i slično. Na subjektivan osjećaj prijetnje utječe i sklonost precjenjivanju vjerojatnosti štete, osobito pod utjecajem spoznaje o prethodno objektivno nanesej šteti drugim akterima. Naime, EU je na primjeru država „bližeg inozemstva“ spoznao da posljedice prekida isporuke odnosno visoke cijene plina mogu biti: financijske štete zbog obustave industrijske proizvodnje u nedostatku

energenata, socijalne štete zbog mogućnosti izbijanja nemira, kao i političke štete kada neadekvatan odgovor na vanjske energetske prijetnje rezultira prisilnim odricanjem od vlasti (poput opisanih slučajeva u Ukrajini 2006. ili Bugarskoj 2014. godine).

Za diskurzivno, nematerijalno utjecanje na percepcije i preferencije u ciljanim državama članicama EU, RF koristi političke, diplomatske i osobito umješno informacijsko-propagandne narative, konstruirane priče o znanjima i uvjerenjima.²⁴⁵ Diskursi su misaoni procesi kontinuiranog stvaranja i reproduciranja intersubjektivnih značenja koja oblikuju i aktivnosti i aktere; stoga su „za svako razumijevanje međunarodnih odnosa nužne materijalna i diskurzivna moć“ (Hopf, 1998:177). Uključivanjem u analizu diskursa u ovom se radu „ne umanjuju materijalni interesi, nego samo naglašava subjektivna interpretacija aktera vlastitih materijalnih interesa i kako ih najbolje zadovoljiti“ (Sharples, 2013:684). U diskursima se odražavaju identiteti i interesi i njima se pokušava konstruirati stvarnost i utjecati na njezinu interpretaciju, u ovom slučaju na interpretaciju uloge plinske trgovine između EU i RF. U 21. stoljeću pojavila se nova vrsta diskursa vezano uz plinsku trgovinu, koja je nastojala kontrolirati intersubjektivno razumijevanje uloge plinske trgovine u odnosima s EU i što je još važnije izgraditi sliku, stvoriti identitet RF-a kao *energetske supersile*.

Glavni Putinov cilj je bio vraćanje RF-u ugleda i moći na međunarodnoj pozornici, jer je RF posthladnoratovski gubitak identiteta supersile smatrao prijetnjom, možda ne fizičkom, ali svakako ontološkom opstanku. Putin nije imao na raspolaganju ideologiju kao u doba SSSR-a, iz političkih i ekonomskih razloga nije mogao razvijati i koristiti vojnu silu i upustiti se u strateško vojno sukobljavanje sa SAD-om, niti se mogao nametnuti kao ekonomska sila jer je rusko gospodarstvo bilo u krizi. Ono što je imao na raspolaganju bili su energenti, koje je na dva načina iskoristio za odgovor na gubitak identiteta supersile: „transformirao (je) aktivnosti“, usmjerivši ih na jačanje asimetrije međuovisnosti i monopolističkog položaja na plinskom tržištu, i „konstruirao narative“ (Ejdus, 2016:217) kako bi stvorio i osnažio identitet RF-a kao *energetske supersile*.

Klare (2008:88, prema Johnson, 2016:113) definira *energetsku supersilu* kao silu, koja je „sposobna upravljati svojim izvanrednim bogatstvom resursima kao ogromnim geopolitičkim utjecajem“. Iako su identiteti aktera relativno stabilni u međunarodnom sustavu, mogu se i mijenjati, između ostalog diskurzivnim putem. Identitet je kompleksna konstrukcija koju čine interni identitet, samorazumijevanje, značenje koje akter pripisuje sebi i kako percipira vlastiti

---

²⁴⁵ Siddi (2018:260) drži da je „rusko ‘energetsko oružje’ više društvena konstrukcija nego realan i učinkovit politički instrument“.

identitet, i vanjski identitet, značenje koje akteru pripisuju drugi (Wendt, 1999:224-5) i kome je u podlozi intersubjektivno razumijevanje. Nema jedinstvenog stava o tome je li identitet RF-a kao *energetske supersile* konstruiran izvana ili je riječ o samokonstruiranom identitetu u cilju osnaživanja plinske trgovine kao instrument moći? Neki autori (Johnson, 2016:115) drže da je taj imidž RF-a primjer izvana konstruirane i nametnute percepcije, generirane na temelju povijesnih, hladnoratovskih stereotipa i negativnih kolektivnih prisjećanja borbe za moć, osobito u bivšim istočnoeuropskim državama. RF, u želji da konstruira sliku sebe kao pouzdanog partnera i uvjeri EU da ne koristi plin kao (vanjsko)politički instrument, podržava takva tumačenja i javno se ograđuje od negativnog imidža supersile. Učinio je to Putin nakon prve plinske krize na sljedeći način:

„Rado bih da se odmaknemo od *terminologije prošlosti*. Supersila je riječ koju smo koristili tijekom hladnog rata. Ta ideja sile općenito, supersile, zašto bi je koristili sada? Međutim, naš potencijal je još uvijek podcijenjen. Imamo ogroman potencijal u energetske sektoru. (...) Pitanje je kako ćemo iskoristiti taj ogroman potencijal. (...) Ako ste primijetili, *nikada nisam o Rusiji govorio kao energetske supersile*. Ali mi imamo veće mogućnosti od gotovo bilo koje druge države na svijetu. To je očigledna činjenica. Svatko treba razumjeti da su to, u prvom redu, naši nacionalni resursi i ne treba ih gledati kao na svoje. (...) ta ideja, koja je ciljano utisnuta u svijet javnosti i medija je pokušaj oživljavanja odjeka „zlog Sovjetskog Saveza“ i portretiranja današnje Rusije u tom svjetlu...Ako *zbrojite ruski energetski potencijal* na svim područjima – nafta, plin, nuklearno gorivo – *naša je država neupitni lider*.“

(Putin, 2006b, istaknuo a.)

Putin je odgovarao od korištenja termina *energetska supersila*, nazvavši pri tomu RF „neupitnim liderom“ na energetske području, drugim riječima *energetskom supersilom*. Upravo je Putin dizajnirao RF kao *energetsku supersilu* kako bi kroz taj identitet perceptivno ojačao plinsku trgovinu kao instrument moći u vanjske politici. Strategiju pretvaranja RF-a u *energetsku supersilu* (*энергетическая сверхдержава*) razradio je Putinov glavni ekonomski savjetnik od 2005. godine Igor Šuvalov²⁴⁶. U završnom izlaganju na 12. Peterburškom međunarodnom ekonomskom forumu 2008. Šuvalov je RF nazvao „ključnim igračem na svjetskom energetske tržištu“, istaknuvši ujedno da „realno davanje sadržaja terminu ‘energetske supersile’ zahtjeva barem 10 godina upornog rada“ (RIA, 2008). Također, kroz

---

²⁴⁶ I. Šuvalov je predložio *energetsku sigurnost* kao glavnu temu sastanka na vrhu G8 2006. u RF-u; ključna poruka sastanka je bila da će RF osigurati europskim državama *energetsku sigurnost*, a zauzvrat traži novac, razumijevanje i lojalnost.

nametanje bilateralnih plinskih ugovora RF potencira kontrastiranje ruskog identiteta *energetske supersile* slabom i nekoherentnom energetsom akterstvu EU, odnosno njegovom nepostojanju.

Na percepcije se može utjecati argumentima, apeliranjem na činjenice, ali i opreznom manipulacijom. Narativi su „valuta moći“ (Nye, 2012:104) kada nisu u prevelikom raskoraku s realnošću i nisu previše očigledna propaganda jer tada narušavaju ugled i vjerodostojnost onoga tko ih koristi i na dugi rok gube moć; najvjerodostojniji su kada se temelje na objektivnim činjenicama. RF ciljano učvršćuje i reproducira svoj samokreirani identitet *energetske supersile* preko različitih argumentiranih ili manipulativnih diskurzivnih praksi. RF u prvom redu diskurzivno utječe na percepciju o rastućoj ovisnosti EU o plinskoj trgovini s RF-om. Prema Maltbyju (2015:825), percepcija ovisnosti o jednom izvoru energenta može se kretati od percepcije međusobno pozitivne međuovisnosti do negativne percepcije nejednake ili čak prijeteće ovisnosti: u slučaju pozitivne se smatra da međuovisnost jamči energetske sigurnost i može biti „integrativni instrument“ (Samardžija, 2007), služiti kao okvir za uravnoteživanje interesa, dok se u slučaju negativne percepcije smatra da ugrožava energetske sigurnost, što rezultira osjećajem prijetnje. EU asimetriju međuovisnosti u plinskom odnosu doživljava kao prijetnju sigurnosti opskrbe plinom već materijaliziranu tijekom plinskih kriza, kada je ostao bez plina. Na temelju tog za EU neugodnog povijesnog iskustva RF pokušava dodatno ojačati moć plinske trgovine narativima o svojoj nezamjenjivoj ulozi u sigurnoj opskrbi energentima EU i alternativnim kupcima svog plina, dok EU teško može pronaći pouzdanog opskrbljivača plinom kao što je RF. Narativi o otvaranju transportnih mogućnosti za izvoz plina u Kinu temelje se na objektivnim činjenicama, potkrijepljeni su izgradnjom jednog i sporazumom o izgradnji drugog plinovoda (v. Pododjeljak 4.5.4.) i stvaraju percepciju budućeg jačanja asimetrije plinske trgovine u korist RF, što bi dodatno ugrozilo sigurnost opskrbe plinom EU. Ruski cilj perceptivnog jačanja ovisnosti EU o plinskoj trgovini ponekad je imao materijalan učinak u državama članicama EU (u Bugarskoj je, primjerice, u prosincu 2014. pala vlada zbog unutarkoalicijskih neslaganja oko bugarskog otkazivanja plinovoda SS; Gardner, 2014) i na odnose između država članica EU (RF je, primjerice, potaknuo Mađarsku i RH 2012. da se nadmeću oko ulaska u projekt nikad realiziranog SS-a; Žabec, 2012).

U osnaživanju percepcije sebe kao *energetske supersile* RF često manipulira znanjima i uvjerenjima. Tako, primjerice, koristi uvjerljive ili privlačne okvire unutar kojih naglašava određene karakteristike plinske trgovine, a druge zanemaruje. Čini to primjerice kada plinsku

trgovinu uokviruje isključivo kroz ekonomsku dimenziju: predstavlja plin kao neizostavan energent za ekonomski rast, naglašava da je ruski plin koji se transportira plinovodima jeftiniji od LNG-ija, da plinski projekti s RF donose državi-partneru investicije, prihode od tranzita i omogućuju upošljavanje radnika. RF ponekad uokviruje plinsku trgovinu i kroz ekološku dimenziju: ističe da je transport plina plinovodima manje opasan od transporta LNG brodovima i osobito naglašava da je plin ekološki najprihvatljiviji fosilni energent. Kada različiti ruski akteri, znanstvenici, mediji ili političari poput predsjednika Uprave Gazproma A. Medvedeva ohrabruju korištenje plina „kao najzelenijeg ugljikovodika“ (Medvedev, 2010), to je potpuno u suglasju s europskim stavom da je plin „most“ prema dobu OIE (EC, 2011), pa u toj mjeri i vjerodostojno, no pri tomu se prešućuje monopolistički položaj na plinskom tržištu EU, što rezultira političko-sigurnosnim eksternalijama.

Manipulativna diskurzivna praksa je osobito česta u „politici plinovoda“ koja cilja na zadržavanje monopola RF-a u transportu plina. Konstantnim najavama gradnje novih kapaciteta za transport plina u svom vlasništvu ili pod svojom kontrolom, neovisno o stvarnoj namjeri realizacije, RF nastoji diskurzivno utjecati na percepcije ciljane publike (političare i javno mnijenje) u državama članicama EU na dva načina: a) naglašava ekonomske prednosti realizacije svojih velikih plinskih projekata i b) obrazlaže da su prethodno najavljeni europski plinski projekti nepotrebni i neisplativi. RF primjenjuje negativnu moć: nastoji prevenirati nepoželjne aktivnosti, onemogućiti kompetitivne europske projekte izgradnje plinovoda neovisnih o ruskom vlasništvu ili kontroli. Najavio je, primjerice, gradnju Južnog toka (SS) kako bi prevenirao izgradnju europskog projekta Nabucca (više u 5. poglavlju), suprotstavivši narativima EU-a o diverzifikaciji pravca transporta i izvora plina, narative o SS-u kao ekonomski isplativijem, izglednijem i sa sigurnijim izvorom plina, pri čemu ciljano izostavlja sigurnosnu dimenziju, prešućuje i negira da njegovi projekti mogu povećati ovisnost i utjecati na slobodu vanjskopolitičkog odlučivanja EU. Kako za percepciju nije važna implementacija, dugogodišnje rusko najavljivanje nikada realiziranih različitih varijanti SS-a utjecalo je, između ostalog, na odustanak EU od Nabucca. U fazi pregovora o realizaciji svojih projekata RF manipulativnim diskurzivnim praksama jača pregovaračke pozicije: nudi više alternativnih pravaca koji potencijalno uključuju više država članica EU i, u slučaju da neka država članica EU odustane od sudjelovanja, mijenja pravac pružanja plinovoda, često ga usklađujući s političkim preferencijama ciljanih država.²⁴⁷ Povremeno je RF „koristio nasilnu retoriku“, „rat

---

²⁴⁷ Primjerice, kada je Turska, pod pritiskom SAD-a, odustala od Plavog toka 2, RF je odlučio dnom Crnog mora zaobići Tursku i izgraditi Južni tok. Kada je bugarska Vlada na čelu s B. Bojkovim tražila obustavu projekta SS

riječima... kako bi pobudio strah od toga da će Rusija koristiti plin kao oružje protiv europskih država onako kako ga je koristio protiv Ukrajine i Gruzije 2006., kao i da će Gazprom iskoristiti tržišnu moć“ (Finon i Locatelli, 2008:437), primjerice kada je upozoravao EU na rizik kojem se izlaže podržavajući, pod utjecajem SAD-a, Ukrajinu reverznim isporukama plina, i pri tome isticao mogućnost izvoza svog plina u Kinu.

Neovisno o tome je li percepcija RF kao agresivne *energetske supersile* realna ili konstruirana na temelju istinitih ili lažnih činjenica ili obećanja, je li percepcija stvarnosti u raskoraku sa stvarnošću, percepcije utječu na energetske odnose i doprinose pretvaranju plinske trgovine iz kooperativnog u kompetitivan, ako ne i konfliktan odnos. RF aktivno konstruira moć plinske trgovine i u njezinu korištenju kao instrumenta moći prisutna su sva tri lica moći: Dahlovo, jer RF prisilom i prijetnjom prisile preko plinske trgovine određuje aktivnosti EU; Bachrachovo i Baratzovo, jer utječe na stavljanje pitanja *energetske sigurnosti* visoko na politički dnevni red EU-a; kao i Lukesovo jer nastoji oblikovati nesvjesne preferencije javnosti i političara u EU prijeteći diverzifikacijom svog izvoza odnosno najavljujući nagrade u vidu ekonomske dobiti. U percepciji država članica EU vezano uz plinsku trgovinu s RF došlo je do pomaka: ranije sigurna trgovina počela se percipirati kao nesigurna i prijeteća.

Percepcija prijetnje i osjećaj straha jačaju identitet RF-a kao *energetske supersile* koja je plinsku trgovinu spremna koristiti u politici moći prema EU i omogućuju RF-u natproporcionalan utjecaj, čak neovisno o njegovoj namjeri. Prekid opskrbe plinom jest najočigledniji i kratkoročno najbolniji način korištenja plinske trgovine u politici moći, tim više što već spoznaja o mogućnosti prekida opskrbe plinom doprinosi percepciji voljnosti korištenja, stvara subjektivan osjećaj nesigurnosti i proizvodi učinak neovisno o stvarnom korištenju. Usporedivo je to s hladnoratovskom situacijom, kada je isti osjećaj izazivala spoznaja o mogućnosti upotrebe nuklearnog oružja. Nuklearno oružje u hladnom ratu i plinska trgovina danas su kapaciteti koji proizvode subjektivnu nesigurnost i stoga mogu utjecati na države i navoditi ih na određene obrasce vanjskopolitičkog ponašanja.

4.7. Hladnoratovska sigurnosna dilema u posthladnoratovskoj plinskoj trgovini

„*Sigurnosna dilema nastaje kada jedna država nastoji povećati svoju sigurnost na način da se smanjuje sigurnost drugih država.*“ (Jervis, 1978)

2009., RF je pozvao Rumunjsku da umjesto Bugarske bude njegova početna točka, a kada Bugarska 2014. pod pritiskom EC (Euractiv, 2014) nije dala odobrenje za prolazak SS-a kroz njezinu isključivu ekonomsku zonu, RF je odlučio zaobići Bugarsku, uključiti ponovno Tursku i umjesto Južnog izgraditi Turski tok.

Percepciji plinske trgovine EU i RF kao nesigurne doprinijeli su objektivni i subjektivni čimbenici. Uz plinsku se trgovinu aktualno vezuju narativi koji upućuju na hladnoratovske realističke strategije zbog primjenjivosti neznatno modificiranih tradicionalnih hladnoratovskih koncepata poput ostvarivanja utjecaja, ravnoteže moći (u studiji slučaja ravnoteža ovisnosti), tvrde moći, geopolitičke moći, principa „podijeli i vladaj“ i sigurnosne dileme (u studiji slučaja dilema ovisnosti), a sporovi oko plinske trgovine nerijetko se nazivaju „novim hladnim ratom“ (Lucas, 2008:211). Naziv je prikladan i zbog uključenosti SAD-a, kao vanjskog aktera koji želi zadržati status jedine supersile i „sferu utjecaja“, u nadmetanje s RF-om, koji želi vratiti svoj raniji status supersile, oko plinskog tržišta EU (više o tome u 5. poglavlju). Za RF kraj hladnog rata nije značio „kraj povijesti“ (Fukuyama, 1994), nego ga je doživio kao vlastito poniženje kroz nametnutu unipolarnost koju je, oporavivši se, odlučio dokinuti. Od tada SAD i RF ne surađuju, nego se, slično kao u hladnom ratu, sukobljavaju oko niza pitanja (EU, Ukrajine, Sirije), provodeći „politiku zadržavanja“ u odnosu na EU - SAD ne želi prodor ruskog utjecaja, dok RF želi smanjiti utjecaj SAD-a, a k tome ne želi da se NATO²⁴⁸ i EU prošire na države „bližeg inozemstva“, u kojima polaže pravo na posebne interese, što je blisko politici podjele sfera utjecaja. U doba hladnog rata ideologija je bila, ili se barem tako tvrdilo, meka moć koja je privlačila europske države u orbitu jedne odnosno druge supersile, a nuklearno oružje tvrda moć koja je odvrćala obje strane od pokušaja mijenjanja odnosa. Nakon hladnog rata više nije bilo snage ideologije za pridobivanje saveznika i RF je u „kvazi hladnom ratu“, kako ga je nazvao češki premijer Andrej Babiš (RIA, 2018), odlučio koristiti sve raspoložive instrumente za promjenu *statusa quo* u međunarodnom sustavu.

Energetska strategija RF (Vlada RF, 2003) je energetska politiku stavila u središte ruskih diplomatskih aktivnosti. Korištenje „đavoljeg potencijala“ trgovinske međuovisnosti nakon 2000-ih rezultiralo je dilemom ovisnosti, koja funkcionira po sličnom principu kao sigurnosna dilema²⁴⁹. Koncept sigurnosne dileme odnosio se na nadmetanje dviju supersila u vrijeme hladnoga rata, kada je sigurnost prioritetno određivala vojna sila. Novi smisao je sigurnosnoj

---

²⁴⁸ RF se poziva na usmeni dogovor postignut tijekom pregovora o ujedinjenju Njemačke 1990. između tadašnjeg čelnika SSSR-a Vladimira Gorbačova i zapadnih država da se NATO neće širiti na istok.

²⁴⁹ Pojam sigurnosna dilema skovao je John H. Herz (1950:157) i njezino značenje objasnio na sljedeći način: „Grupe ili pojedinci koji žive u takvoj konstelaciji (anarhičnog društva, op.a.) mora brinuti i obično brine da će njihovu sigurnost napasti, podčiniti, njome dominirati ili je uništiti druge grupe i pojedinci. U nastojanju da se osigura od takvih napada potaknuti su da stiču sve više moći kako bi izbjegli utjecaj moći drugih. To čini, povratno, druge nesigurnijima i prisiljava ih da se pripreme na najgore. Kako se nitko nikada ne može osjećati potpuno sigurno u takvom svijetu kompetitivnih jedinica, slijedi borba za moć i pokreće se začarani krug sigurnosti i akumulacije moći.“

dilemi dalo nuklearno oružje, zbog kojeg se SSSR i SAD nikada nisu odlučili pokrenuti sukob koji bi narušio ravnotežu (simetriju), ali značio i konačno uništenje (gubitak) za obje strane, pa više nije bilo važno pobijediti u ratu, nego izbjeći ga i naglasak je prebačen na postizanje političkih ciljeva. Plinska trgovina je u dilemi ovisnosti preuzela ulogu nuklearnog oružja u dilemi sigurnosti, služi kao instrument za kreiranje državne politike²⁵⁰ i cilj je postići političke ciljeve ili suzbiti politički utjecaj uz izbjegavanje konačnog prekida plinske trgovine. Obje vrste instrumenta imaju potencijal utjecati na *status quo* u međunarodnom sustavu: nuklearno oružje je služilo održavanju blokovski podijeljenog, a plinska trgovina služi mijenjanju unipolarnog i, iz perspektive RF-a, hegemonistički uređenog međunarodnog sustava.

U „novom hladnom ratu“ trgovina plinom se u različitim diskursima naziva „energetskim oružjem“; „političkim oružjem“, „ruskim oružjem“²⁵¹ i uspoređuje s nuklearnim oružjem: primjerice, prema *The New York Timesu*, RF „koristi svoje velike energetske resurse umjesto nuklearnih raketa da se reafirmira“ (Stegen, 2011:6506²⁵²). Kada je bila riječ o nuklearnom oružju prijetilo se njegovom upotrebom, a kada je riječ o trgovini plinom prijeti se njezinom obustavom; u oba je slučaja riječ o utjecanju prisilom, samo u slučaju plinske trgovine na suptilniji način jer se ne prijeti vojnom silom (Barbieri, 2002:32). Hirschman (1980:6) je trgovinu smatrao ekvivalentom rata, s tim da njezina obustava izaziva puno manje štete od rata, dok je D. Baldwin važnu studiju o ekonomskom umijeću države iz 1985. *Economic Statecraft* posvetio pitanju kako država može koristiti svoje ekonomske aktivnosti kao zamjenu ili dodatak vojnim opcijama. Rat i trgovina su dva različita instrumenta kojima se postiže isti učinak – jača moć utjecanja, pa je plinska trgovina izabrana kao jeftinija i učinkovitija strategija za jačanje moći utjecanja, za vođenje „rata usred mira instrumentima mira“ (Hauser, 1919:4, prema Hirschman, 1980:57). U „novom hladnom ratu“ trgovina plinom neće biti odlučujući čimbenik, ali je pretvorena u jedan od instrumenata u širokom

---

²⁵⁰ U Obrambenoj strategiji Poljske iz 2009. (MNDRP, 2009) izrijekom je navedeno: „rastuća potražnja energenata važna je za činjenicu što se oni koriste za vršenje političkog pritiska i pojačano zamjenjuju vojnu silu kao instrument državne politike“.

²⁵¹ Direktor Tajništva Energetske zajednice Janez Kopač je 2014. plinsku trgovinu nazvao „plinskim oružjem“ (STA, 2014), a američki senator Chris Murphy je upozorio da „ruski energetske stisak nad Europom ima jednako opasne implikacije“ kao vojni stisak (Murphy, 2018).

²⁵² Mogućnost korištenja nafte i plina za jačanje moći vanjskopolitičkog utjecanja opravdava, prema K.S. Stegenu (2011:6506), korištenje naziva „energetsko oružje“. Njegov model korištenja „energetskog oružja“ sastoji se od četiri stupnja (nužna preduvjeta): država mora konsolidirati svoje energetske resurse, steći kontrolu nad tranzitnim pravcima, implicitno ili eksplicitno koristiti energetske resurse (kao prijetnju, nagradu ili kaznu) u pokušaju da unaprijedi svoje političke ciljeve te mora uslijediti reakcija ovisnijeg aktera na prijetnju. Za Leea i Connellyja (2016) prijetnje „energetskim oružjem“ nisu moderan fenomen jer se ta vrsta diskursa koristila još 1920-ih kada je Carska Rusija imala najveću naftnu industriju na svijetu.

spektru instrumenata koje RF koristi umjesto vojnih strategija (Barbieri, 2002:1) i to kao tvrdu moć, sredstvo prisile, odvracanja i zastrašivanja država „bližeg inozemstva“ i EU.

Kako je moć relativna i uvijek se mjeri u odnosu prema drugome, povećanje moći jedne države može se ostvariti samo na račun druge, u slučaju plinske trgovine povećanjem ovisnosti te druge države. Plinska trgovina kao pretpostavljeni odnos simetrične međuovisnosti usporediva je s tradicionalnim realističkim vojno-političkim modelom ravnoteže moći. Iz realističke je perspektive „ravnoteža moći glavni princip koji određuje ponašanje države i upravlja odnosima između država u anarhičnom međunarodnom sustavu, u kojem nema 911 i koji tjera na utrku u naoružanju radi jačanja relativne moći“ (Waltz, 1979:97); za Buzana (1983:102) je to „opći princip ponašanja država u međunarodnom sustavu“. Nye (2012:52,56) u ekonomskoj međuovisnosti vidi analogiju hladnoratovskoj nuklearnoj međuovisnosti. U sigurnosnoj dilemi jedna se država naoružava kako bi bila sigurnija od mogućih napada, što povećava rivalstvo između država, jer to tjera drugu državu da se također naoružava u cilju održanja ravnoteže moći i, posljedično, sigurnost obje države nije povećana, nego je umanjena. U plinskom odnosu svaka država nastoji zaštititi i ostvariti svoje nacionalne interese, te poduzima korake kako bi povećala sigurnost potražnje odnosno opskrbe putem povećanja odnosno smanjenja ovisnosti u plinskoj trgovini. Te aktivnosti ciljaju na narušavanje simetrije međuovisnosti (ravnoteže moći) i dovode do smanjenja percipirane sigurnosti, odnosno povećanja percipirane ovisnosti i moći utjecanja. Zajedničko je sigurnosnoj dilemi i dilemi ovisnosti što jedan akter želi povećati svoju sigurnost (ili moć) mjerama koje naziva defanzivnima, no one izazivaju strah drugog aktera, koji ih percipira kao ofanzivne i stoga nastoji povećati svoju sigurnost (ili moć). U „novom hladnom ratu“ cilj plinske trgovine je postao (vanjsko)politička moć i RF, kako bi umanjio gubitak statusa supersile, ciljano narušava simetriju međuovisnosti u plinskoj trgovini s EU kako bi povećao moć vanjskopolitičkog utjecanja. Pojavio se argument relativne dobiti, kada dobitak jedne znači potencijalni gubitak druge države; na plinsku se trgovinu počelo gledati u terminima prijatelj-neprijatelj, kao na geopolitičku igru temeljenu na moći, igru s nultim rezultatom, što je inherentno realističkom gledanju na svijet.

Dinamika sigurnosne dileme pretpostavlja da se na vojne aktivnosti (naoružavanje) odgovara vojnim sredstvima radi percepcije ugroženog opstanka. Dilema ovisnosti u plinskoj trgovini posljedica je asimetrije međuovisnosti, koja je prvi put postala vidljiva tijekom obustave opskrbe plinom u prvoj plinskoj krizi. Tada je RF demonstrirao kratkoročnu nadmoć u odnosu na EU, što je EU natjeralo da se „naoruža“ pokušavajući dokinuti (nad)moć RF-a. Kako EU

nema mogućnosti bitno ograničiti uvoz plina iz RF-a, „naoružavao“ se putem donošenja preventivnih i kriznih mjera, inzistirajući na liberalizaciji plinskog tržišta i gradnji plinovoda neovisnih o ruskim izvorima i pravcima transporta, o čemu će biti riječi u narednom poglavlju. Aktivnosti EU su izazvale strah RF-a da će izgubiti (nad)moć, pa je odlučio ojačati svoje „oružje“, putem monopola povećati sigurnost pristupa ciljanom tržištu, nudeći projekte plinovoda kompetitivne europskima, ističući svoju nezamjenjivost u opskrbi plinom EU i tražeći alternativno izvozno tržište u Aziji, kako bi stekao dugoročnu nadmoć u plinskom odnosu s EU.²⁵³ Pokušaji smanjenja ovisnosti jednog aktera doveli su do pokušaja povećanja ovisnosti drugog aktera; to je ojačalo kompetitivnost i osjećaj nesigurnosti, ravnoteža nije obnovljena, a sigurnost opskrbe odnosno potražnje je s gledišta uvoznika, koji želi siguran izvor i sigurnu dostavu plina, i izvoznika, koji želi sigurno tržište za plasman svog plina, umanjena. Zbog pokušaja dokidanja simetrije međuovisnosti u plinskoj se trgovini pojavila dilema ovisnosti ili energetska dilema²⁵⁴.

U prethodnom je odjeljku bilo riječi o strahu kao nematerijalnom, nediskurzivnom čimbeniku koji utječe na percepciju. Atmosfera straha inherentna je sigurnosnoj dilemi: države strahuju od narušavanja ravnoteže moći u sustavu, jer pobjeđuje onaj tko prvi naruši ravnotežu i strah kod jedne države raste kada druga poveća svoju moć kako bi bila sigurnija ili moćnija. I politizacija i sekuritizacija plinske trgovine izazivaju strah, koji utječe na percepciju ovisnosti (Maltby, 2015:825), jača dilemu ovisnosti i može potaknuti odgovore na te procese. EU strahuje od prevelike ovisnosti o ruskom plinu zbog mogućnosti korištenja plinske trgovine kao „političkog oružja“, a RF strahuje da europski odgovori (npr. izgradnja Južnog plinskog koridora izvan kontrole RF-a) ciljaju na potkopavanje ekonomskih i vanjskopolitičkih interesa RF-a putem utjecanja na države „bližeg inozemstva“ poput Azerbajdžana, Gruzije, Turkmenistana, koje smatra svojom sferom interesa. Strah je posljedica percepcije prijete, pa je koncept „ravnoteže moći“ u slučaju plinske trgovine između EU i RF moguće zamijeniti

---

²⁵³ Prema Pronteri (2017:16), RF je na plinsku trgovinu je primijenio ideju „energetskog oružja“, manipulirao je energetskim tržištima i transakcijama bez ograničenja kako bi, između ostalog, potaknuo natjecanje između uvoznika i plinska trgovina s EU je postala igra s nultim rezultatom.

²⁵⁴ Više autora uvodi koncept energetske dileme. Za Larssona (2007:10-11) energetska dilema EU sastoji se u tome da mora odlučiti hoće li stati iza svojih principa i država članica i posljedično se izložiti riziku obustave opskrbe, ili će prestati kritizirati i dopustiti RF-u da postavlja pravila. Radoman (2007:36; prema Judge i dr., 2016:754) glavni razlog „energetske sigurnosne dileme“ vidi u obostranim težnjama za diverzifikacijom partnera u energetske trgovine općenito. Van Hoeymissena (2013:31) pak na pojavu energetske dileme u plinskoj trgovini između EU i RF upućuje diverzifikacijski diskurs koji je zamijenio integracijsko-liberalizacijski i koji odnos između aktera predstavlja kao načelno simetričan, ne isključujući sukobe vođene idejom igre s nultim rezultatom; prema njemu su naponi EU da maksimizira transparentnost u ruskom energetskom sektoru, diverzificira energetske izvore i zaštiti svoju infrastrukturu od ruskog preuzimanja nužno doveli do protuakcije RF-a, koji je tražio nova tržišta za svoje energente.

konceptom „ravnoteže prijetnje“ S. Walta (1985).

Iznevjerena su očekivanja da će bliske energetske veze olakšati ekonomsku i političku suradnju, umjesto toga plinska je trgovina stvorila nesigurnost i natjecanje, povećala nepovjerenje i sukobe. Pobijedio je realistički koncept energetske dileme i time opovrgnuo liberalnu tezu da je ekonomska sigurnosna dilema labaviji koncept od vojne sigurnosne dileme. Ta se teza temelji na uvjerenju da je u ekonomskim odnosima očuvanje zajedničke, apsolutne dobiti jednako važno kao i pojedinačna, relativna dobit, što jest slučaj, ali samo u liberalnom svijetu, dok je u realističkom ekonomija podređena politici moći, može se definirati u terminima Hobbesove igre s nultim rezultatom (Holsti, 1984:356) i u konkretnom slučaju cilj joj je međunarodni prestiž i veličina. „Utrka“ u plinskoj trgovini se nastavlja, nije obnovljena ravnoteža ovisnosti, ali je liberalno-ekonomski odnos postao realističko-politički.

5. SEKURITIZACIJA I PRILAGODBA EU NA POLITIZACIJU PLINSKE TRGOVINE

„Država se vratila, kako u pogledu sigurnosti opskrbe i proizvodnje energenata, tako i u pogledu imperativa smanjenja emisija CO₂. Energenti su se ponovno vratili kao instrument vanjske politike i državnog umijeća. Jasno se osporava ideja tržišta kao birokratskog upravljačkog mehanizma i cijela liberalna paradigma u međunarodnoj trgovini.“ (Prontera, 2017:6)

5.1. Uvod

Najstarija je zajednička energetska briga EU sigurnost opskrbe energentima i to zbog naftnih kriza 1970-ih, koje su bile razlog okretanja trgovini plinom s RF-om. Ta je trgovina pak razlog što se EU u 21. stoljeću zbog visoke vanjske ovisnosti o plinu suočio s „energetskim prijetnjama“. Nakon kraja hladnog rata osjetljivost odnosno ranjivost EU je bila niska, jer plin nije igrao veliku ulogu u opskrbi energentima EU; čak i ozbiljan prekid opskrbe imao bi vrlo limitiran učinak na ekonomiju i društvo, a još manji na vanjsku politiku. U međuvremenu se kontekst promijenio. Udio plina u potrošnji primarnih energenata u EU se povećao, budući da se počeo koristiti kao pogonsko gorivo u različitim industrijama, u kućanstvima, za proizvodnju toplinske i električne energije, kao sirovina u kemijskoj industriji i u transportnom sektoru. Potrošnja plina u EU je povećana i uslijed proširenja EU na bivše istočnoeuropske države, puno ovisnije o uvozu ruskog plina od starih država članica. Porastao je volumen plinske trgovine s RF-om, koji je istodobno prestao biti partner za suradnju i postao „drugi“²⁵⁵.

Kada je RF plinskoj trgovini dodijelio ulogu instrumenta moći, EU je rusku energetska politiku počeo percipirati kao nametljivu, često i agresivnu, isprva prema drugim državama (Johnson, 2016:18), no kada su plinske krize izazvale prekide opskrbe plinom EU je shvatio da je osjetljiv na njezinu novu ulogu. Ruski prekidi opskrbe nazvani su „alatom za zastrašivanje i ucjenu“ (Kramer, 2006) i EU je prestao percipirati plinsku trgovinu s RF-om kao siguran izvor dostatnih količina energenata i RF kao pouzdanog opskrbljivača energentima. Poput većine država u međunarodnom sustavu EU, zbog geološki uvjetovanog asimetričnog geografskog rasporeda energenata, ne može biti energetski neovisan, ali može biti sigurniji ako različitim mjerama smanji mogućnost RF-a da plinsku trgovinu koristi kao

---

²⁵⁵ Prema Siddiju (2018), RF je nakon proširenja EU konceptualiziran kao „drugi“ u terminima identiteta i *energetske sigurnosti*, jer su države koje su tada ušle u EU bile u prošlosti u sovjetskoj sferi utjecaja i gradile svoj identitet na oporbi prema sovjetskom državnom socijalizmu, a plinsku su trgovinu zbog strateške važnosti smatrale važnim dijelom političkog sukoba, iako je u materijalnom smislu neokrznuta. Stoga su RF ponovno konstruirale kao „europskog drugog“, kao „prijetećeg drugog“.

instrument moći. EU se nastojao prilagoditi na novu ulogu koju je RF dodijelio međusobnoj plinskoj trgovini na različite načine, pokušavajući zadovoljiti različite ekonomske, društvene i političke, ciljeve: od osiguranja neometanog odvijanja ekonomskih aktivnosti i zadovoljavanja funkcionalnih potreba društva poput grijanja i transporta, do kontrole nad vanjskom opskrbom energentima kako bi se smanjila mogućnost njezina korištenja u politici moći. Odgovori EU uvjetovani su drukčijim razumijevanjem plinske trgovine i različitim kontekstualnim čimbenicima. Uključivanje konteksta u istraživanje veliki je metodološki izazov, a kako je „nemoguće uključiti utjecaj svakog pojedinog kontekstualnog čimbenika na neki društveni proces“ (Judge i dr., 2018:164), fokus je na onima za koje se drži da su ključno utjecali na odgovore EU. Ti čimbenici su:

- Nove materijalne okolnosti u plinskoj trgovini između EU i RF (v. prethodno poglavlje);
- Političko-ekonomska organizacija aktera, tj. unaprijed etablirani mikrostrukturalni uvjeti poput „normi, javnopolitičkih paradigmi i institucionaliziranih sustava regulacije“ (Judge i dr., 2018:165), koji određuju identitete aktera i u interakciji su s idejama o tome što plinska trgovina jest;
- Intervenirajući vanjski akteri i događaji.

EU se počeo prilagođavati kada je postao svjestan da obustava plinske trgovine zbog asimetrične međuovisnosti ne predstavlja jednako veliki trošak za oba aktera. Prema Hirschmanu (1978), postoji „odnos između inicijalne asimetrije i ugrađene tendencije prema njegovoj eliminaciji ili redukciji“. Eliminacija bi značila dokidanje plinske trgovine s RF-om, što je ostvarivo na dva načina: zagovaranjem energetske nacionalizma ili potpunom zamjenom izvora opskrbe plinom. U slučaju EU niti jedan scenarij nije ostvariv: kada bi energetske nacionalizam u današnjem globaliziranom svijetu i bio moguć, ne bi bio u slučaju plinske trgovine zbog geološki uvjetovane nemogućnosti plinske samodostatnosti; potpuna zamjena izvora opskrbe je također neprovediva jer niti jedan drugi izvoznik ne posjeduje dovoljne količine plina koje bi u cijelosti zadovoljile potrebe EU. Svjestan nemogućnosti eliminacije ovisnosti, a kako bi smanjio trošak korištenja plinske trgovine u politici moći, EU je nastojao barem umanjiti asimetriju međuovisnosti putem smanjenja ovisnosti o ruskom plinu i sprječavanja monopolističkog strukturiranja tržišta sukladno ruskim interesima. Smanjenje osjetljivosti na prekide opskrbe EU nastoji postići tehničkim (razvojem mrežne infrastrukture, povećanjem zaliha) i javnopolitičkim mjerama (smanjenjem potrošnje, diverzifikacijom energetske mješavine, stimuliranjem investicija u odgovarajuće kapacitete,

pripremljenošću na krize), o čemu je bilo govora u pododjeljku 3.4.2. EU nastoji dati i dugoročne odgovore na prijetnju koja proizlazi iz politizacije plinske trgovine komunitizacijom energetske politike, eksternalizacijom liberalno-ekonomskih ideja o plinskoj trgovini, diverzifikacijom opskrbe plinom, kao i koherentnom vanjskom energetskom politikom. Mjere EU bit će pobliže analizirane u odjeljcima koji slijede, pri čemu je težište na pokušajima sekuritizacije i njihovim implikacijama. Jedna od eksternalija nezavršene sekuritizacije je politizacija plinske trgovine na razini EU.

5.2. Utjecaj mikrostrukturalnih razlika između aktera plinske trgovine na odgovore EU

„Paradigma suvremenih međunarodnih odnosa je determinirana sukobljavanjem oko najšire interpretacije svijeta, osobito kada su objekti sukobljavanja sustavi vrijednosti i modeli razvoja.“ (Lavrov, 2007)

Dva aktera u studiji slučaja različita su s obzirom na ulogu na energetskom tržištu, koja ovisi o dostupnosti resursa plina (jedan je akter uvoznik, a drugi izvoznik plina), i s obzirom na karakteristike političko-ekonomske organizacije (jedan je liberalno-demokratska i tržišno orijentirana integracija, drugi je autoritarna nacionalna država). Iz potonjeg slijedi razlika u samoj prirodi akterstva: jedan je akter bez sumnje klasična država, a kod drugog je upitno je li državni, nadržavni ili nedržavni akter (ako je uopće akter), što je utjecalo na kompleksnost načina interakcija i institucija unutar kojih dolazi do interakcija u plinskom odnosu. Različiti modeli političko-ekonomske organizacije aktera u međuodnosu su s idejom o tome što plinske trgovina jeste, vrijednostima, normama i političkim praksama, povezani su s identitetima aktera, koji se mogu mijenjati i razvijati, te određivati interese. Prema Judgeu i Maltbyju (2017), političko-ekonomske karakteristike su važne jer „strukturiraju akcije i interakcije aktera, (...) definiraju ono što čini ‘normalnu’ energetsku politiku, osobito u prostornom i vremenskom kontekstu“. Mikrostrukturalne razlike između aktera u studiji slučaja nakon 2000-ih imale su dvije posljedice:

- Utjecale su na razlike u percepciji plinske trgovine, u prioritiziranju između različitih dimenzija energetske politike, kao i na različite percepcije *energetske sigurnosti*, što je priječilo postizanje suglasnosti o tome „kako institucionalizirati novi oblik suradnje“ (Lee i Connelly, 2016:122) u plinskoj trgovini;
- Ograničavale su EU u prilagodbi na novu ulogu koju je RF namijenio plinskoj trgovini u međusobnim odnosima.

U nastavku će se prezentirati karakteristike dva različita modela političko-ekonomske organizacije aktera i koje su implikacije tih idealno-tipskih modela na aktualnu ulogu međusobne plinske trgovine.

Na odgovore EU na politizaciju plinske trgovine u velikoj je mjeri utjecalo poimanje svijeta kroz liberalno-ekonomsku perspektivu. Uvjerenje u korisnost liberalnih ideja o slobodi tržišta s naglaskom na suradnji učvršćeno je povijesnim iskustvom naftnih kriza, za koje se smatralo da su, između ostalog, posljedica miješanja države. EU je bio uvjeren da će liberalizacija i integracija tržišta unutar i izvan granica EU donijeti sigurnu opskrbu. Bilo je to u suprotnosti s načinom na koji je svijet poimala autoritarna nacionalna država RF, koja je iz realističke perspektive relativne moći i sukoba odlučila plinsku trgovinu koristiti u geopolitičke svrhe. U 21. stoljeću došlo je do sraza te dvije perspektive koje kao da su konstruirane na temelju dvije različite znanstveno-teorijske paradigme, liberalne odnosno realističke. U nastavku će se objasniti suodnos političko-ekonomske organizacije aktera s glavnim postavkama te dvije paradigme, a naglasak će biti na ulozi države na energetsom tržištu. Prema Leeju i Connellyju (2016:108,122), „energetske politike EU i RF će ostati kontradiktorne“, jer „reflektiraju političke i ekonomske realnosti ... dva pogleda na međunarodne odnose“, zbog čega je „plinska trgovina između EU i RF postala konfliktna kategorija“.

EU je kompleksan akter bez presedana, složena, multinacionalna, supranacionalna politička zajednica, postvestfalski akter, jedinstven po broju članica i dubini integracije, s „hibridnim identitetom“ (Johnson, 2016:53). Za razliku od EU, RF je jednostavna, klasična, vestfalska, nacionalna država sa svim klasičnim atributima države. RF je centralizirani nacionalni akter, a EU kompozitna institucionalna struktura bez „zajedničkog glasa“ (*common voice*) i s „mnogo neovisnih, suverenih 'sebe' (*selves*)“ (Johnson, 2016:51), mnogo država članica. Kontekst u kojem se odvijao plinski odnos između dva aktera se nakon kraja hladnog rata i geografski izmijenio: opseg SSSR-a se sveo na RF, dok je Zapadna Europa povećala opseg primivši u okrilje Istočnu Europu. EU je sve paneuropskiji, ali time i heterogeniji pa teže upravljiv, dok je RF sve homogeniji, monolitniji, zbog, između ostalog, autoritarnog načina vladanja Putina, koji zagovara ideju jake države i ne dopušta različite ideje i interese²⁵⁶. RF je prihvatio zapadni način organizacije ekonomije i političkog života, no ne i zapadnjačke liberalne ideje.

---

²⁵⁶ U ovom radu se polazi od teze da je RF unitarni akter s čvrstom, autoritarnom vlašću, dok neki autori (primjerice Sharples, 2013) upućuju na oprez u doživljaju RF-a kao jednog i jedinstvenog aktera, budući da u RF-u ima puno aktera sa svojim privatnim interesima i interpretacijama ruskih nacionalnih interesa.

Nakon dolaska Putina na vlast odbačena je liberalna u ime „suverenističke demokracije“²⁵⁷, tržišni u ime državnog kapitalizma. Talseth (2017:13-14) RF naziva neoimperijalističkom ili postimperijalističkom silom, čije se djelovanje zasniva na hobbesovskom svijetu, staroj europskoj tradiciji sukoba velikih sila oko sfera utjecaja, dok je EU normativna i humanitarna sila. EU je dobrovoljna, postmoderna integracija liberalno-demokratskih država koje nastoje surađivati i upravljati na temelju tradicije integracionističkih, slobodnotržišnih ideja i međunarodnopravnih normi. RF je autoritarna nacionalna država koja nastoji vladati na temelju tradicije državotvornih ideja poput suverenosti i korištenja moći. Slijedom navedenog EU svoju energetska politiku nastoji oblikovati na temelju slobodnotržišnih ideja, a RF na temelju državotvornih ideja i obustavu plinske trgovine smatra suverenim činom ruske države.

Neki teoretičari EU nazivaju „protodržavom“, „kvazinacionalnom nadržavom“ (Jović, 2013:36), za Jupillea i Caporasu (1998:214, cit. prema Johnson, 2016:529) EU je „entitet u nastajanju, ... ni u potpunosti razvijena politička zajednica niti sustav suverenih država, koji odašilje različite stupnjeve 'akterstva' s obzirom na teme i kroz vrijeme“. EU akterstvo se često problematizira, osobito kada se analizira iz realističke, državocentrične perspektive, jer se u realističkoj paradigmi akterstvo izjednačuje s državnosti (*stateness*). EU je, prema Richardsonu (2015:9), vrlo blizu „konceptu postmoderne države koja je jako različita od vestfalske države“ kao trenutačno dominantnog koncepta.²⁵⁸ Za Buzana i Weavera (2003:352) EU-Europa je “jedinstveni oblik političke organizacije u nastajanju, koji ne replicira oblik države na višoj razini i ne anulira stari poredak, nego miješa kontinuitet suvereniteta s novim oblicima“. EU jest *sui generis* država²⁵⁹, no sastoji se od država članica koje već na

---

²⁵⁷ Koncept suverenističke demokracije promovirao je sredinom 2000-ih bivši zamjenik predstojnika Ureda Predsjednika RF-a i donedavni pomoćnik Predsjednika RF-a Vladislav Surkov. U skladu s tim konceptom, prema Bobanu i Cipeku (2017:17,155,353), koji ga nazivaju „posebnim putem“, „Zapadom na istoku“, „svaka država ima pravo odrediti svoj oblik demokracije, a ne nužno slijediti zapadnjački koncept liberalne demokracije“ i „država treba imati važniju ulogu u svakodnevnom životu društva nego u zapadnim demokracijama“.

²⁵⁸ Za Richardsona (2015) je EU organizirana politička zajednica koja stvara jedinstven sustav vladanja, jer europeizacija znači nepovratan, sve jači i konstantan pomak od nacionalnih vlada prema supranacionalnim institucijama. Prema Börzel (2011) državnost ima različite dimenzije, između ostalog unutarnji suverenitet, tradicionalno definiran kao nesporno pravo na legitiman monopol moći nad teritorijem koji priznaje međunarodna zajednica, ali se može tumačiti i kao organizacijski, financijski i kognitivni kapacitet za donošenje i nametanje kolektivno obvezujućih pravila na određenom teritoriju, u čemu EU, u prvom redu posredstvom EC, uglavnom uspijeva.

²⁵⁹ EU je pravnu osobnost, koja podrazumijeva pravo na sklapanje međunarodnih ugovora sa svim akterima međunarodne zajednice i pravo na članstvo u međunarodnim organizacijama, dobio Ugovorom iz Lisabona ili Ugovorom o funkcioniranju EU (TFEU) iz 2009. godine. To je ojačalo ulogu EU u vanjskim odnosima. U

nacionalnoj razini stupaju u odnose s drugim državama akterima. Ti neovisni i suvereni „sebe“ imaju različite interese i ideje, slijedom toga i različite energetske politike, osobito stare u odnosu na nove države članice. Stoga je EU „teško tretirati kao ravnopravan i usporediv državni akter s kojim RF može učinkovito graditi bilateralne energetske odnose“ (Johnson, 2016:51). Temeljno različita priroda aktera rezultirala je različitim političkim i ekonomskim institucijama i različitom političko-sigurnosnom kulturom.

EU nema klasične atribute države ni klasična sredstva geopolitičke moći poput vojske i diplomacije, ili su oni tek u razvoju. Osjetljiva područja, poput vanjskopolitičke i obrambene suradnje, dugo su izdvajana iz nadnacionalnog integriranja i odlučivanja metodom Zajednice, kvalificiranim većinskim glasovanjem u Europskom vijeću; na njih nije primjenjivano načelo supranacionalnosti zbog nespremnosti na odustanak od nacionalnog suvereniteta, što EU približava međunarodnim organizacijama. Metoda Zajednice primjenjivala se na zajedničko tržište, no i na tom su području države članice mogle tražiti izuzeće u skladu s nacionalnim interesom²⁶⁰. Osobito su problematični bili vanjskotrgovinski odnosi: pretpostavljaju odnose s vanjskim akterima i Europska ekonomska zajednica je prema Rimskim ugovorima imala na tom području samo limitirane kompetencije. EU ni danas nema „jedinstvenu vanjsku politiku“, nego „zajedničku vanjsku politiku“ koja se stvara na temelju koordinacije nacionalnih politika, pregovorima između država članica. Zajednička vanjska i sigurnosna politika (CFSP) legalizirana je kao najmlađa politika europske integracije tek u Ugovoru o funkcioniranju EU, TFEU (EU, 2012), nakon čijeg se stupanja na snagu 2009. krenulo u stvaranje institucionalne strukture i instrumenata²⁶¹. U pogledu vanjske politike podijeljena je odgovornost između institucija EU i država članica²⁶², dok sigurnosno-obrambena politika i nadalje podliježe odlučivanju međuvladinom metodom, što pretpostavlja koordinaciju i

---

Ugovoru iz Lisabona je izvorni Ugovor o europskoj ekonomskoj zajednici iz 1957., a kasniji Ugovor o osnivanje Europske zajednice iz 1995. preimenovan u TFEU.

²⁶⁰ Traženje izuzeća je bilo osobito primjenjivano u zajedničkoj poljoprivrednoj politici.

²⁶¹ Godine 2010. je stvoren Europski ured za vanjske poslove (EEAS), delegacije EU-a u trećim državama su dobile status veleposlanstva EU, dok je visoki predstavnik EU za vanjsku i sigurnosnu politiku dobio i funkciju povjerenika EC za vanjske odnose.

²⁶² Prema Wallace i Reh (2015:72), riječ je o hibridnom tipu kreiranja politike koji nadilazi dihotomiju dva krajnja idealna tipa: intergovernmentalizam i supranacionalizam. Do promjena u načinu odlučivanja u EU, prema autoricama, dolazi s vremenom, ovisno o sektoru, najčešće kao odgovor na događaje i kontekste. Razlikuju pet načina kreiranja javnih politika u EU: klasična metoda Zajednice (supranacionalizam), EU regulatorni način, EU distributivni način, način političke koordinacije (intergovernmentalizam) te intenzivni transgovernmentalizam. Potonja se primjenjuje na energetska pitanja.

konsenzus na najvišoj razini²⁶³. Iako EU nema „mogućnosti strateškog promišljanja i strateškog djelovanja, jer nema (istinsku, op. a.) zajedničku vanjsku politiku“ (Boban i Cipek, 2017:351) i ne odgovara koherentno na krize, podijeljena odgovornost na području vanjske i sigurnosne politike ključno je postignuće izvorno regionalne ekonomske organizacije.

Energetska politika EU (EP EU) još je jedno od područja na koje se ne primjenjuje metoda Zajednice. TFEU je malo pomaknuo EP EU iz područja međuvladine suradnje prema supranacionalnoj razini, no to je i nadalje područje podijeljene odgovornosti između EU institucija i država članica i istih razloga kao i CFSP: zbog nevoljkosti država članica da transferiraju ili snažnije podijele suverenitet oko energetske pitanja.²⁶⁴ Stoga je moć odlučivanja o energetske pitanjima u EU fragmentirana i odlučuje se na trima razinama: na nacionalnoj, subnacionalnoj i nadnacionalnoj, u EC. Neka energetske pitanja na temelju članka 3. TFEU spadaju u isključivu odgovornost EU, većinom ona koja se odnose na izgradnju unutarnjeg tržišta i osiguranje tržišnog natjecanja²⁶⁵. Druga su u području podijeljene nadležnosti između EU i država članica sukladno čl. 4. TFEU²⁶⁶, a treća u isključivoj nadležnosti država članica: države suvereno utvrđuju „uvjete za iskorištavanje svojih energetske resursa, izbor između različitih izvora energije i opću strukturu svoje opskrbe energijom“ (čl. 194. 2. TFEU). Slojevitost priroda energenata te kompleksna organizacije EU utjecali su i na segmentaciju nadležnosti unutar EU: neka energetske pitanja su ostala odgovornost Glavne uprave za tržišno natjecanje, a neka su postala odgovornost Glavne uprave za energetiku ili Glavne uprave za klimatske aktivnosti; svaka uprava uokviruje energetske pitanja u skladu sa svojim institucionalnim odgovornostima. Situaciju u plinskom sektoru dodatno kompliciraju različiti „plinski“ interesi država članica EU: one su

---

²⁶³ Obrambena politika EU je jedina gotovo potpuno izvan supranacionalnosti; nije samostalna politika EU, nego dio CFSP. Pojam *obrana* prvi je put u neki EU dokument uključen u Ugovoru iz Maastrichta, koji je stupio na snagu 1993. i spominje „moguće oblikovanje zajedničke obrambene politike koja bi mogla dovesti do zajedničke obrane“. Ugovor iz Amsterdama iz 1999. umjesto o „mogućem“ govori o „postupnom“ oblikovanju zajedničke obrambene politike i paralelno se počinje raditi na institucionalizaciji i podizanju kapaciteta. Najveći je domet Odredba o Stalnoj strukturiranoj suradnji (PESCO) iz članka 42.6. TFEU-a, koja dopušta mogućnost stvaranja zajedničke obrambene politike.

²⁶⁴ Prema Buchanu (2015), slabosti EP EU proizlaze iz šire slabosti CFSP.

²⁶⁵ Članak 3. (EU, 2012) propisuje da EU ima isključive kompetencije u sljedećim područjima: carinska unija, stvaranje kompetitivnih pravila potrebnih za funkcioniranje unutarnjeg tržišta, monetarna politika za države članice čija je valuta euro, očuvanje pomorskih bioloških resursa, zajednička politika ribarstva i zajednička komercijalna politika. EU također ima isključive kompetencije pri zaključivanju međunarodnog ugovora ako njegovo zaključivanje traži donošenje zakonodavnog akta EU ili je takav akt nužan kako bi EU mogao obavljati svoje interne kompetencije, ili ako njegovi zaključci mogu utjecati na zajednička pravila ili promijeniti njihov doseg.

²⁶⁶ Članak 4. (EU, 2012) u stavku 2. navodi na kojim glavnim područjima EU i države članice dijele kompetencije; tu spadaju transeuropske mreže, uključujući energetske, energenti i okoliš.

različito ovisne o uvozu općenito, različito ovisne o uvozu iz RF-a, s kojim imaju različita povijesna iskustva. Energetska politika nije koherentna na razini EU zbog razlika u interesima i moći između država članica, između država članica i EC, kao i između institucija EU. Prema tome, nema jedinstvene EP EU, nego pojedinačne države članice formuliraju i implementiraju različite nacionalne energetske politike i imaju različite perspektive gledanja na uvoz ruskog plina i ovisnost koju proizvodi.

Navedeno pretpostavlja pluralnost mišljenja, sporost u postizanju konsenzusa i otežano učinkovito upravljanje energetsom politikom na razini EU. Visoka centraliziranost RF-a ne ostavlja prostora pluralnosti mišljenja i omogućuje učinkovito vladanje, brzo i tajno donošenje odluka. Dugotrajnost i kompleksnost procesa dogovaranja u EU ide u prilog RF-u, jer mu ostavlja vremena za iznalaženje protustrategije, kao i za lobističke aktivnosti vezano uz njegove projekte. Prema Keohaneu i Nyeu (1977:29), „koherentnije države su sposobnije manipulirati nejednakom međuovisnošću od fragmentiranih država koje na prvi pogled imaju više resursa na nekom području“. Slijedi da će RF kao koherentniji akter i s koherentnijom i konzistentnijom energetsom politikom biti u prednosti pred EU kao fragmentiranim akterom, iako EU raspolaže s više i apsolutne i relativne ekonomske moći. Stoga se može ustvrditi kako je ruska monolitna autokracija u „igri plinske trgovine“ u prednosti u odnosu na europske pluralističke demokracije, odnosno na EU kao pluralističku multinacionalnu integraciju.

U središtu ekonomskog modela EU je tržište, a ekonomskog modela RF-a država. EU zagovara privatizirano i liberalizirano tržište u uvjerenju da pozitivno utječe na učinkovitost i transparentnost poslovanja te da jača tržišnu utakmicu. Neoliberalni koncept ekonomije prevladavao je u zapadnom svijetu od sredine 1980-ih i nije imao alternativu; uvođenje kompetitivnog kapitalizma bilo je vizija dobrog društva (Chang, 1999:183). Nakon hladnog rata nastupio je „liberalni trenutak“ (Goldthau i Sitter, 2014), razdoblje „liberalnog optimizma“, istinske vjere u apsolutnu nadmoć liberalnih ideja o tržištu, iako je njihova povijest ustvari kraća od povijesti realističkih ideja. Zagovarala se kontrakcija države i liberalizacija tržišta: državi se odricala bilo kakva pozitivna uloga, osim na području reda i zakona te, eventualno, fizičkog osiguranja infrastrukture, i jedinim se poželjnim putem smatralo slijeđenje „nevidljive ruke“ tržišnih snaga koje država ne može i ne treba kontrolirati. Kako je objašnjeno u 4. poglavlju, nakon Jeljcinova prvotnog bezrezervnog prihvaćanja „liberalnog optimizma“, ekonomski model Putinove RF je poprimio obilježja državnog kapitalizma, koji je dokinuo logiku liberalnog tržišta: karakteriziraju ga djelomično

slobodno tržište, djelomičan državni monopol te državni intervencionizam. Obnovljena je merkantilistička filozofija: trgovinska politika je postala državno pitanje, jedan od instrumenata dostupnih državi za realizaciju sigurnosti ili moći i država preuzima kontrolu nad sve većim brojem strateških industrija. U energetskej industriji država odobrava pravo na crpljenje plinskih nalazišta, financira (kreditima ili direktnim investicijama) razvoj infrastrukture, kupnju imovine, čak i kada je rizična ili nedovoljno profitabilna, inicira i financira projekte, a za potporu državnim energetskim poduzećima koristi različite oblike državne moći; posljedice su tržišne distorzije, monopol, podrivanje tržišnog natjecanja, brisanje granice između poslovnog i državnog.

Na aktere plinske trgovine primjenjivo je Correljéovo i van der Lindeovo (2006) razlikovanje između pristupa „tržište i institucije“ odnosno „regije i carstva“²⁶⁷: EU zagovara tržišni, a RF etatistički pristup. EU kao kompleksni, integrirani akter koristi postmoderni, globalizacijski diskurs „tržišta i institucija“, prema kojem države, teritoriji i granice nemaju važnu ulogu, a ekonomija i tržište štite od previsokih cijena i zlorabe energetskih resursa u političke svrhe. EU s kompetitivnim tržištem i učinkovitim institucijama na temelju pristupa „tržišta i institucija“ nastoji upravljati unutarnjom, ali i vanjskom ekonomskom (i energetskom) politikom: eksternalizira zakone obvezujuće za države članice EU, izvozi liberalne ekonomske *acquis* poput tržišnih pravila i regulatornih normi. RF koristi tradicionalni, geopolitički pristup „regija i carstva“, koji karakteriziraju ravnoteža moći, jaka nacionalna država, interesi, neupitan suverenitet. Prema tom pristupu trgovina postaje dio šire geopolitičke igre, budući da država ima ključnu ulogu u manipulaciji energetskim tržištima i transakcijama, a relativni dobici su važniji od apsolutnih. To je državocentričan pristup temeljen na moći: plin je strateško dobro, instrument u „geopolitičkoj igri moći“ (Goldthau i Sitter, 2015:3-4), pa plinska trgovina postaje pitanje visoke politike i otvorenog geopolitičkog sukoba. Razlike između aktera povjerenik EC za trgovinu Peter Mandelson je opisao ovako:

„ ... imamo drukčije poglede kako idealno trebaju djelovati energetska tržišta. EU želi – općenito govoreći – kompetitivna tržišta sa strogim pravilima, izvorna prava tranzita i razdvajanje proizvodnje energenata od distribucije. Rusija preferira

---

²⁶⁷ Autori su, zajedno sa suradnicima iz nizozemskog Instituta za međunarodne odnose Clingendael u okviru Clingendaelovog međunarodnog energetskog programa, prvi put u studiji izrađenoj za potrebe Glavne uprave za energiju i transport EC 2004. objasnili razliku između dva pristupa: „regije i carstva“ i „tržište i institucije“, te upozorili da razvoj događaja ide prema pristupu „regije i carstva“ (CIEP, 2004). Na studiju ili autore se u svojim analizama pozivaju mnogi znanstvenici, vidi primjerice Westphal, 2006; Finon i Locattelli, 2008; Casier, 2011; Zovko i Brkić, 2017.

državno vlasništvo, isključiva prava, vertikalnu integraciju i limitirana tranzitna prava. Rusija bi vjerojatno dala prednost zamjeni imovine kao način integracije tržišta EU i Rusije, dok je EU orijentiran prema izvorno integriranom i transparentnom prekograničnom tržištu.“ (Peter Mandelson, 2007)

Institucionalno-organizacijske razlike u političko-ekonomskim modelima RF i EU utječu na kompleksan odnos između vlada i energetske poduzeća, koji pojašnjava Judgeov i Maltbyjev (2017:6-7, istaknuto prema izvorniku) opis razlike između tržišnog i državnog upravljanja energetske sektorom:

„Tržišno upravljanje se temelji na sustavu deregulirane tržišne proizvodnje energije, trgovine i potrošnje (...) tržišni akteri su primarni i od njih se očekuje da osiguraju pouzdanu opskrbu uz minimalno uključivanje ili nadzor državnih aktera. Ti akteri imaju bitnu autonomiju, u pravilu su potpuno ili dominantno privatni entiteti (vlade mogu imati udio u vlasništvu određenih sudionika na tržištu, ali obično nisu većinski vlasnici te ne upravljaju aktivnostima poduzeća o kojemu je riječ). Državno upravljanje, upravo suprotno, pretpostavlja pokornost tržišta političkim ciljevima države. Vlade su primarni akteri, ne samo uključeni u regulaciju tržišnih uvjeta, već vrše i ključan utjecaj i kontrolu nad aktivnostima tržišnih sudionika.“

Ta dva načina upravljanja energetske sektorima predstavljaju dva idealna tipa. Ni u zapadnoeuropskim državama, kao ni, kako je prethodno napomenuto, u SAD-u, u energetske sektoru nije primjenjivano tržišno upravljanje, nego se koristio model savezničke države (Prontera, 2017:24): energetske su poduzeća u privatnim rukama, ali država radi s njima ili za njih i podupire njihove aktivnosti u inozemstvu.²⁶⁸ Model savezničke države obično se veže uz razdoblje nakon Drugog svjetskog rata, uz naftni sektor²⁶⁹ i uz SAD, čija se energetske (dijelom i vanjske) politika temeljila na kontroli vanjskih izvora nafte i pravaca za njezinu dopremu. U vrijeme uspostave plinske trgovine država je imala određenu ulogu i u državama članicama ECs, primjerice, izdavane su državne garancije za izvozne kredite koji su išli u paketu s plinskim sporazumima sa SSSR-om, no ta uloga nikada nije bila

---

²⁶⁸ Prontera (2017:26-31) uvodi i model uslužne države, koji se stvara u EU i koji pruža regulatorni okvir, multilateralni model energetske diplomacije koji počiva na tržišnom pristupu i limitiranim javnim intervencijama, kao i model katalitičke države, koji na nacionalnoj razini kombinira tržišne instrumente s *ad hoc* direktnom državnom intervencijom, aktivnom, strateškom ulogom vlade u liberaliziranim tržišnim strukturama i umreženim modelima energetske diplomacije.

²⁶⁹ I danas je trinaest naftnih giganata, koji kontroliraju ¾ godišnje globalne opskrbe naftom, u državnom vlasništvu (The Economist, 2012).

ista u svim državama članicama²⁷⁰. Do 1980-ih su u ECs postojale samo energetske politike država članica i države članice su davale potporu nacionalnim energetskim „šampionima“, smatrajući da, zahvaljujući značajnim financijskim kapacitetima, imaju pregovaračku moć i da su čuvari nacionalnih energetskih tržišta.

S razine ECs od 1980-ih se nastoji dokinuti model savezničke države u korist tržišno orijentiranog pristupa, koji podrazumijeva liberalizaciju i integraciju energetskih tržišta država članica, kao i limitiranje nacionalnih kompetencija u smislu veće regulacije sa supranacionalne razine. Takav je razvoj bio sukladan produbljivanju EU integracije što je trebalo obuhvatiti i energetske sektor. Za sigurnost energetske opskrbe u državama članicama EU odgovorna su privatna poduzeća, čije su aktivnosti većinom rezultat korporativnih odluka donesenih na temelju ekonomskih kriterija; te aktivnosti ponekad unaprijed definiraju energetske, pa i političke odnose nacionalne države s vanjskim partnerima. Problem je u tome što trgovina energentima podrazumijeva ekonomske, ali i političke troškove odnosno dobiti, pa joj je prilagođeniji model savezničke države. Demokratskim vladama poteškoću predstavlja i otpor, koji domaća i transnacionalna poduzeća pružaju zanemarivanju ekonomskih kriterija pri donošenju odluka iz razloga sigurnosti i nastaje problem s voljnošću za plaćanje (*willingness to pay*) za energetske sigurnost. Politika vlada nije nužno politika privatnih poduzeća, tim prije što energetska sigurnost i kompetitivnost nisu kompatibilne, pa se pojavila potreba uspostave ravnoteže između komercijalnih, često kratkoročnih, interesa energetskih (nacionalnih i transnacionalnih) poduzeća i dugoročnih, političkih i sigurnosnih interesa države. U RF-u su energetska poduzeća vertikalno integrirana, u državnim rukama ili pod utjecajem države, ali država ne radi s njima ili za njih, već ona rade za državu. Interesi ruskih državnih poduzeća i Kremlja su identični pa izostaje potreba uravnoteženja: komercijalni interesi su uvijek podređeni državnima i RF nema problema s voljnošću za plaćanje za postizanje vanjskopolitičkih ciljeva.

Institucionalno-organizacijske razlike između dva aktera preslikavaju se i na političko-sigurnosnu, stratešku kulturu, jer društveno ukorijenjene norme, pravila i strukture moći utječu na konstruiranje vanjske i sigurnosne politike. EU je „revolucionirao način na koji njegove države članice razmatraju sigurnost zamijenivši stare tradicionalne politike ravnoteže moći i nemiješanja u unutarnja pitanja novim modelom prema kojemu je sigurnost

---

²⁷⁰ O razlikama vezano uz ulogu države u plinskoj trgovini između pojedinih članica tadašnjeg ECs (danas starih članica EU) vidi više u Högselius i dr. (2010:17). Primjer politike *energetske sigurnosti* Estonije koji je bliži ruskom državnom nego EU liberalnom modelu vidi u Kama (2016).

zagarantirana međusobnom suradnjom“ (Leonard i Kundnani, 2013:1; cit. prema Van Hoeymissen, 2013:12). Prema Morganu (2010:44), sam EU je pluralistička sigurnosna zajednica: pluralistička jer se sastoji od više suverenih članova, sigurnosna jer se ne boje jedni drugih²⁷¹. Zbog specifične multipolarnosti, u EU se često problematizira što je uopće sigurnosno pitanje. Prema Judgeu i Maltbyju (2017), u slučaju da se u EU i postigne intersubjektivno razumijevanje plinske trgovina s RF-om kao sigurnosnog pitanja, moguća su neslaganja oko toga o kakvoj je vrsti sigurnosnog pitanja riječ, što otvara mogućnost različitih rješenja (rizikofikaciju, sekuritizaciju). U EU se također inzistira na širem konceptu sigurnosti, pa se u EU na sigurnosnom dnevnom redu mogu naći i ekonomska i ekološka dimenzija energetske politike. Kako su države članice EU pluralističke demokracije, njihovo javno mnijenje ima veliku ulogu u donošenju odluka i može preuzeti ulogu društvenog pritiska; u takvim uvjetima „brige oko blagostanja limitiraju pokušaje da se maksimizira moć“ (Keohane i Nye 1977:26). EU je akter „meke sigurnosti“, koji nastoji utjecati putem „meke moći“ privlačenja: privlačnosti ideja, kulture, normi poput demokracije, vladavine zakona, prava čovjeka, pa i ekonomskih praksi. Za razliku od EU, RF je autoritarna država u kojoj je javnost ograničena na političke elite, dok su širi slojevi stanovništva isključeni (Emerson, 2010:137) iz odlučivanja i stoga javnost ne limitira pokušaje države da maksimizira moć. RF zagovara konfliktni model osiguranja sigurnosti fokusiran na nacionalne interese i strateške ciljeve i kao takav je akter „tvrde sigurnosti“. Za ostvarivanje svojih interesa RF koristi „tvrdu moć“, koja uključuje sve raspoložive instrumente, između ostalog plinsku trgovinu. Ni EU ni RF nisu pristaše unipolarnog uređenja međunarodnih odnosa, no razlikuju se u viđenju načina kako ga promijeniti. Prema Johnson (2016:15), EU zastupa liberalne vrijednosti „meke moći“, a RF koristi vanjskopolitičku „tvrdu moć“.

Isticanje razlika u političko-sigurnosnoj kulturi pomaže na empirijskoj razini objasniti kako i zašto dva aktera različito uokviruju plinsku trgovinu. Kada istražujemo neku društvenu pojavu ono na što usmjerimo pažnju može dovesti do alternativnih zaključaka o dobiti odnosno trošku, kao da istražujemo različite svjetove različitim metodama. Uspostava plinske trgovine između dva aktera koja su pripadala različitim ideološkim blokovima potvrdila je liberalnu paradigmu da trgovina ruši barijere i predrasude, uz preduvjet da je cilj apsolutna

---

²⁷¹ Pojam *sigurnosna zajednica* kovanica je Karla Deutscha i suradnika (1957). Označava „grupu ljudi“ koja „vjeruje da je postigla sporazum u pogledu barem jedne točke: zajednički društveni problemi moraju i mogu biti riješeni tijekom procesa ‘mirne promjene’“, što pretpostavlja „rješavanje društvenih problema na uobičajen način, preko institucionalnih procedura, bez korištenja opsežne fizičke sile“; ljudi u sigurnosnoj zajednici povezani su osjećajem zajedništva, međusobnim simpatijama, povjerenjem i zajedničkim interesima.

ekonomska dobit. Ta je plinska trgovina imala izvorno i politički cilj, no obostrano željeni: u skladu s liberalnim idejama o trgovini kao mediju suradnje i obostranih ekonomskih i političkih dobitaka trgovina služila je politici detanta i mogla transcendirati razlike i prijeći sve prepreke. Suradnja je otežana kada je cilj trgovine za jednog od aktera prioritarno postala relativna politička dobit. Promjena cilja jednog od aktera dovela je do napetosti između različitih ciljeva koje akteri žele postići kroz plinsku trgovinu: liberalno-ekonomskog cilja maksimizacije dobiti i realističko-političkog cilja maksimizacije moći. Plinska trgovina za jednog se aktera i nadalje uklapala u „ekonomiju blagostanja“, a za drugog je postala dio „ekonomije moći“ (Hirschman, 1980:3); EU je nastavio plinski odnos interpretirati u terminima trgovine, dok ga je RF počeo interpretirati u terminima geopolitike (Goldthau i Sitter, 2014:3).

Razlike između aktera uključenih u plinsku trgovinu u organizaciji političke zajednice, u prevladavajućim ekonomskim paradigmatima i u gledanju na ulogu plinske trgovine postale su važne. Te su razlike u velikoj mjeri utjecale na (ne)prilagođenost odgovora EU na rusku politizaciju plinske trgovine, jer je EU, u skladu s liberalnom tržišnom paradigmatom, pitanje plinske trgovine nastojao zadržati u „nepolitiziranoj sferi“. EU na plin gleda kao na komercijalno i javno dobro, koje služi za povećanje blagostanja i zadovoljavanje javnih potreba u uvjetima slobodnotržišne ekonomije, koja je pak dopuštala državne intervencije putem regulacije samo u slučaju potrebe ispravljanja tržišnih anomalija i eksternalija. Prihvatao se stav da je „kapitalizam po definiciji kompetitivan sustav, čija ukupna dinamika ovisi o međudjelovanju prijetnji, ranjivosti i prilika na tržištu“, no kako „pozitivne reakcije na vanjske konkurentske prijetnje vode do discipliniranih poboljšanja učinkovitosti i produktivnosti“, „ranjivosti su sporedne u odnosu na težnju za bogatstvom, a to se može optimizirati samo u slobodnoj i otvorenoj globalnoj ekonomiji“ (Buzan, 1991:235).

Nakon druge plinske krize EU je osvijestio da RF koristi plinsku trgovinu kao instrument moći, ali je još dugo istupao kao liberalno-tržišni akter. Akteri uobičajeno funkcioniraju u okviru ideja i normi, „pretpostavki ... koje ograničavaju kognitivni opseg korisnih rješenja koja su na raspolaganju“, stoga „slobodnotržišne ideje nisu utjecale samo na smjer energetske politike EU, nego i na percepciju aktualnih ruskih reformi glede upravljanja energentima“ (Kuzemko, 2014:60). Za liberalni pogled na svijet je tipično umanjivanje opasnosti od ovisnosti (Hirschman, 1980:7), dok je RF na plinsku trgovinu gledao s pozicija realističke moći i nastojao povećati ovisnost EU kako bi ojačao tu trgovinu kao instrument moći. Na taj je način EU ruskom izvana i iznutra kreiranom identitetu *energetske supersile* pokušavao

suprotstaviti svoj samodoživljeni identitet „liberalno-ekonomskog mirovnog projekta“ (Kuzemko, 2014:62); na rusku tvrdu moć je pokušao odgovoriti mekom moći privlačenja, na rusku politiku moći otvorenim odbacivanjem politike moći. Različite ideje o vlastitom identitetu i ulozi plinske trgovine u njegovom potvrđivanju utjecale su na to da akteri različito razumiju i uokviruju energetske politiku. Identitet EU je odredio kako „definirati etabliranu, 'normalnu' politiku u svezi s pitanjem“ (ibid.) i liberalno-tržišnim je okvirom ograničio odgovor EU na politizaciju plinske trgovine.

Europska je integracija izgrađena na odricanju od politike moći i EU je zanemario mogućnost da drugi akter svijet vidi kroz realističke naočale i iskorištava odnos kako bi povećao svoju moć, a zbog svog „liberalnog optimizma“ je uzimao u obzir samo ekonomsku dobit, najčešće ograničenu na financijske učinke, zanemarujući realnu prijetnju političkim gubicima. EU je prilično kasno osvijestio da stvaranje moći nije rijedak, a često ni podređeni cilj ekonomske politike, da vanjskotrgovinski odnos može postati instrument jačanja nacionalne moći, da uključuje potencijalne sigurnosne eksternalije, da postoji veza između plinske trgovine i vanjskopolitičke nesigurnosti te je imao poteškoća u prilagodbi na politizaciju plinske trgovine. U svijetu plinske trgovine, koji je počeo naginjati pristupu „regija i carstva“ jer je RF kao realistički akter svoje ekonomske i političke interese nastojao ostvariti primjenom tvrde moći, EU je istupao kao liberalni akter (Goldthau i Sitter, 2014), postao „uljez“ (Szuelecki i Westphal, 2018) fokusiran isključivo na primjenu tržišnih normi i tržišnu utakmicu i nije mogao biti učinkovit. EU se s vremenom ipak morao prilagoditi i odustati od isključivo slobodnotržišnog pristupa energetske politici (i plinske trgovini), no prethodno je EC morao ojačati svoje energetske akterstvo, steći moć uključivanja u međudržavne odnose u energetske pitanjima.

U ovom su odjeljku prikazani različiti modeli političko-ekonomske organizacije dva aktera, čiji utjecaj na promjenu uloge plinske trgovine umanjuje činjenica što su tijekom hladnog rata bili još udaljeniji, ne samo ideološki, nego je i tržišnoj ekonomiji ECs bila suprotstavljena planska ekonomija SSSR-a, a plinska se trgovina nesmetano odvijala. To potvrđuje da je jači učinak imao ideacijski čimbenik, norme, vrijednosti i ideje čelnika jednog od aktera, koji je odlučio iskoristiti „đavolji potencijal“ plinske trgovine u politici moći, u igri s nultim rezultatom u kojoj dobiti nisu nikada obostrani (v. Odjeljak 4.4.). Institucionalno-organizacijske razlike između aktera nisu bile presudan čimbenik koji je utjecao na novu ulogu plinske trgovine u njihovim odnosima, no olakšale su odnosno otežale, promjenu perspektive aktera. Neoliberalno ignoriranje i osporavanje opasnosti koja se krije u plinskoj

trgovina ukazalo je na „proturječje između tradicionalnih (liberalnih, op.a.) teorijskih doktrina i običaja s novom realnošću“ (Hirschmann, 1980:60).²⁷² Promjena perspektive jednog od aktera pod utjecajem ideacijskog čimbenika postupno je i u EU „vratila državu u igru i s njom skepticizam prema principima temeljenima na tržištu vezano uz osiguranje sigurne i cjenovno prihvatljive energije“, što je rezultiralo „povlačenjem liberalne paradigme koja je vodila energetske politiku“ (Goldthau, 2013:3²⁷³). Na osvještavanje EU o rizicima i prijetnjama koje se kriju u plinskoj trgovini s RF utjecali su, uz materijalne čimbenike, različiti vanjski akteri i vanjski događaji.

5.3. Vanjski akteri i vanjski događaji: katalizatori političko-ekonomskog karaktera

Vanjski akteri i vanjski događaji različito su utjecali na odgovore EU na novu ulogu koju je plinska trgovina dobila u odnosima između EU i RF. Oni su važan čimbenik u pronalaženju odgovora na glavno istraživačko pitanje: što je i kako omogućilo promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF? Vanjski akteri koji su djelovali kao intervenirajući čimbenici u plinskoj trgovini između EU i RF su Ukrajina, SAD i Kina, a vanjski događaji plinske krize, o kojima je bilo riječi u 4. poglavlju, i ukrajinska kriza 2014. godine, koja je bitno pogoršala, do tada uglavnom stabilne, političke odnose između aktera plinske trgovine.

Ukrajina je važan vanjski akter, država „bližeg inozemstva“ s kojom RF dijeli povijest, kulturne veze, slavenstvo i pravoslavlje. Za RF ima ključnu geopolitičku važnost, jer je zbog geopolitičke lokacije vidi kao tampon zonu prema NATO-u, i ekonomsku važnost, jer je neophodna za neometan tijek plina prema EU. U Ukrajini je 1930-ih stvorena sovjetska plinska industrija i na njezinu teritoriju se nalazi središnji dio bivše sovjetske plinske mreže, koji nakon raspada SSSR-a RF više ne kontrolira, a nije ga bilo moguće izmjestiti (Prokhorov i Denshchykova, 2009:20). Nakon kraja hladnog rata Ukrajina je postala najveći pojedinačni kupac ruskog plina i ključna tranzitna država u plinskoj trgovini između EU i RF, kroz koju je prolazila najprije sva, a zatim najveća količina ruskog plina prema EU. Ukrajinska plinska infrastruktura je razgranata i kvalitetna: raspolaže s ogromnim podzemnim plinskim skladištima kapaciteta u blizini granice s EU, što joj osigurava jedinstvenu ulogu u osiguranju

---

²⁷² Prema Mearsheimeru (2014), Zapad je „vjerovao da je logika realizma malo relevantna u 21. stoljeću te da Europa može ostati cijela i slobodna na temelju liberalnih principa kao što su vladavina prava, ekonomska međuovisnost i demokracija“. Stoga je Zapad bio „gluh“ na Putinove izjave da širenje NATO-a ugrožava ključne ruske strateške interese, a ukrajinska je kriza najbolji pokazatelj da je „realpolitika ostala relevantna“.

²⁷³ Goldthau je, doduše, usmjeren na globalno energetske tržište i jedan od razloga povlačenja liberalne paradigme vidi u njegovom pomaku prema potrošačima u Aziji, gdje nikada nije dominirala liberalna paradigma.

opskrbe plinom tijekom najhladnijih zimskih mjeseci; njezina plinska mreža duga je 37 tisuća km (od toga 22 tisuće km čini magistralni vod kapaciteta 145 mlrd m³), interkonektivna je i reverzibilna te jamči neprekinuti tranzit i u slučaju prekida zbog tehničkih ili drugih nezgoda. Bjelorusija, druga važna tranzitna država u plinskoj trgovini između EU i RF, ne posjeduje u toj mjeri kvalitetnu plinsku infrastrukturu kao Ukrajina.²⁷⁴

Ukrajina je postala važna tranzitna država za plinsku trgovinu između EU i RF, RF joj plaća tranzitne pristojbe od 1998. kada je vlasnik dijela plinske mreže na ukrajinskom teritoriju postalo ukrajinsko poduzeće Naftogaz, Ukrajinu se povremeno optužuje za neovlašteno „preusmjeravanje“ plina koji tranzitira prema EU, no sve to nije dokinulo asimetriju međuovisnosti u korist RF-a. Ukrajinski pokušaji manipulacije transportom i visinom tranzitne naknade, kao i korištenja plina namijenjenog Europi za svoje potrebe, na koje je Gazprom odgovarao obustavom isporuke plina, zbog njezine su ovisnosti o uvozu ruskog plina i tranzitnim prihodima bili potencijalni „ekonomski suicid“ (Haines, 2015)²⁷⁵. Ukrajina je ubrzo postala problematična i kao tranzitna država i kao kupac ruskog plina (v. 4. poglavlje), a dodatan je problem zastarjelost ukrajinske plinske mreže, u čiju bi obnovu, procjenjuje se, trebalo uložiti 5,3 mlrd US\$. Tu je činjenicu RF, nakon što nije uspio preuzeti kontrolu nad ukrajinskom plinskom infrastrukturom, koristio kao ekonomski argument za izgradnju novih plinovoda koji zaobilaze Ukrajinu. Kada je EU, za čiju je sigurnu opskrbu plinom Ukrajina izuzetno važna, potpisao 2009. s Ukrajinom Zajedničku deklaraciju o modernizaciji ukrajinskog plinskog transportnog sustava, Putin je ljutito reagirao i najavio razmatranje odnosa s EU (UPI, 2009), jer nije konzultiran Gazprom koji ukrajinski plinski tranzitni sustav smatra neodvojivim dijelom svog izvoznog režima.²⁷⁶

Ukrajina želi postati plinski samodostatna; njezine rezerve ugljikovodika su velike, no nisu razvijene, pa proizvodi oko 2/3 svoje potrošnje, cca. 20 mlrd m³ plina godišnje (Naftogaz, 2020). Prije izbijanja ukrajinske krize postojali su planovi Shella, Chevrona i Exxona o razvoju konvencionalnih i nekonvencionalnih (škrljevačkih) nalazišta plina, a i EU je pomagao Ukrajini reizvozom ruskog plina od 2013. i planirao uspostavu Jadranskog plinskog

---

²⁷⁴ Primjerice, 2007., kada je došlo do tehničke nezgode na plinovodu Urengoj-Pomari-Užgorod u Ukrajini, opskrba plinom EU nije prekinuta usprkos dvotjednom popravku jer su korištena dva paralelna plinovoda *Progres* i *Savez*, a kada je u rujnu 2008. RF najavio tehničke popravke na plinovodu *Jamal* kroz Bjelorusiju privremeno je obustavljena isporuka plina Poljskoj i Njemačkoj (Gonchar i dr., 2009).

²⁷⁵ Procjenjuje se da Ukrajina od tranzitnih prihoda zarađuje 2-3 mlrd US\$, što čini oko 3% njezina BDP-a.

²⁷⁶ O Deklaraciji i ljutitim reakcijama RF-a vidi više u Prokhorov i Denshchikova (2009:35-36). EIB i EBRD su u studenom 2013. odobrili tek 519 milijuna € za nužni popravak, a Ukrajina je 2018. donijela 10-godišnji plan modernizacije svog sustava za transport plina, pokušavajući pronaći investitore.

koridora. Bio bi to prvi plinski koridor sa zapada prema istoku, čija bi ishodišna točka bio LNG terminal u Hrvatskoj i u svezi s njim je u listopadu 2013. potpisana Deklaracija. Odluke EU su bile iskaz zajedništva i solidarnosti, ukazivale su na jačanje vanjskopolitičkog akterstva EU, no njihova je realizacija bila problematična: reverzni plin je, kako je već objašnjeno, bio problematičan zbog visoke cijene te Gazpromovih najava sudskih tužbi i prekida isporuke plina EU, a ideja o Jadranskom plinskom koridoru je, nakon ukrajinskog otkaza potpisivanja Sporazuma o pridruživanju s EU, ostala na Deklaraciji.

Za neprepuštanje vlasništva nad svojom plinskom mrežom i političko udaljavanje Ukrajinu je RF kažnjavao korištenjem plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći kroz obustavu isporuke plina i najave smanjenja i čak potpune obustave tranzita plina prema Europi preko Ukrajine. Potonje bi za Ukrajinu bio ekonomski i politički gubitak: ostala bi bez tranzitnih prihoda, bila bi prisiljena kupovati plin skuplji od ruskog, a dokidanje njezine važnosti kao tranzitne države za RF i EU negativno bi utjecalo na njezin politički pregovarački potencijal. Najava još nije realizirana: tranzit ruskog plina kroz Ukrajinu postupno jest smanjen (s cca. 136 mlrd m³ 2005. na samo cca. 60 mlrd m³ 2014.; Česnakas, 2016:22)²⁷⁷, no za sada nije obustavljen, a od dva ruska plinovoda koja će s juga i sjevera zaobilaziti Ukrajinu Turski tok je početkom 2020. pušten u pogon, dok je gradnja Sjevernog toka 2 usporena. Primjer Ukrajine pokazuje da je plinska trgovina učinkovit instrument moći RF i prema EU: krajem 2017. stupio je na snagu²⁷⁸ Sporazum o pridruživanju EU i Ukrajine, EU Ukrajinu naziva svojim prioritetnim partnerom (EEAS, 2019), no zbog svoje asimetrične međuovisnosti u plinskoj trgovini s RF-om EU ne može „očuvanju teritorijalnog integriteta i suvereniteta Ukrajine, narušenih zauzimanjem Krima“ (EC, 2019b) doprinijeti vjerodostojnim režimom sankcija koji bi uključio poduzeća i osobe povezane s plinskim sektorom RF-a.

Drugi vanjski akter SAD važan je iz dva razloga: uloge koju ima u međunarodnom sustavu i drukčijeg pristupa prema RF-u od EU. Mijenjanje međunarodnog sustava kojim unilateralno dominira SAD pravi je uzrok i krajnji cilj ruske politizacije i posljedično jedan od uzroka pokušaja sekuritizacije plinske trgovine s RF-om, a to što SAD i EU imaju drukčiji pristup prema RF-u²⁷⁹, uz povijesno iskustvo korištenja naftne trgovine u politici moći prema SAD-u

---

²⁷⁷ Prema podacima Opće uprave za energiju, izvoz ruskog plina u EU preko Ukrajine je u postocima krajem 2015., početkom 2016. iznosio 39 % (DGE, 2016:10), a u drugom kvartalu 2019. 42 % (DGE, 2019:3).

²⁷⁸ Sporazum je potpisan još 27. lipnja 2014., a njegovo stupanje na snagu značilo je formalnu uspostavu odnosa EU i Ukrajine.

²⁷⁹ Prema Talsethu (2017:251), cilj SAD-a je odvajanje Ukrajine od RF-a, a i inače zagovara promjene režima ne samo u susjedstvu RF-a, već i u RF-u.

(v. 3. poglavlje)²⁸⁰, u pozadini je duge povijesti protivljenja SAD-a uspostavi energetskih, osobito plinskih veza između EU i RF; SAD je doduše u 21. stoljeću plinski neovisan, no još zabrinutiji zbog prevelike ovisnosti EU o uvozu ruskog plina. Situacija je danas istovjetna onoj u vrijeme pokretanja plinske trgovine između ECs i SSSR-a - u Europi se vodi geopolitička borba između RF-a i SAD-a, sada na energetskom području. Pitanje opskrbe EU ruskim energentima SAD uokviruje isključivo strateški i na različite načine nastoji aktivno doprinijeti većoj energetskoj sigurnosti EU: snažnim diplomatsko-političkim inicijativama, materijalnom podrškom diverzifikacijskim plinskim projektima EU²⁸¹, kao i poticanjem sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF, o čemu će biti govora u Pododjeljku 5.4.4.

Prva plinska kriza uzrok je rasta američkog interesa za europsku energetsku sigurnost i promjene u vanjskoj politici SAD-a: energetska sigurnost je formalno postala njezin sastavni dio i počela je izgradnja jakih diplomatskih kapaciteta za energetska pitanja. Ubrzo nakon te krize, tadašnji senator i kasniji američki predsjednik Barack Obama (2006) predložio je nacionalno obvezivanje na bavljenje pitanjem *energetske sigurnosti* i uvođenje funkcije direktora *energetske sigurnosti* za koordinaciju svih aktivnosti na tom području. Tada je razlog, doduše, još uvijek bila ovisnost SAD-a o nafti, zbog koje „nedemokratske vlade imaju prevelik utjecaj na nacionalnu sigurnost SAD-a“. Jedan je drugi senator, predsjednik senatskog Odbora za vanjsku politiku Richard Lugar u ožujku 2006. pozvao na osnivanje funkcije međunarodnog koordinatora za energetske poslove u *State Departmentu* (što je u rujnu te godine i realizirano) te inicirao „Zakon o energetskoj diplomaciji i sigurnosti“, koji je prihvaćen 2007. godine. Američki dužnosnici su po pitanju plina i RF-a bili suzdržani²⁸², no Putin je svejedno u godišnjem obraćanju medijima 2008. američki angažman nazvao politizacijom energetskih pitanja:

„Znam kako naši američki partneri vode dijalog u Europi: idu u određene države i zahtijevaju da ne uzimaju naše sirovine ili pokušavaju pronaći neke nove pravce isporuke energenata koji zaobilaze ruski teritorij i na taj način vrše pritisak na te države. To je već stvar politike (...) politizacija pitanja ...“ (Putin, 2008)²⁸³

---

²⁸⁰ Prema Bridgeu (2014) sekuritizacija energenata se odvija pod povijesnom sjenom naftnih kriza.

²⁸¹ O aktivnostima SAD-a vidi više u Radić Đozić, 2017:69-70.

²⁸² Tadašnja državna tajnica Condoleezza Rice je rusko-ukrajinsku plinsku krizu nazvala „očigledno politički motiviranom“, ali je pozvala RF na preuzimanje odgovorne uloge u međunarodnoj ekonomiji (RFE, 2006).

²⁸³ Upravo suprotno je pomoćnik državnog tajnika SAD-a za energetske resurse Francis R. Fannon u svjedočenju pred Odborom za vanjske poslove američkog Senata 2018. kao cilj američke energetske diplomacije istaknuo „promoviranje energetske diplomacije kao instrumenta za poticanje suradnje između država i oponiranje

Nakon druge plinske krize pitanje sigurne opskrbe energentima EU postaje još važnija komponenta američke vanjske politike i diplomatski angažman SAD-a još snažniji. Američka državna tajnica Hillary Clinton je u travnju 2009. imenovala specijalnog izaslanika za euroazijska energetska pitanja²⁸⁴, na čiju je inicijativu iste godine osnovano novo tijelo Energetsko vijeće SAD - EU, „vodeći forum za bilateralnu energetske suradnju“ za „produbljivanje koordinacije vezano uz strateška energetska pitanja“ (DOE, n.d.), a glavni mu je cilj osiguranje sigurne opskrbe energentima EU.²⁸⁵ Kako bi institucionalizirao vezu između energenata i trgovine njima s vanjskom politikom, SAD je pri State Departmentu prvi put u povijesti 2012. osnovao Ured za energetske resurse (ENR) s ciljem da, između ostalog, promovira „energetsku sigurnost za SAD, njegove partnere i saveznike“ (ENR, n.d.).

SAD u suradnji s američkim energetske poduzećima inicira i podržava diverzifikacijsku energetske politiku EU. To što je promovirao energetske projekte koji su ciljali na smanjenje energetske ovisnosti EU o RF-u i prije izbivanja plinskih kriza (npr. BTC), RF je doživio kao „veliku političku igru“ (Boban i Čipek, 2017:321). Gazpromovoj plinskoj dominaciji u Srednjoj Aziji i EU SAD se pokušao suprotstaviti uz pomoć kaspijske energetske strategije, čiji je širi geopolitički cilj bio smanjiti ruski utjecaj putem slamanja ruskog monopola nad plinskim tržištem u regiji (v. Prilog 5). Senator R. Lugar (2012) je već 1999. u uvodu izvješća „Energija i sigurnost od kaspijske regije do Europe“ istaknuo da je „promocija južnog koridora za plin ... strateška američka inicijativa ... (koje) ne bi bilo bez američke energetske diplomacije zadnjih desetljeća ... (, a) unaprijedit će interese nacionalne sigurnosti i ekonomske interese SAD-a“. Godine 2006. izgrađen je Južnokavkaski ili Baku-Tbilisi-Erzurum (BTE) plinovod, prvi plinovod za izvoz kaspijskog plina uz zaobilazanje ruske infrastrukture. SAD podržava i EU strategiju izgradnje LNG-ija i reverzibilnih interkonekcija.²⁸⁶ H. Clinton je u govoru „Energetska diplomacija 21. stoljeća“ na sveučilištu Georgetown 2012. najavila slanje upute svim američkim diplomatsko-konzularnim predstavništvima u svijetu u cilju unapređenja izvješćivanja o energetske pitanjima, kao i

---

militarizaciji energije u korist geopolitičkih ciljeva“, jer, „zahvaljujući bogatstvu resursima, energija igra sve važniju ulogu u američkoj diplomaciji“ i „energenti i vanjska politika se preklapaju“ (Fannon, 2018).

²⁸⁴ Na to je mjesto imenovan veleposlanik Richard Morningstar, koji je prethodno bio posebni savjetnik Predsjednika i državnog tajnika SAD-a za energetske diplomaciju u kaspiskom području i promotor prvog „zapadnog“ projekta namijenjenog izvozu kaspijske nafte u EU uz zaobilazanje RF-a, naftovoda Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) izgrađenog 2005.g. BTC-om se dnevno transportira 2 mil. ba nafte; kako je to samo 1% svjetske potrošnje nafte, BTC se smatra najskupljim naftovodom na svijetu.

²⁸⁵ Vijeće ima tri radne grupe: za energetske tehnologiju, za energetske politiku i za energetske sigurnost; od 2010. održava redovite godišnje sastanke.

²⁸⁶ Energetsko vijeće SAD-EU je, primjerice, u Zajedničkoj izjavi iz prosinca 2014. pohvalilo završetak izgradnje LNG terminala u Litvi i dalo podršku izgradnji LNG terminala u Hrvatskoj (EC, 2014).

aktivnu podršku SAD-a promociji europskog projekta Južni plinski koridor, koji će omogućiti novi (kaspijski) izvor i novi pravac opskrbe plinom EU (Clinton, 2012).

SAD je iz geostrateških razloga poticao i sekuritizaciju plinske trgovine između EU i RF, o čemu će biti govora u Pododjeljku 5.4.4., a najkonkretnija aktivnost vezana uz smanjivanje europske ovisnosti o ruskom plinu je tzv. revolucija škrljevca.²⁸⁷ Proizvodnja plina iz škrljevca ovisi o geološkim, tehnološkim, komercijalnim, ali i političkim okolnostima. Zahvaljujući tehnološki inovativnom hidrauličkom frakiranju SAD je pojačao proizvodnju energenata, posebno plina iz bogatih zaliha škrljevca; EU ponudio je savjetničke usluge i tehnologiju za proizvodnju plina iz škrljevca i za izgradnju LNG terminala, a pokrenut je i izvoz američkog LNG-ija u EU. Proizvodnja škrljevačkog plina u SAD-u imala je dvojake posljedice na ekonomsku dimenziju EP EU. Kao prvo, smanjena je, a poslije i potpuno izostala potreba za uvozom LNG-ija u SAD koji je postao plinski samodostatan i najveći proizvođač plina na svijetu²⁸⁸, što je omogućilo veću raspoloživost LNG-ija iz neruskih izvora za Europu, smanjilo njegovu cijenu na globalnom tržištu i učinilo ga kompetitivnijim. Kao drugo i važnije, utjecala je na Gazpromov poslovni model u Europi: prvi put u povijesti se 2015. okušao u trgovini plinom na *spot* tržištu²⁸⁹, dio novih dugoročnih plinskih ugovora je sklopio uz odredbu o indeksiranju cijene „kopnenog“ plina ne više prema cijeni nafte, nego plina na *spot* tržištu i bio prisiljen sniziti njegovu cijenu, što je pozitivno utjecalo na kompetitivnost ekonomije EU. No, pojačana proizvodnja iz škrljevca učinila je energente u SAD-u jeftinijima²⁹⁰ i američko gospodarstvo kompetitivnijim od europskog, a k tome je plinska samodostatnost SAD-a imala negativan učinak na klimatsku politiku EU, jer je zbog prebacivanja američke industrije na plin povećan izvoz ugljena u EU²⁹¹.

Važnijim se ipak smatrao pozitivan učinak na sigurnosnu dimenziju EP EU. SAD do tada nije bio relevantan akter za sigurnost opskrbe EU (Geden i dr., 2007:9) zbog velike geografske udaljenosti i zbog toga što je uvezio plin, a sada je kao posljedica proizvodnje iz škrljevca nastao višak plina i SAD je osmislio strategiju izvoza LNG-ija u EU. To nije išlo lako iz dva

---

²⁸⁷ Izjava bivšeg direktora CIA-e Jima Woolseyja da je energetska revolucija dovela do uravnoteživanja uloge SAD-a u svijetu, ojačavši njegovu stratešku poziciju (O'Sullivan, 2013:30), svjedoči u kojoj mjeri SAD povezuje kontrolu nad energentima s moći.

²⁸⁸ Prema podacima *Global Energy Statistical Yearbook* (Enerdata, 2012), SAD je 2012. proizveo 681 mlrd m³ i time po prvi put nadmašio proizvodnju plina RF-a (658 mlrd m³).

²⁸⁹ O Gazpromovoj prodaji plina na *spot* tržištu i putem elektronske prodajne platforme vidi Sharples i Henderson, 2019.

²⁹⁰ Smanjenje cijene plina globalno zbog jeftinog škrljevačkog plina je, međutim, učinilo proizvodnju plina iz škrljevca zbog velikih troškova ulaganja manje isplativom.

²⁹¹ Prema relevantnim podacima ugljen sadrži 50% više ugljika od plina.

razloga: a) pojedine države članice EU šalju dvosmislene signale jer žele sudjelovati i u ruskim i u zapadnim projektima, i b) bilo je nužno uravnotežiti domaće ekonomske interese i vanjskopolitičke ciljeve SAD-a. Naime, proizvodnjom škriļjevačkog plina upravljaju privatna američka poduzeća, koja je teško prisiliti na izvoz u EU iz dva razloga: komercijalnog, jer žele veliku i brzu dobit, a globalna potražnja za LNG-ijem je velika i u azijsko-pacifičkoj regiji postiže višu cijenu, i tehničko-komercijalnog, jer je preduvjet bio prenamjena uvoznih LNG terminala u SAD-u u izvozne²⁹² ili izgradnja novih, što je još dugotrajnije i skuplje. Također, američka privatna poduzeća žele vezanu trgovinu, povezivanje izvoza plina s izvozom svoje LNG tehnologije. U tom su kontekstu u SAD-u oživjeli i tradicionalni narativi o potrebi energetske samodostatnosti i potrebi čuvanja strateških zaliha iz razloga nacionalne sigurnosti. Velika je prepreka bio federalni zakon donesen nakon naftnih kriza, koji je definirao izvoz energenata kao „javni interes“ i dopuštao ga isključivo u države koje sa SAD-om imaju potpisan sporazum o slobodnoj trgovini (taj je izvoz odobran „hitno“ i „bez izmjena“), dok su države članice EU tzv. *non-FTA nations*, koje nemaju takav ugovor.

U novom kontekstu se uvidjelo da taj zakon „olakšava ovisnost o ruskoj opskrbi“ (Lugar, 2012), pa je, nakon lobističkih aktivnosti u američkom Kongresu u cilju hitnog mijenjanja zakona u smislu izjednačavanja svih država u pogledu izvoza energenata, 2012. donesen Zakon o plinu.²⁹³ Kako je i nadalje svaki zahtjev za izvoz plina u EU prolazio dugotrajnu proceduru²⁹⁴, aktivirale su se i države članice EU²⁹⁵ i u travnju 2016. isplovio je prvi LNG tanker iz SAD-a u Europu. U studenom te godine je dio država članica EU ponovno tražio ubrzavanje procesa izdavanja dozvola²⁹⁶. Očekivalo se da će problem riješiti potpisivanje Transatlantskog partnerstva za trgovinu i investicije (TTIP) između SAD-a i EU, ali je novi predsjednik SAD-a Donald Trump ubrzo po stupanju na dužnost Izvršnom uredbom s početka 2017. obustavio pregovore o TTIP-u. Predsjednik Trump je ipak, u srpnju 2018.,

---

²⁹² SAD ima 33 potencijalna terminala za izvoz LNG te 2020. planira izvoziti 100 mlrd m³.

²⁹³ Riječ je o zakonu s oznakom 15 U.S.C. 717b, punog naziva „Izvoz ili uvoz plina; LNG terminali“.

²⁹⁴ Primjerice, DOE je u svibnju 2013., nakon dvije godine pauze, izdao tek drugo po redu uvjetno dopuštenje za izvoz LNG-ija iz SAD-a u tzv. *non-FTA nations*. Nakon toga se, u skladu sa Zakonom o plinu iz 2012., prije konačnog odobrenja tražilo i odobrenje Federalne energetske regulatorne komisije (FERC).

²⁹⁵ U ožujku 2014. u SAD-u je dio država članica EU osnovao lobističku udrugu *LNG Allies* kojoj je cilj bio uvjeriti Kongres da je iz razloga nacionalne sigurnosti i ekonomskih razloga (Marica, 2014) nužna promjena zakona kako bi izvoz LNG-ija u sve države američke saveznice postao „javni interes“ (*LNG Allies*, n.d.), što bi utjecalo na brže rješavanje prijave za izvoz LNG-ija. Sredinom ožujka 2014. otvoreno pismo SAD-u poslale su države članice Višegradske skupine (V4), krajem mjeseca ministar vanjskih poslova Litve, da bi krajem iste godine uslijedila zajednička izjava Energetskog vijeća SAD-EU (EC-PR, 2014), u kojoj se pozdravlja mogućnost budućeg izvoza američkog LNG-ija.

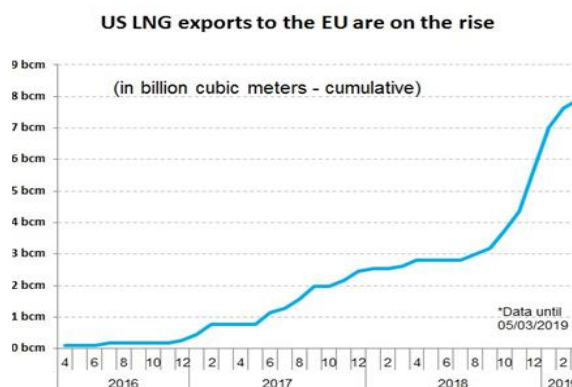
²⁹⁶ Ovaj put su potporu Kongresa SAD-a za ubrzavanje procesa izdavanja dozvola tražili veleposlanici sedam država članica EU u SAD-u, V4 i baltičke države (Snow, 2016).

postigao dogovor s predsjednikom EC Junckerom o jačanju strateške energetske suradnje EU i SAD-a, što je za posljedicu imalo ubrzanje procesa izdavanja dozvola (LNG Allies, 2019) i rast izvoza američkog LNG-ija u EU: dok je 2017. izvezeno samo 10%, u 2019. do kraja travnja izvezeno je 35% posto američkog LNG-ija u EU (v. Sliku 16). Američki izvoz LNG-ija u EU potaknuo je RF na ubrzani razvoj svojih LNG projekata, pa se rusko-američka bitka, prividno za udjele na plinskom tržištu, a stvarno za sferu utjecaja, prenijela i na područje LNG-ija (v. Prilog 6).²⁹⁷

Kada se već činilo da je „u Europi i SAD-u politička usmjerenost na problem energetske sigurnosti značajno smanjena“ (Baev, 2012), izbila je ukrajinska je kriza kao novi fokusirajući događaj. SAD je rusku aneksiju Krima doživio kao obnovu Monroeve doktrine²⁹⁸ i američki je interes za europsku energetske sigurnost dobio novu kvalitetu. SAD se otvoreno založio za koherentne, zajedničke aktivnosti europskih država i američki su dužnosnici krenuli u obilazak energetski

najnesigurnijeg dijela EU, srednje i jugoistočne Europe²⁹⁹. U novoj Strategiji nacionalne sigurnosti SAD-a iz veljače 2015. istaknuto je da su dramatične promjene na globalnom energetskom tržištu povoljne za SAD jer je postao najveći svjetski proizvođač nafte i plina, no nepovoljne za EU zbog „voljnosti RF-a da koristi energiju u političke svrhe“ (WH, 2015:5). U posebnom poglavlju Strategije posvećenom *energetskoj sigurnosti* naglašena je važna uloga SAD-a u *energetskoj sigurnosti* Europe (WH, 2015:16). Na snažniji angažman SAD-a u EU pozvali su krajem 2018. američki senatori Ch. Murphy i R. Johnson predstavivši „Zakon o europskoj energetskoj sigurnosti i diverzifikaciji“ (istaknuo a.), kojemu je cilj borba protiv „malignog ruskog utjecaja“ omogućenog dominacijom na energetskom tržištu (Murphy,

SLIKA 16 Rast izvoza američkog LNG-ija u EU

Izvor: EC (2019). Preuzeto 04. 08. 2019. iz *European Commission*:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1531

²⁹⁷ Više o ruskom interesu za sprječavanje američkog izvoza škriljevačkog plina LNG brodovima u EU vidi Haines, 2015:17, kao i Hulbert i Goldthau, 2013:108.

²⁹⁸ Američki državni tajnik John Kerry je u studenom 2013. izjavio da je „razdoblje Monroeve doktrine prošlo“, a nakon aneksije Krima upozorio RF „da se u 21. stoljeću ne treba ponašati na način 19. stoljeća“ (Carpenter, 2014).

²⁹⁹ Bugarsku, koja je najviše izgubila otkazivanjem Južnog toka, su u prosincu 2014. posjetili senatori Christopher Murphy i John McCain, a u siječnju 2015. američki državni tajnik J. Kerry.

2018).³⁰⁰ Kvalitativno nove su najave da SAD, uz pojačanu stručnu, diplomatsko-političku i tehničku potporu, namjerava pružiti EU i financijsku u visini 1 milijarde US\$ za investicije u strateški važne energetske projekte u srednjoj i istočnoj Europi, kojima je EC prethodno, za fiskalno razdoblje od 2019. do 2023., dodijelio status PCI.

SAD i RF jedan drugog iz doba hladnog rata smatraju najvećim neprijateljima (Boban i Cipek, 2017:333); kada se RF sukobljava sa SAD-om to je ujedno sukob s NATO-om koji SAD predvodi, ali i s EU, jer su gotovo sve njegove države članice ujedno i članice NATO-a. EU je u svojevrsnom procjepu između RF-a, s kojim želi zadržati ekonomsku suradnju (između ostalog i zbog plinske ovisnosti), i SAD-a, važne saveznice u NATO-u. SAD zagovara slobodnotržišnu ekonomiju, no energente i trgovinu njima politički uokviruje te cilja na komercijalne i prvenstveno strateške dobitke. Iz razloga nacionalne sigurnosti želi izvoziti škriljevački plin i „smanjiti ovisnost o energentima iz Rusije“ Europe (DW, 2019), u prvom redu ovisnost o plinu na manje od 20% do 2020., što se podudara s diverzifikacijskim i drugim inicijativama EC-a. Izvoz američkog LNG-ija omogućuje europskim državama određenu diverzifikaciju izvora, načina (brodovima morskim putem umjesto plinovodima kopnenim putem) i pravaca transporta plina, kao i veću pregovaračku moć, što je natjeralo Gazprom na taktičke koncesije - smanjenje cijene plina i roka važenja plinskih ugovor, kao i dokidanje odredbe *take or pay*, što je dijelom njegov poslovni model približilo tržišnom. No, sposobnosti SAD-a za suzbijanje ruskog utjecaja u EU putem strateškog usmjeravanja plina su limitirane, u prvom redu zbog minornog udjela američkog škriljevca u uvozu plina u EU, koji je 2018. uvezao ukupno 401,1 mrd m³ plina (McKinsey, prema Janiszewska Kiewia, 2019), od toga samo 3,3 mrd m³ američkog LNG-ija (EC, 2019; EC, 2019a).

Kina je treći vanjski akter važan iz dva razloga: a) podržava i u suradnji s RF-om ima potencijal promijeniti *status quo*, neprihvatljivu unilateralnost u međunarodnom sustavu³⁰¹ i b) potencijalno je alternativno tržište za izvoz ruskog plina što može u materijalnom smislu doprinijeti dugoročnoj „plinskoj“ ranjivosti EU³⁰². Čak i neznatni pomak u potrošnji Kine zbog njezine veličine ima implikacije na globalno plinsko tržište; „povećanje od 1% u kineskoj potrošnji iznosi otprilike 25 mrd m³ godišnje, što je približno polovica onog što

---

³⁰⁰ Prijedlog zakona je prošao u Kongresu i na čitanju je u Senatu (Murphy i dr., 2019). Protiv Zakona su ekološke udruge zbog toga što i nadalje potiče proizvodnju fosilnih goriva.

³⁰¹ Prema Lucasu (2008:264), RF i Kina dijele nesklonost zapadnim univerzalnim vrijednostima i dva su potporna stupa onoga što se naziva *World without West* (WWW).

³⁰² Van Hoeymissen (2013:34) preusmjeravanje ruske trgovine energentima, najprije nafte, a zatim i plina, prema Kini naziva „euroazijskim okretom u ruskom petronacionalizmu“.

Katar, najveći proizvođač LNG-ija na svijetu, godišnje isporuči na tržište“ (The Economist, 2012a)³⁰³ ili više od ¼ godišnje potrošnje plina SRNJ, najvećeg tržišta plina u EU (Hulbert i Goldthau, 2013). Također, Kina je dugoročno konkurent EU vezano uz potencijalne alternativne izvore plina, primjerice, kada to budu dopuštale političke okolnosti, iz Irana, drugog po rezervama plina na svijetu, a tu konkurenciju RF podržava kako bi umanjio mogućnost EU da pronađe supstitut ruskom plinu³⁰⁴. Kina kao glavni proizvođač rijetkih elemenata neophodnih za razvoj OIE, utječe, osim na ekonomsku i sigurnosnu, i na ekološku dimenziju EP EU.

SLIKA 17 Srednjoazijski plinovod

Izvor: Wikipedia (2009). Preuzeto 21. 08. 2018.
iz: https://en.wikipedia.org/wiki/Central_Asia-China_gas_pipeline#/media/File:CentralAsiaChinapipeline.png

Srednja Azija, gdje RF želi zadržati ključnu ulogu, dugo se smatrala kamenom spoticanja u razvoju energetske suradnje RF-a i Kine. Kina nastoji utjecati na energetska događanja, što ometa američku, ali i rusku kaspijsku strategiju: kineski CNPC i kazahstansko naftno poduzeće KazMunayGas gradili su od kraja 1990-ih do 2006. naftovod, kojim se izvozi 240 tis. ba nafte dnevno u Kinu, a od 2009. Turkmenistan izvozi Srednjoazijskim plinovodom³⁰⁵ (v. Slika 17) 55 mlrd m³ plina u Kinu što je dokinulo monopsoniju RF-a u Turkmenistanu. Neovisno o tome, Putin je stvorio povoljan kontekst za jačanje rusko-kineske suradnje: 2001. je obnovio Ugovor o prijateljstvu s Kinom iz 1996.g. i učestalo se sastaje s kineskim čelnicima. RF i Kina se podupiru u stvaranju protuteže američkim geopolitičkim aspiracijama u Euroaziji, a i u drugim međunarodnim političkim, vojnim i ekonomskim pitanjima.³⁰⁶ SAD rusko-kinesku suradnju i potencijalnu „euroazijsku

³⁰³ Potrošnja plina u Kini je u stalnom porastu i 2018. je iznosila gotovo 300 mlrd m³ (O’Sullivan, 2019).

³⁰⁴ Putin je, u lipnju 2006. na konferenciji u Šangaju, najavio podršku plinovodu iz Irana preko Pakistana do Kine. Iran i Pakistan su sporazum o gradnji plinovoda kapaciteta 144 mlrd m³, čemu se SAD protivio, potpisali 1995.g. Iran je svoj dio završio 2011., a Pakistan se, neovisno o mogućnosti plaćanja kazne za kršenje ugovora, povukao jer mu je SAD, koji je Iranu nametnuo sankcije, zaprijetio otkazivanjem investicija. Pakistan od 2017. uvozi LNG iz SAD-a. Kina je i nadalje zainteresirana za plin iz Irana i u veljači 2019. ponudila je Iranu da izgradi dio plinovoda kroz Pakistan (The Bizz Update, 2019).

³⁰⁵ Srednjoazijski plinovod ide iz Turkemistana preko Uzbekistana i Kazahstana do Kine, dug je 1833 km, maksimalni kapacitet mu je 65 mlrd m³, a izgrađen je uz pomoć kineskih kredita.

³⁰⁶ Kina je, primjerice, podržala ruski stav o tome da je ukrajinska kriza unutarnjopolitičko pitanje; obje države su članice Šangajske organizacije za suradnju (SCO), osnovane 2001. na inicijativu Kine s ciljem promocije

kontinentalnu integraciju“ vidi kao prijetnju koja bi mogla voditi novom međunarodnom ekonomskom i političkom poretku, centriranom oko Euroazije.

Kineska energetska politika predstavlja kombinaciju stjecanja izvora sirovina u inozemstvu, razvoja domaćih izvora i podizanja energetske učinkovitosti. Kina je siromašna energentima, osim kada je u pitanju ugljen, kojega zbog problema s velikim zagađenjem zraka nastoji zamijeniti drugim izvorima energije. Godine 2008. je osnovala Nacionalnu energetske administraciju i podupire kapitalne investicije nacionalnih energetskih poduzeća u razvoj nalazišta energenata i gradnju transportne infrastrukture u državama bogatim energentima, a kako bi odobrovoljila vlasti tih država na prihvaćanje kineskih ulaganja koristi „meku moć“, polukomercijalan pristup nudeći paralelna ulaganja u socijalni sektor (škole, bolnice i sl.). Kineski energetske interesi komplementarni su ruskima: Kina potražuje ogromnu i konstantno sve veću količinu energenata, a RF želi sigurno tržište za plasman svog enormnog energetske bogatstva. RF je u svojoj Energetskoj strategiji iz 2009. najavio postupno opadanje europske udjela u ukupnom volumenu ruskog izvoza energenata i rast udjela istočnih tržišta (s 0 na 20-ak %), očekujući da će „omogućiti smanjenje ovisnosti ruskog energetske sektora o izvozu energetskih resursa u Europu“ (MERF, 2009:23). Na izgled za energetske suradnju RF i Kine pozitivno utječu geografska blizina, i isti tip ekonomije, „državni kapitalizam“, što znači da podržavaju iste poslovne principe poput nemiješanja u poslove trećih država, bilateralnog umjesto multilateralne sporazumijevanja i čvrstu kontrolu države nad energetskim sektorom.

RF od 2011. naftovodom ESPO isporučuje Kini naftu³⁰⁷, a 2013. su RF i Kina potpisali naftni sporazum vrijedan 270 mlrd US dolara. Kina je sve ovisnija o uvozu plina: 2018. je prvi put s uvezenih 125,7 mlrd m³ plina, uglavnom LNG-ija, bila najveći pojedinačni uvoznik plina na svijetu (Domazet, 2019). Ruske najave o diverzifikaciji izvoza plina i izgradnji alternativnih plinovoda prema Kini EU nije smatrao vjerodostojnima; primjerice, bivši savjetnik EC-a F.

---

zajedničkih interesa i smanjenja sukoba na najnižu razinu. Na visoku razinu suradnje ukazuje i zajednička vojna vježba „Istok 2018“, najveća vojna vježba u povijesti. Dvije države dijele i ekonomske interese: obje su razočarane isključenjem iz postojećih međunarodnih (ustvari zapadnih) organizacija (npr. SAD je 2014. odbio veću ulogu Kine u procesu odlučivanja u MMF-u), zagovaraju dedolarizaciju svjetskih finansijskih tržišta putem obavljanja platnog prometa u nacionalnim valutama ili čak stvaranja zajedničke euroazijske valute; RF se u travnju 2015. pridružio Azijskoj infrastrukturnoj investicijskoj banci, osnovanoj krajem 2014. na inicijativu Kine; najavljuju planove o osnivanju zajedničke rejting agencije, Razvojne banke BRICS-a i sl. Kina razvija i samostalne ekonomske projekte, poput Azijsko-pacifičke burze, inicijative Jedan pojas, jedan put itd.

³⁰⁷ Naftovod ESPO je dug 4857 km. Izgradila su ga državna poduzeća: dionicu kroz ruski teritorij ruska državna poduzeća, naftno Rosneft i Transneft koji upravlja naftovodima, a 960 km kroz kineski teritorij do grada Daqinga kineski CNPC. Ruskim državnim poduzećima je kredit u visini od 25 mlrd US\$ osigurala Kineska razvojna banka, a ona su se obvezala isporučivati Kini 15 mil t nafte godišnje narednih 20 godina.

Cameron (2009) ih je nazvao „pustim pričama“, a znanstveni analitičari su pak isticali nepostojanje plinovoda za izvoz plina u Kinu (Casier, 2011), budući da je ruska plinska infrastruktura pretežito koncentrirana u zapadnom Sibiru i usmjerena na izvoz u Europu. Međutim, ukrajinska kriza 2014. dala je nov poticaj rusko-kineskoj energetskej suradnji i te su godine dvije države potpisale 30-godišnji plinski sporazum vrijedan 400 mlrd US\$³⁰⁸ i u okviru njega sporazume o izgradnji dva plinovoda prema Kini: Moć Sibira³⁰⁹ za isporuku 38 mlrd m³ plina (i mogućnošću povećanja na 61 mlrd m³), a drugi Altaj za isporuku 30 mlrd m³ plina (v. Sliku 15), koji bi bio osobito problematičan za EU jer bi se njime izvezio plin iz zapadnosibirskih polja namijenjenih izvozu u EU³¹⁰. Ako je mjerilo simetrije međuovisnosti u plinskoj trgovini mogućnost pronalaska alternative, RF je, suprotno tvrdnjama mnogih (npr. Siddi, 2018:260), zahvaljujući plinovodu Moć Sibira, završenom u prosincu 2019., dobio trenutačnu alternativu, doduše ne za svu količinu plina koju izvozi, dok EU ni trenutačno niti ubuduće nema vjerodostojnu alternativu za ruski plin, pa je dugoročno ranjiviji, tim više što ta dva plinovodna projekta u perspektivi pružaju RF-u vjerodostojnu mogućnost diverzifikacije tržišta za plin.

Rusko-ukrajinske plinske krize 2006. i 2009. te ukrajinska kriza 2014. bili su vanjski krizni događaji, koji su odigrali ulogu ekonomskog i političkog katalizatora: utjecali su na promjenu perspektive gledanja EU na ulogu plinske trgovine u odnosima s RF, na promjenu dotadašnjeg pretežito ekonomskog u sigurnosni okvir, te su ojačale supranacionalni energetskej autoritet EC-a. Ishodište tih kriza je bila Ukrajina, što govori o važnosti Ukrajine kao vanjskog čimbenika za promjenu uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF. Plinske krize (o razlozima, nominalnima i stvarnima v. 4. poglavlje) dale su RF-u opravdanje za diverzifikaciju pravaca izvoza plina kako bi smanjio tranzitni rizik i pregovaračku moć Ukrajine kao glavnog posrednika u izvozu, no EU je iz njih izvukao brojne pouke: a) osjetljiv

---

³⁰⁸ Prethodno je, u listopadu 2009. tijekom Putinova posjeta Kini, potpisan okvirni sporazum za opskrbu Kine s 70 mlrd m³ ruskog plina godišnje.

³⁰⁹ Plinovod Moć Sibira dužine cca. 3000 km počeo se graditi 2014., nakon 10 godina pregovara koji su zapinjali oko cijene plina. Kina je imala izvrstan pregovarački potencijal zahvaljujući tome što se već opskrbljivala plinom Srednjoazijskim plinovodom, a RF je popustio tek nakon ukrajinske krize, zbog koje je izložen ekonomskim sankcijama. Sporazum je otvorio put kineskom kapitalu u ruske plinske projekte: već iste godine kineski CNPC je stekao udio od 20% u LNG Jamal; na 10. redovnom zasjedanju Zajedničkog koordinacijskog komiteta Gazproma i CNPC-a 2014. dogovorena je zajednička izgradnja podzemnih skladišta plina, a razmatrao se i potencijal suradnje u izgradnji plinskih termoelektrana i proizvodnji ukapljenog naftnog plina (UNP). Moć Sibira kao prvi veliki plinovod za izvoz ruskog plina u Kinu završen je prije najavljenog roka: inauguriran je 2. prosinca 2019. i isporučivat će Kini tijekom 2020. 5 mlrd m³, a u potpunosti operativan trebao bi postati 2025. godine.

³¹⁰ Iz tog je razloga već okvirni dogovor o njegovoj izgradnji u ruskim medijima predstavljen kao znak obustave projekta izgradnje Južnog toka, jednog od novih plinovoda za izvoz ruskog plina u EU (Kolesnikov, 2014).

je i potencijalno dugoročno ranjiv na prekid opskrbe plinom; b) tržište ne može samostalno osigurati sigurnu opskrbu plinom; c) otežano upravlja krizom uslijed nepripremljenosti (nedostaje transportna i skladišna infrastruktura te reverzibilne interkonekcije; d) razina EU nema pristup tržišnim podacima država članica; e) solidarnost država članica EU je limitirana, kao i da f) na rusku politizaciju plinske trgovine mora odgovarati uzimajući u obzir ukupne (ekonomske i političke) troškove i dobiti.

Ukrajinska kriza 2014. bila je točka preokreta, koja je izazvala najozbiljniju krizu u odnosima RF i EU nakon kraja hladnog rata, bitno pogoršavši međusobne političke odnose. To nije bila kriza energetske, nego političko-vojne prirode, no imala je bitne implikacije na plinsku trgovinu između EU i RF. Kao prvo, utjecala je na dva ruska diverzifikacijska plinska projekta, pozitivno na onaj koji je predviđao diverzifikaciju tržišta dalje od EU, a negativno na onaj koji se odnosio na diverzifikaciju pravca transporta prema EU dalje od tranzitne države Ukrajine: ubrzala je 10-godišnje pregovore o gradnji prvog plinovoda za izvoz ruskog plina u Kinu Moć Sibira i utjecala na obustavu projekta plinovoda Južni tok (SS). Zbog ukrajinske krize RF je želio ubrzati izgradnju SS-a, čiji je glavni smisao bio zaobilaznje Ukrajine, no EC je iz istog razloga u ožujku 2014. suspendirao započete pregovore o harmonizaciji projekta s Trećim energetske paketom (TEP)³¹¹, te je RF, posljedično, početkom prosinca 2014. odustao od SS-a. Kao drugo, porastao je strah EU od ponovnog prekida isporuke ruskog plina preko Ukrajine. Naime, RF je od Ukrajine zahtijevao povrat novih dugova i višu cijenu plina, a Putin osobno je u članku u TASS-u zahtjeve EU za umanjenje ugovorene cijene plina za Ukrajinu nazvao „političkim“³¹², najavivši, u slučaju ukrajinskog nepodmirenja dugova, potpuni ili djelomični prekid opskrbe³¹³ (Putin, 2014a).

Ukrajinska je kriza imala implikacije i unutar EU. S jedne je strane potaknula osnaživanje energetske akterstva EU i u veljači je predstavljen, a na sastanku na vrhu EU u ožujku 2015. prihvaćen projekt izgradnje Europske energetske unije (detaljnije u Pododjeljku 5.4.5.1.). S druge je strane izazvala podjele unutar EU, kako zbog otkazivanja projekta SS tako i oko

---

³¹¹ TEP ustvari čine dvije direktive (*Directive of the European Parliament and of the Council concerning common rules for the internal market in natural gas 2009/73/EC; Directive concerning common rules for the internal market in electricity 2009/72/EC*) te tri uredbe (*Regulation (EC) No 715/2009 on conditions for access to the natural gas transmission networks, Regulation (EC) No 714/2009 on conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity, Regulation (EC) No 713/2009 establishing an Agency for the Cooperation of Energy Regulators*), sve donesene istog dana, 13. srpnja 2009., a stupile na snagu 2011. godine.

³¹² Putin je pojasnio da su razlozi poskupljenja plina komercijalne prirode: Ukrajina je po sniženoj cijeni od 268,5 US\$/mlrd m³ plaćala plin do ožujka 2014., no kako niti to nije platila, Gazprom je bio prisiljen iskoristiti ugovorne mogućnosti i tražiti plaćanje unaprijed po višoj cijeni.

³¹³ RF je prekinuo Ukrajinu isporuku plina na 6 mjeseci.

nametanje sankcija RF-u. Dio država članica je pozdravio odluku o otkazivanju projekta SS kao znak da sankcije financijski iscrpljuju RF, dok je drugi dio zahtijevao da EC pregovara s Gazpromom o obnovi projekta. Razlike između država članica EU razlog su što se, neovisno o visokoj razini političkog neslaganja između EU i RF, niti jedna sankcija EU zbog okupacije Krima, za razliku od američkih, ne odnosi na ruski plinski sektor, Gazprom ili bilo koju osobu povezanu s plinskim sektorom. Zbog „tenzija između Ukrajine i RF-a“ za EU je pitanje opskrbe plinom postalo „izuzetno važno pitanje“ (EC, 2016a), no izuzimanje plinske trgovine iz režima sankcija ukazuje na to koliko je ona osjetljiv čimbenik u odnosima između EU i RF. Povjerenik EC za energetska pitanja G. Oettinger (Riegert, 2014) to je obrazložio time da obje strane „nastoje držati plinska pitanja izvan aktualne političke krize kako bi osigurale da neće biti uhvaćena u mrežu aktualne politizacije poslovnih odnosa“, jer „opskrbe plinom nisu pogodne kao politički instrument“. Naime, „neke država članice EU u potpunosti ovise o plinu iz RF-a, pa bi uključivanje plinskog sektora automatski pokazalo različite interese pojedinih država, a u krizama nema ničeg važnijeg od zajedništva i jedinstva zajednice“ (Ziedler, 2014). Uznemirenije su države jugoistočne Europe koje su najlošije prošle na tzv. stres testu plinske sigurnosti koji je EC proveo nad državama članicama EU i Energetske zajednice³¹⁴ u lipnju 2014. godine.

5.4. Prilagodba EU na korištenje plinske trgovine u politici moći

Prekide opskrbe plinom RF nije koristio kao vanjskopolitički instrument direktno protiv EU, no EU je postupno osvijestio da ruska politizacija plinske trgovine ugrožava njegovu ekonomsku i vanjskopolitičku sigurnost. Za razliku od opskrbe naftom, puno je manje mogućnosti upravljanja opskrbom plinom, a kako, iz razloga opisanih u 4. poglavlju, EU ne može prekinuti plinsku trgovinu s RF-om, nastoji se prilagoditi i smanjiti svoju osjetljivost i ranjivost poduzimanjem drugih mjera i aktivnosti. Ovaj je odjeljak posvećen trećoj kategoriji Holstijevog (1964:192) koncepta moći, odgovorima EU na pokušaje čina utjecanja. EU je svjestan potencijala moći RF-a u plinskoj trgovini i nastoji ga barem reducirati putem smanjivanja asimetrije međuovisnosti u tom odnosu, pokušavajući uravnotežiti strukturu odnosa ovisnosti i moći (Emerson, 1962:35).

---

³¹⁴ Energetska zajednica (v. Prilog br. 7) čine države članice EU te kandidati i potencijalni kandidati za ulazak u EU iz jugoistočne Europe i Balkana.

Odgovori EU su dvovrsni: s jedne su strane usmjereni na umanjivanje rizika vezanih uz opskrbu plinom, a s druge strane na dugoročno povećanje „plinske sigurnosti“. Kada nastoji smanjiti rizik, EU pokušava povećati upravljivost opskrbom plinom i otpornost na smanjenje ili prekid opskrbe. U tom je cilju donio niz mjera za prevenciju rizika i upravljanje krizama, kako je prikazano u 3. poglavlju, koje su samo kratkoročno rješenje za slučaj prekida opskrbe. Kada nastoji dugoročno povećati sigurnost opskrbe plinom i smanjiti mogućnost korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći EU odgovara na dva načina: ekonomskim (tržišnim i netržišnim) i neekonomskim mjerama. Kada je uvidio da slobodnotržišnim mjerama ne može djelotvorno upravljati sigurnosnom dimenzijom plinske trgovine, EU je odgovarao neliberalnim ekonomskim mjerama, direktnom intervencijom na tržište (npr. odabirući novi uvozni pravac prema netržišnom kriteriju ili potičući ulaganje s nacionalne i EU razine u redundantne infrastrukturne projekte), i na kraju neekonomskim mjerama (npr. zakonom koji sprječava ulazak stranog vlasništva u plinski sektor). U nastavku će se pokazati kako je EU paralelno primjenjivao koncepte otpornosti, normativne tržišne integracije i regulacije te eksternalizacije normi i pravila, fizičke integracije infrastrukture i diverzifikacije izvora i pravaca opskrbe, te je plinsku trgovinu, ne pristavši na njezinu sekuritizaciju, u konačnici politizirao.

EU je isprva pokušao odgovoriti isključivo liberalno-tržišnim ekonomskim mjerama, obvezujućima unutar EU, a zatim ih eksternalizirati; harmonizirati energetske politike država članica i zatim natjerati drugog aktera u plinskoj trgovini da harmonizira svoju energetska politiku s onom EU. Cilj je bio dokinuti ruski monopol na opskrbu plinom i potaknuti natjecanje između opskrbljivača u liberalnom uvjerenju da su kompetitivna tržišta i „neovisna“ regulacija najučinkovitiji način osiguranja opskrbe energentima te predvidivih, stabilnih i niskih cijena³¹⁵. U pokušaju suzbijanja moći izvoznika EU je, u skladu s preporukama Nyea (2012:71,80), davao primat liberalno-ekonomskim idejama, poimajući strategije temeljene na upravljanju tržištem kao jedinu manifestaciju nove politike i „novog svijeta“ energije, dok je svaki oblik državne intervencije na energetska tržišta smatrao povratkom u „stari svijet“ energetskih poslova (Prontera, 2017:16).

---

³¹⁵ Prema Shaffer (2015:184), EU je bio „inspiriran uspjehom SAD-a u jačanju tržišnih mehanizama u trgovini naftom i plinom“, no zanemario je razlike između regionalnih plinskih tržišta. Naime, dok su u SAD-u proizvođači brojni, domaći i privatni, EU trguje s vanjskim poduzećima u vlasništvu ili pod kontrolom države: Vlada Alžira je vlasnik 100% dionica alžirskog Sonatracha; Vlada RF je vlasnik 50,2 % dionica ruskog Gazproma; Vlada Norveške 67%, a Mirovinski fond Vlade Norveške 3% dionica norveškog Equinor ASA (do svibnja 2018. poduzeće se zvalo Statoil).

5.4.1. EU kao normativna sila: interna integracija i eksternalizacija normi

Države članice EU i nadalje imaju monopol na „legitimnu upotrebu sile“, jer njihove obrambene politike nisu komunitizirane. Međutim, EU kao organizirana politička zajednica eksperimentira s postsuverenitetom, pa umjesto legitimne sile koristi legitimnu prisilu preko regulacije, pravila i normi, kao učinkovit instrument politika (Richardson, 2015), što ga čini normativnom, regulatornom državom.³¹⁶ Prvi poticaj EU kao nadnacionalne integracije s liberalno-ekonomskim identitetom bio je odgovarati na plinske krize ekonomskim normativnim mjerama prema unutra i prema van: demonopolizirati, liberalizirati i integrirati unutarnje energetske tržište kako bi ono preuzelo primat nad nacionalnom državom, a zatim, na temelju autoriteta znanja o liberalnom tržištu, eksternalizirati liberalno-ekonomske mjere na drugog aktera u plinskom odnosu. EU je inzistirao da vanjski opskrbljivač poštuje pravila tržišnog natjecanja iz više razloga: nadao se da će eksternalizacija i harmonizacija s normama EU-a doprinijeti normalizaciji energetskih odnosa, ali i da će onemogućiti monopol RF, što će rezultirati s više transparentnosti, kompetitivnosti, nižim cijenama i više sigurnosti opskrbe plinom. Također, EU je eksternalizacijom pravila unutarnjeg energetskog tržišta na širu regiju želio ojačati svoj položaj na energetskom tržištu i supranacionalne ovlasti u vanjskim energetskim odnosima i svoj položaj na energetskom tržištu.

Do 2000. svi dokumenti EU vezani uz energetska pitanja (EC, 1988; EP/EV, 1996; EP/EV, 1998) odnosili su se na integriranje energetskog sektora u liberalizirano unutarnje tržište EU, s dva cilja: maksimalno produbiti i zaokružiti ekonomsku integraciju u svim sektorima i ujedno ojačati položaj EU na globalnom energetskom tržištu, a sve u cilju uspješnijeg odgovara na cikličke promjene u pogledu fluktuacije cijena, pada proizvodnje, rasta potražnje za energentima i slično. Kompetencije za jačanje jedinstvenog europskog tržišta EC je, kao „najeuropskija“ institucija, dobio Jedinstvenim europskim aktom (SEA) iz 1986., no do TFEU-a nije imao formalne kompetencije nad energetskom politikom, pa je za jačanje ekonomske dimenzije EP EU unutar EU iskoristio prerogative stečene u politici tržišnog natjecanja (poslije i okolišne politike). Na razvoju unutarnjeg energetskog tržišta EC je počeo pojačano inzistirati od početka 2000-ih, i prije plinskih kriza; razlog nije bila percepcija opskrbe ruskim plinom kao nesigurne, nego smanjenje rizika zbog povećane ovisnosti EU o uvozu energenata općenito. Zeleni dokument iz 2000. (EC, 2000) bio je prvi strateški dokument EU o energetskoj politici koji je povezo energente i sigurnost. Naglasak je bio na

---

³¹⁶ U znanstvenoj literaturi europskih studija postoji čitav korpus koji istražuje koncept „normativne sile Europe“ (NPE, *Normative Power Europe*), osobito popularan u analizi vanjske politike i vanjskih odnosa EU.

ekonomskoj i ekološkoj dimenziji energetske politike, no razmatrala se i sigurnost opskrbe svim energentima. Kao izvori nesigurnosti označena su događanja na globalnom naftnom tržištu i predviđeni rast vanjske energetske (i naftne i plinske) ovisnosti EU, a utvrđeno je također da u pogledu energetske pitanja EU razina nema kompetencije, te da između država članica nema kohezije.

EC je preko SEA, doduše, dobio kompetencije za poticanje unutarnjeg tržišta, no ne i zakonsko uporište za kolektivno djelovanje prema van. Kako podjela na unutarnju i vanjsku dimenziju EP EU nije čvrsta³¹⁷, EC je svoje kompetencije na unutarnjem tržištu iskoristio kao vanjskopolitički instrument, odlučivši se za koncept vanjskog energetskeg upravljanja³¹⁸: promovirao je regulatornu harmonizaciju, uspostavljao transvladine mreže i pozitivno ili negativno poticao treće države na prihvaćanje slobodnotržišnih energetske reformi (Herranz-Surralles, 2015:3-4). EU je na ruski pragmatizam i „vaganje između dobiti i troška“ (Hughes, 2006), pokušao odgovoriti normativnim pristupom, „utjecati na institucije drugih država kako bi promovirao homogeno regulatorno područje“ (Finon i Locatelli, 2008:247). Kako nema tradicionalne atribute moći, EU je pokušao biti „meka sila“, energetske akter čije su superiorne vrijednosti vladavina prava, liberalno tržište i ravnopravno tržišno natjecanje, očekujući od RF-a (svog ključnog energetskeg opskrbljivača) da ih poštuje (Johnson, 2016:48). Postupno je EC povećanje ovisnosti o plinske trgovini s RF počeo uokvirivati kao pitanje koje traži rješenja na razini EU i pokušao utjecati na organizaciju okruženja nametanjem standarda – inzistirao je da se RF prilagodi davanjem prednosti liberalizaciji i privatizaciji svog unutarnjeg plinskeg tržišta pred državno-kontroliranim upravljanjem.

Ostvarenju tog cilja služile su plinske direktive iz 1998. i 2003. (EP/EV, 1998; EP/EV, 2003), koje su tražile liberalizaciju tržišta, ohrabrivale kraće i fleksibilnije ugovore te razvoj *spot* tržišnih transakcija, što je pretpostavljalo novi model određivanja cijene plina prema ponudi i potražnji umjesto indeksacije prema cijeni nafte. Isti je cilj imala i Treća plinska direktiva (EP/EV, 2009), sastavni dio TEP-a iz 2009., čije je težište na razdvajanju vlasništva nad proizvodnjom i transportom od trgovine i distribucije plina (*unbundling*) kako se ne bi dogodilo da jedno poduzeće kontrolira cijeli lanac opskrbe, jer tek u slučaju razdvajanja vlasništva plinovodi postaju poveznice koje se mogu fleksibilno koristiti i za transport plina na najranjivija tržišta i na taj način poboljšati sigurnost opskrbe (EC, 2014). Glavni je cilj bio

---

³¹⁷ O unutarnjoj i vanjske dimenziji energetske politike EU vidi Radić Đozić (2017:51-52). Vanjska dimenzija energetske politike EU uključuje i eksternalizaciju okolišnih ciljeva na globalnu razinu.

³¹⁸ O vanjskom upravljanju EU općenito vidi više u Prontera, 2017:54-59.

omogućiti svim tržišnim akterima da kupe pravo na transport plina po cijeni koja odražava troškove vlasnika plinovoda (pravilo pristupa treće strane³¹⁹). Izvorno dizajniran za stvaranje i upravljanje zajedničkim unutarnjim plinskim tržištem u skladu s liberalno-tržišnim principima, TEP se „više odnosio na tržišnu strukturu i pravila“³²⁰, no „počeo tretirati kao instrument za promociju *energetske sigurnosti*“ (Shaffer, 2015:183). Kako bi dokinuo monopolistički položaj RF-a, EU je inzistirao da Gazprom kao proizvođač plina prema pravilima TEP-a ne može imati većinsko vlasništvo nad podružnicama koje prodaju plin krajnjim korisnicima ni većinsku kontrolu nad plinskom infrastrukturom na teritoriju EU³²¹. Bio je to izazov tradicionalnoj institucionalnoj i ideacijskoj organizaciji plinske trgovine između EU i RF.

EU je važnom mjerom jačanja sigurnosti opskrbe plinom smatrao stvaranje funkcionalnog, transparentnog i kompetitivnog unutarnjeg tržišta, a dodatnom mjerom vanjsku projekciju energetske zakonodavstva EU na opskrbljivače i plinovode iz trećih država, u prvom redu na RF kao glavnog opskrbljivača. Eksternalizacijom liberalno-tržišnih normi EU je odgovarao na dominaciju ruskog monopolističkog, državnog, vertikalno integriranog poduzeća. Svoj normativni i regulatorni okvir u energetske sektoru EU je bezuspješno pokušao nametnuti RF-u 1990-ih putem Ugovora o energetske povelji (ECT), a uspio je nametnuti okruženju eksternalizacijom svoje energetske politike putem Ugovora o Energetskoj zajednici s početka 2000-ih (v. Prilog br. 7). Neuspjeh ECT-a, a uspjeh Energetske zajednice ukazuje na to da eksternalizacija zakonodavstva EU uspijeva samo u slučaju perspektive članstva i uvjetovanosti, dok RF „ne želi pristupiti EU, prihvatiti EU norme, poglede na svijet i uvjetovanosti“ (Manners, 2002, cit. prema Johnson, 2016:111).³²² EU je civilna sila koja ima premalo normativne moći u odnosu na RF da bi ga mogao obvezati na pružanje sigurne

---

³¹⁹ Pravilo pristupa treće strane podrazumijeva pravo pristupa svima, pojedincima i poduzećima koji nisu izvorni partneri ili korisnici, osobito kada je riječ o mrežama.

³²⁰ Na unutarnjem je planu TEP donio nova pravila za neovisne operatere sustava prijenosa, ojačao nacionalne regulatore i uspostavio novu regulatornu agenciju na razini EU, Agenciju za suradnju energetske regulatora (ACER).

³²¹ Cilj EU je bio prisiliti Gazprom da aktivnost upravljanja mrežnim operacijama proda nekom drugom operateru ili nekome tko nema veze s plinskom industrijom. U vrijeme izglasavanja TEP-a 2009. Gazprom je imao udjele u poduzećima koja su upravljala plinskom infrastrukturom u brojnim državama članicama EU, primjerice 37% u Estoniji, 25% u Finskoj, 34% u Latviji, 37% u Litvi, 48% u Poljskoj (Grigas, 2013).

³²² Eksternalizaciju zakonodavstva EU u cilju europeiziranja okruženja predstavljaju i Sporazumi o partnerstvu i suradnji te EU politika susjedstva: traže postupnu prilagodbu zakonodavstva kandidata onome EU-a, a dijelom se odnose i na aktivnosti u energetske sektoru.

opskrbe plinom, niti je RF podnio zahtjev za članstvo u EU što bi onda omogućilo korištenje mehanizma uvjetovanosti tijekom predpristupnih pregovora³²³.

EU je kao „meka sila“ želio utjecati idejama, a ne materijalnim kapacitetima, no kada nije uspio ugovorno obvezati ni razviti konstruktivan dijalog s RF-om, pokušao ga je prisiliti na liberalno-tržišna pravila u energetsom sektoru strateškim pravnim mjerama. EU je inzistirao na obvezujućoj primjeni EU normi za sve dionike na plinskom tržištu EU, a u suprotnom je pokretao sudske postupke u očekivanju da će rezultirati obvezujućim pravnim odlukama. Prvotno je EC u cilju stvaranja kompetitivnog unutarnjeg plinskog tržišta pokretao sudske sporove protiv nacionalnih plinskih kompanija država članica EU radi zlorabe dominantnog položaja na tržištu³²⁴, a zatim je isti postupak počeo primjenjivati na aktere izvan EU. U rujnu 2012. Glavna uprava za zaštitu tržišnog natjecanja EC-a je na službeni zahtjev Litve³²⁵ pokrenula formalni postupak istrage o Gazpromovom kršenju antimonopolskog zakona EU, nepoštivanju pravila tržišnog natjecanja EU i zlorabi dominantnog položaja u srednjoj i istočnoj Europi, provedši prethodno (u rujnu 2011.) nenajavljenu inspekciju Gazpromovih ureda u EU.³²⁶ Slučaj je okončan 2018. nagodbom EC-a i Gazproma, bez izricanja kazne Gazpromu (može iznositi do 10% globalne dobiti poduzeća). U skladu s Uredbom iz 2003. pravno obvezujućom na cijelom teritoriju EU, donesena je Odluka (EC, 2018) koja će biti na snazi 8 godina i koja obvezuje Gazprom na dokidanje prakse monopolističkog strukturiranja i segmentiranja po nacionalnim granicama unutarnjeg plinskog tržišta EU (odredbu o destinaciji u plinskim ugovorima, sprječavanje diverzifikacije plinske opskrbe, nametanje nepoštenih cijena, vezivanje cijene plina s cijenom nafte u dugoročnim ugovorima, umjesto uz cijenu plina na plinskim čvorištima).

EU je pokušavao provoditi vanjsko energetske upravljanje preko dijaloga, eksternalizacije obvezujućih zakona, između ostalog i putem obvezujućih sudskih presuda, te integrirati RF u

---

³²³ Prontera (2017:54) se u načelu slaže da EU ne može prisiliti vanjske aktere, no drži da već samo postojanje EU utječe na njihove strategije.

³²⁴ EC je 2000. pokrenuo postupak zbog kršenja tržišnih pravila protiv 21 države članice; 2009. je, primjerice, naredio njemačkom E.ON-u da otvori njemačko plinsko tržište drugim tržišnim igračima (EC, 2010).

³²⁵ Gazprom je jedini opskrbljivač Litve plinom i stekao je 2004., netom prije ulaska Litve u EU, udio od 37% u plinskom transportnom sustavu te poduzeću za opskrbu plinom Lietuvos Dujos (Shaffer, 2015:193; Krickovic, 2015:12). Litva je, pozivajući se na odredbu o razdvajanju vlasništva TEP-a, uspjela vratiti plinsku infrastrukturu u državno vlasništvo, a Putin je litavski zahtjev na poslovnom forumu u Berlinu u studenom 2010.g. nazvao „pljačkom“ (Filatova, 2010). Nakon toga je Gazprom povisio cijenu plina Litvi, koja je podnijela žalbu zbog antitržišnog ponašanja.

³²⁶ Gazpromove prakse su bile predmet istrage i u drugim državama članicama EU: Poljskoj, Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Bugarskoj, Estoniji i Latviji. Više o istragama EC-a u državama članicama protiv Gazproma vidi Girgas, 2013; Buchan, 2015; Krickovic, 2015:15 i Talseth, 2017:230.

jedinstveno regulatorno područje EU vezano uz trgovinu energentima. Ti pokušaji pripadaju paradigmi „tržište i institucije“, a služili su kao instrument osiguranja opskrbe plinom i za realizaciju drugih ekonomskih interesa: EU je držao da će rusko (dobrovoljno ili nametnuto) prihvaćanje slobodnotržišnog zakonodavstva u energetskektoru ojačati ekonomske odnose općenito, integrirati RF u zapadni ekonomski poredak i omogućiti izvoz robe iz EU na veliko rusko tržište. RF nije mogao prihvatiti vanjsko energetske upravljnje iz dva razloga. Kao prvo, odredbe TEP-a o razdvajanju vlasništva doživio je kao napad na svoje gospodarske interese, kao isključenje s plinskog tržišta EU-a Gazproma (Putin, 2012), „strateškog poduzeća koje je očuvano i koje treba čuvati kao jedinstven organizam“ i „moćan instrument ruskog ekonomskog i političkog utjecaja u svijetu“ (Putin, 2003), pa njegova privatizacija nije dolazila u obzir. Kao drugo, RF sebe vidi kao suverenu silu i ne želi biti dio zajedničkog europskog prostora, niti ekonomskog ni političkog. Bivši ministar gospodarstva RF-a Hristenko (Khristenko, 2004) smatrao je „nedopustivim gledati na harmonizaciju zakonodavstva kao na rusko unilateralno prihvaćanje europskih pravnih normi (jer je) ... ruski zakonodavni sustav dio državnosti...“. RF ne pristaje na uvođenje tržišnih pravila i transparentnosti u vanjsku trgovinu plinom³²⁷, nego nastoji monopolistički strukturirati plinsko tržište i ojačati ulogu države u plinskoj trgovini kako bi ojačao svoju relativnu moć.

Geoekonomski i geopolitički usmjerene aktivnosti RF-a tražile su odgovore orijentirane na sigurnost, dok je EU tražio sigurnu opskrbu plinom koju je izjednačavao sa „slobodnim tržištem“, intervenciju države je limitirao na slučaj tržišnih anomalija, a strategije „političkog miješanja“ ili „državotvornosti“ kritizirao (Keating i dr., 2012:3). EU pristup „tržišta i institucija“ nije bio prikladan odgovor na rusko realističko korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći i imao je proturječan učinak na sigurnost opskrbe EU i na poziciju Gazproma na plinskom tržištu EU. Taj se pristup nije uklapao u pretežito državno upravljana energetska tržišta u svijetu, a i energetske sektor EU bio je povijesno organiziran oko velikih, strateških, vertikalno integriranih energetske poduzeća, osobito u velikim državama članicama EU, koje su iz RF-a uvozile velike količine plina i koje su iz ekonomskih razloga

---

³²⁷ RF je na unutarnjem tržištu proveo pseudoliberalizaciju: uz državna poduzeća Gazprom i Rosnjeft, pravo na izvoz plina je nakon duge borbe dobio tek 2013. Novatek i to samo za izvoz plina u tekućem obliku (LNG) i izvozi ga od 2017. isključivo na azijska tržišta, dok je Gazprom zadržao monopol na izvoz plina plinovodima i jedini ga izvozi u EU. Novatek je neovisan o Gazpromu, ali ne i o ruskoj državi. To je formalno privatno plinsko poduzeće: privatizirano je 1990-ih, no 2007. je država preko Gazproma kupila 20% udjela. U međuvremenu je udjel države pao na 9,99%, no udjele su povećali predsjednik Uprave Leonid Mihelson (24,76%) i blizak Putinov prijatelj Genadij Timčenko, koji je, preko Volga grupe u njegovom 100-postotnom vlasništvu, u posjedu 23,49% dionica Novateka (WI, 2018).

željele zadržati monopol radi većeg profita³²⁸. Pristup nije koherentno primjenjivao niti EU: optuživao je RF da segmentira interno plinsko tržište EU prema nacionalnim granicama, iako to tržište u stvarnosti nije integrirano i države suvereno određuju strategije energetske opskrbe (čl. 194. 2. TFEU). Sporan je i princip izuzeća od pravila pristupa treće strane: njegovo postojanje umanjuje važnost normativnih ekonomskih mjera i otvara mogućnost strateškog određivanja, a k tome ga EC selektivno i pristrano primjenjuje³²⁹. Pristup „tržišta i institucija“ je poboljšao poziciju Gazproma na plinskom tržištu EU i pružio idealan okvir za neliberalnu i protutržišnu politiku RF-a. Povećan je broj poduzeća u državama članicama EU koja trguju s Gazpromom, što mu je omogućilo postavljanje uvjeta u pogledu cijena i volumena i tako povećalo njegovu tržišnu moć (Finon i Locatelli, 2008:437). Također, poticanje tržišne konkurencije i sprječavanje monopola omogućilo je Gazpromu prodor na europsko *downstream* energetske tržište (v. 4.5.3.2.) i korištenje normi EU kada to njemu ide u prilog³³⁰.

Na pokušaje eksternalizacije EU normi Putin je odgovorio Izvršnom uredbom o mjerama zaštite ruskih interesa u ruskim pravnim entitetima koji se bave vanjsko-ekonomskim aktivnostima (PoR, 2012). Prema njoj ruska strateška poduzeća i njihove podružnice, bez odobrenja federalnih izvršnih tijela koje autorizira Vlada RF, ne smiju dostavljati informacije o svojim aktivnostima stranim državama, međunarodnim organizacijama, udrugama ili grupi stranih država, niti smiju donositi amandmane na sporazume zaključene sa stranim partnerima koji se odnose na politiku poslovanja i određivanja cijena u stranim državama, otuđivanje njihovih udjela u stranim entitetima, pravo na obavljanje poslovnih aktivnosti na stranom tlu i

---

³²⁸ Njemačka se, primjerice, protivila pravilima o razdvajanju vlasništva pozivajući se na ustavom zajamčeno pravo privatnog vlasništva, dok je Francuska tvrdila da je riječ o prisilnoj privatizaciji. K tome, obje su države tvrdile da tradicionalni model poslovanja preko snažnih, vertikalno integriranih poduzeća, najbolji temelj za pregovore s trećim zemljama i za osiguravanje sigurne opskrbe energentima. Više o razlozima razilaženja u stavovima država članica, EU institucija i nedržavnih aktera prema odredbi o razdvajanju vlasništva u plinskom i elektroenergetskom sektoru vidi Buchan, 2015. I Noël (2009:19,23-5) kao razloge neslaganja navodi, između ostalog, tradicionalni model dominacije na nacionalnom tržištu, slabljenje europskih plinskih poduzeća, zauzimanje isključivo ekonomske pozicije i želju za prijateljskim odnosom s RF-om. EC je bio prisiljen predlagati različite varijante *unbundlinga*: najradikalnija je bila razdvajanje vlasništva, a manje radikalne financijsko, odnosno operativno razdvajanje.

³²⁹ Zapadni plinski projekti Nabucco i Transjadranski plinovod dobili su 100-postotno izuzeće od pravila pristupa treće strane na 25 odnosno 50 godina, dok EC ruskim projektima pravi poteškoće u realizaciji zahtjeva za izuzećem, kao što je bio slučaj s plinovodom Opal na teritoriju SRNJ, neophodnim za tranzit ruskog plina iz Sjevernog toka 1. RF je dovodio u pitanje i pravnu održivost TEP-a, jer se nije odnosio na *off shore zone* i ranije započete plinovode.

³³⁰ Tako je Gazprom doveo u pitanje legalnost natječaja bugarske Vlade za uvoz plina, ustvrdivši da pravilo pristupa treće strane nije primijenjeno na poduzeće Overgas, u kojem ima 50% vlasništva i koje je zbog nedostatnih kapaciteta u plinovodu od Rumunjske do Bugarske onemogućeno u kupnji plina direktno od Gazproma (Shaffer, 2015:190).

pravo na vlasništvo nad imovinom u inozemstvu. U svakom slučaju, EU kao normativna sila nije uspio nametnuti RF-u u plinskoj trgovini europske norme i vrijednosti, a inzistiranje EC-a na osiguranju tržišnog nadmetanja, dugoročno je štetilo sigurnosti opskrbe EU³³¹. Prema Goldthau i Sitteru (2015:15,26), naponi EU su usmjereni na učinkovitije funkcioniranje tržišta i upravljanje tržišnim rizicima, umjesto da budu protuteža asimetričnoj tržišnoj moći RF-a kao ključnog opskrbljivača.

5.4.2. Europska diverzifikacija izvora i pravaca opskrbe plinom

„Obostrana diverzifikacija predstavlja ključni pomak u geopolitici energetske odnosa između EU i Rusije, jer dva ranije međuovisna entiteta traže nove partnere kako bi poboljšali svoju energetske sigurnost.“ (Judge i dr., 2016)

Na ovisnost bitno utječe broj trgovinskih partnera: što je limitiraniji to je ovisnost veća. Kada postoji više opskrbljivača plina, oni uravnotežuju jedan drugog, pa je povećanje razine ovisnosti o uvozu plina i relativno i apsolutno prihvatljivo. Ako većinu neke trgovine A obavlja s B, onda je B jako važan za njega, i ako A k tome nema mogućnost proširiti svoju trgovinu na veliki broj država može postati subjekt manipulacije, izložen političkom pritisku zbog odnosa ovisnosti, o čemu liberalna perspektiva ne govori. EU je svjestan da ne može bez ruskog plina jer je ne može ostvariti plinsku samodostatnost i ne može, slijedeći primjer SAD-a, postati plinski neovisan na temelju proizvodnje iz škrijevca (v. Prilog br. 8). Stoga želi smanjiti udio plina u uvozu, osobito ruskog, kako bi oslabio snagu plinske trgovine kao instrumenta moći. Hirschman je kao preventivu protiv prekida opskrbe bilo kojom robom svojedobno predložio osiguranje kontrole nad transportnim pravcima, politiku ekstenzivne preventivne akumulacije te preusmjeravanje trgovine prema državama iz kojih se opasnost od prekida opskrbe može minimalizirati (Hirschman, 1980:14). EU ne može udovoljiti niti jednom od tih prijedloga: ne može preuzeti kontrolu nad transportnim pravcima, ne može preusmjeriti trgovinu plinom prema drugim državama iz kojih je opasnost od prekida opskrbe minimalna, jer ili nemaju plin ili ne mogu zadovoljiti njegove potrebe i nema kapaciteta za ekstenzivnu preventivnu akumulaciju. Stoga slijedi Hirschmanov savjet o potrebi transformacije asimetričnog odnosa (među)ovisnosti u bitno reduciranu asimetriju uz pomoć

---

³³¹ Prema Johnson (2016:31) liberalizacija plinskog tržišta EU se može smatrati unutarnjom prijetnjom plinskoj sigurnosti država članica EU koja dolazi sa supranacionalne razine; „sigurnost opskrbe energentima ne ugrožava Gazprom, već EC čiji energetske prijedlozi obeshrabuju buduće investicije“ (direktor jedne moćne energetske kompanije u EU, prema McGowanu, 2008).

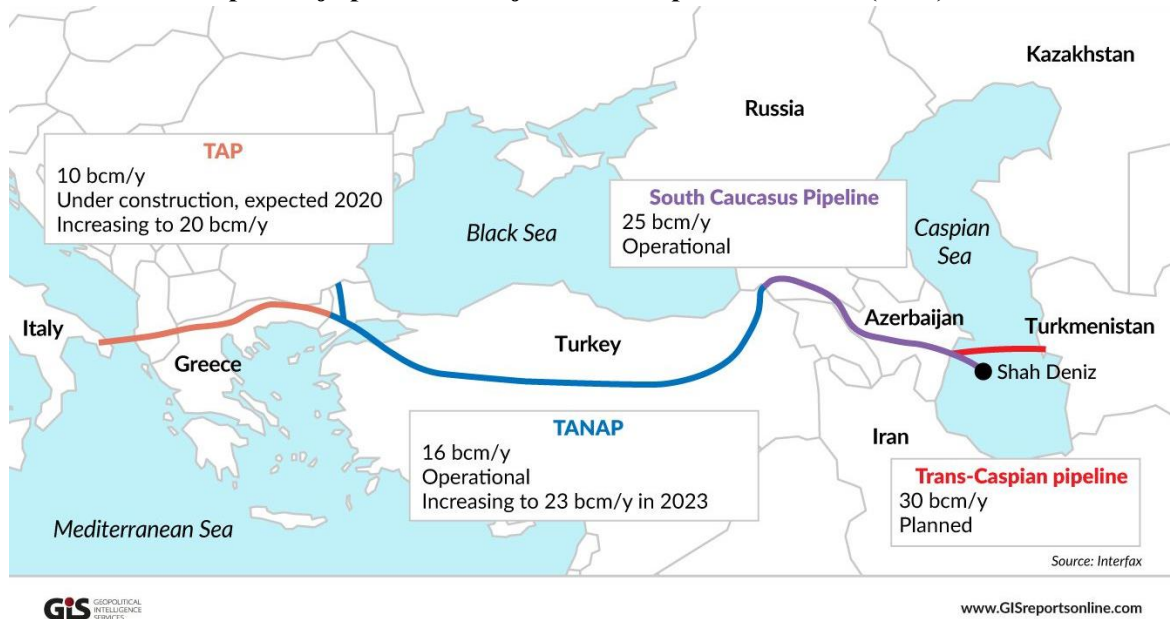
geografske distribucije trgovine iz ekonomskih i političkih razloga (Hirschman,1980:XI-XII), uz pomoć koncepta diverzifikacije nastojao barem dokinuti apsolutnu kontrolu RF-a nad transportnim pravcima.

Nemogućnost supstitucije plinske trgovine EU pokušava nadoknaditi njezinom diverzijom, a usprkos pretpostavljenoj plinskoj međuovisnosti diverzifikacija je postala opsesija EU i zamijenila je želju za integracijom RF-a putem eksternalizacije energetskih *acquis communautaire*. Sukladno obvezujućoj Uredbi o mjerama osiguranja sigurnosti opskrbe plinom (EP/EV, 2010), glavna je mjera postala diverzifikacija izvora i pravaca opskrbe plinom, diverzifikacijski diskurs je zamijenio integracijski (van Hoeymissen, 2013:31). Više je mogućnosti diverzifikacije: može se diverzificirati energetska mješavina i, primjerice, koristiti više OIE, može se diverzificirati izvor energenta, pa umjesto iz RF-a uvoziti plin iz Azerbajdžana, a može se diverzificirati i pravac za uvoz energenta, pa umjesto kopnenih plinovoda u ruskom vlasništvu ili pod ruskom kontrolom koristiti nove plinovode pod kontrolom europskih poduzeća ili LNG terminale. Diverzifikacijska politika EU je vanjska mjera, koja cilja na pronalaženje alternativa koje će barem dijelom umanjiti moguće posljedice prijetnji koje proizlaze iz asimetrične međuovisnosti u plinskoj trgovini s RF. Pokušaji geografske diverzifikacije izvora i pravaca opskrbe energentima uvjetno se mogu smatrati tržišnom mjerom, jer ciljaju na umanjivanje monopola na tržištu i otežavanje manipulacije cijenama, no ipak je to u prvom redu netržišna mjera, budući da kriterij pri odabiru novog izvora plina i pravca za njegov transport nije ekonomska učinkovitost.

Ishodišna situacija je bila sljedeća: svi plinovodi su se pružali s istoka na zapad, svi su bili pod kontrolom RF-a i Gazprom je imao monopol na pristup infrastrukturi, a većina ruskog plina je stizala u EU plinovodom preko Ukrajine (cca. 80%), koji je zbog rusko-ukrajinskih sporenja postao nepouzdan. Zbog limitiranog broja opskrbljivača i zbog starih i novostvorenih strukturalnih veza u plinskoj trgovini s RF-om EU ima ograničenu mogućnost diverzije trgovine, a njegove diverzifikacijske pokušaje otežava i to što mnoge države članice EU imaju dugoročne ugovore o isporuci plina s Gazpromom (neki vrijede do 2025. odnosno 2030. g.), kao i stalno geopolitičko nadmudrivanje s RF oko novih infrastrukturnih projekata. Primjer natjecanja između europskog projekta Nabucco i ruskog Južni tok, od kojih niti jedan nije realiziran, pokazuje moć RF-a da onemogući realizaciju projekata izvan svoje kontrole (v. Prilog br. 9).

U skladu s diverzifikacijskom politikom, EU se nakon napuštanja Nabucca nastavio zalagati za razvoj Južnog plinskog koridora, SGC (v. Sliku 18), čija je realizacija omogućena kada su krajem 2011. Turska i Azerbajdžan potpisale sporazum o izgradnji Transanatolijskog plinovoda (TANAP), izglednijeg od Nabucca zbog jednostavnijeg sastava konzorcija (samo dva aktera) te sigurnijeg izvora financiranja. SGC je pretpostavljao puštanje u pogon plinskog

SLIKA 18 Pravci pružanja plinovoda koji čine Južni plinski koridor (SGC)

Izvor: GIS (2018). Preuzeto 10.09.2019. iz: <https://www.gisreportonline.com/gis-dossier-how-turkey-scored-big-in-the-gas-pipeline-game.energy.2706.html>

polja Shah Deniz II u Azerbajdžanu³³² i uključuje tri plinovoda: prošireni, od ranije postojeći, BTE i dva nova - TANAP i Transjadranski (TAP) od tursko-grčke granice, preko Albanije, Jadranskog mora do juga Italije³³³. To je izuzetno zahtjevan projekt, čija se cijena izgradnje popela na 26 mlrd \$, a nakon izgradnje bit će osjetljiv na geopolitičke poremećaje i potencijalne terorističke napade jer prolazi kroz sedam tranzitnih država; pretpostavlja se visoke transportne troškove zbog dužine, a glavni mu je nedostatak kapacitet - samo 16 mlrd m³, od čega za Europu 10 mlrd m³, dok će Turska zadržati 6 mlrd m³.

³³² U konzorciju za razvoj Shah Deniz 2 su BP, azerbajdžanski Socar, norveški Statoil, francuski Total, iranski NIOC, turski TPAO, ali i ruski Lukoil, kojemu je talijanski ENI 2004. prodao 10% udjela.

³³³ TAP je pobijedio konkurentni Zapadni Nabucco (umanjenu verziju dokinutog projekta Nabucco), jer ima kraću rutu (800 umjesto 1300 km), privatne izvore financiranja, tranzitira kroz manji broj država, jeftiniji je i ima veću očekivanu potražnju. Konzorcij za izgradnju TAP-a su isprva činili norveški Statoil i švicarski Axpo s po 42,5% te njemački E.ON s 15%, a u konačnici BP, Socar i talijanski Snam s po 20%, belgijski Fluxys s 19%, španjolski Enagas s 16% te Axpo s 5 posto. Problem je što će pokrivati samo 2% EU potražnje i što je određena točka Italija, koja već ima diverzificirane izvore plina, umjesto država jugoistočne Europe, koje imaju puno manji broj potrošača, ali su puno ovisnije o ruskom plinu.

Države članice EU imaju različite ideje o tome što znači koncept diverzifikacije. Neke ga tumače kao diverzifikaciju pravaca transporta i sudjeluju u projektima kojima je cilj zaobići Ukrajinu kao nesigurnu tranzitnu državu (SS, TS, NS1, NS2), što je prikladan odgovor u slučaju isključivo ekonomskog uokvirivanja plinske trgovine. Druge pak smatraju da taj koncept podrazumijeva diverzifikaciju pravaca transporta, ali i izvora plina, što ukazuje na političko-sigurnosnu dimenziju plinske trgovine. Ključno je da novi „ruski plinovodi“ znače stare količine iz istog izvora novim pravcem, dok „zapadni plinovodi“ donose nove količine, iz novog izvora i novim pravcem. Uvođenje novih opskrbljivača na tržište EU ima ekonomsku dimenziju (prisiliti Gazprom na tržišno natjecanje i smanjenje cijene svog plina), no SGC je prvenstveno politički i strateški projekt, bez ekonomske vjerodostojnosti (cilj je smanjiti ovisnost o plinskoj trgovini s RF-om i mogućnost njezina korištenja kao instrumenta moći). Kada bi prioritet imala ekonomska, a ne političko-sigurnosna dimenzija, EU bi donio racionalniju i komercijalno održiviju odluku: podržao bi ruske napore oko diverzifikacije pravaca izvoza i dao SS-u izuzeće od prava pristupa treće strane, umjesto što se opredijelio za smanjenje volumena plinske trgovine s RF-om i regulatorno ometanje SS-a vršeći pritisak na države članice EU da odustanu od sudjelovanja.³³⁴ Odluka EU u slučaju SS-a bila je koherentna i politički motivirana: nakon izbijanja ukrajinske krize važnost SS-a jako je porasla zbog straha od ponovnog prekida opskrbe preko Ukrajine, no EU je odustanak od pregovora oko SS-a upotrijebio kao instrument kažnjavanja RF-a za njegove političke aktivnosti. Prijetnje blokiranjem ili blokiranje projekta jedan je od rijetkih alata koji EU ima na raspolaganju protiv RF-a, no EU ga ne primjenjuje konzistentno, što će postati vidljivo na primjeru projekta NS2.

Jedan od načina diverzifikacije je uvoz plina u tekućem, a ne plinovitom stanju i pojačana izgradnja LNG terminala, što znači diverzifikaciju i izvora i pravca uvoza plina. Zbog iznimno visokih troškova izgradnje, LNG terminali su prvotno bili izbor u krajnjoj nuždi, obično za države koje zbog otočnog ili perifernog položaja nisu bile u mogućnosti priključiti se na kopneni plinovod. Poslije su, osobito u starim državama članicama EU, bili sredstvo liberalizacije nacionalnih plinskih tržišta i izazov dominantnom položaju nacionalnih monopola, jer su omogućavali ulazak novih aktera na tržište. Tek odnedavno LNG terminali su, osobito u novim državama članicama EU, postali pitanje sigurnosnog izbora u cilju

---

³³⁴ EU je primjerice, jako ovisnoj o uvozu ruskog plina i financijski osjetljivoj Bugarskoj prijetio otkazivanjem sredstava iz EU fondova ako ne odustane od SS (Euractiv, 2013). Koliko je Bugarska ovisna o ruskom plinu pokazuje to što su se naknadno, tijekom posjeta RF-u u svibnju 2018., bugarski predsjednici države i vlade ispričali Putinu za otkazivanje sudjelovanja u projektu (MEMRI, 2018).

smanjenja potpune ili prevelike ovisnosti o ruskom plinu. Naime, LNG pozitivno utječe na sve tri dimenzije EP EU: sigurnosnu, jer omogućuje više neruskog plina na tržištu na globalnoj razini i u energetske mješavinama na nacionalnoj razini; ekonomsku, jer povećana količina plina globalno smanjuje njegovu cijenu; i ekološku, jer u energetske mješavini država omogućuje više plina kao najčistijeg fosilnog goriva. Međutim, trgovina LNG-ijem nosi i ekonomske i ekološke probleme: u usporedbi s kopnenim plinovodima, transport LNG-ija je skuplji i po okoliš nesigurniji³³⁵. Trgovina LNG-ijom ima potencijal ujediniti trenutačno regionalizirana plinska tržišta, no najvažniji njezin potencijal je smanjivanje ovisnosti država članica EU o ruskom izvoru plina i ruskim plinovodima. EU, dakle, sigurnosno uokviruje LNG strategiju i ona postaje odgovor na prijetnje sigurnosti opskrbe plinom.

Prednost opskrbe LNG-ijom, u usporedbi s opskrbom kopnenim plinovodima, jest u tome što se tekući plin može skladištiti poput nafte i transportirati specijalnim LNG brodovima na sve veće udaljenosti. To uvoznicima omogućuje geografsku diverzifikaciju i odabir pouzdanih ili strateških opskrbljivača, što jača kompetitivnost između opskrbljivača, potiče trgovanje na *spot* tržištima i doprinosi liberalizaciji regionalnog plinskog tržišta. Ranijim opskrbljivačima LNG-ijem EU (Katar, Norveška, Alžir, Nigerija, Trinidad i Tobago, Peru, od ljeta 2014. Angola i dr.) pridružio se i SAD³³⁶, a u perspektivi su uvozne alternative za EU i australski i istočnomediteranski LNG. Trgovina LNG-ijem ne podrazumijeva čvrstu povezanost proizvođača i potrošača i to može biti prednost i nedostatak, jer je posljedica fleksibilnost za obje strane: uvozniku omogućuje odabir izvora i pravca dobave, a izvozniku promjenu uvoznika, jer se LNG ukrcava na brod, koji poput naftnog tankera može promijeniti prvotni smjer prema tržištima koja više plaćaju, a to su obično tržišta azijskih industrijskih ekonomija.³³⁷ Kopneni plinovod znači sigurnu, a LNG fleksibilnu destinaciju zbog čega se i u

---

³³⁵ Turska, međutim, koristi argument straha od ekološke katastrofe za zabranu prolaza LNG brodova kroz Bospor što bi omogućilo opskrbu LNG-ijem Ukrajine; no pravi je razlog rusko neslaganje.

³³⁶ SAD je 2017. na globalnoj razini bio na trećem mjestu po ukupnom izvozu s 17,4 mlrd m³; te je godine Katar prodao Europi 23,7 mlrd m³ LNG-ija (Agencije, 2018). Od srpnja 2018. do srpnja 2019. uvoz LNG-ija iz SAD-a u EU je porastao za 367%, SAD je postao 3. po veličini opskrbljivač EU LNG-ijem, a 1/3 izvoza LNG-ija iz SAD-a je išla u EU (EC-PR, 2019a). No, kako je prethodno istaknuto, udio američkog LNG-ija u uvozu plina u EU je minoran.

³³⁷ Prema Szuleckom i Westphalu (2018:183), „Europska unija se našla u ‘sendviču’ između azijskih ekonomija gladnih energenata i (energetski) samodostatnog SAD-a vođenog vlastitim interesima. To može potkopati položaj EU kao najvećeg i utjecajnog uvoznika ugljikovodika.“

trgovini LNG-ijem potpisuju dugoročni ugovori³³⁸, koji dokidaju fleksibilnost i LNG tržište nije niti izdaleka globalno poput naftnog.

U vrijeme druge plinske krize u EU je bilo izgrađeno 18 LNG terminala ukupnog kapaciteta 175 mlrd m³ godišnje; danas ih je 28, od toga 4 plutajuća (FSRU), i ukupni im je kapacitet 239 mlrd m³. Problem je neravnomjeran raspored LNG terminala: uglavnom se nalaze u starim članicama EU-a (Belgija, Francuska, Grčka, Italija, Nizozemska, Portugal, Španjolska, Velika Britanija), manje ovisnima o uvozu ruskog plina, koje ih koriste kao rezervnu varijantu, pa su njihovi kapaciteti uglavnom neiskorišteni.³³⁹ Nakon druge plinske krize porastao je uvoz LNG-ija u ukupnom uvozu plina u EU (2009. je sudjelovao s 19%, 2010. je udio porastao na 24%, dok je mogući udio 40%³⁴⁰) i počela je gradnja LNG terminala i u novim državama članicama EU: u Litvi je LNG terminal Klaipeda završen krajem 2014., a Poljska je 2015. pustila u pogon LNG terminal Swinoujscie kapaciteta 5 mlrd m³ (v. Prilog br. 10). Iz ekonomske je perspektive veliki problem cijena LNG-ija, koja je viša od cijene kopnenog, ruskog plina, pa je uvoz LNG-ija je počeo padati: 2013. je činio 16, 2014. 15 (Eurogas, 2015), a 2018. 14 posto (EC, 2018a) ukupnog EU uvoza plina.

Posljedica je bila reotkup energetske infrastrukture, stroga regulacija plinskog tržišta, kao i državne subvencije, što nije u duhu ekonomskog liberalizma, no LNG terminali ne mogu funkcionirati isključivo na tržišnim principima, jer u tržišnim okolnostima ne mogu konkurirati „kopnenom“ plinu. LNG strategija pokazuje da potrebe tržišta nisu uvijek istovjetne sigurnosnim potrebama. LNG terminali nisu ekonomski, nego politički projekt; ne mogu dokinuti ovisnost EU o uvozu plina iz RF-a, ali ga mogu učiniti manje ovisnim i time poboljšati njegove pregovaračke pozicije. Stoga je izgradnja LNG terminala važan korak prema odbacivanju povijesno uvjetovane plinske ovisnosti novih država članica EU o RF-u. EC je u veljači 2016., u okviru paketa održive *energetske sigurnosti*, prezentirao EU strategiju LNG-ija i plinskih skladišta (EC, 2016), koja nema zakonsku snagu, no kao cilj navodi povećanje uvoza LNG-ija u EU do 2020. na 140 mlrd m³.

---

³³⁸ Dugoročni ugovori su posljedica i toga što trgovina LNG-ijem pretpostavlja dugotrajnu izgradnju skupe infrastrukture za izvoz odnosno prihvata LNG-ija te transport LNG brodovima, kojih nema dovoljno.

³³⁹ U EU se 2013. koristilo samo 20 posto LNG kapaciteta (Leal-Arcas i dr., 2015).

³⁴⁰ Prema podacima iz 2011. (Eurogas, 2011:8) zbog uvoza LNG-ija iz Katara, Nigerije, Libije, Egipta te Trinidada i Tobaga udio ruskog plina je s 47,7% 2001. pao na 34,2% 2009. godine.

Zahvaljujući diverzifikacijskoj politici na plinskom tržištu EU pojavili su se novi izvoznici plina³⁴¹, no EU je i nadalje kratkoročno osjetljiviji, jer su europski izvori plina u padu, a diverzifikacijska politika EU je potaknula RF na diverzifikaciju izvoznih tržišta, čime bi EU mogao postati dugoročno ranjiv. Može se zaključiti da su alternativni izvori plina skuplji, dijelom i nesigurni. Svako od diverzifikacijskih rješenja EU ima ograničenja zato što:

- nema dovoljno pouzdanih alternativnih opskrbljivača plinom, tim više što su nakon Arapskog proljeća tradicionalne izvoznice (Alžir, Libija) postale politički i vojno nesigurne;
- u slučaju osiguranja novog izvora plina ograničavajući čimbenik je postojeća infrastruktura, a gradnja nove je financijski i konstrukcijski zahtjevnija;
- RF gradi dodatne plinovode za izvoz svog plina, isplativije od europskih, a legitimira ih ekonomskim okvirom, tvrdeći da osiguravaju sigurnu potražnju i isporuku plina, zaobilazeći problematične tranzitne države;
- preduvjet za LNG je pristup moru; LNG je skup i količinski nedostatan (Dreyer i Stange, 2013);
- Europi u potražnji LNG-ija konkurira azijsko-pacifička regija³⁴², a liberalnotržišni sustav ne može prisiliti američka poduzeća, kao potencijalne izvoznike LNG-ija u EU, da posluju isključivo u skladu s nacionalnim interesima, dok ruski državokapitalistički sustav na to može prisiliti ruska poduzeća.³⁴³

Diverzifikacija plinske trgovine omogućuje alternativne načine osiguranja opskrbe, koji pretpostavljaju ekonomski trošak usporediv s konceptom oportunitetnog troška u ekonomiji (Emerson, 1962:32). Svako diverzifikacijsko rješenje znači određeni financijski gubitak u odnosu na početno rješenje: Južni plinski koridor je, primjerice, suvišan i neisplativ, jer već postoje plinovodi koji omogućuju transport jeftinijeg plina iz RF-a. Nova je infrastruktura (kao i reverzibilne interkonekcije i tzv. N-1 standard) često samo rezervna varijanta, redundancija, „energetski sigurnosni jastučić“ (Johnson, 2016:191) i ne uklapa se u liberalno-

---

³⁴¹ Osim iz RF-a, države članice EU su prije 1990-ih uvozile plin iz Alžira (od kraja 1960-ih plinovodom Transmed ili Enrico Mattei plinovodom, a Velika Britanija i Francuska i LNG brodovima) i iz Norveške (od kraja 1970-ih); nakon 1990-ih izgrađeni su dodatni plinovodi iz Alžira (1996. plinovod Magreb-Europa ili Pedro Duran Farell plinovod; 2009. Medgaz) i iz Libije (Zeleni tok 2004., a Italija i Španjolska su od 1960-ih uvozile i libijski LNG). EU od sredine 2016. uvozi plin u tekućem obliku i iz SAD-a.

³⁴² Najveći proizvođač LNG-ija na svijetu Katar je, primjerice, 2017. izveo 103,4 mlrd m³, no uglavnom u azijsko-pacifičku regiju (Agencije, 2018). Katar je 3. po zalihama plina na svijetu, ovisan je o njegovu izvozu jer čini 70% BDP-a, a zbog blokade Saudijske Arabije nije u mogućnosti graditi plinovod.

³⁴³ CIA je o nesuglasju nacionalnih interesa i interesa privatnih poduzeća razmišljala već početkom 1980-ih, uspoređujući tada norveški plin iz Sjevernog mora i plin iz Sjeverne Afrike (CIA, 1982).

ekonomsku paradigmu EU, koja traži tržišne odgovore i pretpostavlja ograničavanje uloge države u vlasništvu nad plinskom infrastrukturom. Diverzifikacija poboljšava sigurnost opskrbe, što pretpostavlja dodatan trošak i stoga nije atraktivna privatnim investitorima. Ekonomska neučinkovitost diverzifikacijskih rješenja traži javno (državno ili EU) financiranje³⁴⁴, što znači odstupanje od tržišnih principa i uključivanje države koja najčešće plaća ekonomsku neisplativost kao premiju³⁴⁵.

Diverzifikacijski su projekti strateški, a ne komercijalni projekti na razini EU; Kuzemko (2014:66) ih naziva geopolitičkim mjerama. Primjena koncepta diverzifikacije u praksi ukazuje na geopolitički cilj: znači uvoz neruskog plina u EU, koji je obično skuplji i pretpostavlja izgradnju skupe transportne infrastrukture izvan ruske kontrole (novih, fiksnih, kopnenih plinovoda ili LNG terminala). EU u službenim dokumentima većinom ne koristi direktnu antirusku političku retoriku, nego ukazuje na potrebu smanjenja uvoza u EU energenata općenito. Međutim, na stvarne razloge upućuje Rezolucija EP iz 2012., prema kojoj „diverzifikacija podrazumijeva *neruske* izvore nafte, plina i električne energije za države članice koje su preovisne o jednom opskrbljivaču, jer *ruski plin* čini od 48 do 100% potrošnje plina u 12 od 27 država članica i ima direktan utjecaj na energetske sigurnost EU“ (EP, 2012; istaknuo a.). Primjenjujući koncept diverzifikacije EU pristaje na kratkoročne ekonomske gubitke kako bi realizirao dugoročne sigurnosne ciljeve i kada je postalo važno čiji je plin postalo je jasno da je i u EU riječ o politizaciji, koja potkopava pristup „tržišta i institucija“.

5.5. Pokušaji sekuritizacije plinske trgovine

„Plin je rigorozan test integracije.“

(Aalto i Temel, 2013)

Usporedo s odgovorima koji su se temeljili na mjerama jačanja sposobnosti i otpornosti sustava, na osnaživanju ekonomskog liberalizma u EU te pokušaju njegova nametanja RF-u, na fizičkoj integraciji unutarnjeg EU plinskog tržišta i konceptu diverzifikacije vanjskih izvora i pravaca transporta, plinski odnos između EU i RF se pokušavao sekuritizirati. „U diskurzivnoj konstrukciji *energetske sigurnosti* kao resurs je korištena ovisnost“ (Judge i

---

³⁴⁴ Diverzifikacijski projekti se podupiru istim financijskim instrumentima kao i reverzibilne interkonekcije.

³⁴⁵ Prema Shaffer (2015:186,194), poljski i litavski dužnosnici su u intervjuima priznali da je „veća cijena premija koja se mora platiti kako bi se osigurala sigurnost opskrbe“.

Maltby, 2017:22), jer „sve države, regije i poduzeća nastoje umanjiti rizike povezane s ovisnošću o resursima povezujući energente s vlastitom sigurnošću“ (Hadfield, 2008:231, cit. prema Johnson, 2016:18). Sekuritizacijski činovi nisu dolazili s razine EU, već s razine države: ulogu sekuritizatora su preuzele nove i plinski ovisnije države članice EU, koje su, uz snažnu intervenciju i potporu SAD-a kao vanjskog aktera, pokušale plinsku trgovinu s RF izvesti izvan područja javne politike i prevesti u područje sigurnosti, pitanje niske politike učiniti pitanjem visoke politike. Sekuritizacijski činovi nisu bili uspješni, no njihova je uloga važna: osim što su bili direktni odgovori na krize u opskrbi plinom i percipiranu rusku politizaciju plinske trgovine s EU, proizveli su dugoročne posljedice na EP EU.

5.5.1. Sigurnosno uokvirivanje plinske trgovine s RF

O plinskoj trgovini se nakon plinskih kriza počelo, dakle, govoriti u kontekstu *energetske sigurnosti*; diskurs *energetske sigurnosti* zamijenio je diskurs plinske trgovine, s tim da „EU i RF imaju drukčije interese i ideje o tome što je energetska sigurnosti“ (Judge i dr., 2016:758). To je upućivalo na pokušaj povezivanja plinske trgovine sa sigurnošću, pri čemu nije problematiziran uvoz u EU bilo kojeg plina, recimo onoga iz Norveške³⁴⁶ i Alžira, nego upravo ruskog plina. Ti pokušaji u EU nisu išli lako iz više razloga. Kao prvo, vladajuća liberalno-ekonomska paradigma u EU, obvezana na slobodno tržište i ekonomsku dobit, dovela je do napetosti između aktivnosti tržišta i aktivnosti država, između zahtjeva za povećanjem učinkovitosti i zahtjeva za smanjenjem osjetljivosti/ranjivosti kao posljedice asimetrične međuovisnosti. Kao drugo, za većinu država članica EU energetska politika je dio nacionalnog suvereniteta; one u energetske odnosu s RF-om slijede vlastite interese i posljedično različito uokviruju energetske politiku, što proizvodi različite energetske stvarnosti. Glavna briga starih država članica EU je ekonomska i ekološka dimenzija energetske politike (npr. SRNJ inzistira na ekonomskoj dimenziji, a koliku pažnju pridaje ekološkoj dimenziji govori jednostrana odluka o dokidanju korištenja nuklearne energije), dok nove države članice prednost daju sigurnosnoj dimenziji, koja je, između ostalog, povezana sa sigurnom opskrbom. Neke države članice negiraju postojanje sigurnosne dimenzije

---

³⁴⁶ Norveška nije članica EU, ali je europska država i članica NATO-a, demokratska država opredijeljena za tržišnu ekonomiju, pa se njezini resursi percipiraju kao domaći, EU resursi. K tome, odnosi između EU i Norveške su od 1994. regulirani u okviru Sporazuma o europskom ekonomskom području (EEA), koji pokriva zakonodavstvo o jedinstvenom tržištu, uključujući zakonodavstvo o internom energetske tržištu, zakon o tržišnom natjecanju, državnoj pomoći i slobodnom kretanju dobara: na tim područjima Norveška funkcionira kao država članica EU.

energetske politike, jer drže da uokvirivanje energetske pitanja kao sigurnosnih može proizvesti ozbiljne negativne posljedice na energetske politiku (Nyman, 2014).

Prema T. Casieru (2011), upitno je treba li EU uopće definirati plinsku trgovinu s RF u sigurnosnim terminima. Za takvo je definiranje kvalificiraju, prema Casieru, četiri kriterija: ranjivost EU na opskrbu, odsustvo ovisnosti RF-a o potražnji, dominacija energetske nad drugim sposobnostima te voljnost povezivanja energetske politike s vanjskopolitičkim ciljevima. U ovom je poglavlju prethodno pokazano da je u plinskoj trgovini EU osjetljiv i potencijalno ranjiv na prekid opskrbe ruskim plinom, što zadovoljava prvi kriterij. O ostala tri kriterija više govori 4. poglavlje: trenutno RF ovisi o potražnji EU, ali Kina je potencijal za promjenu tržišta i dokidanje ovisnosti, čime je, dugoročno gledano, zadovoljen i drugi kriterij. Treći kriterij nije ključan, jer RF za postizanje vanjskopolitičkih ciljeva u strategiji hibridnog ratovanja koristi sve sposobnosti koje mu stoje na raspolaganju i nije važno dominira li energetska nad drugim sposobnostima (vojnim, informacijsko-propagandnim i sl.). Voljnost da poveže energetske i vanjske politiku RF je deklarirao, kako je već navedeno, 2003. u Energetskoj strategiji, a otvoreno demonstrirao prema državama „bližeg inozemstva“. Prema EU RF vodi pragmatičnu politiku koja izbjegava napetosti kako ne bi ugrozio plinski odnos, no prikriveno nastoji monopolistički strukturirati plinsku trgovinu i plinsko tržište EU kako bi povećao asimetriju međuovisnosti i time ojačao instrument utjecanja na vanjsku politiku EU.

Pitanje je kako i u kojim uvjetima plinski odnos može postati sigurnosno pitanje? Pokušaji sekuritizacije plinske trgovine u EU pratili su plinske krize. Prekid opskrbe plinom tijekom tih kriza nije predstavljao „egzistencijalnu prijetnju opstanku“ EU u smislu uništenja, ali se plinska trgovina s RF pokušala sekuritizirati jer je, zbog prevelike ovisnosti o ruskom plinu i pravcima za njegov transport, percipirana kao prijetnja vanjskopolitičkom suverenitetu. Dakle, plinska je trgovina uokvirena kao sigurnosno pitanje ne samo zbog fizičkog prekida opskrbe plinom kao materijalnog čimbenika, nego i zbog percepcije plinske trgovine kao prijetnje; nije važno je li percepcija opravdana i je li prijetnja „realna“, jer će „u svakom slučaju utjecati na odnose u smislu politizacije odnosno pretjerane sekuritizacije“ (Johnson, 2016:47). Materijalni čimbenici, podržani percepcijom prijetnji, kako je objašnjeno u 4. poglavlju, doveli su do toga da EU percipira RF kao *energetsku supersilu* koja plinsku trgovinu koristi kao politički instrument te, posljedično, do pokušaja sekuritizacije. Ta se percepcija ne temelji isključivo na energetskoj politici, nego i na vanjskoj politici RF-a općenito, a snažan utjecaj imaju i povijesna iskustva.

Akteri plinske trgovine su se u 21. stoljeću počeli sukobljavati oko različitih političkih pitanja u međunarodnim odnosima, uglavnom vezano uz države „bližeg inozemstva“, u prvom redu Ukrajinu i Gruziju. Rusko-gruzijski rat (v. Prilog br. 5) bio je materijalni čimbenik koji je utjecao na percepciju RF-a kao ne više slabe države iz 1990-ih koja teži suradnji, nego kao države koja se želi vratiti na međunarodnu pozornicu kao velika sila i s kojom su odnosi kompetitivni. Nova EU percepcija RF-a podudarala se u potpunosti sa samopercepcijom RF-a i Putinova poruka u izlaganju o stanju nacije iz svibnja 2006. (Putin, 2006a) da je „RF velika i svakim tjednom postaje sve veća“, između ostalog zbog energetske moći, bila je „znak za uzbunu u Europi“ (Traynor i dr., 2006), a utjecali su i subjektivni čimbenici, prvenstveno povijesna iskustva država članica s bivšim SSSR-om, različita ovisno o tome jesu li bile dio Istočnog ili Zapadnog bloka. Baltičke države i države članice V4 su svojim ulaskom u EU 2004. unijele teške političke odnose s RF-om i percepciju sveukupnih odnosa između EU i RF kao kompetitivnih. Te su se države krajem 1980-ih pokušavale osloboditi svekolike ovisnosti o SSSR-u, ali se nisu uspjele riješiti velike plinske ovisnosti, što je bilo od presudne važnosti za novu ulogu plinske trgovine. EU je počeo doživljavati RF kao prijatelju, kao aktera koji krši sigurnost drugih država, ali i kao agresivnog energetske aktera koji zlorabljuje položaj dominantnog opskrbljivača. Percepcija RF-a kao neprijatelja, pridonijela je političkim raspravama o plinskoj trgovini, njezinoj politizaciji te pokušajima sekuritizacije.

U procesu sekuritizacije, kako je objašnjeno u 2. poglavlju, neko se pitanje diskurzivnim putem dovodi u područje sigurnosti, pretvara u pitanje sigurnosti. Diskursi razlikuju između određenih aspekata pitanja koje koriste kao alat za njegovo uokvirivanje, konstruiranje kao problema i kontroliranje načina društvene konceptualizacije svijeta (Hajer, 1993:45-46, cit. prema Tichy, 2016:62); sigurnosno uokvirivanje preduvjet je sekuritizacije plinske trgovine. U studiji slučaja pitanje plinske trgovine između EU i RF prevodi se iz ekonomskog, vanjskotrgovinskog u sigurnosno područje korištenjem narativa tipičnih za tradicionalna pitanja sigurnosti. Pri tomu nije nužno koristiti riječ „sigurnost“, nego je ključna „logika sigurnosti“ (Judge i dr., 2018), „gramatika sigurnosti“ (ibid.; Rothe, 2017), jer „diskursi sigurnosti daju pitanju okvir značenja sigurnosti“ (McDonald, 2008:63). U EU je „opskrba plinom iz RF-a diskurzivno konstruirana u terminima sigurnosti“ (Judge i Maltby, 2017:23); plinska trgovina se pretvarala u energetske sigurnost uz pomoć govornih činova u kojima je korišten diskurs sigurnosti (Heinrich i Szulecki, 2018:51). Za Heinricha i Szuleckog (2018:44), sekuritizacija je „stvaranje određene vrste semantičke napetosti pomicanjem nekog pitanja iz jednog područja u drugo, selektiranje jednog diskursa (sigurnosnog, op.a.)

premještanjem elementa koji inače asociraju na drukčiji diskurs (u studiji slučaja energetski, op.a.)“³⁴⁷. Pri tomu su od „temeljne važnosti diskursi nacionalne sigurnosti koji dominiraju nad drugim raspravama i služe kao rezervoar narativa ili retoričkih općih mjesta koja potiču sekuritizaciju u područjima udaljenima od uobičajenih sigurnosnih briga“ (Fischhendler i dr., 2015; cit. prema Judge i dr., 2018:163).

U analizi pokušaja sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF, EU kao kolektivitet nužno je dezintegrirati na države članice: samo neke od njih su istupale u ulozi sekuritizirajućih aktera. U sekuritizacijskim koracima EU kao kolektivitet bio je ustvari referentni objekt, točnije njegov suverenitet definiran kao sloboda od obveze primanja naredbi i kontrole od strane drugih, kao vladanje bez ometanja izvana (Morgan, 2010:31-2); referentni objekt je bila vanjska politika država članica EU i EU u cjelini, a egzistencijalna prijetnja ruski utjecaj na vanjsku politiku preko plinske trgovine. Sekuritizacijski pokušaji dolazili su dakle s razine države, a ne s razine EU, jer su države članice EU već nakon prve plinske krize uokvirivale plinsku trgovinu iz različitih perspektiva. Glavni sekuritizatori u EU bile su nove, manje i slabije države članice, najosjetljivije na prekid opskrbe ruskim plinom. Te su države, iako članice EU, postmoderne integracije koja odriče primjenu sile, pokušale u ulozi sekuritizatora plinsku trgovinu s RF uklopiti u tradicionalno, vojno-političko shvaćanje sigurnosti.

U poduzimanju sekuritizacijskih koraka najaktivnija je bila Poljska³⁴⁷, koja je uvozila je 2/3 svoje potrošnje plina, od čega je 53% dolazilo iz RF-a³⁴⁸. Poljska je već nakon prve plinske krize pokrenula nacionalni proces sekuritizacije, nadajući se učinku prelijevanja na ostatak EU (Johnson, 2016:195). U Strategiji nacionalne sigurnosti Poljske iz 2007. ovisnost o uvozu energenata uokvirena je kao najveća prijetnja nacionalnoj sigurnosti i Poljska je upravo zbog plinske trgovine s RF-om tražila veću ulogu NATO-a u energetske sigurnosti. Uzrok nije bila samo plinska kriza, nego i njemačko-ruski dogovor da se umjesto ranije planiranog plinovoda Jamal 2, koji bi prolazio poljskim teritorijem, gradi Sjeverni tok 1 (NS1), koji direktno povezuje RF i SRNJ zaobilazeći poljski teritorij, iako je ekološki manje prihvatljiv i gotovo četiri puta skuplji. NS1 je percipiran kao prijetnja Poljskoj, pa su i poljske reakcije bile snažne, a o jakom utjecaju povijesnih iskustva na aktualne plinske odnose s RF-om svjedoči reakcija tadašnjeg poljskog ministra obrane R. Sikorskog, koji je njemačko-ruski dogovor o

---

³⁴⁷ Više o energetske identitetu Poljske vidi u Johnson (2016). Autorica pokušava odgovoriti na pitanje je li Poljska žrtva ili zagovornik načela solidarnosti vezano uz energente.

³⁴⁸ Prema Rothu (2011), ovisnost Poljske o ruskom plinu samo je dijelom objašnjenje poljskog aktivizma, jer je Poljska uglavnom koristila ugljen i udio plina u energetske mješavini nije bio visok; veći su utjecaj imali geopolitička perspektiva i snažan osjećaj strateške ranjivosti u odnosu na RF.

gradnji NS1 usporedio s njemačko-ruskim Paktom Molotov-Ribbentrop o nenapadanju iz 1939., neprijateljskim činom u kojemu je tajnim protokolom dogovorena podjela Poljske (Traynor, 2006; Kloth, 2006).

Sekuritizatori su pitanje plinske trgovine s RF pokušali uokviriti kao sigurnosno, prioritarno i hitno pitanje i na razini EU. S obzirom na to da su vojne mogućnosti EU oskudne, da je većina država članica EU ujedno u članstvu NATO-a³⁴⁹, kao i da SAD kao predvodnik NATO-a zagovara sekuritizaciju plinske trgovine između EU i RF, sekuritizatori su predlagali oblike međuvladine suradnje izvan okvira EU (Natorski i Surralles, 2008:81), u prvom redu korištenje institucionalne strukture NATO-a. Tražili su da se u slučaju postojanja prijetnje sigurnosti opskrbe energentima primjeni članak 5. Sjevernoatlantskog ugovora, što pretpostavlja primjenu vojne sile i načela kolektivne solidarnosti kao odgovora na prisilu ili prijetnju silom; u govornim činovima su prijetnje prekidom i prekide opskrbe predstavili kao prijetnju silom ili prisilu na koju treba odgovoriti po mušketerskom principu „jedan za sve, svi za jednoga“. Pozivi na angažiranje vojnih kapaciteta značili su pozivanje na napuštanje okvira „normalne politike“, na kršenje uobičajenih političkih procedura i korištenje izvanrednih mjera. Ključno je bilo to što su sekuritizatori koristili „gramatiku sigurnosti“: izostanak opskrbe plinom, prethodno iskustveno doživljen u EU, predstavljen je kao egzistencijalna prijetnja suverenitetu, koja opravdava korištenje vojne sile za otklanjanje prijetnji. Na sigurnosno uokvirivanje pitanja opskrbe ruskim plinom osobito su upućivali govorni činovi poljskih i američkih političara i dužnosnika u vrijeme i nakon plinskih kriza. Kako je vidljivo iz primjera izvadaka iz njihovih govora koji slijede, u diskurzivnim pokušajima sekuritizacije energetske pitanja uz plinsku trgovinu između EU i RF vezivali su se sljedeći termini: prijetnja, oružje, pritisak, vojni napad, smrt, ljudski gubitak, napad, vojna blokada, demonstracija vojne sile i sl.

„Poljska je posebno osjetljiva na koridore i dogovore iza leđa. To je tradicija Locarna, to je tradicija Molotov-Ribbentrop. To je bilo 20. stoljeće. Ne želimo bilo kakvo ponavljanje toga.“

Poljski ministar obrane Radosław Sikorski na transatlantskoj konferenciji u Bruxellesu 30. travnja 2006. (Beunderman, 2006)

„Poljska ne smije doći u situaciju da susjedna država vrši **pritisak** na nju uz pomoć energetskog instrumenta. Mi to nećemo prihvatiti.“

---

³⁴⁹ Samo 5 od 27 država članica EU nisu u NATO-u: Austrija, Finska, Irska, Malta i Švedska.

Predsjednik Vlade Poljske Jaroslaw Kaczynski uoči posjeta SRNJ krajem listopada 2006. vezano uz izgradnju NS1 za njemački *Bild* (RFE, 2006)

„Ne možemo ostati bespomoćni ni izolirani vezano uz tu sve više **prijeteću** situaciju ... (trebamo) se ujediniti suočeni s energetsom **prijetnjom** izazvanom prekidom ili smanjenjem opskrbe ...“

Poljski ministar vanjskih poslova Kazimierz (Marcinkiewicz, 2006)

Najizravniji je bio američki senator Richard Lugar na margini summita NATO-a u Rigi 2006. godine:

„Korištenje energenata kao **vidljivog oružja** nije teoretska prijetnja budućnosti; to se događa danas.“

„... energenti mogu postati **oružje izbora** onima koji ih posjeduju ... Mogu se činiti manje **smrtonosnim oružjem** od vojne sile, ali prekid isporuke plina europskim državama usred zime može izazvati smrt i ekonomske gubitke u istom opsegu kao **vojni napad**.“

„ ... **napad** korištenjem energenata kao **oružja** može uništiti nacionalnu ekonomiju i donijeti stotine ili čak tisuće **ljudskih gubitaka** ...“

„... to znači da se Savez mora obvezati da će se pripremati i odgovoriti na pokušaje korištenja **energetskog oružja** protiv svojih država članica ... NATO mora postati pouzdano utočište članicama protiv prijetnji koje proizlaze iz energetske nesigurnosti.“

(Lugar, 2006)

„Moramo prepoznati da nema velike razlike između članice koja je prisiljena 'kapitulirati' zbog prekida energetske opskrbe i članice koja je suočena s **vojnomo blokadom** ili drugom **demonstracijom vojne sile** na svojim granicama.“

Richard Lugar u pozdravnom govoru na konferenciji u *German Marshall Fundu* na margini summita NATO-a u Rigi 2006. (Lugar, 2012)

Poljska je u ulozi glavnog sekuritizatora predložila novi politički instrument, koji bi povezo države članice EU i NATO-a međusobnim energetske sigurnosnim garancijama. Već u veljači 2006.³⁵⁰ poljski je premijer u *Financial Timesu* iznio prijedlog novog Europskog ugovora o energetske sigurnosti koji bi bio otvoren svim državama članicama EU i NATO koje kupuju ruski plin (Marcinkiewicz, 2006). Predložio je, pozivajući se na Bruxelleski ugovor iz 1948. i Washingtonski ugovor iz 1949., svojevrsni „NATO energetske pakt“, koji bi se temeljio na principima solidarnosti i zajedničke obrane od vanjskih opskrbljivača, s tim da bi „države članice garantirale jedna drugoj pomoć u opskrbi energentima, u bilo kojem obliku

---

³⁵⁰ Istoga dana, 9. veljače 2006., tadašnji je predsjednik Poljske Lech Kaczynski bio u posjeti kod predsjednika SAD-a Busha.

osim silom“ (Kaczynski, 2006). Trebao je to biti obvezujući mehanizam uzajamne pomoći u slučaju plinskih kriza, a ne samo krizni mehanizam za prevenciju i upravljanje plinskim krizama. U „ciljanom pokušaju uključivanja političkih promišljanja u energetske rasprave“ (Jesien, 2006), poljski je premijer prijedlog ponovio na sastanku Vijeća za transport, telekomunikacije i energiju EU (EC-PR, 2006). *Relevantna publika* za prihvaćanje sekuritizacijskog koraka u EU, države članice koje konsenzualno odlučuju u Europskom vijeću, nisu prihvatile poljski narativ i nisu raspravljale o poljskom prijedlogu na summitu EU-a u ožujku te godine. Prema Szczerbiaku (2012:97-98), više je razloga tomu: Poljska je u zagovaranju „NATO energetske pakta“ izbjegavala okvir EU, nije se prethodno konzultirala s državama članicama oko tog radikalnog prijedloga, ignorirala je prethodni poziv britanskog premijera Tonyja Blaira na zajedničku europsku energetske politiku, a zanemarila je i Zeleni dokument EC iz ožujka 2006. koji je je trebao biti temelj za buduće odluke Europskog vijeća, što je protumačeno kao nepovjerenje u europske partnere, osobito Njemačku.³⁵¹ Poljski predstavnici su prijedlog „energetskog NATO-a“ ponovili i na summitu NATO-a u Bukureštu 2008. godine³⁵², no energetska pitanja su ostala pitanje odgovornosti država članica (NATO, 2008). Glavni razlog neprihvatanja poljskih prijedloga bili su različiti interesi država članica EU vezano uz opskrbu plinom, kao i otvoreno proturuskim sadržaj prijedloga, koji je pozivao na konfrontacijski pristup i izoliranje RF-a.

Poljskom se prijedlogu naročito protivila SRNJ, koja je pak predložila oživljavanje postojećih političkih instrumenata i stvaranje „energetskog OESS-a“, regionalne kooperativne sigurnosne strategije na „helsinškim“ zasadama u suradnji s RF-om (Radić Đozić, 2017). Umjesto na konfrontacijski pristup, SRNJ je pozvala na suradnju, dijalog i zajedničke investicije s RF-om, podsjetivši na svoju ulogu u Helsinškom procesu tijekom hladnog rata. Umjesto sustava kolektivne *energetske sigurnosti* i medijskih opisa energetske situacije kao „novog europskog hladnog rata“, tadašnji se ministar vanjskih poslova SRNJ Frank-Walter Steinmeier založio za „koncept kooperativne sigurnosti“, ustvrdivši da je „politika *energetske sigurnosti* ustvari mirovna politika“ (Steinmeier, 2006), dok je poslije tražio povezivanje

---

³⁵¹ Szczerbiak je naveo i dodatne razloge neuspjeha poljskog prijedloga: brzinu kojom je poljski premijer nastojao progurati prijedlog; lošu pripremu prijedloga i greške tijekom prezentacije; neuključivanje ministra vanjskih poslova u promociju prijedloga na međunarodnom planu; ignoriranje osjetljivosti RF-a na NATO, koji je za RF bio neprijateljska vojna grupacija, pa je prihvaćanje pakta moglo biti konstruirano kao antiruski korak i povratak na hladni rat. Detaljnije o aktivnostima poljskog premijera i razlozima neprihvatanja njegova prijedloga vidi više i u Roth, 2011.

³⁵² Za summit NATO-a je priređeno izvješće o *Ulozi NATO-a u energetske sigurnosti*, u kojem je prepoznato da prekid opskrbe energentima ne utječe samo na vojne operacije NATO-a, nego i na sigurnost društva država članica.

energetske politike s pitanjem zaštite okoliša kao „druge strane *energetske sigurnosti*“ (Steinmeier, 2007). SRNJ je prijetnju vidjela u rizičnoj i nepouzdanj tranzitnoj infrastrukturi kroz Ukrajinu, a rješenje u NS1, koji su njemački političari predstavljali kao „doprinos energetske sigurnosti“, kao „stratešku investiciju u sigurnu opskrbu plinom“ (RFE, 2006). Oba su prijedloga, „energetski NATO“ i „energetski OESS“, i „semantički i funkcionalno snažno obilježeni temeljnim modelima hladnog rata“ (Geden i dr., 2007:3), bitna je razlika u tome što prvi prijedlog nije uključivao RF, a drugi jest. Niti jedan od prijedloga nije prihvaćen iz različitih razloga. „Energetski OESS“ je prethodno već nuđen u obliku Ugovora o energetske povelji, koji je trebao institucionalizirati dijalog između proizvođača, tranzitnih država i potrošača, ali ga RF nije ratificirao. „Energetski NATO“ nije bio prikladan odgovor, jer je zbog ruskih negativnih emocija prema NATO-u pretpostavljao sukobljavanje, a k tomu, „izgradnja novih organizacija značila bi stvaranje paralelnih struktura uz već postojeće institucije“ (Geden i dr., 2007:11), poput IEA i EU.

Nove su države članice EU pomoć tražile u okviru NATO-a, jer su u kolektivnoj obrani, kao izvornom razlogu njegova postojanja, vidjele sigurnost od obnovljene težnje RF-a za moći. Dodatan je razlog bio taj što su uživale podršku moćnog vanjskog aktera SAD-a, s kojim su dijelile interes očuvanja unipolarnog svjetskog poretka: interes SAD-a je bio želja da ostane hegemon, dok su nove članice EU bile u strahu od povratka RF-a kao velike sile na svjetsku pozornicu, doživljavajući to kao prijetnju očuvanju vanjskopolitičke autonomije. Interesi su se poklopili i na energetske području, jer je SAD još u vrijeme naftnih kriza (v. 3. poglavlje) energetska pitanja uokvirivao kao sigurnosna, pa kada poljski prijedlog nakon prve plinske krize nije prihvaćen u okviru EU, SAD ga je pokušao preko senatora R. Lugaru nametnuti NATO-u.³⁵³ Do tada su se aktivnosti NATO-a vezano uz energetska pitanja svodile na zaštitu kritične energetske infrastrukture, jer je NATO tradicionalno pratio i nastojao spriječiti fizičke prijetnje (primjerice, ekstremističke i terorističke napade) energetske infrastrukturi i morskim koridorima za transport energenata, u prvom redu nafte.

Senator Lugar je na margini summita NATO-a u Rigi 2006. zagovarao novu ulogu NATO-a u obliku pomoći državama članicama čija je opskrba energentima nasilno prekinuta, i tako postao novi sekuritizator. Prema Lugaru, zadaća NATO-a nije isključivo obrana od oružanih napada, niti je članak 5. Povelje NATO-a izvorno zamišljen samo kao odgovor na oružani

---

³⁵³ Područje interesa američkog senatora Lugaru je i prije prve plinske krize bila energetska politika, prvenstveno njezina ekološka dimenzija; promovirao je OIE, ali se zalagao i za smanjivanje ovisnosti SAD-a o uvozu energenata.

napad, nego mu je cilj spriječiti vršenje pritiska na države članice NATO-a od strane nečlanica i spriječiti situacije koje mogu voditi ratu. Lugar je oskudnost energenta i to što se u trgovini njima manipulira, a ne slijedi tržišna racionalnost, vidio kao najvjerojatnije izvore budućih oružanih sukoba. Tražio je da se odustane od promišljanja u terminima konvencionalnog ratovanja i NATO prilagodi novom kontekstu u kojem se države članice geostrateški ucjenjuje preko energenata i trgovine njima, što je uokvirio u vojnim terminima. Založio se za to da se energetska bojkot prema bilo kojoj državi članici NATO-a smatra činom prisile protiv svih država članica (Lugar, 2010), što onda traži kolektivni odgovor, primjenu članka 5., uz ogradu da to „ne traži nužno vojni odgovor NATO-a“ (Lugar, 2012). Lugaru nije brinula „prijetnja sama po sebi, nego potencijalna promjena politike kao reakcija“ (Stegen, 2011:6507), na što je ukazao u saslušanju pred Odborom za vanjske odnose američkog Senata 2008. upozorivši na mogućnost da će „korištenje energenata kao oružja“ rezultirati s „manje kohezije u Savezu u vezi s ključnim vanjskopolitičkim pitanjima“ (Lugar, 2008).

Nove države članice EU podržale su Lugarove zahtjeve da NATO preuzme više odgovornosti vezano uz korištenje plinske trgovine kao „oružja“, no bez uspjeha. Tadašnji tajnik NATO-a Jaap de Hoop Scheffer (2008) uviđao je potrebu zaštite kritične energetske infrastrukture i problem u sve većem europskom uvozu energenata iz RF-a, ali je problem smjestio u kontekst oskudnosti energenata zbog brzog iscrpljivanja starih i neulaganja u nova nalazišta u RF. Prema Judy Dempsey (2006), više je razloga tomu:

- a) bojazan da NATO nije u mogućnosti pružiti prikladnu pomoć³⁵⁴;
- b) bojazan da bi uključivanje NATO-a dovelo do militarizacije (*weaponization*) pitanja opskrbe energentima, da bi primjena članka 5. vezano uz energetska pitanja otvorila put pojačanom vojnom uplitanju u veliki broj pitanja izvan tradicionalnog područja sigurnosti;³⁵⁵

---

³⁵⁴ Tadašnji direktor Programa atlantskih sigurnosnih studija u Pragu J. Schneider podržavao je zahtjeve da se NATO bavi energetske pitanjima, ali ne uz pomoć tenkova“, no pitajući se istodobno ima li NATO „kapacitet za razvoj energetske cjevovoda ili organiziranje zračne pomoći za energente“.

³⁵⁵ Dempsey (2006) citira profesora ekonomije i direktora EU strategije na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti P. Balasza, prema kojemu je EU prikladniji okvir za energetska pitanja jer „članak 5. znači opasnost i sukob“. Također, istaknula je mišljenje tadašnjeg poljskog veleposlanika u SRNJ M. Prawda da je u redu pružanje međusobne pomoći u osiguravanju *energetske sigurnosti*, no ne treba je direktno vezati uz članak 5. Povelje NATO-a, nego pojačati solidarnost u EU. Prema Noëlu (2009:20), uključivanje NATO-ve „odredbe o solidarnosti“ u EU ugovor ili neki posebni EU energetske ugovor ne bi bilo učinkovito bez integracije tržišta EU, koje bi pak učinilo tu klauzulu izlišnom, jer bi samostalno kreiralo visoku razinu *de facto* solidarnosti.

- c) prevladavajuće uvjerenje da se pitanje *energetske sigurnosti* treba rješavati u okviru EU.³⁵⁶

Diskurs NATO-a se nakon ukrajinske krize promijenio. Glavni tajnik Andres F. Rasmussen (2014) je na summitu NATO-a u Walesu 2014. tražio da „diverzifikacija energenata postane strateški transatlantski prioritet i da se reducira europska ovisnost o ruskim energentima“, sugerirajući da energetska pitanja ne samo što su sigurnosna, nego su i važnija od drugih. Ipak, nije postignut dogovor oko mogućnosti pokretanja mehanizma čl. 5. vezano uz energetska pitanja, premda jest za kibernetičke napade³⁵⁷. Članci 109. i 110. Deklaracije sa summita u Walesu posvećeni su energetske pitanjima, ali ne sadrže zajednički koncept *energetske sigurnosti* ni zajedničku doktrinu vezano uz pitanje opskrbe energentima. Zaključeno je da su energetska pitanja „primarno odgovornost nacionalnih vlada i drugih međunarodnih organizacija“ (NATO, 2014) te je donošenje odluka u svezi s njima ostavljeno u nadležnosti šefova država i vlada.³⁵⁸ Nakon ukrajinske krize ponovno su ojačali sekuritizacijski pokušaji i glavni sekuritizatori ponovno su bile nove države članice EU i SAD, no ovaj put su eksplicitni sekuritizacijski koraci došli i s razine EU, kako je vidljivo iz primjera koji slijede.

„Rusija koristi plin kao **oružje**.“

Direktor Glavnog tajništva Energetske zajednice Janez Kopač (STA, 2014)

„ ... energetska politika bitan je element vanjske politike EU ... (EU) podržava ... bitno smanjivanje ovisnosti pojedinih država članica o vanjskim energetske opskrbljivačima, osobito Rusiji; čvrstog je uvjerenja da se mora boriti protiv **izazova i ranjivosti** europske solidarnosti, kao i izloženosti pojedinih država članica i država kandidata **korištenju energenata kao aduta u političkim i diplomatskim pregovorima ...**“

Rezolucija Europskog parlamenta „Stanje odnose EU-RF“ iz lipnja 2015. (EP, 2015)

---

³⁵⁶ EC je bio protiv stvaranja struktura izvan EU, strahujući da bi to dodatno oslabilo njegove ovlasti.

³⁵⁷ Deklaracija sa summita NATO-a u Walesu je obranu od kibernetičkih napada definirala kao „dio glavnog zadatka kolektivne obrane NATO-a“, jer „kibernetički napadi mogu dosegnuti prag koji ugrožava nacionalni i euroatlantski prosperitet, sigurnost i stabilnost“ (NATO, 2014), što može dovesti do pozivanja na čl. 5. Povelje NATO-a.

³⁵⁸ Prvi put je rasprava o tome koliko je obvezujući čl. 5. Povelje NATO-a i u kojoj situaciji se neka država članica može pozvati na njega pokrenuta kada je prvi put i korišten – nakon terorističkih napada na SAD 2001. godine. Zahtjevi za primjenu čl. 5 Povelje NATO-a na energetska pitanja doveli su do razilaženja u NATO-u zbog različitih procjena država članica što predstavlja opasnost i strateški problem za NATO i gdje je zakonski prag za primjenu čl.5. Prema Jonsonu (2010), u NATO-u postoje barem tri grupe koje zagovaraju drugačiji pristup pitanju: ona koja se želi fokusirati na jačanje kredibiliteta članka 5., druga koja se želi usmjeriti na operacije izvan područja djelovanja NATO-a i treća koja inzistira na boljim odnosima s RF-om.

„EU treba stvoriti energetska unija kako bi ojačala svoju energetska sigurnost i smanjila **ovisnost** o glavnom opskrbljivaču plina Rusiji, koja je anektirala Krim i izazvala napeti sukob sa Zapadom.“

Poljski premijer Donald Tusk (Reuters, 2014)

„... Energetska unija, koja poboljšava **sigurnost** Poljske i drugih država članica ... „

Ministar vanjskih poslova Poljske Grzegorz Schetyna u izvješću Sejmu (Schetyna, 2014)

„Aktualna događanja na Krimu moramo vidjeti kao **signal za uzbunu** kako bismo ubrzali aktivnosti vezano uz **energiju**“

Poljski ministar vanjskih poslova R. Sikorski na sastanku ministara vanjskih poslova V4, nordijskih i baltičkih država u Narvi u ožujku 2014. godine (Wojciechowski, 2014)

„...energetska sigurnost predstavlja svakodnevnu **prijetnju** stanovnicima regije (...) tržišna utakmica vezano uz plin je **vitalan aspekt nacionalne sigurnosti** ... „

Pismo veleposlanika Mađarske, Poljske, Slovačke i Češke predsjedniku kongresa SAD-a Johnu Boehneru (Lederman, 2014)

„Smatram da je prekid opskrbe plinom potrošačima iz političkih razloga taktika koje podsjeća na korištenje **oružja**. (...) moramo osigurati (...) da ne dopustimo državama da ga koriste kao **oružje**.“

Specijalni izaslanik i koordinator za međunarodne energetske poslove SAD-a Amos Hochstein u intervjuu za Hürriyet (Erdil, 2015)

„planirani ruski plinovod Sjeverni tok 2 ... 'novo hibridno **oružje**', 'otrovna pilula europske sigurnosti“

Poljski premijer Mateusz Morawiecki o NS2 na sastanku Parlamentarne skupštine NATO-a u Varšavi 2018. (AP, 2018).

„... prioritetan zadatak je učiniti da Europa ne bude ovisna o ruskom plinu... trebamo raditi s obje strane Atlantika na tome da se Rusiji oduzme mogućnost korištenja resursa kao političkog **oružja** protiv susjeda...vrijeme je da se zamjene strategije pojedinačnih država koherentnim, kolektivnim nastojanjem usmjerenim na diverzifikaciju vrste energenata, izvora opskrbe i rute... “

Potpredsjednik SAD-a Joe Biden, Brookings Institution, Washington, 2015

„Mi vas namjeravamo **štititi** od RF-a, a vi plaćate milijune US\$ RF i mislim da to nije prikladno. ... Njemačku u potpunosti kontrolira RF stoga što 60-70% svoje energije dobiva iz RF-a ... Njemačka je **zarobljenik** RF-a.“

Američki predsjednik Donald Trump na bilateralnom doručku s glavnim tajnikom NATO-a uoči NATO summita u Bruxellesu, 11.07. 2018. (Mason, 2018)

„Sjeverni tok 2 će isporučiti više od ruskog plina. Ruska **moć i utjecaj** će se preko Baltika proširiti na Europu. A plinovod će omogućiti Moskvi da i nadalje **potkopava** ukrajinsku **suverenost i stabilnost**. ... Želi li Europa doista ovisiti o državi, koja je nedavno **primijenila kemijsko oružje**, kako bi **ubila protivnika u Europi?**“

Američki veleposlanici u Njemačkoj, Danskoj i EU u veljači 2019. u zajedničkom prilogu za Deutsche Welle (Grenell, Sands i Sondland, 2019)

„Iako sasvim sigurno postoji komercijalni aspekt u toj vrsti transakcije, postoji i **ogroman sigurnosni rizik** povezan s njom“, jer „Moskva nastavlja koristiti plin kao političko **oružje** za svoje strateške ciljeve“

Američki državni tajnik Mike Pompeo tijekom posjeta Poljskoj, veljača 2019. (Alexe, 2019; Unian, 2019).

“Ne možemo osigurati **obranu** Zapada ako raste **ovisnost** naših saveznika o Rusiji. Ako Njemačka inzistira na gradnji Sjevernog toka 2 ... njemačka ekonomija će doslovno 'biti ovisna o Rusiji'. Neprihvatljivo je da najveća europska ekonomija nastavlja u tolikoj mjeri ignorirati **prijetnju ruske agresije** te odustaje od vlastite **samoobrane** i naše zajedničke **obrane**.“

Američki potpredsjednik Mike Pence na konferenciji povodom 70. obljetnice NATO-a u travnju 2019. (Pence, 2019)

„Naše države potvrđuju da je energetska sigurnost ključna za **nacionalnu sigurnost**. Ponavljamo naše protivljenje korištenju energetskih projekata kao **geopolitičkog oružja**, uključujući Sjeverni tok 2.“

Zajednička izjava američkog predsjednika D. Trumpa i predsjednika Vlade Slovačke P. Pellegrinija (Read, 2019)

Slučaj sekuritizacije nastaje u intersubjektivnom odnosu diskursa i publike. U slučaju plinske trgovine između EU i RF diskurs sigurnosti je pokušao konstruirati problem, ali nije uspio dominantno kontrolirati njegovu konceptualizaciju na razini EU, jer je izostalo prihvaćanje publike, drugih država članica EU odnosno NATO-a. Za sada je ostalo na sekuritizacijskom koraku budući da nije stvorena zajednička percepcija država članica EU o plinskoj trgovini s RF-om kao sigurnosnoj prijetnji i nije postignut konsenzus o tretiranju tog pitanja poduzimanjem izvanrednih mjera, koje bi se u prvom redu odnosile na RF. Nove, manje i slabije države članice EU nisu uspjele uokviriti plinsku trgovinu kao sigurnosnu prijetnju na razini EU usprkos podršci SAD-a.

5.5.2. Razlozi neuspjeha sekuritizacijskih koraka

„Rasprave o energetske sigurnosti obilježene su neurednim mozaikom različitih strahova i sukobljenih interesa“.
(Buchan, 2015:357)

Dva su ključna razloga zbog kojih proces sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF nije okončan *slučajem sekuritizacije*, „pravom sekuritizacijom“ (Judge i dr., 2018:153), „punom sekuritizacijom (Szulecki, 2020).³⁵⁹ Prvi je razlog liberalno-tržišno-ekonomski identitet EU, jer „liberalno-tržišni diskursi limitiraju publiku u prihvaćanju sekuritizirajućeg koraka“ (ibid.). Iz te je perspektive sekuritizacija nepoželjna, jer predstavlja „način zauzimanja pozicije ekonomskog nacionalizma u raspravi o ekonomskoj politici“ (Buzan i dr., 1998:115), a „konfrontacijski dizajn i vojni tonovi su u sukobu s vrijednostima EP EU, koja je isticala međuovisnost i oslanjanje na tržišne instrumente“ (Roth, 2011). Judge i Malby (2017:7) sekuritizaciju vide kao potpunu „antitezu liberalnog pristupa“, jer „potkopava temelje liberalnog tržišta“ i donosi „radikalan pomak od tržišnog prema državnom upravljanju“ energetske politici.³⁶⁰ Sekuritizacija bi značila i primjenu načela solidarnosti u EU, što je također u suprotnosti s liberalno-ekonomskim inzistiranje na kompetitivnosti, jer bi manje pogođene države članice bile dužne opskrbiti one više pogođene iz uskladištenih nacionalnih zaliha, čiji su volumeni različiti i cijena visoka, a rezultat bi bile nejednake obveze država članica bez predviđene kompenzacijske sheme za pomoć. Kako je desekuritizacija ekonomije središnje pitanje liberalne ideologije (Buzan i dr., 1998:210), „desekuritizacijska logika ekonomskog racionalizma je ustvari nadjačala sekuritizacijsku logiku politike moći“ (Buzan i Weaver, 2003:176). Može se zaključiti da identitet EU priječi tretiranje ekonomskih pitanja kao sigurnosnih.

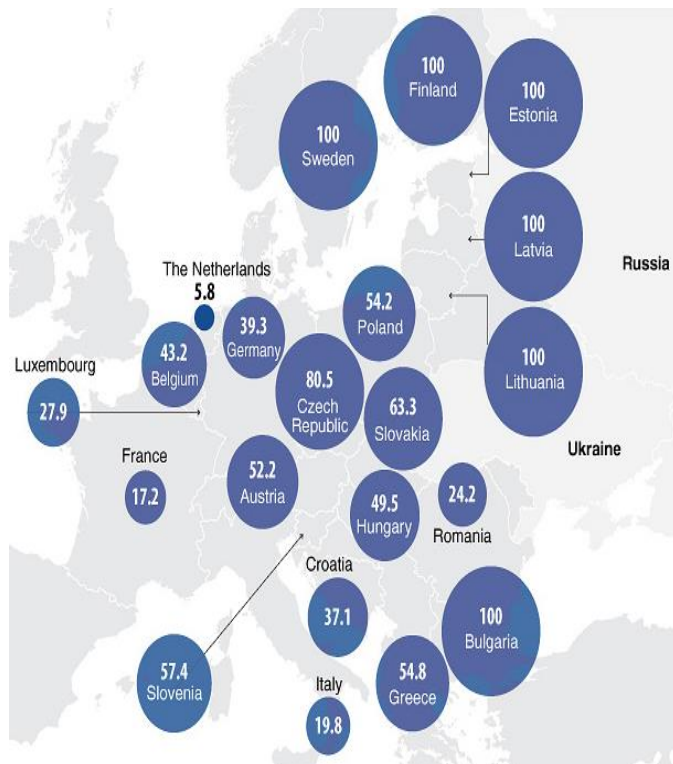
---

³⁵⁹ Prema Szuleckom (2020), „puna sekuritizacija“ u energetske sektoru je rijetka, a Nyman (2014) kao prvi *slučaj sekuritizacije* navodi onaj iz SAD-a 2005., kada je kineski CNOOC spriječen u akviziciji američkog Unocala, koji je ukupnoj energetske opskrbi SAD-a doprinio samo s 1%, zbog tvrdnje da je riječ o nekomercijalnoj transakciji s drugim motivima i ciljevima.

³⁶⁰ Roth (2011) vidi i razlog neuspjeha „energetskog NATO-a“ u tome što pretpostavlja intervencionistički pristup s državom u glavnoj ulozi, dok su u većini država članica za osiguranje opskrbe nadležna privatna energetska poduzeća; suzdržanost nekih država članica ipak pripisuje i umiješanosti SAD-a.

Drugi, važniji razlog zbog kojeg sekuritizacijski koraci nisu rezultirali *slučajem sekuritizacije* na razini EU je taj što EU nije govorio „jednim glasom“, dok sekuritizacija pretpostavlja centralizirano zapovijedanje i kontrolu. Neovisno o postojanju CFSP-a, zagovaranju

SLIKA 19 Ovisnost država članica EU o ruskom plinu (udio ruskog plina u ukupnoj potrošnji, %)

Izvor: BP (2013). Preuzeto 25.05.2018. iz: <https://tass.com/russia/727287>

konceptata solidarnosti i podijeljene odgovornosti, način na koji je strukturiran plinski odnos između EU i RF-a i nekoherentnost energetske politike država članica onemogućili su pokušaje dijela država članica da na rusku politizaciju plinske trgovine odgovore pretvaranjem do tada suradničkog u konfliktni odnos i sigurnosno pitanje. Na razini država članica EU odgovori na isti problem (politizacija plinske trgovine) kontekstualno su različito uvjetovani, a konteksti (povijesni, društveni, politički, institucionalni) utječu na širu konstrukciju sigurnosti (McDonald, 2008).

Razlike između država članica EU

utjecale su na različite percepcije prijetnje, što je rezultiralo sukobljenim prioritizacijama i različitim strategijama reagiranja na izazove koji dolaze iz RF-a. Države članice EU se razlikuju u:

- materijalnim uvjetima, jer različita struktura energetske sektora rezultira različitom relativnom ovisnošću o uvozu ruskog plina i o pravicima za uvoz plina pod ruskom kontrolom (v. Sliku 19);
- povijesnim iskustvima, jer je zajedničko povijesno iskustvo „sovjetske čizme“ novih članica EU, mahom bivših članica Varšavskog ugovora, utjecalo na percepciju događaja u sadašnjosti i očekivanja u budućnosti;

- materijalno i povijesno uvjetovanim interesima i idejama o tome što plinska trgovina s RF jest.³⁶¹

Nacionalna energetska tržišta država članica EU jako se razlikuju u veličini, razvijenosti (likvidnija su atraktivnija za potencijalne alternativne opskrbljivače plinom) i strukturi zbog stanja energetske infrastrukture, udjela plina u nacionalnoj energetskej mješavini³⁶², udjela uvoza u potrošnji plina i udjela ruskog u ukupnom uvozu plina. Utječe i geografija transportnih plinovoda, koji se pružaju isključivo na pravcu istok-zapad, dok povezanost na pravcu sjever-jug izostaje. Države članice EU dijele isti problem rasta ovisnosti o uvozu ruskog plina, no ne u istoj mjeri.³⁶³ Stupanj ovisnosti o uvozu ruskog plina mjeri se prema udjelu u ukupnoj potrošnji plina i nove članice su ovisnije o RF-u i stoga izloženije poremećajima opskrbe. U vrijeme druge plinske krize stare države članice EU, njih 15, trošilo je 86% ukupne potrošnje plina u EU; tri velike države članice (Velika Britanija, Njemačka i Italija³⁶⁴) više nego 12 novih država članica zajedno (Noël, 2009:13-14). Nove članice ne troše puno plina, ali je cca. $\frac{3}{4}$ njihove potrošnje uvozni plin i to gotovo 100% iz RF-a; njihova je prosječna ovisnost o ruskom plinu bila 60%, dok je prosječna ovisnost starih država članica o ruskom plinu 20-30%, a neke nisu uopće uvezile ruski plin (Španjolska i Irska). Za države članice to znači nejednaku razinu nesigurnosti, osjetljivosti odnosno ranjivosti na vanjske šokove³⁶⁵ te nejednaku distribuciju koristi i troškova u slučaju prekida opskrbe. Razlike u ovisnosti o ruskom plinu između država članica EU jednako su „relikt željezne zavjese“ kao što su to razlike u povijesnim iskustvima s RF-om i utječe na razlike u podložnosti ruskim manipulacijama.

---

³⁶¹ Johnson (2016:15-16) polariziranost EU tumači ovisnošću puta: nejednakim stupnjem ekonomske razvijenosti; različitim strukturama energetske sektora zbog varijacija u nacionalnom bogatstvu energetske resursima i razini vanjske energetske ovisnosti; povijesno uvjetovanim različitim političkim kulturama i praksama te različitim kulturnim vrijednostima između starih i novih država članica, ali i njihovim različitim identitetima i interesima na temelju kojih nastaju percepcije.

³⁶² Sastav energetske mješavine je različit u državama članicama EU: u Francuskoj, primjerice, najveći udio ima nuklearna energija, a u Poljskoj ugljen.

³⁶³ Prema Van Hoeymissenu (2013:16,18), proces sekuritizacije plinske trgovine krenuo je ustvari od prvog vala proširenja EU na istok 2004., koji je imao materijalan učinak i povećao agregiranu ovisnost EU o ruskom plinu. Ovisnost dotadašnje EU-15 o uvozu ruskog plina je bila oko 32,6% (Christie, 2007:19), a nakon proširenja od 10 novih država članica njih 6 je iz RF-a uvezilo preko 80% svoje potrošnje plina. Visoka ovisnost država Istočne i Srednje Europe nastala je nakon osnivanja Comecona 1955., najprije o nafti, izgradnjom naftovoda Družba, kako bi se smanjila njihova ovisnost o skupoj isporuci nafte putem željeznice. Vidjeti Lee i Connolly, 2016:109.

³⁶⁴ Njemačka i Italija troše gotovo polovicu uvezenog ruskog plina u EU, a velike količine uvozi i Francuska. Situacija je bila identična i 2018. godini: od 155,7 mlrd m³ uvezenog plina u EU Njemačka je uvezla 78,9 mlrd m³ ili 19,7%, Italija 63,8 mlrd m³ ili 15,9%, a Francuska 47,8 mlrd m³ ili 11,9 posto (Dediu i dr., 2019).

³⁶⁵ Na stupanj osjetljivosti odnosno ranjivosti utječu i skladišni kapaciteti, kao i to koji je sektor glavni potrošač plina u državi, jer je lakše obustaviti dotok plina industriji nego kućanstvima koja ga koriste za grijanje (Shaffer, 2015).

Različita povijesna iskustva, otežavaju konvergenciju vanjskih politika država članica EU u odnosu na RF i utječu na percepciju plinske trgovine: što su negativnija to je negativnija percepcije plinske trgovine s RF. Prijašnja potpuna podređenost većine novih država članica EU političkim, ekonomskim i ideološkim interesima SSSR-a u okviru Varšavskog ugovora i Comecona rezultirala je predrasudama i negativnim očekivanjima. Nove članice EU nose u sebi „povijesnu ozlojeđenost i sumnjičavost prema RF-u, kao i pojačanu osjetljivost na utjecaj SAD-a“ (Hughes, 2006) te je česta napetost između povijesno uvjetovanih političkih orijentacija vlada tih država i upravljanja plinskim odnosom s RF-om. Za razliku od novih, stare države članice nose iskustvo ponavljanih pozitivnih interakcija sa SSSR-om, stečeno upravo kroz plinsku trgovinu tijekom hladnog rata. Različita iskustva prethodnih ekonomskih i političkih interakcija s RF-om starih i novih članica EU stvaraju snažne učinke i različite percepcije ruske plinske prijetnje. Prema Maltbyju (2015), „definiranje nekog događaja kao krize rezultat je procesa društvene, političke i lingvističke konstrukcije i naracije, a povijesni kontekst igra ulogu na način da uvjetuje proglašenje i odgovore na krize te hoće li se neko pitanje sekuritizirati i identificirati kao prijetnja koja traži odgovor“.

Pokušaji sekuritizacije plinske trgovine doveli su do napetosti između EU i RF, no uslijedila je segmentacija i unutar EU i to na dvije razine:

- između starih i novih država članica: RF je za stare bio glavni partner u borbi protiv proliferacije, terorizma i sl.³⁶⁶, a za nove glavni politički protivnik i glavna prijetnja njihovoj sigurnosti;
- između velikih i malih država članica, jer RF manipulira plinskom trgovinom nuđenjem različitih uvjeta (Gonchar i dr., 2009).

Udio malih država članica u plinskoj trgovini između EU i RF je toliko malen i izrazito asimetričan na njihovu štetu da RF bez značajnih ekonomskih gubitaka može manipulirati i koristi tu trgovinu za njihovo nagrađivanje odnosno kažnjavanje. Velikim, starim državama članicama EU, ujedno i velikim uvoznicama ruskog plina (koji pak u postotku ne čini većinu njihova uvoza plina), RF nudi privilegirano energetska partnerstvo, poseban tretman i bilateralne ugovore u kojima dobivaju ekonomski i politički motivirane koncesije. Te države

---

³⁶⁶ Kao ilustracija posužit će Hughsov (2006) primjer odnosa EU prema sukobu u Čečeniji. Kada je 1999. izbio drugi rusko-čečenski rat na summitu EU u Helsinkiju u prosincu te godine zamrznuto je strateško partnerstvo EU i RF, zamrznuto je financiranje RF-a preko EU programa TACIS i EU je srezao uvozne kvote za ruski čelik za 12 posto. Međutim, nakon 9/11 nestaje zajednička EU strategija zamrzavanja odnosa s RF-om: stare države članice, Njemačka, Francuska, Italija i Velika Britanija, otvoreno su prihvatile Putinovo uokvirivanje čečenskog sukoba kao „terorističkog“ problema.

kultiviraju dobre bilateralne odnose s RF-om i strateški su mu partneri u implementaciji plinskih projekata koji zaobilaze Ukrajinu.³⁶⁷ To opravdavaju ekonomskim razlozima, ne obzirući se na političke i energetske realnosti (npr. obostrano iskazani interes EU i Ukrajine za približavanjem) i percepcije novih država članica (npr. strah od rasta ovisnosti o ruskom plinu). Stare države članice svele su plinsku trgovinu na ekonomsku dimenziju, sigurnost opskrbe plinom na preduvjet održavanja ekonomskog rasta i blagostanja, a energetske (plinske) sigurnost na ekonomsku sigurnost, zanemariivši sigurnosnu dimenziju plinske trgovine i time vanjskopolitičku sigurnost EU.

Energetske veze s RF-om u korelaciji su s razlikama u političkim i ekonomskim interesima država članica EU, postoji “direktna veza između komercijalnih plinskih ugovora i bilateralnih političkih veza“, što čini „ruski plin pitanjem koje unosi političke podjele u EU te osnažuje rusku vanjsku politiku prema Europi jer omogućuje RF-u da razdvoji svoje strateške odnose s velikim državama - klijentima u Zapadnoj Europi od njezine politike prema istočnoeuropskim državama“ (Noël, 2009:17). Sekuritizacija pretpostavlja primjenu načela solidarnosti, čija ekstenzivna primjena u vanjskoj politici i energetskej trgovini, prema Finonu i Locatelliju (2008:438), nosi rizik da nove države članice, koje su u svojim vanjskopolitičkim aktivnostima u potpunosti uronjene u paradigmatu “regije i carstva“, ucijene stare. Stoga su stare, velike države članice nastojale izbjeći negativnu manifestaciju „processa međusobne prilagodbe“ (Wendt, 1999:82) i nisu se solidarizirale s državama članicama sekuritizatorima plinske trgovine, koje su u najovisnijem i najosjetljivijim plinskom te napetom političkom odnosu s RF-om. Izostalo je zajedničko razumijevanje plinske trgovine kao sigurnosnog pitanja na razini EU, jer najveće države članice s najvećom političkom težinom u EU nisu željele „rusifikaciju“ tog pitanja, a još manje sekuritizaciju koja monopolizira rješenja (Waever, 1995).

Pojavio se strah da bi pretvaranje plinske trgovine s RF u *slučaj sekuritizacije* moglo, zbog „kvalitete prelijevanja“ (Buzan i dr., 1998:26), utjecati na druga područja ekonomske suradnje i odnose općenito. Bio je to strah od mogućeg „opsega lančanih reakcija prema drugim sekuritizacijama“ (ibid.), jer kod sekuritizacije nije toliko važan značaj pitanja u vezi s kojim

---

³⁶⁷ Upravo je s poduzećima iz tih država Gazprom nakon prve plinske krize potpisao nove ugovore s dugim rokom trajanja: s njemačkim E.ON-om do 2036., s njemačkim Wintershallom do 2030., s talijanskim ENI-jem do 2035. te s francuskim GDF-om do 2030. godine. Dobri bilateralni odnosi velikih država članica EU s RF nisu samo posljedica povijesne ovisnosti puta, nego i uspješne Putinove diplomacije: uspostavio je dobre osobne odnose s brojnim ključnim europskim vođama, poput Schrödera, Chiraca, Blaira, Berlusconija.

se poduzima sekuritizacijski korak, nego je važniji utjecaj potencijalno uspješne sekuritizacije na sveukupne odnose. Željela se izbjeći „spirala sekuritizacije“ (Buzan i Weaver, 2003:72), „prekomjerna sekuritizacija“ koja vodi sigurnosnoj dilemi (Buzanu i dr., 1998:40) ili „sekuritizirajućim lančanim reakcijama“ (Sharples, 2013).³⁶⁸ Zbog „mogućnosti da korištenje riječi ‘sigurnost’ u odnosu na nevojna pitanja dovede do militarizacije ... drugih sektora“ (Herring, 2010:160), pojavio se strah da bi sekuritizacija bila kontraproduktivna ili čak neodgovorna zbog moguće eskalacije do opasnog vojnog sukoba s RF-om. Povezivanje energetske i vojne sigurnosti poslalo bi RF-u pogrešne političke signale (Johnson, 2016:197) i o energetske pitanjima bi umjesto ministara gospodarstva raspravljali ministri obrane. U svakom slučaju, neke države članice nisu procijenile sekuritizacijski pokušaj racionalnim i nije nastao *slučaj sekuritizacije*.

Već je politizacija plinske trgovine dovela do sigurnosne, odnosno energetske dileme (v. Odjeljak 4.7.)³⁶⁹, a sekuritizacija bi nepovratno onemogućila traženje racionalnih i odgovornih modela energetske (plinskih) i općenito odnosa između aktera (Balzacq, 2005:183). Jedan je od razloga taj što je „sekuritizacija moćan alat, koji ima normativne, političke posljedice“ (Judge i dr., 2018), jer pitanja se „mogu sekuritizirati, ali ako se sekuritiziraju moraju se u svezi s njima poduzimati aktivnosti“ (Buzan i Waever, 2003:291). Stoga bi *slučaj sekuritizacije* pretpostavljao poduzimanje nekih aktivnosti, neko činjenje u odnosu na RF, tretiranje energetske odnosa s RF-om izvanrednim mjerama, nakon čega bi neizostavno slijedila protureakcija RF-a poput obustave isporuke plina. Takav pretpostavljeni razvoj događaja je kod „publike“ stvorio „dilemu ranjivosti“, jer, kako je to pojašnjeno u 4. poglavlju, plinska trgovina asimetrično međuovisan odnos u korist RF-a, a kako je EU ne može potpuno supstituirati ili diverzirati on je u tom odnosu kratkoročno osjetljiviji i potencijalno dugoročno ranjiviji. Odlučujuću ulogu u neprihvatanju sekuritizacijskog koraka imali su od ranije postojeći odnosi moći između sekuritizatora i „publike“³⁷⁰. Kao što je u unutarnjoj politici države važna relativna moć sekuritizatora, tako je u pokušajima

---

³⁶⁸ Ruska znanstvenica N. Simonia (2012:10; cit. prema Judge i dr., 2016:754) pozvala je „znanstvenike da pojačano istražuju načine na koji se taj đavolji krug sekuritizacije opskrbe energentima može zaustaviti te da nađu konkretnije načine da energenti postanu važan ekonomski alat međuovisnosti“.

³⁶⁹ O sekuritizaciji plinske trgovine kao negativnom procesu koji dovodi do sigurnosne dileme vidi dodatno Prokhorov i Denshchikova (2009). Također, prema Christou i Adamidesu (2013), „čimbenici primjereni političkim i vojnim pitanjima – koji mogu samo periferno biti relevantni za energente – najčešće vode do energetske nesigurnosti“. I Azzuni i Breyer (2018:21) sekuritizaciju smatraju pravom prijetnjom energetske sigurnosti, jer vodi „legitimiranju upotrebe vojne snage kako bi se postigli ciljevi koji se na drugi način ne mogu postići“ (Bruusgaard, 2006:77, cit. prema ibid.).

³⁷⁰ Prema Szuleckom (2020:3) je doduše promjena odnosa moći jedan je od mogućih ishoda sekuritizacije.

sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF bila važna relativna moć država članica EU. Neuspjeh sekuritizirajućih koraka potvrđuje da relativna moć ima važnu ulogu u EU: relativno moćnije države članice nastoje uokviriti pitanje u skladu sa svojim interesima i percepcijama kako bi generirale preferirana rješenja.

Sekuritizaciju je otežalo i ciljano uokviravanje EP EU kroz različite ciljeve i dimenzije - ekonomsku, ekološku i sigurnosnu³⁷¹, i to iz praktičnih razloga, jer su ciljevi međusobno povezani, te iz političkih, jer ne želi prenaglašavati sigurnosnu dimenziju. EU želi izbjeći percepciju energetske trgovine kao isključivo kompetitivne i konfliktne te izbjeći rusifikaciju sigurnosne dimenzije energetske politike. Stoga je povezo energetsku politiku s javnim politikama, poput okolišne i klimatske, kod kojih je težište na javnim dobrima i pretpostavljaju suradnju³⁷². Također, prednost pred sekuritizacijom EU je dao razvoju zajedničkih mehanizama za sprječavanje rizika i upravljanje krizama vezano uz opskrbu plinom na razini EU (v. 3. poglavlje) te je pitanje sigurne opskrbe plinom ostavio u „uobičajenoj javnoj sferi u kojoj se njime može baviti u skladu s pravilima političkog sustava“ (Taurek, 2006:55).

EU, kako to preporučuju sljedbenici KSSS, nastoji „koliko je god to moguće, djelovati u okvirima redovne politike, gdje je moguće probleme raspraviti i na njih odgovoriti unutar normalnih granica politizacije“ (Emmers, 2010:140). Pitanje plinske trgovine između EU i RF se na razini EU desekuritiziralo, oduzet mu je sigurnosni značaj (ibid., 133). Poljska i baltičke države tome su se protivile tvrdeći da će desekuritizacija, koja se može nazvati i deeskalacijom, potkopati solidarnost EU i dovesti do novih agresivnih aktivnosti RF-a, koji će deeskalaciju protumačiti kao slabost. Protivnici sekuritizacije su pak argumentirali da bi sekuritizacija mogla dodatno destabilizirati EU, iako su EU desolidalizirali i destabilizirali već sekuritizacijski koraci: političko je jedinstvo EU narušeno time što je izostala solidarnost

---

³⁷¹ Europska energetska unija, kako je u svom inauguralnom govoru u EP najavio predsjednik EC J.-C. Juncker (2014), ima pet međusobno povezanih i međuovisnih dimenzija organiziranih unutar ta tri cilja: sigurnost, solidarnost i povjerenje (sigurnosni cilj), potpuno integrirano unutarnje energetske tržište te istraživanje, inovacije i kompetitivnost (ekonomski cilj), kao i energetska učinkovitost i dekarbonizacija ekonomije (ekološki cilj). Goldthau (2013) u uvodu Priručnika globalne energetske politike razlikuje troje leće kroz koje se razmatraju energetska pitanja: političke, fokusirane na selektivne aspekte, javnopolitičke, fokusirane na tržišne anomalije i eksternalije rješive javnopolitičkim intervencijama, te vanjskopolitičke, fokusirane na razinu države i ulogu energenata u geopolitičkim shemama.

³⁷² Cameron (2009) je već nakon druge plinske krize predlagao jače fokusiranje na ekološku dimenziju, smatrajući da se na taj način može doprinijeti depolitiziranju odnosa. Primjerice, uključivanje RF-a u pregovore o klimatskim promjenama proširilo bi energetske dnevni red i odmaknulo fokus s isključivo nafte i plina, dok bi EU mogao pomoći ruskim poduzećima i domaćinstvima tehnologijom i *know howom* vezano uz energetske učinkovitost.

starih država članica EU u poduzimanju zajedničkih aktivnosti prema opskrbljivaču koji koristi ekonomske (trgovinske) mjere za postizanje vanjskopolitičkih ciljeva. Na razini EU se, kao u hladnom ratu, zagovara detant, pa je visoka predstavnica EU za CFSP F. Mogherini (Nünlist, 2015) već krajem 2014. u internom strateškom dokumentu iznijela dugoročne, ali konkretne prijedloge za ponovnu uspostavu konstruktivnih odnosa između EU i RF-a. Slučaj sekuritizacije u ovom je slučaju izostao jer je izostala primjena načela solidarnosti, no problematičnije je to što zbog desolidariziranja EU nema koherentan i učinkovit odgovor ne samo na rusko korištenje plinske trgovine u politici moći, nego i na ruske vanjskopolitičke aktivnosti općenito. Na razini EU se nastojalo spriječiti prelijevanje sekuritizacije plinske trgovine na druga područja međusobnih odnosa, no posljedica je prelijevanje desekuritizacije.

5.5.3. Eksternalije sekuritizacijskih koraka

Sekuritizacijski koraci vezani uz plinsku trgovinu između EU i RF nisu urodili promjenama kojima su težili sekuritizatori, prijetnje vezane uz energetske sektor nisu dovedene u područje „panične politike“ i nije dogovorena primjena odredbe o kolektivnoj sigurnosti u EU-u i u NATO-u, no doveli su do promjena u aktivnostima na razini EU i do posljedica, od kojih neke nadilaze granice EU. Na razini EU to su komunitizacija, rizikifikacija (v. Odjeljak 3.4.2.) i politizacija EP EU, a na nacionalnoj, EU i globalnoj razini zadržavanje diskurzivne dimenzije sekuritizacijskih koraka.

Nove države članice EU kao glavni sekuritizatori inzistirale su na energetske pitanjima kao prioritetnima³⁷³. Važna eksternalija pokušaja sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF upravo je fokusiranje na energetske politiku na razini EU. Nove politike u EU često nastaju kao posljedica neuspjeha sekuritizacijskih koraka (Natorski i Surralles, 2008); u ovom je slučaju produbljena EP EU tako što je EC, glavno izvršno tijelo EU, dobio veće ovlasti vezano uz energetska pitanja³⁷⁴, i ojačala je sigurnosna dimenzija EP EU, što je pak dovelo do

---

³⁷³ Primjerice, o aktivnostima Poljske u euroatlantskim forumima na osvješćivanju važnosti energetske pitanja za EU vidi više u Ćiković (2008). O „poduzetničkim aktivnostima“ država srednje i istočne Europe, osobito Poljske, vidi Bocquillon i Maltby (2017).

³⁷⁴ Pomicanje kompetencija i moći prema izvršnoj vlast, kada je to legitimna posljedica pozivanja na sigurnost, prema Judgeu i dr. (2018:153-4), jedna je od aktivnosti koja ukazuje na uvođenje izvanrednih mjera. U skladu s tim tumačenjem, povećanje ovlasti EC u energetske politici moglo bi se smatrati izvanrednom mjerom uvedenom uslijed sekuritizacijskih koraka. Szulecki (2020:2,4) navodi tri slučaja izvanrednih mjera, koje legitimira pozivanje na sigurnost: uz pomicanje kompetencija i moći prema izvršnoj vlasti (pa i sigurnosnim agencijama), to su kršenje normi i ustezanje ili limitiranje informacija.

prijedloga o stvaranju Europske energetske unije³⁷⁵. Unija je najveći stupanj integracije neke politike i ovaj put je riječ o najambicioznijem projektu na energetskom području, koje je od vremena stvaranja ECSC-a 1951. kao preteče današnjeg EU, bilo obilježeno snažnim „nacionalizmom“. Također, plinska trgovina s RF-om na razini EU nije sekuritizirana, ali ju je EU, iako je to u suprotnosti s njegovim identitetom, počeo politizirati poput RF-a. O tome da oba aktera međusobnu plinsku trgovinu u većoj ili manjoj mjeri politiziraju, svjedoči to što poduzimaju ekonomski neučinkovite aktivnosti kako bi ojačali ili oslabili korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći. Ova studija slučaja pokazuje da sekuritizacija nije nužno, u skladu s pretpostavkama KSSS-a, logičan nastavak politizacije, nego politizacija može, upravo obrnuto, biti eksternalija neuspjele sekuritizacije, svojevrsna desekuritizacija, što je blisko stavu Nymana (2014) da je politizacija sinonim desekuritizacije, jer zadržava neko pitanje u okvirima normalne politike, odnosno Heinricha i Szuleckog (2018:37) da je „sekuritizacija opozicija politizaciji“.

Druga bitna eksternalija sekuritizacijskih koraka je stavljanje pitanja *energetske sigurnosti* visoko na političke dnevne redove nacionalnih država, EU i drugih međunarodnih organizacija, učestalo korištenje sintagme *energetska sigurnost* u političkim i publicističkim diskursima, kao i sve češće istraživanje koncepta *energetske sigurnosti* u znanstvenim radovima (v. naredno poglavlje). Neki autori (Bridge, 2015) drže da je uvriježenost i učestalost korištenja sintagme *energetska sigurnost* potvrda nastanka *slučaja sekuritizacije*, no ovaj se rad priklanja stavu Judgea i dr. (2018) kako to ne znači da je energija sekuritizirana³⁷⁶; izostala je performativna dimenzija, pitanje plinske trgovine između EU i RF nije pomaknuto izvan granica standardne političke procedure u područje izvanrednog stanja (Szulecki, 2020:2). Zadržavanje pitanja *energetske sigurnosti* visoko na dnevnim redovima ukazuje na to da je zadržana diskurzivna dimenzija sekuritizacije, što upućuje na mogućnost da je sekuritizacijski proces latentno u tijeku.

5.5.3.1. Stvaranje energetske politike EU

“Svaka odluka vezano uz energetske politiku jedne države članice neizostavno utječe na funkcioniranje tržišta u drugoj državi članici.” (EC, 2000)

---

³⁷⁵ Neki autori (primjerice van Hoeymissen, 2013:36-37) drže da je sekuritizacija plinske ovisnosti u EU bila primarno motivirana potrebom za daljnjom i dubljom integracijom, a ne pritužbama na RF.

³⁷⁶ O polemiziranju s Bridgevom tezom da upotreba termina *energetska sigurnost* implicira „sekuritizaciju energije“ vidi i Szulecki (2018).

„Europa mora djelovati sada, zajedno, kako bi isporučila održivu, sigurnu i kompetitivnu energiju. Čineći to EU će se vratiti svojim korijenima (...) države osnivačice su uviđale potrebu zajedničkog pristupa energiji.“ (EC, 2007:3)

Prema teoriji sekuritizacije, već samo referiranje na sigurnost, diskurzivna dimenzija sekuritizacijskog pokušaja može mijenjati stvarnost. Diskurzivni sekuritizacijski koraci u studiji slučaja dali su snažan dodatan poticaj komunitizaciji energetske politike EU (EP EU), najprije njezine unutarnje, a zatim i vanjske dimenzije. Europska je integracija stvorena na energetsom području, najviše je napredovala na ekonomskom području, njezin najraniji i najveći doseg bio je stvaranje jedinstvenog europskog tržišta, no ono dugo nije pokrivalo energetske sektor. Na to su utjecali isti razlozi koji su, između ostalih, priječili nastanak *slučaja sekuritizacije* - izraženi energetske nacionalizam i različiti interesi država članica. Zbog strateške osjetljivosti i financijskih implikacija energetska je politika podložnija „nacionalizmu“ od drugih ekonomskih politika i oduvijek je bila pod jakim utjecajem države. Države članice EU (osobito one velike) zadržavale su prerogative isključivog suvereniteta i privilegirani položaj nacionalnih monopola, koji su dominirali plinskim tržištima, bili zaduženi za razvoj infrastrukture, političke pregovore o dugoročnim uvoznim ugovorima i sl. „Povijesna praksa realizacije sigurnosti opskrbe“ (Aalto i Temel, 2013) izgledala je tako da su pojedinačne države članice EU vodile bilateralne političke pregovore i sklapale bilateralne ugovore s vanjskim akterima i njihovim energetske poduzećima, a strateški infrastrukturni projekti su uživali državnu podršku. Taj hladnoratovski model energetske diplomacije preživio je u 21. stoljeću: dok je EU razina pokušavala primijeniti vanjsko energetske upravljanje, energetske diplomacije je i nadalje primjenjivana na nacionalnoj razini.³⁷⁷

Države članice dugo nisu bile voljne prenijeti svu svoju energetske suverenost na EU: zbog imperativa vestfalskog suvereniteta u energetske sektoru (Aalto i Temel, 2013) države članice nisu prihvaćale ili su nevoljko implementirale prijedloge EC-a o komunitizaciji energetske politika, otežavajući stvaranje i učinkovito provođenje EP EU. Razvoj EP EU potaknut je u manjoj mjeri aktivnostima dijela država članica, a u najvećoj mjeri plinske krizama kao vanjskim, intervenirajućim događajima koji su tražili supranacionalna rješenja, što je inače uobičajeno za CFSP. Nakon prve plinske krize sve institucije EU počele su

---

³⁷⁷ Prontera (2017:9) taj model energetske diplomacije opisuje kao nacionalne energetske politike temeljene na direktnoj državnoj intervenciji i državnom vlasništvu nad energetske poduzećima, kao i promoviranje bilateralne suradnje u energetske sektoru korištenjem različitih oblika državne moći za potporu nacionalnim energetske šampionima pri potpisivanju energetske ugovora.

zagovarati napredak integracije na energetsom području³⁷⁸, no dok su neke države članice podržavale prijedloge, druge su, osobito stare i velike, i nadalje zagovarale energetske nacionalizam.³⁷⁹ Kako nije prevladala želja za spajanjem energetskeg suvereniteta, EU je kao „regulatorna država“ (Caporaso, 1996) krenuo s oblikovanjem tržišta i upravljanjem tržišnim anomalijama putem ekonomske regulacije (primjerice, stvaranjem regulatorne agencije ACER 2009. godine), u uvjerenju da se „strateški i važni geopolitički ishodi mogu postići primarno kroz regulatorne reforme europskih plinskih tržišta“ (Noël, 2009:25-6).

TFEU (EU, 2012) je, 60 godina nakon osnivanja Europske ekonomske zajednice (EEC), postavio pravni temelj EP EU; bio je to prvi temeljni zakonski dokument EU koji je sadržavao posebno poglavlje posvećeno energetskeim pitanjima (XXI. Energija). Članak 194. TFEU definirao je potrebu uspostave unutarnjeg energetskeg tržišta i kao dodatne ciljeve EP EU promicanje energetske učinkovitosti, razvoj OIE, povezivanje energetskeih mreža i osiguranje sigurnosti opskrbe. Stupanjem na snagu TFEU 2009. krenula je institucionalna izgradnja unutarnje i vanjske dimenzije EP EU. Na unutarnjem planu se komunitizacija energetske politike materijalizirala preko proširenja kompetencija EC-a na stvaranje unutarnjeg energetskeg tržišta EU, a u institucionalnom smislu 2010. izdvajanjem zasebne Glavne uprave za energiju unutar EC-a. Uslijedila je 2011. odluka Europskeg vijeća o roku za stvaranje zajedničkog europskeg energetskeg tržišta do 2014., od kada, barem nominalno, i postoji EP EU s naglaskom na unutarnjoj dimenziji.

EP EU uključuje uvoz energenata, što pretpostavlja odnos s vanjskim akterima i upućuje na vezu energetske i vanjske politike. No EU je, dugo podcjenjujući utjecaj energetske politike na vanjsku politiku i u uvjerenju da će ekonomskim pristupom „zaštiti potrošače od previsokih cijena i zlorabe nacionalnih energetskeih resursa u političke svrhe“, propustio „uključiti energetske sigurnost u oblikovanje vanjskeih politika“ (Youngs, 2009:7-8, cit. prema Brkić i Zorko, 2017:26). Vanjska dimenzija EP EU jačala je postupno, pod utjecajem vanjskeih kriznih događaja i uz veliki aktivizam EC. Nakon prve plinske krize 2006. Vijeće EU je pozvalo na stvaranje „energetske politike za Europu“, donošenje Akcijskeg plana korištenjem elemenata CFSP-a te razvijanje strateškog partnerstva s glavnim tranzitnim državama i

---

³⁷⁸ Više o tome vidi Natorski i Surralles, 2008. Autori detaljno istražuju stavove i diskurse koji su dominirali u pojedinim EU institucijama nakon prve plinske krize.

³⁷⁹ Prema Tews (2015), postoje bitne razlike u vezi sa stupnjem do kojeg države članice transferiraju autoritet na europsku razinu, kao i stalna tenzija između zahtjeva integriranog tržišta za harmonizacijom politika i diskrecije država članica u razvijanju politike u skladu s legitimnim nacionalnim preferencijama, što se osobito odnosi na energetske politiku koja se povijesno razvijala pod nacionalnim autoritetom.

državama proizvođačima (Vijeće EU, 2006). Jačanje vanjske dimenzije EP EU tražilo je „duh solidarnosti“, odgovornost i transparentnost. Solidarnost u vanjskoj dimenziji EP EU pretpostavka je kolektivnog odgovora na prekide opskrbe putem mehanizma za sprječavanje rizika i upravljanje krizom (v. 3. poglavlje), kolektivne diverzifikacije izvora i pravaca opskrbe, a omogućila bi i kolektivne pregovore o energetske ugovorima s trećim državama (plinskim ugovorima s RF) kao sastavnim dijelom EU energetske diplomacije³⁸⁰. Na solidarnosti, čiji je izostanak onemogućio sekuritizaciju, su uglavnom inzistirale nove države članice EU podržane od EC-a: na poljsku inicijativu se Energetsko poglavlje TFEU-a poziva na „duh solidarnosti između država članica“. No kako je izostalo pravno obvezivanje, pitanje solidarnosti je ostalo pitanje interpretacije, države članice su zadržale bilateralne energetske odnose s vanjskim akterima i energetski je sektor ostao područje podijeljene odgovornosti s još uvijek dominantnom nacionalnom razinom³⁸¹. Solidarno djelovanje država članica u vanjskoj dimenziji energetske politike EU (EP EU) svojevrsan je indikator energetskog akterstva EU (Johnson, 2016:137), jer pretpostavlja koherentnost interesa i ideja.

Vanjska dimenzija EP EU povezana je s konceptom energetske diplomacije, koji iz perspektive RF-a znači korištenje energenata za realizaciju vanjskopolitičkih ciljeva, a iz perspektive EU „učiniti energetska pitanja integralnim dijelom zajedničke trgovinske politike, ali i CFSP EU“, kako je to predlagano u studiji CIEP-a (2004). Stvaranje energetske diplomacije na razini EU bilo je otežano energetske nacionalizmom i, kako je tražilo izbor između tržišta i više države, još više liberalno-ekonomskim identitetom EU: koncept energetske diplomacije smatrao se nekonzistentnim s nastojanjima EC-a da osnaži jedinstveno, liberalizirano i kompetitivno energetsko tržište EU, jer je tražio izbor između tržišta i više države.³⁸² U sve političnijem i sve realističnijem svijetu energenata EU je zagovarao liberalno-ekonomsku paradigmu, no „kada se igra počela strukturirati u skladu s drugom paradigmom, pokazao se izostanak kohezije i slabost diplomatskih mjera EU u vanjskoj politici“ (Finon i Locatelli, 2008:25).

---

³⁸⁰ TFEU je uveo funkciju zamjenika predsjednika EC-a, koju obavlja visoki povjerenik EU za CFSP i koji je naknadno postao nadležan i za „energetsku diplomaciju“.

³⁸¹ Iako se s razine EU, primjerice, zagovara diverzifikacija izvora i transporta plina, države članice nisu limitirane u izboru izvora opskrbe, o čemu svjedoči primjer Sjevernog toka. Geden i dr. (2007) navode ranije primjere kada EU nije uspio nametnuti državama članicama svoje prioritete: Poljska je 2007. odbila nove pregovore EU s RF-om o Sporazumu o partnerstvu i pridruživanju iako su u okviru njega trebali biti regulirani i energetski odnosi; Mađarska je pregovarala s RF-om o produženju plinovoda Plavi tok pod kontrolom RF-a, iako je prioritet EU tada bio plinovod Nabucco.

³⁸² Energetska diplomacija na razini EU znači svojevrsno udruživanje država članica EU koje uvoze plin iz RF-a, a na udruživanje uvoznika iz perspektive liberalne ekonomije se gleda kao na stvaranje kartela.

EC je nakon prve (EC, 2006:105), a osobito druge plinske krize (EC, 2010a) tražio komunitizaciju i vanjske dimenzije EP EU, njezinu integraciju u druge politike s vanjskom dimenzijom, a za sebe snažniji mandat u vanjskoj dimenziji EP EU (EC, 2011a), što je tek postupno ostvario. Izazov ambiciji EC-a da preuzme vodstvo u vanjskoj dimenziji EP EU bilo je to što zahtjev za „jedinstvenim glasom“ EU u energetske pitanjima pretpostavlja „povlačenje tržišne paradigme (...), potkopavanje liberalnog modela EU“ (Prontera, 2017:13). EC je tome pokušavao doskočiti ekonomski uokvirujući svoj zahtjev, argumentirajući da su „prethodna iskustva dokazala da bilateralni energetske odnosi između pojedinih država članica i trećih država, opskrbljivača ili tranzitnih država, dovode do fragmentacije unutarnjeg tržišta, a ne do jačanja opskrbe i kompetitivnosti EU“ (EC, 2011a). Istodobno je, primjerice u brošuri iz 2012. u poglavlju naslovljenom „Energetska diplomacija“, i nadalje ukazivao na potrebu da „energenti postanu dio europskih vanjskih politika“, kao i da Europa kao „najveće regionalno tržište na svijetu“ ne treba „pustiti da stvari idu svojim tijekom, osobito u vrijeme kada se ubrzala svjetska utrka za energetske resurse“ (EC, 2012:7). Tako je upravo EC, čuvar europskih ugovora kao ishodišta liberalno-ekonomskog identiteta EU, istupio kao „javnopolitički poduzetnik“ i „imao do određenog stupnja uspjeha u ‘povezivanju’ javnopolitičkog, političkog i problemskog tijeka“, što je odigralo važnu „ulogu u postupnoj društvenoj konstrukciji energetske ovisnosti kao problema“ (Maltby, 2013:441) i jačanju vanjske dimenzije EP EU. EC-u su pomogle plinske krize (kao problemski tijek) koje su odigrale ulogu katalizatora, dovele energetska pitanja visoko na političke dnevne redove i ukazale na nužnost netržišnih mjera, jer tržište nije sposobno na ispravan način adresirati negativne eksternalije plinske trgovine poput jačanja političkog utjecaja³⁸³, kao i na to da države članice EU moraju kolektivno provoditi netržišne mjere kako bi bile učinkovite.

Postupno jačanje kompetencija EC-a najprije u unutarnjoj (preko stvaranje unutarnjeg energetskeg tržišta i jačanja otpornosti), a osobito u vanjskoj dimenziji EP EU jačalo je „energetsko akterstvo“ EU. EC je preuzeo proaktivnu ulogu u promociji diverzifikacijskih projekata (bio je to slučaj s Nabuccom³⁸⁴, odnosno Južnim plinskim koridorom³⁸⁵) i uspostavi

---

³⁸³ Tržište također ne može učinkovito riješiti jednu od eksternalija povećane potrošnje fosilnih goriva, a to je povećanje emisija ugljikovodika; kako bi se smanjile emisije ugljikovodika uvedeni su državni poticaji za korištenje OIE, što također nije konzistentno s liberalno-ekonomskom paradigmom.

³⁸⁴ Prema Pronteri (2017:126), EC je višekratno davao prednost Nabuccu pred drugim projektima, osobito Južnim tokom: uložio je, doduše bezuspješno, bilateralne političke i diplomatske napore u državama kaspijske regije kako bi osigurao potrebne izvore plina; imenovao je Joziasa Van Aarstena „europskim koordinatorom“ za

strateških partnerstava s proizvođačkim i tranzitnim državama³⁸⁶; stekao je moć blokiranja ili odgađanja projekata koji nisu usklađeni s politikom diverzifikacije EU-a (npr. opisani slučaj Južnog toka); dobio je diskrecijsko pravo opoziva nacionalnog dopuštenja za izuzeće od pravila pristupa treće strane iz TEP-a³⁸⁷. Postupno su jačale kompetencije EC-a u plinskim pregovorima s RF-om³⁸⁸: na zahtjev država članica EU, a kako bi ojačao njihove pregovaračke pozicije, sudjelovao je u bilateralnim pregovorima oko novih plinskih sporazuma³⁸⁹ ili u pregovorima oko rješavanja sporova s Gazpromom³⁹⁰. EC je stekao i ovlast provjere usklađenosti međuvladinih energetskih ugovora s politikom tržišnog natjecanja, najprije na temelju *ex post* uvida nakon uspostave Mehanizama za razmjenu informacija o međuvladinim ugovorima (EISM) država članica EU s trećim državama na energetskom području 2012. (EP/EV, 2012); to je omogućilo EC-u pokretanja pravnih postupaka i slučaju

---

promociju projekta, i predložio je, također bezuspješno, osnivanje Poduzeća za kaspjski razvoj koje bi agregiralo europsku potražnju te pomagalo europskim plinskim poduzećima u kupnji kaspjskog plina.

³⁸⁵ EC je 2015. osnovao Savjetodavno vijeće za Južni plinski koridor. Na njegovom drugom sastanku početkom 2016. sudjelovala je visoka predstavica za vanjsku politiku EU F. Mogherini i iskazala potporu EC-a projektu, kao i namjeru boljeg integriranja energetskih odnosa s vanjskom politikom EU prema Azerbajdžanu (Prontera, 2017:143).

³⁸⁶ Europsko vijeće je 2011. dalo mandat EC-u da pregovara između konzorcija Nabucco i država opskrbljivača o pravnom okviru za uvoz kaspjskog plina i gradnji Transkaspjskog plinovoda, a 2012. mandat za pregovore s RF-om i Bjelorusijom o novom sporazumu o elektroenergetskom sustavu u baltičkim državama.

³⁸⁷ EC je opozvao, primjerice, odobrenje za izuzeće nacionalne regulatorne agencije SRNJ za plinovode OPAL i NEL, kojima je plin iz NS 1 trebao iz SRNJ tranzitirati u druge države EU. Nacionalne regulatorne agencije imaju ovlast, uz prethodnu konzultaciju s EC-om i u skladu s TEP-om iz 2009. (EP/EV, 2009), uskratiti certifikat operateru transportnog sustava (TSO) u slučaju da njegovo poslovanje nije usklađeno s pravilom o razdvajanju i pravilom pristupa treće strane ili kada predstavlja rizik za sigurnost opskrbe pojedine države članice ili EU u cjelini. U nekim slučajevima mogu dopustiti izuzeće od tih pravila, uz uvjet zadovoljenja specifičnog skupa kriterija poput poboljšanja sigurnosti opskrbe, jačanja tržišnog natjecanja ili primjerice kada je riječ o posebno investicijski rizičnim projektima, poput prekograničnih plinovoda ili LNG terminala. Njemački regulator je odobrio izuzeće za plinovod Opal na teritoriju SRNJ i omogućio da Gazpromov plin koji stiže kroz NS 1 koristi 100% njegova kapaciteta, međutim EC je najprije prepolovio kapacitet, zatim je nakon višegodišnjih pregovora s RF-om omogućio korištenje 100% kapaciteta ako ne bude zahtjeva za pristupom treće strane. Nakon izbivanja ukrajinske krize, EC je ponovno, kada se Gazprom 2015. natjecao na aukciji za 100% kapaciteta, dopustio izuzeće za samo 50% kapaciteta.

³⁸⁸ Velika Britanija, Francuska, neke države Srednje Europe te baltičke države zalagale su se već na summitu EU 2006. za pregovore oko plinskih ugovora na razini EU.

³⁸⁹ Predstavnici Opće uprave za energetiku EC-a su, primjerice, 2010. pomogli Latviji u sklapanju povoljnijeg ugovora s Gazpromom, a Poljskoj da se iz ugovora isključi odredba o krajnjoj destinaciji i da RF barem formalno odobri pravo pristupa treće strane plinovodu Jamal, iako u praksi nije bilo mogućnosti da treća strana puni njegov kapacitet.

³⁹⁰ Bio je to primjerice slučaj s Litvom, koja je 2012. pokrenula sudski spor protiv Gazproma pred Arbitražnim sudom u Stokholmu, a od Opće uprave za tržišno natjecanje EK tražila istragu jer je odlučila provesti odredbe o razdvajanju vlasništva poduzeća za uvoz, transport i distribuciju plina Lietuvos Dujos, čemu su se protivili njemački E.ON i Gazprom jer su imali velike udjele u poduzeću. Zauzvrat je Gazprom tužio Litvu UNCITRAL-u, tvrdeći da odredbe o razdvajanju vlasništva krše od ranije postojeći bilateralni sporazum o zaštiti ulaganja. Kako bi ojačala svoj položaj u pregovorima s Gazpromom, Litva je tražila posredovanje Opće uprave za energiju EC. Odredba o razdvajanju vlasništva je primijenjena a Gazprom je 2015. povukao tužbu jer je prodao svoje udjele u litavskom poduzeću (Prontera, 2017:155-6).

neusklađenosti s EU normama, no problem je bio u tome što je bilo otežano pregovarati o novim ugovorima.

Pravi katalizator jačanja uloge EC-a u vanjskoj dimenziji EP EU bila je ukrajinska kriza, nakon koje je to pitanje stiglo na dnevni red putanjom visoke politike, „odozgo“, preko čelnika država. Na izvanrednom sastanku na vrhu EU u ožujku 2014. tražila se diverzifikacija trgovine plinom, što dalje od RF-a, i poboljšanje pregovaračkih sposobnosti putem jačanja energetske diplomacije EU. Konačno je Vijeće EU u Zaključku o energetskej diplomaciji iz srpnja 2015. naglasilo potrebu međusobnog osnaživanja unutarnje i vanjske dimenzije EP EU te energetske i vanjskopolitičkih aktivnosti, inzistirajući na njihovoj koherentnosti i uzimanju u obzir geopolitičkih događanja (Vijeće EU, 2015). Isti dokument je poticao EC i visokog predstavnika za vanjsku politiku na provedbu zajedničkog Akcijskog plana za EU energetske diplomaciju i diplomatsku potporu diverzifikacijskim plinovodnim projektima. Europsko vijeće i EP su u ožujku 2017. prihvatili prijedlog EC iz veljače 2016. o obvezivanju država članica na davanje na uvid i odobravanje plinskih ugovora s trećim državama *ex ante* (EC, 2016b). Također, EC je preuzeo ulogu posrednika u pregovorima između Ukrajine i RF-a: u „trilateralnim plinskim pregovorima“ o spornim pitanjima između RF i Ukrajine, poput ukrajinskih dugova, međusobnih tužbi³⁹¹, i onog najvažnijeg - nastavka tranzita ruskog plina preko Ukrajine nakon isteka 10-godišnjeg tranzitnog ugovora krajem 2019. godine³⁹². EC je bio supotpisnik tzv. zimskih paketa (2014.-15.; 2015.-16.), koji su osigurali plaćanje, nastavak opskrbe EU i minimalnu opskrbu plinom Ukrajine, a na posljednjoj rundi pregovora u prosincu 2019. dogovoren je i zadnji dan te godine potpisan novi petogodišnji tranzitni ugovor³⁹³.

Vanjski krizni događaji su postupno, osim na jače vezivanje EP EU sa CFSP-om i jačanje kompetencija EC-a u vanjskoj dimenziji EP EU, utjecali i na povezivanje sigurnosne dimenzije EP EU s RF-om. U Europskoj sigurnosnoj strategiji iz 2003. *energetska sigurnost* se ne spominje, izražena je tek zabrinutost zbog energetske ovisnosti i zagovara se

---

³⁹¹ Ukrajina je tužila Gazprom Arbitražnom sudu u Stockholmu, jer nije preko Ukrajine transportirao ugovorene količine plina prema Europi. Sud je 2017. i 2018. presudio da Gazprom mora nadoknaditi ukrajinskom Naftogazu 3 mlrd dolara.

³⁹² O tijeku pregovora, razlozima i problemima povezanim s novim tranzitnim ugovorom između RF i Ukrajine vidi detaljnije u Pirani, 2019.

³⁹³ Prema ugovoru, Gazprom će preko Ukrajine 2020. isporučiti 65 mlrd m³ plina za Europu, a od 2021.-24. minimalno 40 mlrd m³; također, prema ugovoru Gazprom je uplatio Naftogazu 3 mlrd dolara prema presudama Arbitražnog suda u Stockholmu, a obustavljeni su svi daljnji arbitražni postupci koje su pokrenuli Gazprom odnosno Naftogaz (Gotev, 2019b).

„održavanje i proširivanje uloge RF-a kao opskrbljivača plinom i naftom“ (EV, 2003). Nakon prve plinske krize donesen je drugi Zeleni dokument EU vezan uz energetska pitanja (EC, 2006): težište više nije na rastu cijene nafte, EU nije samo „umjereno ovisan o plinu“, kako se tvrdilo u prvom Zelenom dokumentu (EC, 2000), nego su države članice EU, pa i one stare i velike, „ustvari dijelile stav EC i EP da su energenti evoluirali u vitalnu sigurnosnu brigu“ (Natorski i Suralles, 2008:83).³⁹⁴ Naredne godine cilj EC-a postaje minimalizirati uvoznju osjetljivost EU zbog visoke ovisnosti o jednom opskrbljivaču i tako smanjiti neizvjesnost potencijalnog prekida opskrbe, no prioritet i dalje ima jačanje odnosa s RF-om putem pregovora o novom sveobuhvatnom okvirnom plinskom sporazumu (EC, 2007). Međutim, 2008. objavljeno Izvješće o implementaciji Europske sigurnosne strategije (Vijeće EU, 2008) bilježi da je „energetska sigurnost novi izazov za sigurnosnu politiku EU“, pri čemu su „energenti glavni čimbenik u odnosima EU-Rusija“. Nakon druge plinske krize postalo je jasno da se EU počeo fokusirati na vanjsku dimenziju energetske politike i na RF kao ključnog vanjskog aktera o kojem ovisi opskrba energentima, osvijestivši da odnosi koji uključuju manevriranja i prisilu nemaju u podlozi dobrovoljnu suglasnost oko željenih ishoda, da se pretvaraju u sigurnosni izazov, kao i da plinska trgovina s RF-om uključuje političko-stratešku dimenziju³⁹⁵. Nakon ukrajinske krize EU je donio Strategiju europske energetske sigurnosti (EC, 2014), prvi strateški dokument vezan isključivo uz *energetsku sigurnost*, „s naglašenim geopolitičkim tonom bez presedana na razini EU“ (Szulecki, 2018). EU je u konačnici ipak „rusificirao“ energetska sigurnost, koja je postala integralni dio svake buduće sigurnosne strategije EU.

Novi kontekst tražio je novi pristup i nove vrste aktivnosti poput integracije vanjske dimenzije EP EU s vanjskopolitičkim ciljevima EU i energetska diplomaciju EU kao „instrument agregirane tržišne“ (Shaffer, 2015:183), ali i političke moći. Težište je i nadalje na realizaciji ekonomskih ciljeva, no EU je odustao od primjene isključivo ekonomskih mjera; dominantna paradigma liberalnog tržišnog modela ustupila je mjesto nekoj drugoj paradigmi (Goldthau,

---

³⁹⁴ Predsjednik francuske Vlade Dominique de Villepin je tada iznio ideju o stvaranju europske energetske diplomacije i imenovanju specijalnog predstavnika za energetska pitanja (Euractiv, 2006), a njemački ministar vanjskih poslova Frank-Walter Steinmeier (2006) ustvrdio da će „globalna sigurnost u 21. stoljeću biti nerazdvojivo povezana s energetska sigurnošću“, kao i da će „energetska vanjska politika (...) kao nova kategorija (...) prodrijeti u javnu svijest na način na koji to do sada nije bio slučaj“. I neka su privatna europska poduzeća dijelila taj stav; primjerice predsjednik Uprave anglo-nizozemskog Royal Dutch Shella je u *The Timesu* 2007. (prema Finon i Locatelli, 2008:437) pozvao na bolju koordinaciju vanjske politike i *energetske sigurnosti* na način da se imenuje europski ministar energetike.

³⁹⁵ Primjerice, nova visoka predstavnica za vanjsku politiku EU C. Ashton (Lobjakas, 2010) najavila je na saslušanju u EP-u u siječnju 2010. vršenje pritiska na RF kako bi plinsku trgovinu tretirao kao ekonomsko, a ne političko pitanje.

2013a:524) koja je dala drugo značenje plinskoj trgovini i energetske politici u cjelini. Bio je to odgovor na rusku „plinsku diplomaciju“ istom mjerom, odgovor koji pripada paradigmi „regije i carstvo“. Međutim, uloga EC-a u energetske odnosu EU i RF ipak je ograničena na tehničku razinu, jer konačnu odluku o energetske pitanjima donose države članice u Europskom vijeću; to ukazuje na to da nacionalni interesi i bilateralni dogovori još uvijek imaju prioritet nad kolektivnim rješenjima. Energetske politika je ionako oduvijek bila „kombinacija tržišnih snaga i političke, odnosno geopolitičke dinamike“ (Prontera, 2017:17).

Nakon ukrajinske krize ubrzani su naponi različitih institucionalnih struktura EU oko jačanja i podizanja na viši stupanj integracije EP EU. I prije te krize tadašnji predsjednik EC-a J. Delors smatrao je EP EU suboptimalnim rješenjem. Stoga je 2010. s tada predsjednikom, a sada članom EP-a, J. Busekom pozvao na stvaranje Europske energetske zajednice kao sljedeći korak u europskom integracijskom procesu, kao „novi veliki projekt EU“. Na izvanrednom sastanku na vrhu EU u ožujku 2014. predsjednik Europskog vijeća H. Van Rompuy je, na tragu svog ranijeg prijedloga da se „snaga i veličina europskog energetskeg tržišta kao najvećeg regionalnog tržišta iskoristi kao poluga za ostvarenje zajedničkih interesa“ (van Rompuy, 2011), ustvrdio „da se EU mora kretati prema energetskej uniji“. U travnju 2014. Donald Tusk (2014), tada još poljski premijer i skori predsjednik Europskog vijeća, u autorskom se članku založio za nadilaženje puke koordinacije energetske politika, stvaranje jedinstvenog europskog tijela za energetske pitanja i kolektivnu kupnju ruskog plina, prvenstveno u cilju jačanja sigurnosne dimenzije EP EU i veće neovisnosti od Rusije. Uoči imenovanja na mjesto predsjednika EC-a, Juncker (2014) je u srpnju 2014. najavio potrebu reorganiziranja EP EU u Europsku energetske uniju (EEU), „iz komercijalnih ili političkih razloga“, zbog mogućnosti rasta cijene energenata koji dolaze s Istoka i geopolitičkih događanja, najavivši ujedinjavanje pregovaračke moći prema trećim državama. Junckerova Komisija je stvaranje EEU tretirala kao jedan od prioriteta³⁹⁶, u prvom redu zbog straha od utjecaja geopolitičkih događanja na sigurnu opskrbu plinom.³⁹⁷ EC je krenuo u institucionalno opremanje EEU: u novi sastav EC-a u studenom 2014. imenovana su dva povjerenika za energetske pitanja, predstavnik male, nove članice EU Maroš Šefčović za potpredsjednik EC-a za EEU i Miguel Arias Cañete za europskog povjerenika za klimatske promjene i energiju. U veljači 2015. EC je objavio prijedlog službenog strateškog dokumenta

---

³⁹⁶ O inicijativama s ciljem stvaranja EEU vidi više u Radić Dozić, 2017:44-45.

³⁹⁷ Neovisno o geopolitičkim događanjima situacija na energetske tržištu je u to vrijeme iz ekonomske perspektive bila povoljna za EU: od ljeta 2014. do početka 2015. cijene nafte su, prema podacima Svjetske banke (Ycharts, n.d.), pale sa 105,23\$ na 47,11\$ po barelu, što je sa zadržkom dovelo i do pada cijene plina.

o stvaranju EEU (EC, 2015a), koji je Europsko vijeće na sastanku krajem ožujka (EV, 2015) potvrdilo i u srpnju te godine visokoj povjerenici za CFSP dodijelilo važniju uloga u stvaranju EEU.

Stvaranje EEU trebalo bi ojačati ne samo solidarnost između država članica EU, čiji je izostanak prethodno onemogućio sekuritizaciju, nego i energetska akterstvo EU putem osnaživanja kompetencija EC-a. Jačanje moći EC-a u odnosima s vanjskim opskrbljivačima moglo bi voditi dokidanju bilateralnih pregovora između nejednakih aktera: velike i plinom bogate države s pojedinačnim, manjim državama članicama EU, koje su ovisne o uvozu plina i između sebe potencijalni konkurenti za ruski plin. Europeizacija bilateralnih uvoznih plinskih ugovora ojačala bi koherentnost i pregovaračku moć EU, uravnotežila moć između EU i RF-a, a dodatan pozitivan učinak bio bi slabljenje veze između komercijalnih ugovora i bilateralnih političkih odnosa³⁹⁸. Bila bi to manifestacija koncepta solidarnosti u praksi, neovisno o razlikama u ovisnosti o ruskom plinu između država članica i posljedično različitim interesima, što je razlog zbog kojeg plinske pregovore još uvijek ne vodi supranacionalno tijelo niti postoje EU plinski ugovori.

EU nije sekuritizirao plinsku trgovinu s RF-om, ali je kao eksternalija sekuritizacijskih pokušaja porasla važnost sigurnosne dimenzije EP EU i ona je postala integrirajući faktor. Vanjski krizni događaji su pokazali da nacionalni odgovori, zbog složene i prekogranične prirode plinskih tokova, nisu učinkoviti u suzbijanju mogućnosti RF da koristi plinsku trgovinu u politici moći; kao rješenje se nametnuo odustanak od koncepta nacionalne energetske politike u korist komunitizacije energetske politike. Osnivanje EEU za EP EU znači ono što je osnivanje EEAS-a značilo za CFSP. EEU je koherentni, strateški i institucionalizirani odgovor EU na rusku politizaciju plinske trgovine, koji će doprinijeti konzistentnosti, koherentnosti i profesionalizaciji EP EU, kao i razvoju koncepta energetske diplomacije EU, jer će produbljivanje europske integracije u energetske sektor omogućiti zajedničke diplomatske aktivnosti vezano uz energetska pitanja. Koncept energetske diplomacije konzistentan je sa zahtjevima da EU „govori jednim glasom“ i doprinosi uravnoteženju moći između EU i RF. Glavni je cilj EEU povećati energetske sigurnost EU, no može ojačati i europsku integraciju općenito jer ima potencijal pozitivnog učinka

---

³⁹⁸ Leonard i Popescu (2007) smatraju da bi države članice EU, u slučaju postojanja veze između komercijalnih ugovora i bilateralnih političkih odnosa, trebale voditi politiku „principijelnog bilateralizma“, odnosno koristiti dobre bilateralne odnose za kolektivne ciljeve EU.

prelijevanja na CFSP te može doprinijeti većoj koherentnosti i učinkovitosti CFSP (Raines i Tomlinson, 2016, v. i Braun, 2011 te Fiedler, 2015).

5.5.3.2. Politizacija plinske trgovine s RF na razini EU

EC, istinski supranacionalna institucija u EU i najveći zagovornik tržišnog pristupa, postupno se pretvarao u zagovornika pristupa „regije i carstva“, usporedo napredujući prema supranacionalnim ovlastima na energetsom području i donoseći politički motivirane odluke. Sekuritizacija plinske trgovine između EU i RF na razini EU nije uspjela, ali se na toj razini plinska trgovina počela politizirati, pa sada oba aktera politiziraju i međusobno se optužuju za politizaciju plinskog odnosa: na optužbe EU (ili barem dijela EU) da koristi plin kao političko oružje, RF uzvraća da EU blokira njegove nove plinovodne projekte iz političkih, a ne ekonomskih razloga. Kao kriterij za utvrđivanje je li neko ekonomsko pitanje politizirano, ključno je istražiti postupa li se s njim u skladu s konceptom ekonomske dobiti i je li ojačala uloga države (protodržave) u odnosu na tržište.

Najočitija je potvrda procesa politizacije plinskog odnosa svjesno prihvaćanje ekonomske neučinkovitosti kako bi se ojačala politička moć odnosno izbjegla još veća ekonomska i politička osjetljivost i ranjivost uslijed asimetrične ekonomske međuovisnosti. RF ulaže u neprofitabilne energetske projekte kako bi preko veće nazočnosti u EU i veće ovisnosti EU ojačao instrument političke moći. Iz tih se razloga, primjerice, odlučio za gradnju izuzetno skupih plinovoda NS2 i TS umjesto modernizacije ukrajinske plinske mreže, koja već postoji i koja je dostatna, skraćuje transport (što znači niže transportne troškove i nižu cijenu plina) i pruža mogućnost uravnoteživanja potražnje zbog povezanosti s ogromnim ukrajinskim plinskim skladištima³⁹⁹. EU pak, kako bi umanjio osjetljivost i ranjivost na prekide opskrbe ruskim plinom, zagovara politiku izgradnje ekonomski neučinkovitih LNG terminala. Naime, njihova je izgradnja skupa, ne mogu poslovati bez državnih subvencija, plin u tekućem obliku je skuplji, a iskorištenost postojećih terminala u EU je tek 30 posto (predsjednik Uprave OMV-a R. Seele, prema Göbel i Zaboji, 2019). Naredna dva primjera zorno će pokazati da je „poduzetništvo“ EC-a, osim jačanjem energetske akterstva EU, rezultiralo i primjenom paradigma „regije i carstva“ na plinsku trgovinu s razine EU.

---

³⁹⁹ Primjer zanemarivanja kriterija ekonomske učinkovitosti su i aktivnosti RF u Republici Srpskoj u BiH, gdje, osim ulaska u vlasničku strukturu neprofitabilne rafinerije, pokazuje veliki interes za sudjelovanje u istraživanjima nalazišta energenata, minornih u odnosu na ruske zalihe.

Prvi je primjer pravno obvezujuća za sve države članice EU Uredba o kontroli stranih ulaganja (EP/EV, 2019), donesena u travnju 2019. na prijedlog EC-a (iz rujna 2017.), više od 10 godina nakon što je RF donio Zakon o strateškim investicijama (Gosduma, 2008). Uredba EU i ruski Zakon imaju gotovo identičan cilj: iz razloga zaštite nacionalne sigurnosti, javnog poretka i strateških interesa suzbiti prijetnju od nekontroliranog priljeva direktnih stranih ulaganja u strateške sektore. Uredba, čija je puna implementacija predviđena za listopad 2020., predviđa uspostavu svojevrsnog mehanizma za suradnju država članica i EC-a u okviru posebne EU strukture za davanje stručne procjene o postojanju prijetnje. Pod prijetnjom se misli na strano ulaganje s političkom pozadinom, a EC je u obrazloženju prijedloga Uredbe izrijekom naveo ulaganja državnih poduzeća iz Kine, RF-a i Ujedinjenih Arapskih Emirata (EC-PR, 2019). Procjena neće biti obvezujućeg, nego savjetodavnog karaktera, s tim da će EC imati posebne ovlasti kada je riječ o investicijama koje prijete sigurnosti ili javnom poretku više od jedne države članice. Prethodno je čak 14 država članica EU razvilo nacionalne mehanizme za kontrolu stranih investicija. Kontrolu najčešće podliježe vojni sektor, a zatim kritična infrastruktura, u koju spada i energetska. Primjerice, Litva je već 2002. donijela Zakon o poduzećima i pogonima od strateške važnosti za nacionalnu sigurnost i drugim poduzećima važnima za osiguranje nacionalne sigurnosti⁴⁰⁰ (Seimas, 2012; 2018), koji ograničava strana ulaganja u energetska infrastrukturu ako nisu u skladu s transatlantskim vrijednostima. Poljska je tijekom pregovora o TEP-u 2007. inzistirala na uključivanju odredbe o ograničavanju vlasništva poduzeća iz trećih država nad infrastrukturom iz razloga sigurnosti opskrbe. Poljski je prijedlog nazvan „Gazpromova odredba“ jer se smatralo da cilja na ruska ulaganja, pa zbog protivljenja Njemačke, usprkos sponzorstvu EC-a, nije bio uključen u TEP (Bocquillon i Maltby, 2017:10). Uredba o kontroli stranih ulaganja je 2019. vratila ulogu države u ekonomiju na razini EU.

Drugi je primjer prijedlog EC-a iz 2017. (EC, 2017) o amandmanima na TEP iz 2009., potaknut raspravama i kontroverzama oko izgradnje NS2. Cilj je bio spriječiti Gazprom da bude i opskrbljivač i operater plinovoda, prisiliti ga da omogući pristup plinovodu trećim stranama, putem amandmana osigurati primjenu pravila unutarnjeg plinskog tržišta i na plinovode između država članica i trećih država, kao i dodijeliti mandat EC-u za pregovore s RF-om u ime država članica EU. EC je očekivao da će amandmani popuniti pravni vakuum, jer je TEP pokrivao samo *onshore*, ne i *offshore* dijelove transportnih plinovoda. Tri ključne institucije EU (EC, EP i Europsko vijeće) suglasile su s prijedlogom u veljači 2019., nakon

---

⁴⁰⁰ Zakon je revidiran 2009., 2012. i 2018. godine.

što su Njemačka i Francuska kao tradicionalni „motori“ europske integracije postigle kompromis (Keating, 2019). Dogovoreno je sljedeće: država članica u kojoj je smještena točka ulaska plinovoda, što je u slučaju NS2 Njemačka, odgovorna je za dodjeljivanje prava na izuzeće; postojeći međuvladini sporazumi vrijede dok ne budu zamijenjeni drugima, no o svim novim pregovorima EC mora biti informiran pet mjeseci unaprijed; kao i da direktiva vrijedi na području teritorijalnih voda, ali ne i na području isključivih ekonomskih zona država članica EU. Iako regulatorna tijela s razine EU ne donose konačnu odluku za *onshore* i *offshore* dionicu plinovoda, ipak imaju pravo nadzora. Revidirana Direktiva (EP/EV, 2019a) stupila je na snagu u svibnju 2019., s obvezom transponiranja u nacionalna zakonodavstva u veljači i primjene od listopada 2020. godine.

RF se protivio amandmanima, tvrdeći da „krše temeljne principe pravne zaštite investitora“, kako je to kazao ministar vanjskih poslova RF-a S. Lavrov (TASS, 2019). Poduzeće *Nord Stream AG* je amandmane, kada ih je EC 2017. prvi put predložio, nazvao „potpuno nepotrebna“ i „političkim motiviranim“ (Gotev, 2017). U srpnju 2019. poduzeće je poduzelo neuobičajen pravni korak: tražilo je od Suda pravde EU poništavanje Direktive, nazvavši je „Zakon NS2“ jer joj je cilj „diskriminirati i obeshrabriti projekt“, a „očigledna diskriminacija pojedinačne komercijalne investicije potkopava sposobnost unutarnjeg tržišta EU da privuče investicije“ (Gotev, 2019). Glavni je argument da je Direktiva revidirana nakon što je poduzeće donijelo konačnu investicijsku odluku o gradnji NS2, čime je stavila poduzeće u nepovoljniji pravno-regulatorni režim. U slučaju negativne odluke Suda poduzeću ostaje opcija arbitraže, koja obično dugo traje. Nova Direktiva jača položaj EC-a u odnosu na RF, no iz ekonomske je perspektive to neracionalna odluka jer na ishodišnoj točki plinovoda nema trećih strana uz RF. Riječ je o političkoj odluci koja cilja na daljnje ograničavanje rasta ruskog utjecaja putem plinovoda NS2 i primjer kako se TEP počeo koristiti kao alat za poboljšanje energetske sigurnosti.

Sporne odluke o gradnji i nastavku gradnje plinovoda NS2 neovisno o ukrajinskoj krizi dvojako su utjecale na EU: pojačale su politizaciju plinske trgovine na razini EU⁴⁰¹ i pokazale slabost EU energetske akterstva zbog nekoherentnosti energetske politike država članica EU i utjecaj odnosa moći unutar EU, što je utjecalo na nekonzistentnost EP EU. Ključna mjera EU za osiguranje sigurnosti opskrbe plinom je diverzifikacija izvora i pravaca transporta, dok NS2 diverzificira pravac transporta, ali ne i izvor plina; na taj način rješava

---

⁴⁰¹ RF, prema Siddiju (2018:263) drži da izgradnjom NS2 i odustajanjem od tranzita svog plina preko Ukrajine „završava depolitizaciju svoje plinske trgovine s EU“.

problem pouzdanosti (*safety*), ne i sigurnosti (*security*). NS2 dodatno pojačava moć ruskog „plinskog instrumenta“: omogućit će RF-u vjerodostojniju prijetnju prekidom opskrbe plinski ovisnijima i prema njemu manje prijateljski raspoloženim, novim državama članicama EU, jer zbog NS2 prekidi neće utjecati na opskrbu starih država članica (Claes, 2013:186). Iz navedenog proizlaze dva zaključka: a) EU ne podržava rusku politiku u Ukrajini, no ne uspijeva utjecati na podršku energetske poduzeća nekih država članica EU ruskoj energetske politici, neovisno o tome što energetske poslovi oduvijek imaju stratešku političku važnost, i b) države članice EU jesu prenijele neke ovlasti vezano uz energetske politiku na razinu EU, ali ne i suverenitet u vanjskim energetske odnosima, te nastavljaju podržavati energetske projekte sukladno svojim nacionalnim interesima.

Izgradnja plinovoda NS2 (v. Prilog br. 11) nastavlja se na raniji projekt plinovoda Sjeverni tok 1 (NS1), građenog u vrijeme prve plinske krize. EC je podržavao projekt NS1 već u vrijeme priprema za gradnju te ga je najprije 2000., a zatim ponovno 2006. uvrstio u TEN-E i proglasio dijelom napora EU da diverzificira opskrbu energentima, sufinancirao je studiju izvedivosti i odobrio djelomično (za kopneni interkonekcijski plinovod) izuzeće od pravila TEP-a. Tadašnji povjerenik EC za energetska pitanja A. Piebalgs problem je vidio isključivo u poštivanju ekoloških standarda, dok je plinovod držao „jako pozitivnim za sigurnost opskrbe Europe. Što ima više mogućnosti za transport plina, to bolje. Što je više plinovoda, to je sigurnija opskrba“ (Cameron, 2007). Za predsjednika Vlade Finske Vanhanena⁴⁰² plinovod je bio dio strateškog partnerstva s RF-om, neophodan za povezivanje RF i Srednje Europe i nije shvaćao „s kakvim bi doista sigurnosnim prijetnjama mogao biti povezan“ (ibid.). Dužnosnici nekih država, primjerice Švedske ili Estonije, koja je 2007. odbila poziv za sudjelovanje u projektu, prioritetan su problem vidjeli u mogućnosti prikupljanja obavještajnih podataka posredstvom te plinske infrastrukture, a zabrinjavao ih je Putinov vojno-sigurnosni diskurs, odnosno njegova najava u TV istupu 2006. da će NS1 štititi ruska flota (ibid.). Međutim, Poljska je, kako je prethodno istaknuto, NS1 nazvala njemačko-ruskim paktom⁴⁰³ i već tada naglašavala da je njegov „geopolitički cilj omogućiti prekid opskrbe Bjelorusije i Poljske bez prekida opskrbe SRNJ“ (poljski ministar obrane R. Sikorski, Beunderman, 2006; v. i Roth, 2011). Slovačka je NS1 nazvala izdajom, smatrajući ga

---

⁴⁰² Vanhanen u intervjuu za Easti Paevaleth tijekom posjeta Estoniji 14. rujna 2007. godine (Cameron, 2007).

⁴⁰³ Više izjava poljskih dužnosnika koji su NS1 predstavljali kao ekološku prijetnju, kao plinovod koji će onemogućiti pristup poljskim lukama i izgradnju LNG terminala, koji neće dopremiti novi plin, već će zaobići Poljsku, kao prijetnju nacionalnoj sigurnosti i uništenje ideje solidarnosti, vidi kod Johnson, 2016:180. To što su se projektu NS1 priključila nizozemska i francuska poduzeća, umanjilo je važnost argumenta da je riječ o bilateralnom, njemačko-ruskom projektu.

dokazom da interesi pojedinačnih država članica pretežu nad zajedničkim interesima EU što podriiva solidarnost. NS1 je zaobilazeći Ukrajinu u materijalnom smislu povećao sigurnost opskrbe EU, no u EU percepcija o prijetnji koja se krije u ovisnosti o plinskoj trgovini s RF-om, osobito nakon ukrajinske krize 2014., nije smanjena.

Za razliku od ranijeg stava prema NS1, EU je prema NS2 zauzeo drukčiji pristup, pristup „regije i carstva“. EU je njemačko i rusko zagovaranje NS2, neovisno o pogoršanim političkim odnosima između EU i RF nakon ukrajinske krize, doživio kao miješanje ekonomije u sigurnost, primjer ekonomizacije sigurnosne politike. Sve institucije EU koherentne su u negativnoj ocjeni NS2. Prema predsjedniku Europskog vijeća D. Tusku „neće služiti europskim interesima“ i stoga EC treba „inzistirati u potpunosti na svim našim pravilima temeljenima na pravnim obvezama, kao i na političkim ciljevima vezano uz projekt“ (u pismu predsjedniku EC-a Junckeru u lipnju 2017.; Baczynska, 2017). EP je krajem 2018. izglasao rezoluciju koja poziva na obustavu izgradnje, s obrazloženjem da je to „politički projekt, koji predstavlja *prijetnju* europskoj energetskej *sigurnosti*“ (EP, 2018; istaknuo a.). EC je ovaj put oštro reagirao već na najave gradnje:

„Ako bude izgrađen (...) neće omogućiti pristup novom izvoru opskrbe te će dodatno povećati transportni kapacitet iz RF-a u EU, trenutačno iskorišten samo 50 posto. Taj će se plinovod morati uskladiti u potpunosti sa zakonima EU. (...) EU će podržati samo one infrastrukturne projekte koji su sukladni temeljnim principima Energetske unije, uključujući Strategiju europske *energetske sigurnosti*. Diverzifikacija energetske izvora, opskrbljivača i pravca je ključna za osiguranje sigurne i otporne opskrbe europskih građana i poduzeća.“ (EC, 2015b)

Jednako su oštre bile i ocjene povjerenika EC-a za energetiku A. Cañete na plenarnom sastanku EP-a 2015. te potpredsjednika EC-a zaduženog za EEU M. Šefčoviča:

„Dopustite mi da ponovim da je diverzifikacija ključna u kontekstu *energetske sigurnosti*. Diverzifikacija pravaca i izvora. NS2 ne slijedi te temeljne političke ciljeve. Upravo suprotno: ako se izgradi, ne samo da će povećati europsku ovisnost o jednom opskrbljivaču, nego će povećati ovisnost Europe o jednom pravcu. Još točnije, projekt ne samo da će dokinuti tranzit preko Ukrajine, nego će koncentrirati 80% uvoza ruskog plina na jedan pravac, a doprinijet će i dominantnom položaju Gazproma na njemačkom tržištu jer će povećati njegov udio s 40 na preko 60

postoj⁴⁰⁴. Stoga usklađenost tog projekta s europskom energetsom strategijom sigurnosti opskrbe izaziva velike sumnje.“

(Cañete, 2015)

„Kako se on (NS2) uklapa u našu strategiju diverzifikacije opskrbe? Kakve zaključke treba izvući iz toga što je cilj projekta praktično onemogućavanje ukrajinske tranzitne rute? (...) Nadam se da poduzeća koja sudjeluju shvaćaju svoju odgovornost za ukupnu sigurnost opskrbe cijele Europe, a ne samo njezinih dijelova.“

(Šefčović; prema Stefanini, 2016)

Institucije EU su projekt NS2 uokvirile politički i ovaj se put priklonile državama članicama EU koje mu se protive, pretežito novima i slabijima. Osam novih država članica EU (Latvija, Litva, Estonija, Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska i Rumunjska) je u ožujku 2016. poslalo pismo predsjedniku EC-a Junckeru s upozorenjem da projekt generira „potencijalno destabilizirajuće geopolitičke posljedice“ (Sytas, 2016). U protivljenju projektu se posebno ističu baltičke države i Poljska, koje se trude uvjeriti partnere u EU da RF koristi plinsku trgovinu kao politički alat.

„ ... upitan je položaj EU i pojedinih država članica jer nas (projekt NS2) čini ovisnima o nestabilnoj i **politički motiviranoj** opskrbi ruskim plinom ... “

(ministar vanjskih poslova Poljske W. Waszczykowski u intervjuu za ruski dnevnik „Kommersant“ sredinom 2017.; MFARP, 2017)

„ ... tko postane ovisan o isporukama energenata neke države postaje politički **ranjiv**... Ako se Europa učini ovisnom o Rusiji s NS2 dat će Putinu u ruke vrlo učinkovit instrument za korumpiranje njezine politike...“

(predsjednica Litve D. Grybauskaite; Langer, 2018)

„ ... (predstavlja) daljnju monopolizaciju opskrbe plinom, a ne diverzifikaciju ...“

(premijer Poljske M. Morawiecki; BIP, 2018)

Kod ocjene NS2 ponovno je važno uokviruje li se iz ekonomske ili sigurnosne dimenzije, o čemu između država članica EU nema suglasnosti: dio drži da je NS2 instrument ruskog utjecaja u Europi, a drugi dio da je to ekonomski projekt. Stara i najveća država članica EU Njemačka ekonomski uokviruje projekt NS2: predsjednica Vlade A. Merkel ga naziva

---

⁴⁰⁴ Službena Njemačka je 1980-ih (NYT, 1981) tvrdila da neće dopustiti da sovjetski plin nadmaši 30% ukupnih potreba za plinom, dok je 2017. udio ruskog plina u ukupnom uvozu plina SRNJ iznosio 51,1% (Statista, 2018). Postavlja se pitanje je li riječ o nepodudarnosti interesa gospodarskih i političkih elita u SRNJ.

„komercijalnim projektom privatnih investitora“ (Steinhauser, 2015), koji je postao politički nakon ukrajinske krize; veleposlanica SRNJ u SAD-u E. Haber (DiChristopher, 2019) smatra da energetska sigurnost ne ovisi o tome od kuda dolazi plin, nego o posjedovanju transportnih mogućnosti⁴⁰⁵; dok su oponenti među njemačkim političarima malobrojni⁴⁰⁶. Iza njemačkog pristupa krije se pragmatičan nacionalni interes, jer je plin za SRNJ, koji je odustao od korištenja nuklearne energije i planira odustati od ugljena, prijelazno rješenje prema „zelenoj energiji“, a ruski plin rješenje u vrijeme kada su „europski“ izvori plina u opadanju⁴⁰⁷. SRNJ energetska odnos s RF-om tretira kao ekonomski⁴⁰⁸, a ovisnošću o ruskom plinu tradicionalno upravlja preko snažnih energetske poduzeća⁴⁰⁹. Pri tomu isključuje sigurnosni okvir zanemarujući da plinovod može pojačati osjetljivost EU na ruski pritisak.⁴¹⁰

RF jednako tako negira postojanje sigurnosnog okvira, a NS2 prikazuje kao transparentan, razuman, pravno nespornan projekt isključivo komercijalne prirode, koji će uključenim državama donijeti ekonomske koristi. Glavni je ruski argument da će osigurati pouzdanu isporuku plina, jer će omogućiti RF-u da se riješi ovisnosti o tranzitnim državama, koje ga čine osjetljivim ne samo na poslovne uvjete, nego i na ekonomske i političke pritiske uvjetovane političkim odlukama ili međunarodnim kontekstom. RF optužuje EU za politizaciju ruskih plinskih projekata, kao što je to prethodno činio u slučaju Južnog toka.

„ ... ponovno se pokazalo da politička promišljanja ponekad nadvladaju logički i ekonomski smisao ... RF je uvijek bio i bit će pouzdan opskrbljivač europskog tržišta, uvijek će se držati svojih obveza, kao što je to i činio. I uvijek će garantirati europsku energetska sigurnost.“

(predsjednik Vlade RF D. Medvjedev o otkazivanju Južnog toka; Frelih, 2015)

---

⁴⁰⁵ Više izjava njemačkih dužnosnika, u kojima se projekt nazivao korisnim ne samo za Njemačku, već i cijelu EU, te u kojima se naglašava da Njemačka ne želi vanjsko miješanje; vidi u Prontera, 2017:121-2.

⁴⁰⁶ Početkom 2019. ministar vanjskih poslova SRNJ H. Maas (SPD) je tvrdio da nitko ne može „prekinuti izgradnju NS2 u toj fazi“ te da će RF sam završiti plinovod ako se zbog američkih sankcija europska poduzeća povuku (DW, 2018). Njegov stranački kolega N. Schmid je pak naglašavao da treba „uzeti u obzir političku dimenziju“ zbog „geopolitičke važnosti NS2“ (Donahue, 2019), dok je predstavnik njemačke konzervativne stranke CSU M. Weber tijekom predizborne kampanje za mjesto predsjednika EC-a najavio da će pokušati „dostupnim pravnim sredstvima ... i iznalaženjem svih mogućnosti zaustaviti NS2“ (Gotev, 2019a).

⁴⁰⁷ Nizozemska planira 2030. obustaviti izvoz plina, a i norveškog je plina sve manje.

⁴⁰⁸ Njemačkom se stavu priklonila primjerice Austrija, koja zagovara tezu da je NS2 „važan za pouzdanu i učinkovitu opskrbu plinom i time za energetska sigurnost Europe“ (RIA, 2020), a snažno se suprotstavlja Poljska (King, 2018).

⁴⁰⁹ SRNJ ipak ne želi sigurnost opskrbe energentima prepustiti isključivo tržištu i primjenjuje Pronterin „model savezničke države“.

⁴¹⁰ Njemačka je indirektno priznala političku pozadinu projekta, preuzevši ulogu posrednika u obvezivanju RF-a da nastavi isporuku plina preko Ukrajine i najavivši, kako bi se uklopila u diverzifikacijsku politiku i LNG strategiju EU-a, izgradnju barem dva LNG terminala.

„ ... (EU) koristi prednosti energetske suradnje za postizanje političkih ciljeva ...“

(ministar vanjskih poslova RF S. Lavrov; TASS, 2019)⁴¹¹

Diskursi vezani uz NS2 pokazuju da su opstali hladnoratovski narativi oko naftnih kriza, ali i perspektive gledanja na energetske suradnje s RF-om. Protivnici projekta NS2 dobili su snažnu podršku SAD-a. Američki predsjednik Trump optužio je SRNJ da je pod „totalnom kontrolom“ RF-a, nazvavši odnos SRNJ i RF „neprikladnim“ (MacAskill, 2018) i zaprijetivši europskim poduzećima koja sudjeluju u gradnji NS2 izvanteritorijalnim, sekundarnim američkim sankcijama. Krajem prosinca 2019. američki je Kongres donio Zakon o zaštiti europske *energetske sigurnosti* (PEES)⁴¹², koji je uveo eksteritorijalne sankcije fokusirane na brodove (i poduzeća u čijem su vlasništvu), koji sudjeluju u izgradnji NS2 polaganjem cijevi na dubinu za što RF ne raspolaže tehnologijom (Kongres, 2019). Američke sankcije su natjerale švicarskog polagača plinskih cijevi u danskim teritorijalnim vodama da prekine radove, što je odgodilo završetak NS2 planiran za kraj 2019. godine. Diskurs i aktivnosti SAD-a SRNJ doživljava kao miješanje u vanjske i energetske poslove drugih država. Bivši SPD-ov njemački kancelar i predsjednik Nadzornog odbora konzorcija *Nord Stream AG* Gerhard Schröder⁴¹³ je pojasnio da „suverena država ne može dopustiti da joj SAD propisuje s kojim će državama trgovati“, tim više što SAD obustavu projekta traži „ne iz ljubavi prema Ukrajini, već kako bi sam mogao izvoziti plin u Njemačku – tekući, lošije kvalitete, ali zato skuplji od kopnenog“ (Axiopoulos, 2018). SRNJ i RF dijele stav da se iza američkih aktivnosti ustvari krije nepoštena tržišna utakmica, jer SAD pokušava opskrbljivati plinom EU umjesto RF-a, skupljim, tekućim plinom.⁴¹⁴

Dva argumenta govore u prilog tvrdnji da je plinovod NS2 strateški, politički projekt: a) Gazprom koji predstavlja rusku državu vlasnik je natpolovične većine dionica u projektu i b)

---

⁴¹¹ Prema glasnogovorniku Kremlja D. Peskovu, iza osporavanja tog „komercijalno održivog“ i „ekonomski opravdanog“ projekta kriju se politički, „rusofobični“ razlozi (PAP, 2018).

⁴¹² Prvotno je bilo u planu uvođenje eksteritorijalnih sankcija na temelju Zakona o sučeljavanju s američkim suparnicima kroz sankcije (CAATSA), no na kraju je donesen PEES, koji su zajednički sponzorirali američki republikanski senator Ted Cruz i demokratska senatorica Jeanne Shaheen, na način da je uključen u Zakon o obrambenom proračunu (NDAA). To što je uključen u NDAA dokazuje koliko je SAD-u važno spriječiti gradnju NS2, jer je NDAA rijetki zakon koji se svake godine uspije izglasati, pa se koristi za implementaciju različitih politika.

⁴¹³ Schröder je u studenom 2017. prihvatio i mjesto predsjednika Nadzornog odbora državnog i najvećeg ruskog naftnog poduzeća Rosnjeft.

⁴¹⁴ Prema strategu RBC Capital Marketsa C. Lou Nyeju, „Trumpovo protivljenje NS2 naglašava geopolitičku prirodu američkog stjecanja udjela na europskom plinskom tržištu“, ali „to što Europa kupuje američki LNG i to što američki LNG želi izazvati dominaciju ruskog kopnenog plina dvije su potpuno različite stvari“ (Ellyatt, 2019).

njegova je realizacija implementacija najavljenog u Energetskoj strategiji iz 2003. da će RF energetske sektor koristiti kao instrument za jačanje vanjskopolitičkog položaja. EC oponira projektu, jer drži da „slabi sigurnost opskrbe (povećavajući ovisnost EU o plinu uvezenom iz RF); da su mu u podlozi geopolitički, a ne komercijalni razlozi (preusmjeriti opskrbu ruskim plinom dalje od ukrajinske tranzitne rute) te da potkopava tržišna pravila EU (dajući Gazpromu jak utjecaj na plinskim tržištima EU)“ (Wilson, 2019). K tome, NS2, osim što ima političku pozadinu, ima i negativan politički učinak - desolidarizira i države članice EU i transatlantske saveznike. Nastavak realizacije projekta NS2 novi je dokaz postojanja odnosa moći unutar EU, jer pokazuje da relativna moć država članica određuje preferencije EU: dok je realizacija SS-a obustavljena uslijed pogoršanih politički odnosa zbog ukrajinske krize, u slučaju NS2 identičan politički kontekst imao je različit učinak i projekt je nastavljen. To ukazuje da je raspored moći između država članica EU u neravnoteži, pa je tako interes Njemačke za izgradnju NS2 prevagnuo nad interesom jugoistočne Europe za izgradnjom SS, kao i da EC, u želji da ojača supranacionalnost i energetske akterstvo EU, pragmatično prilagođava nejednakoj distribuciji moći u EU za nametanje pravila gdje i kada zna da će u tome uspjeti. EU se nastoji prikazati kao postmoderna tvorevina koja ne vlada, već regulira i upravlja, no velike, stare članice su obično moćnije i presudno utječu na politike EU-a; u EP EU je umjesto koherentnosti prevladao energetske nacionalizam.

5.6. Hibridni odgovor EU i teorija o promjeni uloge plinske trgovine u odnosima EU-RF

„Europljani moraju „vidjeti svijet kakav jest, a ne kakav su se nadali da jest ... svijet geopolitičkog nadmetanja, ... (koji) pojačano karakterizira sirova politika moći ... (i u kojem su) ...ekonomski i drugi interesi militarizirani ... (EU) mora ponovno naučiti jezik moći...“

(visoki predstavnik EU za CFSP Josep Borrell, 2020)

EU na rusko korištenje plinske trgovine u politici moći paralelno pokušava odgovoriti na različite načine: tržišnim integriranjem, normativnom eksternalizacijom, rizikifikacijom, diverzifikacijom, sekuritizacijom i politizacijom. Odgovor EU na rusku politizaciju plinske trgovine svojevrsni je hibridni model koji pretpostavlja ispunjenje teško pomirljivih ciljeva: mješavina je kratkoročnih i dugoročnih, ekonomskih i neekonomskih, tržišnih i netržišnih mjera, mjera usmjerenih na stranu potražnje, prema unutra, i mjera usmjerenih na stranu ponude, prema van; mjera meke i mjera tvrde moći.

Isprva je identitet EU, koji je počivao na liberalnoj ideji o slobodnom tržištu koje štiti od visokih cijena i zloraba, ograničio okvir za odgovore: bili su to tržišni odgovori prema unutra te tržišni i kooperativni prema van. EU je kao normativna sila odlučio stvoriti unutarnje energetske tržište, harmonizirati energetske politike država članica EU kako bi ojačao svoje energetske akterstvo, a zatim eksternalizirati energetske *acquis*, koji počiva na tržišnim pravilima i regulatornim normama na RF. EU je najprije pokušao koristiti energetske *acquis* kao meku moć privlačenja, no RF, koji je imao drukčiju ideju o tome što je i čemu služi plinska trgovina, nije želio odustati od suvereniteta u plinskoj trgovini zbog ideja „drugih“. Tada je EU pokušao nametnuti energetske *acquis* putem sudskih presuda, koristeći ga kao tvrdu moć. Problem je bio u tome što bi koncept vanjskog energetskeg upravljanja bio prikladan u slučaju da je pitanje plinske trgovine postalo problematično zbog nesavršenosti tržišta, a ne zbog ciljanog korištenja asimetrije međuovisnosti u plinskom odnosu u politici moći, što je ključan razlog nepristanka RF-a.

Kao kratkoročno rješenje za slučaj obustave opskrbe plinom EU se odlučio na mjere sprječavanja i upravljanja krizama. Riječ je o empirijskoj primjeni koncepta rizikofikacije: o preveniranju rizika i povećanju otpornosti energetskeg sustava, o unaprijed dogovorenim i standardiziranim kriznim procedurama s ciljem povećanja upravljivosti krizama i s krajnjim ciljem minimiziranja troškova obustave opskrbe. Te se mjere odnose na aktivnosti na strani potražnje, usmjerene su na jačanje unutarnjih kapaciteta i uglavnom su normativnog karaktera (mehanizam za rano upozorenje, nadzor i analiza stanja na plinskom tržištu, godišnja izvješća o stanju na nacionalnom tržištu, preventivni akcijski planovi i planovi za hitne situacije). To su netržišne mjere, koje na određeno vrijeme daju sposobnost upravljanja vanjskim utjecajima koje samo tržište ne može ukloniti ili uravnotežiti, a počivaju na konceptima kolektivne akcije, tj. solidarnosti i regionalne suradnje. Te su mjere pozitivno utjecale na pouzdanost opskrbe, no ne i na političku sigurnost.

EU je krizne mjere nadgradio novim mjerama prema unutra: tehničko-regulatornim (skladištenje, reverzibilne interkonekcije, jačanje koncepta solidarnosti, standard N-1 itd.) i javno-političkim mjerama (više OIE u energetskeg mješavini, energetska učinkovitost), smatrajući da su unutarnja i vanjska dimenzija energetske politike povezane, zbog čega bi se direktnim intervencijama na unutarnjem tržištu moglo utjecati na vanjske prijetnje. Te su mjere služile za srednjoročno smanjenje osjetljivosti, no nisu mogle ponovno uspostaviti ravnotežu međuovisnosti u plinskom odnosu. Asimetričnu međuovisnost EU je, svjestan nemogućnosti eliminacije plinskog odnosa s RF-om, nastojao transformirati u bitno

reduciranu asimetriju preko politike diverzifikacije izvora i pravaca opskrbe plinom. To može biti ekonomska mjera, jer smanjenje monopola otežava manipulaciju cijenom, no kriterij nije bila ekonomska učinkovitost. Izgradnja novih transportnih plinovoda u cilju diverzifikacije, jednako kao i dvosmjernih reverzibilnih plinskih interkonekcija u cilju jačanja otpornosti, pretpostavlja toleriranje određenog stupnja neučinkovite redundantnosti čak i u odsustvu prijetnje. Riječ je o tzv. pojačivačima sigurnosti koji su po definiciji neučinkoviti, te je to netržišna, u prvom redu politička mjera; ekonomski trošak je preduvjet osiguranja dugoročnog sigurnosnog cilja EU, a to je umanjiti mogućnost korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći.

Istodobno su, na poticaj i uz potporu SAD-a, tekli pokušaji novih i o ruskom plinu ovisnijih država članica EU-a da sekuritiziraju plinsku trgovinu. Diskurzivna konstrukcija plinske trgovine kao sigurnosnog pitanja gradila se na asimetričnoj međuovisnosti. Dok su sekuritizatori na plinsku trgovinu gledali iz perspektive solidarnosti i tražili konfrontaciju, druge, uglavnom stare, velike i manje ovisne države članice zagovarale su nacionalnu suverenost, zanemarivale sigurnosnu i naglašavale ekonomsku dimenziju te trgovine i tražile kooperativnost, te je posljedično došlo do „liberalne desekuritizacije“. Sekuritizacija plinske trgovine između EU i RF nije uspjela, no odigrala je ulogu katalizatora određenih procesa u EU. Potaknula je dovršetak procesa komunitizacije energetske politike država članica EU, stvorena je EP EU i povezana sa CFSP EU, između ostalog preko koncepta energetske diplomacije, koji se više ne koristi isključivo na nacionalnoj razini, nego se počeo koristiti i na EU razini. Iako je energetska područje i nadalje područje podijeljene odgovornosti između EU institucija i država članica, tek rođena EP EU je snažno utjecala na identitet EU - na povlačenje dominantnog liberalno-ekonomskog identiteta EU, u skladu s čim je i novi diskurs o „geopolitičkoj EC“⁴¹⁵ i zajednička energetska politika EU krenula je prema većem stupnju integracije preko EEU. Energetska politika EU postala je „mješavina stare i nove dinamike, politiziranog i tržišnog pristupa“ (Prontera, 2017:2).

Zadržana je i diskurzivna dimenzija sekuritizacije: sintagma *energetska sigurnost* učestalo se koristi u političkom, publicističkom i znanstvenom diskursu. To moguće upućuje na to da je sekuritizacijski proces i nadalje latentno u tijeku, jer sekuritizacija „nije jedan jedinstveni trenutak, pojedinačni govorni čin, nego kontinuirani proces u kojem sudjeluju različiti akteri“ (McDonald, 2008:576). Kako je sekuritizacija i stvar političkog izbora, postoji mogućnost da

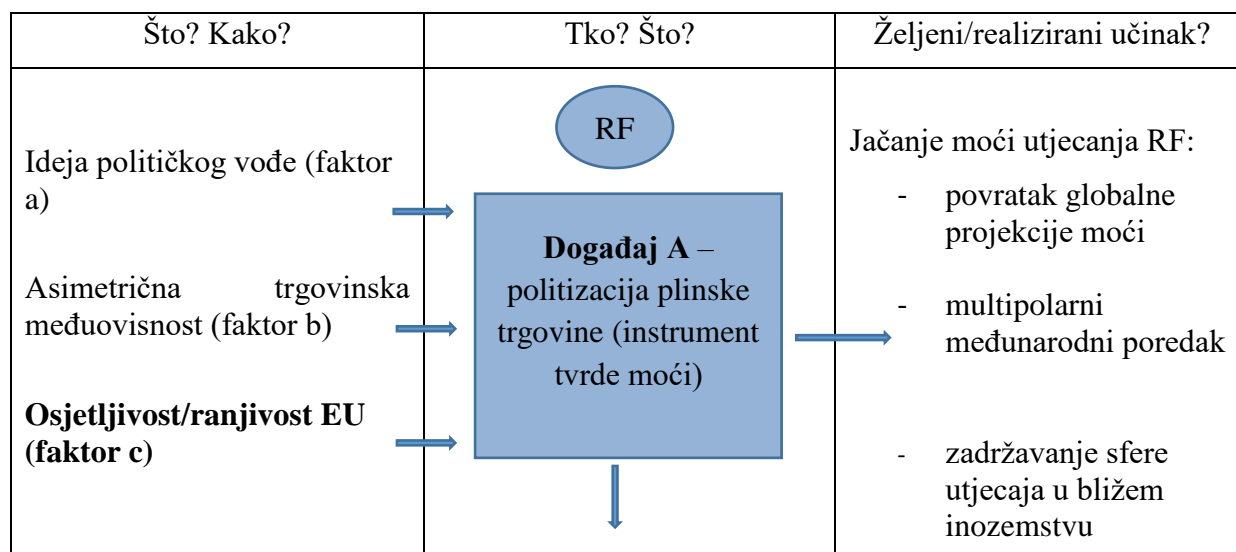
---

⁴¹⁵ Nova predsjednica EC Ursula von der Leyen je na predstavljaju nove strukture i novih članova EC u rujnu 2019. najavila da će njezina EC biti „geopolitička Komisija“ (EC-PR, 2019b).

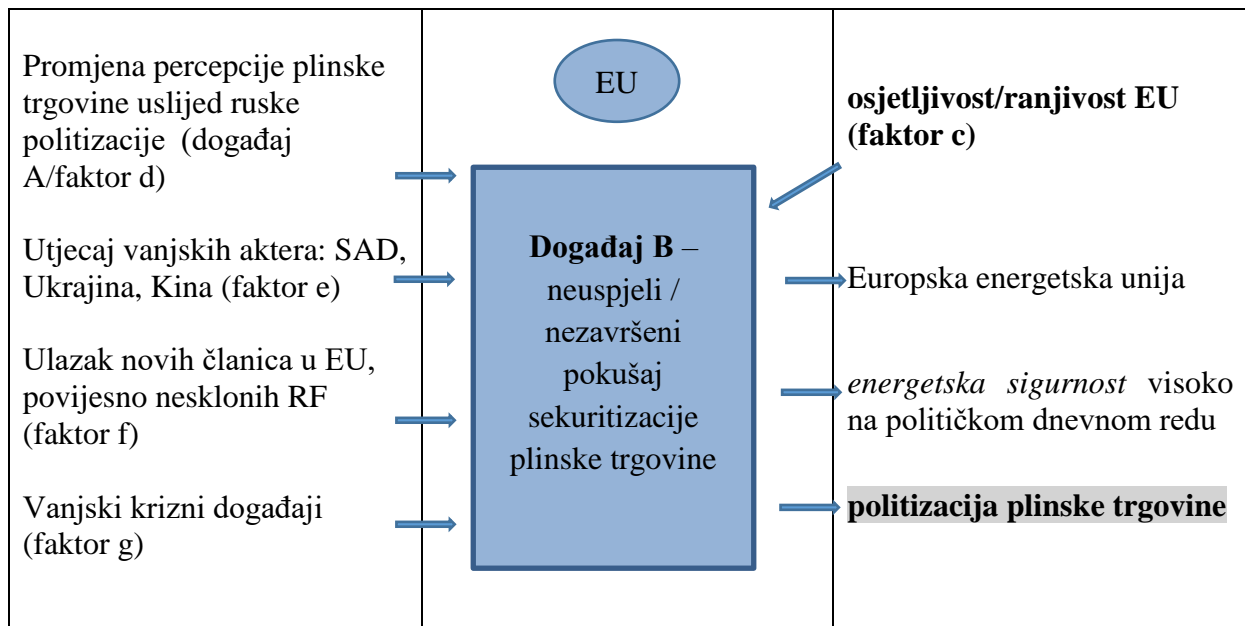
sekuritizatori reaktiviraju sekuritizacijske korake vezano uz plinsku trgovinu s RF-om.⁴¹⁶ Na tu mogućnost upućuje i to što je nakon ruskog preuzimanja Krima 2014. došlo do promjene EU diskursa: RF je od partnera postao protivnik i potencijalni izvor prijetnje, koji nije „mogao biti više tretiran ili smatran ‘strateškim partnerom’“ (EP, 2015). Osim toga, institucije EU su se u ocjeni projekta plinovoda NS 2 priklonile novim, malim državama članicama EU (v. Pododjeljak 5.4.4.2.), koje su prethodno već pokušale sekuritizirati izgradnju NS 1.

U abduktivnom procesu zaključivanja primijenjenom tijekom istraživanja generirana je koherentna teorija o čimbenicima koji su utjecali na politizaciju i sekuritizaciju plinske trgovine te o novoj ulozi plinske trgovine u međusobnim odnosima njezinih aktera i njezinim implikacijama. Generirana teorija, neovisno o djelomično interpretativnoj epistemologiji analize, nije „glas samih sudionika (u studiji slučaja aktera, op.a.) istraživanja, nego apstrakcija njihovih postupaka i značenja tih postupaka, koji su uzeti kao podaci za generiranje koncepata“ (Glaser, 2002, cit. prema Jeđud, 2007:86). Shematski se može prikazati kao teorijski model s deskriptivnim, ali i eksplanacijskim pretpostavkama na sljedeći način:

SHEMA 2 Teorijski model promjene uloge plinske trgovine između EU i RF

⁴¹⁶ Do sada je više poljskih vlada zaredom opskrbu plinom iz RF predstavljalo kao egzistencijalnu prijetnju i vezivalo uz nacionalnu sigurnost.

Izvor: vlastiti prikaz

Teorijski model daje shematski prikaz užeg predmeta istraživanja, politizacije i sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF, s tim da je sekuritizacija samo jedan od odgovora, i to dijela EU, na rusku politizaciju trgovine. Model pokazuje da je RF na temelju ideje političkog vođe (dispozicijski faktor a) odlučio ciljano postići asimetričnu međuovisnost u plinskoj trgovini (faktor b) i posljedičnu osjetljivost / ranjivost EU (faktor c) kako bi iskoristio plinsku trgovinu kao instrument tvrde moći, politizirao je (događaj A) u cilju jačanja moći utjecanja na EU i jačanja sposobnosti globalne projekcije moći, a kako bi ishodio promjenu polarosti međunarodnog sustava (strateški cilj) i očuvao svoju sferu utjecaja u državama „bližeg inozemstva“ (taktički cilj). EU zbog politizacije više nije percipirao plinsku trgovinu s RF-om kao izraz suradnje, nego kao prijetnju (događaj A/čimbenik d), te ju je pod utjecajem vanjskih aktera (čimbenik e) i novih država članica EU povijesno nesklonih RF-u (faktor f), kao i pod utjecajem vanjskih kriznih događanja poput rusko-ukrajinskih plinskih kriza (faktor g) pokušao sekuritizirati (događaj B). Pokušaje sekuritizacije je, uz identitet EU, osujetila osjetljivost / ranjivost EU u plinskoj trgovini s RF-om, isti faktor (c) koji je olakšao njezino korištenje u politici moći, jer je u EU izazvao strah od ruske reakcije u vidu obustave isporuke plina, stvorio dilemu ranjivosti. Na procese politizacije i sekuritizacije utjecala je promjena perspektiva aktera, zbog čega je prednost pred ekonomskim dobio politički odnosno sigurnosni okvir plinske trgovine. U pokušajima sekuritizacije ojačala je sigurnosna dimenzija energetske politike i dovedena u vezu s RF-om, što je pak djelovalo kao integrirajući faktor na razini EU: ubrzalo je stvaranje EP EU, ojačalo energetska akterstvo EU, te je posljedično stvorena EEU. Nije nastao *slučaj sekuritizacije*, no EU je, neovisno o svom liberalno-

ekonomskom identitetu, počeo u plinskoj trgovini, poput RF-a, prihvaćati ekonomsku neučinkovitost i davati prednost političkim pred ekonomskim kriterijima. Kao posljedica sekuritizacijskih koraka zadržana je diskurzivna dimenzija sekuritizacije, što je pak uzrokovalo zadržavanja pitanja *energetske sigurnosti* visoko na političkim dnevnim redovima ne samo na regionalnoj (u EU), nego i na globalnoj razini (SAD, NATO).

Studija slučaja je pokazala da je upravo nova uloga plinske trgovine u odnosima između EU i RF u 21. stoljeću razlog obnove političkog, publicističkog i znanstvenog interesa za koncept *energetske sigurnosti*, no za njegovo se definiranje još uvijek koristi definicija vezana uz naftne krize 1970-ih. Kako je korištenje trgovine naftom kao instrumenta moći bilo učinkovitije u ekonomskom nego u političkom smislu, u toj se definiciji koristi ekonomska perspektiva, dok je za definiranje koncepta vezano uz plinsku trgovinu korisnija politička perspektiva. Stoga će se u narednom poglavlju raspraviti koncept *energetske sigurnosti* u pokušaju njegova definiranja u aktualnom empirijskom kontekstu.

6. POKUŠAJ REDEFINICIJE KONCEPTA *ENERGETSKA SIGURNOST*

6.1. Uvod

Sintagma *energetska sigurnost* ustaljena je i učestalo se koristi, ponavlja se poput „mante“ (Ćiković, 2008). Njezina sveprisutnost pretpostavlja da su energetska pitanja visoko na političkim dnevnim redovima, kao i da je njezino značenje svima jasno i razumljivo. Prva je pretpostavka točna: *energetsku sigurnost* važnim pitanjem smatraju mnoge države, međunarodne organizacije i EU, tema je mnogih međunarodnih i regionalnih političkih, ekonomskih i sigurnosnih foruma i općeprihvaćen dio sigurnosnih agendi. Druga je pretpostavka manje točna: usprkos dopadljivosti upotreba sintagme je kontroverzna i zbunjujuća, a njezino značenje „sporno i rastezljivo“ (Kuzemko, 2014:59). „Retorički bogata“ sintagma (Bridge, 2014:334) je potentan koncept, uz koji se u političkom, javnom i znanstvenom diskursu vežu najrazličitiji sadržaji, a njih na okupu često drži samo zajednički nazivnik „energija“. Sintagma je naizgled „impregnirala“ (Ciuta, 2010) vezu između energenata i sigurnosti, no njezino učestalo pojavljivanje „rijetko je popraćeno raspravama ili objašnjenjem naziva koje bi poduprlo njegovo značenje“, a i kada jest to je „više usputna, nego središnja tema“ (Chester, 2010:887).

Kao analitički koncept *energetska sigurnost* povezuje „dva različita i apstraktna područja“ (Bridge, 2014:334), energente i sigurnost, a kako u političkoj znanosti ne postoji konsenzus oko jedinstvenog i opće prihvaćenog značenja koncepta sigurnosti⁴¹⁷, ne iznenađuje što dovođenje energenata u vezu s tim konceptom izaziva još više nejasnoća. To je „višeslojan, kompleksan i dinamičan politički koncept, koji nudi ogroman potencijal za raznovrsne transteorijske i konceptualno izmiješane znanstvene rasprave“ (Johnson, 2016:71-2), nema suglasnosti oko vremena nastanka koncepta⁴¹⁸, a osobito ne o razlozima rasta važnosti u 21. stoljeću. „Pokazalo se da je energetska sigurnost za mnoge istraživače međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija bila izazov za dokučiti i razumjeti“ (Judge i dr., 2018:152); stoga postoji na desetine različitih definicija *energetske sigurnosti*, a posljedica je proliferacija često ambivalentnih značenja koncepta, kao i njegova nekoherentna i difuzna upotreba.

---

⁴¹⁷ O potrebi rekonceptualiziranja pojma „sigurnost“ u 21. stoljeću vidi Nikodinovska-Stefanovska (2018). Autorica sigurnost drži jednim od najvažnijih, ali i najosporavanijih koncepata u međunarodnim odnosima, a koji je potrebno rekonceptualizirati zbog promjena u globalnom kontekstu i još više zbog temeljne promjene u znanstvenom pristupu koji je odmaknuo od pozitivizma prema konstruktivizmu.

⁴¹⁸ Prema Chester (2010:889), sintagma se pojavila „nakon Drugog svjetskog rata“, a više je određuje kompleksnost sustava energetske opskrbe nego ovisnost o određenom primarnom izvoru energije, dok Prontera (2017:15-16) drži da je znanstveni interes za problem *energetske sigurnosti*, osobito za plin, porastao u drugoj polovici 2000-ih.

Koncept *energetske sigurnosti* nužno je definirati kako bi ga se razgraničilo od drugih područja sigurnosti i od drugih politika povezanih s energentima, čemu će pomoći njegovo vremensko, prostorno i sadržajno kontekstualiziranje. Često preholistička upotreba koncepta ukazuje na njegovu nedovoljnu teorijsku razvijenost, pojmovnu i analitičku nekoherentnost, a empirijski ne odgovara aktualnom kontekstu. U ovom se radu smatra da je koncept *energetske sigurnosti* potrebno izbrusiti, kontekstualizirati i suziti, jer „u nedostatku jasne definicije energetska sigurnost postaje krovni pojam za različite političke ciljeve⁴¹⁹“ (Winzer, 2011:2). „Kontekstualni multiplicitet“ (Ciuta, 2010) je inkluzivniji, ali i konfuzniji, moguće i problematičan, dok „izbor konceptualnih ograničenja ima važan utjecaj na ishode“ (Winzer, 2011:24). Empirijska nekontestualiziranost, nedovoljna teorijska konceptualiziranost te potencijalna politička instrumentalizacija upućuju na potrebu analitičkog preciziranja koncepta⁴²⁰. Stoga će se u nastavku pojasniti što i zašto se kaže i misli kada se u aktualnom kontekstu koristi sintagma *energetska sigurnost*.

Analitičko preciziranje koncepta *energetske sigurnosti* pokazat će da empirijski procesi imaju implikacije na koncept, no jednako tako da korištenje sintagme *energetska sigurnost* može imati implikacije na empiriju, što će imati dvojak učinak. Kao prvo, doprinijet će teorijskom razumijevanju koncepta: cilj je izbjeći automatsko spajanje energenata i sigurnosti u jedinstven analitički konstrukt. Istražit će se sadržaj koncepta i pokazati da njegovo značenje nije stabilno (Kester, 2018), nego da ovisi o vremenskom i prostornom kontekstu, tim više što kontekstualno razumijevanje sigurnosti dopušta varijacije njezina značenja (Ciuta, 2010). Kao drugo, očekuje se da će rasprava o konceptu *energetske sigurnosti* moguće olakšati razumijevanje da korištenje sintagme ima empirijske posljedice: i kada je samo diskurzivna praska, može odrediti što se smatra problemom i otežati ekonomsku suradnju. Kada se govori o sigurnosti nužno je razjasniti prirodu sigurnosnih prijetnji, jer pogrešno usmjereni strahovi mogu dovesti do loših političkih odgovora, kako na nacionalnoj tako i na međunarodnoj razini (Goldthau, 2013:523).

---

⁴¹⁹ Kako se plinska trgovina, kako je pojašnjeno, ne odvija prema kompetitivnim pravilima liberalnog kapitalizma, na nju nije primijenjiv argument da „pokušaj gubitnika tog (tržišnog, op.a.) natjecanja da sekuritizira svoj položaj predstavlja tek očajanje kako bi se promijenila pravila igre“ (Buzan i Hering, 1998, cit. prema Dent, 2010:24), nego se iza pokušaja njezine sekuritizacije kriju politički ciljevi.

⁴²⁰ Cherp i Jewell (2011:202) su ukazali na potrebu „ocrtavanja vjerodostojnih granica područja, formuliranja vjerodostojnih istraživačkih pitanja i razvoja metodološkog alata“ za izučavanje energetske prijetnji.

6.2. Rast važnosti koncepta *energetske sigurnosti* i važnost konteksta

Koncept *energetske sigurnosti* je dinamičan koncept; njegova važnost raste ili pada u skladu s kontekstom (vremenskim, strukturalnim, geografskim, ideacijskim), a mogu i varirati njegova značenja. To što koncept nije fiksiran (Prontera, 2017:5) i konstantno se razvija (Chester, 2010:887) upućuje na to da je riječ o političkoj konstrukciji, koja ima „različita značenja u različitim kontekstima i za različite aktere“ (Jewell and Cherp, 2014:420). To otvara prostor alternativnom razumijevanju i definiranju, kao i potrebu kontekstualiziranja koncepta, jer su „kontekstualni čimbenici od središnjeg značaja za razumijevanje kako sigurnost djeluje u različitim kontekstima“ (McDonald, 2008:18). Kontekstualiziranje pomaže objasniti da energetske prijetnje kojima određene države mogu biti izložene u određenom vremenskom i prostornom kontekstu mogu biti, kako je pojašnjeno u Odjeljku 4.6., objektivne, materijalne (primjerice fizički prekid opskrbe energentima), ali i subjektivne, pod utjecajem subjektivnih percepcija aktera.

Koncept *energetske sigurnosti* se prvi put u empirijskoj upotrebi i u znanstvenom diskursu pojavio sredinom 1970-ih, kada su države članice OPEC-a koristile naftnu trgovinu za jačanje moći (v. Pododjeljak 3.4.3.). Pitanje sigurne opskrbe naftom došlo je tada visoko na dnevne redove zadovoljivši, u skladu s teorijom postavljanja dnevnog reda, dva nužna kriterija: a) postalo je važno, jer je korištenje trgovine naftom kao vanjskopolitičkog instrumenta ukazalo na neophodnost nafte za ekonomsko i vojno funkcioniranje država i imalo vidljiv materijalni učinak (rast cijene nafte), i b) uokvireno je kao važno, sigurnosno pitanje, s tim da je atribut „energetski“ u sintagmi *energetska sigurnost* supstituirao energent naftu. Kada je odgovor na prekide opskrbe naftom pronađen u okviru IEA u obliku uvođenja mjera za prevenciju i upravljanje krizama, sigurnosna dimenzija trgovine energentima potisnuta je u korist ekonomske, energenti su poput svake druge vrste robe ponovno postali podložni tržišnim pravilima, a koncept *energetske sigurnosti* je izgubio na važnosti.

Sintagma *energetska sigurnost* ponovno se počela učestalo pojavljivati visoko na političkim i sigurnosnim dnevnim redovima u 21. stoljeću, iako nije bilo empirijski zabilježenog ponovnog pokušaja korištenja nafte kao instrumenta moći. Ovaj je put ključni događaj koji je ukazao na kritičnu vezu političkih i ekonomskih čimbenika u trgovini energentima, samo ovaj put plinom, bila plinska kriza 2006. godine. Strah potaknut prekidom opskrbe plinom „alarmirao“ je političare, medije i znanstvenike te je „napisana ogromna količina radova o

odnosima između država članica EU i Rusije vezano uz plin“ (Finon i Locatelli, 2008)⁴²¹. Azzuni i Breyer (2018) su u dijakronijskom pregledu znanstvene literature na temu *energetske sigurnosti* za razdoblje od 1970. do 2018.⁴²² utvrdili da je učestalost pojavljivanja i pokušaja definiranja koncepta *energetska sigurnost* znatno porasla nakon 2006. godine. Autori tu činjenicu nisu doveli u vezu s prvom plinskom krizom i plinskom trgovinom između EU i RF, no njihov uvid potvrđuje da je upravo ta kriza razlog dolaska pitanja *energetske sigurnosti* visoko na dnevne redove, kao i da je studija slučaja promjene uloge plinske trgovine između EU i RF korisna podloga za kontekstualiziranje koncepta. Autori su nadalje zabilježili da unazad nekoliko godina konstantno raste broj definicija koncepta *energetske sigurnosti*, no da znanstveni istraživači miješaju koncept s drugim terminima ili daju nejasne definicije, što „govori o neslaganju u znanstvenoj zajednici kako se nositi s tim pitanjem“ (ibid., 5)⁴²³. Iz navedenog se nameće zaključak da je koncept *energetske sigurnosti* dobivao na važnosti u različitim povijesnim i geopolitičkim kontekstima, kao i da je u skladu s tim kontekstima mijenjao aktere i sadržaj.

Koncept *energetske sigurnosti* u različitim kontekstima je istraživao Ciuta (2010:129-134) i utvrdio postojanje tri logike sigurnosti: logike totalne sigurnosti, logike opstanka i logike rata. Ciutina logika totalne sigurnosti temelji se na sveprisutnosti energenata (općoj potrebi za njima i njihovoj multidimenzionalnoj prirodi), implicira sveprisutnost sigurnosti i tako rastače granice koje sigurnost čine područjem specijalističkih znanja i praksi, pretvaraju je u banalnu sigurnost. Toj je logici sigurnosti blisko holističko razumijevanje *energetske sigurnosti*. Kako bi se spriječila banalizacija *energetske sigurnosti* potrebno je uvođenje kontekstualne perspektive i naglašavanje kontekstualnih razlika. Ciutina logika opstanka podudara se u aktualnom kontekstu s pristupom rizikofikacije (v. Odjeljak 2.5.), dok je razumijevanju sigurnosti Kopenhavske škole (u nastavku KSSS) i perspektivi ovoga rada najbliža Ciutina logika rata. Logika rata *energetsku sigurnost* često razumijeva iz vojne perspektive koja vodi militarizaciji⁴²⁴, no za ovaj je rad dostatna geopolitička dimenzija logike rata jer i bez unošenja vojne komponente pretpostavlja konfliktan odnos s fokusom na moći i utjecaju. Naime, *energetska sigurnost* je u ovom radu ograničena na trgovinu energentom plinom,

---

⁴²¹ Vidi i Natovski i Surrallés (2008).

⁴²² Autori su pregledali 104 bibliografske jedinice (članke, znanstvene časopise, knjige).

⁴²³ Azzuni i Breyer se zalažu za holističko konceptualiziranje *energetske sigurnosti*.

⁴²⁴ Ciuta u logiku rata uključuje ratove za sirovine (obično naftu), unutardržavne političke sukobe oko energenata, kao i sukobe čiji su indirektni uzroci energenti jer njihovo crpljenje odnosno korištenje vodi uništenju okoliša.

njezinu materijalnu upotrebu i njezino konstruiranje kao oružja protiv država ovisnih o uvozu plina u cilju utjecanja na njihovu vanjsku politiku; ne pretpostavlja militarizaciju nego politizaciju trgovine plinom.

Najčešće je upotrebljavana definicija, kako je prethodno istaknuto, IEA-ova koja definira *energetsku sigurnost* iz perspektive uvoznika energenata kao „neprekinut pristup izvorima energenata po povoljnim cijenama“ (IEA, n.d.)⁴²⁵. Koncept *energetske sigurnosti* rođen je u naftnim krizama i njegova je definicija kontingentna: konceptualizirana je iz realističke perspektive i kontekstualno povezana s točno određenim vremenskim (nastala je nakon naftnih kriza 1970-ih), geografskim (države članice OPEC-a i neke države članice OECD-a, velike uvoznice nafte) i geopolitičkim (nesuglasice oko izraelsko-arapskih sukoba) kontekstom. Iz te perspektive i u tim kontekstima energetske su se prijetnje vezivale uz naftu, koja je uvoznicima bila cilj, a odgovori na prijetnje uz vojne aktivnosti s ciljem osiguranja opskrbe naftom ili uspostave kontrole nad izvorima i putevima transporta nafte radi zadovoljenja ekonomskih i vojnih potreba. U raspravama i literaturi o *energetskoj sigurnosti* dominirala je globalna razina, dok u aktualnom kontekstu dominira regionalna razina, što je posljedica heterogenosti energetske tržišta, globalnosti naftnog i regionalnosti plinskog tržišta. Koncept *energetske sigurnosti* je 1970-ih bio supstitut za sigurnost opskrbe naftom i u skladu s tim je definiran, no ta je definicija u današnjem vremenskom, geografskom i geopolitičkom kontekstu pogrešno konceptualizirana.

Kada se kontekst promijeni, „prihvaćene definicije mogu postati nedostane ili čak zbunjujuće ako zadrže tradicionalno značenje“; stoga „pokušaj primjene starih definicija na izmijenjeni karakter svijeta pokazuje limite“ (Nikodinovska, 2018:15). U aktualnom diskursu *energetske sigurnosti* najčešće spominjana vrsta energenta je plin i koncept *energetske sigurnosti* podrazumijeva sigurnu opskrbu plinom uvoznica i onemogućavanje izvoznica da koriste trgovinu plinom za utjecanje na vanjsku politiku uvoznica. Iz toga proizlazi da bi se atribut „energetska“ u sintagmi mogao zamijeniti atributom „plinska“, da je riječ o *plinskoj sigurnosti*. Također, u aktualnom kontekstu realističku perspektivu koja obuhvaća materijalne prijetnje (RF je prekidao i nadalje postoji objektivna prijetnja prekidom trgovine plinom) nužno je pojačati konstruktivističkom, jer subjektivne percepcije (npr. o mogućim učincima ovisnosti EU o ruskom plinu) osnažuju objektivne prijetnje. Zadržavanje diskurzivne

---

⁴²⁵ IEA je naknadno u svoju definiciju uključio ekološku dimenziju energetske politike (IEA, 2014). Iako je IEA, prema Bridgeu (2014:332), „osnovan 1970-ih kao klub uvoznika nafte specijalno kako bi odgovorio na prekid opskrbe povezan s aktivnošću država članica OPEC-a, sada definira energetsku sigurnost kao ‘neprekinutu fizičku dostupnost po dostupnoj cijeni i uz uvažavanje okolišnih briga’.“

dimenzije pokušaja sekuritizacije plinske trgovine bitno je odredilo sadržaj i definiciju aktualiziranog koncepta *energetske sigurnosti*. Diskursi pitanje nastoje predstaviti kao sigurnosnu prijetnju i diskurzivnim utjecanjem na intersubjektivne percepcije pitanje se, rječnikom KSSS-a, pokušava sekuritizirati. Za razliku od radova na temu *energetske sigurnosti* koji u vezu sa sigurnošću pokušavaju dovesti sve ili barem nekoliko vrsta energenata, u ovom se radu zastupa teza da će „primjena koncepta *energetska sigurnost* na plinsko tržište rezultirati drukčijim značenjem nego kada se primjenjuje na naftno tržište“ (Chester, 2010:891).

Neslaganja u znanstvenoj zajednici oko značenja nekog koncepta pojačavaju potrebu za njegovim kontekstualiziranjem. To za politološke koncepte nije neuobičajeno, jer se pojmovi u međunarodnim odnosima i sigurnosnim studijama konstituiraju u određenom kontekstu (vremenskom, ideološkom, geografskom, strukturalnom itd.), no ukazuje na potrebu razjašnjenja nekoliko pitanja:

- Što čini sadržaj koncepta, a koje sadržaje treba isključiti?
- Kako se koncept *energetske sigurnosti* uklapa u suvremene sigurnosne studije, čije distinktivno obilježje u odnosu na tradicionalne jest proširivanje i produbljivanje koncepta sigurnosti te odmak od pozitivizma?
- Kako definirati (što znači) koncept čiji je sadržaj kontekstualno kontigentan?

6.3. Kopenhaška škola sigurnosnih studija i *energetska sigurnost*

„Ne radi se o tome da suvremena ugrožavanja sigurnosti nisu postojala i ranije, nego je zbog šireg spleta okolnosti na međunarodnoj pozornici – kojom je dominirala konfrontacija polova moći na Istoku i Zapadu, utrka u naoružavanju i zatvorenost u strogo blokovske okvire – osiguravanje od vojne prijetnje sigurnosti bilo u fokusu država i međunarodne zajednice.“ (Tatalović, 2010:7)

Riječ „sigurnost“ u sintagmi *energetska sigurnost* upućuje na to da je riječ o sigurnosnom pitanju, za čije je istraživanje pogodan analitički okvir discipline sigurnosnih studija. Drugi dio sintagme upućuje na energetska pitanja, koja tradicionalno nisu područje interesa sigurnosnih studija, no korištenje trgovine energentom plinom kao instrumenta moći čini ga legitimnim interesom sigurnosnih studija, osobito suvremenih poput KSSS-a. U tradicionalnim sigurnosnim studijama temeljima na realističkom tumačenju svijeta, primarnu ulogu u analizi sigurnosti imali su država i moć: država je bila referentni objekt koji je trebalo

štiti od upotrebe ili prijetnje upotrebom vojne sile, a sigurnost se tražila kroz vojnu moć (Collins, 2016:2). Sigurnost se tumačila u vojnim terminima, a sigurnosne prijetnje kao nešto što predstavlja prijetnju uglavnom fizičkom opstanku države. U suvremenim sigurnosnim studijima, prema Collinsu (ibid.), nema konsenzusa oko jedinstvene definicije sigurnosti, ali postoji konsenzus glede prijetnji: došlo je do proliferacije prijetnji, te upotreba fizičke, vojne sile ili prijetnja njezinom upotrebom više nije sinonim za sigurnosne studije, nego se veže uz strateške studije.

Predstavnicima KSSS-a svoj su interes usmjerili na netradicionalne vrste prijetnji, koje prije nisu dovođene u vezu sa sigurnošću, i netradicionalne referentne objekte koje treba štiti, a koji su različiti od fizičkog opstanka nacionalne države.⁴²⁶ Veza energenata, energetskog sektora i sigurnosti u konceptu *energetske sigurnosti* naizgled se uklapa u takav koncept sigurnosti. Prema KSSS-u, osim prijetnje upotrebom fizičke (vojne) moći, sigurnosti države se može prijetiti i na nevojni način, a jedan od njih je korištenje plina kao strateškog dobra, plinske trgovine kao instrumenta moći. KSSS sigurnosne prijetnje definira kao „egzistencijalne prijetnje referentnom objektu“ (Buzan i dr., 1998:21-5), no iako se pod egzistencijalnom prijetnjom obično razumijeva pitanje opstanka, to ne znači da se sigurnost države i nadalje prioritetno vezuje uz njezinu fizičku sigurnost i teritorijalni integritet. KSSS je 1980-ih, kako je istaknuto u Odjeljku 2.5., ponudio vertikalno i horizontalno proširen koncept sigurnosti, koji poznaje različite sektore sigurnosti, a kako „ono što predstavlja egzistencijalnu prijetnju nije isto u različitim sektorima“ (Buzan i dr., 1998:27), pitanje preživljavanja se u različitim sektorima sigurnosti može odnositi i na neki kolektivitet (primjerice državu) ili na neki konstitutivni princip, primjerice državni ili vanjskopolitički suverenitet.

Prema produbljenom (vertikalno proširenom) konceptu sigurnosti, sigurnosna pitanja se razmatraju na razini države, ali i pojedinca, nevladinih organizacija, regija odnosno cijelog sustava. To produbljivanje koncepta sigurnosti nema značajan utjecaj na koncept *energetske sigurnosti*: kada govorimo o *energetskoj sigurnosti* u fokusu analize je i u povijesnom i u aktualnom kontekstu razina države te se u istraživanju i analizi koristi državocentričan pristup tradicionalnih, realističkih sigurnosnih studija. Prema Szuleckom (2020:6) je logično to što je

---

⁴²⁶ Judge i dr. (2018:152) vide „prednost okvira KSSS-a u tome što nudi način kako povezati ta područja (međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, op.a.) s energetskim pitanjima na nijansirani način od tradicionalne literature o 'strateškim resursima' i 'naftnim ratovima'. (Ta literatura) ... ima malo toga za reći o relativnoj važnosti različitih vitalnih energetskih sustava i nije primjenjiva za razumijevanje konstrukcije sigurnosnih ranjivosti na način drukčiji od onoga kako ga formuliraju kreatori politika.“

referentni objekt država, jer kada se govori o energetske prijetnjama obično se poziva na nacionalnu energetske sigurnost. Za analizu koncepta *energetske sigurnosti* važniji je horizontalno prošireni koncept sigurnosti KSSS-a, koji razlikuje pet sektora sigurnosti: uz vojni, uveo je ekonomski, politički, ekološki i društveni sektor sigurnost. Svaki sektor ima drugi referentni objekt i u svakom od njih varira ono što čini egzistencijalnu prijetnju; sektori su „različite arene diskursa u kojima raznolikost različitih vrijednosti može biti u fokusu borbe za moć“ (Buzan i dr., 1998:195-6), pa ugrožene mogu biti različite vrijednosti, primjerice suverenitet, bogatstvo, identitet, održivost. Prema nekim autorima (primjerice, Natorski i Herranz Surralles, 2008:17, Christou i Adamides, 2013⁴²⁷), *energetska sigurnost* se, zbog kompleksne prirode energenata i učinka energetske prijetnje na različite sektore, može izučavati u većini od navedenih pet sektora i stoga korisnim drže transsektorski pristup.

Primjena proširenog koncepta sigurnosti KSSS-a na koncept *energetske sigurnosti* je ipak problematična. KSSS ne poznaje sektor *energetske sigurnosti*; kako su upozorili Christou i Adamides (2013), u sigurnosnoj agendi Buzana i suradnika, limitirano proširenoj na pet sektora sigurnosti, energija je „ostala nejasna bilo kao referentni objekt, bilo kao potencijalni šesti sektor“. Postoji mogućnost da je problem semantičke prirode jer je upitno označava li sintagma *energetska sigurnost* prikladno sadržaj koncepta. U proširenom konceptu sigurnosti KSSS-a atributi koji se dodaju uz riječ sigurnost u pravilu označuju referentne objekte koji u određenom sektoru sigurnosti mogu biti egzistencijalno ugroženi i taj pristup odražava što ljudi čine govorom određenom sektoru kada dodaju „sigurnost uz sektorske indikatore“ (Buzan i dr., 1998:195-6). Iz toga bi slijedilo da sintagma *energetska sigurnost* upućuje na energetske sektor kao referentni objekt prijetnje. Na temelju empirijskog istraživanja u okviru studije slučaja utvrđeno je da tomu nije tako te je potrebno razjasniti sljedeća pitanja: Što treba osigurati od korištenja ili prijetnje korištenjem plinske trgovine kao instrumenta moći? Je li ugrožen energetske sektor, ekonomija države ili pak autonomna vanjska politika (proto)države? Pruža li KSSS dostatan analitički okvir za izučavanje nove vrste sigurnosti? Smatra li KSSS koncept *energetske sigurnosti* nedovoljno važnim kada nije predvidio energetske sektor sigurnosti? Je li koncept *energetske sigurnosti* moguće pokriven drugim sektorima sigurnosti u horizontalno proširenom konceptu sigurnosti KSSS-a? Odgovori na ta pitanja će pomoći u pokušaju redefiniranja koncepta *energetske sigurnosti*, a ujedno će biti

---

⁴²⁷ Christou i Adamides sekuritizaciju energenata najčešće vide kao dio političkog, ekonomskog ili čak vojnog diskursa prijetnje, zbog čega je treba proučavati „na sveobuhvatniji, ‘prošireni’ (istaknuto u originalu) transsektorski način, što dopušta istraživaču da istražuje njezin učinak na druge referentne objekte u njihovim odnosnim sektorima“.

odgovor Judgeu i suradnicima (2018:155) na pitanje u koji sektor(e) sigurnosti smjestiti teme vezane uz energente.

U sintagmi *energetska sigurnost* atributni dio sintagme ne označava referentni objekt, koji ima sigurnosni legitimitet, legitimno pravo pozivati se na opstanak (Buzan i dr., 1998:36) jer mu je egzistencija ugrožena. Referentni objekt kojemu se prijeti i koji treba „preživjeti“ nije energetska sektor druge države⁴²⁸; nije cilj uništiti ili naštetiti energetskej industriji kojoj su energenti sredstvo za rad, energetskim poduzećima koja na poslovima vezanima uz energente stvaraju dobit ili ljudima koji koriste energente za grijanje ili transport, ni ekonomski oslabiti EU. *Energetsku sigurnost*, prema Szuleckom (2018), „ne određuje neka karakteristika ili stanje energetskog sustava“, a Judge i suradnici (2018) drže da je pogrešno kao referentni objekt *energetske sigurnosti* razumijeti opskrbu energentima, jer su potražnja, infrastruktura i cijena samo instrumenti koji osiguravaju preživljavanje drugih referentnih objekata; nesigurnost opskrbe energentima jest moguća ekstremalija korištenja plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći za realizaciju višeg cilja – osnaživanja moći utjecanja na vanjsku politiku drugih država. Stoga sintagma *energetska sigurnost* ne označava prikladno ono što čini njezin sadržaj.

Energetske prijetnje se često vezuju uz ekonomski sektor sigurnosti. U ekonomskom sektoru sigurnosti nije lako odrediti referentni objekt: obično se štiti globalni ekonomski sustav od sistemskih rizika, neovisnost ili kompetitivnost nacionalne ekonomije, samo iznimno strateški važni ekonomski subjekti, koji su u liberalnoj ekonomiji u pravilu prepušteni zakonima tržišta. Kada energetska sektor stavimo u okvir ekonomskog sektora sigurnosti štiti se ekonomska dimenzija energetske politike, osobito onaj njezin vanjski aspekt koji uključuje vanjske izvore energenata. KSSS (Buzan i dr., 1998:98) pozicionira energetske prijetnje, referirajući se pri tome na naftne krize sredinom 1970-ih i prekid opskrbe naftom, u ekonomske prijetnje s političkim motivima; energente (naftu) smatra utrživom robom na globalnom tržištu (koje ne postoji u slučaju plinske trgovine), a energetska ovisnost o vanjskoj opskrbi uokviruje ekonomski i iz te je perspektive fokus na (ne)učinkovitosti.

Ekonomska perspektiva KSSS-a podudara se s identitetom EU kao aktera koji „živi“ i „izvozi“ slobodnotržišne ideje s ciljem osiguranja ekonomskog rasta, no prema Buzanu i suradnicima (ibid., 105) EU neovisno o tome dopušta „jasnu i legitimnu sekuritizaciju nacionalne ekonomije“ u slučaju kada „država nije samodostatna glede resursa potrebnih za

---

⁴²⁸ Prema Azzuniju i Breyeru (2018) energetska sustav neke države obično je cilj vojne operacije druge države.

... industriju, (pa) treba pristup vanjskim opskrbljivačima ... (, a) ta je potreba ugrožena“. Mnogi autori prijetnju prekidom opskrbe plinom definiraju kao prijetnju ekonomskoj sigurnosti države, koja u slučaju realizacije prijetnje neće imati dostatno plina za zadovoljavanje potreba gospodarskih subjekata ili stanovništva, što negativno utječe na ekonomski rast i blagostanje.⁴²⁹ Kako je u aktualnom kontekstu ključno pitanje kako se asimetrično međuovisan trgovinski odnos koristi za stjecanje političke moći i kako se to nastoji spriječiti, bilo bi pogrešno u razmatranju koncepta *energetske sigurnosti* fokusirati se isključivo na ekonomski sektor sigurnosti. Kako je pojasnio Szulecki (2018), konvencionalne definicije *energetske sigurnosti* naglašavaju dostupnost i cjenovnu prihvatljivost, što više „ukazuje na semantiku glagola ‘osigurati’ (*to secure*), nego imenice ‘sigurnost’ (*security*)“⁴³⁰.

U političkom sektoru sigurnosti KSSS-a referentni objekt su karakteristike koje konstituiraju državu: suverenitet, legitimitet, autoritet. Suverenitet ima veze s vanjskom politikom. Moderna država počiva na ideji unutarnjeg suvereniteta, ekskluzivnog prava na samostalno vladanje nad određenim teritorijem i njegovim stanovništvom, i vanjskopolitičkog suvereniteta, samostalnosti u odlučivanju o odnosima s drugim državama; stoga pitanje suvereniteta (i identiteta), jednako kao i fizički opstanak, može biti smatrano pitanjem preživljavanja države (npr. Christou i Adamides, 2013). Prema predstavnicima KSSS-a, vanjska politika je ugroženi referentni objekt u slučaju kada je država ne može „voditi na svoj način“ (Buzan i dr., 1998:24), kada nema vanjskopolitički suverenitet, političku autonomiju, koju Morgan (2010:30) definira kao „slobodu od obveze primanja naredbi i od kontrole drugih“⁴³¹. Judge i suradnici (2018:155) drže pak da se energente sekuritizira kao vojno pitanje u slučaju kada je fokus na potencijalu vanjskog opskrbljivača da vrši prinudu nad drugom državom. Međutim, kod korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći prijetnja nije, kako je to u slučaju tradicionalnih, vojnih prijetnji, usmjerena na zauzimanje teritorija, nego na ugrožavanje vanjskopolitičkog suvereniteta. Prema Christou i Adamidesu (2013), kada se neko pitanje sekuritizira, ono postaje pitanje „života i smrti“; u 20. stoljeću prema

---

⁴²⁹ Dent (2010:243), primjerice, definira sigurnost opskrbe iz perspektive ekonomske sigurnosti kao „osiguranje ključnih lanaca koji uključuju vanjske izvore, a radi zadržavanja općih sposobnosti i interesa gospodarstva da osigura prosperitet te zadrži ili poboljša konkurentnost“.

⁴³⁰ Szulecki (2018) napominje da glagol „*to secure*“ može značiti i garantirati, steći, zaštititi od opasnosti ili rizika.

⁴³¹ Sigurnost države, prema Morganu, čine četiri elementa: politička autonomija, fizička sigurnost, razvoj i vlast. Razvoj i vlast su za Morgana manje bitni elementi, a autonomija jako važan; države, drži Morgan (2010:30-31), imaju najrazrađeniju političku autonomiju na svijetu.

nekim je autorima (Keohane i Nye, 1977:24) pitanjem „života i smrti“ moglo postati pitanje nafte, dok je u 21. stoljeću RF optužio Zapad da u kontekstu plinske trgovine „pokušava prezentirati aktualan razvoj događaja kao prijatnju Zapadu, njegovim vrijednostima i načinu života“ (Lavrov, 2007).

Ono što se naziva *energetska sigurnost* ima malo veze s energentima, a puno više sa sigurnošću. Koncept instrumentalno jest vezan za energetske sektor, ali ne implicira referentni objekt, jer nije egzistencijalno ugrožen energetske sektor bilo koje države. U empirijskoj studiji slučaja ciljano rusko korištenje plina kao strateškog dobra i plinske trgovine kao instrumenta moći u službi je jačanja moći utjecanja na unutarnje političke strukture ciljanih država i EU u cjelini kako bi se slomila ili oslabila autonomija vanjskopolitičkog odlučivanja, utjecalo na vanjsku politiku EU. To je netradicionalni izazov ne fizičkoj, ni isključivo ekonomskoj, nego pretežito političkoj sigurnosti, vanjskopolitičkom suverenitetu. Prepoznao je to i Europski parlament, ustvrdivši da „rastuća ovisnost EU o uvoznim fosilnim energentima ... može imati značajan učinak na neovisnost donošenja odluka u drugim političkim područjima“ (EP, 2012:37). Pokušaji sekuritizacije plinske trgovine između EU i RF bili su dio odgovora EU na vanjsku prijatnju nastalu ruskom politizacijom te trgovine, a cilj tih pokušaja je bio očuvati autonomiju vanjskopolitičkog odlučivanja.⁴³²

Razlog povezivanja energenata (u aktualnom kontekstu plina) sa sigurnošću svakako je izvan energetske, ali uglavnom i ekonomskog sektora. *Energetska sigurnost* se odnosi na specifične oblike ekonomske sigurnosti kada je riječ o sigurnosti opskrbe energentima radi zadovoljavanja potreba razvoja i rasta te kompetitivnosti ekonomije ili vojnih potreba. U aktualnom kontekstu referentni objekt energetske prijatnje je osiguravanje autonomije vanjskopolitičkog odlučivanja oslobođenog pritiska i ucjena, sloboda od obveze primanja naredbi i kontrole od strane drugih, od vanjskog uplitanja, vanjskopolitička sigurnost država članica EU odnosno EU kao kolektivnog aktera. Ta je vrsta prijatnje pokrivena političkim sektorom sigurnosti KSSS-a, koji se odnosi na unutarnju i na vanjsku politiku, te nema potrebe za uvođenjem posebnog sektora *energetske sigurnosti* u prošireni koncept sigurnosti KSSS-a. Stoga je izostanak sektora *energetske sigurnosti* u proširenom konceptu sigurnosti

---

⁴³² Collins (2016:7), primjerice, razlikuje unutarnjopolitičku od vanjskopolitičke sigurnosti i drži da su za koncept političke sigurnosti važnije unutarnje od vanjskih prijatnje; korisnije je analizirati sigurnost režima (odnosi se na unutarnje prijatnje, primjerice pitanje legitimiteta) od političke sigurnosti (odnosi se na vanjske prijatnje, primjerice pitanje priznanja). Kada je riječ o *energetskoj sigurnosti* na području smo vanjskih prijatnje, koje su i empirijski i teorijski jednako važne za unutarnjopolitičku i vanjskopolitičku sigurnost, jer se korištenjem plinske trgovine kao instrumenta moći pokušava utjecati na vanjskopolitičku, ali i na unutarnjopolitičku autonomiju (primjer Ukrajine).

KSSS-a opravdan, zato što je sadržaj koncepta pokriven sektorima ekonomske, a još više (vanjsko)političke sigurnosti. Christou i Adamides (2013) su zaključili, a slažu se i Natorski i Surreless (2008:17), da se prijetnje povezane s energijom obično definiraju u ekonomskim, političkim i vojnim terminima, pa bi zaslužile zaseban sektor samo ako bi se kao kriterij uzimala frekventnost pojavljivanja diskursa vezanih uz energetske prijetnje. To što koncept *energetske sigurnosti* ne traži novi sektor sigurnosti u potpunosti je u skladu sa stavom predstavnika KSSS-a (Buzan i dr., 1998:35) da sigurnost ne treba postati „roba koju treba širiti na dodatne sektore“, tim više što se zbog jake logike prelijevanja, preklapanja i međuigri sektori sigurnosti ne mogu promatrati izolirano i sektorski je pristup razjašnjavajući način samo na samom početku analize.

Može se zaključiti da se koncept *energetske sigurnosti* uklapa u tradicionalno, realističko poimanje sigurnosti i da ne proširuje niti produbljuje koncept sigurnosti. Energetski sektor ima svoje specifičnosti, no na njega je ipak primjenjiva opća logika sigurnosti. Kada istražujemo pitanja vezana uz *energetsku sigurnost* malo je novosti kako u pogledu aktivnosti, jer riječ je o primjeni tradicionalnog, realističkog instrumenta tvrde moći, tako i u pogledu referentnog objekta, jer prijeti se onome što konstituira državu, njezinom suverenitetu definiranom kroz vanjskopolitičku autonomiju. K tome je razina analize pitanja vezanih uz koncept *energetske sigurnosti* najčešće razina države uobičajena za realizam; u studiji slučaja je to razina EU, nadnacionalne integracije, koja ima ambicije smatrati se državom i koja se promatra kao kolektivitet obilježen unutarnjim procjepima. „U srcu energetske nesigurnosti je preživljavanje države, pa je ona referentni objekt, a ne energija sama po sebi“ (Christou i Adamides, 2013). Na temelju empirijskog istraživanja studije slučaja zaključeno je da se ekonomski (trgovinski odnos) koristi u političke svrhe, kako je to činjeno stoljećima, jer ionako su “ekonomske snage ustvari političke snage“ (Edward Carr, 1939:149; cit. prema Popović, 2011:216).

6.4. Razlozi preholističke upotrebe koncepta *energetske sigurnosti*

“Nema zamjene za energiju. Cijeli sustav modernog društva je izgrađen na njoj. Iako se energiju može kupiti i prodati kao bilo koju drugu robu, ona nije samo neka druga roba nego preduvjet svih roba, osnovni čimbenik poput zraka, vode i zemlje.”

(Schumacher, 1964; prema Kester, 2018)

Bogata znanstvena produkcija i brojni javno-politički istupi na temu *energetske sigurnosti* u 21. stoljeću nisu bitno doprinijeli razjašnjenju tog konfuznog koncepta. Mogući razlozi su kompleksnost energetske sektora, ambivalentnost, polivalentnost (Ciuta, 2010) prirode energenata i multidimenzionalnost energetske politike. Prema Johnson (2016:19), „energetska sigurnost je sveobuhvatan koncept i referentna točka koja privlači različite prijetnje i sve što pođe krivo u energetske odnose između država na tehničkoj, ekonomskoj, političkoj i okolišnoj razini“. Kompleksnost i važnost energetske politike pretpostavlja njegovu izloženost raznolikim i višedimenzionalnim rizicima i prijetnjama, no to ne bi trebao biti dovoljan razlog da svi rizici i prijetnje vezani uz energetske sektor postanu sigurnosna pitanja. Ipak, većina znanstvenika inzistira na holističkom pristupu i sveobuhvatnoj definiciji *energetske sigurnosti* (Parag, 2014; Azzuni i Breyer, 2018 itd.).

Yergin (2006) je, primjerice, tražio proširenje uvriježene definicije *energetske sigurnosti*, one IEA-a („sigurna opskrba energentima po prihvatljivim cijenama“), na dodatak „kako bi se nosila s izazovima globaliziranog svijeta“. Goldthau i Sitter (2015) su u istraživanje *energetske sigurnosti* uključili i „energetsko siromaštvo“; von Hippel i suradnici (2011) se zalažu za razjašnjenje koncepta i odmicanje od konvencionalnog ograničavanja na siguran pristup energentima, ali im je u fokusu ublažavanje ekonomskih i vojnih učinaka prekida opskrbe energentima. Chester (2010) zagovara „holističku konceptualizaciju energetske sigurnosti“ koja će prepoznati vremenski aspekt i heterogenost energetske tržišta koristeći četverodimenzionalne kriterije za svaku vrstu energenata: dostupnost, adekvatnost kapaciteta, prihvatljivost cijene i održivost.⁴³³ Prema Pronteri (2017:4-5), holistički pristup bi dao „sophisticiraniju analizu energetske sigurnosti i omogućio pokrivanje šireg opsega rizika poput tradicionalnih manipulacija i kartelizacije tržišta od strane država proizvođača do terorističkih napada i prirodnih katastrofa“. Sovacool i Mukherjee (2011:5343) pak smatraju da pojam *energetske sigurnosti* „može biti ili preuzak, na način da osporava sveobuhvatnost energetske sigurnosti, ili preširok, kada mu nedostaje preciznost i koherentnost“, a Cherp (2012) za razliku od prethodno navedenih autora ipak inzistira na „prioritiziranju kako ne bi došlo do ekstenzivno široke definicije koncepta“. Szulecki (2018) je stava da nema potrebe širiti opseg definicije jer je koncept *energetske sigurnosti* ustvari politički koncept koji se ne uklapa u

---

⁴³³ Chester navodi i primjer Velike Britanije, čija Vlada od 2002. objavljuje indikatore sigurnosti opskrbe kroz tri kategorije: predviđanje ponude i potražnje, tržišni signali i tržišni odgovori, poput, primjerice, novih investicija. Prema Bridgeu (2014), razvoj jedinstvenih mjernih jedinica, kvantifikacija je potrebna radi upravljanja rizicima; tome služi i Model kratkoročne *energetske sigurnosti* (MOSES), koji je Jewell (2011) razvio u suradnji s IEA i koji sadrži 30 indikatora, međutim, razvoj agregiranih indikatora Bridge vidi kao novo područje sporenja.

paradigmu „jedan model za sve“, nego ovisi o kontekstu. S potrebom kontekstualnog razumijevanja *energetske sigurnosti* slažu se i mnogi drugi autori koji su istraživali to pitanje (npr. Ciuta, 2010; Maltby, 2015; Heinrich i Szulecki, 2018).

Energetski sektor jest kompleksan jer obuhvaća različite vrste energenata (ugljen, nafta, plin, nuklearno gorivo, obnovljivi izvori energije i neki drugi, tehnološki nedostavno razvijeni izvori energije poput vodika) i podrazumijeva različite vrste ekonomskih aktivnosti uzduž lanca proizvodnje i potrošnje (proizvodnju, transport, distribuciju, skladištenje, potrošnju). U energetsom sektoru sudjeluju i različiti akteri - države proizvođači, opskrbljivači, potrošači, tranzitne države, a tu su i energetska poduzeća, privatna i u vlasništvu ili pod kontrolom države. Svaki od nabrojanih aktera ima svoje interese i svoju perspektivu gledanja na energetska politiku i na *energetsku sigurnost*; za različite aktere energenti mogu značiti različite stvari (primjerice oružanim snagama, ekološkim udrugama), mogu značiti različite stvari i za iste aktere u različitim kontekstima (primjerice za nacionalnu državu, ovisno o tome želi li dati prioritet ekonomskom blagostanju ili neovisnom donošenju vanjskopolitičkih odluka). Energenti imaju implikacije na ekonomski, okolišni, vojni, politički, ali i društveni sektor na nacionalnoj razini te na geopolitičku sigurnost i klimatske promjene na regionalnoj i globalnoj razini.

Karakteristika energenata je polivalentnost, koja proizlazi iz njihove teško određive prirode; energenti mogu biti komercijalno, javno ili strateško dobro, preduvjet su ekonomske, vojne i političke moći. Kada se konceptualiziraju kao komercijalno dobro, energenti su roba kojom se trguje na komercijalnoj osnovi i to vrlo lukrativna roba zbog geografski ograničene prisutnosti i koncentrirane proizvodnje. Energenti kao komercijalno dobro mogu biti važan faktor proizvodnje, čije odsustvo ili rast cijene može ugroziti funkcioniranje odnosno kompetitivnost neke nacionalne ekonomije na razini države ili nekog poduzeća na subnacionalnoj razini, što utječe i na blagostanje; u navedenim je slučajevima riječ o ekonomskoj sigurnosti države. Energenti su i javno dobro, koje služi zadovoljavanju funkcionalnih potreba države i društva, omogućuje pružanje različitih usluga (transporta, grijanja), a njegovo odsustvo ili rast cijene ne vodi uništenju, nego disfunkcionalnosti države odnosno društva. U tom je slučaju riječ o društvenoj sigurnosti, što je vrlo blisko Ciutnoj logici opstanka⁴³⁴. Energenti mogu biti i

---

⁴³⁴ Prema Ciuti (2010:132-4), energente kao javno dobro *energetska sigurnost* razumije iz logike opstanka. Prema toj logici, energenti ne povezuju ljude s ratom ili sukobom, potrebni su im ne zbog imperativa preživljavanja, nego zbog funkcionalnih potreba različitih sektora aktivnosti. Kada se na energente gleda iz perspektive logike opstanka, oni uključuju različite aktere vezane uz različite vrste energenata, sektore aktivnosti

strateško dobro koje utječe na međunarodne odnose i u tom se slučaju koriste kao resurs koji može multiplicirati državne kapacitete na dva načina:

- a) Energenti mogu biti instrument jačanja vojne moći i u tom slučaju njihovo odsustvo ili rast cijene vodi ograničavanju vojnih, obrambenih ili napadačkih mogućnosti. Kako su neophodni za pogon vojne mašinerije oko izvora energenata, najčešće nafte, vode se sukobi, često vojne naravi, a energenti se povezuju s vojnom sigurnošću države.
- b) Energenti se mogu koristiti kao instrument jačanja vanjskopolitičkog utjecaja i u tom se slučaju njihovo posjedovanje i visoka cijena iz perspektive izvoznika može iskoristiti za kontrolu ili čak dominaciju nad drugom državom, a njihovo odsustvo ili rast cijene iz perspektive uvoznika može voditi podložnosti vanjskopolitičkim utjecajima i tada se energenti povezuju s vanjskopolitičkom sigurnosti.

Korištenje energenata kao strateškog dobra najčešće pretpostavlja žrtvovanje ekonomske učinkovitosti iz vojnih ili političkih razloga.⁴³⁵

Znanstveni radovi, koji pretendiraju na analizu *energetske sigurnosti*, često dokidaju razlikovanje između *energetske sigurnosti* kao pitanja visoke politike i energetske politike kao pitanja javne, niske politike te u stvarnosti istražuju i analiziraju energetske politiku. Teško određiva priroda energenata i njihova polivalentna upotreba jedan su od razloga koji otežava razlikovanje energetske politike od *energetske sigurnosti*, u čemu može pomoći već spominjano Buchanovo (2015) razlikovanje između tri različite dimenzije energetske politike EU (EP EU). S obzirom na temeljne ciljeve EP EU, Buchan (ibid.) razlikuje ekonomsku dimenziju, kada je u fokusu kompetitivno unutarnje energetske tržište, ekološku, kada su u fokusu okolišna održivost i klimatske promjene, i sigurnosnu kada je fokus na sigurnoj opskrbi i sprječavanju manipulacije plinskom trgovinom.⁴³⁶ Analitičko razlikovanje između tih dimenzija energetske politike omogućuje odabir prikladnog okvira za predstavljanje nekog pitanja kao sigurnosnog te olakšava ne samo razlikovanje između energetske politike i *energetske sigurnosti*, nego i definiranje koncepta *energetske sigurnosti*. Samo sigurnosna, kao jedna od dimenzija energetske politike, opravdava uspostavu veze energenata s

---

itd. To rezultira i različitim javnopolitičkim odgovorima, primjerice, ako je glavni problem iskrivljavanje tržišta, rješenje je primjena generičkog javnopolitičkog rješenja dizajniranog za poboljšanje funkcioniranja tržišta.

⁴³⁵ S. Strange (1988, cit. prema Claes, 2013) drži da energetska pitanja zahtijevaju „neki analitički okvir koji uspostavlja odnos između učinka državnih akcija na tržišta za različite izvore energije i učinka tih tržišta na politike i akcije, između ostalog ekonomski razvoj i nacionalnu sigurnost država“.

⁴³⁶ Kester (2018) te tri dimenzije energetske politike naziva „energetskom trilemom“ i naglašava da su sigurnosne brige samo jedan od aspekata u široj raspravi o energiji.

konceptom sigurnosti i stoga je koncept *energetske sigurnosti* nužno ograničiti na sigurnosnu dimenziju energetske politike.

Različite dimenzije energetske politike mogu se nadopunjavati, pa tako energetska učinkovitost može smanjiti potrošnju i izdatke za energente, te time ublažiti prijetnje sigurnosti opskrbe i pozitivno utjecati na ekonomsku dimenziju. Različite dimenzije energetske politike češće su nekoherentne, a percepcija nekog izazova ovisi o tome kojoj se dimenziji energetske politike daje prednost. Najveća je napetost između ekonomskog okvira, kada je u prvom planu ekonomska učinkovitost radi maksimizacije profita i blagostanja, i sigurnosnog okvira, kada je u prvom planu osnaživanje ili sprječavanje njezina korištenja u politici moći. Primjerice, pitanje volatilnosti cijena energenata važno je ekonomsko pitanje, no nije nužno i sigurnosno pitanje (Levi, 2010). Ekonomska i sigurnosna dimenzija, ovisno o kontekstu, dobivaju ili gube na važnosti, a u različitim kontekstima čak jedan te isti akter može davati prednost različitim dimenzijama. Tako primjerice, prema Szuleckom i Westphal (2018:192), „Njemačka, glavni ‘tržištarac’ (*marketer*) kada je riječ o trgovini plinom ili regionalnoj trgovini električnom energijom, gura etastički model kada je riječ o širenju obnovljivih izvora“, dok Poljska, „arhetipski ‘sekuritizator’, koristi tržišno orijentiranu retoriku u raspravama o klimatskim promjenama“. Breede (2015) tu napetost drži inherentnom energetske resursima, koji su uvijek oskudni, pa ekonomska učinkovitost uvijek znači žrtvovanje otpornosti u smislu obrane od nesigurnosti. Iz perspektive EU želja za povećanjem blagostanja može dovesti do smanjenja relativne moći, a smanjenje udjela ruskog u ukupnom uvozu plina može dugoročno doprinijeti sigurnosti, no kratkoročno je ekonomski neisplativo jer je ruski plin koji stiže plinovodima cjenovno konkurentniji od drugih izvora i načina transporta plina. U slučaju plinske trgovine između EU i RF ekonomski ciljevi energetske politike najčešće nisu identični političkim ciljevima, pa bi poistovjećivanje energetske politike i *energetske sigurnosti* bilo jako problematično. No različito uokvirivanje pitanja plinske trgovine s RF, kroz ekonomsku ili sigurnosnu dimenziju, stvorilo je napetosti i dovelo do nekoherentnih odgovora (rezultiralo je primjerice izostankom *slučaja sekuritizacije* vezano uz plinsku trgovinu između EU i RF na razini EU).

Kako bi se smanjila konfuzija trebalo bi izbjegavati preholističku primjenu koncepta *energetska sigurnost*, čime će se izbjeći logika Ciutine (2010:134) „totalne“ *energetske sigurnosti*. Ta logika pretpostavlja da energenti utječu na sve, implicirajući da *energetska sigurnost* znači sigurnost svega (resursa, proizvodnje, elektrana, transportnih mreža, distribucijskih čvorišta, modela konzumiranja), posvuda (naftnih polja, cjevovoda, elektrana,

benzinskih stanica, domova) i protiv svega (opadanja resursa, globalnog zagrijavanja, prekida opskrbe, terorizma). Potrebu korištenja preholističke definicije dokida vezivanje koncepta *energetske sigurnosti* uz određeni vremenski, prostorni i geopolitički kontekst. Također, u razmatranju koncepta *energetske sigurnosti* potrebno je, kako savjetuje Cherp (2012), krenuti od sigurnosnih studija kako bi se naglasila „sigurnost“, no kako to ne bi pretpostavljalo sigurnost općenito, potrebno je pitati sigurnost koga, kojih vrijednosti, od kojih prijetnji, pri čemu nije nužno da to budu objektivne činjenice.

6.5. Kako definiramo energetska sigurnost u sadašnjem kontekstu?

Proširenje koncepta sigurnosti otvorilo je disciplinu sigurnosnih studija netradicionalnim sigurnosnim prijetnjama. Predmet interesa sigurnosnih studija vezano uz energetske prijetnje u aktualnom kontekstu je sigurnosna dimenzija plinske politike (trgovine), kao jedne od energetske politike, i njezin utjecaj na oblikovanje vanjske politike. Fokus je na plinu kao strateškom dobru, koje se koristi kao instrument moći u cilju jačanja moći vanjskopolitičkog utjecanja, na vezi između plina, trgovine, ovisnosti, moći i sigurnosti, na dijelu plinske politike koji se podudara s vanjskopolitičkom sigurnošću. U takav koncept *energetske sigurnosti* plinska trgovina između EU i RF u 21. stoljeću se u potpunosti uklapa, ona je sadašnji uzrok vezivanja energetske pitanja uz sigurnost, jer je njezina sigurnosna dimenzija dobila na važnosti kada se shvatilo da ovisnost o vanjskoj opskrbi može proizvesti osjetljivost odnosno ranjivost i omogućiti korištenje trgovine kao instrumenta moći. Korištenje u politici moći dalo je toj trgovinu novu ulogu i pretvorilo je iz ekonomskog u važno političko i sigurnosno pitanje. Taj izvorno ekonomski odnos je u vrijeme svog nastanka tijekom hladnog rata bio nepolitičko pitanje, *business as usual*, pitanje niske politike, no u 21. stoljeću taj je odnos politiziran, pretvoren je u pitanje visoke politike, a zatim i u netradicionalno sigurnosno pitanje⁴³⁷. Plinsku trgovinu i sigurnost povezuje koncept *energetske sigurnosti* i u aktualnom je kontekstu taj koncept ustvari hibrid: označava mješavinu tradicionalnog načina korištenja instrumenta moći, tradicionalnog objekta kojem se prijeti i netradicionalne, u smislu nevojne prijetnje sigurnosti.

---

⁴³⁷ Pregled ranijih istraživanja na temu *energetske sigurnosti* nije dao jednoznačan odgovor na pitanje je li *energetska sigurnost* tradicionalno ili netradicionalno sigurnosno pitanje. Collins (2016), primjerice, u jednom slučaju energetska pitanja uključuje u netradicionalna sigurnosna pitanja (ibid., 4), a drugi put o *energetskoj sigurnosti* govori kao o tradicionalnom sigurnosnom pitanju (ibid., 6).

Plinska trgovina između EU i RF dobila je novu ulogu u međusobnim odnosima jer se koristi kao instrument moći radi potpore činu utjecanja na vanjske politike država članica EU, što tu trgovinu čini vanjskopolitičkim pitanjem. Vanjskopolitička pitanja su, jednako kao i vojna, tradicionalno smatrana sigurnosnim pitanjima, pitanjima visoke politike, vitalnim pitanjima za „preživljavanje“ države, jer mogu imati bitan utjecaj na sigurnost ili funkcioniranje države, te stoga odluke u svezi s tim pitanjima donose najviši politički predstavnici država. Nadalje, plinska trgovina se koristi kao tradicionalan instrument moći, budući da ruska plinska strategija počiva na prisili i prijetnji odnosno nagrađivanju, na Nyeovom konceptu tvrde moći. Nije riječ o novoj vrsti instrumenta tvrde moći, jer postoje povijesni primjeri korištenja vanjske trgovine općenito i trgovine energentima (naftom) kao instrumenta moći umjesto vojne sile. Nova je ustvari samo vrsta energenta: ovaj put to nije nafta, nego je to plin, privlačan resurs jer ga RF ima u izobilju, a EU ovisi o njemu. U skladu je to s Morganovim (2010:35) zaključkom da države, osobito one koje smatraju da je bit vanjske politike borba za moć koja se sastoji od mogućnosti prisile, ponekad „otkrivaju nesvakidašnje prilike da postanu moćnije“. Može se zaključiti da koncept *energetske sigurnosti* samo prividno označava novu vrstu posthladnoratovskih, netradicionalnih sigurnosnih prijetnji, dok ustvari označava tradicionalan instrument moći kojim se prijeti i koji se koristi kao jedan od instrumenata u široj strategiji sukobljavanja, a tradicionalan je i referentni objekt kojem se prijeti – to je vanjskopolitička sigurnost.

Značenje koncepta *energetska sigurnost* nije jasno definirano (Winzer, 2011), a može ovisiti o specifičnostima država i kontinenata, o vremenskom i strukturalnom kontekstu, kao i o vrsti energetskeg resursa. Postoji dominantna (ona IEA-a), ali ne i jedinstveno prihvaćena, integrirana definicija *energetske sigurnosti*, a različiti disciplinarni okviri i paradigme iz kojih se energetska pitanja i prijetnje proučavaju utječu na različita značenja⁴³⁸, pa i rješenja. Winzer (2011:30-33) je pobrojao trideset osam različitih definicija *energetske sigurnosti*, nastalih u razdoblju između 1993. i 2010. godine, Sovacool (2011:3-6) čak četrdeset i pet, dok je Kester (2018, Tablica 2.1.) izdvojio dvadeset i jednu. Sve definicije koje je zabilježio Winzer odnose se na sigurnost opskrbe energentima, a samo dvije, uz rizik vezan uz funkcioniranje ekonomije i blagostanje društva, spominju političku perspektivu, dok se prema

---

⁴³⁸ O važnosti okvira iz kojeg se analizira neko pitanje govori primjer različitih reakcija na naftnu krizu 1973. u SAD-u (Sovacool, 2011:8): javnost je krizu doživjela kao manevar naftnih kompanija kako bi profitirale od visokih cijena nafte; ekolozi kao blagoslov jer pokazuje opravdanost zahtjeva za odustankom od korištenja nafte; antiekolozi kao blagoslov njihovoj borbi protiv ekoloških organizacija; a neovisne, male naftne kompanija kao napad moćnih naftnih kompanija.

Sovacoolu (2011:3-6) brojnost definicija može dovesti u vezu sa činjenicom da je „energija sama politiziran i višeznačan koncept“ (ibid.). Kester (2018) je na temelju izdvojenih definicija identificirao pet tema inherentnih konceptu *energetske sigurnosti*: a) ukazuju na ekonomsku i političku važnost energenata; b) razvoj tržišta, društva i tehnologije utjecao je na njegovo razumijevanje; c) popunjava se novim značenjima, ali je primarna briga oko sigurne opskrbe stabilna; d) povezivanje sigurnosnih argumenata s energentima je samorazumljivo zbog njihove sveprisutnosti i važnosti; i e) većinom je definiran iz parcijalne, zapadne perspektive orijentirane na potrošače i tržište.

Chester (2010:887) drži da nije praktično tražiti zajedničku definiciju za takav „polisemičan“ i „klizav“ koncept. Checchi i dr. (2009) dijele literaturu na onu koja interpretira *energetsku sigurnost* iz ekonomske perspektive i na onu koja naglašava političku i stratešku dimenziju. Prema Johnson (2016:71), većina definicija se koncentrira na vrstu energenta (sigurnost plina, nafte, ugljena, nuklearna sigurnost), vremenski raspon energetske prijetnje (kratkoročna, srednjoročna i dugoročna sigurnost), sekuritizirajućeg aktera ili referentni objekt (sigurnost energetske potražnje za proizvođače odnosno sigurnost opskrbe energentima za potrošače) te određene razine analize (globalna, nacionalna, *energetska sigurnost* poduzeća ili pojedinca). Cambridge Energy Research Associates (CERA, 2006:8-9, cit. prema Johnson, 2016:71) definira *energetsku sigurnost* kao „krovni pojam“ koji pokriva mnoga ekonomska i politička pitanja poput sigurnosti infrastrukture, raznolikosti opskrbe, cijene, investicijskog režima, sigurnosne margine i prihoda, sigurnosti opskrbe, pristupa novim rezervama, korištenja energenata kao oružja ili energenata kao izvora rizika za terorizam i rat. Neki autori izjednačavaju *energetsku sigurnost* sa sigurnošću opskrbe (Winzer, 2011), za neke druge znači umanjiti opasnost od nesreća itd.⁴³⁹

Velika većina suvremenih definicija *energetske sigurnosti* je ograničena na sigurnost opskrbe i stabilnost cijena energenata, na materijalnu i cjenovnu dostupnost energenata, što von Hippel i suradnici (2011:74) nazivaju „konvencionalnim konceptom energetske sigurnosti“. Konvencionalni koncept definira *energetsku sigurnost* iz perspektive uvoznika i pokriva samo paradigmu prekida opskrbe i rasta cijene. Kako to u prvom redu nanosi ekonomske štete, riječ je o tržišno orijentiranoj konceptualizaciji i tržišnocentričnoj definiciji *energetske sigurnosti*. Takvo koncipiranje definicije rezultat je prekida opskrbe i cjenovnih šokova vezanih uz

---

⁴³⁹ Prema Kesteru (2018), kada je riječ o definicijama *energetske sigurnosti* mijenjaju se referentni objekti koje treba štiti - opskrba, usluge, ljudsko zdravlje, nacionalno blagostanje, okolišna održivost, infrastrukturni sustavi itd., no to nikada nisu energenti, pa *energetsku sigurnost* naziva „praznim konceptom“ koji ima, međutim, snažan politički i društveni učinak.

naftnu trgovinu u drugom vremenskom i drukčijem geopolitičkom kontekstu. Korištenje naftne trgovine kao instrumenta moći nije se pokazalo politički učinkovitim, naftne su krize nanijele gotovo isključivo ekonomsku štetu, riješene su kratkoročno uz pomoć tržišnih mehanizama i implikacija je bila kratkoročno rješavanje sigurnosti opskrbe rizikofikacijskim mjerama, a dugoročno vojnim intervencijama.

U pokušajima kontekstualiziranog definiranja koncepta *energetska sigurnost* nije prikladno preslikavanje povijesnih iskustava naftnih kriza na aktualne plinske krize. Konvencionalni koncept pokriva samo ekonomsku dimenziju energetske politike, ne i političko-sigurnosnu i stoga ne može objasniti aktualno značenje koncepta. Bliža aktualnom razumijevanju koncepta, onome kako ga se razumije u ovom radu, Yerginova definicija *energetske sigurnosti* kao „osiguranje adekvatne, pouzdane opskrbe energenata po razumnim cijenama na način koji ne ugrožava glavne nacionalne vrijednosti i ciljeve“ (Yergin, 1988; istaknuo a.). Yergin je na podlozi naftnih kriza definirao *energetsku sigurnost* preko njezina cilja i u prvom dijelu definicije, poput svih tradicionalnih definicija (i ona IEA-a), naglašava dostupnost (imati dovoljno energenata) i cjenovnu prihvatljivost (biti u mogućnosti platiti energente). Drugi dio definicije naglašava „način koji ne ugrožava temeljne nacionalne vrijednosti i ciljeve“, što ukazuje na to da je korištenje trgovine energentima u politici moći prijetnja nacionalnim vrijednostima i ciljevima i dovodi pod zajednički nazivnik *energetske sigurnosti* naftne krize iz 1970-ih i plinske krize iz sredine 2000-ih. Prihvatljiva je i definicija O’Sullivan (2013:31) da „biti energetski siguran znači imati pristup cjenovno prihvatljivim energentima bez (istaknuto u originalu) neopravdanog iskrivljavanja nečijih političkih, sigurnosnih, diplomatskih ili vojnih aranžmana“.⁴⁴⁰ U aktualnom geopolitičkom kontekstu potrebno je osvijestiti dalekosežnu transformaciju uloge trgovine energentom plinom, ekonomskim dobrom kojim se njime obdarena država koristi kao učinkovitim strateškim instrumentom za postizanje strateških i taktičkih vanjskopoličkih ciljeva.

Kontekstualiziranoj definiciji *energetske sigurnosti* je, uz ekonomsku, potrebno dodati političko-sigurnosnu perspektivu, koja uključuje ciljano korištenje ili prijetnju korištenjem energenata i trgovine njima u politici moći odnosno pokušaje suzbijanja tih aktivnosti. Kontekstualizirana definicija traži širenje opsega sadržaja izvan sigurne opskrbe i prihvatljive

---

⁴⁴⁰ Za O’Sullivan je korisnije razmišljati o „geopolitici energije“ nego o „energetskoj sigurnosti“. Za SAD drži da će postati „energetski sigurniji u punom značenju koncepta“ ako mu „aktualni energetski trendovi omoguće da smanji vojnu nazočnost na Bliskom istoku, da bude manje ranjiv na političke šokove u drugim dijelovima svijeta ili mu garantiraju *supstancijalno slobodne ruke u realizaciji njegovih vanjskopoličkih ciljeva*“ (istaknuto u izvorniku).

cijene, kako bi uključila strukturiranja plinske trgovine kao asimetrično međuovisnog odnosa. U studiji slučaja se izučavala aktualna empirijska upotreba sintagme *energetska sigurnost*, jer značenje koncepta „ovisi o njegovom korištenju ... nije nešto što se može analitički ili filozofski definirati kako bi bilo najbolje“; „značenje ne leži u onome što ljudi misle da koncept znači, nego kako ga implicitno koriste na jedan, a ne na drugi način“ (Buzan i dr., 1998:24). Stoga će u pokušaju definiranja koncepta u aktualnom kontekstu naglasak biti na sigurnosnoj dimenziji plinske trgovine između dva konkretna aktera (EU i RF), koja se izvorno uokvirivala u pretežito ekonomskim terminima i koja je specifična zbog distinktivnih karakteristika trgovine energentom plinom u odnosu na trgovinu naftom.

Fokus je na plinskoj trgovini jer ona se koristi kao instrument tvrde moći prema EU, i to zahvaljujući dvama preduvjetima:

- objektivnima kao što su mogućnost prekida plinske trgovine i asimetrična međuovisnost u plinskoj trgovini, koju RF nastoji povećati u svoju korist monopolističkim strukturiranjem trgovine i tržišta plinom;
- subjektivnim percepcijama aktera u odnosu, jer EU plinsku trgovinu uokviruje u terminima prevelike ovisnosti o RF-u što je kvalificira kao sigurnosnu prijetnju, dok je RF uokviruje u terminima moći što je kvalificira za korištenje kao instrumenta moći radi jačanju moći utjecanja.

Energetska sigurnost je u aktualnom kontekstu reducirana na jedan energent (plin), na jedan odnos (trgovinski odnos EU - RF), na geopolitičku dimenziju (korištenje plina i trgovine njime kao instrumenta moći), na ograničeno vremensko razdoblje (nakon 2000. godine), a uzima u obzir i perspektivu izvoznika, koji politizira plinsku trgovinu, kao i perspektivu uvoznika, koji odgovora na različite načine, između ostalog pokušajima sekuritizacije plinske trgovine. Kako korištenje plinske trgovine kao instrumenta moći ima za cilj proizvodnju učinaka na EU kao uvoznika plina, *energetska sigurnost* se najbolje i može razumjeti iz perspektive EU. Stoga se u sadašnjem vremenskom, strukturalnom, geopolitičkom i ograničenom prostornom kontekstu *energetska sigurnost* može definirati kao odsustvo prijetnje vanjskopolitičkoj sigurnosti putem korištenja asimetrične međuovisnosti u plinskoj trgovini kao instrumenta tvrde moći.

6.6. Što znači imenovati energetska pitanja sigurnosnim pitanjem?

Pojedini analitičari osporavaju važnost koncepta *energetske sigurnosti* u suvremenim međunarodnim odnosima, no tome proturječi nesmanjena pažnja koja mu se posvećuje i u znanstvenom i u javnom diskursu. Sveprisutnost sintagme *energetska sigurnost* ukazuje na „otpornost koncepta sigurnosti i njegovu predvodničku moć“ (Ciuta, 2010), pa je briga oko toga jesu li energetska pitanja sigurnosna i jesu li važna u međunarodnim odnosima izlišna.⁴⁴¹ Kako je sintagma „zasićena jezikom sigurnosti“ (Ciuta, 2010:124), važno je definirati što činimo kada u sadašnjem kontekstu kažemo *energetska sigurnost*. Na temelju empirijske studije slučaja u ovom je radu pokazano da je konceptu *energetske sigurnosti* u posljednjih desetak godina jako porasla važnost i učestalost primjene upravo zbog trgovine samo jednim energentom (plinom) između EU i RF, kao i da je na važnost koncepta utjecalo isticanje sigurnosne dimenzije, a ne ekonomske ili ekološke dimenzije plinske politike, jer dimenzija kroz koju se politika uokviruje, kako se „inicijalno formulira i upakira ima veliki utjecaj na eventualni ishod“ (Princen i Rhinard, 2006). Koncept *energetske sigurnosti* aktualno je vezan uz novu ulogu koju je plinska trgovina između EU i RF dobila nakon 2000. godine, svojevrsna je eksternalija pokušaja njezine sekuritizacije nakon osvješćivanja EU da je tako strukturirana da olakšava njezino korištenje u politici moći.

Aktualna empirijska primjena koncepta stavlja naglasak na sigurnosnu dimenziju plinske politike, što ima snažan politički učinak. Kako je prethodno pojašnjeno, ekonomski i sigurnosni okvir mogu za posljedicu imati dijametralno suprotna rješenja, te dovesti do napetosti između suradničkog i suparničkog dizajna. Energetska politika kao javna politika i dio ekonomske politike tretira plin kao robu, fokus je na sigurnoj i cjenovno prihvatljivoj opskrbi, cilj je maksimiziranje profita kroz suradnju s RF-om i to kooperativno, nekonfliktno razumijevanje energetske politike uklapa se u „konvencionalni koncept“ *energetske sigurnosti*, kod kojega je naglasak na ekonomskoj dimenziji. Sigurnosna dimenzija energetske politike tretira trgovinu plinom kao instrument moći s ciljem maksimiziranja odnosno minimiziranja ovisnosti o uvozu plinu. To traži sukob s RF-om radi osiguranja vlastite sigurnosti, jer „sigurnost je arena sukobljenih aktera“ (Buzan i dr., 1998:37), i nosi visok oportunitetni trošak, ali „nekada preživljavanje kao samostalne države može predstavljati i prepreku ostvarivanju dobiti“ (Luša, 2013:244). Iako bi ulaganje u suzbijanje prijetnji trebalo imati prednost pred ekonomskom učinkovitošću, problem je što je koncept voljnosti plaćanja

---

⁴⁴¹ Primjerice, u travnju 2019. direktor analitike u *Geopolitical Futures* Jacob Shapiro (Trkanjec, 2019) je kao ključna „oružja“ koja će utjecati na ravnotežu moći u narednim desetljećima imenovao umjetnu inteligenciju, utrku u svemiru i *energetsku sigurnost*, koja je „kao i uvijek ... jedan od ključnih čimbenika ravnoteže moći“.

za sigurnost teže prihvatljiv kada je riječ o energetske kao nevojnim i netradicionalnim prijetnjama sigurnosti, neovisno o tome na koji su sektor sigurnosti usmjerene, dok je u slučaju tradicionalnih, vojnih prijetnji sigurnosti samorazumljiv⁴⁴². Buzan i dr. (1998:28) taj nesklad objašnjavaju „institucionaliziranom sekuritizacijom“ vojnog sektora koji se tradicionalno smatra sigurnosnim pitanjem, a izgovaranje riječi *obrana* automatski implicira sigurnost i prioritet. Kod *energetske sigurnosti* to nije tako: plinska trgovina nije sekuritizirana, a tek njezina sekuritizacije bi omogućila odgovore jednake po opsegu i hitnosti odgovorima na tradicionalne sigurnosne prijetnje poput vojnih.

Rast važnosti i učestalosti primjene sintagme *energetska sigurnost* može ukazivati i na multipliciranje aktera i aktivnosti koji se podvode pod sigurnost, na inflatorne tendencije u okviru koncepta sigurnosti, na ciljano širenje broja sektora sigurnosti. Stoga je opravdano pitanje je li korištenje sintagme *energetska sigurnost* povezano s pokušajem sekuritizacije već politiziranog pitanja trgovine plinom? Kada plinsku politiku uokvirimo kroz sigurnosnu dimenziju ipak smo na području *energetske sigurnosti*, a studija slučaja je pokazala da je diskurs plinske trgovine u odnosima između EU i RF ustupio mjesto diskursu *energetske sigurnosti*. Diskurs *energetske sigurnosti* naglašeno je realističan, državocentričan, konfliktna, s naglaskom na moći i utjecaju, na onome što Ciuta (2010) naziva „logikom rata“. Način uokvirivanja pitanja trgovine plinom može povećati ili smanjiti strahove te utjecati na njezino pretvaranje u prvorazredno sigurnosno pitanje. Energetska nesigurnost se može temeljiti i na percepcijama, koje su subjektivne, a mogu biti i politički konstruirane; tada politika *energetske sigurnosti* prestaje biti odraz objektivne realnosti i postaje pitanje izbora. Ako se značenje koncepta *energetska sigurnost* može konstruirati, onda se definiciji sigurnosti energetske opskrbe temeljenoj na ekonomskoj dimenziji može dodati politizirano značenje. Gledano iz ekonomske perspektive, *energetska sigurnost* bi bila samo diskurzivna praksa koja određuje što se smatra problemom i stabilizira značenje koje ograničava ekonomsku politiku i otežava suradnju.

Energetsku sigurnost je potencijalno moguće konceptualizirati u različitim sektorima sigurnosti i na različitim razinama. EU i nadalje nastoji uskladiti ključne ciljeve povezane s tri dimenzije svoje energetske politike - ekonomskom, ekološkom i sigurnosnom. Sve su te tri dimenzije energetske politike međuovisne, a EU se ne trudi prioritizirati između te tri

---

⁴⁴² Tako je npr. u nacionalnim je okvirima lakše ishoditi suglasnost za izdvajanje financijskih sredstava za jačanje ratnog zrakoplovstva nego za izgradnju LNG terminala, iako je njegova izgradnja u skladu s diverzifikacijskom energetske politikom EU.

dimenzije svoje energetske politike, iako su često nepomirljive, iz druga dva ključna razloga. Prvi razlog je identitetski, jer se EU kao liberalna ekonomsko-politička integracija teško miri s činjenicom da svijet i plinsku trgovinu treba gledati iz realističke perspektive. Stoga je EU dao prioritet odgovorima koji su bili usklađeni s liberalno-tržišnom paradigmatom, iz koje je rusko korištenje plinske trgovine u politici moći bilo egzistencijalna prijetnja u smislu kršenja principa na kojima je organiziran liberalno-ekonomski poredak i onemogućavanje jedinstvenog tržišta EU (primjerice putem monopola, protekcionizma i sl.). Drugi je razlog materijalne prirode. Iako je svijet energenata postao sve realističniji, a sigurnosna dimenzija plinske trgovine sve važnije pitanje nacionalne sigurnosti, EU ne želi dati primat sigurnosnoj dimenziji koja vodi u sukob i otežava suradnju. EU je asimetrično ovisan te posljedično kratkoročno osjetljiv i dugoročno ranjiv u plinskoj trgovini s RF i ne može osigurati vjerodostojnu alternativu ruskom plinu. Sigurnosna dimenzija EP EU je glavni pokretač stvaranja EEU, međutim, EU je zainteresiran zadržati plinski odnos s RF i ne želi prenaplašavati sigurnosnu dimenziju, ne želi sekuritizirati taj već politiziran odnos, jer „sekuritizacija nekog pitanja znači neuspjeh njegova tretiranja kao normalne politike“ (Buzan i dr. 1998:29). Iz tog razloga pokušava energente uokviriti kroz sektore manje vezane uz sigurnost, a od IEA preuzima ekonomski uokvirenu definiciju *energetske sigurnosti* vezanu uz naftu.

Cilj je ovog poglavlja bio istražiti sadržaj i značenje koncepta *energetske sigurnosti* u aktualnom kontekstu i pokazati njegovu promjenjivost i kontekstualnu uvjetovanost. Nije bio cilj izložiti svezremenski koncept *energetske sigurnosti* i dati općeprihvatljivu definiciju (predložena je vezana uz konkretne karakteristike specifične istraživačke situacije), nego pokazati što taj koncept znači i što činimo kada ga danas primjenjujemo. Namjera je bila osvijestiti potrebu za promišljanjem koncepta, jer, kako to predlaže Chester (2010:893), „oni koji se opredjeljuju za određeni diskurs, uključujući donositelje političkih odluka, trebaju otvoreno prezentirati uvjerenja, tvrdnje ili pretpostavke koje ih informiraju i koji oblikuju korištenje koncepta“. Tim više što se sintagma *energetske sigurnost* može koristiti kao „politički džoker“ (Bridge, 2014), jer, „ako ne možeš smisliti razuman razlog za neku politiku temeljen na standardnom ekonomskom promišljanju, možeš argumentirati da je ta politika nužna kako bi se unaprijedila energetska sigurnost“ (Joskow, 2009; cit. prema Winzer, 2011). Zaključak je da je sintagma *energetska sigurnost* upitna kao analitički konstrukt i semantički prazna, jer je njezin sadržaj prisutan u manjoj mjeri u konceptu ekonomske, a pretežito u konceptu vanjskopolitičke sigurnosti. Koncept *energetske sigurnosti* ne označava ni novu

vrstu aktivnosti budući da se plinska trgovina koristi kao tradicionalan, realistički instrument tvrde moći. Međutim, usprkos tome što sintagma *energetska sigurnost* nije semantički prikladna i što daje slab analitički doprinos istraživanju područja sigurnosti, važnost koncepta nije umanjena. Naime, korištenje plinske trgovine kao „tvrde moći“ može biti prvorazredni sigurnosni problem i prijetnja nacionalnoj sigurnosti. Osim toga, „realnu sigurnost“ politički i analitički ne treba pokušavati definirati izvan svijeta politike; to što sigurnosno pitanje jest određuju politički akteri, a ne znanstveni analitičari, budući da bi to sekuritizacijski pristup reduciralo na teorije percepcije i pogrešne percepcije (Buzan i dr., 1998:29,31,204).⁴⁴³

---

⁴⁴³ Emmers (2010:152) očekuje od znanstvenika da se odvoji od procesa sekuritizacije i uloge provoditelja sekuritizacije; znanstvenik može eventualno reći da je sekuritizacija nepotrebna, ne i da je pogrešna.

7. ZAKLJUČAK

U spoznajnom je smislu empirijsko istraživanje ispunilo cilj, budući da je omogućilo kontekstualno razumijevanje predmeta istraživanja te dalo doprinos razumijevanju koncepta *energetske sigurnosti*; njegova dodana vrijednost su barem dijelom praktično primjenjive spoznaje. Istraživačka pitanja su tražila provođenje sustavne analize čimbenika koji su omogućili uspješnu konverziju plinske trgovine u instrument moći, kao i onih zbog kojih pokušaji njezine sekuritizacije nisu bili uspješni. Tijekom istraživanja identificirani su uvjeti, tehnike i strategije politizacije (korištenja kao instrumenta moći) i pokušaja sekuritizacije (zbog percipiranja kao sigurnosnog pitanja) te trgovine. Istražile su se karakteristike inherentne vanjskoj trgovini i one specifične za plinsku trgovinu, koje ju čine prikladnom za korištenje u politici moći, te su analizirani podaci koji su dali uvid u važnost kontekstualnih uvjeta u kojima se odvijao proces promjene uloge plinske trgovine u međusobnim odnosima, a koji su ga otežavali ili olakšavali. To je pomoglo odgovoriti na pitanja „kako“ je ta trgovina dobivala novu ulogu. Također, utvrđeno je da su ključni za promjenu njezine uloge, dodjeljivanje joj novog, političkog odnosno sigurnosnog okvira, bili ideacijski čimbenici aktera, pogledi na svijet i ideje o tome kako on treba izgledati, pod utjecajem različitih tipova političko-ekonomskih organizacija i osobnosti političkih vođa, što je odgovor na pitanje „što“ je utjecalo na novu ulogu. U procesu istraživanja pronađeni su i argumenti za povezivanje nove uloge plinske trgovine s konceptom *energetske sigurnosti*, što je omogućilo raspravu o aktualiziranom i kontekstualiziranom značenju tog koncepta i implikacijama njegove upotrebe. Na taj je način rad dao doprinos korpusu znanja o vezi između ekonomije i moći, kao i utjecaju te veze na sigurnost.

Nadalje, istraživanje je ispunilo cilj u metodološkom smislu jer je na temelju detaljnog opisnog zaključivanja, interpretacijske analize i uzročno-posljedičnog povezivanja omogućilo generiranje teorije o tome što je i kako utjecalo procese politizacije i sekuritizacije plinske trgovine, na promjenu njezine uloge u odnosima između EU i RF i koje to ima implikacije (v. Odjeljak 5.6.). Tijekom istraživačkog procesa tražili su se odgovori na istraživačka pitanja koja su bila rezultat prethodnog poznavanja predmeta istraživanja temeljenog na nestrukturiranim empirijskim podacima, a koji su dopunjavani i provlačeni kroz okvir apstraktnih konceptata relevantnih za predmet istraživanja. Približno na polovici procesa istraživanja generiran je inicijalni teorijski model politizacije i sekuritizacije plinske trgovine, čije su teorijske postavke kontinuirano provjeravane i dopunjavane do okončanja procesa. Postupak je u konačnici urodio dodatnom teorijskom postavkom o tome da i EU politizira

plinsku trgovinu, u skladu s čime je model modificiran. Generirana je teorija pokazala da je ključan čimbenik koji povezuje procese politizacije i sekuritizacije plinske trgovine, iako različito utječe na njih (na proces politizacije utječe pozitivno, a na proces sekuritizacije negativno) osjetljivost odnosno ranjivost EU, za što je pak ključan preduvjet materijalna i percipirana promjena u ravnoteži međuovisnosti u plinskom odnosu, što je korišteno kao argument i u diskurzivnoj dimenziji procesa sekuritizacije. To što su na procese politizacije i sekuritizacije, uz unutarnji kontekst (fokusiranje na ekološku dimenziju, rast potrošnje plina, ulazak novih članica u EU, povijesno politički, a još uvijek plinski jako ovisnih o RF-u), utjecali i vanjski konteksti, akteri (SAD, Kina, Ukrajina) i događaji, ukazuje na to da je riječ o regionalnom pitanju s globalnim implikacijama, kako u pogledu percepcije njezina utjecaja na vanjsku politiku, tako i zadržavanja pitanja *energetske sigurnosti* visoko na dnevnim redovima.

Rezultati empirijskog istraživanja razriješili su i neke dileme vezane uz plinsku trgovinu EU i RF prisutne kako u javnom tako i u znanstvenom diskursu. Prva dilema je (a)simetrija međuovisnosti u plinskom odnosu. Ako se kao „jedinica mjere“ koristi mogućnost pronalaska alternative, u plinskoj trgovini između EU i RF postoji kratkoročna, a moguće i srednjoročna asimetrija međuovisnosti u korist RF-a. Nejednaka distribucija međuovisnosti važnija je od ekstenzivnosti i konteksta odnosa jer je preduvjet moći manje ovisnog aktera u odnosu, što ne mora, kako je pokazano u studiji slučaja, voditi sukobu nego može omogućiti ciljano pretvaranje ekonomske u neekonomsku ovisnost. Druga se dilema odnosi na pitanje koristi li se plinska trgovina kao ekonomski ili politički instrument moći. Plinska trgovina se poput bilo kojeg vanjskotrgovinskog ili općenito ekonomskog odnosa koristi kao tradicionalni ekonomski instrument moći: preko osnaživanja ekonomske ovisnosti za postizanje ekonomskih, uglavnom artikuliranih ciljeva, a u studiji slučaja u prvom redu za postizanje političkih, također dijelom artikuliranih ciljeva. Plinska trgovina se može koristiti kao ekonomski instrument moći i tada je cilj ekonomski (stjecanje većeg udjela u cijeni koju plaćaju krajnji potrošači), dok je glavna karakteristika isprva ruskih, a zatim i aktivnosti EU koja upućuje na političke ciljeve ekonomska neučinkovitost.

Istraživanjem je utvrđeno da RF različito koristi plinsku trgovinu kao instrument moći u EU i u državama „bližeg inozemstva“. RF u odnosu na EU nikada nije otvoreno koristio, uglavnom niti prijetio prekidom opskrbe plinom, što je bila česta metoda pritiska prema državama „bližeg inozemstva“. Doduše, i u EU je povremeno igrao ulogu diskriminacijskog monopola preko politike diferencijalnih cijena za države članice EU, koristeći kao kriterij

vanjskopolitičku kooperativnost i stupanj ovisnosti o njegovu plinu. Ipak, moć instrumenta plinske trgovine i osjetljivost EU očitovala se tijekom plinskih kriza, kada je zbog ruskog korištenja plinske trgovine kao „energetskog oružja“ prema Ukrajini bez plina ostao i EU. Obustava opskrbe plinom implicira ekonomski trošak i za RF, no RF je pokazao da može snositi trošak propuštene financijske dobiti duže (svakako do razine koja proizvodi učinak) nego EU izostanak opskrbe plinom. RF u odnosu na EU koristi plinsku trgovinu uglavnom implicitno, kao neopipljiv instrument moći, nastojeći pojačati asimetriju međuovisnosti u svoju korist. To što je plinska trgovina tim potentniji instrument moći što je veća asimetrija međuovisnosti ključna je karakteristika koja je čini učinkovitijim instrumentom moći od naftne trgovine, kod koje asimetrija međuovisnosti u korist opskrbljivača ne utječe na učinkovitost njezine primjene u politici moći jer globalnost naftne trgovine i njezina fleksibilnost u transportnom smislu omogućavaju preusmjeravanje prema novim izvorima. Te i još neke materijalne i nematerijalne karakteristike (otežano skladištenje, cijena dogovorena u pregovorima umjesto tržišne cijene) razlikuju plinsku od naftne trgovine i razlog su zbog kojeg je RF, bogat i naftom i plinom, odlučio koristiti plinsku trgovinu kao instrument vanjske politike, a ne naftnu, na kojoj zarađuje i koju je iskoristio za unutarnjopolitičku i gospodarsku konsolidaciju.

Tijekom istraživanja pronađeni su odgovori na pitanje kako, na koji način je RF postigao da dugogodišnja simetrija postane asimetrija i da EU pod svaku cijenu, zbog materijalnih i percipiranih razloga, želi zadržati taj odnos. RF je vješto udružio kvalitetan resurs (količina, strateška važnost, oskudnost) i karakteristike inherentne plinskoj trgovini kao vanjskotrgovinskom odnosu (veliki volumen, neelastičnost, nemogućnost diverzije) s metodama jačanja monopola, kako naslijeđenim iz prošlosti (odredbe iz hladnoratovskih plinskih ugovora, bilateralni pregovori), tako i novima (uglavnom netržišnim, često netransparentnim politikama poput otkupa plina drugih proizvođača, modela direktne prodaje krajnjim korisnicima preko ofenzivne investicijske penetracije na tržište EU, umrežavanja s moćnim skupinama, često manipulativnih informacijsko-propagandnih aktivnosti, kontrole nad transportnom infrastrukturom, diverzifikacije izvoznog tržišta). Osim što transformira aktivnosti u materijalnom smislu u cilju monopolističkog strukturiranja plinske trgovine s EU i plinskog tržišta EU, RF jača važnost i snagu tog instrumenta suptilnim metodama utjecanja na percepcije i preferencije EU, na intersubjektivno razumijevanje plinske trgovine kako bi olakšao korištenje tog odnosa u politici moći. RF nastoji pojačati percepciju asimetrične međuovisnosti diskurzivnim (argumentiranim ili manipulativnim narativima o *energetskoj*

supersili, budućoj diverzifikaciji izvoza, o novim, nikada implementiranim infrastrukturnim projektima) i nediskurzivnim putem izazivajući strah i dilemu (vjerodostojnim korištenjem plinske trgovine kao instrumenta tvrde moći u državama „bližeg inozemstva“). Materijalni i perceptivni čimbenici su RF-u omogućili korištenje trgovine plinom kao vanjskopolitičkog instrumenta prema EU i bez prekida opskrbe; prekid opskrbe plinom u odnosu na EU više je perceptivni nego materijalni instrument moći, koji RF za sada ionako može samo umjereno koristiti, jer još uvijek nije osigurao alternativno tržište.

Kada je RF u 21. stoljeću počeo plinsku trgovinu koristiti u politici moći, EU ju je počeo doživljavati kao vanjsku prijetnju, koju ne može eliminirati, te se nastoji prilagoditi. Istraživanje je omogućilo stjecanje uvida u načine kompenzacijske prilagodbe EU s ciljem umanjivanja rizika vezanih uz osiguranje opskrbe plinom i umanjivanja mogućnosti utjecanja preko plinske trgovine kako bi se dugoročno povećala ekonomska, u prvom redu vanjskopolitička sigurnosti, što je ujedno dalo empirijsku podlogu za analitičko razlikovanje između procesa rizikofikacije i sekuritizacije. Iako je prekid opskrbe samo jedan od načina ruskog korištenja plinske trgovine u politici moći i ne primjenjuje se ciljano protiv EU, ipak je EU putem kriznih mjera nastojao preventivno ojačati sposobnosti energetske sustava, poboljšati njegovu otpornost na rizik prekida opskrbe i kapacitet upravljanja potencijalnim krizama. Te mjere moguće smanjuju trošak prekida opskrbe, no ne utječu na ravnotežu međuovisnosti. Za EU je važnije spriječiti manipuliranje plinskim tržištem i njegovo monopoliziranje, smanjujući asimetričnu međuovisnost kao ključnu karakteristiku koja RF-u omogućuje njezino korištenje u politici moći, te na taj način dugoročno povećati sigurnost opskrbe i ublažiti prijetnju od korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći. Empirijski slučaj je pokazao da se logika rizikofikacije ne mora nužno intenzivirati i prijeći u logiku sekuritizacije, nego može upravo biti „alternativa realističkoj logici“ sigurnosti kakvu pretpostavlja sekuritizacija, koju može prikazati kao nepotrebnu.

U skladu sa svojim liberalno-ekonomskim identitetom normativne sile i uvjeren da su kompetitivno tržište i neovisna regulacija najučinkovitiji način osiguranja opskrbe, EU je pokušao odgovoriti eksternalizacijom energetske norme na RF. Na državotvorne ideje temeljene na jačanju moći odgovarao je širenjem integracionističkih i slobodnotržišnih ideja, a k tome je pokušavao primijeniti *laissez-faire* pravila u sektoru koji se tradicionalno smatrao područjem privilegiranog nacionalnog suvereniteta (koji RF iskazuje kroz mogućnost obustave plinske trgovine, a države članice EU kroz čl. 194. TFEU) i u kojem je država imala važnu ulogu i u vrijeme kada se međusobna trgovina energentima smatrala pitanjem niske

politike. Pokušaj vanjskog upravljanja nije bio uspješan, no, imao je poput neuspjele sekuritizacije pozitivnu eksternaliju: ubrzao je komunitizaciju energetske politike država članica EU kao neophodan preduvjet eksternalizacije. Ulogu „političkog poduzetnika“ je preuzeo EC, koji je povezao problem (izloženost EU rizicima uslijed povećane ovisnosti o uvozu svih energenata, osobito plina), rješenje (već započetu unutarnju integraciju i liberalizaciju energetske tržišta) i, kao ključne katalizatore, vanjske događaje (plinske krize, ukrajinska kriza). Međutim, prilagodba EU na prijetnju koja nije posljedica iskrivljavanja tržišta tražila je netržišne mjere, čije su ključne odlike ekonomska neučinkovitost i rast uloge (proto)države u odnosu na tržište. Diverzifikacija izvora i pravaca transporta kao ključna mjera prilagodbe EU uvjetno je tržišna (umanjuje monopol i otežava manipulaciju cijenom), no prioritetno je ekonomski nevjerodostojna, netržišna mjera, koja počiva na konceptima oportunitetnog troška i redundancije. Cilj joj je uvoz neruskog plina što EU vidi kao dugoročni sigurnosni dobitak, no kako su alternativni izvori plina skuplji, sigurnost pretpostavlja kratkoročan ekonomski gubitak. Svjesno prihvaćanje ekonomske neučinkovitosti upućuje na političke ciljeve europskih i ruskih aktivnosti, na politizaciju plinske trgovine kojoj je cilj jačanje odnosno slabljenje mogućnosti korištenja plinske trgovine kao instrumenta moći. Na odgovore „istom mjerom“, na pojačanu politizaciju plinske trgovine s razine EU, upućuje davanje prednosti sigurnosnom pred ekonomskim okvirom u Uredbi o kontroli stranih ulaganja i amandmanima na TEP, izvorno dizajniranom za stvaranje i upravljanje zajedničkim unutarnjim plinskim tržištem, kao i sigurnosno uokvirivanje NS2 s razine EU. To što nakon ozbiljnog pogoršanja političkih odnosa RF nije obustavio plinsku trgovinu, a EU je nije uključio u paket sankcija RF-u, kao i to što oba aktera diskurzivno i nadalje inzistiraju na postojanju simetrije međuovisnosti, ukazuje na dvije stvari vezano uz plinsku trgovinu: da je važna za oba aktera, kao i da je više perceptivni instrument moći, što nužno ne umanjuje njegove materijalne učinke.

Nova uloga plinske trgovine u odnosima između EU i RF imala je s jedne strane integrirajući učinak na EU: stvorena je EP EU, EEU i ojačale su kompetencije EC. Međutim, ciljevi EC-a su proturječni jer se iz ekonomske perspektive traži povećanje učinkovitosti, a iz sigurnosne smanjenje osjetljivosti i ranjivosti, pa zadovoljenje ekonomskih ciljeva može ići nauštrb osiguranja sigurnosnih ciljeva i obrnuto. Proturječno je i to što je EC kao čuvar europskih ugovora na kojima počiva liberalno-ekonomski identitet EU i nadalje ostao glavni promotor tržišnog natjecanja, ali je postao i katalizator dugoročne *energetske sigurnosti* i pod njegovim je vodstvom razvijen koncept EU energetske diplomacije kao instrumenta agregirane tržišne i

političke moći. Kompetencije EC-a su ipak više tehničkog nego supstancijalnog karaktera, jer konačne odluke, osobito vezano uz vanjske energetske odnose, donose države članice EU odnosno Europsko vijeće. Proizlazi da je unutarnja dimenzija EP EU, u kojoj je dugo prevladavao suvereni nacionalizam, konvergirana, dok je vanjska dimenzija još uvijek uglavnom zadržala bilateralizam koji traži koordinaciju između nacionalnih interesa. S druge je strane nova uloga plinske trgovine proizvela učinak desolidariziranja, jer je u pokušajima sekuritizacije plinske trgovine i sigurnosnog uokvirivanja projekta NS2 došlo do segmentiranja unutar EU: stare države članice zagovaraju ekonomski okvir i ekonomizaciju sigurnosti, a nove i plinski ovisnije sigurnosni okvir i sekuritizaciju ekonomije. Posljedica je slabljenje EU energetske akterstva zbog čega nema zajedničkih pregovora niti ugovora, a EP EU je nekoherentna i nekonzistentna, što pokazuje različit tretman SS-a, koji je EC brzo i uspješno onemogućio, i NS2, čije onemogućavanje priječi interes u prvom redu stare države članice EU SRNJ. Posljedica desolidariziranja je i izostanak koherentnosti između EP EU i CFSP, pa EU otvoreno ne podržava rusku vanjsku politiku u Ukrajini, a podržava plinsku politiku RF-a koja je u službi njegove vanjske politike ne uključujući je u režim sankcija nametnutih RF-u. Protivnici sekuritizacije bojali su se prelijevanja sekuritizacije plinske trgovine na druge vrste ekonomskih odnosa i odnose s RF-om općenito, zanemarujući mogućnost prelijevanja desekuritizacije plinske trgovine na vanjsku politiku, što je za posljedicu imalo izostanak koherentnog i učinkovitog odgovora EU ne samo na rusku energetsku, nego i na rusku vanjsku politiku.

EU je bio prisiljen prilagoditi se realističko-političkoj paradigmi, iz koje se na plinsku trgovinu ne gleda kao na obostranu ekonomsku dobit, nego kao na relativnu političku dobit. Takvu je prilagodbu isprva ometao liberalno-ekonomski identitet EU: ideja o pozitivnoj ekonomskoj međuovisnosti priječila je EU da uvidi „đavolji potencijal“ međuovisnosti, koji je motivirao drugu stranu da manevrira kako bi promijenila ravnotežu i uspostavila odnos moći. EU, koji se isprva ruskoj političkoj instrumentalizaciji plinske trgovine pokušao suprotstaviti inzistiranjem na tržišnim principima i bezuspješnim nametanjem sigurnosnog okvira, na kraju se prilagodio političkom okviru i protivno svom identitetu „vratio državu u ekonomiju“. Promjena uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF poslužila je kao dobar indikator povlačenja dominantnog liberalno-ekonomskog identiteta EU u korist tradicionalnog, više geopolitičkog identiteta. To što je i EU počeo politizirati plinsku trgovinu s RF-om, demantira pretpostavke KSSS-a da je sekuritizacija intenzifikacija politizacije, logičan nastavak

politizacije, jer je u konkretnom slučaju politizacija na razini EU uslijedila kao jedna od eksternalija neuspjelih pokušaja sekuritizacije.

Istraživanje je pokazalo da je izostala performativna dimenzija sekuritizacije, te je plinska trgovina između EU i RF u materijalnom smislu ostala nedirnutu, no u diskurzivnom smislu je postala *energetska sigurnost*. Zadržana je dakle diskurzivna dimenzija pokušaja sekuritizacije te trgovine iz šireg, političkog okvira, a analiza tih diskurzivnih pokušaja omogućila je stjecanje uvida o tome na koji se referentni objekt koncept odnosi. U radu su izložene tri definicije koncepta *energetska sigurnost*, svaka iz različite perspektive: ekonomske, rizikofikacijske i sigurnosne. Kako je koncept *energetska sigurnost* nestabilan u pogledu i važnosti i značenja, bilo ga je nužno redefinirati zbog empirijske nekontekstualiziranosti (ključno je iz koje se perspektive razmatra i u kojem kontekstu), nedovoljne teorijske konceptualiziranosti i moguće političke instrumentalizacije.

Koncept se razvio u vrijeme naftnih kriza 1970-ih i prva je, najčešće prihvaćena i korištena definicija *energetske sigurnosti* kao „neprekinutog pristupa izvorima energenata po povoljnim cijenama“. Nastala je nakon naftnih kriza, u kojima je naftna trgovina korištena kao instrument političke moći, koji je imao više ekonomske nego političke učinke; stoga definicija počiva na ekonomskoj perspektivi, na perspektivi potrošača i ne upućuje na tradicionalnu sigurnost opstanka i imenicu „sigurnost“, nego više na osiguranje funkcionalnih potreba i glagol „osigurati“. Druga ponuđena definicija na *energetsku sigurnost* ponovno gleda iz ugla potrošača, no iz rizikofikacijske perspektive koja se temelji na konceptima otpornosti sustava i upravljanja sustavom preko preventivnih i kriznih mjera. Iz te se perspektive *energetska sigurnost* definira kao „sposobnost upravljanja na određeno vrijeme vanjskim utjecajima i šokovima vezano uz cijenu i neometanu opskrbu plinom koje samo tržište ne može ukloniti ili uravnotežiti“. Ta definicija upućuje na mjere usmjerene na rizike, učinkovite samo kratkoročno te stoga primjenjive u slučaju prekida opskrbe, na netržišne mjere, koje ponovno više upućuje na „osigurati“ nego na „sigurnost“.

Empirijskim je istraživanjem utvrđeno da je rast važnosti koncepta *energetska sigurnost* svojevrsna eksternalija korištenja plinske trgovine u politici moći, njezine politizacije i pokušaja sekuritizacije, te da, iako oba aktera plinske trgovine *energetsku sigurnost* definiraju iz ekonomske perspektive, korištenje te sintagme ima puno više veze s vanjskopoličkim utjecajem i autonomijom, s vanjskopoličkom sigurnošću. Stoga je u radu u konačnici ponuđena treća, aktualizirana i kontekstualizirana definicija, također iz perspektive potrošača, koja kao prijetnju podrazumijeva ne samo prekid opskrbe plinom, nego i strukturiranje

plinske trgovine i plinskog tržišta na način pogodan za korištenje u politici moći. Ta se definicija temelji na realističkoj logici sigurnosti i *energetsku sigurnost* definira kao „odsustvo prijetnje vanjskopolitičkoj sigurnosti putem korištenja asimetrične međuovisnosti u plinskoj trgovini kao instrumenta tvrde moći“.

Takvo definiranje *energetske sigurnosti* olakšali su zaključci iz teorijske rasprave o tome kakva se vrsta prijetnje veže uz koncept i poznaju li suvremeni studiji sigurnosti poput KSSS-a taj sektor sigurnosti. Teorijsko razumijevanje koncepta je važno kako se sigurnost i energenti ne bi automatski spajali, jer sigurnost nije sveprisutna ni u jednom, pa ni u energetsom sektoru. Utvrđeno je da je ono o čemu se govori kada se koristi sintagma *energetska sigurnost* u pogledu referentnog objekta, prijetnje i logike sigurnosti pokriveno sektorom ekonomske, a još više političke sigurnosti, te nije potrebno dodavati različit sektor sigurnosti u već horizontalno proširen koncept sigurnosti KSSS-a. Također je utvrđeno da je sintagma semantički pogrešna, jer atribut „energetski“ ne označava prikladno sadržaj: ne implicira referentni objekt, nego samo instrumentalnu vezu koncepta s energetsom sektorom, dok je pravi referentni objekt vanjskopolitička suverenost. U aktualnom kontekstu taj je koncept ustvari hibrid: označava mješavinu tradicionalnog načina korištenja instrumenta moći, tradicionalnog objekta kojem se prijeti i netradicionalne, u smislu nevojne prijetnje sigurnosti zbog netradicionalnog instrumenta moći, koji se nastoji ojačati korištenjem tradicionalne gramatike sigurnosti i na koji se odgovora prijedlozima koji imaju obilježja tradicionalnih sigurnosnih praksi.

Može se zaključiti da uvođenje koncepta *energetske sigurnosti* u znanstvene rasprave ne predstavlja konceptualno unapređenje analize sigurnosti, nego je to realistički, gotovo hladnoratovski način političkog promišljanja. Rad je ispunio cilj znanstveno-teorijske relevantnosti: na temelju implikacija koje je na njega imala empirijska promjena uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF redefinirao je koncept *energetska sigurnost*. Važno je istaknuti, i to je doprinos konstruktivističke perspektive ovom radu, da vrijedi i obrnuti proces, naime, da korištenje sintagme *energetska sigurnost* može imati empirijske posljedice jer diskurzivna praksa može odrediti što je problem i otežati ekonomsku suradnju. Stoga je važno znati što i zašto se kaže i misli kada se koristi sintagma, koja može služiti različitim političkim ciljevima, čija upotreba može doprinijeti konfuziji, posebice stoga što o razumijevanju sigurnosne prijetnje ovise politički odgovori.

Izučavanje promjene uloge plinske trgovine u odnosima između EU i RF omogućilo je stjecanje uvida koji nadilaze ciljeve ove disertacije i primjenjivi su na druga teorijska pitanja

discipline međunarodnih odnosa i poddiscipline sigurnosnih studija. U promjeni uloge plinske trgovine održava se napetost između prevlasti tržišta odnosno države u ekonomiji, između liberalno-ekonomskog i političko-realističkog gledanja na svijet. U istraživanje se nije krenulo s ciljem razjašnjenja klasičnog spora između liberala i realista o tome potiče li trgovina mir ili rat, ali se rad ipak dotiče pitanja utjecaja vanjske trgovine na suradnju odnosno sukob. Plinska trgovina između EU i RF nije potvrdila liberalima bliska neofunkcionalistička očekivanja da će se uspostavljeni plinski odnos preliti na druga područja ekonomske, a osobito ne političke suradnje, no nije niti u skladu s realističkim očekivanjima dovela do sukoba. Međutim, pomno istraživanje napetosti između ekonomskih kategorija troška i dobiti s jedne strane te političko-sigurnosnih kategorija osjetljivosti i ranjivosti s druge strane, između prioritiziranja ekonomske, okolišne odnosno sigurnosne dimenzije plinske politike, potvrdilo je realističke tvrdnje da trgovinski odnosi nose u sebi ovisnost, što i u nekonfliktnoj situaciji manje ovisan akter u odnosu može koristiti za jačanje ekonomske i političke moći. Uvidi o promjeni uloge plinske trgovine iskoristivi su i u traženju odgovora na pitanje je li nakon završetka hladnog rata došlo do ekonomizacije sigurnosti ili do sekuritizacije ekonomije – u studiji slučaja ekonomski odnos za sada nije sekuritiziran, ali je svakako politiziran, politika je dobila upliv na ekonomiju, no neke države članice EU i nadalje pokušavaju ekonomizirati sigurnosti. Važno je i to što je rad generirao dodatna otvorena istraživačka pitanja vezana uz predmet istraživanja.

Na tragu spora liberala i realista oko utjecaja vanjske trgovine, izazov predstavlja pitanje je li plinska međuovisnost pridonijela sprječavanju eskalacije političkog sukoba EU i RF oko Ukrajine, osobito s obzirom na zastrašujući Hirschmanov (1978) uvid da je „ekstenzivno korištenje međunarodnih ekonomskih odnosa kao instrumenta nacionalne moći jedna od glavnih karakteristika razdoblja koje prethodi izbijanju ... ratova“. Empirijsko istraživanje je pokazalo da plinski odnos između EU i RF nije proizveo zajedničke vrijednosti i da međuovisnost funkcionira kao simetrija samo kada postoji obostrani interes, no taj institucionaliziran i pragmatičan odnos pokazao se izdržljivim i u situaciji političkog sukobljavanja. Moguće je razlog upravo to što se još uvijek temelji na međuovisnosti (iako asimetričnoj), koja je s jedne strane stvorila brige zbog relativnih dobitaka, no s druge je strane odvratila od prekida odnosa zbog neprihvatljivih troškova za oba aktera i moguće spriječila eskalaciju. Prema Christou i Adamidesu (2013), energenti mogu utjecati na transsektorsku sekuritizaciju i desekuritizaciju: energenti mogu spriječiti jačanje sekuritizacije ili čak ojačati desekuritizacijske trendove u političkom i vojnom sektoru ukoliko nisu

prethodno sekuritizirani. Bilo bi korisno pronaći empirijske argumente koji bi potvrdili da je plinska trgovina pomogla desekuritizirati ili barem držati na niskoj razini političku i vojnu sekuritizaciju odnosa između EU i RF. Pronalaženje takvih empirijskih dokaza doprinijelo bi odgovoru na pitanje K. Barbieri (2002:15) jesu li sukobi koji se pojavljuju između međuoavisnih država manje ozbiljni nego oni koji se pojavljuju u odnosima u kojima ne postoje veze stvorene na temelju trgovine, odnosno u kojoj mjeri trgovinski odnosi (u ovom slučaju trgovina plinom) „preveniraju eskalaciju nesporazuma do najozbiljnijih oblika sukoba“.

Također, u radu je ukazano da sekuritizacija nije uspjela zbog izostanka primjene načela solidarnosti, no pitanje utjecaja izostanka monolitnosti perspektive iz koje na plinsku trgovinu s RF-om gledaju države članice EU na EP EU nije do kraja istraženo i otvorilo je pitanje odnosa moći u EU. (Ne)uspjeh u dovođenju pitanja visoko na dnevni red i u njegovom sekuritiziranju može biti odraz moći: u EU su na rast važnosti pitanja *energetske sigurnosti* veći utjecaj imale nove, manje i slabije države članice, a na neuspjeh sekuritizacije stare, velike i moćne države članice. EU, postmoderna nadnacionalna integracija, odriče se zbog povijesnih, identitetskih i strukturalnih razloga korištenja politike moći, međutim, procesi vezani uz novu ulogu plinske trgovine razotkrili su da unutar EU, kada je u pitanju sigurnost, veliku ulogu ima klasičan, realistički odnos moći. Naime, distribucija moći unutar EU, između država članica EU, nije simetrična; važna je relativna moć (kod sekuritizacije između sekuritizatora i publike). To snažno oblikuje odgovore EU na rusku politizaciju plinske trgovine te umanjuje energetske akterstvo EU, čije je mjerilo solidarnost njegovih država članica. Studija slučaja je pokazala da interesi pojedinačnih država pretežu nad zajedničkim interesima EU što podriva solidarnost, a osobito da su odluke često odraz preferencija moćnijih članica, za što je primjer nastavak realizacije NS2.

I na kraju, cilj ovog istraživanja nije bio predviđanje ishoda, prognoziranje utjecaja diskontinuiteta u plinskoj međuoavisnosti između EU i RF na kontinuitet međunarodnog sustava, te je izostalo mjerenje učinka nove uloge plinske trgovine na vanjsku politiku EU. Odgovor na to pitanje omogućio bi produblјivanje uvida o primjenjivosti korištenja plinske trgovine u politici moći, no predstavljao bi istinski metodološki izazov. U radu se argumentira da plinska trgovina sadrži puno više političko-sigurnosnih eksternalija od drugih vrsta ekonomskih i trgovinskih odnosa, pa i trgovine drugim vrstama energenata, te je stoga potentan instrument moći, ali u kojoj mjeri utječe na vanjsku politiku EU otežano je mjeriti iz više razloga. Mjerenje učinka korištenja instrumenta moći pretpostavlja mjerenje ostvarivanja

moći utjecanja, a utjecaj je teško i najčešće samo posredno moguće mjeriti, preko odgovora aktera na koje se utječe, što pretpostavlja i mjerenje odgovora kojima EU nastoji sačuvati svoju vanjskopolitičku autonomiju. Nadalje, RF u hibridnom ratovanju koristi brojne, sve raspoložive i vrlo različite instrumente, koji kumulativno jačaju njegovu moć utjecanja, pa bi mjerenje učinka plinske trgovine kao pojedinačnog instrumenata moći pretpostavilo njegovo izoliranje od ostalih instrumenata. Ostali instrumenti i čimbenici koji jačaju moć utjecanja RF-a na EU mogli bi se obuhvatiti širokom pretpostavkom *ceteris paribus*, no u tom slučaju analiza ne bi bila realistična: plinska trgovina se planski i sustavno koristi, no nije središnji instrument moći. Mjerenje dodatno otežava to što za moć utjecanja nije važno postoji li objektivna podloga, jer se u činu utjecanja argumentira mogućim učincima i važnija je percepcija. O važnosti percepcije govori to što su objektivno poboljšani materijalni čimbenici koji utječu na sigurnost opskrbe plinom EU (smanjen je tranzit preko nesigurne Ukrajine, škriljevačka revolucija u SAD-u rezultirala je većim količinama LNG-ija na globalnom tržištu po *spot* cijenama, izgrađena je nova LNG infrastruktura u EU i interkonekcije između država članica EU), međutim, zbog percepcije prijetnje izazvane nametljivom vanjskom politikom RF-a plinska trgovina se na razini EU svejedno politizira i još uvijek postoji latentna mogućnost njezine sekuritizacije. Uz to, RF ciljano i nadalje strukturira plinsku trgovinu i plinsko tržište kako bi što bolje iskoristio potencijal tog odnosa za jačanje moći utjecanja na EU (iako ne prekida opskrbu) ukazuje na to da proces konverzije plinske trgovine u instrument moći nije okončan. Otvorena istraživačka pitanja ostavljaju prostor za daljnja istraživanja, moguće iz povijesne perspektive, između ostaloga i zbog toga što je dugoročno planiranje ključna karakteristika plinske trgovine.

BIBLIOGRAFIJA

ZNANSTVENI RADOVI

- Aalto, P. & Temel, D.K. (2013). European Energy Security: Natural Gas and the Integration Process. *Journal of Common Market Studies*. 52(4). 758-774.
- Ahrend, R. (2005). Can Russia Break the „Resource Curse“? *Euroasian Geography and Economics*. 46(8). 584-609.
- Anderson, R. R. et al. (2016). *STRATEGIC LANDPOWER AND A RESURGENT RUSSIA: AN OPERATIONAL APPROACH TO DETERRENCE*. Carlisle, U.S.: The United States Army War College; The Strategic Studies Institute.
- Azzuni, A. & Breyer, Ch. (2018). Definitions and dimensions of energy security: a literature review. *Wiley Periodicals. Wiley Interdisciplinary Reviews: Energy and Environment*. 7(1). 1-34.
- Baev, P. (2012). From European to Euroasian energy security: Russia needs and Energy Perestroika. *Journal of Euroasian Studies*. 3. 177-184.
- Baldwin, D. A. (1985). *Economic Statecraft*. Princenton: Princenton University Press.
- Baldwin, D. A. (2016, 01 21). *Economic Statecraft*. Preuzeto 12 05 2019 iz Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/economic-statecraft>
- Balmas, M. & Sheaffer, T. (2010). Candidate Image in Election Campaigns: Attribute, Agenda Setting, Affective Priming, and Voting Intentions. *International Journal of Public Opinion Research*. 22 (2), 204-209. DOI:10.1093/ijpor/edq009
- Balzacq, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. (SAGE Publications and ECPR-European Consortium for Political Research) *European Journal of International Relations Copyright, 11(2)*, 171-201.
- Barbieri, K. (2002). *The Liberal Illusion - Does Trade Promote Peace?* Michigan: University of Michigan Press.
- Barnett, M. & Duvall, R. (2005). Power in International Politics. *International Organization* 59. 39-75.
- Bauer, A. & Quiroz, J. (2013). Resource Governance. In: Goldthau, A. (ed.) *Handbook of Global Energy Policy* (pp. 244-264). West Sussex, UK: John Wiley & Sons Ltd.

- Baxter, P. & Jack, S. (2008). Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers. *The Qualitative Report*, 13(4), 544-559.
- Bergsten, F. et al. (1975). International Economics and International Politics: A Framework for Analysis. *International Organization*. 29(1), 3-36.
- Bhatt, C. (2018). The Dissertation. In: Seale C. (ed.) *Researching Society and Culture* (4th ed., pp. 124-151). London: SAGE Publication.
- Boban, D. i Cipek, T. (2017). *Politički sustav Rusije*. Zagreb-Sarajevo: Plejada-University Press.
- Bocquillon, P. & Maltby, T. (2017). The more the merrier? Assessing the impact of enlargement on EU performance in energy and climate change policies. *East European Politics*. 33(1), 88-105. <https://doi.org/10.1080/21599165.2017.1279605>
- Boromisa, A.-M. (2014). Will outsiders apply EU rules, and why? In: Cambini, C. & Rubino, A. (ed.), *Regional Energy Initiatives: MedReg and the Energy Community* (pp. 63-83). Abingdon, New York: Routledge.
- Börzel, T. (2011). When Europeanization Hits Limited Statehood – The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe. *KFG Working Paper Series*. 30. Kolleg-Forschergruppe (KFG) “The Transformative Power of Europe“. Freie Universität Berlin.
- Braun, J.F. (2011). *EU Energy Policy under EU Energy Policy under the Treaty of Lisbon Rules - Between a new policy and business as usual*. Bruxelles: EPIN.
- Breede, H. Ch. (2015). Security and energy capture: The military perspective. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*. 70(3). 463-470.
- Bridge, G. (2015). Energy (in)security: world-making in an age of scarcity. *The Geographical Journal*, 181(4), 328-339. doi:doi: 10.1111/geoj.12114
- Brkić, L. i Zorko, M. (2017). Energy Security in SEE and its Implications for CFSP. In: *International Scientific Conference Security Concepts and Policies - New Generation of Risks and Threats* (pp. 24-30). 04 -05 June 2017, Ohrid, Volume II. Skopje.
- Bros, A. et al. (2017). German-Russian Gas Relations A Special Relationship in Troubled Waters. *SWP Research Paper*. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. Berlin.

- Brown, Ch. & Ainley, K. (2005). *Understanding International Relations* (3rd Edition), Hounsmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Brusylovska, O. (2018). Critical discourse analysis (CDA) in International Relations. *РЕТОРИКА И КОМУНИКАЦИИ*, 18. Preuzeto 13 06 2019 iz <http://rhetoric.bg/olga-brusylovska-critical-discourse-analysis-cda-in-international-relations>
- Bryant, A. & Charmaz, K. (2007). Introduction. In: Bryant, A. i K. Charmaz (ed.), *The SAGE Handbook of Grounded Theory* (pp. 1-28). London: Sage Publications.
- Buchan, D. (2014) Europe's Energy Security – Caught between short-term needs and long-term goals. *Oxford Energy Comment*. Oxford: The Oxford Institute for Energy Studies.
- Buchan, D. (2015) Energy Policy – Sharp Challenges and Rising Ambition. In: Wallace, H., Pollack, M. A. i Young, A. R. (eds.) *Policy-Making in the European Union*, 7th ed. Oxford: Oxford University Press. pp. 344–366.
- Buzan, B. (1983). The Power-Security Dilemma. In: Buzan, B. *People, States, and Fear. The National Security in International Relations* (pp. 173-213). Sussex: Wheatsheaf Books Ltd.
- Buzan B. (1991). *People, States and Fear. An Agenda For International Security Studies in the Post-Cold War Era*. 2nd Edition. Hemel Hempstead: Harvester Press Group.
- Buzan, B. & Wæver, O. & de Wilde, J. (1998). *Security – a New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Buzan, B. & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B. & Waever, O. (2009). Macrosecuritisation and Security Constellations: Reconsidering Scale in Securitisation Theory. *Review of International Studies*. 35. 253–276.
- Cairney, P. (2012). *Understanding Public Policy-Theories and Issues*. UK: Palgrave Macmillan.
- Campbell, J. L. (2002). Ideas, Politics and Public Policy. *Annual Review of Sociology*. 28. 21-38.

- Cameron, F. (2007). *The Nord Stream Gas Pipeline Project and its Strategic Implications*. Preuzeto 02 11 2017 iz European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2007/393274/IPOL-PETI_NT\(2007\)393274_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2007/393274/IPOL-PETI_NT(2007)393274_EN.pdf)
- Cameron, F. (2009). The Politics of EU-Russia Energy Relations. *The EU-Russia Centre Review, EU-Russia Energy Relations*. 9. 20-26. Preuzeto 28 02 2018 iz https://www.files.ethz.ch/isn/105727/review_ix.pdf
- Caporaso, J. (1996). The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern? *Journal of Common Market Studies*. 34(1), 29-52.
- Carlsnaes, W. (1992). The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*. 36(3), 245-270.
- Carpenter, T. (2014, 12 05). *The US Needs to Recognize Russia's Monroe Doctrine*. Preuzeto 17 08 2018, iz CATO Institute: <https://www.cato.org/publications/commentary/us-needs-recognize-russias-monroe-doctrine>
- Casier, T. (2011). The Rise of Energy to the Top of the EU-Russia Agenda: Iz Interdependence to Dependence? *Geopolitics*. 16. 536-552. DOI:10.1080/14650045.2011.520862
- Casier, T. (2016). Great Game or Great Confusion: The Geopolitical Understanding of EU-Russia Energy Relations. *Geopolitics, Special Section: Challenging Reductionism in Analyses of EU-Russia Energy Relations: Articles*, 21(4), 763-778. Preuzeto 03 06 2019 iz <https://doi.org/10.1080/14650045.2016.1185607>
- Chang, H.-J. (1999). The economic theory of the developmental state. In: Meredith Woo-Cummings, M. (ed.) *The Developmental State* (pp. 182-199). London: Cornell University Press.
- Checchi, A. et al. (2009). Long-Term Energy Security Risks for Europe: A Sector-Specific Approach. In: *CEPS Working Document. Thinking ahead for Europe*. 309. (pp. 1-52). Preuzeto 23 08 2018 iz <http://aei.pitt.edu/10759/1/1785.pdf>.
- Cherp, A. (2012). Defining energy security takes more than asking around. *Energy Policy*. 48. 841-842.

- Cherp, A. & Jewell, J. (2011). The Three Perspectives on Energy Security: Intellectual History, Disciplinary Roots and the Potential for Integration. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. 3(4). 202-212.
- Cherp, A. & Jewell, J. (2018). Foreword. In: K. Szulecki (ed.). *Energy Security in Europe. Divergent Perceptions and Policy Challenges* (pp. v-viii). Oslo: Palgrave Macmillan.
- Chester, L. 2010. Conceptualising Energy Security and Making Explicit its Polysemic Nature. *Energy Policy*. 38. 887-895.
- Christie, E. (2007). *Oil and Gas Dependence of EU-15 Countries*. The Viena Institut for International Economic Studies. Viena: The Viena Institut for International Economic Studies. Preuzeto 06 12 2019 iz: <https://wiiw.ac.at/oil-and-gas-dependence-of-eu-15-countries-dlp-451.pdf>
- Christou, O. & Adamides, C. (2013). Energy securitization and desecuritization in the New Middle East. *Security Dialogue*. 44(5-6). 507-522.
- CIEP (2004). Clingendael International Energy Programme. *Study on Energy Supply Security and Geopolitics. Final Report*. Institute for International Relations „Clingendael“. The Hague. The Netherlands.
- Ciuta, F. (2010). Conceptual Notes on Energy Security: Total or Banal Security? *Security Dialogue*. 41(2). 123-144.
- Claes, D. H. (2013). Cooperation and Conflict in Oil and Gas Markets. In: A. Goldthau (ed.), *Handbook of Global Energy Policy* (pp. 176-189). West Sussex, UK: John Wiley&Sons Ltd.
- Collins, A. (2010). Uvod: što su sigurnosne studije? U: Collins, A. (ur.), *Suvremene sigurnosne studije* (str. 15-24). Zagreb: Politička kultura, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Zagreb.
- Corbetta, P. (2003). *Social Research, Theory, Methods and Techniques*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Corbin, J. & Strauss, A. (1990). Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology*. 13(1), 3-21.
- Correljé, A. & Van der Linde, C. (2006). Energy supply security and geopolitics: A European perspective. *Energy Policy*. 34(5). 532-543.

- Côté, A. (2016). Agents without agency: Assessing the role of the audience in securitization theory. *Security Dialogue*. 47(6). 541 –558.
- Creswell, J. (2009). Research Questions and Hypotheses. In: J. Creswell, *Research desing; Qualitative, quantitavie, and mixed methods approaches (3rd ed.)* (pp. 129-141). Los Angeles: Sage.
- Cvrtila, V. i Barić, R. (2008). Gestrateške odrednice energetske sigurnosti. U Tatalović, S. (ur.) *Energetska sigurnost i kritična inġrastruktura* (str. 27-52). Zagreb: Centar za sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti.
- Ćiković, H. (2008). The Analysis of the Influence of Energy Security on Foreign and Security Policy of the Republic of Poland. *Croatian International Relations Review*. 119 -128.
- Česnakas, G. (2016). Energy resources as the tools of foreign policy: the case of Russia. *Lithuanian Foreign Policy Review*. 35. 9-40.
- Dannreuther, R. (2016). EU-Russia Energy Relations in Context. *Geopolitics, Special Section: Challenging Reductionism in Analyses of EU-Russia Energy Relations: Conclusion*. 21(4). 913-921.
doi:<https://doi-org.ezproxy.nsk.hr/10.1080/14650045.2016.1222521>
- Dekanić, I. (2007). *Nafta blagoslov ili prokletstvo - Izvori energije, globalizacija i terorizam*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Dekanić, I. (2011). *Geopolitika energije - Uloga energije u suvremenom globaliziranom gospodarstvu* . Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Dekanić, I. (2015). Značajke energetske geopolitike južne i jugoistočne Europe. *Političke analize*. 6(22), 15-21.
- Dent, Ch. M. (2010). Ekonomska sigurnost. U: Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. (str. 233-254). Zagreb: Politička kultura, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Zagreb.
- Deutsch, K. W. et al. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: Princeton University Press.
- Di Bella, G. et al. (2019, 08 03). *The Russian State's Size and its Footprint: Have They Increased?* International Monetary Fund. Preuzeto 28 11 2019 iz International

Monetary Fund: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/03/09/The-Russian-States-Size-and-its-Footprint-Have-They-Increased-46662>

- Dickel, R. et al. (2007). Gas Pricing. Continental Europe. In: Energy Charter Secretariat, *Putting a Price on Energy. International Pricing Mechanisms for Oil and Gas* (pp. 143-174). Brussels: Energy Charter Secretariat.
- Dreyer, I. & Stang, G. (2013). *What Energy Security for the EU*. Paris: European Union Institute for Security Studies.
- Easton, G. (2010). Critical realism in case study research. *Industrial Marketing Management*. 39(1), 118-128. doi:doi.org/10.1016/j.indmarman.2008.06.004
- Ejdus, F. (2016). Diskurzivna i praktična konstrukcija međunarodne (ne)bezbednosti. U: Jović, D. (ur.) *Konstruktivizam u teorijama međunarodnih odnosa i praksi oblikovanja vanjskih politika*. Biblioteka Političke analize. 10. (str. 199-228). Zagreb: FPZG.
- Emerson, R. (1962). Power-Dependence Relations. *American Sociological Review*. 27(1), 31-41.
- Emmers, R. (2010). Sekuritizacija. U: Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. (str. 133 – 150). Zagreb: Politička kultura. Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Zagreb.
- Engdahl, F. W. (2012). *Mitovi, laži i naftni ratovi*. Zagreb: Profil knjiga.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication* 43(4). 51-58.
- Fairclough, N. (2012). Critical discourse analysis. *International Advances in Engineering and Technology (IAET)*. 7. 452-487.
- Fiedler, M. (2015). *The Energy Union what's behind it?* Brussels: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Finon, D. & Locatelli C. (2008). Russian and European gas interdependence: Could contractual trade channel geopolitics? *Energy Policy*. 36. 423 - 442.
- Fredholm, M. (2015). Power Projection by Pipeline: Russia, Sweden, and the Hybrid Threat iz the Nord Stream Project, 2005-2009. In: Dengg, A. & Schurian, M. (Hrsg.). *Vernetzte Unsicherheit – Hybride Bedrohungen im 21. Jahrhundert*. Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie. 15. Wien. 247- 312.
- Fukuyama, F. 1994. *Kraj povijesti i posljednji čovjek*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

- Geden, O. et al. (2007). "Energie-NATO" und "Energie-KSZE" - Instrumente der Versorgungssicherheit? Debatte um Energieversorgung und kollektive Sicherheitsysteme. *Diskussionpapier FG 1, FG 3, FG 8*.
- Geigerich, B. (2015). Foreign and Security Policy – Civilian Power Europe and American Leadership. In: Wallace et al. (eds.) *Policy-Making in the European Union*. 7th ed. (pp. 436-462). Oxford: Oxford University Press.
- George, A. & Bennett, A. (2004). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, Massachusetts, London: MIT Press.
- Gidley, B. (2018). Doing Historical and Documentary Research. In: C. Seale (ed.) *Researching Society and Culture* (pp. 286-303). UK: Sage Publication.
- Godzimirski, J.M. et al. (2015). *Energy Security in the Baltic Sea Region: Regional Coordination and Management of Interdependencies*. Vilnius: Vilnius University Press.
- Goldthau, A. (2013). Introduction: Key Dimensions of Global Energy Policy. In: Goldthau, A. (ed.) *The Handbook of Global Energy Policy*. (pp. 1-12). UK: John Wiley&Sons Ltd.
- Goldthau, A. (2013a). Conclusions: Findings and New Research Agendas. In: Goldthau, A. (ed.) *The Handbook of Global Energy Policy*. (pp. 521-524). UK: John Wiley&Sons Ltd.
- Goldthau, A. & Sitter, N. (2014). A liberal Actor in a Realist World? The Commission and the external dimension of the single market for energy. *Journal of European Public Policy*. 21 (10). 1452-1472.
- Goldthau, A. & Sitter, N. (2015). *A Liberal Actor in a Realist World: The European Union Regulatory State and the Global Political Economy of Energy*. Oxford University Press. Oxford.
- Gonchar, M. et al. (2009). Gas Conflict and its Consequences for European Energy Security. *The EU-Russia Centre Review. EU-Russia Energy Relations*. 9. 30-48. Preuzeto 28 02 2018 iz https://www.files.ethz.ch/isn/105727/review_ix.pdf
- Grigas, Agnia. (2013). Can EU face Russia down over energy policy? (neobjavljeno) Preuzeto 23 08 2018 iz <https://www.opendemocracy.net/od-russia/agnia-grigas/can-eu-face-russia-down-over-energy-policy>

- Haines, J. R. (2015). Where the Lions are – Gazprom's 'Energetic Pliers' and Aspirations of a Euroasian Archipelago: the Geopolitics of Russia's Networked Energy Infrastructure. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute.
- Haralambos, H. & Holborn, M. (2002). *Sociologija - teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Henderson, J. & Mitrova, T. (2015). *The Political and Commercial Dynamics of Russia's Gas Export Strategy*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.
- Heinrich, A. & Szulecki, K. (2018). Energy Securitisation: Applying the Copenhagen School's Framework to Energy. In: Szulecki, K. (ed.), *Energy Security in Europe. Divergent Perceptions and Policy Challenges*. (pp. 33-59). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Herranz-Surrales, A. (2015). An emerging EU energy diplomacy? Discursive shifts, enduring practices. *Journal of European Public Policy*, 23(9), 1-20. doi:DOI: 10.1080/13501763.2015.1083044
- Herring, E. 2010. Vojna sigurnost. U: Collins, A. (ur.), *Suvremene sigurnosne studije*. (str. 153-170). Zagreb: Politička kultura, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti.
- Herz, J. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*, 2(2), 157-180.
- Hill, F. (2006). Moscow Discovers Soft Power. *CURRENT HISTORY*. 105. 341-347.
- Hirschman, A. O. (1978). Beyond asymmetry: critical notes on myself as a young man and on some other old friends. *International Organization*. 32(1). 45-50.
- Hirschman, A. O. (1980). *National Power and the Structure of Foreign Trade*. Reprinted and Expanded Edition. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Högselius, P. (2013). *Red Gas. Russia and the Origins of European Energy Dependence*. New York: Palgrave Macmillan.
- Högselius, P. et al. ; (2010). Natural Gas in Cold War Europe: The Making of a Critical Transnational Infrastructure. *Draft Chapter for the EUROCRIT edited Volume*. Preuzeto 13 09 2018 iz <https://perhogselius.files.wordpress.com/2010/09/natural-gas-in-cold-war-europe-5-may-2010.pdf>

- Holsti, K. J. (1964). The Concept of Power in the Study of International Relations. *Background*. 7 (4). 179-194.
- Holsti, K. J. (1984). Along the Road to International Theory. *International Journal*. 39 (2). 337–365.
- Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*. 23 (1). 171-200.
- Hughes, J. (2006). EU Relations with Rusiia: Partnership or asymmetric Intedependency? *LSE Research Online*. London. Preuzeto 14 07 2018 iz:
<http://eprints.ise.ac.uk/arhchive/00000651>
- Hulbert, M. & Goldthau, A. (2013). Natural Gas Going Global? Potential and Pitfalls. In: Goldthau, A. (ed.) *The Handbook of Global Energy Policy*. (pp. 98 – 112) UK: Willey-Blackwell.
- Jackson, S. (2009). *Research Methods and Statistics. A Critical Thinking Approach* (3rd ed.). Belmont, USA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Jäger, S. (2015). Discourse and knowledge: Theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis. In: R. Wodak, & M. Meyer (ed.), *Methods of Critical Discourse Studier* (str. 32-62). Los Angeles: Sage publications.
- Jakobsen, P.V. (2010). Diplomacija prinude. U: Collins, A. (ur.), *Suvremene sigurnosne studije*. (str. 257-283). Zagreb: Politička kultura, Centar za međunarodne I sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti.
- Jeđud, I. (2007). Alisa u zemlji čudesa - kvalitativna metodologija i metoda utemeljene teorije. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 43(2). 83-101.
- Jervis, R. (1978). Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics*. 30(2). Cambridge University Press. 186-214.
- Jesien, L. (2006). Poland's Proposal for the European Energy Security Treaty. Preuzeto 28 01 2017 iz
https://www.academia.edu/5657638/Polands_Proposal_for_the_European_Energy_Security_Treaty
- Jewell, J. (2011). *The IEA Model of Short-term Energy Security (MOSES) Primary Energy Sources and Secondary Fuels*. Paris Cedex: IEA. doi:10.1787/5k9h0wd2ghlv-en

- Jewell, J. & Cherp, A. (2014). The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*. 75. 415-421.
- Johnson, O. (2016). *The Concept of Energy Security: Implications of EU-Russia Energy Relations, 2004-2012* (neobjavljena doktorska disertacija). Leeds: The University of Leeds. School of Politics and International Studies.
- Jonson, P. (2010). The Debate about Article 5 and its credibility. What is it all about? *Reserach Paper*. 58. Rome: Research Division. NATO Defence College.
- Jørgensen, M. & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Jović, D. (2013). Uvod u studij realizma. U: Jović, D. (ur.) *Teorije međunarodnih odnosa: Realizam*. (str. 15-38). Zagreb: Politička kultura.
- Jožanc, N. (2015). Studija slučaja u komparativnoj politici. *Politička misao: časopis za politologiju*, 52(3), 35-58.
- Judge, A. (2016). *Energy Securitisation: Beyond the Copenhagen School (Abstract)*. Paper presented at ECPR General Conference, Charles University in Prague, Prague.
Preuzeto 19 08 2019 iz <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=30082&EventID=95>
- Judge, A. & Maltby, T. & Sharples, J. (2016). Challenging Reductionism in Analyses of EU-Russia Energy Relations. *Geopolitics*, 21(4), 751-762.
DOI:10.1080/14650045.2016.1222520
- Judge, A. & Maltby, T. (2017). European Energy Union? Caught between securitisation and 'riskification'. *European Journal of International Security*. 1 - 24.
DOI:10.1017/eis.2017.3
- Judge, A. & Maltby, T. & Szulecki, K. (2018). Energy Securitization: Avenues for Future Research. In Szulecki, K. (ed.) *Energy Security in Europe. Divergent Perceptions and Policy Challenges* (pp. 149-173). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Kacowicz, A. M. (2004). Case Study Methods in International Security Studies. In: Spinz, D.; Nahmias-Wolinsky, Y. (eds.) *Models, Numbers, and Cases: Methods for Studying International Relations* (pp. 107-128). The University of Michigan Press.

- Kama, K. (2016). Contending Geo-Logics: Energy Security, Resource Ontologies, and the Politics of Expert Knowledge in Estonia. *Geopolitics*, 21(4), 831-856.
- Keating, M. F. et al. (2012). Introduction: Bringing Energy into International Political Economy. In: Kuzemko, C. et al. (eds.) *Dynamics of Energy Governance in Europe and Russia*. 1-19. UK: Palgrave Macmillan.
- Kegley, Ch. & Richardson, N. R. (1980). Trade Dependence and Foreign Policy Compliance: A Longitudinal Analysis. *International Studies Quarterly*. 24 (2). 191–222.
- Keohane R.O. & Nye J.S. (1973). Power and interdependence. *Survival: Global Politics and Strategy*. 15(4). 158-165.
- Keohane R.O. & Nye J.S. (1977). *Power and Interdependence: world politics in transition*. Boston: Little, Brown.
- Keohane R.O. & Nye J.S. (1987). Power and interdependence Revisited. *International Organization*. 41(4). 725-753.
- Kester, J. (2018). *The Politics of Energy Security: Critical Security Studies, New Materialism and Governmentality*. Oxon, New York: Routledge.
- Kingdon, J. (2003). *Agendas, Alternatives, and Public Policies* (2nd ed.). New York, London: Longman.
- Klare, M. T. (2013). Energy Security. In P. Williams (ed.), *Security studies: an introduction*. 2nd ed. (pp. 535-551). Abingdon, Oxon, New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Klare, M. T. (2013a). *The Race for What's Left: The Global Scramble for the World's Last Resources*. New York: Picador.
- Kolodziej, E. A. (2004). *Security and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Konoplyanik, A. A. (2013). Global Oil Market Developments and Their Consequences for Russia. In: Goldthau, A. (ed.) *The Handbook of Global Energy Policy*. (pp. 477-500). UK: Willey-Blackwell.
- Korybko, A. (2014). The Prospects for the South Stream Pipeline After the Ukrainian Crisis. *Foreign Policy Journal*. 1-14. Preuzeto 24 08 2018 iz:

<https://www.foreignpolicyjournal.com/wp-content/uploads/2014/06/140606-Korybko-SouthStream.pdf>

- Korteweg, R. (2018). *Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia*. Bruxelles: European Parliament, AFET committee.
- Kovačević, B. (2016). Što je novo u konstruktivizmu? U: Jović, D. (ed.), *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa* (str. 37-88). Zagreb: Političke analize, Fakultet političkih znanosti Zagreb.
- Kuzemko, C. (2014). Ideas, power and change: explaining EU–Russia energy relations. *Journal of European Public Policy*, 21 (1). 58-75.
- Kratochvil, P. & Tichy, L. (2013). EU and Russian discourse on energy relations. *Energy Policy*, 56. 391-406.
- Larsson, R. (2007). *Tackling Dependency: the EU and its Energy Security Challenges*. Stockholm, Sweden: FOI.
- Leal-Arcas, R. et al. (2015). The European Union and its Energy Security Challenges: Engagement through and with Networks. In: *Contemporary Politics*, 21(3). Routledge. 273-293.
- Lee, J.-S. & Connolly, D. (2016). Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review iz the Cold War to the Post-Cold War. *The Korean Journal of International Studies*. 14(1). 105-29.
- Leonard, M. & Popescu, N. (2007). *A Power Audit of EU-Russia Relations*. London: ECFR. Preuzeto 12 02 2018 iz https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR-02_A_POWER_AUDIT_OF_EU-RUSSIA_RELATIONS.pdf
- Levi, M. A. (2010). *Energy Security. An Agenda for Research*. Council on Foreign Relations. New York: Council on Foreign Relations.
- Lucas, E. (2008). *The New Cold War – How the Kremlin Menaces both Russia and the West*. London: Bloomsbury.
- Luša, Đ. (2013). Koncept anarhije u realističkoj teoriji međunarodnih odnosa. U: Jović, D. (ur.) *Teorije međunarodnih odnosa – realizam* (228-249). Zagreb: Politička kultura.
- Mahoney, J. (2007). Qualitative Methodology and Comparative Politics. *Comparative Political Studies*, 40(2). 122-144.

- Maltby, T. (2013). European Union energy policy integration: A case of European Commission policy entrepreneurship and increasing supranationalism. *Energy Policy*. 55. 435–444.
- Maltby, T. (2015). Between Amity, Enmity and Europeanisation: EU Energy Security Policy and the Example of Bulgaria's Russian Energy Dependence. *Europe-Asia Studies*. 67 (5). 809-830.
- McDonald, M. (2008). Constructivism. In: Williams, P. D. (ed.), *Security Studies: an Introduction*. (pp. 63-77). Abingdon, Oxon: Routledge.
- McCombs, M. & Valenzuela, S. (2007). The Agenda-Setting Theory. *Cuadernos de Informacion*. 20. 44-50.
- McGowan, F. (2008). Can the European Union's Market Liberalism Ensure Energy Security in a Time of 'Economic Nationalism'. *Journal of Contemporary European Research*. 4(2). 90-106.
- Mearsheimer, J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*. 93(5). 1-12.
- Meyer, M. (2015). Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. In: Wodak, R. & Meyer, M. (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 14-31). London: Sage publication.
- Miočić, I. (2018). Fleksibilnost studije slučaja: prednost ili izazov za istraživače? *Ljetopis socijalnog rada*. 25(2). 175-194.
- Mitrany, D. (1965). The Prospect of Integration: Federal or Functional. *Journal of Common Market Studies*, 4(2), 119-149.
- Mitrova, T. (2015). Changing Gas Price Mechanisms in Europe and Russia's Gas Pricing Policy. *Antalya Special Issue 2015*. 39-40.
- Morgan, P. (2010). Sigurnost u međunarodnoj politici: tradicionalni pristupi. U: Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije* (str. 29-52). Zagreb: Politička kultura. Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Zagreb.
- Mutimer, D. (2010). Kritičke sigurnosne studije: povijest razlika. U: Collins, A. (ur.), *Suvremene sigurnosne studije* (str. 73-96). Zagreb: Politička kultura. Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Zagreb.

- Natorski, M. & Surrallés, H. A. (2008). Securitizing moves to nowhere? The framing of the European Union's energy policy. *Journal of Contemporary European Research*. 2(2). 70-89.
- Nikodinovska-Stefanovska, S. (2018). Reconceptualizing Security in the 21st Century. *International Scientific Conference: Security System Reforms as Precondition for Euro-Atlantic Integrations, Ohrid*. 1. 15-21.
- Noël, P. (2009). *A Market Between Us: Reducing the Political Cost of Europe's Dependence on Russian Gas*. EPRG Working Paper 0916. Cambridge: University of Cambridge.
- Novičić, Ž. (2013). Kenneth Waltz i neorealizam. U: Jović, D. (ur.) *Realizam* (str. 264-284). Zagreb: Politička kultura, Fakultet političkih znanosti Zagreb.
- Nünlist, Ch. (2015). EU Foreign Policy: Mogherini Takes Over. *CSS Analyses in Security Policy*. 167. 1-4.
- Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*. 80. 153-171.
- Nye, J. S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 616(1). 94–109. DOI: [10.1177/0002716207311699](https://doi.org/10.1177/0002716207311699).
- Nye, J. S. (2010). American and Chinese Power after the Financial Crisis. *The Washington Quarterly*. 33(4). 143-153.
- Nye, J. S. (2012). *Budućnost moći*. Zagreb: MATE d.o.o.
- Nyman, J. (2014). Red Storm Ahead: Securitisation of Energy in US-China. *Millennium - Journal of International Studies*. 43(1). 43-65. DOI:10.1177/0305829814525495.
- O'Sullivan, M. (2013). The Entanglement of Energy, Grand Strategy, and International. In: Goldhtau, A. (ed.). *The Handbook of Global Energy Policy* (pp. 30-47). West Sussex, UK: John Wiley&Sons Ltd.
- O'Sullivan, S. (2019). *China's Natural Gas Development Report*. The University of Oxford . Oxford : The Oxford Institute for Energy Studies. Preuzeto 30 04 2020 iz <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2019/11/Chinas-Natural-Gas-Development-Report.pdf>
- Parag, Y. (2014). From Energy Security to the Security of Energy Services: Shortcomings of Traditional Supply-Oriented Approaches and the Contribution of a Socio-Technical and User-Oriented Perspectives. *Science and Technology Studies*, 27(1), 97-108.

- Perovic, J. (2009). Introduction. Russian Energy Power. Domestic and International Implications. In: Perovic, J.; Orttung, R.; Wenger, A. (eds.), *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for Conflict and Cooperation* (pp. 1-20). London: Routledge.
- Perović, J.; Krempin, D. (2014). The key is in our hands: Soviet energy strategy during Détente and the global oil crises of the 1970s. *Historical Social Research*. 39(4). 113-144. [DOI:10.12759/hsr.39.2014.4.113-144](https://doi.org/10.12759/hsr.39.2014.4.113-144)
- Petković, K. (2013). Pojmovnik. *HKJU – CCPA*. 1. 329–342.
- Pirani, S. (2019). *Russia-Ukraine transit talks: the risks to gas in Europe*. Oxford: The Oxford Institute for Energy Studies. Preuzeto 14. 01. 2020 iz <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2019/05/Russia-Ukraine-transit-talks-the-risks-to-gas-in-Europe.pdf?v=fd4c638da5f8>
- Pojmovnik. (2003). Institucije, politike i proširenje Europske unije. Europska komisija Opća uprava za obrazovanje i kulturu, Jedinica za publikacije. Bruxelles. Delegacija Europske komisije u Republici Hrvatskoj. Zagreb.
- Popović, P. (2011). Suvremena kritika liberalne teorije međunarodnih odnosa: Država i paradigma međuovisnosti. *Politička misao*. 48(2). 110-139.
- Popović, P. (2016). Društveni konstruktivizam i struktura međunarodnog sustava. U: Jović, D. (ur.) *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa* (str. 89-110). Zagreb: Političke analize, Fakultet političkih znanosti Zagreb.
- Popović, P. (2018). Prikaz: Davor Boban i Tihomir Cipek – Politički sustav Rusije. *Politička misao*. 55 (3). 190-193.
- Princen, S. (2009). *Agenda-Setting in the European Union*. UK: Palgrave Macmillan.
- Princen, S. & Rinhard, M. (2006). Crashing and Creeping: Agenda Setting Dynamics in the European Union. *Journal of European Public Policy*. 13(7). 1119-1132.
- Prokhorov, S. & Denshchykova, M.-M. (2009). *European Union's Gas Supply Issue. To Securitize or not to Securitize?* Master Thesis. Lund: Department of Political Science Lund University.
- Prontera, A. (2017). *The New Politics of Energy Security in the European Union and Beyond. States, Markets, Institutions*. London, New York: Taylor & Francis Group.

- Radić Đozić, J. (2017). Stvaranje Europske energetske unije i dnevni red političkog odlučivanja EU-a. *Strategos*. 1(2). 41-78.
- Radić Đozić, J. (2018). (De)securitisation factors of the EU's gas supply. *Forum za sigurnosne studije*. 2(2), 119-142.
- Raines, T. & Tomlinson, S. (2016). *Europe's Energy Union: Foreign Policy Implications for Energy Security, Climate and Competitiveness*. London: The Royal Institute of International Affairs, Chatham House. Preuzeto 03 07 2016 iz: <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2016-03-31-europe-energy-union-raines-tomlinson.pdf>
- Raos, M. (2016). Umjereni konstruktivizam Alexandra Wendta. U: Jović, D. (ed.), *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa* (str. 111-146). Zagreb: Političke analize. Fakultet političkih znanosti Zagreb.
- Richardson, J. (2015). The EU as a Policy-making state: a policy system like any other? In: Richardson, J.; Mazey, S. (eds.). *European Union: Power and policy-making* (pp. 3-31). London, New York: Routledge.
- Rivas, C. (2018). Finding themes in qualitative data. In Seale C. (ed.), *Researching Society and Culture* (pp. 429-452). London: SAGE Publication.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*. 51(1), 144-172.
- Roth, M. (2011). Poland as a Policy Entrepreneur in European External Energy Policy: Towards Greater Energy Solidarity vis-à-vis Russia? *Geopolitics*, 16(3), 600-625. doi:<https://doi.org/10.1080/14650045.2011.520865>
- Rothe, D. (2017). Versicherunglichung. In: Ide, T. (ed.) *Friedens- und Konfliktforschung* (pp. 35-68). Stuttgart: UTB.
- Quester, G. H. (2007). Energy Dependence and Political Power: Some Paradoxes. *Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization*, 15(4). 445-454.
- Saddaby, R. (2006). Iz The Editors: What Grounded Theory Is Not. *The Academy of Management Journal*, 49(4), 633-642.

- Sachs, J. & Warner, A. (1995). *Natural Resource Abundance and Economic Growth*. Cambridge, Massachusetts: The National Bureau of Economic Research. Preuzeto 12 01 2016 iz <http://www.nber.org/papers/w5398.pdf>
- Sachs, J.D.; Warner, A. M. (2001). The curse of natural resources. *European Economic Review*. 45(4-6). 827 – 838. Preuzeto 12 01 2016 iz <http://earth.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/pubs/EuroEconReview2001.pdf>
- Samardžija, V. (2007). Southeastern Europe in an Enlarged Europe. In: Deimel, J.; Van Meurs, W. (eds.) *The Balkan Prism. A Retrospective by Policy-Makers and Analysts*. (pp. 199-213). München: Verlag Otto Sagner.
- Szulecki, K. (2018). Conclusion. In: Szulecki, K. (ed.) *Energy Security in Europe. Divergent Perceptions and Policy Challenges* (pp. 333-337). Milton Keynes, UK: Palgrave macmillan.
- Szulecki, K. (2020). Securitization and state encroachment on the energy sector: Politics of exception in Poland's energy governance. *Energy Policy*. 136(c). 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.111066>
- Seale, C. (2018). Grounded Theory. In: Seale, C. (ed.), *Researching Society and Culture, 4th Edition* (pp. 275-284). London: SAGE Publication.
- Shaffer, B. (2015). Europe's Natural Gas Security of Supply: Policy Tools for Single-Supplied States. *Energy Law Journal*. 36. 179-201.
- Sharples, J. D. (2013). Russian approaches to energy security and climate change: Russian gas exports to the EU. *Environmental Politics*. 22(4). 683-700. DOI: 10.1080/09644016.2013.806628.
- Sharples, J. & Henderson, J. (2019). *Gazprom's Gas Sales via its Electronic Sales Platform (ESP)*. Oxford: The Oxford Institute for Energy Studies. Preuzeto 13 09 2019 iz <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2019/07/Gazproms-Gas-Sales-via-its-Electronic-Sales-Platform-ESP-52.pdf?v=fd4c638da5f8>
- Siddi, M. (2018). Identities and Vulnerabilities: The Ukraine Crisis and the Securitisation of the EU-Russia Gas Trade. In: Szulecki, K. (ed.) *Energy Security in Europe. Divergent Perceptions and Policy Challenge*. (pp. 251-273). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

- Smith, M. (2006). The EU as an International Actor. In: Richardson, J. (ed.) *European Union. Power and policy-making. Third Edition* (pp. 280-300). Oxon: Routledge.
- Soroka, S. N. (2002). *Agenda-Setting Dynamics in Canada*. Vancouver, Toronto: UBCPress.
- Sovacool, B. (2011). Introduction: Defining, measuring, and exploring energy security. In: Sovacool, B. (ed.), *The Routledge Handbook of Energy Security* (pp. 1-42). London, New York: Routledge.
- Sovacool, B.; Mukherjee, I. (2011). Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach. *Energy*. 36. 5343-5355.
- Stegen, K. S. (2011). Deconstructing the “energy weapon”: Russia’s threat to Europe as a case study. *Energy Policy*. 93(10). 6505-6513.
- Stern, J. P. (1983). Soviet Natural Gas in the World Economy. In: Jensen, R.G. et al. (eds.), *Soviet Natural Resources in the World Economy* (pp. 363-384). Chicago: University of Chicago Press.
- Stern, J. (2006). *The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006*. Oxford: The Oxford Institute for Energy Studies .
- Strauss, A. L. & Corbin, J. M. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Szczerbiak, A. (2012). *Poland within the European Union. New awkward partner or new heart of Europe?* New York: Routledge.
- Szuelcki, K.; Westphal, K. (2018). Taking Security Seriously in EU Energy Governance: Crimean Shock and the Energy Union. In: Szulecki, K. (ed.) *Energy Security in Europe. Divergent Perceptions and Policy Challenges* (pp. 177-202). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Talseth, L.-C. (2017). *EU-Russia Energy Relations in the 21th Century - The Politics of Power*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Tatalović, S. (2010). Predgovor. U: Collins, A. (ur.), *Suvremene sigurnosne studije* (str. 7-13). Politička kultura. Zagreb: Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Zagreb.

- Tatalović, S.; Grizold, A.; Cvrtila, V. (2008). *Suvremene sigurnosne politike. Države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Taurek, R. (2006). Securitization Theory and Securitization Studies. *Journal of International Relations and Development*. 9. 53-61.
- Tews, K. (2015). Europeanization of Energy and Climate Policy: The Struggle Between Competing Ideas of Coordinating Energy Transitions. *The Journal of Environment and Development*. 24(3). 267-291.
- Tichy, L. (2016). The EU integration discourse in the Energy Relations with Russia. *Slovak Journal of Political Sciences*. 16 (1). 60-85.
- Tichy, L.; Kratochvil, P. (2014). The EU-Russia Energy Relations under the Prism of the Political Discourse. *Perspectives*. 22(1). 5-32.
- Tonkiss, F. (2018). Discourse Analysis. In: Seale, C. (ed.). *Researching Society and Culture, 4 th Edition* (pp. 478-492). London: Sage.
- Tucker, T. (2016). Grounded Theory Generation: A Tool for Transparent Concept Development. *International Studies Perspectives*. 17(4). 426-438. DOI:doi.org/10.1093/isp/ekv015
- Ullmann, R. K. (1983). Redefining Security. *International Security*. VIII(1). 129-153.
- Van Hoeymissen, S. (2013). *Securitizing the EU-Russia gas trade: The impact of crises on energy policy* (neobjavljena doktorska disertacija). Brussel : Faculteit Economische, Sociale en Politieke Wetenschappen & Solvay Business School. Preuzeto 09 08 2019 iz:
https://www.researchgate.net/publication/256326219_Thesis_Simon_Van_Hoeymissen_Securitizing_the_EU-Russia_gas_trade_The_impact_of_crisis_on_energy_policy
- Vinokurov, E. & Libman, A. (2012). Eurasia and Eurasian Integration: Beyond the Post-Soviet Borders. In: Vinokurov, E. (ed.), *EDB Eurasian Integration Yearbook 2012* (pp. 80-95). Almaty: Eurasian Development Bank.
- Von Hippel, D. F. et al. (2011). Evaluating the Energy Security Impacts of Energy Policies. In: Sovacool, B. K. (ed.), *The Routledge Handbook of Energy Security*. (pp. 74-95). Abingdon, Oxon: Routledge.

- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. In: Lipschutz, R. (ed.), *On Security*. (pp. 46-87). New York: Columbia University Press.
- Wagner, R. (1988). Economic Interdependence, Bargaining Power, and Political Influence. *International Organization*. 42(3). 461-483. Preuzeto 04 05 2019 iz <http://www.jstor.org/stable/2706786>
- Walker, T.C. (2013). A circumspect revival of liberalism: Robert O. Keohane and Joseph S. Nye's Power and Interdependence. In: Bliddal et al.(eds.), *Classics of International Relations - Essays in Criticism and Appreciation*. (pp. 148-156). London: Routledge.
- Wallace, H. & Reh, C. (2015). An Institutional Anatomy and Five Policy Modes. In: Wallace, H.; Pollack, M.; Young, A. (eds.), *Policy-Making in the European Union* (pp. 72-112). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Walt, S. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*. 9(4). 3-43.
- Waltz, K. N. (1970). The Myth of National Interdependence. The international corporation: a symposium (pp. 205-223). Cambridge, Mass. [u.a.]: MIT Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Berkeley: University of California.
- Waltz, K. N. (1999). On Interdependence. Second lecture. A special lecture series on "Realist Theory and International Relations". *The Bologna Center and the International Relations Program of the University of Bologna, Forli*. Preuzeto 07 06 2018 iz <http://www.saisjournal.org/posts/on-interdependence>.
- Welch, C. et al. (2011). Theorising iz case studies: Towards a pluralist future for international business research. *Journal of International Business Studies*. 42. 740-762. <https://doi.org/10.1057/jibs.2010.55>
- Weaver, D. H. (2007). Thoughts on Agenda Setting, Framing, and Priming. *Journal of Communication*. 57. 142-147. DOI:10.1111/j.1460-2466.2006.00333.x.
- Wendt, A. (1998). On Constitution and Causation in International Relations. *Review of International Studies*. 24. 101-117.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Westphal, K. (2006). Energy Policy between Multilateral Governance and Geopolitics: Whither Europe? *European Energy Policy*. 44-62.
- Winzer, C. (2011). Conceptualizing Energy Security. *EPRG Working Paper. Cambridge Working Paper in Economics*. 1123. 1-36.
- Wolfers, A. (1951). The Pole of Power and the Pole of Indifference. *World Politics*. 4(1). 39-63.
- Wolfers, A. (1952). 'National Security' as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*. 67(4). 481-502. DOI: 10.2307/2145138.
- Wolfers, A. (1962). *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Wunderlich, U. (2008). The EU – A Post-Westphalian Actor in a NeoWestphalian World? *UACES 38th Annual Conference*. Edinburgh, 1-3 September 2008: UACES. Preuzeto 13 12 2018 iz https://www.uaces.org/documents/papers/0801/2008_JUWunderlich.pdf
- Yafimava, K. & Stern, J. (2007). *The 2007 Russia-Belarus Gas Agreement*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. Preuzeto 23 08 2018 iz: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2007-The2007Russia-BelarusGasAgreement-KatjaYafimavaandJonathanStern-.pdf>
- Yergin, D. (1988). Energy Security in the 1990s. *Foreign Affairs*. 67(1), 110-132. DOI:10.2307/20043677.
- Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*. 85(2). 69-82. DOI: 10.2307/20031912.
- Yergin, D. (2012). *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*. New York: Penguin Press.
- Yin, R. (1994). *Case Study Research - Design and Methods*. Thousand Oaks London New Delhi: SAGE Publication.
- Yin, R. (2007). *STUDIJA SLUČAJA - Dizajn i metode*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Zagreb.
- Zadorozhna, O. (2012). How much do the neighbors pay? Economic costs of international gas disputes. *Working Paper No. 48*. IEFÉ, Milano. Preuzeto 06 05 2018 iz <file:///C:/Users/User/Downloads/iefewp48.pdf>

IZJAVE DUŽNOSNIKA

Biden, Joe. (2015, 05 27). *Brookings Hosts Vice President Joe Biden for Remarks on the Russia-Ukraine Conflict*. The Brookings Institution. Washington, D.C. Preuzeto 03 06 2016 iz:

https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/05/20150527_biden_transcript.pdf

Borrell, Josep. (2020, 02 08). *Embracing Europe's Power*. Preuzeto 30 03 2020 iz <https://www.project-syndicate.org/commentary/embracing-europe-s-power-by-josep-borrell-2020-02>

Buzek, Jerzy. (2011, 10 11). *The Principle of Solidarity in the EU: Challenges and Opportunities*. College of Europe. Preuzeto 05 02 2019 iz

http://www.europarl.europa.eu/former_ep_presidents/president-buzek/en/press/speeches/sp-2011/sp-2011-November/speeches-2011-November-3.htm

Cañete, A. (2015, 10 07). *Speech: Commissioner Arias Cañete at the European Parliament Plenary: opening and concluding remarks*. Preuzeto 23 05 2018 iz Europa Nu: https://www.europa-nu.nl/id/vjxzd6txfvxd/nieuws/speech_commissioner_arias_canete_at_the?ctx=vjmxzbzt27hxx

Clinton, Hillary. (2012, 10 18). *Hillary Clinton gives Energy Diplomacy Speech at Georgetown*. Preuzeto 14 2 2019 iz <https://www.georgetown.edu/news/hillary-clinton-energy-webcast-archive.html>

Černov, Vladislav / Чернов, Владислав. (1993, 04 29). *Национальные интересы России и угрозы для ее безопасности*. Preuzeto 13 07 2019 iz yeltsin.ru: <https://yeltsin.ru/day-by-day/1993/04/29/>

Espuny, Ferran Tarradellas. (2009). *EU-Russia Energy Dialogue at the Origins of the European Foreign*. Preuzeto 28 02 2018 iz *The EU-Russia Centre Review. EU-Russia Energy Relations*. 9. 6-17: https://www.files.ethz.ch/isn/105727/review_ix.pdf

Fannon, Francis. (2015). *Statement of Francis R. Fannon Nominee to be Assistant Secretary for Energy Resources Senate Committee on Foreign Relations February 15, 2018*. Preuzeto 02 12 2018 iz:

https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/021518_Fannon_Testimony.pdf

Gerasimov, Valerij (Герасимов, Валерий). (2013). Новые вызовы требуют переосмысления форм и способов ведения боевых действий. *Военно-промышленный курьер*. 8(476). Preuzeto 04 03 2019 iz <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>

Grenell, Richard; Sands, Carla; Sondland, Gordon. (2019, 02 07). Gastbeitrag: EU muss Kontrolle über Energiesicherheit behalten. Preuzeto 17 03 2019 iz

<https://www.dw.com/de/gastbeitrag-eu-muss-kontrolle-%C3%BCber-energiesicherheit-behalten/a-47400355>

de Hoop Scheffer, Jaap. (2008, 10 23). *Keynote speech at the Economist Energy Security dinner "Energy security in the 21st century"*. Preuzeto 08 09 2019 iz

<https://www.nato.int/docu/speech/2008/s081023b.html>

Illarionov, Andrey. (2006, 02 04). *Russia Inc*. Preuzeto 07 10 2019 iz NYT:

<https://www.nytimes.com/2006/02/04/opinion/russia-inc.html>

Janovski, Anatoly. (2012, 03 29). *EP Conference "Strengthening EU-Russia Energy Relations"*. Preuzeto 26 07 2018 iz

<https://www.youtube.com/watch?v=BCGSEtWbGAQ>

Juncker, Jean-Claude. (2014, 07 15). *A new start for Europe. My agenda for Jobs, Growth, Fairness and democratic Change: Political Guidelines for the next European Commission*. Candidate for President of the European Commission. Opening statement in the European Parliament plenary session. Strasbourg. Preuzeto 24 04 2017 iz European Commission: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-567_en.htm

Kaczynski, Lech. (2006, 03 06). *Interview with Poland's Kaczynski "We Are Very Vigilant When it Comes to the German-Russian Relationship"*. Preuzeto 11 02 2018 iz Der Spiegel: <https://www.spiegel.de/international/spiegel/spiegel-interview-with-poland-s->

kaczynski-we-are-very-vigilant-when-it-comes-to-the-german-russian-relationship-a-404675.html

Khristenko, Victor. (2004, 02 17). *Making Headway to Integration*. Preuzeto 25 08 2018 iz *Russia in Global Affairs*.1.: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/making-headway-to-integration/>

Kissinger, Henry Alfred. (1973, 05 14). The Year of Europe. Preuzeto 03 08 2018 iz *The Department of State Bulletin*. LXVIII (1768). 593-598:

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=msu.31293008122115;view=1up;seq=247>

Lavrov, Sergey. (2007, 05 13). *The Present and the Future*. Preuzeto 28 11 2018 iz *Russia in Global Affairs*. 2: https://eng.globalaffairs.ru/number/n_8554

Lavrov, Sergey. (2014, 02 13). *Russia-EU: Time to Decide*. Preuzeto 02 06 2019 iz *Kommersant newspaper*: http://www.mid.ru/en/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/76622

Lavrov, Sergey. (2019, 07 18). *Die Sanktionen schaden Europa*. Preuzeto 15 08 2019 iz *Rheinische Post Online*: https://rp-online.de/politik/ausland/interview-mit-aussenminister-sergej-lawrow-ukraine-nord-stream-2-rt-deutsch_aid-44137775

Lugar, Richard. (2006, 12 05). *World: NATO Prepares for Energy Wars*. Preuzeto 13 12 2018 iz RFE: <https://www.rferl.org/a/1073228.html>

Lugar, Richard G. (2008, 06 12). *Opening Statement for Hearing on Oil, Oligarchs and Opportunity: Energy iz Central Asia to Europe*. Preuzeto 13 12 2018 iz U.S. Senate Committee on Foreign Relations:

<https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/LugarStatement080612p.pdf>

Lugar, Richard. (2008a). *ASSUMING THE LEADERSHIP ROLE ON CLIMATE CHANGE AND ENERGY SECURITY*. Preuzeto 08 08 2019 iz *The Journal of Values Based Leadership* :

<http://www.valuesbasedleadershipjournal.com/issues/vol1issue1/lugar.php>

Lugar, Richard. (2010, 06 18). *Lugar: Attack on Allies' Energy Supplies is Attack on NATO Alliance*. Preuzeto 11 03 2017 iz *The German Marshall Fund of the United States*:

<http://www.gmfus.org/commentary/lugar-attack-allies-energy-supplies-attack-nato-alliance>

Lugar, R. (2012). *Transcript of Senator Lugar's keynote address at the German Marshall Fund Conference, delivered at the NATO Summit in Riga, Latvia 2006*. UNITED STATES SENATE, COMMITTEE ON FOREIGN RELATIONS. Washington, DC: U.S. Government Printing. Preuzeto 13 12 2017 iz:

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/CPRT-112SPRT77221/html/CPRT-112SPRT77221.htm>

Mandelson, Peter. (2007, 10 17). *A speech at the EU-Russia centre: Russia and the EU*. Preuzeto 16 06 2018 iz European Commission: https://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-07-629_en.htm

Marcinkiewicz, Kazimierz. (2006, 02 09). *Europe's energy musketeers must stand together*. *Opinion World*. Preuzeto 15 06 2017 iz *Financial Times*: <https://www.ft.com/content/fec8768c-999c-11da-a8c3-0000779e2340>

Murphy, Chris. (2018, 10 10). *MURPHY, JOHNSON INTRODUCE BIPARTISAN BILL TO COMBAT RUSSIAN INFLUENCE, AID EUROPEAN ENERGY SECURITY*. Preuzeto 25 05 2019 iz Chris Murphy, US Senator: <https://www.murphy.senate.gov/newsroom/press-releases/murphy-johnson-introduce-bipartisan-bill-to-combat-russian-influence-aid-european-energy-security>

Murphy, Chris et al. (2019, 07 03). *European Energy Security and Diversification Act of 2019*. Preuzeto 08 08 2019 iz US Congress: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-bill/704/text>

Medvedev, Alexander. (2010). *Role of Natural Gas in a Sustainable Energy Future*. 2nd Ministerial Gas Forum, Doha, Qatar. Preuzeto 15 07 2018 iz Gazprom: <http://www.gazpromexport.ru/files/doha8.pdf>

Nixon, Richard. (1973, 04 18). *Remarks on Transmitting a Special Message to the Congress on Energy Policy* (pp. 301-319). Preuzeto 03 08 2018 iz The Public Papers of the Presidents of the United States: <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4731942.1973.001/355?rgn=full+text;view=image>

Nixon, Richard. (1973a, 06 29). *Statement Announcing Additional Energy Policy Measures*. (pp. 623-630). Preuzeto 03 08 2018 iz The Public Papers of the Presidents of the United States:

<https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4731942.1973.001/677?rgn=full+text;view=image>

Obama, Barack. (2006, 02 28). *Energy Security is National Security. Remarks of Senator Barack Obama Governor's Ethanol Coalition*. Preuzeto 06 09 2018 iz Washington, DC Complete Text: <http://obamaspeeches.com/054-Energy-Security-is-National-Security-Governors-Ethanol-Coalition-Obama-Speech.htm>

Pence, Michael. (2019, 04 03). *Remarks by Vice President Pence at NATO Engages: The Alliance at 70*. Preuzeto 22 08 2019 iz White House: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-vice-president-pence-nato-engages-alliance-70/>

Piebalgs, Andris. (2009). EU-Russia Energy Relations: Common Goals and Concerns. *The EU-Russia Centre Review. EU-Russia Energy Relations*. 9. 3-5. Preuzeto 28 02 2018 iz https://www.files.ethz.ch/isn/105727/review_ix.pdf

Piebalgs, Andris & Shmatko, Sergey. (2009). *Energy Dialog EU-Russia. The Tenth Progress Report*. Bruxelles: Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union. Preuzeto 20. 12 2018 iz: https://russiaeu.ru/userfiles/file/energy_dialogue_10_progress_report_2009_english.pdf

Putin, Vladimir. (1999, 12 30). *Россия на рубеже тысячелетий*. Preuzeto 10 02 2018 iz Независимая газета: http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html

Putin, Vladimir. (2000, 06 28). *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation*. Preuzeto 28 04 2019 iz Federation of American Scientists: <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>

Putin, Vladimir. (2000a, 07 08). *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации*. Pruzeto 05 08 2018 iz Президент России: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21480>

Putin, Vladimir. (2003, 02 14). *Speech at a Gala Meeting to Mark the 10th Anniversary of Gazprom*. Preuzeto 10 13 2018 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21873>

- Putin, Vladimir. (2004, 05 26). *Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*. Preuzeto 07 11 2019 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22494>
- Putin, Vladimir. (2005, 04 25). *Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*. Preuzeto 12 05 2018 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>
- Putin, Vladimir. (2006, 01 31). *Transcript of the Press Conference for the Russian and Foreign Media*. Preuzeto 12 15 2018 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/23412>
- Putin, Vladimir. (2006a, 05 10). *Annual Address to the Federal Assembly*. Preuzeto 19 07 2018 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/23577>
- Putin, Vladimir. (2006b, 09 06). *Transcript of Meeting with Participants in the Third Meeting of the Valdai Discussion Club. (S. Mironyuk, Interviewer) Novo-Ogaryovo*. 19 07 2018 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/23789>
- Putin, Vladimir. (2008, 02 14). *Transcript of Annual Big Press Conference*. Preuzeto 10 10 2019 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24835>
- Putin, Vladimir. (2009, 01 11). Putin comments on Gas Dispute. Full Version. Part 1. Preuzeto 25 07 2018 iz YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=Dcsxs7s4p1w>
- Putin, Vladimir. (2012, 01 31). *We need a new economy*. Preuzeto 01 02 2016 iz RBTH: http://rbth.com/articles/2012/01/31/we_need_a_new_economy_14279.html
- Putin, Vladimir. (2014, 12 01). *News Conference following state visit to Turkey*. Preuzeto 05 04 2018 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47126>
- Putin, Vladimir. (2014a, 04 10). *President Vladimir Putin's letter to leaders of European countries. Full text*. Preuzeto 14 04 2019 iz TASS: <https://tass.com/russia/727287>
- Rasmussen, Anders Fogh. (2014, 03 21). *A strong NATO in a changed world*. Preuzeto 28 03 2017 iz NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_108215.htm
- Rühle, Michael & Grubliauskas, Julijus. (2015). *Energy as a Tool of Hybrid Warfare. Research Paper, Research Division – NATO Defense College Rome*. 113. 1-13. Preuzeto 03 07 2018 iz ETH Zürich: https://www.files.ethz.ch/isn/190791/rp_113.pdf

Schetyna, Grzegorz Juliusz. (2014). *REPORT BY THE COUNCIL OF MINISTERS ON THE GOALS OF POLISH FOREIGN POLICY IN 2014 – 2015*. Preuzeto 17 08 2019 iz Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland:

https://www.msz.gov.pl/en/news/minister_grzegorz_schetyna_on_polish_foreign_policy_priorities

Shea, Jamie. (2014). *Iz Wales to Warsaw Following up on the NATO Summit*. Preuzeto 14 02 2016 iz The Netherlands Atlantic Association:

http://www.atlcom.nl/ap_archive/pdf/AP%202014%20nr.%207/Shea.pdf

Steinmeier, Frank-Walter. (2006, 02 05). *Russland, Europa und die Welt – Perspektiven der Zusammenarbeit in globalen Sicherheitsfragen. 42. Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik*. Preuzeto 13 09 2017 iz Auswärtiges Amt:

<https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/060205-muenchenkonferenz/219564>

Steinmeier, Frank-Walter. (2007, 02 11). *Der Beitrag der NATO zu militärischen Stabilisierungseinsätzen bleibt unverzichtbar - Ich kann versichern, dass Deutschland dazu einen wichtigen Beitrag leisten wird. Rede anlässlich der 43. Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik*. Preuzeto 06 05 2019 iz AG Friedensforschung:

<http://www.ag-friedensforschung.de/themen/Sicherheitskonferenz/2007-steinmeier.html>

Tusk, Donald. (2014, 04 21). *A united Europe can end Russia's energy stranglehold – a European energy union could break Moscow's monopoly and restore competition*. Preuzeto 15 07 2016 iz Financial Times:

<https://www.ft.com/content/91508464-c661-11e3-ba0e-00144feabdc0>

Van Rompuy, Herman. (2011, 01 17). *The great challenges for the European Union. Speech by Herman Van Rompuy, President of the European Council at Warsaw University*. Preuzeto 05 07 2016 iz European Council, The President:

<http://www.consilium.europa.eu/media/27147/118874.pdf>

Wojciechowski, Marcin . (2014, 03 07). *Foreign ministers of V4, Nordic and Baltic countries meet in Narva*. Preuzeto 17 08 2019 iz Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland:

https://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/europe/visegrad_group/foreign_ministers_of_v4_nordic_and_baltic_countries_meet_in_narva

INSTITUCIONALNI DOKUMENTI

BIP. (2018, 06 19). *Prime Minister Mateusz Morawiecki meets with the German Chancellor Angela Merkel*. Preuzeto 03 22 2019 iz Biuletyn Informacji Publicznej:

<https://www.premier.gov.pl/mobile/en/news/news/prime-minister-mateusz-morawiecki-meets-with-the-german-chancellor-angela-merkel.html>

BP. (2013). *BP Statistical Review of World Energy 2013*. Preuzeto 25 05 2018 iz TASS:

<https://tass.com/russia/727287>

BP. (2019). *BP Statistical Review 68th edition*. Preuzeto 07 02 2019 iz BP:

<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>.

CIA. (1972). *Intelligence Report. „Finlandization“ in Action: Helsinki's Experience with Moscow*. Directorate of Intelligence. No. 0059/72. Approved for Release Date: May 2001. Preuzeto 13 05 2019 iz Central Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/esau-55.pdf>

CIA. (1982, 09 21). *The Soviet Gas Pipeline in Perspective. Special National Intelligence Estimate*. SNIE 3-11/2-82. Approved For Release 2007/04/10: CIA-RDP83M00914R002700060022-7 Preuzeto 13 05 2019 iz Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/19820921.pdf>

Dijalog. (2009, 11 16). *Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue*. Preuzeto 15 11 2017 iz

https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2009_11_16_ewm_signed_en_0.pdf

DGE. (DG Energy). (2016). *Quarterly Report on European Gas Markets. Fourth quarter of 2015 and first quarter of 2016*. European Commission, The Market Observatory for Energy. Bruxelles: European Commission. Preuzeto 10 05 2019 iz EC:

https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2015-q1_2016.pdf

- DGE. (DG Energy). (2017). *Quarterly Report on European Gas Markets. Third quarter of 2017*. European Commission, The Market Observatory for Energy. Bruxelles: European Commission. Preuzeto 25. 05 2019 iz EC:
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q3_2017_final_20171221finalcover.pdf
- DGE. (DG Energy). (2019). *Quarterly Report on European Gas Markets. Second Quarter of 2019*. European Commission, The Market Observatory for Energy. Bruxelles: European Commission. Preuzeto 10 05 2019 iz EC:
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q2_2019_final_v1.pdf
- DOE. (n.d.). *U.S.-EU Energy Council*. Preuzeto 17 02 2019, iz The U.S. Department of Energy: <https://www.energy.gov/ia/international-affairs-initiatives/us-eu-energy-council>
- EC. (1988, 05 02). *The Internal Energy Market. Commission Working Document*. COM(88) 238 final. Bruxelles. Preuzeto 23 04 2017 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51988DC0238&iz=EN>
- EC. (2000). *Green Paper - Towards a European strategy for the security of energy supply*. COM/2000/0769 final. Preuzeto 23 04 2017 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52000DC0769&iz=EN>
- EC. (2004, 12 13). *The Energy Dialogue between the European Union and the Russian Federation between 2000 and 2004*. COM/2004/0777 final. Preuzeto 26 05 2019 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004DC0777:EN:HTML>
- EC. (2006, 03 08). *Green Paper - A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*. SEC(2006) 317. COM(2006) 105 final. 8 March 2006. Preuzeto 15 07 2017 iz Commission of the European Communities:
https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf
- EC. (2007, 01 10). *An energy policy for Europe*. [COM\(2007\) 1](#) final. Preuzeto 17 08 2017 iz EUR-Lex: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A127067>

- EC. (2007a, 05 09). *European Commission to launch EU Network of Energy Security Correspondents 10th May*. Preuzeto 02 12 2017 iz European Commission Press Release Database: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-07-629_en.htm?locale=en
- EC. (2008, 11 05). *Review of EU-Russia relations pursuant to conclusions of the Extraordinary European Council of September 1, 2008. Commission Staff Working Document*. SEC(2008) 2786. COM(2008) 740 final. Preuzeto 03 11 2018 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008SC2786&iz=en>
- EC. (2008). *Green Paper - Towards a secure, sustainable and competitive european energy network*. SEC(2008)2869. COM/2008/0782 final. Preuzeto 07 01 2009 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52008DC0782>
- EC. (2008a, 11 13). *Communication iz the Commission on the Directive 2004/67/EC of 26 April 2004 concerning measures to safeguard security of natural gas supply*. COM(2008) 769 final. Preuzeto 09 12 2019 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0769&iz=EN>
- EC. (2010, 05 04). *Antitrust: E.ON's commitments open up German gas market to competitors*. IP/10/494. Preuzeto 02 02 2019 iz European Commission Press Release Database: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-494_en.htm
- EC. (2010a, 11 10). *Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy*. COM(2010) 639 final. Preuzeto 23 01 2019 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:En:PDF>
- EC. (2011). *Energy Roadmap 2050*. COM(2011)885 final. Preuzeto 15 09 2018 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0885:FIN:EN:PDF>
- EC. (2011a, 09 07). *On security of energy supply and international cooperation - "The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders"*. COM/2011/0539 final. Preuzeto 09 05 2018 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52011DC0539>
- EC. (2012). *The European Union explained. Energy. Sustainable, secure and affordable energy for Europeans*. Directorate-General for Communication. Preuzeto 17 04 2019 iz EC: <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/energy.pdf>

- EC. (2014, 07 02). *In-depth study of European Energy Security. Commission Staff Working Document accompanying the document Communication iz the Commission to the Council and the European Parliament: European energy security strategy Brussels.* SWD(2014) 330 final/3. Preuzeto 07 02 2016 iz EC:
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20140528_energy_security_study.pdf
- EC. (2015). *The role of gas storage in internal market and in ensuring security of supply.* Preuzeto 03 05 2019 iz EC:
<https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/REPORT-Gas%20Storage-20150728.pdf>
- EC. (2015a). *A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy.* COM/2015/080 final. Preuzeto 02 27 2017 iz EUR-Lex:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0080>
- EC. (2015b, 11 18). *State of the Energy Union 2015.* COM/2015/0572 final Preuzeto 18 03 2018 iz EC: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1449767367230&uri=CELEX:52015DC0572>
- EC. (2016, 02 16). *Communication iz the Commission on an EU strategy for liquified natural gas and gas storage.* COM(2016) 49 final. Preuzeto 03 02 2019 iz EC:
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_EN_ACT_part1_v10-1.pdf
- EC. (2016a, 02 16). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council concerning measures to safeguard the security of gas supply and repealing Regulation (EU) No 994/2010.* COM(2016) 52 final. Preuzeto 14 01 2017 iz EC:
<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-52-EN-F1-1.PDF>
- EC. (2016b, 02 16). *Proposal on establishing an information exchange mechanism with regard to intergovernmental agreements and non-binding instruments between Member States and third countries in the field of energy and repealing Decision No 994/2012/EU.* COM(2016) 53 final. Preuzeto 20 03 2017 iz EC:
<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/COM-2016-53-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>
- EC. (2017, 11 08). *Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2009/73/EC concerning common rules for*

- the internal market in natural gas*. Preuzeto 15. 05 2019 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1510840797001&uri=CELEX:52017PC0660>
- EC. (2018, 05 24). *Commission decision relating to a proceeding under Article 102 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) and Article 54 of the EEA Agreement. Case AT.39816 – Upstream Gas Supplies in Central and Eastern Europe*. C(2018) 3106 final. Preuzeto 29 02 2019 iz EC: https://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/39816/39816_10148_3.pdf
- EC. (2018a, 08 27). *Liquefied natural gas*. Preuzeto 15 09 2019 iz EC: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas-lng>
- EC. (2019, 08 03). *EU-U.S. Joint Statement: Liquefied Natural Gas (LNG) imports iz the U.S. continue to rise, up by 181%*. Preuzeto 04. 08 2019 iz European Commission: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1531
- EC. (2019a, 04 24). *EU-U.S. LNG TRADE*. Preuzeto 15. 08 2019 iz EC: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/eu-us_lng_trade_folder.pdf
- EC. (2019b, 08 05). *European Union Consolidated Financial Sanctions List*. Preuzeto 08 05 2019 iz EC: file:///C:/Users/User/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8b-bwe/TempState/Downloads/20190805-FULL.pdf
- EC. (2019c, 09 16). *Energy security strategy*. Preuzeto 10 01 2019 iz EC: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy>
- EEAS. (2019, 05 07). *EU-Ukraine relations - factsheet*. Preuzeto 05 08 2019 iz European External Action Service: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4081/%20EU-Ukraine%20relations%20-%20facts
- EC-PR (EC-Press Release). (2006, 03 14). *PRESS RELEASE 717th Council Meeting Transport, Telecommunications and Energy*. Preuzeto 15 01 2017 iz European Commission - Press Release Database: https://europa.eu/rapid/press-release_PRES-06-67_en.htm

- EC-PR (EC-Press Release). (2014, 03 12). *Joint Statement EU-US Energy Council*. Preuzeto 10 05 2018, iz European Commission - Press Release Database: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-2341_hr.htm
- EC-PR (EC-Press Release). (2016, 02 16). *Towards Energy Union: The Commission presents sustainable energy security package*. Preuzeto 01 02 2017 iz European Commission - Press Release Database: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-307_en.htm
- EC-PR. (EC-Press release) (2019, 03 13). *Foreign direct investment report: continuous rise of foreign ownership of European companies in key sectors*. Preuzeto 27 09 2019 iz EC-Press Release: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1668
- EC-PR (EC-Press release). (2019a, 07 25). *EU-U.S. trade talks – one year on, Commission presents progress report*. Preuzeto 30 07 2019 iz European Commission Press Release Database: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-4670_en.htm
- EC-PR (EC-Press Release). (2019b, 09 10). *The von der Leyen Commission: for a Union that strives for more*. Preuzeto 15 01 2020 iz European Commission Press Release: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_5542
- EC / Vlada RF. (2013). *Roadmap EU-Russia Energy Cooperation until 2050*. Preuzeto 23 11 2018 iz European Commission: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf
- EEA. (2019). *Primary energy consumption by fuel*. Preuzeto 15 10 2019 iz European Environment Agency: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/primary-energy-consumption-by-fuel-6/assessment-1>
- EIA. (2014, 03 14). *16% of natural gas consumed in Europe flows through Ukraine*. Preuzeto 19 08 2018 iz U.S. Energy Information Administration: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=15411>
- EIA. (2019). *International Energy Outlook 2019 with projections to 2050*. Washington: U.S. Energy Information Administration, Office of Energy Analysis. Preuzeto 03 06 2019 iz U.S. Energy Information Administration: <https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/ieo2019.pdf>

- EIA. (2019a). *Natural gas imports are declining*. Preuzeto 11 01 2019 iz U.S. Energy Information Administration: <https://www.eia.gov/energyexplained/natural-gas/imports-and-exports.ph>
- EIA. (2019b, 03). *Oil and petroleum products explained*. Preuzeto 24. 09 2019 iz US Energy Information Administration: <https://www.eia.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/imports-and-exports.php>
- Enerdata. (2012). *Global Energy Statistical Yearbook*. Preuzeto 15 10 2018 iz Enerdata: <https://yearbook.enerdata.net/natural-gas/world-natural-gas-production-statistics.html>
- ENR. (n.d.). *The Bureau of Energy Resources. Our Mission*. Preuzeto 14 02 2019 iz The Bureau of Energy Resources: <https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-economic-growth-energy-and-the-environment/bureau-of-energy-resources/>
- EP. (2012, 12 06). *European Parliament Resolution on Engaging in energy policy cooperation with partners beyond our borders: A strategic approach to secure, sustainable and competitive energy supply*. 2012/2029(INI). Preuzeto 29 09 2018 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52012IP0238>
- EP. (2015, 06 10). *State of EU-Russia relations*. Preuzeto 30 04 2018, iz European Parliament: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0225_EN.html?redirect
- EP. (2018). *European Parliament resolution of 12 December 2018 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine*. 2017/2283(INI). Preuzeto 03 12, 2019 iz European Parliament: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0518_EN.html
- EP/EV. (1996, 07 23) - Decision No 1692. /96/EC of the European Parliament and of the Council on Community guidelines for the development of the trans-European transport network. *Official Journal*. L 228 , 09/09/1996 P. 0001 – 0104. Preuzeto 23 04 2017 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31996D1692&iz=EN>
- EP/EV. (1998) - Directive 98/30/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas. *Official Journal*. L 204 , 21/07/1998 P. 0001 – 0012. Preuzeto 23 04 2017 iz EUR-

Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998L0030&iz=EN>

EP/EV. (2003, 07 15) - Directive 2003/55/EC of the European Parliament and the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 98/30/EC. *Official Journal of the European Union*. L 176 , 15/07/2003 P. 0057 – 0078. Preuzeto 20 03 2018 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32003L0055>

EP/EV. (2009, 07 13). *Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC*. L 211/94. Preuzeto 17 04 2016 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010R0994&iz=EN>

EP/EV. (2010, 10 20). *Regulation (EU) No 994/2010 of the European Parliament and of the Council concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Council Directive 2004/67/EC*. L 295/1. Preuzeto 03 06 2017 iz EUR-Lex: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32010R0994>

EP/EV. (2012). *DECISION No 994/2012/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing an information exchange mechanism with regard to intergovernmental agreements*. L 299/13. Preuzeto 17. 05 2018 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012D0994&iz=EN>

EP/EV. (2017, 10 25). *REGULATION (EU) 2017/1938 concerning measures to safeguard the security of gas supply and repealing Regulation (EU) No 994/2010*. L 280/1. Preuzeto 24 03 2019 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R1938&iz=EN>

EP/EV. (2019, 03 19). *Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union*. LI 79/1. Preuzeto 25 03 2019 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R0452>

EP/EV. (2019a, 04 17). *Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2009/73/EC concerning common rules for the internal market in natural*

- gas. L 117/1. Preuzeto 24 05 2019 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0692&iz=EN>
- EU. (2012, 10 26). *TFEU. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. Preuzeto 28 02 2018 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
- Eurostat. (2018, 07 12). *Three quarters of EU imports iz Russia: energy products*. Preuzeto 07 02 2019 iz Eurostat European Commission: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180712-2?inheritRedirect=true>
- Eurostat. (2018a). *EU imports of energy products - recent developments. Statistics Explained*. Preuzeto 01 07 2019 iz Eurostat, European Commission: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>
- Eurostat. (2019, 05). *EU imports of energy. Statistic Explained*. Preuzeto 07 02 2019 iz Eurostat, European Commission: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>
- EV. (2003, 12 12). *EUROPEAN SECURITY STRATEGY. A SECURE EUROPE IN A BETTER WORLD*. Preuzeto 26 06 2017 iz Consilium Europe: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/78367.pdf
- EV. (2006). *BRUSSELS EUROPEAN COUNCIL - PRESIDENCY CONCLUSIONS*. 2006, 12 14/15. Preuzeto 13 03 2017 iz Consilium Europa: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf
- EV. (2007, 03 08/09). *BRUSSELS EUROPEAN COUNCIL - PRESIDENCY CONCLUSIONS*. Preuzeto 18 03 2017 iz Consilium Europa: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/93135.pdf
- EV. (2009, 09 14). *COUNCIL DIRECTIVE 2009/119/EC imposing an obligation on Member States to maintain minimum stocks of crude oil and/or*. Preuzeto 15. 05 2017 iz EURlex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0119&from=EN>

- EV. (2015, 03 19/20). *European Council meeting (19 and 20 March 2015) - Conclusions*. Preuzeto 03 01 2017 iz Consilium Europa:
<https://www.consilium.europa.eu/media/21888/european-council-conclusions-19-20-march-2015-en.pdf>
- Expocentr. (2019). *Нефтегазовые доходы*. Preuzeto 25 05 2019 iz Нефтегаз-2020:
<https://www.neftegaz-expo.ru/ru/ui/17117/>
- Gazprom. (n.d.). *Gas marketing in Europe*. Preuzeto 19 04 2020 iz Gazprom:
<https://www.gazprom.com/about/marketing/europe/>
- Gazprom. (n.d./a). *Gas Pipeline Turkstream*. Preuzeto 15 08 2019 iz Gazprom:
<https://www.gazprom.com/projects/turk-stream/>
- Gazprom. (n.d./b). *Yamal-Europe*. Preuzeto 15 08 2018 iz Gazprom:
<https://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/>
- Gazprom. (n.d./c). *Nord Stream*. Preuzeto 15 08 2018 iz Gazprom:
<https://www.gazprom.com/projects/nord-stream/>
- Gazprom. (2008, 01 25). *Gazprom and OMV AG sign Cooperation Agreement*. Preuzeto 06 04 2018 iz Gazprom: <http://www.gazprom.com/press/news/2008/january/article88240/>
- Gazprom. (2012, 10 10). *Final investment decision on South Stream in Hungary to be taken by end of October 2012*. Preuzeto 06 05 2018 iz Gazprom:
<http://www.gazprom.com/press/news/2012/october/article145702/>
- Gazprom. (2012a). *Development of end-consumer sales*. Preuzeto 05 05 2018 iz Gazprom Expo /online/: <http://www.gazpromexport.ru/en/strategy/consumers/>,
<http://www.gazpromexport.ru/en/projects/storage>
- Gazprom. (2014, 09 22). *Designer of South Stream's Hungarian section towards Baumgarten to be selected before late October*. Preuzeto 07 03 2018 iz Gazprom:
<https://www.gazprom.com/press/news/2014/september/article201816/>
- Gazprom. (2018). *Shares*. Preuzeto 11 12 2018 iz Gazprom:
<http://www.gazprom.com/investors/stock/>
- Gazprom. (2019). *Delivery statistics*. Preuzeto 22 10 2019 iz Gazprom Export:
<http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>

GECF. (n.d.). *GECF Overview*. Preuzeto 02 08 2019 iz GECF:

<https://www.gecf.org/about/overview.aspx>

Gosduma (Государственная Дума) (2006, 07 20). *Федеральный закон N 117-ФЗ Об экспорте газа*. Preuzeto 23 09 2017 iz РОССИЙСКАЯ ГАЗЕТА:

<https://rg.ru/2006/07/20/gaz-export-dok.html>

Gosduma (Государственная Дума) (2008, 04 29). *Федеральный закон N 57-ФЗ "О порядке осуществления иностранных инвестиций в хозяйственные общества, имеющие стратегическое значение для обеспечения обороны страны и безопасности государства"* (с изменениями и дополнениями). Preuzeto 20 09 2017 iz Garant:

<http://base.garant.ru/12160212/>

Godusma (Государственная Дума). (24 04 2020). *Федеральный закон "О внесении изменений в статью 3 Федерального закона "Об экспорте газа"*. Preuzeto 31. 05 2020 iz Официальный интернет-портал правовой информации:

<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202004240035?index=0&rangeSize=1>

IEA (n.d.). *Energy Security*. Preuzeto 13 07 2017 iz International Energy Agency:

<http://iea.org/topics/energysecurity/>

IEA. (n.d./a). *History of the IEA*. Preuzeto 21 05 2019 iz International Energy Agency:

<https://www.iea.org/about/history/>

IEA. (2011). *World Energy Outlook 2011. Special Report: Are We Entering a Golden Age of Gas?* OECD/IEA. Paris Cedex: International Energy Agency. Preuzeto 30 05 2017 iz:

http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/xls/RawDataFiles/WEO2011_GoldenAgeofGasReport.pdf

IEA. (2014). *Energy security*. Preuzeto 21 05 2019 iz International Energy Agency:

<https://www.iea.org/topics/energy-security>

Kongres (United States Congress). (2019, 07 31). *Protecting Europe's Energy Security Act of 2019. S.1441*. Preuzeto 01 05 2020 iz US Congress:

<https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-bill/1441/text>

LNG Allies. (n.d.). *The US LNG Association - About*. Preuzeto 14 09 2018 iz The US LNG Association: <http://www.lngallies.com/>

- LNG Allies. (2019, 05 02). *Driftwood and Port Arthur Get DOE Licenses*. Preuzeto 08 08 2019 iz The US LNG Association: <http://www.lngallies.com/news/driftwood-port-arthur/>
- MFARP (Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland). (2017, 08 07). *Minister Witold Waszczykowski's interview for Russian daily Kommersant*. Preuzeto 05 06 2019 iz Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland: <https://mfa.gov.pl/en/news/minister-witold-waszczykowski-s-interview-for-russian-daily-kommersant>
- MERF (Ministry of Energy of the Russian Federation). (2009). *ENERGY STRATEGY OF RUSSIA FOR THE PERIOD UP TO 2030*. Preuzeto 23 08 2018 iz Институт энергетической стратегии: http://www.energystrategy.ru/ab_ins/sovet.htm
- MNDRP. (The Ministry of National Defence of the Republic of Poland. (2009). *DEFENSE STRATEGY OF THE REPUBLIC OF POLAND*. Preuzeto 13 09 2018 iz <https://www.files.ethz.ch/isn/156791/Poland%202009.pdf>
- Naftogaz. (2019, 02 17). *Gas Balances in Ukrainian Underground Storages*. Preuzeto 15 06 2019 iz Naftogaz Europe: <https://naftogaz-europe.com/article/en/GasBalances>
- Naftogaz (NJSC Naftogaz of Ukraine Communications Department). (2020, 02 07). *2019 results: Ukraine decreased gas production by 1.4%*. Preuzeto 20 02 2020 iz Naftogaz Group: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweben.nsf/0/60EB15D341D03116C225850700455680?OpenDocument&year=2020&month=02&nt=News&>
- NATO. (2008). *NATO's role in energy security*. Preuzeto 02 05 2016 iz NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49208.htm
- NATO. (2014, 09 05). *Wales Summit Declaration*. Preuzeto 05 06 2018 iz NATO: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm
- NSC (US National Security Council) (1975, 06 10). *Status of NSSM 214. Implications of US Participation in Siberian Development*. Preuzeto 03 08 2018 iz Ford Library Museum: <https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0019/25351475.pdf>
- NIE (National Intelligence Estimate). (1970). *Security of oil supply to NATO and Japan*. 20/30-70. Scope Note, 1969-1976, Volume XXXVI, Energy Crises, 1969-1974, Washington,

- November 14, 1970. Preuzeto 03 08 2018 iz Office of Historian, Department of State: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v36/d61>
- OH (Office of the Historian). (1964–1968). *FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES, VOLUME XXXIV, ENERGY DIPLOMACY AND GLOBAL ISSUES*. 240. *Editorial Note*. Preuzeto 03 08 2018 iz Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v34/d240>
- OH. (Office of the Historian). (1967, 05 24). 228. Memorandum From the Director of the Office of Fuels and Energy, Bureau of Economic Affairs (Oliver) to the Deputy Assistant Secretary of State for Economic Affairs (Fried). *Preuzeto 01 05 2020 iz US Congress*: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v34/ch7>
- OH (Office of the Historian). (1969–1976). *FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES, VOLUME XXXVI, ENERGY CRISIS*. 177. *Editorial Note*. Preuzeto 03 08 2018 iz Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v36/d177>.
- OH. (Office of the Historian). (20 04 1973). 180. *Conversation Between President Nixon and Members of the Cabinet*. Preuzeto 03 08 2018 iz FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES, 1969–1976, VOLUME XXXVI, ENERGY CRISIS, 1969–1974: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v36/d180>
- Oliver, J. (1967, 05 23). *Memorandum Iz the Director of the Office of Fuels and Energy, Bureau of Economic Affairs (Oliver) to the Deputy Assistant Secretary of State for Economic Affairs (Fried)*. Preuzeto 03 08 2018 iz Office of the Historian, Department of State: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v34/d228>
- OTA. (1979). *Technology and East-West Trade*. Washington: U.S. Government Printing Office. Preuzeto 12. 02 2019 iz <https://www.princeton.edu/~ota/disk3/1979/7918/7918.PDF>
- PoR (President of Russia). (2012, 09 11). *Executive Order On Measures to Protect Russian Federation Interests in Russian Legal Entities' Foreign Economic Activities*. Preuzeto 29 08 2017 iz President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/16463>
- RF. (1999, 10 22). *Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом на среднесрочную перспективу (2000 - 2010 гг.)*. Preuzeto 10 12 2019 iz Дипломатический вестник: <http://docs.cntd.ru/document/901773061>

- Seimas (Seimas Lithuania). (2012, 06 21). *LAW AMENDING THE LAW ON ENTERPRISES AND FACILITIES OF STRATEGIC IMPORTANCE TO NATIONAL SECURITY AND OTHER ENTERPRISES OF IMPORTANCE TO ENSURING NATIONAL SECURITY*. Preuzeto 27 03 2019 iz Lietuvos Respublikos Seimas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.436570?jfwid=jpvqww26m>
- Seimas (Seimas Lithuania). (2018, 01 12). *Seimas adopted the Law on Enterprises and Facilities of Strategic Importance to National Security and Other Enterprises of Importance to Ensuring National Security*. Preuzeto 27 03 2019 iz Lietuvos Respublikos Seimas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/6ebf5ed0e65a11e7b4d1bdd5f1a9ff0e>
- SFRC (Committee on Foreign Relations). (2012, 12 12). *Energy and Security iz the Caspian to Europe*. Preuzeto 10 06 2018 iz Committee On Foreign Relations United States Senate: <http://www.gpo.gov/fdsys/>
- Vijeće EU. (2004, 04 26). *Council Directive 2004/67/EC concerning measures to safeguard security of natural gas supply*. Preuzeto 02 05 2017 iz EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32004L0067>
- Vijeće EU. (2006, 06 15/16). *PRESIDENCY CONCLUSIONS*. Preuzeto 15 08 2018 iz COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf
- Vijeće EU. (2008, 12 11). *Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World*. S407/08. Preuzeto 22 02 2017 iz Council of the EU: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/104630.pdf
- Vijeće EU. (2008a, 10 06). *EXTRAORDINARY EUROPEAN COUNCIL, BRUSSELS. PRESIDENCY CONCLUSIONS*. Preuzeto 08 05 2020 iz Council of the European Union: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf
- Vijeće EU. (2015, 07 20). *Council conclusions on Energy Diplomacy*. 10995/15. Preuzeto 17 09 2018 iz Consilium Europa: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/07/20/fac-energy-diplomacy-conclusions/>

- Vlada RF. (Правительство РФ). (2003, 09 30). *Энергетическая стратегия России на период до 2020 года*. Preuzeto 21 07 2018 iz Российская газета: <https://rg.ru/2003/09/30/energeticheskajastrategija.html>
- Vlada RF. (Правительство РФ). (2009, 11 13). *Энергетическая стратегия России на период до 2030 года*. Preuzeto 13 05 2017 iz Center for political analysis and information security: <https://centerpolit.org/national-security/energeticheskaya-strategiya-rossii-na-period-do-2030-goda/>
- WH (The White House). (02 2015). *National Security Strategy*. Preuzeto 02 05 2018 iz Obama White House Arhives: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf
- Wingas. (n.d.). *Wingas at a glance - History*. Preuzeto 05 03 2018 iz Wingas: <https://www.wingas.com/en/company/about-wingas/history.html>
- Ycharts. (n.d.). *Average Crude Oil Spot Price*. Preuzeto 28 10 2019 iz Ycharts: https://ycharts.com/indicators/average_crude_oil_spot_price

MEDIJSKI IZVORI

- Agencije. (2018, 06 25). *Katar vodeći na svjetskom tržištu u eksportu LNG-a*. Preuzeto 03 04 2019 iz Aljazeera Balkans: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/katar-vodeci-na-svjetskom-trzistu-u-eksportu-lng>
- Alexe, A. (2019, 02 13). *State Secretary Pompeo: US will do “everything in its power” to stop Nord Stream 2 pipeline*. Preuzeto 24 03 2019 iz BR: <http://business-review.eu/energy/oil-gas/state-secretary-pompeo-us-will-do-everything-in-its-power-to-stop-nord-stream-2-pipeline-196453>
- AP. (2018, 05 28). *Poland says Russian gas pipeline is a 'new hybrid weapon'*. Preuzeto 25 03 2019 iz Financial Post - The Associated Press: <https://business.financialpost.com/pmn/business-pmn/poland-says-russian-gas-pipeline-is-a-new-hybrid-weapon>
- Axiopoulos, L. (2018, 12 22). *Gerhard Schröder fordert harte Abgrenzung gegenüber den USA*. Preuzeto 17 03 2019 iz Die Welt:

<https://www.welt.de/politik/deutschland/article185993344/Kritik-an-Trump-Gerhard-Schroeder-fordert-harte-Abgrenzung-gegenueber-den-USA.html>

Baczynska, G. (2017, 06 08). *EU's Tusk criticises Nord Stream 2 as Brussels readies for Russia talks*. Preuzeto 14 08 2019 iz Reuters: <https://de.reuters.com/article/uk-eu-nordstream2-tusk-idUKKBN18Z2ON>

Beunderman, M. (2006, 05 02). *Poland compares German-Russian pipeline to Nazi-Soviet pact*. Preuzeto 15 09 2017 iz EUobserver: <https://euobserver.com/foreign/21486>

Bobilev, J. (2018, 04 05). *Нефтегазовый сектор РФ: основные тенденции*. Preuzeto 01 07 2019 iz Finam: <https://www.finam.ru/analysis/forecasts/neftegazovyyi-sektor-rf-osnovnye-tendencii-20180405-144248/>

CEIC. (2019). *Russia Foreign Exchange Reserves*. Preuzeto 05 02 2019 iz CEIC: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/russia/foreign-exchange-reserves>

Crisp, J. (2014, 12 01). *EU dependent on Russian gas for 'foreseeable future', warns IEA*. Preuzeto 23 05 23 2018 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/central-asia/news/eu-dependent-on-russian-gas-for-foreseeable-future-warns-iea/>

Dediu, D.; Czajkowski, M.; Janiszewska-Kiewra, E. (2019, 04 15). *How did the European natural gas market evolve in 2018?* Preuzeto 04 07 2019 iz McKinsey&Company: <https://www.mckinsey.com/industries/oil-and-gas/our-insights/petroleum-blog/how-did-the-european-natural-gas-market-evolve-in-2018>

Dempsey, J. (2006, 11 28). *U.S. senator urges use of NATO defense clause for energy - Europe - International Herald Tribune*. Preuzeto 06 10 2019 iz The New York Times: <https://www.nytimes.com/2006/11/28/world/europe/28iht-nato.3702073.html>

DiChristopher, T. (2019, 03 15). *America's energy capital became a battleground over a Russian pipeline to Germany this week*. Preuzeto 27 06 2019 iz CNBC: <https://www.cNBC.com/2019/03/15/us-energy-capital-became-a-battleground-this-week-over-nord-stream-2.html>

Donahue, P. (2019, 01 08). *German support for Russian gas pipeline wanes*. Preuzeto 11 03 2019 iz World Oil: <https://www.worldoil.com/news/2019/1/8/german-support-for-russian-gas-pipeline-wanes>

- DW. (2018, 12 23). *Aussenminister Maas verteidigt Gaspipeline Nord Stream*. Preuzeto 15 03 2019 iz Deutsche Welle: <https://www.dw.com/de/außenminister-maas-verteidigt-gaspipeline-nord-stream-2/a-46557423>
- DW. (2019, 02 12). *Bundeswirtschaftsminister Altmaier öffnet die Tür für amerikanisches Erdgas*. Preuzeto 15 02 2019 iz Deutsche Welle: <https://www.dw.com/de/bundeswirtschaftsminister-altmaier-%C3%B6ffnet-die-t%C3%BCr-f%C3%BCr-amerikanisches-erdgas/a-47474476>
- Dillinger, J. (2019, 01 08). *The World's Largest Oil Reserves By Country*. Preuzeto 24 05 2019 iz Worldatlas: <https://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html>
- Domazet, N. (2019, 02 18). *Koliko plina Hrvatska kupuje od Gazproma*. Preuzeto 17 05 2019 iz energetika-net.com: <http://www.energetika-net.com/vijesti/plin/koliko-plina-hrvatska-kupuje-od-gazproma-28081>
- EIU. (2015, 05 07). *Gazprom cuts wholesale gas price*. Preuzeto 04 02 2018 iz The Economist Intelligence Unit: <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=503145834&Country=Armenia&topic=Economy&subtopic=Food>
- EIU. (2018, 02 23). *Egypt holds keys to East Mediterranean gas*. Preuzeto 29 08 2018 iz The Economist Intelligence Unit: <http://www.eiu.com/industry/article/1466463730/egypt-holds-keys-to-east-mediterranean-gas/2018-02-23>
- Ellyatt, H. (2019, 01 08). *Europe is fast-becoming a natural gas battleground for Russia and the US*. Preuzeto 23 03 2019 iz CNBC: <https://www.cnbc.com/2019/01/98/russia-and-the-us-battling-over-europes-gas-market.html>
- Erdil, M. (20. 11 2015). *US aims to damage ISIL energy supplies, says special envoy*. Preuzeto 01. 12 2017 iz hurriyetdailynews.com: <https://www.hurriyetdailynews.com/us-aims-to-damage-isil-energy-supplies-says-special-envoy-91428>
- Euractiv. (2006, 09 25). *Villepin calls for 'patriotic' EU energy policy*. Preuzeto 15 04 2019 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/trade-society/news/villepin-calls-for-patriotic-eu-energy-policy/826643/>

- Euractiv. (2009, 02 02). *EU debates inviting Russia to join Nabucco*. Preuzeto 09 06 2017 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/med-south/news/eu-debates-inviting-russia-to-join-nabucco/>
- Euractiv. (2010, 11 23). *EU, Russia seek 'common language' on energy*. Preuzeto 16 08 2018 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/energy/news/eu-russia-seek-common-language-on-energy/>
- Euractiv. (2013, 12 06). *EU countries ask for help to escape iz South Stream 'mess'*. Preuzeto 19 06 2017 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/central-europe/news/eu-countries-ask-for-help-to-escape-iz-south-stream-mess/832676/>
- Euractiv. (2014, 07 03). *Bulgaria to build South Steam despite Commission warnings*. Preuzeto 09 11 2018 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/energy/news/bulgaria-to-build-south-steam-despite-commission-warnings/>
- Euractiv. (2014a, 10 06). *Renzi leads belated effort in support of South Stream*. Preuzeto 24 03 2018 iz Euroactiv: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/renzi-leads-belated-effort-in-support-of-south-stream/>
- Eurogas. (2011). *Statistical Report 2011*. Preuzeto 03 04 2018 iz Eurogas: https://eurogas.org/website/wp-content/uploads/2018/03/Statistics_2011_091211.pdf
- Eurogas. (2015). *Statistical Report 2015*. Preuzeto 10 01 2018 iz Eurogas: <https://eurogas.org/website/flipbooks/statistical-report-2015/mobile/index.html#p=4>
- Fakti. (2006, 01 04). *Экс-советник президента россии андрей илларионов: «мне предлагали вести войну против украины»*. Preuzeto 05 06 2018 iz Fakti: <https://fakty.ua/42734-eks-sovetnik-prezidenta-rossii-andrej-illarionov-quot-mne-predlagali-vesti-vojnu-protiv-ukrainy-quot>
- FT. (Financial Tribune). (2015, 08 19). *Russian Gas Price for Armenia Down 13%*. Preuzeto 03 04 2018 iz Financial Tribune: <https://financialtribune.com/articles/energy/23809/russian-gas-price-for-armenia-down-13>

- Filatova, I. (2010, 11 28). *Putin Harangues Europe on Businesses*. Preuzeto 13 05 2017 iz The Moscow Times: <https://www.themoscowtimes.com/2010/11/28/putin-harangues-europe-on-businesses-a3328>
- Frelj, P. (2015, 07 25). *Dmitry Medvedev: Sanctions may last for a long time*. Preuzeto 14 02 2017 iz Delo: <http://www.delo.si/svet/evropa/dmitry-medvedev-every-lie-is-afraid-of-true-facts.html>
- GIS. (31. 10 2018). *GIS Dossier: How Turkey scored big in the gas pipeline game*. Preuzeto 10. 09 2019 iz Geopolitical Intelligence Services: <https://www.gisreportsonline.com/gis-dossier-how-turkey-scored-big-in-the-gas-pipeline-game.energy,2706.html>
- Göbel, H. & Zaboji, N. (2019, 02 17). *Kritik von Polen und Ukrainern ist vorgeschoben*. Preuzeto 25 03 2019 iz FAZ: <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/unternehmen/nord-stream-2-omv-chef-rainer-seele-im-gespraech-16046206.html>
- Gardner, A. (2014, 06 12). *South Stream battle brings down Bulgarian government*. Preuzeto 10 12 2017 iz Politico: <https://www.politico.eu/article/south-stream-battle-brings-down-bulgarian-government/>
- Goryunov, F. (2012, 03 23). *What kind of capitalism has Russia built?* Preuzeto 24 02 2016 iz Russia Beyond the Headlines: https://www.rbth.com/articles/2012/03/23/what_kind_of_capitalism_has_russia_built_15160.html
- Gotev, G. (2017, 06 09). *Commission passes the Nord Stream 2 buck to member states*. Preuzeto 14 08 2019 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/energy/news/commission-passes-the-nord-stream-2-buck-to-member-states/>
- Gotev, G. (2019, 07 26). *Nord Stream 2 takes unusual legal step against the Commission*. Preuzeto 14 08 2019 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/energy/news/nord-stream-2-takes-unusual-legal-step-against-the-commission/>

- Gotev, G. (2019a, 04 24). *Weber seeks powers to stop Nord Stream 2*. Preuzeto 15 05 2019 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/eu-elections-2019/news/weber-seeks-powers-to-stop-nord-stream-2/1335017/>
- Gotev, G. (2019b, 12 31). *Russia and Ukraine finalise gas deal just ahead of New Year deadline*. Preuzeto 13 01 2020 iz Euractiv: <https://www.euractiv.com/section/energy/news/russia-and-ukraine-finalise-gas-deal-just-ahead-of-new-year-deadline/>
- GRI. (2014, 11 24). *Altai and Power of Siberia pipelines (Source: Gazprom)*. Preuzeto 20 08 2018 iz Global Risk Insights: <https://globalriskinsights.com/2014/11/russia-and-china-extend-energy-ties-at-apec/altai-powerofshanghai-pipeline/>
- heycci. (2015, 02 27). *GDP of Russia since 1989*. Dohvaćeno iz Wikimedia commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:GDP_of_Russia_since_1989.svg
- Hoyle, B., & Luxmoore, M. (2014, 02 12). *Putin declares gas war on Europe with Turkey pipeline deal*. Preuzeto 01 12, 2019, iz The Times: <https://www.thetimes.co.uk/article/putin-declares-gas-war-on-europe-with-turkey-pipeline-deal-gjdbfr9kgt0>
- ICIS. (2018, 12 06). *Leading Turkish gas importers in takeover bid by ex Gazprom partner*. Preuzeto 05 04 2019 iz Independent Commodity Intelligence Services: <https://www.icis.com/explore/resources/news/2018/12/06/10291221/leading-turkish-gas-importers-in-takeover-bid-by-ex-gazprom-partner/>
- Janiszewska Kiewia, E. (2019, 04 15). *How did the European natural gas market evolve in 2018?* Preuzeto 15 08 2019 iz McKinsey i Company: <https://www.mckinsey.com/industries/oil-and-gas/our-insights/petroleum-blog/how-did-the-european-natural-gas-market-evolve-in-2018>
- Keating, D. (2019, 08 02). *Why Did France Just Save Nord Stream 2?* Preuzeto 17. 02 2019 iz Forbes: <https://www.forbes.com/sites/davekeating/2019/02/08/why-did-france-just-save-nord-stream-2/>
- King, E. (2018, 02 16). *German and Polish leaders clash over Nord Stream 2 pipeline*. Preuzeto 25 03 2018 iz Politico. <https://www.politico.eu/article/nord-stream-2-german-and-polish-leaders-clash/>

Kolesnikov, A. (Колесников, А.) (2014, 11 10). Дан маршрут ему на запад. *Коммерсант* (No 202), 1,3. Preuzeto 10 05 2017 iz Коммерсант:

<https://www.kommersant.ru/doc/2607226>

Kurakina. (2009, 05 22). *Trust in Russia and Ukraine is distorted* – EU Commissioner.

Preuzeto 08 15 2018 iz RT: <https://www.rt.com/russia/trust-in-russia-and-ukraine-is-distorted-eu-commissioner/>

Labelle, M. (2015, 02 23). *The Day Hungary Cleaved iz Europe: The True Cost of Russian Gas*. Preuzeto 3 4 2018 iz EnergySCEE: <http://energyscee.com/2015/02/>

Langer, A. (2018, 06 19). *Litauens Präsidentin im Interview, Die junge Generation ist bereit, unser Land zu verteidigen*. Preuzeto 26 06 2018 iz Spiegel Online:

<https://www.spiegel.de/politik/ausland/litauen-praesidentin-dalia-grybauskaitė-im-interview-a-1212292.html>

Leifheit, D. (2014, 07 31). *South Stream: A Bridge Between East and West*. Preuzeto 15 05 2017, iz Energypress: <https://energypress.eu/articles/south-stream-bridge-east-west>

Lobjakas, A. (2010, 01 11). *New EU Foreign-Policy Chief Promises Solutions For 'Jigsaw Puzzle' Of Relations*. Preuzeto 09 05, 2017, iz RFE/RL:

https://www.rferl.org/a/New_EU_ForeignPolicy_Chief_Promises_Solutions_For_Jigsaw_Puzzle_Of_Relations/1926711.html

Marica, I., 2014. *Romania might lobby Washington to import natural gas iz the U.S.*. [Online] Preuzeto 07.08.2018. iz: <https://www.romania-insider.com/index.php/romania-might-lobby-washington-to-import-natural-gas-iz-the-u-s>

MEMRI. (2018, 06 12). *Russia-Bulgaria Reconciliation - Bulgaria's President Radev: 'No Sanctions Are Forever'; Bulgaria's PM Borisov Apologizes For Failure Of South Stream: 'I Am To Blame For Creating Certain Tensions'*. Preuzeto 06 07, 2019, iz MEMRI: <https://www.memri.org/reports/russia-world---russia-bulgaria-reconciliation---bulgarias-president-radev-no-sanctions-are>

Mchich, A. (2018, 05 09). *Are Crude Oil & Natural Gas Prices Linked?* Preuzeto 18 04 2020 iz CME Group: <https://www.cmegroup.com/education/articles-and-reports/are-crude-oil-natural-gas-prices-linked.html>

- Milloja, G. (2015, 07 20). *Albanian People Still Keep Love and Respect Towards Russia*.
Preuzeto 05 15 2017 iz Albanian Daily News:
<https://www.albaniandailynews.com/index.php?idm=2212&mod=2>
- Novinite. (2014, 12 02). *NYT: Abandoning South Stream Is 'Diplomatic Defeat' for Putin*.
Preuzeto 02 13, 2018, iz Novinite:
https://www.novinite.com/view_news.php?id=165148&
- Nye, J. S. 2014 (Dezember, 30). Putins Russland ist überhaupt nicht sexy. *Die Welt Online*.
Preuzeto 23.3.2018. iz:
<https://www.welt.de/debatte/kommentare/article135880512/Putins-Russland-ist-ueberhaupt-nicht-sexy.html>
- NYT. (Special to the New York Times). (1981, 01 11). *Soviet Natural Gas for West Curtailed*. Preuzeto 21 07 2018 iz:
<https://www.nytimes.com/1981/01/11/world/soviet-natural-gas-for-west-curtailed.html>
- Kramer, A. (2006, 10 27). *Lithuania suspects Russian oil grab - Business - International Herald Tribune*. Preuzeto 14 04 2017 iz The New York Times:
<https://www.nytimes.com/2006/10/27/business/worldbusiness/27iht-embargo.3312013.html?pagewanted=all>
- Lewis, P. (1982, 05 30). *A Soviet Project Tempts Europe*. Preuzeto 30.11.2017. iz *The New York Times (Archives)*:
<file:///D:/A%20SOVIET%20PROJECT%20TEMPTS%20EUROPE%20-%20The%20New%20York%20Times.html>
- Kloth, H. M. (2006, 05 01). *Polish Minister Attacks Schröder and Merkel*. Preuzeto 15 04 2018 iz Spiegel Online: <http://www.spiegel.de/international/indirect-hitler-comparison-polish-minister-attacks-schroeder-and-merkel-a-413969.html>
- Lederman, J. (2014, 03 08). *Nations urge U.S. gas exports amid Ukraine crisis*. Preuzeto 12 03 2018 iz USA Today: <https://eu.usatoday.com/story/money/business/2014/03/08/4-nations-urge-us-gas-exports-amid-ukraine-crisis/6201541/>
- MacAskill, E. (2018, 07 11). *Angela Merkel hits back at Donald Trump at Nato summit*. Preuzeto 03 23, 2019, iz The Guardian: <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jul/11/nato-summit-donald-trump-says-germany-is-captive-of-russians>

- Mason, J. (2018, 07 11). *Trumps lashes Germany over gas pipeline deal, calls it Russia's 'captive'*. Preuzeto 24 04 2019 iz Reuters: <https://uk.reuters.com/article/uk-nato-summit-pipeline/trumps-lashes-germany-over-gas-pipeline-deal-calls-it-russias-captive-idUKKBN1K10VC>
- Morgan, O. (2006, 06 11). *Gazprom sends in the banks to turn up heat on Centrica*. Preuzeto 02 07 2019 iz The Guradian: <https://www.theguardian.com/business/2006/jun/11/russia>
- Osborn, A. (2018, 07 12). *UPDATE 2-Kremlin accuses Trump of trying to bully Europe into buying U.S. LNG*. Preuzeto 03 23 2019 iz Reuters: <https://www.reuters.com/article/nato-summit-trump-kremlin/update-2-kremlin-accuses-trump-of-trying-to-bully-europe-into-buying-us-lng-idUSL8N1U82YV>
- OECD. (2018). *Russia*. Preuzeto 07 02, 2019, iz The Observatory of Economic Complexity: <https://oec.world/en/profile/country/rus/>
- Oliver, C. & Weaver, C. (2014, 09 08). *Russia aims to choke off gas re-exports to Ukraine*. Preuzeto 23 2 2018 iz Financial Times: <https://www.ft.com/content/7baf1bf6-3764-11e4-8472-00144feabdc0>
- PAP. (2018, 11 19). *Kremlin spokesman blasts Polish PM's statement on Nord Stream 2: report*. Preuzeto 22 03 2019 iz Radio Poland: <http://archiwum.thenews.pl/1/10/Artykul/392742>
- Rambler. (2018, 08 13). *Доля нефтегазовых доходов бюджета России в первом полугодии составила 45,6%*. Preuzeto 07 02 2019 iz Rambler News Service: https://finance.rambler.ru/realty/40552551-dolya-neftegazovyh-dohodov-byudzheta-rossii-v-pervom-polugodii-sostavila-45-6/?utm_content=rfinance&utm_medium=read_more&utm_source=copylink
- Read, C. (2019, 05 04). *Donald Trump attacks Russia's Nord Stream 2 pipeline - 'It's a geopolitical WEAPON!'*. Preuzeto 15 07 2019 iz Express: <https://www.express.co.uk/news/world/1122935/donald-trump-russia-nord-stream-2-pipeline-vladimir-putin-europe>

- Reuters. (2009, 01 11). *TIMELINE: Gas crises between Russia and Ukraine*. Preuzeto 05 04 2018, iz Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb-idUSTRE50A1A720090111>
- Reuters. (2014, 03 29). *Polish PM: EU should form energy union to secure supplies*. Preuzeto 13 02 2018 iz Reuters: <https://uk.reuters.com/article/poland-energy/polish-pm-eu-should-form-energy-union-to-secure-supplies-idUKL5N0MQ05X20140329>
- RIA. (РИА Новости). (2008, 06 08). *Снижение роли государства в экономике стало лейтмотивом дня РФ на ПМЭФ*. Preuzeto 10 06, 2018, iz Известия: <https://iz.ru/news/427168>
- RIA. (РИА Новости). (2018, 10 29). The prime minister of the Czech Republic has said that he doesn't perceive Russia as threat. Preuzeto 12 01 2019 iz: http://newsletter.us/articles/the_prime_minister_of_the_czech_republic_has_said_that
- RIA. (РИА НОВОСТИ). (2020, 01 13). *В Австрии раскритиковали санкции против "Северного потока — 2"*. Preuzeto 14 03 2020 iz РИА НОВОСТИ: <https://ria.ru/20200113/1563349422.html>
- RFE. (2006, 10 30). *U.S., POLAND CRITICIZE RUSSO-GERMAN PIPELINE PROJECT*. Preuzeto 25 03 2019, iz RFE/RL: <https://www.rferl.org/a/1143746.html>
- Riegert, B. (2014, 03 20). *Oettinger: 'No need to worry about gas'*. Preuzeto 08 13 2018 iz Deutsche Welle: <https://www.dw.com/en/oettinger-no-need-to-worry-about-gas/a-17510536>
- Sneider, D. (1993, 06 18). *Russia, Ukraine Agree To Split Black Sea Fleet*. Preuzeto 05 04 2018 iz The Christian Science Monitor: <https://www.csmonitor.com/1993/0618/18062.html>
- Snow, N. (2016, 11 14). *Eastern European ambassadors call for expedited US LNG export process*. Preuzeto 06 04 2018 iz Oil Gas Journal: <https://www.ogj.com/pipelines-transportation/article/17249899/eastern-european-ambassadors-call-for-expedited-us-lng-export-process>
- Sputnik. (2014, 12 06). *No Guarantee of EU Cooperation if South Stream Project Revived: Gazprom CEO*. Preuzeto 10 04 2017 iz Sputniknews: <https://sputniknews.com/business/201412061015562105/>

- STA. (2014, 02 09). *Ukraine Crisis Dominates Debate on SE Europe Cooperation*. Preuzeto 05 09 2017 iz STA: <https://english.sta.si/2046013/ukraine-crisis-dominates-debate-on-se-europe-cooperation>
- Statista. (2018, 09 13). Verteilung der Erdgasbezugsquellen Deutschlands im Jahr 2017. Preuzeto 13 05 2019 iz Statista: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/151871/umfrage/erdgasbezug-deutschlands-aus-verschiedenen-laendern/>
- Statista. 2019. *Natural gas consumption in the European Union iz 1998 to 2018* (in billion cubic meters). Preuzeto 2 7 2019 iz: <https://www.statista.com/statistics/265345/natural-gas-production-in-the-european-union/> i <https://www.statista.com/statistics/265406/natural-gas-consumption-in-the-eu-in-cubic-meters/>
- Statista. (2019a, 07 09). *World's leading gas exporting countries in 2018* (in billion cubic meters). Preuzeto 09 18, 2019, iz Statista: <https://www.statista.com/statistics/217856/leading-gas-exporters-worldwide/>
- Steinhauser, G. (2015, 12 18.). *Germany's Merkel Defends Russian Gas Pipeline Plan*. Preuzeto 23 04 2019 iz The Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/articles/germanys-merkel-defends-russian-gas-pipeline-plan-1450447499>
- Stefanini, S. (2015, 07 09). *Šefčovič warns energy firms over Nord Stream II participation*. Preuzeto 23 07 2018 iz Politico: <https://www.politico.eu/article/sefcovic-warns-energy-firms-over-nord-stream-ii-participation/>
- Sytas, A. (2016, 03 16). *EU leaders sign letter objecting to Nord Stream-2 gas link*. Preuzeto 18 09 2018 iz Reuters: <https://www.reuters.com/article/eu-energy-nordstream-idUSL5N16O4AW>
- Tanjug. (2013, 08 03). *Plinski ugovor Srbije i Rusije*. Preuzeto 03 04 2018 iz hkv.hr: <http://www.hkv.hr/vijesti/inozemni-tisak/14567-plinski-ugovor-srbije-s-rusijom-399-dolara-za-1-000-kubika.html>
- TASS. (2019, 07 18). *Lavrov slams attempts to make Europe buy American LNG as undemocratic*. Preuzeto 15 08 2019 iz TASS: <https://tass.com/economy/1069145>

- The Bizz Update. (2019, 02 12). *China is Interested for The Construction and Operations of Iran Pakistan Gas Pipeline*. Preuzeto 04 03, 2019, iz The Bizz Update: <https://thebizupdate.com/china-is-interested-for-the-construction-and-operations-of-iran-pakistan-gas-pipeline/>
- The Economist. (2012, 01 21). *Special Report: State Capitalism, New masters of the Universe*. Preuzeto 21 02 2016 iz: <http://www.economist.com/node/21542925>
- The Economist. (2012a, 07 14). *Special Report Natural Gas*. Preuzeto 10 21, 2019, iz Economist: http://www.economist.com/sites/default/files/20120714_natural_gas.pdf
- MT. (The Moscow Times). (2019, 08 05). *Russia's National Welfare Fund Doubled in July to \$124 Billion*. Preuzeto 20 08 2019 iz The Moscow Times: <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/05/russias-national-welfare-fund-doubled-in-july-to-124-billion-a66714>
- Traynor, I. (2006, 05 01). *Poland recalls Hitler-Stalin pact amid fears over pipeline*. Preuzeto 15 04 2018 iz The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2006/may/01/eu.poland-15.4.2018>.
- Traynor, I. et al. (2006, 05 13). *The Russian bear is back - and this time it's gas-powered*. Preuzeto 03 15, 2019, iz The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2006/may/13/russia.ewenmacaskill>
- Trkanjec, Ž. (2019, 04 13). *Intervju: Jacob Shapiro, direktor analitike u GPF Počinje utrka u naoružanju umjetnom inteligencijom*. Preuzeto 15 04 2019 iz Euractiv: <https://euractiv.jutarnji.hr/PiD/globalnapolitika/intervju-jacob-shapiro-direktor-analitike-u-gpf-pocinje-utrka-u-naoruzanju-umjetnom-inteligencijom/8730530/>
- Unian. (13. 02 2019). *Pompeo: Nord Stream 2 Russia's "political weapon"*. Preuzeto 27. 03 2019 iz Unian: <https://www.unian.info/economics/10445190-pompeo-nord-stream-2-russia-s-political-weapon.html>
- UPI. (26. 03 2009). *Gazprom warns EU over Ukraine's gas deal*. Preuzeto 06 07 2017 iz UPI: <https://www.upi.com/Energy-News/2009/03/26/Gazprom-warns-EU-over-Ukraines-gas-deal/85351238080114/>
- Vedomosti. (ВЕДОМОСТИ). (2019, 06 30). *ПАО «НК «Лукойл»*. Preuzeto 09 11 2019 iz ВЕДОМОСТИ: <https://www.vedomosti.ru/companies/oao-nk-lukoil>

Vesti Finance. (2018, 12 07). *Доходы России от экспорта нефти и газа превысили \$150 млрд.* Preuzeto 25 05 2019, iz ВЕСТИ.РУ:

<https://www.vestifinance.ru/articles/111442>

WI. (Warsaw Institute). (2018, 04 14). *Gazprom not relishing the Novate's LNG.* Preuzeto 22 06 2018, iz Warsaw Institute: <https://warsawinstitute.org/gazprom-not-relishing-novateks-lng/>

Wikipedia (2009). *CentralAsiaChinapipeline.* Preuzeto 21 08 2018 iz Wikipedia:

https://en.wikipedia.org/wiki/Central_Asia%E2%80%93China_gas_pipeline#/media/File:CentralAsiaChinapipeline.png

Wikipedia. (2019, 03 22). *List of countries by natural gas proven reserves.* Preuzeto 24 05 2019 iz Wikipedia:

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_natural_gas_proven_reserves

Whitemore, B. (2007, 07 27). *The Balkans.* Preuzeto 21 07 2018 iz RFE/RL:

<https://www.rferl.org/a/1077355.html>

Zhdannikov, D. (2018, 02 09). *Gazprom warns Europe of gas shortage without increased Russian imports.* Preuzeto 14 05 2018 iz Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-gazprom-europe-interview/gazprom-warns-europe-of-gas-shortage-without-increased-russian-imports-idUSKBN1FT1BU>

Ziedler, C. (2014, 03 24). *Interview mit EU-Kommissar Günther Oettinger „Gas wird nicht zum Mittel der Politik“.* Preuzeto 24 08 2018 iz Stuttgarter Zeitung:

<https://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.interview-mit-eu-kommissar-guenther-oettinger-gas-wird-nicht-zum-mittel-der-politik.d6a980bf-e140-455f-b7b8-16cc88a76826.html>

Žabec, K. (2012, 08 20). *Plinacro i Gazprom dogovorili trasu Južnog toka kroz Hrvatsku: Gradnja počinje 2015.!* Preuzeto 09 10 2017 iz Jutarnji list:

<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/plinacro-i-gazprom-dogovorili-trasu-juznog-toka-kroz-hrvatsku-gradnja-pocinje-2015./1550901/>

POPIS ILUSTRACIJA I DODATAKA

SLIKA 1 Domaća proizvodnja naftnih proizvoda u SAD-u i neto uvoz kao udio u potrošnji, 2018.

SLIKA 2 Cijena nafte (US\$/ba) tipa Ural u razdoblju od 2008. - 2017.g.

SLIKA 3 Ruski BDP od 1989. godine (u mlrd US\$)

SLIKA 4 EU uvoz nafte od trgovinskih partnera, 2017. i 2018.

SLIKA 5 EU uvoz plina od trgovinskih partnera, 2017. i 2018.

SLIKA 6 Gazpromov izvoz u bivše sovjetske države (2007. - 14.)

SLIKA 7 Plinska skladišta u Ukrajini i njihova popunjenost (mlrd m³), 1.9.2018.

SLIKA 8 Kapacitet/popunjenosti plinskih skladišta u EU i Ukrajini (mlrd m³,%), 24. 3. 2019.

SLIKA 9 Plinska polja u Istočnom Mediteranu

SLIKA 10 Hladnoratovski plinovodi za izvoz ruskog plina u Europu i Tursku

SLIKA 11 Jamal plinovod

SLIKA 12 Sjeverni tok 1 (NS1)

SLIKA 13 Planirani projekt plinovoda Južni tok

SLIKA 14 Ruski plinovod Turski tok

SLIKA 15 RF-Kina: plinovod u izgradnji *Moć Sibira* i planirani plinovod *Altaj*

SLIKA 16 Rast izvoza američkog LNG-ija u EU

SLIKA 17 Srednjoazijski plinovod

SLIKA 18 Pravci pružanja plinovoda koji čine Južni plinski koridor (SGC)

SLIKA 19 Ovisnost EU država o ruskom plinu (udio ruskog u ukupnoj potrošnji, %)

TABLICA 1 Odnos proizvodnje, potrošnje i izvoza nafte i plina u RF 2017. godine

TABLICA 2 Uvoz plina EU iz vanjskih izvora, postotak udjela glavnih trgovinskih partnera (prva pol. 2018. g.)

SHEMA 1 Primjer kategoriziranja i kodiranja podataka

SHEMA 2 Teorijski model promjene uloge plinske trgovine između EU i RF

PRILOG 1 Prva plinska kriza između RF i Ukrajine 2006. godine

PRILOG 2 Druga plinska kriza između RF i Ukrajine 1. - 20. siječanj 2009. godine

PRILOG 3 Prijetnje obustavom i obustava plinske trgovine nakon ukrajinske krize

PRILOG 4 Primjer Mađarske 2015. i Srbije 2013. godine

PRILOG 5 Kaspijska energetska strategija i rusko-gruzijski rat

PRILOG 6 LNG borba za plinsko tržište i sferu utjecaja

**PRILOG 7 Ugovor o energetskej povelji i Energetska zajednica: primjeri neuspješne
odnosno uspješne eksternalizacije energetske politike EU**

PRILOG 8 Proizvodnja plina iz škriljevca u EU

**PRILOG 9 Dva nerealizirana, konkurentna plinovoda, „europski“ Nabucco i ruski Južni
tok, kao primjeri geopolitičkog nadmudrivanja EU i RF-a**

PRILOG 10 Dva nova LNG terminala u EU u službi diverzifikacije

PRILOG 11 Rusko-njemački projekt izgradnje plinovoda Sjeverni tok 2

POPIS KRATICA

AA/DCFTA	<i>Association Agreement / (comprising a Deep and Comprehensive Free Trade Agreement</i>	Sporazum o pridruživanju / Sporazum o produbljenoj i sveobuhvatnoj slobodnoj trgovini
ACER	<i>Agency for the Cooperation of Energy Regulators</i>	Agencija za suradnju energetskih regulatora
Ba	<i>barel</i>	barel
BRICS	<i>Brazil, Russia, India, China, South Africa</i>	Brazil, RF, Indija, Kina i Južnoafrička republika
BS	<i>Blue Stream</i>	Plavi tok
CAATSA	<i>Countering America's Adversaries Through Sanctions Act</i>	Zakon o sučeljavanju s američkim suparnicima kroz sankcije
CEF	<i>Connecting European Facilities</i>	Povezivanje europske infrastrukture
CESEC	<i>Central East South Europe Gas</i>	Grupa na visokoj razini za plinsko
HLG	<i>Connectivity High Level Group</i>	povezivanje srednje i jugoistočne Europe
CIS	<i>Commonwealth of Independent States</i>	Zajednica nezavisnih država
CNPC	<i>China National Petroleum Corporation</i>	Kineska nacionalna naftna korporacija
CoCom	<i>Coordinating Committee for Multilateral Export Control</i>	Koordinativni odbor za multilateralnu kontrolu izvoza
Comecon	<i>The Council for Mutual Economic Assistance</i>	Vijeće za uzajamnu ekonomsku pomoć, <i>Совет экономической взаимопомощи</i> (rus.)
EAEU	<i>Euroasian Economy Union</i>	Euroazijska ekonomska unija
EC	<i>European Commission</i>	Europska komisija

ECs	<i>European Communities</i>	Europske zajednice ⁴⁴⁴
ECFR	<i>European Council of Foreign Relations</i>	Europsko vijeće za vanjske odnose
ECSC	<i>European Coal and Steel Community</i>	Europska zajednica za ugljen i čelik
ECT	<i>Energy Charter Treaty</i>	Ugovor o energetskej povelji
EEA	<i>European Economic Area agreement</i>	Sporazum o europskom ekonomskom području
EEAS	<i>European External Action Service</i>	Europska služba za vanjsko djelovanje
EEC	<i>European Economic Community</i>	Europska ekonomska zajednica
EEP	<i>European Energy Policy</i>	Europska energetska politika
EEPR	<i>European Energy Programme for Recovery</i>	Europski energetske plan za oporavak
EFSI	<i>European Fund for Strategic Investments</i>	Europske fond za strateške investicije
EIA	<i>Energy Information Administration</i>	Administracija za energetske informacije
EIB	<i>European Investment Bank</i>	Europska investicijska banka
EISM	<i>Energy Information Sharing Mechanism</i>	Mehanizam za razmjenu informacija o energetici
EnC	<i>Energy Community</i>	Energetska zajednica
ENR	<i>Bureau of Energy Resources</i>	Ured za energetske resurse
EP EU	<i>Energy Policy of the EU</i>	Energetska politika EU
ESPO	<i>Eastern Siberia – Pacific Ocean</i>	(naftovod) Istočni Sibir – Pacifički ocean
ESS	<i>Emergency Sharing System</i>	Sustav dijeljenja u slučaju hitnosti

---

⁴⁴⁴ Zajedničko ime za tri samostalne integracije zapadnoeuropskih zemalja: Europsku ekonomsku zajednicu (koja je nakon stupanja na snagu Ugovora iz Maastrichta 1993. promijenila ime u Europsku zajednicu), Europsku zajednicu za ugljen i čelik i Europsku zajednicu za atomsku energiju, spojene 1967. godine.

EU	<i>European Union</i>	Europska unija
EWM	<i>Early Warning Mechanism</i>	mehanizam ranog upozorenja
FSRU	<i>Floating Storage Regasification Unit</i>	Plutajuća jedinica za prihvata, uplinjavanje i skladištenje
GECEF	<i>Gas Exporting Countries Forum</i>	Forum država izvoznica plina
HLG NS	<i>High Level Group for North-South Interconnections</i>	Grupa na visokoj razini za interkonekcije sjever - jug
IEA	<i>International Energy Agency</i>	Međunarodne agencije za energiju
KSSS	<i>Copenhagen School of Security Studies (COPRI)</i>	Kopenhaška škola sigurnosnih studija
NEGP	<i>North European Gas Pipeline (Nord Stream)</i>	Sjevernoeuropski plinovod (Sjeverni tok)
NESCO	<i>Network of Energy Security Correspondents</i>	Mreža korespondenata za energetska sigurnost
NS1, 2	<i>Nord Stream 1, 2</i>	Sjeverni tok 1, 2
PCC EU-RF	<i>The EU-Russia Parliamentary Cooperation Committee</i>	Odbor za parlamentarnu suradnju EU-RF
PCI	<i>Project of Common Interests</i>	Projekti od zajedničkog interesa
PESCO	<i>Permanent Structured Cooperation</i>	Stalna strukturalna suradnja
PEES	<i>Protecting Europe's Energy Security Act</i>	Zakon o zaštiti europske energetske sigurnosti
RF	<i>Russian Federation</i>	Ruska Federacija
SCO	<i>Shanghai Cooperation Organization</i>	Šangajska organizacija za suradnju
SEA	<i>Single European Act</i>	Jedinstveni europski akt
SGC	<i>Southern Gas Corridor</i>	Južni plinski koridor
SS	<i>South Stream</i>	Južni tok
Tcf	<i>trillion cubic feet</i>	Bilijuna metara kubnih

TEN-E	<i>Transeuropean Networks – Energy</i>	Transeuropske mreže – energija
TEP	<i>Third Energy Package</i>	Treći energetska paket
TFEU	<i>Treaty of Functioning of the EU</i>	Ugovor o funkcioniranju Europske unije
TSO	<i>Transmission System Operator</i>	Operater transportnog sustava
TS	<i>Turkey Stream</i>	Turski tok
TTIP	<i>Transatlantic Trade and Investment Partnership</i>	Transatlanskog partnerstva za trgovinu i investicije
V 4	<i>The Visegrad Group</i>	Višeogradska skupina
WTO	<i>World Trade Organization</i>	Svjetska trgovinska organizacija

PRILOZI

PRILOG 1

Prva plinska kriza između RF i Ukrajine 2006. godine⁴⁴⁵

Krajem 2004. na ponovljenim je izborima na mjesto predsjednika Ukrajine s 52% osvojenih glasova izabran prozapadni političar Viktor Juščenko. Ukrajina se složila s Gazpromovim zahtjevom da plaća za plin 160 US\$/mlrd m³, ali je, koristeći važnu ulogu tranzitne države, tražila više tranzitne pristojbe i njihovu isplatu u gotovini, s tim što su neki ukrajinski političari predlagali i višu cijenu najma luke Sevastopolj gdje je bila smještena ruska Crnomorska flota. Sredinom prosinca 2005. Gazprom je najavio prekid opskrbe 1. siječnja 2006., ali i spremnost na osnivanje *joint venturea* za upravljanje ukrajinskom plinskom transportnom mrežom. Kada je Ukrajina odbila prijedlog, Gazprom je povisio cijenu plina na 220-230 US\$/mlrd m³ (europske države su plaćale oko 250). Sredinom prosinca 2005. Ukrajina je pristala na osnivanje *joint venturea* za prodaju plina na ukrajinskom tržištu u zamjenu za postupno povećanje cijene plina do 2010., što je Gazprom odbio zaprijetivši obraćanjem Arbitražnom sudu u Stockholmu i izvlačenjem Ukrajine iz tranzita ruskog plina prema Europi. Dana 29. prosinca 2005. Putin je ponudio Ukrajini 3,6 mlrd \$ kredita da pokrije povećanje cijene plina, što je Ukrajina odbila, a 31. prosinca 2005. Putin je ponudio odgodu povećanja cijene plina do travnja 2006. ako Ukrajina odmah pristane. Dana 1. siječnja 2006. Gazprom je smanjio pritisak u plinovodu, ponovio ultimatum, a zatim prekinuo isporuku plina Ukrajini. Dan poslije plinska poduzeća u Mađarskoj, Slovačkoj i Austriji izvijestila su o drastičnom padu pritiska u plinovodima i smanjenom dotoku plina, a Gazprom je pozvao švicarsko inspekcijsko poduzeće SGS da nadzire protok plina. Dana 4. siječnja 2006. spor je okončan. RF i Ukrajina su potpisali novi petogodišnji ugovor s šestomjesečnim fiksnim cijenama, kojim je dogovoreno da se plin prodaje preko rusko-ukrajinskog posredničkog *joint venturea* RosUkrEnergo nejasne vlasničke strukture. Tvrdilo se da udio u *joint ventureu* imaju dužnosnici obje države, što bi značilo da je RF na taj način osigurao kontrolu na dužnosnicima Ukrajine. Poduzeće-posrednik je Gazpromu plaćalo 230\$, imalo je pravo uzimati 20% ruskog plina koji je tranzitirao kroz Ukrajinu (15 od 73 mlrd m³) i taj plin miješati s jeftinijim (60-65\$) iz Kazahstana i Turkmenistana te ga prodavati ukrajinskom

---

⁴⁴⁵ Detaljan raspored događaja tijekom prve i druge plinske krize vidi Reuters, 2009.

Naftogazu po 95\$. Povišene su i tranzitne pristojbe s 1,09 na 1,60 \$, koliko je i Turkmenistan plaćao za transport svog plina kroz RF.

PRILOG 2

Druga plinska kriza između RF i Ukrajine 1. - 20. siječanj 2009. godine

Tijekom 2007. i 2008. nastavljene su nesuglasice oko ukrajinskog duga za ruski plin; Gazprom je prijetio obustavom isporuke, tražio plaćanje plina unaprijed i smanjivao isporuke plina Ukrajini. Krajem 2008. Ukrajina se nije složila s visinom duga (2,4 mlrd US\$), čiju je isplatu zajedno s kaznenim kamatama Gazprom tražio prije sklapanja novog ugovora za 2009. godinu. Ukrajina je 30. prosinca 2008. uplatila dug i kamate, no nije postignut dogovor oko cijene za 2009. godinu. U to vrijeme Ukrajina je plaćala plin po povlaštenoj cijeni od 179,5\$, dok je prosječna europska cijena bila oko 400\$; Gazprom je tražio povećanje na 250, a Ukrajina pristajala na 201\$. Dana 1. siječnja 2009. opskrba plinom Ukrajine je prekinuta i 18 europskih država je prijavilo smanjenje ili prekid dotoka plina preko Ukrajine. Gazprom je povisio Ukrajini cijenu plina na 350\$. Ukrajinski prozapadni predsjednik Juščenko krenuo je u turneju po državama članicama EU i zatražio pomoć EC u rješavanju spora. Kako je Ukrajina za svoje potrebe ilegalno uzimala plin koji je tranzitirao prema Europi, Putin je 5. siječnja naredio Gazpromu da dodatno smanji isporuku plina za onoliko koliko je Ukrajina ilegalno uzela iz tranzitnih plinovoda. Dana 7. siječnja potpuno je obustavljen protok plina preko Ukrajine, a Gazprom je odbio ukrajinski zahtjev za isporukom tehničkog plina neophodnog za manipulaciju plinovodnom mrežom. Bez plina za grijanje i proizvodnju električne energije ostale su neke države jugoistočne Europe (Moldavija, Srbija, RH i Makedonija), ali i dvije članice EU (Slovačka i Bugarska), dok su manjak plina iskusile Turska te članice EU Grčka, Poljska, Češka, Mađarska i Austrija. Dana 17. siječnja održana je plinska konferencija u Moskvi, na kojoj je EU predstavljao povjerenik za energiju Andris Piebalgs i ministar industrije i trgovine Češke ispred predsjedavajućeg Europskog vijeća. Dana 19. siječnja potpisan je sporazum, najprije između čelnika ukrajinskog Naftogaza i Gazproma, a zatim između Putina i tadašnje predsjednice ukrajinske vlade Julije Timošenko. Dogovoreno je da će Ukrajina od 2010. plaćati 470\$/mldr m³, da će u 2009. dobiti 20% popusta te da pri isporuci ruskog plina Ukrajini neće biti posredničkih poduzeća (Timošenko 2008. nije pristala na dogovor Putina i Juščenka o osnivanju novog posredničkog poduzeća umjesto RosUkrEnergoa). Od 20. siječnja plin je ponovno počeo teći prema EU, no sporovi

nisu prestali. U jesen 2009. uslijedile su nesuglasice oko količine plina koju će Ukrajina uvesti 2010.; htjela je uvesti manje plina (33,73 umjesto ugovorenih 52 mlrd m³), jer je zbog ekonomske recesije nastradao dio industrije. Morao je biti potpisan novi međuvladin ugovor, poznat kao dogovor Putin-Timošenko, kako Ukrajina ne bi bila kažnjena.

PRILOG 3

Prijetnje obustavom i obustava plinske trgovine nakon ukrajinske krize

Ruski „plinski pritisak“ na Ukrajinu popustio je tijekom predsjedničkog mandata V. Janukoviča od veljače 2010. do veljače 2014., no dogovori postignuti nakon druge plinske krize nisu spriječili nove prijepore RF i Ukrajine oko plinske trgovine. Ukrajina nije prihvaćala ponude RF-a o, primjerice, uspostavi carinske unije, dok je Gazprom i prije izbijanja ukrajinske krize 2014. u više navrata prijetio Ukrajini povećanjem cijene, obustavom isporuke i preusmjeravanjem isporuke plina u Europu zaobilaznjem Ukrajine. Ukrajina je 2013. uspjela smanjiti uvoz plina (na 28 mlrd m³) smanjenjem potrošnje i većim korištenjem domaćeg i uvezenog, jeftinijeg ugljena, kao i reverznim uvozom plina iz Europe, koji je bio skuplji i činio samo 7% ukupnog uvoza plina, pa je obustavljen 1. siječnja 2014. godine. Janukovič je u studenom 2013. na summitu Istočnog partnerstva EU u Vilniusu odbio potpisati Ugovor o pridruživanju s EU i RF je ponudio Ukrajini nižu cijenu plina i financijsku pomoć u visini od 15 mlrd US\$. U Ukrajini su izbili nemiri, Janukovič je u veljači 2014. svrgnut s vlasti i pobjegao je u RF. Uslijedila je aneksija Krima (18. ožujka), čime je postala izlišna odredba iz Harkivskog ugovora iz 2010.g. o 30% popusta za plin Ukrajini u zamjenu za ostanak ruske Crnomorske flote u Sevastopolju. Gazprom je u travnju 2014. zbog novog ukrajinskog duga ukinuo i popust na plin dogovoren krajem 2013., što je rezultiralo skokom cijene na 485 US\$. Ukrajina je obnovila reverzni uvoz plina iz europskih država, primjerice krajem travnja 2014. ukrajinski Naftogaz je sklopio ugovor sa slovačkim Eustreamom o korištenju 20 godina starog i nikada korištenog plinovoda od istočne granice Slovačke do Užgoroda u zapadnoj Ukrajini kapaciteta cca 10 mlrd m³. EU se uključio u rješavanje spora: tijekom svibnja i lipnja 2014. vođeni su bezuspješni trilateralni pregovori, jer je Gazprom, kako Ukrajina nije podmirila dugove, 16. lipnja 2014. obustavio isporuku plina Ukrajini. Isporuka je obnovljena u listopadu nakon potpisivanja Minskog sporazuma. Ukrajina se složila s cijenom od 378 US\$ i s vraćanjem duga do kraja godine, a EU se ponudio kao jamac plaćanja. Od kraja studenog 2015. Gazprom više ne isporučuje plin Ukrajini; RF tvrdi zbog duga, Ukrajina da je našla jeftinije izvore plina, a ni jedna od tvrdnji nije bila točna. Na snazi

je model prema kojem Ukrajina dijelom ponovno uvozi ruski plin, ali reverznim plinovodima iz Europe što onemogućuje političke ucjene. Kao rezultat međusobnih tužbi, Arbitražni sud u Stockholmu je 2018. obvezao Naftogaz na kupnju 5 mlrd m³ plina godišnje od Gazproma (umjesto 50 kako je bilo ugovoreno 2009.) kako bi Gazprom nadoknadio barem dio izgubljenih prihoda zbog ugovorenih i neiskorištenih količina plina, s tim da Gazprom cijenu za Ukrajinu mora smanjiti na 352 US\$. Prije ponovnog pokretanja isporuke plina Ukrajini 1. ožujka 2018. Gazprom je odbio izvršenje presude, vratio prethodno uplaćeni novac te pokrenuo novi postupak pred Stockholmskim sudom tražeći ukidanje ugovora. Dan prije isteka plinskog ugovora između RF i Ukrajine, 30. prosinca 2019. potpisan je novi ugovor na 5 godina: dogovorena je isporuka 65 mlrd m³ preko Ukrajine u 2020. i po 40 mlrd m³/g narednih godina, RF se obvezao uplatiti 2,9 mlrd \$ do kraja godine prema prijašnjoj arbitražnoj presudi vezano za spor oko tranzita i dogovorena je obustava svih daljnjih postupaka vezano uz ugovor o tranzitu iz 2009. godine.

PRILOG 4

Primjer Mađarske 2015. i Srbije 2013. godine

Nova država članica EU Mađarska i RF su krajem 2015. potpisali novi plinski ugovor koji je nagradio Mađarsku za nesolidariziranje s EU: protivljenje sankcijama EU protiv RF-a nakon aneksije Krima, zadržku, uz izliku da pretpostavlja odricanje od suvereniteta, prema ideji o osnivanju Europske energetske unije, kao i poziv predsjednika Vlade V. Orbana Putinu da posjeti Mađarsku u veljači te godine usprkos odluci EU o neodržavanju bilateralnih sastanaka na vrhu. Potpisan je povoljniji ugovor: nije sadržavao klauzulu *take or pay*; dopuštao je iskorištenje prema ranijem ugovoru ugovorenog i naplaćenog, a neisporučenog plina; cijena plina je snižena na 260 US\$ („europska“ je iznosila 270), a trajanje ugovora je skraćeno s uobičajenih 10 na 5 godina. Uz političke, RF je Ugovorom dobio i druge koncesije: pravo na korištenje mađarskih plinskih skladišta, obvezivanje Mađarske na neisporuku reverznog plina Ukrajini, pristanak Mađarske da RF kreditira i gradi nuklearnu elektranu Paks te na priključenje ruskom plinovodnom projektu Turski tok (Labelle, 2015).

Prethodno je, u ožujku 2013. kada je na vlasti bio otvoreno proruski predsjednik Tomislav Nikolić, novi, povoljniji 10-godišnji plinski ugovor s RF-om potpisala nečlanica EU Srbija. Nagrada za prorusku orijentaciju bila je to što u ugovoru nije određena fiksna cijena plina,

nego je dogovoreno trenutačno smanjenje cijene (na 399US\$) s perspektivom dodatnog smanjivanja, a izostavljena je i odredba *take or pay*.

PRILOG 5

Kaspijska energetska strategija i rusko-gruzijski rat

Transkaspijski plinovod, kako je objašnjeno u 4. poglavlju, nije moguće izgraditi zbog neslaganja priobalnih država oko razgraničenja kaspijskih voda. Taj podmorski plinovod povezo bi Turkmenistan, plinom najbogatiju postsovjetsku državu, ali i Kazahstan s Azerbajdžanom, od kuda bi se plin dalje izvezio u Tursku i EU. Projekt je prvi put predložio SAD 1999., interes je pokazao Turkmenistan, čija je Vlada s američkim poduzećima GE i Bechtel potpisala sporazum o izvođenju studije izvodivosti. Protivili su se RF i Iran. Od projekta se odustalo 2000. i izgrađen je samo plinovod Baku-Tbilisi-Erzurum (BTE), koji od 2006. služi za izvoz 8 mlrd m³ plina iz azerbajdžanskog polja Shah Deniz 1 pod britansko-američkom upravom preko Gruzije u Tursku, nakon EU najvećeg tržišta za ruski i srednjoazijski plin. Projekt je uključio postsovjetsku državu Gruziju, koja je postala strateški tranzitni pravac za energente iz postsovjetskih država prema EU: kroz Gruziju su prolazili naftovod BTC i plinovod BTE, jedini transportni pravci koji zaobilaze RF, koje je osmislio i kreditirao SAD, izgradila američka poduzeća i sufinancirala Svjetska banka. Plan SAD-a je bio proširiti BTE i izgraditi plinovode od Turske do EU (današnji Južni plinski koridor). RF je projekt smatrao konkurencijom i godinama je pokušavao preuzeti gruzijsku plinsku transportnu infrastrukturu upravo kako bi spriječio realizaciju alternativnih plinovoda izvan svoje kontrole. Kako nije uspio, RF je iskoristio je trodnevni rusko-gruzijski rat 2008. da obezvrijedi ulogu Gruzije kao tranzitne države: BTE nije bio oštećen, no nakratko je bio zatvoren (neki autori drže da je BTE, uz preveniranje pridruživanja Gruzije NATO-u, jedan od razloga rata, npr. Leal-Arcas i dr., 2015). Gruziji je RF prethodno, 2004., zbog nesuglasica oko vojnih baza i gruzijske želje za ulaskom u NATO povećao cijenu plina na 235 US\$, a 2006. joj je obustavio isporuku plina zbog navodne eksplozije na plinovodu.

Tijekom tog rata RF je pokazao da, kada poželi, može aktivirati „zamrznute sukobe“ u odcijepljenim područjima i uništiti ranjivu „zapadnu“ energetska infrastrukturu. Poslao je poruku Zapadu da ne izaziva rusku energetska nadmoć, a Zapad, koji je rusku intervenciju vidio kao manifestaciju „neke arhaične sfere utjecaja“ (državna tajnica SAD-a C. Rice, citirana prema Carpenter, 2014), je od tada zabrinut za sigurnost cjevovoda na Kavkazu. EU

je shvatio poruku i Vijeće EU je u listopadu te godine zaključilo da „recentni događaji ilustriraju potrebu Europe da intenzivira napore vezano uz sigurnost opskrbe“ (Vijeće EU, 2008a). Zanimljivo je da je 1999. snimljen film o James Bondu "Svijet nije dovoljan" na temu sukoba oko naftovoda za transport kaspijske nafte na Zapad preko Azerbajdžana, Gruzije i Turske.

PRILOG 6

LNG borba za plinsko tržište i sferu utjecaja

SAD je pokrenuo program izvoza američkog LNG-ija dobivenog iz škriljevca s ciljem da poremeti dominaciju RF-a na europskom tržištu plina, koja traje desetljećima. RF je, kako bi parirao SAD-u u geopolitičkom sukobljavanju i kako bi iz regionalnog postao globalni igrač na plinskom tržištu, u Energetskoj strategiji do 2030. iz 2009. predvidio povećanje udjela LNG-ija u proizvodnji plina za 14-15% (Vlada RF, 2009). Glavni akter na plinskom tržištu je Gazprom, koji od 2006. ima monopol na izvoz plina plinovodima, ali ga izvozi i preko prvog ruskog LNG terminala Sahalin, izgrađenog 2009. godine. Operater LNG terminala je poduzeće Sahalin Energy, u kojemu Gazprom ima 50% plus 1 dionicu, nizozemski Royal Dutch Shell 27,5% minus 1 dionicu, a japanski Mitsui i Mitsubishi 12,5% odnosno 10 % dionica. Amandmanima na Zakon o izvozu plina pravo na izvoz, ali isključivo LNG-ija, dobili su 2013. i najveća ruska i većinski državna naftna kompanija Rosnjeft te Novatek. Novatek je postao glavni igrač u podizanju konkurentnosti RF-a na tržištu LNG-ija i od 2017. većinski je dioničar velikog LNG terminala na ruskom Arktiku Jamal LNG (ima 50,1% dionica, francuski Total 20%, a kineski CNPC i The Silk Road Fund 20 odnosno 9,9%). U planu je gradnja više novih LNG terminala: Gazprom je zajedno s RusGazDobychom u travnju 2019. donio konačnu odluku o dugo odgađanoj gradnji Ust-Luga LNG terminala kapaciteta 13 mil. t godišnje, a Novatek planira gradnju jednog od najperspektivnijih LNG terminala na svijetu, Arktik 2 LNG, kapaciteta 20 mil. t godišnje (francuski Total, te kineski CNPC i CNOOC imaju svaki po 10% udjela, a Novatek planira potpisati ugovor s još jednim partnerom iz azijsko-pacifičke regije). Kapaciteti tih terminala učinili bi RF jednim od najvećih izvoznika LNG-ija na svijetu (uz Katar, Australiju i SAD), a kako bi što više povećao ruski izvozni kapacitet LNG-ija, Putin je 24. 04. 2020. (Gosduma, 2020) potpisao nove amandmane na Zakon o plinu, koji omogućuje izvoz LNG-ija proizvednog i na nalazištima na koja su koncesije izdane nakon posljednje revizije zakona 2013. godine. Iako se s ruskih LNG terminala plin uglavnom izvozi na azijsko-pacifičko tržište, dok se u EU

ruski plin i nadalje izvozi plinovodima, SAD će teško moći parirati ruskom LNG-iju kada i krene u Europu: ruski LNG terminali su bliži Europi od američkih i cijene ruskog LNG-ija bi bile konkurentnije. Ruska LNG konkurencija na azijsko-pacifičkom, potencijalno i na europskom tržištu, izgledan je razlog što je grupa američkih senatora u veljači 2019. podnijela prijedlog zakona o uvođenju nove skupine sankcija protiv RF, koje bi uključivale i ruske LNG projekte. Naime, tijekom 2019. Rosnjeft i američki Exxon Mobile trebali su donijeti konačnu investicijsku odluku za gradnju dalekoistočnog LNG terminala Pečora.

PRILOG 7

Ugovor o energetskej povelji i Energetska zajednica: primjeri neuspješne i uspješne eksternalizacije energetske politike EU

Ugovor o energetskej povelji (ECT) je bio pravnoobvezujući, multilateralni ugovor, koji je poticao energetske suradnje između EU i bivših država članica SSSR-a, između ostalog, vezano uz pitanja okoliša, sadržavao pravila o rješavanju sporova i inzistirao na harmonizaciji zakona o investicijama i liberalizaciji pristupa infrastrukturi. Bio je to pokušaj eksternalizacije normi, ali i interesa EU. Cilj je bio suzbiti Gazpromov monopol i na unutarnjem tržištu RF-a na dva načina: neovisnim proizvođačima plina u RF-u omogućiti pristup na strana tržišta i dokinuti zakonodavstvo koje diskriminira strane investicije u proizvodnju ugljikovodika u RF-u. EU je tražio reciprocitet: u slučaju da Gazprom stekne pravo vlasništva nad transportnom infrastrukturom i plinskim skladištima te pravo isporuke plina krajnjim korisnicima u EU, europska plinska poduzeća moraju imati pravo sudjelovati u proizvodnji plina. Ugovor je u Lisabonu 1994. potpisala 41 država, stupio je na snagu 1998. godine. RF nije pristao na odredbe Tranzitnog protokola o nediskriminacijskom pristupu tranzitnoj energetskej infrastrukturi, o pravu pristupa treće strane, što bi EU omogućilo direktnu opskrbu kaspijskim plinom i ugrozilo monopolistički položaj RF-a na tržištu EU. RF je izabrao obnovu kontrole nad bivšom sovjetskom infrastrukturom kupujući je, stvarajući *joint venture* s nacionalnim poduzećima ili je zaobilazeći. Kako RF (kao niti Norveška) nije ratificirao ECT, EC je pokušao energetske poglavlje unijeti u novi Opći sporazum o ekonomskom partnerstvu s RF, ali je RF na sastanku na vrhu EU-RF u Sočiju u svibnju 2006. odbio razgovarati o izvoznom monopolu Gazproma i pristupu trećih strana plinske mreži.

RF je ECT odbacio 2009., a u međuvremenu je u listopadu 2000. na 6. sastanku na vrhu u Parizu između EU i RF pokrenut Energetski dijalog. Cilj je bio u okviru „normalne politike“

raspravljati o širem partnerstvu Zapada i Istoka Europe preko energenata, pojačati povjerenje, transparentnost, pouzdanost u energetske, ali i općim odnosima EU i RF. U okviru Dijaloga je 2011. osnovano Savjetodavno vijeće za plin, a nakon dvije godine pripreme 2013. su EC i Vlada RF objavili dokument „Putokaz za energetske suradnju EU i Rusije do 2050. godine“ (EC/Vlada RF, 2013). Dijalog se temeljio na zajedničkim interesima zbog pretpostavljenog postojanja simetrične međuovisnosti, ali ne na zajedničkim idejama, vrijednostima i identitetima, pa stoga nije rezultirao pravno obvezujućim zaključcima; bio je najaktivniji u ekološkoj dimenziji (predlagalo se stvaranje zajedničke EU i RF inicijative vezano uz energetske učinkovitost), koja je imala najmanje veze s „visokom politikom“. Iako se tvrdilo da RF jako ovisi o izvozu svojih energenata na tržište EU, EU mu nije uspio nametnuti svoj regulatorni okvir, pa je Dijalog nakon krimske krize praktično suspendiran.

Uspješan primjer vanjskog energetskeg upravljanja EC je Ugovor o Energetskoj zajednici s početka 2000-ih. Taj je Ugovor najavljivan kao paneuropski, no, za razliku od ECT-a, u zajednički regulatorni prostor u energetskeg sektoru nije namjeravao uključiti RF. Potpisan je 2005., stupio je na snagu 2006. i uključuje države članice EU te kandidate i potencijalne kandidate za ulazak u EU iz jugoistočne Europe i Balkana: izvorno države članice EU te tadašnje države kandidati Albanija, BiH, RH, Makedonija, Crna Gora, Srbija i Kosovo, da bi se 2010. pridružile nove države kandidati Ukrajina i Moldavija, a 2017. Gruzija. To je pravno obvezujući dokument koji nameće prihvaćanje *acquis communautaire*, i između ostalog obvezuje članice na primjenu EU zakonodavstva u svezi s unutarnjim energetskeg tržištem, a uključuje i druge mjera, poput izgradnje transeuropske infrastrukture.

PRILOG 8

Proizvodnja plina iz škriljevca u EU

Nakon što je SAD postao neovisan o uvozu plina zahvaljujući proizvodnji iz škriljevca, u Europi se zbog velike ovisnosti o uvozu plina iz RF-a javila snažna politička želja da slijedi primjer SAD-a. Najveći zagovornici su Velika Britanija, Poljska i Ukrajina; potonja je 2014. imala potpisane ugovore s američkima Chevronom i Exxonom te anglo-nizozemskim Royal Dutchom, no ugovore je sklopila Janukovičeva vlada, koja je u međuvremenu otišla s vlasti. Proizvodnja škriljevačkog plina ne bi oslobodila EU od uvoza ruskog plina, ali bi doprinijela većoj kompetitivnosti i likvidnosti *spot* tržišta plina. Više je razloga zbog kojih proizvodnja plina iz škriljevca nije prikladno rješenje za EU. Tehnološke probleme bilo bi jednostavno

riješiti, jer SAD posjeduje potrebnu tehnologiju i zagovara smanjenje ovisnosti EU o ruskom plinu. EU je suočen s teže rješivim preprekama: a) ekonomskim, jer je isplativost projekata geološki uvjetovana, a geologija škriljevačkih formacija u Europi je puno kompleksnija nego u SAD-u, pa bi troškovi proizvodnje bili neprihvatljivi (početna su ispitivanja, primjerice, u Poljskoj ukazivala na, kako se tvrdilo, postojanje velikih zaliha škriljevca, no niti jedno energetska poduzeće se nije upustilo u njegovu proizvodnju); b) geografskim, jer gusto naseljen EU za razliku od SAD-a nema velikih, nenaseljenih prostranstava gdje bi se mogle provoditi aktivnosti horizontalnog bušenja, neophodnog u proizvodnji plina iz škriljevca; c) ekološkim, jer se škriljevački plin dobiva ubrizgavanjem kemikalija i velika je opasnost od njihova prodora u podzemne vode; i d) regulatornim, jer EU nema jasnih i etabliranih pravila u vezi s proizvodnjom plina iz škriljevca.

PRILOG 9

Dva nerealizirana, konkurentna plinovoda, „europski“ Nabucco i ruski Južni tok, kao primjeri geopolitičkog nadmudrivanja EU i RF-a

Realizacija ideje o plinovodu Nabucco iz 2002. omogućila bi Europi novi izvor i novi pravac opskrbe plinom (četvrti koridor za uvoz plina u EU iz kaspijskog područja, uz Norvešku, Sjevernu Afriku i RF). Iako bi pokrивao samo 10% potreba EU-a za plinom, bio bi simbol kolektivnog djelovanja EU, omogućio bi europskim poduzećima jače pregovaračke pozicije s Gazpromom, a Turkmenistanu oslobađanje ovisnosti o isključivom izvozu plina u EU preko RF-a. Projekt je pretpostavljao povezivanje kaspijskih nalazišta plina (azerbajdžanskog Shah Deniza) s Europom plinovodom dužine 3 300 km, vrijednosti 8 mlrd € i kapaciteta 31 mlrd m³. Investitori su bili većinom privatna poduzeća: austrijski OMV, mađarski MOL, rumunjski Transgaz, bugarski Bulgargaz i turski Botas (svako s udjelom od 16,67%), a početkom 2008. interes za projekt je iskazao i njemački RWE. To je bio prvi zajednički pokušaj Turske i EU da diverzificiraju izvore plina. EU je dao podršku projektu i nakon prve plinske krize pokrio 50% troškova izrade studije izvedivosti, a nakon druge plinske krize EIB je odlučio sufinancirati 25% troška izgradnje plinovoda. Plinovod Južni tok (SS) je ruski projekt diverzifikacije pravca izvoza plina južnim koridorom s ciljem zaobilazanja tranzitne države Ukrajine, koji je izgradnjom u dvije faze trebao dosegnuti kapacitet od 63 mlrd m³. Pokrenuli su ga Gazprom i talijanski ENI, u kojem država ima 30% vlasništva, a predstavio na Energetskom sastanku na vrhu jugoistočne Europe u Zagrebu u lipnju 2007. osobno Putin,

koji je i nazočio ceremoniji početka gradnje krajem 2012.g. RF je projekt uokvirio isključivo ekonomski, ističući da je, uz SRNJ, Italija najveći potrošač plina u Europi (troši cca. 80 mlrd m³, a 15% uvozi iz RF). U stvarnosti je projekt imao više ekonomskih i političkih ciljeva: onemogućiti politiku diverzifikacije EU, učvrstiti ovisnost jugoistočnih europskih država o ruskom plinu i iskoristiti je za utjecanje na usklađenost njihove vanjske politike s onom RF-a, kao i zaobilaženjem kazniti Ukrajinu zbog iskazane želje za pristupom NATO-u i EU-u. RF je 2009. imao potpisane sporazume s Italijom, Grčkom, Srbijom, Bugarskom, Mađarskom i Austrijom (posljednje tri države su bile uključene i u projekt Nabucco), a konzorciju su se naknadno pridružili francuski EDF i njemački Wintershall. Oba projekta su imala političke zagovornike (za savjetnika za Nabucco imenovan je bivši njemački ministar vanjskih poslova J. Fischer, a SS je snažno zagovarao F. Gyurcsany od 2004. do 2009., kada je bio premijer Mađarske). SS je imao dvostruko veći kapaciteta od Nabucca, a bio mu je ozbiljan konkurent i iz drugih razloga:

	Nabucco	Južni tok (SS)
Identična trasa (Nabucco i sjeverozapadni krak SS) i korisnici	od kaspijskih (azerbajdžanskih) nalazišta plina preko Gruzije, Turske, Bugarske, Rumunjske, Mađarske i Austrije prema Zapadnoj Europi	od kompresorske stanice Beregovaja na obali Crnog mora u RF, podmorjem do bugarske Varne, a zatim dva kraka: sjeverozapadni preko Bugarske, Srbije i Mađarske do plinskog čvorišta u Austriji, a jugozapadni preko Grčke, podmorjem Jonskog mora do južne Italije
Izvor plina	Nesiguran: isključivo Azerbajdžan; Turkmenistan je otpao zbog neizgradnje Transkaspiskog plinovoda i isporuke Kini, Iran zbog protivljenja SAD-a, a Irak zbog političke nesigurnosti	Siguran: RF najveći posjednik i izvoznik plina, a ima i ugovore o otkupu plina iz Kazahstana, Turkmenistana i Uzbekistana
Izvor financiranja	Jeftiniji, ali nesiguran izvor: samo kopnena dionica, cca. 8-10 mlrd €, isključivo privatni ulagači koji traže	Skuplji, ali siguran izvor: podmorska dionica poskupljuje projekt, cca. 20 mlrd €, ruski državni

	financijsku isplativost i političku sigurnost	kapital i europske banke
Nužnost konsenzusa	Politički konsenzus je preduvjet: sudjelovanje poduzeća iz mnogih država pretpostavlja međusobni dogovor, a Turska je npr. iz političkih razloga do kraja 2009. odbijala iz financijskih razloga vrlo poželjno sudjelovanje francuskog GdF-a (Francuska ju je optužila za genocid nad Armencima početkom 20. stoljeća)	Politički konsenzus je neupitan: inicijator i polovični vlasnik je ruska država

U natjecanju između projekata bilo je važno koji će biti ili za koji se pretpostavlja da će biti prvi izgrađen jer je to, kada je riječ o Nabuccu, utjecalo na odbijanje investitora. Nabucco je trebao je biti okončan 2011., ali je usporen iz sljedećih razloga: ekonomske krize 2008., najave SS-a, nesuglasica između uključenih država, visoke cijene, nevjerodostojnosti Gruzije kao tranzitne države nakon kolovoškog rata 2008., upitne količine plina pripravne za izvoz tim plinovodom, a i neka od uključenih poduzeća su bila zainteresirana i za konkurentni SS (OMV, MOL, Bulgargaz). EP je pokušao eliminirati konkurenciju nuđenjem RF-u da se priključi Nabuccu (Euractiv, 2009), ali je RF ponudu odbio. EU je napustio projekt Nabucco 2013., pokušavajući utjecati na RF da uskladi SS s pravilima TEP-a, ne uvažavajući pri tomu argument RF-a da je projekt SS pokrenut prije donošenja TEP-a⁴⁴⁶ (stupio je na snagu 2011.g.). U proljeće 2013. osnovana je Radna grupa za energetiku u okviru Komiteta za parlamentarnu suradnju EU i RF (PCC) s ciljem uklanjanja prepreka iz TEP-a za SS; u prosincu 2013. EU je tražio reviziju svih ugovora povezanih sa SS-om proglašivši ih protivnima TEP-u, a EC je pristao posredovati između Gazproma i država članica EU. Nakon izbivanja ukrajinske krize 10. ožujka 2014. povjerenik EU za energetiku G. Oettinger najavio je odgodu pregovora o SS-u, tvrdeći da to nije vezano uz Ukrajinu. Na sastanku na vrhu EU-a 24. ožujka donesena je odluka o nužnom smanjenju ovisnosti o RF-u i dodatno ugrozila projekt SS, a EC je stavio do znanja da gradnja SS-a može biti nastavljena samo ako RF bude

---

⁴⁴⁶ RF se žalio WTO-u da EU pokušava svoje zakone, koji su nacionalni zakoni država članica EU, izdići iznad međuvladinih ugovora država članica EU s RF koji su dio međunarodnog zakonodavstva i trebali bi imati prioritet.

poštivao međunarodne zakone (Euractiv, 2014). Nije pomoglo niti zajedničko pismo vodstva država koje su potpisale bilateralne međuvladine ugovore s RF o izgradnji SS-a (Austrija, Bugarska, Grčka, Hrvatska, Mađarska, Slovenija) EC-u iz lipnja 2014. (Euractiv, 2014a) i krajem te godine projekt je obustavljen.

PRILOG 10

Dva nova LNG terminala u EU u službi diverzifikacije

Poljska Vlada je 2006. donijela odluku o sufinanciranju izgradnje LNG terminala Swinoujscie i 2009. potpisala dugoročan ugovor s Katarom o uvozu 1,5 mlrd m³ plina. Katarski plin je bio skuplji od ruskog, ali bez potpisanog ugovora o opskrbi, koji sadrži i odredbu „uzmi ili plati“, gradnja ne bi ni počela. Vrijednost izgradnje terminala je bila 1,3 mlrd US\$, a sufinanciran je preko EU fondova (ERDF i EEPR). Krajem 2015. pušten je u pogon, kapacitet mu je 5 mlrd m³, s mogućim proširenjem na 7,5 mlrd m³; Poljska je tada uvozila iz RF-a 10,2 mlrd m³, što je činilo 2/3 poljske potrošnje plina. Vlasnik je poljsko državno poduzeće Gaz-system. U travnju 2019. potpisan je sporazum o proširenju terminala.

Baltičke države se nisu uspjele dogovoriti o gradnji regionalnog LNG terminala, pa je Litva odlučila graditi nacionalni, koji nije bio kandidat za financijsku potporu EU. Kako nije komercijalno održiv bez državne potpore, litavsko poduzeće u većinskom državnom vlasništvu Klaipėdos Nafta AG je, uz prethodno odobrenje EC, krajem 2014. iznajmilo na leasing LNG jedinicu za uplinjavanje i skladištenje od norveškog Höegh LNG, kapaciteta 2-4 mlrd m³, nazvavši je „Neovisnost“. Podružnica litavskog poduzeća Lietuvos Energia za trgovinu plinom Litgas je potpisala 5-godišnji ugovor s norveškim Statoilom za uvoz LNG-ija. Stavljanje u pogon LNG terminala Klaipėdos imalo je za posljedicu bolje pregovaračke pozicije Litve prema Gazpromu: do tada je plaćala jednu od najviših cijena u Europi (500 US\$), a odmah po izgradnji terminala je postigla 10% (prema nekim podacima i 20) nižu cijenu ruskog plina. No, troškovi i leasinga i plina su bili visoki i Litva je pokušala ishoditi kredit od međunarodnih bankarskih i financijskih institucija za najam ili kupnju LNG broda za uplinjavanje. Nije uspjela u dizanju kredita i svim je potrošačima plina nametnula obvezu da 20 posto njihove potrošnje plina čini LNG, kao i porez na sigurnost opskrbe. U listopadu 2018. Litva je ishodila odobrenje EC za državnu potporu LNG terminalu.

PRILOG 11

Rusko-njemački projekt izgradnje plinovoda Sjeverni tok 2

U listopadu 2012. dioničari poduzeća *Nord Stream AG* su na temelju studije izvedivosti donijeli odluku o tome da je izgradnja treće i četvrte cijevi plinovoda ekonomski i tehnički izvediva. Riječ je o gradnji dvije dodatne cijevi uz NS1 dužine 1200 km za transport dodatnih 55 m³ ruskog plina, vrijednosti 10-11 mlrd US\$. Gradnja plinovoda NS2 počela je 2018., a završetak je planiran za 2020. godinu. Uključeno je jedno rusko i pet europskih poduzeća: uz ruski Gazprom, njemački Uniper, bivši E.ON, i BASF/Wintershall, nizozemski Royal Dutch Shell, austrijski OMV i francuski Engie. Europska poduzeća su trebala biti suvlasnici projekta, ali su zbog pritisaka, osobito službene tužbe poljskog Ureda za zaštitu tržišnog natjecanja (UOKiK) da bi *joint venture* tih poduzeća doveo do velike tržišne koncentracije u Poljskoj, u kolovozu 2016. odustala od takvog aranžmana s Gazpromom, uz napomenu da podržavaju projekt i da će probati pronaći alternativne načine financijske potpore plinovodu. Godine 2017. europska su poduzeća potpisala sporazum o financiranju 50% projekta s poduzećem *Nord Stream AG*, čiji je jedini dioničar ostao Gazprom. U izgradnji sudjeluju talijanski Saipem i švicarski Allseas. Zadnja prepreka njegovoj izgradnji bila je Danska, koja se ustezala dati odobrenje za gradnju plinovoda kroz svoje teritorijalne vode iz vanjskopolitičkih i sigurnosnih razloga. Sredinom 2019. je uskratila odobrenje za sjevernu rutu, predloživši južniju, da bi u listopadu 2019. ipak dala konačno odobrenje. Izgradnji NS2 se protive Ukrajina, SAD i neke države članice EU.

O autorici

Jelena Radić Đozić rođena je 28. studenog 1964. u Vinkovcima. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1988. njemački jezik i književnost te ruski jezik i književnost. Znanstveno obrazovanje nastavila je 1996. na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na Poslijediplomskom znanstvenom studiju međunarodnih odnosa. Magistrirala je 2000. na temu „Njemačko-francuski odnos u novom okruženju – posthladnoratovski izazovi i šanse“. Nakon magisterija objavila je stručni članak „Uloga njemačko-francuskog odnosa u oblikovanju 'Europe obrane' u 21. stoljeću“ 2000. u časopisu Međunarodne studije (1(1), 329-345), a 2004. poglavlje „NATO i njemačko-francuski odnos“ u knjizi „NATO i novi međunarodni odnosi“ (Politička kultura, 135-146). Godine 2015. upisuje doktorski studij Politologije, smjer Međunarodni odnosi na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Tijekom dokorskog studija objavila je više radova: suautor je znanstvenog članka „Energy Security EU and Western Balkans“ objavljenog 2017. (Security dialogues, 1-2; 577-594), preglednog znanstvenog rada „Stvaranje Europske energetske unije i dnevni red političkog odlučivanja EU-a“, objavljenog također 2017. (Strategos, 1(2), 41-78), a 2018. je objavila znanstveni članak „(De)securitisation factors of the EU's gas supply“ (Forum za sigurnosne studije, 2(2), 119-142). Izlagala je u više navrata na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji "Nacionalne manjine, migracije i sigurnost" u RH, kao i na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji „The Balkans between East and West: Old and/or new Security Challenges“ u Makedoniji.

Od 1988. uposlena je u državnoj službi, udana je i ima dijete.